

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ**

**Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ**

**Шоқан Уәлихановтың 185 жылдығына арналған студенттік
ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
студенческой научно-практической конференции, посвященной
185-летию Шокана Уалиханова**

**MATERIALS
of student scientific and practical conference dedicated to the 185th
anniversary of Shokan Ualikhanov**

Том 2

Кокшетау, 2020

УДК 378
ББК 74,58
Д 24

Материалы студенческой научно-практической конференции, посвященной 185-летию Шокана Уалиханова.- Кокшетау, 2020. Т.2.

ISBN 978-601-261-465-7
ISBN 978-601-261-467-1 (2)

Бұл басылымға Шоқан Уәлихановтың 185 жылдығына арналған студенттік ғылыми-практикалық конференциясының материалдары енген. Жинақ ғылымның әр түрлі салаларындағы өзекті мәселелерді қамтиды.

В настоящее издание вошли материалы студенческой научно-практической конференции, посвященной 185-летию Шокана Уалиханова, которые отражают проблемы различных отраслей науки.

УДК 378
ББК 74,58

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Председатель: Жакупова А.Д. – проректор по научной работе и международным связям, д.ф.н., профессор

Члены редакционной коллегии: Бексеитова А.Т., к.и.н., доцент; Жапарова С.Б., к.т.н., доцент; Искаков А.Ж., д.э.н., доцент; Исмагулова А.Е., к.ф.н.; Муратбекова С.К., д.м.н., профессор; Хамитова А.С., к.х.н., доцент

ISBN 978-601-261-465-7
ISBN 978-601-261-467-1 (2)

© Ш.Уәлиханов атындағы
Көкшетау мемлекеттік университеті, 2020

ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКИ

«Қазақ филологиясы» секциясы
Секция «Казахской филологии»

Ғ.МҮСІРЕПОВТІҢ «ҰЛПАН» РОМАНЫНДАҒЫ ҰЛПАННЫҢ ТҰЛҒАСЫ

Әбсадық Ботагөз, Айсенова Назгүл, Самат Думан.

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.,
Ғылыми жетекші: Г.К.Кажобаева, филология ғылымдарының кандидаты, доцент
guldenkgk@mail.ru

Ғабит Мүсіреповтің «Ұлпан» романы – қазақ әдебиетінде жан-жақты зерттелген шығарма. Бірнеше зерттеу еңбектер де жазылды. Қазақ әдебиетінде әйел, ана, арулар тақырыбына арналған шығармалар бар десек, солардың ішінде Ғабит Мүсірепов шығармаларының ішіндегі шоқтығы биігі, ең көлемдісі де, көрнектісі де – «Ұлпан» романы. Романда көркемдік бітімімен ерекше тұлғаланып бейнеленген Ұлпан – тек қана жазушының өз шығармашылығында ғана емес, бүкіл қазақ әдебиетіндегі оқшау тұрған әдеби, тарихи бейне.

Романда Ұлпан жасынан ақылды өскен, туған ауылының жоқ-жітігін көрген саналы, батыр Артықбайдың ерке өскен ақылына көркі сай, сөзі өтімді әрі шешен, дана қыз бейнесінде суреттеледі. Шығарманың өн бойынан желісі үзілмей суреттелетін Ұлпанның көркем бейнесі бұл өмірде дүниені бақ деп санамайтын, өз қарақан басының қамын ойламайтын, өз жаным, өз басым, өз бағым демейтін, ерге татитын ерлігі бар, кейбір ерге бұйырмастай мінезі бар ер мінезді дана әйел тұлғасы оқырманын тәнті етеді. Ісіне сай еркелігі бір төбе, ақылды, сөзге шешен Ұлпан тұлғасы Есеней биге арызын айта барғанда тайсалмай ойын ашық жеткізуінен-ақ шоқтығы биіктей түседі. Ол өз байламын әуелі Есенейдің өзіне байлатып, өз шешімін әуелі Есенейге айтқыза білді, өзі жасағысы келген істі Есенейдің қолымен жасады. Қатқыл мінезді Есеней батырды өзінің осындай даналығымен түбегейлі өзгерте білді. Есенейдің көзі тірісінде-ақ, Ұлпан бес болыс Сибанның қамқор анасына айналды. Ел-жұртының қамын ойлап, мұң-мұқтажын сезіне алған Ұлпан өзінің қатал тағдырына қарамай елдің де, ерінің де разылығын алады. Ұлпанның бекзаттылығын көзі тірісінде бағалай білген Есеней оған өз атын қиып қана қоймай, «Ақнар» деп те атайды. Жазушы Ұлпанның көңілі кең, қолы ашық, жаны жомарт, кісі ақысын жемейтін иманы мен ибасы, инабаты толық жан ретінде тұлғаландыра түседі.

Ұлпан — аналардың анасы, ел билеген көсем, сөз бастаған шешен, аузы дуалы қоғам қайраткері. Ұлпан ата-анасының тұңғышы мен жалғыз болғандықтан, өте еркін өсіп, еркекшора киінген. Оның сезім байлығы, адамгершілігі, адалдығы, тазалығы, ақылдылығы, зеректігі, зерделілігі, парасаттылығы, өткірлігі, өжеттігі шығармада аса бір талғаммен, эстетикамен көрікті бейнеленген. Сондай-ақ көркіне мінезі сай биязы да инабатты, сұлу да сымбатты Ұлпан сөзге шешен, ақылды да, батыл қыз болып өскендігін ерекшелей суреттейді. Ұлпанның мінезі де ашық жарқын, ақ көңіл. Әрі өз ой-пікірін ашық, нақты жеткізетін болған. Ұлпан - кең пейілді, адамгершілігі мол Сибан елінің кедей-кепшігіне қол ұшын беретін әйел ғана емес, ел қайраткерлігіне көтерілген тұлға.

Романда қарапайым қазақ қызының өмірінен ел анасына айналуына дейінгі тағдыры жіті суреттеліп, қазақ ауылының жүз жылдық тұрмысы, әдет-ғұрпы, барымта, қалыңмал беріп, қыз айттыру, бай мен кедей арасындағы, ел арасындағы жер дауы, жесір дауы мәселесі де жазушының суреткерлік шеберлігінен қалыс қалмаған. Қазақтың сөз зергері Ғабит Мүсірепов қойын дәптеріне «Менің Джоконда – Ұлпан» деп жазған екен.

Біз мақаламызда романда Ұлпанның тұлғалану мәселесін қарастырамыз. Романда Ұлпан қыз күнінен-ақ ерке, зерек, бірбеткей, өжет, қайсар мінезді болып суреттеледі. Оған

дәлел романдағы мына көркемдік эпизодтар: *«Қаршығалы» шұбарына көз тіге келген Есенеі тобының алдынан жігітше киініп шыққан қыз өтінішінің өзінде ерекше бір асқақтық барын «түрікпен» Мүсіреп бірден байқайды. Онысын бетіне айтқанда, қыз айып тартқан болып, атын тастап, тағы да салмақ салып кетеді. Бұл салмақ өмірі кісі алдында айып тартып көрмеген Есенеіді атына ат қосып қайтаруға мәжбүр етеді. «Ерке болушы еді, ығыспай сөйлейтін қыз болыпты-ау? Зейінді, зерделі боларсың деп ойлап кетіп еді, ойлағаны келген де қойған. Ұтқызбай кетті ғой»[1, 10-116.].*

Төрт-бес жасында Артықбай батыр үйінде кездесіп, әке мен баладай достасып кеткен Ұлпанды Есенеі осылай еске түсіреді. Сондай-ақ көркіне мінезі сай биязы да инабатты, сұлу да сымбатты. Ұлпанның инабатты екенін романның мына тұстарынан байқаймыз: *«Бала жігіт бұл жолы да тез жауап қайтарды: - Арызымызды айтып кел деген жұрт асқақтай сөйле деп тапсырған жоқ еді, азалар. Солай болып шықса айып өзімде. Жүйелі сөз жүйесін табар, жүйесіз сөз иесін табар деген бар ғой. Міне, айыбым! – деп атынан түсе қалып ұзын шылбырын Кенжетайға қарай серпіп жібереді. - Әйтеуір ат жетелеп жүр екенсің, мынаны жетелей жүр»[1, 10-116.].*

Кейіпкер характерін даралауда, Ұлпанды тұлға деңгейіне көтеруде жазушы мынадай көркемдік амал-тәсілдерді сәтті қолданған: портрет, суреттеу, авторлық баяндау, монолог, ішкі монолог.

«Шайды іше отырып, қанша қарамайын десе де Есенеі көзін қыздан аударма алмай қойды. Басында күрең барқытпен тыстаған қара елтірі бөрік, үстінде сол күрең барқытпен тыстаған жеңіл пұшпақ ішік, күрең барқыт шалбар, белінде күміс жапқан қаптырмалы бұлғары белдік. Аяғында биік өкшелі шоңқайма етік — «қосай қолош», бәрі де сандық түбінде жататын қыздың «бір киері» екені танылып тұр»[1, 386.].

Ұлпан шығармада қоғам қайраткері деңгейіне дейін көтерілген. Романда қайраткерлігі мынадай оқиғалардан ашыла түседі: жер мәселесі, әменгерлікке қарсы шығуы, медресе, баспана салдыруы, қазақты отыршылық мәдениетке бейімдеу.

Ұлпан өзінің ақылымен, парасаттылығымен жасаған игі, ізгі, жақсы қасиеттерінің арқасында тек қана Сибан еліне ғана емес, сонымен бірге Сібір генерал-губернаторына да таныла бастайды. Ұлпан үйі жоқтарына үй беріп, аты жоққа ат беріп, Есенеідің жарты малын Сибанның жоқ-жітігіне үлестіріп жібереді. Халық жағдайын көтеріп, «орыс үй» салдырып береді. Сонымен қатар Шынар босанар алдында Стаптан дәрігерлер шақыртып алады. Шынар мен Мүсірептің қуанышына ортақтасады. Ұлпан характерінің алғашқы бір шоқтығы көтерілген тұсы да, оның әлеумет тіршілігіне қарай батыл аяқ басуы да – осы ара.

Есенеідің бар билігін қолына алғаннан кейін, сол елді орыс өмірінің өрісті жақтарына қарай бұруы, жұртты отырықшылыққа бастап, егіншілікті енгізе бастауы – Ұлпанның халықтың шын жанашыр жақын досы екенін танытатын қадамдары. Сонымен қоса Ұлпан медресе салдырады, әйел теңдігі мәселесін көтереді. Есенеі өлген соң Сибанның анасы атанады. Бұл – автордың еңбегі, жазушы тапқырлығының жемісі, шын суреткерліктің белгісі.

Мәселен, романның мына үзіндісін келтіруге болады. Үйіне келген қонақтарды Ұлпан кішіпейілділігімен, ақ көңіл мейірімімен қарсы алады. Сонда Савросов мырза былай дейді: *«Бұл әйел жалғыз Есенеіді ғана бағындырып алған жоқ, бес болыс Керей-Уақтың руларына түгел беделі бар адам. Әуелі Александар II патшамыздың реформасын жасады. Есенеідің барлық жерін еліне бөліп берді. Бөліп бергенде қандай ауыл-ауылға қыстауды да, егіндік-шабындық жерді де тұтас берді. Бұл араның қазағына егін салдырды. Шөп шаптырды, қыстау салғызды. Сондықтан бұл елді жартылай отырықшы дейаламыз»[1].*

Ұлпанның адал еңбекқорлығының нәтижесінде, генерал губернатордың алтынмен жазылған, мөр басылған, екі басты самұрық құсы бар мақтау қағазбен марапатталады.

Ұлпанның жан әлеміндегі сезім байлығы, адамгершілігі, адалдығы, моральдық, тазалығы, ақылдылығы, зеректігі, зерделілігі, парасаттылығы, өткірлігі, өжеттігі келісті де көрікті бейнеленген. Романда мынадай оқиғаларда Ұлпанның заман жаңалығын түсіне

қабылдап, ел болашағын дұрыс аңғара білген қайраткер екенін байқаймыз: Ол алдымен әлеуметтік теңсіздікке қарсы. Ұлпан өз тегі кедей болғандықтан, жоқшылық зарын тартып өскендіктен, Есенеі ауылына келгеннен кейін, талай жыл бойы төбе бидің төлеңгітіндей ақысыз-пұлсыз жалшылықта жанкешті болып тіршілік еткен жарлы ауылдардың талай жылғы ақысын қайтарып берді, иесіз жатқан шұрайлы жерлерді де соларға бөліп береді. Мәселен: *«Осы қырық үй малшы - жалшыларыңның қырық жылдан бергі жалақылары сенің мойныңда кете беріпті... обал ғой, - деді!- Айналайын Ұлпанжан, соны маған ендігәрі айтпайтындай болып, өзің тындыршы, екеуімізге екі айғырдың үйір жылқысын қалдырсаң болды. Менің ендігі байлығым жалғыз сен! Асырарсың бірдеме қылып...»* [1].

Төрт-бес жасында Артықбай батыр үйінде кездесіп, әке мен баладай достасып кеткен Ұлпанды Есенеі осылай еске түсіреді. Сондай-ақ көркіне мінезі сай биязы да инабатты, сұлу да сымбатты. Ұлпанның инабатты екенін романның мына тұстарынан байқаймыз:

Бала жігіт бұл жолы да тез жауап қайтарды:

- Арызымызды айтып кел деген жұрт асқақтай сөйле деп тапсырған жоқ еді, ағалар. Солай болып шықса айып өзімде. Жүйелі сөз жүйесін табар, жүйесіз сөз иесін табар деген бар ғой. Міне, айыбым! – деп атынан түсе қалып ұзын шылбырын Кенжетайға қарай серпіп жібереді.

-Әйтеуір ат жетелеп жүр екенсің, мынаны жетелей жүр[1].

Міне, осы тұстарынан еркекшора киінген Ұлпанның Есенеі мен оның жанындағы төрт адамдарға осылай жауап қайтарып кетті.

Сонымен қоса, Ұлпан сөзге шешен, ақылды да, батыл қз болып өседі.

- Ойдағы он ауыл Сибанның барлық малын айдап әкелсе де бір қыс асырап шығуға «Қаршығалының» шұбары жетер еді. Жалғыз Есенеідің жылқысын асырап шығуға жеріміз Жетпей жатса, айыпты болмақпыз ба? [1]

Ұлпан кейде әкесіне ақыл-кеңесін беріп отыратындығын осыдан байқауымызға болады. Тағдыр ісіне мойынсұнып, қарап отыру – Ұлпан характеріне жат. Феодалдық ортаның әйел қауымына құрып қойған тұзағынан біржола босап кетуді ойламаған ол өзіне бұйырылған ырзық көлемінде еркін, өз ықтиярымен тіршілік құруды қалайды. Оның Мырзаштан құтылуға талабы да осының бір көрінісі. Мырзаштан құтылады және одан өз күші емес, Есенеі сияқты күштінің қолы құтқарады. Тағдыр құрығы ұзын емес пе? Бірақ мұның артында Есенеідің өз құрығы дайын тұрғанын Ұлпанның аңғарған да түрі бар. Есенеіден құтылар күш жоғын Ұлпан біледі. Сондықтан да Есенеідің сөз салғанын естігенде, оның ойына келгені: «Ағашқа асылып өлмесең, құтыла алмайсың. Есенеіден арашалап алып қалар адам жоқ. Айтты – болды. Басың болса – ие бер, тізең болса – бүге бер. Тек түрікпен Мүсірепке қайтарған жауабында: Бірақ ағанның есінде болсын – Ұлпан арзанға түспейтін қыз», - дегенді қоса айтып шарасыз көнеді. Мұнысы: Есенеімен сөзді басынан ашып алу, үлкен ордаға тоқал емес, бәйбіше болып кіру болатын. Есенеі өзінің бүкіл өмірін сарп етіп жеткен есенеілігін оп-оңай Ұлпанға бере салды. «Қырыққа келгенде біздің елдің Есенеіі сен боларсың. Оған дейін сен менің Есенеім бола тұр...» – дейді [1]. Ұлпанның өзі білетін дүниенің бірінші адамы – Есенеі де, егер бұл ойы іске аса қалса, екінші өзі болмақ. Ұлпанның өзінің осы ойын іске асырады.

Ұлпанның аты аңызға айналуына кішкентай күніндегі қайсарлығы оның тұлғалануы жолында үлкен рөл атқарды. Бармын деп тасымай, кең болсаң, кем болмайсың деп алдына келгеннің қолын еш уақытта құр қайтарған емес. Оның жақсы деп танылған жомарт мінезі басына бақ та, сор да әкелді. Ұлпан бейнесінежазушы қазақ ұлттық болмысына тәнқасиеттерді өре білген.

Ұлпан – трагедиялық бейне. Жазушы кейіпкерді тағы бір қырынан таныту үшін романның үшінші бөлімінде оның басынан кешірген қиын кезеңдерін де оқушы назарына ұсынады. Ең әуелі тоғыз жыл бойы Тәңір қосқан қосағы Есенеіден айрылады. Сонымен қоса, әкесі - Артықбай да дүние салып, мұң-зары ұлғая түседі. Дегенмен, бір көңілі тек жалғыз қызы – Біжікенде болады. Ұлпанды жұрт әрі құрметтейтін де, әрі жақсы көретін де.

Ұлпанға ақылдаса келетін еді. Осындай асыл қасиеттерді бір бойына жинақтаған Ұлпанды ұлы образ, әрі ұлы тарихи тұлға, әрі ұлы ана деп есептейміз. Ел ішінде үлкендер үшін «Әулие Ұлпан», ал кішкентай балалар үшін «Ұлпан ана» болып мәңгілік халық жүрегінде сақталады.

Ғабит әңгімелеріндегі қазақ әйелдерінің өршіл де өжет, қажырлы да сабырлы, пайымды да ақылды қасиеттері барынша жарқын суреттелген. Жазушы әңгімелерінің көркем идеясы, сюжеттік құрылымымен тамаша сабақтасқан озық туындылар ретінде бағаланады. Ұлпан романының ерекшелігі - адам психологиясына терең бойлататын қайсарлық, өжеттік, адалдық қасиеттерді ішкі күрделі көңіл-күймен шебер танытады.

Қазіргі қоғамдағы қыздардан Ұлпан бойында топтасқан асыл қасиеттердің сиреп бара жатқандығын байқаймыз. Ұлттың ұлт болып қалуы, қоғамның өркениетті дамуы, мемлекеттің кемелденуі басында бүгінгі күннің Есенайлері тұратын болса, сондай дәрежеге жеткен Есенайдың жанында мықты әйелзаты не анасы, не екінші жартысы тұрады. Қазіргінің Есенайлерін ер ететін бүгінгінің Ұлпандарының бойында жазушы Ғ.Мүсіреповтың кейіпкеріндей топтасқан асыл қасиет болу керек. Ұлпан тұлғасы ерекше қайталанбас әрбір қызға үлгі боларлық бейне.

Әдебиет:

1. Ғабит Мүсірепов «Ұлпан» романы Алматы, 2003 ж. 5-259 б.
2. <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/kkzhiek/17485/>
3. Интернет желісі: <https://kk.wikipedia.org>
4. Интернет желісі: <http://adebi.kz/gabit-musirepov-ulpan-romany-turaly-oj/>
5. Интернет желісі: <https://adebiportal.kz/kz/audiobooks/view/514>

АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ПОЭЗИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Ұлан Зейнелқабден

Ғылыми жетекші: А.К. Курманова, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

zeinelkabden7@mail.ru

Білім алушының өз бетімен оқуға талпыныс жасауы оқыту үдерісіндегі негізгі талаптардың бірі болып табылады. Ол оның жеке мүдделері мен болашағын сезінуге, сындарлы шешімдер қабылдауына мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттерін меңгеруге ықпал етеді. Осы орайда, әр түрлі тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, оқушылардың бойында тілдік дағдыларды қалыптастыру қажет. Бұл заман талабына сай келешек ұрпаққа жаңа серпіліс берері сөзсіз. Сондықтан, жаңартылған білім мазмұнына сәйкес оқытудың жүйесі өзгерді. Ұстаздар қауымы алдына оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру, оны тиімді қолдана білу міндеті қойылды. Осы тұрғыдан келгенде білім алушылардың бойына оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын қалыптастыра отырып, еркін қарым-қатынас жасауға, сын тұрғысынан көзқарасын білдіруге, өз ойын жеткізіп, шешім қабылдауға дағдыландыру қажет. Сол себепті біз жазылым әрекетіне тоқталғанды жөн санадық.

«Жазылым» термині «жазу» деген мағынаны емес, «жаза білу», «ойынды басқа біреуге түсінікті болу үшін қағаз бетінде сауатты жеткізе білу» дегенді білдіреді [1, 108].

Жазылым - тілдік тұлғалардың графикалық, фонемалық жүйесіне негізделген; лингвистикалық, психологиялық, физиологиялық, әдістемелік ерекшеліктерге қатысты тілдік

материалдың мазмұны мен формасын бірдей қамтитын, адамдардың ұзақ мерзімдегі қарым-қатынасына мүмкіндік жасайтын күрделі тарихи әрекет.

Жазылым, біріншіден, әріптің, сөздің графикалық таңбасы арқылы іске асады; екіншіден, бұл графикалық таңбалар белгілі бір фонемалық, мағыналық қасиетке ие болады; үшіншіден, жазылым құбылысында сөйлесім әрекетінің барлық түрі қатысады; төртіншіден, жазу үстінде тіл үйренуші адам сөйлемнің мазмұн-мағынасына ғана емес, формасына да көңіл аударуға мәжбүр болады; бесіншіден, жазылым қағаз бетіне түскен материалдың түсінікті, жүйелі болуына тікелей байланысты жүзеге асады.

Графикалық таңбалардың тізбегі мен мағыналық жүйесінің өзара қатысының нәтижесінде жазылым коммуникацияға қатынасушылардың қарым-қатынасын жүзеге асырады. Жазудың тікелей қатысуы арқылы адам білдірмек болған ойын қағаз бетіне түсіріп, тиісті тұлғаларға немесе жалпылама алатын болсақ, адамзатқа жеткізеді. Бұдан жаза білудің маңызы, мәні өзінен-өзі-ақ шығады. Әдіскерлердің классификациясы бойынша жазылым үш бөліктен тұрады. Атап айтатын болсақ: себеп-салдарлық, аналитико-синтетикалық, орындалымдық. Бұдан көретініміз, ең әуелі, белгілі бір ойды не әсерді жеткізуде алдымен оның себебі пайда болады. Ендігі кезекте, аналитико-синтетикалық кезеңде сөздердің бір-бірімен тіркесуі арқылы сөйлем құрылымы жасалады, сөздің орны мен қызметі белгіленеді. Ақыр соңында, жоғарыда аталған графикалық таңбалар арқылы жазбаша мәтін пайда болады. Осылайша жазу орындалады. Бұл тізбектен жазылым дағдысының көтерер жүгінің өте ауыр екендігін аңғаруымызға болады. Көптеген дерек көз беттерінде жазылым асықпай ойлап, баяу қимылдайтын білім алушыларға тиісті дағды болып табылатындығы келтіріледі. Аталмыш оқушылар әр сөзіне «қарауыл қойып», әр сөйлеміне баса мән беріп, ерекше идеяларын жинақтап, жазуға тырысады. Ерекшелігі – олар бұл істе өзгелерге қарағанда анағұрлым шеберлік танытады. Табиғатынан шапшаң, елгезек балалардың жазылым дағдылары кешеуілдейтіні де байқалады.

Білім алушылардың жазылым дағдысын арттырып, шығармашылық қабілеттерін шыңдауда «Дербес пікір жазу»[2,372], «Попс формуласы»[2,372], «Т-кестесі»[2,342], «Оңай және қиын сұрақтар кестесі»[2,343], «Қос жазба күнделігі»[2,346], «Үшбу хат»[2,369], «Ойды қорытындылау»[3,163], «Проблема шешу жолдары»[3,164], «Данышпан үкілер»[4], «Ойлаудың алты қалпағы»[5], «Аргументативті эссе»[6] сынды тәсілдер өте тиімді. Мысалы,

«Дербес пікір жазу» тәсілі арқылы А.Құнанбайұлының «Әсемпаз болма әрнеге» өлеңімен жұмыс жасадық. Бұл тәсіл білім алушының осы өлеңге деген «дербес» пікірін қалыптастырып, оны нақты дәлелдермен, мысалдармен айғақтауға баулиды. Оған қоса, пікірге қатысты келген «контраргументке» жауап қайтаруды үйретеді. Сонымен қатар, жұмыс барысы оқушының ойын қозғап, шығармашылық қабілеттерін қосып, қосымша ақпараттың (Төртінші қара сөз) еске түсіріліп, тақырыппен байланыстырылуына оң ықпалын тигізеді.

«Попс формула» тәсілі бойынша «Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек» өлеңін талқыладық. Аталмыш тәсіл білім алушының өз көзқарасын, пікірін қалыптастыруға сеп болып, оны мысалдармен дәлелдеуге машықтандырады. Сабақ айтқан уақытта нақты, конкретті жауаптар беруді үйретеді. Айта кететін жайт, талдау барысында оқушының шығармашылық, ізденімпаздық қабілеттері кеңінен пайдаланылады.

«Сабырсыз, арсыз, еріншек» өлеңін «Ойды қорытындылау» тәсілі бойынша талдадық. Осы әдіс арқылы білім алушы қандай нәтижеге қол жеткізеді? Біріншіден, берілген мәтіннің негізгі идеясын өз түсінігімен жеткізуге, жазуға үйренеді. Екіншіден, өзінің ойынан қорықпай, керісінше, дәлелдеуге дағдыланады. Үшіншіден, мәтінді оқу барысында туындаған сұрақтарға өзі жауап беруге машықтанады, жолдарын іздейді. Осының барлығы оқушының жазылым дағдысына әсер етпей қоймасы анық.

«Проблема шешу жолдары» тәсілі негізінде «Ғылым таппай мақтанба» өлеңі қарастырылды. Бұл тәсіл білім алушыны қақтығыс нүктелерін тауып, оның туындаған көздерін анықтауға, шешу жолдарын өз бетімен табуға әсерін тигізеді. Сонымен қатар,

бәлкім, кейбір жазылым дағдысы төмен оқушылар осы тәсіл арқылы өздерінің не себепті осындай пробелемаға тап болғандарын көріп, әрекетке, яғни дағдыларын дамытуға көшеді.

«Т-кестесі» тәсілі негізінде «Сегіз аяқ»өлеңімен жұмыс жасалды. Т-кестесі –бір-бірінеқарама-қарсы («иә/жоқ», «келісемін/келіспеймін», «қарсымын/жақтаймын», «ішкі/сыртқы», «басы/аяғы», «маңызды/маңызды емес», «себебі/салдары» секілді) немесе салыстыруға болатын (мәселен, екі объект) ақпарат пен пікірлерді келтіруге арналған жазу кестесі. Бұл тәсіл арқылы білім алушы өзара ұқсас немесе алшақ пікірлерді, ойларды салыстырып қарауға, тереңге үңілуге дағдыланады. Атап өтпеуге болмайтын жайт, салыстыру барысында оқушылар қосымша ақпараттармен де танысатын болады (нақты қарастырылған жағдайда, мәселен, ұқсас екі өлеңнің барын біліп, ұйқас, буынға назар аударады). Бұл тікелей танымға, шығармашылыққа әсер етеді.

Жай ғана сөйлеу немесе жазу жеткіліксіз. Кез келген адам белгілі бір қоғамда өмір сүретіндіктен коммуникацияға, қарым-қатынасқа түспей қоймайды. Сондықтан, диалогты қолдау, полемикаға араласу немесе өзге де мақсаттар барысында сауатты сұрақ қоя білу де аса маңызды. Осы ретте «оңай және қиын сұрақтаркестесі»арқылы оқушы дұрыс, маңызды сұрақтар қояды үйреніп, болашақта түрлі пікірсайыс, симпозиумдарда өзінің сауалдарын, ойын ашық жеткізуге машықтанады.

«Қос жазба күнделігі»тәсілін пайдаланудың көмегімен оқырман танысқан мәтіннің әрбір бөлігіне мән береді, қорытады. Ең бастысы, әдіс оқушының материалға байланысты қосалқы пікірлерін туындатады. Біздің тарапымыздан жаңа ойлар жазу барысында пайда болды. Бірінен кейін бірі үздіксіз төгіле берді. Бұл аталмыш тәсілдің сөзсіз, жазылым дағдысын дамытуға сеп болатындығының айғағы.

«Данышпан үкілер» тәсілімен«Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңімен жұмыс жасалды. «Данышпан үкілер»тәсілі жаңа ұғымдарға, белгілі/белгісіз ақпаратқа назар аударуға бағытталған[7]. Тәсілдің түрлі сұрақтары білім алушыны ойландырады. Сонымен қатар, иллюстрациялау арқылы кескін, ассоциация шығаруды қалыптастырады. «Өнеге көрсетерлік қорытындыда» тапсырманы орындаушы қосалқы ақпараттарға да сүйенеді (Он тоғызыншы қара сөз). Пікір таластыруға тұрарлық тақырыпты анықтай отыра оқушы сын тұрғысынан ойлап, өз қарама-қайшы пікірін білдіреді. Бұл өте маңызды. Себебі, барлығына келісе беретін адамның ешқашан да өз ойы болмайды.Ал, адамның өз ойы болмаса, айтуда да, жазуда да небір қиындықтар туындайды. Сондықтан, тәсілдің маңызы айрықша.

«Диалог – тек алма-кезек сөйлесу емес, ол ой мен ойдың жалындауы, мінез бен мінездің найзаласуы, идея мен идеяның қылыштасуы», - деп Әбділдә Тәжібаев айтқанындай, білім алушылар талданған тәсілдер арқылы жұмыс жасаса, сыни көзқарастарын білдіреді, сөздік қорларын байыта түседі, тілге тиек етіп отырған жазылым дағдыларын дамытады, одан әрі сөйлесу барысында да бұл өз септігін тигізеді.

Қоғам қайраткері, ғалым, ұстаз Ахмет Байтұрсынұлы: «Оқу біткеннің бәрінен алатын білім – өлі білім. Үйткені бәрі де істің әдісін үйретпей, тек мәнісін үйретеді. Сондықтан оқу мектептерінен шыққандарда мәніс білім мол болғанмен, әдіс білім аз болады. Сол себепті білімді адам мәніс білімі мен әдіс білімін қатар үйренгенде білмек», - дейді. Осыдан нені ұғамыз? Білім берушілер ақпараттарды, хабарларды оқушының миына құюмен шектелмеуі керек. Оны пайдалануға мүмкіндік беретін қабілеттерді де қалыптастыруы қажет. Біздің де айтып отырғанымыз осы. Ахмет Байтұрсынұлы әдіс-тәсілдерге үлкен мән беріп отыр. Бұл пікірмен келіспеске болмас.Біз де өз кезегімізде білім беру барысында түрлі тәсілдерді қолдануды ұсынып отырмыз.

«Музыка», «мүсін», «кескіндеме», «театр», «би», бұлардың барлығы өнердің түрлері. Әрқайсысының да құрамдас бөліктері бар. Мысалы, музыка ноталардан, мүсін қатты заттардан немесе пластикалық материалдардан, кескіндеме түрлі бояулардан, теарт қойылымдардан, би сан алуан қимыл-қозғалыстардан тұрады. Сол секілді, жазу да – өнер. Ол да иесінен үлкен шығармашылықты талап етеді. Жазу әріптерден, сөздерден, тіркестерден, сөйлемдерден, мәтіндерден құралады. Осының барлығынан бір тұтас «кескін» шығару

адамның өз қолында. «Кескін» дұрыс, біздің мәселемізде, сауатты шығуы үшін білім алушыны өз ойын жазбаша еркін түрде беруге үйрету لازым. Бұл болашақ маманның кәсіби біліктіліктерін қалыптастырудың негізін құрайды. Сондықтан, аталған жолдар арқылы білім алушының сауаттылығын, дағдыларын, қарым-қабілеттерін дамыту тиімді әрі маңызды. Берілген машықтардың қалыптасуында жазба жұмыстарының рөлі зор. Оған қоса, сөз соңында айтарымыз - оқу әрекетінің бұл түрін үйретуге байланысты әдіс-тәсілдерді теориялық, практикалық тұрғыдан зерттеу өзекті болып табылады.

Әдебиет:

1. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас негіздері.- Алматы: Print-S,2005. -147б.
2. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану.-Алматы. 2013.-448 б.
3. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы. – Алматы, 2009. - 263 бет.
4. <https://ziatker.kz>
5. <https://constructor.ru>
6. <https://conferences.nis.edu.kz>
7. <https://cpm.kz/>
8. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/910>

БЕЙБІТ САРЫБАЙ ШЫҒАРМАГЕРЛІГІНІҢ ҚЫРЛАРЫ

Ұ.Б.Кәрім

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к.,доцент Г.К.Кажигаева

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ-сы
u_bahytbekqyzy@mail.ru

Жазушы, сатирик Бейбіт Шегебайұлы Сарыбай 1983 жылы 3 қаңтарда Алматы облысы Райымбек ауданы Жамбыл ауылында дүниеге келген. Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің журналистика факультетін тәмамдаған. «Парасат», «Алматы ақшамы», «Дала мен қала», «Алаш айнасы» сияқты көптеген республикалық басылымдарда және «Қазақ радиосында», «Ел арна» телеканалында қызмет атқарған. Қазір Қазақстан Жазушылар одағы басқармасында балалар және жастар әдебиеті бөлімінде кеңесші. Халықаралық «Дарабоз» бәйгесінің жүлдегері.

Ақынның өлең-сөзге әуестігі мектеп кезден бастау алып, кейіннен студент кезінде жазған өлеңдеріне жалғасты.Тұңғыш өлеңдер жинағы «Айна» деген атпен студент шағында, 2003 жылы 20-жасында жарық көрді. Ақынның алғашқы жинағына студенттік жылдарында жазған өлеңдері енді. Ал мектеп қабырғасында жазған өлеңдерінен тек «Қарақат қыз» өлеңі енді. Бұл өлеңнің енуінің себебі ақынның поэзиядан жазған алғашқы туындыларының бірі еді.

Әдебиет әлеміне өзінің сырлы да нәзік лирикасымен келген жас жазушы Бейбіт Сарыбайдың келесі жинағы «Рауғаш ерте гүлдейді» деген атпен 2009 жылы, Алматы қаласы «Жалын» баспасында жарық көрді. Бұл жинағында соңғы кездерде баспасөз беттерінде жарияланып, оқырмандардың ыстық ықыласына бөленген бір топ әңгімелері енгізілді. Алғашында «Айна» жинағымен оқырмандарын тапқан ақын «Рауғаш ерте гүлдейді» жинағы жарық көргеннен соң «Поэзияда – сыршыл, прозада – шыншыл» деген атқа ие болды. Бұл жинағында ақын «Бейкүнә күнәһарлар», «Өліара»,«Ертегі», «Мейірім», «Қарағаш», «Силует», «Деканыңа сәлем айт», «Перінің қызы – Бекторы», «Бірәкімовтың қайынатасы»т.б

оқырманды өзіне баурап алатын әңгімелері енген. «Қарағаш» әңгімесі ақынның проза жанрына алғаш қалам тербеген туындыларының бірі.

Әдебиетіміздің дамуына өзінің көркем туындыларымен үлес қосып келе жатқан Бейбіт Сарыбай өз туындыларында өмір ақиқатын, болмыс сырын сырлы сөзбен бейнелеп, адамның сезім күйі арқылы өмір шындығын көркем тілмен танытады. Ақын туындыларының халық сүйіспеншілігіне бөлену сыры да осында.

«Қараторғай» әңгімелер жинағына «Ақтабан», «Қараторғай» хикаяттары енген. «Қараторғай» шығармасында өмір тезінен сағы сынбай өтіп шыңдалған тұрлаулы тағдыр иесі Темірлан бейнесі шынайы сомдалған. «Ақтабан» туындысында баршамыз түлеп ұшқан туған ауылымыздың қоңыр тіршілігі, халқымыз жеті қазынаның біріне балаған адамның сенімді серігі Ақтабан иттің жан толқытар кейпі сыршыл қаламгер шеберлігіне иландырады.

Жинақтағы «Көктем. Ақбұлақтар», «Менің Қазастаным», «Жүрек тұнған сағыныш», «ЕХРО - 2017», «Мейірім», «Ертегі», «Қараағаш», «Естелік», «Деканыңа сәлем айт», «Қазақы мінез», «Байлар да жылайды», «Біздің заманның Шығайбайлары» әңгімелерінде кіршіксіз бала арманы мен аңсары, күнделікті күйбің тіршілік ағымындағы қайшылықтар, адам бойындағы әралуан мінездер шынайылықпен көрініс тапқан [2]. Бұл жинағы арқылы Бейбіт Сарыбай – қазіргі қазақ әдебиетіндегі жаңа толқынның дарынды өкілі екенін. Оның әңгімелері өмір шындығын дөп басып көрсететін реалистік тегеурінімен, көркемдік биік өресімен, тақырыбының әр алуандығымен дараланады.

Ақынның келесі жинағы 7 жас қаламгермен қатар шыққан «Мейірім» жинағы. «Алтын қыран» халықаралық қайырымдылық қоры Исламбек Төлеубайұлының қолдауымен 7 дарын иесінің Алия Дәулетбаеваның «Сол бір сәуле», Қуаныш Медеубаевтың «Қара жәшік», Жанар Әбсадықтың «Сезімдер маусымы», Думан Анаштың «Әулет», Азамат Тасқараұлының «Жусан қыз», Ғалым Смағұлдың «Карикатура» жинақтары жарық көрді. Жүрекке жылы жеті жинақтың ішінде жазушы Бейбіт Сарыбайдың «Мейірім» жинағыда бар.

Әлеуметтік желі пайдаланушыларының арасында Бейбіт Сарыбайдың тұрақты оқырмандарына айналғандар көбейді. Бұл жинақта оқырман назарын айырықша аударған әңгімелері де, сиясы кеппеген жаңа туындылары да енгізілген [3].

Адам мен қоғам арасындағы қақтығыстарды шынайы суреттейтін жазушылардың бірі Бейбіт Сарыбай өзінің сұхбаттарының бірінде:

–Кезекті кітабыңызға «Мейірім»-деген әдемі атау беріпсіз. Сіз Алла Тағаладан басқа кімнен мейірім күтер едіңіз мына қоғамда?

– Мейірімді қатал адамнан күтпейсіз. Мен мейірімді мейірімді адамдардан күтемін. Мейірімді көз арқылы да, сөз арқылы да бөлісуге болады. Сөз арқылы бөлісуге болатын болғандықтан, телефон арқылы да, почта арқылы да бөлісуге болады деген сөз. Адам бала күнінде киімге, тамаққа жарымаса да мейірімге жарып өсуі керек деп ойлаймын... Аштықта адамдарды сақтап қалған осы мейірім шығар. Алла туралы айтылғанда қалай деп айтылады. Мейірімі шексіз Алла деп айтылады. Олай болса, сол мейірімі шексіз Алла жаратқан пендесінің бойына мейірімді аямай берген. Мейірім бітіп қалатын зат емес. Сіз оны жылдар бойы көп адамдармен қорықпай бөлісе беріңіз. Таусылып қалмайды. Орыс классигінің әйгілі сөзіне түбегейлі қарсы шықпасақ та, айтайық. Әлемді құтқаратын сұлулық емес, мейірім. Адамдар арасындағы кішігірім қақтығыстар мен үлкен майдандардың көбісі сол сұлулыққа таластан басталған. Адамдардың бәрі мейірімді болса, әлемде соғыс өрті тұтанбас еді. Мейірімді адамның қолынан қатыгездік келмейді. Қатыгездік жасалған күннің өзінде де ол келесі бір әлемге деген мейірімнен тууы мүмкін. Бұның мысалы баласына деген мейірімнің арқасында сол баласын қорғауы үшін жауына қатыгездік танытатын адам. Мейірім сатылмайтын сезім. Сондықтан да, мейірімді әрбір адамнан күтуге болады. Бұл сезім әркімнің бойында бар. Тек оята білу керек, - деп ақын өзінің мейірімге толы, шыншыл да жүректен шыққан әңгімелері мен хикаяттар жинағын оқырмандарына ұсынды.

Заманауи сандық технологиялардың арқасында ақпарат беру үрдісінің бас айналдырар жылдамдық алуы біздің ақпараттарды сақтау мен қабыладуымызға да өз әсерін тигізгіп-ақ

жатыр. Арғы бабалар тасқа, ағашқа, қышқа, теріге, темірге, қағазға жазып, күні кешегіге дейін қалың-қалың кітаптарға адамзат ақыл-ойының қазынасын сақтап, өзара алмасу жасап келген болсақ, жаңа ғасырда ғаламтор желісіндегі зияткер тұлғаның саусағынан шыққан (қаламынан туған емес!) рухани өнім дереу тұтынушының көз алдында болуы, оқырманның қабылдауы, сыншылардың сынына түскені де анық. Осындай оқырмандарының жақсы пікірі мен ыстық ықыласына бөленіп үлгерген ақынның интернет желісіндегі халықтың жүрегінен орын алған, өміршең деп таныған әңгімелері кітап болып басылып шығуда.

Бейбіт Сарыбайдың желіде жазылған мына постынан байқауға болады: «Фейсбуктағы осыған дейінгі жазған посттарды жинадым. Үш жүз бетке жуық екен. Жүз бетін «құртқанның» өзінде екі жүз бет қалды. Сол екі жүз беттің тағы қырық бетін жойдым. Жүз алпыс бет қалды. 10 баспа табақ бір кітап. Атын не деп қоярымды білмедім. Күшті-күшті тақырыптар бар екен. Бір ақ, маған «Мен романтик емеспін..» деген ат ұнады. Сол аттас посттың өзі онша емес, бірақ кітаптың атына келіп тұр.

Бейбіт Сарыбайдың «Мен романтик емеспін..» жинағы 2016 жылы «Сырдария» баспасынан жарық көрді. Кітаптың тұсаукесері 2016 жылдың 22-желтоқсанында Жазушылар одағында өтті. Ақынның адам психологиясына қатысты айналасы жұп-жұмыр пайымды прозалары, қоғамдық мәселелер жөніндегі сатиралық әңгімелері оқырманға ұсынылды. «Мен романтик емеспін» бұрын-соңды жарық көрген кітаптардан бөлек. Бұны қоғамның жаңа сұранысы десек болады. Кітап көзі жұмыққа арзан, көзі ашыққа маржан. Мыңдаған адамның көңілінен шыққан жазбалар миллиондарға жол тартты.

Бейбіт Сарыбайдың 2019 жылы Алматы қаласы, «Мерей» баспасынан «Мөп-мөлдір көздің қарасы» атты жинағы жарық көрді. Шығыс шайыры Фирдоуси жырының әйгілі тіркесімен аталған кітап бірден тараздықтардың назарын өзіне аударып, туындының тұсаукесері Әулиеатада өтуі нұр үстіне нұр болар деп санаған. Бұл ойды жүзеге асыруға Тараз қаласы әкімдігі мұрындық болды. Руханиятқа деген жанашырлық осы болса керек. Мазмұны жұмбақ болған шығарманың тұсаукесеріне сапалы аудитория жиылды деуге болатындай. Себебі жиылғандардың көбі әдебиетті жан дауасы санайтын филология мамандығының студенттері, журналистер, алды қабырғалы қаламгер Несіпбек Дәутайұлы бастаған ел ағалары, әкімдіктен шаһар басшысының орынбасары Кенжебек Олжабай арнайы келді. Кешті Бейбіт Сарыбайдың әдебиеттегі інісі, Қазақстан Жазушылар одағының Жамбыл облыстық филиалының басшысы, ақын Хамит Есаман жүргізді.

Бейбіт Сарыбай кітабы туралы сөз еткенде: «Бұл шығарма «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясындағы Жазушылар одағының «Әдеби өлкетану» жобасы бойынша өмірге келді. Әуелдегі мақсат жазушыға белгілі бір өңір туралы өз қалауынша, өз стилінде көркем туынды жазып шығу болатын. Мен Тараз қаласына осы жердің тумасы, ақын Ерлан Жүніспен бірге келдім. Ол осы топырақтың тамырымен біте қайнасқан терең әрі талантты ақын ғой. Екеуміз кітапты жазу барысында Тараз туралы тың дүниелер іздеп бірге жүрдік. Әңгімені жазып шығатын уақыт өте тығыз болды. Көлемі 100 беттен кем болмау керек деген талап болды. Кітапты бастамас бұрын Несіпбек көкеміздің батасын алдым. Шығарманың атауы пойызда, тамбурда темекі шегіп тұрғанда қойылды. Ерлан бауырыма: «Шығармаға Фирдоусидің «Мөп-мөлдір көздің қарасын, Тараздан ғана табасын» деген өлең жолын эпиграф етіп аламын», – дедім. Мұнымды құп көрген Ерлан кітап атауын да тауып тұрғанымды айтып, бойыма сенім ұялатты», – деді жазушы жаңа туындысы хақында.

Міне, осынау шығармашылығы сан түрлі пікірге арқау болған ақын туралы жазу бізге оңай түспегені белгілі. Осы кісінің шығармашылығы туралы өзіндік ой-пікірімізді, шығармашылық ізденіміміздің негізінде түйдік. Жұмыстың өзектілігін әлі де болса шығармашылығы толыққанды зерттелмей келе жатқан ақынды жете тануға сәлде болса үлес қосу талабы оның ақындық болмысын ашуға, өзіндік ерекшелігін ашуға ұмтылған талпынысымызды танытады. Ал жаңашылдығы - ақын шығармашылығына бүгінгі көзқарас, байыптаулар тұрғысынан көз жіберу деп білеміз.

Әдебиет:

1. Б.Сарыбай. Рауғаш ерте гүлдейді. – Алматы: Жалын, 2009. -46
2. <https://qamshy.kz/article/18649-beybit-sarybaydynh-dganha-kitabynynh-tusaukeseri-otedi>
3. Жан азық газеті. №45. Басылым-86

БАЯНҒАЛИ ӘЛІМЖАНОВТЫҢ ЛЕКСИКА-ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Н.Н.Айсенова

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор Б.Шалабай

nazgul_28kz@mail.ru

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ-сы

Поэзия тілі – сиқыршы. Поэзиялық ассоциацияның, қиыннан қиыстырудың ондаған, жүздеген амал-жолдарын көзді ашып-жұмғандай уақыт ішінде-ақ, алдына жайып тастайды. Жалпы алғанда, шексіз кеңестіктің, табиғат дүниесінің және адамзат қоғамының барлық құбылыстарын, жай-күйін, қозғалысын, түр-түстерін, заттарын, байланыстырын қамтып, ішіне сыйғызып тұрады. Олардың бәрі де өлең тіліне түскен кезде көз алдына әдемі суреттер келіп, өлеңде оларды жатық бейнелеп, суретке түсіріп жазады.

Ақынның қаруы – тіл. Күллі құбылыстар құпиясы мен олардың сабақтастығын айтып бере алатын күш – поэзия десек, ал поэзия тілі – образды қуат пен бейнелі суреттің, сұлу ырғақ пен төгілмелі ұйқастың негізі» [1,164].

Осындай поэзиясында образды қуаты мен бейнелі суреті мол, жан-жақты тұлға – Баянғали Тақанұлы Әлімжанов.

Баянғали Әлімжанов поэзиясы тақырыбы мен «идеясы жағынан алғанда өзіне дейінгі және қазіргі қазақ поэзия өкілдерінен ерекше. Оны біз ақынның лексикасынан байқаймыз.

Тілдің структуралық бөліктерінің ішінде, біз білеміз, көп өзгеріске ұшырайтыны да, көненің көзіндей болып сақталатыны да – лексика саласы. Осыған орай ақын өз поэзиясында лексика-фразеологиялық құралдарды әдемі образ пен сурет жасау үшін орынды пайдаланған.

Ақын өлеңдерінде қазақ тіршілігін, тұрмысын мейлінше кеңінен сөз етеді. Осыған орай ақын өлеңдері лексикасында тұрмыстық сөздер едәуір. Айталық: (1) *алтыбақан, арба, саба, ас табақ, киіз, қақпан, саптама етік, тымақ, бөрік, саптыаяқ, бесік, ұршық, кесте, шолпы, біз;* (2) *ана, әке, жеңге, қарт, ақсақал, ұл, қыз, бауыр, әже, шал, ата, аға, баба, күйеу ;* (3) *қобыз, домбыра.*

Сонымен қатар ақын поэзиясында оның тақырыптық ерекшелігіне қарай жер-су, яғни *топонимикалық атаулар* кездеседі: *Көкшетау, Түркістан, Бурабай, Ертіс.*

– Әнімен бар әлемді тербейтіндей

Басқа жер оған теңдес келмейтіндей,

Тоздырған темір ғасыр жан сарайын

Көкшетау сұлулықпен емдейтіндей! [2,89].

– Қара тас болсын тажалдың үйі,

Сұлулық, өнер – адамдық сыйы.

Ертістің бойы, еліктей қыздың

Елітіп мені әкетті күйі [2,45].

Сондай-ақ ақын поэзиясында *ономастикалық атаулар* да молынан ұшырасады. Мәселен *Бұқар жырау, Бродский, Гете, Данте, Пушкин, Абай ақын, Мұқағали, Есенин, Высоцкий, Ницше, Шопенгауэр, Кант, Конфуций, Кьеркегор, Камю, Де Сад, Кафка, Сартр.*

– Үлгі қылып

Данте,

Пушкин,
Абайды,
Мұқағали,
Есенин мен Высоцкий ағайды,
Қиялында қора жасап
Қоғамдар
Сорттап, соттап
Ақындарды қамайды! [2,11].

Ақынның өлеңдерінің лексикасы қазақтың төл сөздерімен қатар *кірме сөздерден* тұрады. Оның ішінде *араб-парсы сөздері* мол ұшырасады:

1. Күнделікті өмірде жиі қолданылатын сөздер: *дүние, азап, ғұмыр, қадір, нәлсапа, кесапат, обал, байғұс, дұшпан, т.т.*
2. Ислам дініндегі сөздер: *пенде, пәни, рахым, тәуба, бақи, ажал, күпір, наһан, иман, пейіл, періште, аждаһа, сәжде, таупих, кінә, ақырет, Жаббар құдай, нәпсі, тәжал, аят, хадис, ораза, мұсылман, сәресі, рамазан, кесір, жамағат, пақыр, қайыр сауап, т.т.*
3. Оқу-ағарту саласына қатысты сөздер: *мұғалім, білім, ғылым, кітап, ілім, т.т.*

Негізінен бұл сөздердің көбі фонетикалық тұрғыдан «қазақиланған» тұлғалар.

Абстракт ұғым атаулары да кездеседі.

Оны өз ішінен екі топқа бөліп қарастырамыз:

1. *Қазақтың төл сөздері*: шексіздік, қиял, сыр, арман, адалдық, пейіл, бақталастық, ақыл, обал, күйзеліс, уайым, ыза, арамдық, ақымақтық, сабыр, қуат, жалмауыздық, залымдық, зұлымдық, қасиет, адамдық, мейірім, шуақ, каталдық, зейін, төзім, сезім, қайрат, намыс, сана, ой, елес, пәктік, бақ, махаббат, үміт, мұң, тағдыр, тыным, рух т.т.
2. *Араб-парсы сөздері*: зауал, қайыр, қайғы, иман, ар, ұят, қайырым, шүкір, пейіл, жұмақ, періште, салауат, құпия, көңіл, күдік, мәңгілік, жігер, ақиқат, ізгілік т.т.

Ақын өлеңдерінде фразеологиялық тіркестер де барынша мол. «Фразеологизмдер халық тілінің байлығын барынша танытумен бірге, тілдің қолданылуының мол мүмкіндігін көрсетеді. Тұрақты тіркестерге тән ерекше бір қасиет – олардың экспрессивті-эмоциональдық бояуының айқын аңғарылып тұратындығы. Сондықтан да тұрақты тіркестерді орынды кірістіріп сөйлей білген адамның ойының айқындығына ғана емес, әсерлі болатынына көзіңіз жетеді» [3,177]. Ғалым, тілші Мырзатай Серғалиев «Стилистика негіздері» деп аталатын еңбегінде фразеологизмдерді 4-ке бөліп қарастырады:

- ❖ Бейтарап фразеология;
- ❖ Ауызекі сөйлеу фразеология;
- ❖ Қарапайым фразеология;
- ❖ Кітаби фразеология.

Осы аталған фразеологизмдердің негізгісі бейтарап *фразеологиялық бірліктер* болып табылады. Ғалым оны *стильаралық фразеологизмдер* деп те атайды. Бейтарап фразеологизмдер функционалдық стильдердің барлығында да қолданылады. Бұндай фразеологизмдердің бұл түрінің құрамына, негізінен, жалпы қолданыстағы сөздер кіреді. Бұл топқа Баянғали ақынның өлеңдеріндегі мына тіркестерді жатқызамыз: *төрт құбала, қара өлең, ат тұяғын дүрсілдету, қабағы қарс жабылу т.т.*

Фразеологизмдердің келесі бір түрін ғалым *ауызекі сөйлеу фразеологизмдері* деп атайды. Бұл фразеологизмдер функционалдық стильдердің, негізінен, бір түрінде кездеседі. Сондықтан *ауызекі сөйлеу фразеологизмдері* деп аталады. Мұндай фразеологизмдер ақын Баянғали Әлімжанов поэзиясында ұшырасады. Мәселен *тәуір көру, шоғы сөну, тер төгу, уайым жеу, ғайып болу, амалы құру, түзде өсу, шырақ тұтату, еңсесі түсу, әуре болу, кеуде көтеру, т.т.*

Ғалым фразеологизмдердің үшінші түріне қарапайым фразеологизмдер деп аталатын тұрақты тіркестерді жатқызады. Ғалымның пікірі бойынша қарапайым фразеологизмдерге құлаққа жағымсыз естілетін, тұрпайы, дөрекі тіркестер ғана емес, сөйлеу процесінде сөйлеушілер мен жазушылардың психологиялық жағынан қалыпты жағдайдан ауытқуы сәттерінде, қуаныш үстінде, ашу-ыза кернеген шақтарда, әлденеге риза болмайтын тұстарда кездейсоқ та, тіпті саналы түрде де қолданылатын фразеологизмдер жатады. Оған мына тіркестерді жатқызар едік: *көрсөқыр, көз бояушылық, қысыр сөз, қан төгу, қан жұту т.т.*

Кітаби фразеологизмдер фразеологизмдердің бұған дейін сөз болған түрлерінен қазіргі әдеби тіл нормасын қатаң сақтайтындығымен, тілдің тазалығымен ерекшеленеді. Аталған фразеологизмдер кітаби тілдің стильдері мен жанрларының барлығында кеңінен қолданылады. Мысалы *ана тіл, құс көңіл т.т.*

Сонымен қатар атау формалы есім тіркестер, септік формалы есім + етістік тіркестер, атау формалы есім + етістік тіркестер молынан кездеседі.

1. Атау формалы есім тіркестер: *шыбын жан, қас қағым сәт, жон арқа, жұқа қалта, жүйрік уақыт, ақ тілеу құс, ауыр ой, ана тіл, төрт құбыла, қара өлең, қас шебер, көз бояушылық, қысыр сөз, қас қағым, сөз байласу, т.т.*

— Ой азабын арқалап сенделіп тым

Кетпесем де,

Көп сырды желден ұқтым.

Шырылдайды *шыбын жан* шырқау іздеп

Шырмауынан шыға алмай пенделіктің [2,3].

— Тілім барда күнім де бар, айым бар,

Тілім барда иманым бар, ойым бар,

Төрт құбылам түгел менің тілім барда,

Түн ұйқымды төрт бөлмейді уайымдар [2,54].

2. Атау формалы есім + етістік тіркестер: *амалы құру, түзде өсу, шырақ тұтату, еңсесі түсу, кеуде көтеру, жігерді қайрау, жан бағу, қан төгу, жаны ауру, ат тұяғын дүрсілдету, тәуір көру, шоғы сөну, тер төгу, уайым жеу, ғайып болу, кірпік қақпау, көз талдыру, қабағына кірбің түсу, қанаты талмау, қан жұту, қыршын қиылу, түн ұйқысын төрт бөлу, жаны жай табу, уақыттан уайым оздыру, көңіл аулау, бас қатырмау, тіл жұту, сағы сыну, т.т.*

— Айдай балқып айдыңға кеп қонатын,

Аққудай боп келші жайған қанатын,

Пәктігіне бұл пәнидің қызығып

Кірпік қақпай қарасыншы қара түн! [2,39].

— Тура болмас сен туралы толғамы

Кеуде қағып

Кімге міндет қыласың

Алтынмын деп

Бағаланбас қолдағы [2,81].

3. Септік формалы есім + етістік тіркестер: *құрдымға кету, өзіңді жегідей жеу, ажалынан бұрын өлу, отқа күйіп, мұз кешу, аяғынан шалдыру, топырағынан нәр алу, тамырын үзбеу, үмітін ақтау, аяғын алашаң басу, бағын сынау, сабаға түсу, бөрігін аспанға ату, көзін сату, ақылға салу, жанды жеу, қабағы қарс жабылу, т.т.*

Қортындылай келсек, Баянғали Тақанұлы поэзиясының лексикасында қазақтың төл сөздерінен бастап, араб-парсы тілінен енген кірме сөздер де, фразеологиялық тіркестер де мол ұшырасады. Ғажайып образ, аналогия, параллелизм жасау үшін мейлінше мол тұрақты тіркестерді қолданған. Бұл ақынның тіл шеберлігін, сөз сапатуының мол екенін дәлелдейді.

1. Негимов С.Өлең өрімі. – Астана: Фолиант, 2015. – 424б.
2. Әлімжанов Б. Шығармалары. Өлең-жырлар мен поэмалар. – Астана: Фолиант, 2015. – 320б.
3. Серғалиев М. Стилистика негіздері. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2006. – 273б

«МЫСЫҚ ПЕН МАРУСЯ» ӘНГІМЕСІНДЕГІ СЮЖЕТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Р.Р.Сергазина

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент Г.К.Кажигаева

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

raiko-sergazina@mail.ru

Қазіргі қазақ прозасында өнімді еңбек етіп жүрген, тақырыбы тың, өзіндік көркемдік ізденісі мол жазушылардың бірі- Дәурен Қуат. Дәурен Қуаттың қаламынан бірнеше прозалық шығармалар жазылуда. Жазушының шеберлігі тек қана соны тақырыпты көтерумен ғана емес, кейіпкер әлемін психологиялық тұрғыдан суреттеуі, сюжеттік-көркемдік ізденістерімен сабақтасып жатыр. Дәурен Қуат прозасы жайында мерзімдік басылымдар да, ғаламтор желісінде, әсіресе, Әдебиет порталында, Абай кзте талданып келе жатыр. Солардың бірқатарына тоқталсақ. «Дәурен Қуат - сұлу сөзбен сурет сала білетін жан. Оның қай шығармасын алып қарасақ та, өзіндік айтатын ойы, астарлы мағынасы бар. Бізден кейін өсіп келе жатқан жас буын өкілдеріне берер дүниесі мол. Белгілі сатирик-жазушы Қанат Әбілқайыр өзінің бір сұхбатында: « Дәуреннің тілі (Дәкеннің) тілі-көне тіл. Тәкен Әлімқұловтан кейін қою жазу, қазақи жазу біздің ортамызда Дәкеннен анық байқалады» - деген бір ауыз сөзінің өзінде қаншама ой жатқанын көруімізге болады.

Дәурен Қуаттың әңгімесінің тілі негізінен бір оқыған жанға бірден түсінікті болып келеді. Оның барлық шығармаларында ортақ бір заңдылықтарының барын байқауға болады. Ол қандай заңдылық деп отырған шығарсыздар. Ол перзент үні, перзентті аңсау, жалғыздық болып табылады. Дәурен Қуат жайында дәстүрлі әнші, досы Еркін Шүкіманов « Дәуеннің прозасы поэзия секілді. Кейде жаттап алуға болады. Поэтикалық қуаты күшті деген екен». Осы сөзінің өзі оның әңгімелерінің қаншалықты көңілге қонымды, оқырманға ерекше әсер ететіндігін бір ауыз сөзден түсініп алуға болады. Шығармадағы автордың тосын тұжырымдары түрлі ойға жетелейді. Өмірден көргенін, өмірде болып жатқан түрлі жайттарды үнемі көркем шындыққа айналдыруға тырысады. Бұл жазушының шеберлігі деп білем.

Дәурен Қуат бірінші рет «қазақ орыстарының трагедиясын» «Мысық пен Маруся» әңгімесінде көтерген болатын. Қазақтың ұлттық сана шеңберіндегі өмірден нәр алған «өзгені» ұғыну парадигмасына негізделген әңгіме осы Мысық пен Маруся әңгімесі. «Мысық» деген сөздің өзі көп нәрсені білдіреді. Өйткені, қазақ үшін «Ит – жеті қазынаның бірі» болса, «Мысық» байғұсқа ұлттық дүниетанымызда, санамызда жөні түзу орын жоқ екенін екінші бірі хабардар. Көре алмайтын іші тар жандарды қазақ – «мысыққа» теңеген. Сондықтан да, қазақ ұнатпайтын «мысық» өзге ұлттың келбетін тануда жазушы таңдап алған – әдеби фонның бірі болып табылады [1]. Маруся Агафьевнаның басына түсіп отырған бұл оқиға күллі орыс диаспорасының трагедиясы деуге келеді. Себебі, әрбір қазақ халқы үшін – қазақ тілін білмейтін орыс жат болып келетіні бәрімізге белгілі. Автор осы оқиғаға дейінгі өмірдің қандай керемет екенін көрсетіп, оқиға орын алған кездегі қайғылы шақты тізбектеп суреттейді. Басынан бақтың таюының себебінің бірі Марусяның күйеуінің көз жұмуымен байланысты болып келеді. Оқиға желісіне тереңірек үңілсек, Марусяның жолдасының полковниктің өлімі КСРО-ның құлауының көрнісі деп түсінеміз. Сол кездегі қазақ даласындағы орыс диаспорасының күллі арман-мақсатының аяқ асты болуының өзі осы әңгімедегі полковниктің өліміне пара-пар болып келеді [1].

Адам мен хайуан арасындағы тылсым бір ерекше күш иесінің пайда болуын әркім әрқалай бағдарлайды. Әрі стильдер түрінің алуандығын көрсетеді. Осыны автор натуралистік сөз айшықтауды ой толғаулық монологқа ұластыра біледі. Кейбіреулер мұны қазақ әдебиетіндегі постмодерндік сезімталдықтың көрініс беруі деп ойлап қалуы мүмкін. Бірақ олай емес. Бұны біз Дәурен қаламына тән өзгешелік деп қабылдауымыз керек. Бұл әңгімеде қайырымсыз балалардың өз күштерімен емес, әкесінің байлығының арқасында оқу оқып, шет елде тұруына мүмкіндік алғанын айта кеткеніміз жөн. Айта кететін тағы бір ерекшелік ондағы мысықтың сөйлеуі болып келеді. Біз ондай нәрселерді тек батырлар жырынан көретін едік. Енді мындағы мысықтың Марусямен сөйлесуі бұл жазушы сюжетінің жаңашылдығы деп ұғынуымыз қажет. Автордың мысыққа тіл бітіруі ол әңгімені одан әрі айшықтауға көмектесетін бірден-бір белгісі. «Мысық пен Маруся» әңгімесінің астарында уытты зіл батпандай нәрсе жатқандығын да айта кетелік. Бұл ирония – биліктің әлі қазақты орыстың «жаман мысығынан» да төмен санап отырғанын танытады. Санаға ауыр ой салатыны абзал. Жазушының бұл әңгімесін әдеби протест екенін барлық әдебиет сүйер қауым мойындайтыны хақ. Бүгінде ауылдан безіп қалаға келген әрбір қазақ баласы осындай орыс кемпірлердің Марусялардың сасық аядай бөлмесін жалдауға мәжбүр екендігін жақсы білеміз. Адам баласынан артық көретін мысық, итін жуындырып, жүнін тарап, қазақтың аузынан қағылған етті «вискаспен» асырап, өздерінің туған балаларының несібесін аузынан жырып, беретін осындай Марусялардың күні қашан батады? [2] Бізде осы тексіздіктің құрбаны болып бара жатқанымызды өзімізде байқамаймыз. Себебі мына әңгіме қазақтың дүниетанымына келмейтіндігін әу баста түсінген. Марусяның қаншалықты сол мысыққа бауыр басып қалатыны соншалық, қайда барса да қасынан бір елі қалдырмайтын. Ол Марусяның қартайғандағы сенімді серігіне айналады. Маруся өзінің көршілерімен де өзінің мысығына қарағандай қарым-қатынас жасамайтын. Тек амандығы түзу болатын. Айналасындағы орыс кемпірлерінің оған деген көзқарасы бұрынғыдай емес болатын. Ол кемпірлер Марусяға керісінше, аянышты сезіммен қарайтын. Өйткені күйеуінің өлімінен кейін, ұл-қыздары шешесіне қараудан бас тартатын. Ол байлықтың соңына түсіп, айналасындағы адамдарды адам ретінде көрмей, өзінің өркөкірегінің арқасында бұл өмірден жалғыз қалып, жалғыздықтың зардабын шегеді. Жалғыз-ақ жұбанышы ол мысығы болатын. Содан ғана жанына жұбаныш табатын. Маруся барлық уақытын сол мысықпен өткізетін, соған ғана ақтарылып сырын айтатын. Содан ғана жанына демеу іздейтін. Алғашқыда ол ештеңеден таршылық көрмей, не жеймін, не киім деген сұрақтардың не екендігін білмейтін. Айналасындағы адамдарға менсінбеушілікпен қарайтын. Байлыққа құныққаны соншалық аналық сезімнің не екендігінен хабары болмайтын. Аналық сезім демекші, бұл әңгімені біз қазақи таным мен ұғымға жатпайтындығын бір оқығаннан аңғаруымызға болады. Неге десеміз, бұл жерде орыстың кемпірінің тағдыры суреттеледі. Бұл жерде бөліп жарғандығым емес, бірақ бәрімізге белгілі орыс кемпірлерінің мысықты ерекше жақсы көретінін жазушы тап басып, дәлдеп көрсеткен. Сонымен қатар біздің менталитетімізде аң-құстардың арасынан ерекше көретініміз ол жеті қазынан бірі, адамның жақын досы ит екендігін бәріміз жақсы білеміз. Салыстырмалы түрде қарайтын болсақ, біздің санамызда мысыққа деген түсінік мүлдем бөлек. Ашығын айта келе, арамизда мысықты жақтыртпайтын адамдардың да бары өтірік емес. Ал орыс ұлтында ол керісінше. Олар мысықты өздерінің балаларынан артық көрмесе, кем көрмейді. Әңгімеде Марусяның ұл-қыздарының әкесі өмірден өткеннен кейінгі өзара бір-бірлерімен байлыққа таласуы да, бір-бірлерімен қырғи-қабақ болуы да, біздің санамызда тәрбиемізде ондай бір оғаш қылықтың жоқ екендігін айта кеткендігіміз абзал.

Жазушының осындай бір тың тақырыпта жазылған дүниесі қазіргі таңда бізге керек деп ойлаймын. Себебі бұл әңгімеде Марусяның бойындағы осындай бір мінездің қалыптасуы ол тәрбиенің бастауында жатыр. Бұл әңгімеде жалғыз Марусяның ғана емес, ондағы көршілерінің де жалғыз жұбанышы, мұңдасы мысық болып табылады. Ойлайтын шығарсыздар бұл мысық Марусяға қайдан келді деп, ол Марусяның көршісі Клавдияның сыйлығы болатын. Марусяның өмірінде қалай мысық пайда болды, солай ол өзгере бастады.

Бұрғыдай емес, айналасындағы адамдармен тіл табысып, араласа бастады. Бір жағынан алып қарасам, әу баста Маруся жоқшылықтың дәмін татып, ел қатарлы өмір сүрсе, бұндай жағдайға тап болмаушы еді деп те ойлап қоямын. Бірақ бұл жазушының таңдаған позициясы болып келеді. Бір қарағанда бұл әңгімені оқып отырған оқырман сөз саптауы жағына назар аударып, қалай жеңіл жазылған дүние деп қарауы әбден мүмкін. Иә, ол жағымен келісемін. Бірақ оқиға желісіне келетін болсақ, ондай ұсақ-түйек мәселелердің жәй болып қалатындығын есімізден шығармауымыз керек. Айтады ғой қасырды қанша асырасаң да, орманға қарап ұлиды демекші қанша жерден Маруся сол мысықтан жұбаныш таптым дегенде, ақыры аяғында өзінің асырап, баққан мысығы өзінің жыртқыштығын көрсетіп, Маруся жан түршігерлік жағдайға тап болады [3]. Әңгіменің соңы бізге көп нәрсені түсінуге мүмкіндік береді. Қанша жерден досым деген адамның өзі бір-ақ күнде басына іс түскен жағдайда тастап кететіндігін де осы әңгімеден көре аламыз. Және де адам баласының адам баласынан басқа демеу білдіретін, жұбанышы, адамы жоқ екендігін де ескере кеткендігіміз жөн деп білем. Осы әңгіме бізге, бізден кейін еріп келе жатқан жастарға көп өнеге беретіні анық. Жазушының айтар дүниесіде өте көп. Оны тек дұрыс жағынан түсініп, санамызға қондырсақ нұр үстіне нұр болады. Сонымен қатар адамның күні адаммен демекші, қанша жерден аң-құстармен дос болсақта, осы бес күндік өмірде бір-бірімізге «сіз», «біз» десіп жүргенге жетпейтіндігін тағы бір мәрте айта кеткеніміз абзал.

Әдебиет:

1. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/12773>
2. <https://qazaqadebiati.kz/1795/aza-ty-zh-regin-oz-ajtyn>
3. <https://abai.kz/post/17598>

**«Орыс филологиясы» секциясы
Секция «Русская филология»**

**КОММУНИКАТИВНАЯ ГРАМОТНОСТЬ СТУДЕНТА-МЕДИКА:
БИЛИНГВАЛЬНЫЙ ПОДХОД**

Ашмұрат К.С.

Научный руководитель: Маликова А.И., магистр педагогических наук,
ст. преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
ashmurat_korkem@mail.ru

В наши дни быть грамотным человеком – это престижная и нравственная черта общения. Совокупность речевых знаний, умений и навыков позволяют собеседнику эффективно общаться в стандартных коммуникативных ситуациях в письменной и устной формах. С этим связаны: знание законов, правил и приемов, которые отражены в общении. Коммуникативная грамотность представляет собой адекватное диалогическое поведение человека, то есть его умение успешно и бесконфликтно вести переговоры в стандартных коммуникативных ситуациях, предполагающих знание норм, способов и шаблонов результативной и бесконфликтной беседы и умение адекватно применять их в нужной ситуации общения.

Коммуникативная грамотность – это, собственно, владение техникой эффективного и вежливого общения. Это владение реальными стереотипами общения, соответствующими ситуации штампами, языковыми образцами, стратегиями и тактиками. Как отмечал Джордж

Карлин, «плохой актер – не тот, у кого есть штампы, а тот, у кого штампов мало». Это же относится и к любому участнику общения. Коммуникативно грамотный человек в стандартной ситуации общения всегда будет вести себя правильно, культурно и результативно, будет строить свое общение с учетом всех параметров коммуникативного поведения – национальность, возраст, уровень культуры, знаний, эмоциональное состояние, должностное положение собеседника [1; с.95].

С коммуникативной грамотностью тесно связана языковая грамотность, включающая знание единиц языка и правил их соединения, связи. Знание грамматики в отвлечении от порождения единиц коммуникативного назначения является лишь базой осуществления актов общения. С этой точки зрения языковые нормы имеют отчетливо двусторонний характер: они объединяют язык и речь и характеризуют личность как человека, владеющего речью и умением пользоваться языком на основе грамматических правил [2; с.32].

В современном обществе существуют безграничные возможности и перспективы использования иностранных языков, важно также знать свой родной язык и в совершенстве владеть ним. Родной язык – это язык, к которому мы приспосабливаемся и учимся говорить на нем с раннего детства. Ведь, зачастую, все твоё окружение говорит исключительно на родном, едином для всех языке и заводить какой-либо разговор, контактировать с ними, не зная своего родного и единого языка, не представляется возможным [3; с.57]. Моим родным языком является казахский язык. Коммуникабельность, намерение и желание поддерживать разговор на своем родном языке – основной фактор развития главных аспектов владения языком при обучении чему-либо. Обучение и осваивание большого количества информации может протекать гораздо легче и эффективнее, если мы используем свой родной язык. .

Я учусь в Кокшетауском государственном университете имени Ш. Уалиханова на 1 курсе, на казахском отделении, и поэтому у нас большинство дисциплин преподается на казахском языке, такие как: «Культурология», «История Казахстана», «Политология», «Социология», «Психология», «Химия». На занятиях мы обсуждаем различные темы, устраиваем дебаты, а также защищаем проекты. Владение казахским языком дает мне множество возможностей в университете. Я являюсь активистом партии Жас Отан и большинство студентов в нашей партии, как и я, общаются на казахском языке. Например, на предмете «Психология» мы работаем над собой, над становлении себя как личности и индивида, что поможет нам лучше развиваться в будущем. Для нас имеет большое языковое значение, что такие дисциплины как «Психология», Социология», «Политология» преподаются на родном языке, так как человек должен быть разносторонним и подкованным не только теоретически, но и в коммуникативном плане. Также на родном языке проходят дисциплины по специальности: «Медицинская анатомия», «Молекулярная биология», «Основы медицинской психологии и коммуникативные навыки». На практике, кроме теоретического материала, мы учимся правильно общаться с пациентами, стремимся найти общий язык с собеседниками. Правильное и уважительное общение с пациентами придает уверенность и доверие между теми, кто лечит, и теми, кому необходимо лечение.

Можно отметить, что с нынешнего учебного года языковые дисциплины, такие как «Казахский язык», «Русский язык», «Английский язык» студенты изучают по уровням (А, В, С). Я изучаю дисциплину «Русский язык (уровень С1)». Сложно представить себе какой-либо предмет или практику, которая напрочь отрицала бы общую эффективность русского языка, и студент-медик не исключение. Мы используем большое количество учебной информации по специальности на русском языке. Изучая «Анатомию», «Молекулярную биологию» и другие дисциплины в медицинской области, мы иногда сталкиваемся с проблемой непонимания слов и даже текста, владение русским языком помогает нам понять значение многих терминов и понятий. Многие семинары, коллоквиумы, диспуты, брифинги проводятся как на казахском, так и на русском языках, в связи с этим многие врачи должны знать не только казахский язык, но и русский язык. Большинство импортирующего медицинского оборудования поступает к нам из стран ближнего зарубежья, для этого нам

необходимо понимать назначение аппаратов, в которых дана инструкция по применению на двух языках.

На переменах мы используем два языка: русский и казахский. На занятии по русскому языку мы говорим только на русском языке, так как обучение на уровне С1 предполагает абсолютное владение русским языком в профессиональной сфере. На каждом уроке мы изучаем новые темы, читаем и слушаем их внимательно и с интересом. В первом семестре мы знакомимся с особенностями стилей речи. Каждое занятие проходило познавательно и увлекательно, так как мы готовили сцены, ситуации, плакаты и смотрели кинофильмы. Это научило нас высказывать свои мысли правильно, проговаривать и комментировать ситуации. Во втором семестре нами углубленно изучается научный стиль речи, его особенности и общие черты. Мы учимся, как правильно оформлять реферат, аннотацию, рецензию. Также мы изучаем официальную документацию, которая необходима нам в нашей будущей профессии. Мы выполняем дифференцированные задания: работаем с текстами по специальности, терминологией, профессиональными словами.

Студент-медик должен владеть четырьмя языками: казахским, русским, английским и латинским не только потому, что обучение данных языков заложено в учебный процесс, но и для расширения собственного кругозора, развития и эрудиции [4; с.141].

Таким образом, совершенствование грамотности речи будущего специалиста – одна из важных задач, которая стоит перед каждым студентом-медиком. Во-первых, изобилие учебных материалов на русском языке. Чем больше разных источников мы читаем, тем больше и лучше мы можем понять тему и перевести ее на казахский язык. Во-вторых, будучи врачом, нам необходимо будет сливаться с социумом, устанавливать контакты: не все участники коммуникативной ситуации будут владеть казахским языком, пациенты могут быть носителями русского языка, а также, свободно не владеющие казахским языком, и для оказания квалифицированной помощи нам необходимо профессионально наладить контакт с ними. В-третьих, знание языков открывает множество возможностей: учиться и работать в самых разных точках мира.

Литература:

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – М.: Слово, 2000. – 264 с.
2. Вятютнев М.В. Теория учебника русского языка как иностранного. – М., 1984. – 144 с.
- 3.. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: 2004. – 355 с.
4. Аксенова, Г.Н., Белый В.В. Культура речи молодого врача. – Минск: 2011. – 208 с.
- с.Красивова А. Деловой русский язык: учебно-практическое пособие. – М.: 2012. – 456 с.

ПОЛИЯЗЫЧИЕ КАК ОСНОВА СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Кенбаева А. Р.

Научный руководитель: Буженова Г.К., старший преподаватель кафедры
русской филологии и БД

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
anelka.ken29@bk.ru

Стремительное вхождение Казахстана в мировое сообщество и внедрение международных стандартов коренным образом меняют сознание и поведение человека. Наша страна должна быть конкурентоспособной. Для этого нужно новое поколение, знающее не только родной язык, но и иностранные языки. Созрела необходимость в подготовке квалифицированных кадров. Социально – историческая перестройка общества и развитие мирового рынка и экономики актуализировали проект первого Президента «Триединство языков» и утвердили приоритет трех языков в Республике Казахстан: казахский, русский, английский. Наряду с казахским языком, имеющим статус государственного, и русским - языком межнационального общения, важным средством общения выступает иностранный язык.

Идея триединства языков впервые была озвучена Н. Назарбаевым в 2004 году. В октябре 2006 года на XII сессии Ассамблеи народа Казахстана Президент вновь отметил, что знание трех языков важно для будущего наших детей.

А уже в 2007 году в Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» Н.Назарбаев предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков», согласно которому «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками».[1;с.13]

Полиязычное образование в стране на сегодняшний момент является одним из главных направлений современного образования. Проблема полиязычного образования в высших учебных заведениях Казахстана достаточно актуальна. Нам, современным студентам, необходимо научиться самостоятельно анализировать, обобщать факты, делать выводы, т.е. развивать знания и навыки, полученные в процессе обучения и, опираясь на них, принимать верные решения. В нашем Кокшетауском государственном университете им. Ш. Уалиханова создаются хорошие условия для развития полиязычного образования. Вот уже несколько лет подряд идет набор студентов в группы с полиязычным обучением. В основном это специальности педагогического направления: учителя химии, физики, математики, биологии, информатики. Я являюсь студенткой первого курса и моя будущая специальность - учитель математики – информатики в полиязычных классах. Перед нами огромная ответственность, так как буквально скоро мы отправимся в школы, чтобы обучать школьников азам математики и информатики на трех языках. Мы должны также понимать, что целью современного образования являются не просто знания, но и формирование важных компетенций, которые должны помочь молодому поколению самореализоваться в дальнейшей жизни.

Трехязычие, полиязычие, многоязычие - это веление времени, оно поможет разрешить такую проблему, как согласие и взаимопонимание между людьми, а степень владения языками – один из его основных критериев.

Полиязычие – это употребление нескольких языков в пределах определенной социальной общности. Идея триединства языков для казахстанцев очень важна, так как наша республика является многонациональной, на ее территории проживают разные этносы и звучат разные языки.

Интеграция Казахстана в мировое сообщество на сегодняшний день зависит от понимания и реализации элементарной правды: мир открыт только для тех, кто может овладеть новыми знаниями посредством владения приоритетными языками. [2; с.7]

Сегодня полиязычное обучение - это необходимость, позволяющая нам, молодому поколению свободно двигаться в образовательном пространстве, ориентироваться в мировой науке и проявлять свои способности. Обучение на трех языках - требование времени, основная цель которого: развитие культурной личности, владеющей несколькими языками, способной к социальной и профессиональной ориентации. Казахстан, оставаясь полиэтническим и поликонфессиональным государством, переживает на сегодня сложный и противоречивый период своего культурно-языкового развития, о чем свидетельствует сложившаяся языковая ситуация, характеристика которой дана в Концепции языковой политики Республики Казахстан. Следует отметить, что практически во всех документах в области языковой политики стрелковой идеей является необходимость овладения несколькими языками.[3; с. 10]

Главная цель, стоящая перед учителями, преподавателями и учениками, студентами, – это развитие поликультурной личности, способной на социальное и профессиональное самоопределение, знающей историю и традиции своего народа и других народов, проживающих в государстве, владеющей несколькими языками, способной осуществлять коммуникативно-деятельностные операции на трех языках во всех ситуациях, стремящейся к саморазвитию и самосовершенствованию.

Формирование «полиязычия» - процесс сложный и длительный, очень важный с позиции сложившихся политических и экономических реалий современности. Полиязычие способствует консолидации общества, помогает сохранить исчезающие языки и культуры. Ч. Айтматов писал о «полилингвизме» следующее: «Бессмертие народа – в его языке. Каждый язык велик для своего народа. У каждого из нас есть сыновий долг перед народом, нас породившим, давшим нам самое большое свое богатство – свой язык: хранить чистоту его, приумножать богатство его».

Современное человеческое общество находится в постоянно всевозрастающем контактировании, что все более становится общей жизненной и культурной необходимостью. Сейчас существует масса возможностей для повышения уровня образования студента: выезд по академической мобильности, программа «Болашак», различные языковые школы и т.д. В этих условиях каждому человеку надо владеть несколькими языками.

В первую очередь, в данной статье хотелось бы отметить внимание лидера нации к этой проблеме, очевидно заслуживающей самого пристального изучения и анализа, поскольку именно в нашей республике реализуется уникальный проект, инициированный главой государства, - триединство языков. «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, - неоднократно подчёркивал президент, - население которой пользуется тремя языками».

Концепция развития образования в Республике Казахстан направлена на качественное обновление форм и методов подготовки профессиональных кадров, квалификационно отвечающим общемировым стандартам. Большое внимание при этом уделяется полиязычному образованию, которое рассматривается как действенный инструмент подготовки молодого поколения к жизнедеятельности в условиях взаимосвязанного и взаимозависимого мира.[4;с.18]

Полиязычие и полиязычное образование - это веление времени, поскольку весь мир полиэтичен, полилингвистичен. Разумное, грамотное и правильное внедрение полиязычия даст возможность выпускникам наших школ быть коммуникативно-адаптированными в любой среде.

Следовательно, владение казахским, русским и другими, в том числе иностранными, языками становится в современном обществе неотъемлемым компонентом личной и

профессиональной деятельности человека, его поликультурного воспитания и развития. То есть мы вправе говорить в связи с этим и о развитии полиязыковой культуры.

Полиязыковая культура, рассматриваемая как объективная реальность, связана со сферой сознания, с духовной жизнью людей в том или ином обществе. Она не может существовать безотносительно к обществу, которое состоит из отдельных людей, не может существовать безотносительно к самосознанию этноса, к коллективному общественному сознанию и языковому самосознанию говорящих на нем отдельных людей.[5; с.3]

Полноценное понимание родной культуры невозможно без знакомства с культурой и языком других стран, так как, изучая язык того или иного народа, человек изучает исторически сложившуюся у него систему понятий, сквозь которые он воспринимает действительность, так как культура - это тот идеал, который выполняет системообразующую роль для технологии общественного производства.

Освоение неродных языков - важнейшая сторона гуманитарной подготовки, как в системе среднего, так и в системе высшего образования. Повышение уровня полиязыковой культуры нужно рассматривать в качестве одного из направлений гуманитаризации всех ступеней системы образования.[6; с.10]

Полиязычие - это требование времени, которое помогает решить проблему, такую как согласие и взаимопонимание между людьми, а степень владения языками - один из его основных критериев. Сегодня знание иностранного языка, по существу, открывает окно в большой глобальный мир с его колоссальным потоком информации и инноваций. Разумное, грамотное и правильное внедрение трехязычия даст возможность студентам быть коммуникативно-адаптированными в любой среде.

По мнению Первого Президента Н.Назарбаева: «Казахстан уникален и силен своей многонациональностью. На его земле сформировалось уникальное поликультурное пространство, в котором ведущими являются два потока. Один отражает возрождение казахской культуры и ее составных элементов, языка. Идет объективный процесс восстановления утраченного. Другой поток - русскоязычная культура, основой которой являются исконные традиции русского народа и все то, что они впитали в ходе многовекового развития. Признание самостоятельно существующих культурных потоков не отрицает их взаимодополняемости и взаимообогащаемости, что не означает ассимиляции. Поликультурность Казахстана – это прогрессивный фактор развития общества. Евразийские корни народов Казахстана позволяют соединить восточные, азиатские, западные, европейские потоки и создать уникальный казахстанский вариант развития поликультурности» [7; с.16-18].

Развитие поликультурной личности, которая знает и уважает культуру и традиции другого народа, очень важна для нашей республики. Так как будущее Казахстана в наших руках, руках молодого поколения. И мы в ответе, какой будет наша страна в будущем.

Литература:

1. Назарбаев Н.А. Послание Президента народу Казахстана // Новый Казахстан в новом мире.- 2007
2. Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология.- Алматы: Білім - 2008- 343 с.
3. Послание Президента Республики Казахстан Стратегия «Казахстан - 2050».
4. Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. — 2012. — 10 июля. — № 218-219.
5. Государственная программа развития образования РК до 2020 года.
6. Концепция развития системы образования РК.
7. Назарбаев Н.А. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации. — М., 2000.

МАСТЕРСТВО Ч. АЙТМАТОВА В СОЗДАНИИ РЕЧЕВЫХ ПОРТРЕТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТИ «ПЕРВЫЙ УЧИТЕЛЬ»)

Крупадерова А.В.

Научный руководитель: Анищенко О. А., д. ф. н., профессор.

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

krupaderova98@mail.ru

Настоящая статья посвящено анализу речевых характеристик персонажей повести Ч. Айтматова «Первый учитель». Речевые портреты нередко считаются одним из средств построения сюжета, помогают писателю ярче изобразить характер персонажа, дополнить и углубить его образ, помогают придать герою убедительности.

Цель статьи – показать, насколько глубоко и точно Ч. Айтматов использует речевые обороты, чтобы вербально изобразить психологический и художественный портрет каждого из героев своего произведения. Научная новизна исследования обусловлена недостаточной изученностью творчества Ч.Айтматова с лингвистической точки зрения. Научную самостоятельность мы видим в описании индивидуализации речи героев, в выявлении лексическо-фразеологических и грамматических средств создания речевых портретов.

Термин «речевой портрет» первым ввел в научный оборот исследователь М.В. Панов. Он использовал это понятие для описания фонетического портрета, выделив отличия русской «разговорной речи» от «кодифицированного литературного языка», создал ряд фонетических портретов политических деятелей, писателей, ученых [1].

Словарь-справочник лингвистических терминов Розенталя Д.Э., Теленковой М.А. дает следующее определение «речевой характеристике» и «речевому портрету»: «Речевая характеристика (речевой портрет) – это подбор особых для каждого действующего лица литературного произведения слов и выражений как средство художественного изображения персонажей. В одних случаях для этой цели используются слова и синтаксические конструкции книжной речи, в других средством речевой характеристики служат просторечная лексика и необработанный синтаксис и т. д., а также излюбленные «словечки» и обороты речи, пристрастие к которым характеризует литературный персонаж с той или иной стороны (общекультурной, социальной, профессиональной и т. п.)» [2].

Речевую характеристику также определяет и терминологический словарь-тезаурус по литературоведению «От аллегории до ямба»: «Речевая характеристика – составляющая характеристики героя или персонажа; включает в себя его манеру говорить, излюбленные интонации и словечки, обороты речи, словарный запас, т.е. складывается из самой речи героя и из описания ее особенностей автором» [3].

Речевому портрету отводится большая роль при создании художественного образа, он может быть передан различными способами: прямой речью, несобственно-прямой и косвенной. Домашнев А.И. в труде «Интерпретация художественного текста» представляет речевой портрет как совокупность индивидуализирующих и типизирующих черт. «Типизирующие черты могут включать в себя обобщение особенностей речевой манеры героя конкретной эпохи, определенного возраста и социального статуса. А к индивидуализирующим чертам учёный относит часто повторяющиеся слова героев, специфическую лексику (жаргонизмы, диалектизмы), своеобразный синтаксис, артикуляцию, интонационные особенности и т.д.» [4; с. 57].

О.А. Мальцева определяет портрет как одно из средств создания образа персонажа, «закрывающегося в описании его внешности и включающее психологическую характеристику отдельных частей внешности – черт лица, мимики, фигуры, позы, жестов, движений, одежды» [5; с. 5].

Дюйшена – героя Ч. Айтматова – в начале повести «Первый учитель» мы видим через оценочные характеристики его односельчан («пожилой уже человек...», «...конь его был чет-то похож на хозяина – такой же костлявый, тонконогий», «бородатый смирный человек...», «старик Дюйшен», «Всю жизнь бобылем так и живет...» [6; с. 190].). Всё это сопровождается ремарками, отчетливо обозначающими, что ни Дюйшена, ни то, что он когда-то делал, никто всерьез не воспринимает: один из них небрежно махнул рукой: «да разве то школа была, название одно», «кругом засмеялись» [6; с. 189]). Этим подчеркивается, что облик Дюйшена не содержит в себе ничего из того, что можно считать героическим, а тем более – романтическим.

Учитель Дюйшен – человек своего времени, солдат революции, постигнувший азы грамоты в армии, на фронтах Гражданской войны и мечтающий передать свои знания детям.

В общении с персонажами повести Дюйшен всегда честен, прямолинеен. Он говорит то, что думает и что считает правильным. Герой не терпит обмана и жестокости и не позволяет это делать другим. Речь его проста и понятна, эмоциональна, как в разговоре с детьми, так и с айльчанами: «Значит, вы против этой бумаги, где сказано об **учении детей**, где поставлена печать **советской власти**? А кто вам дал землю, воду, кто дал вам волю? Ну, кто против законов **советской власти**, кто? **Отвечай!**» [6; с. 199]; «Он выкрикнул слово «отвечай» с такой звенящей, гневной силой, что оно, как пуля, прорезало теплень осенней тиши и, словно выстрел, отозвалось коротким эхом в скалах» [6; с. 199].

Очень показательным является его разговор с айльчанами. Речь Дюйшена эмоциональная, убедительная. Автор использует глаголы «топтали, унижали», «власть хочет», «мы увидели», «научились читать и писать», «надо учить», чтобы подчеркнуть проблему безграмотности послевоенного времени. Из разговора с жителями айла становится понятно, что герою очень тяжело донести айльчанам суть своего приезда. «Мы бедняки, – уже тихо проговорил Дюйшен. – Нас всю жизнь топтали и унижали. Мы жили в темноте. А теперь **советская власть** хочет чтобы мы увидели **свет**, чтобы мы **научились читать и писать**. А для этого надо **учить детей**» [6; с. 200]. В речи героя наблюдаем антитезу. Словами *темнота* / *свет* Дюйшен хотел донести мысль о том, что разрушаются старые тёмные устои (*безграмотность, темнота*) и приходит новое время, несущее учение, *свет*.

Ч. Айтматов во многих своих произведениях прибегает к резким противопоставлениям героев. Дюйшену он противопоставляет Сатымкул-спорщика. Через монологи Дюйшена и Сатымкула раскрывается словесный портрет героев. В их диалоге раскрывается разная жизненная философия. Каждый отстаивает свою точку зрения о просвещении. Жизненная философия Дюйшена заключается в том, чтобы отдавать все свои силы и энергию тому, чтобы просветить народ и научить его грамоте. Он – преданный идеям советской власти комсомолец. Жизненный ориентир Сатымкула заключается в его словах о том, что грамота требуется лишь начальникам, а простому народу она не нужна.

Противопоставляются и речи Дюйшена и Тётки.

Дюйшен	Тётка
«Сегодня мы начинаем учебу в школе» [6; с.207]. « Подумайте, что вы говорите! Разве она виновата в своем сиротстве? Или есть такой закон, чтобы сироты не учились?» [6; с.208] « Законы у нас одни. И если эта девочка вам не нужна, то нам она нужна, советской власти нужна» [6; с.208]	«Ей не до учебы. Не такие безродные , а те, что с отцом да с матерью, и то не учатся. Ты вон набрал себе ораву и гони их в школу» [6; с. 207]. «А мне дела нет до твоих законов. У меня свои законы, и ты мне не указывай! » [6; с. 208] «Да откуда ты взялся начальник такой! – вызываяще подбоченилась тетка. Кто же по-твоему, должен распоряжаться ею? Я ее кормлю и пою или ты, сын бродяги и сам скиталец?! » [6; с. 208]

Речь Дюйшена пылкая, восторженная, твёрдая. Он носитель революционных идей. А Тётка же является прямой противоположностью героя, ей нет дела ни до советской власти и ее законов, ни до обучения ее племянницы. Вчитываясь в дикий и малограмотный «внутренний монолог» Тётки, проникаем в сущность этого озлобленного человека. Ее слова и выражения передают грубость, жестокость и открытое человеконенавистничество: *проверщик, безродная, орава, сын бродяги, у меня свои законы* и др.

Если же обратить внимание на общение Дюйшена с детьми, то мы увидим приветливое и немного смущенное поначалу отношение. И в то же время он пытается шутить с ними: *«Мешки-то больше вас самих. Очень хорошо, девочки, что заглянули сюда, вам ведь здесь учиться»* [6; с.202].

Рассматривая речь, адресованную детям, то можно увидеть, как Дюйшен проявляет заботу, внимание, терпение, руководствуясь огромным желанием научить детей грамоте. Использует при этом определенно-личные предложения, выражающие побуждения в смягченной, подчеркнуто вежливой форме, например *«Дощечки **положите** на колени, чтобы удобно было писать»* [6; с.209].

В речи главного героя в общении с Алтынай наблюдаются образные сравнения: *«Ты сейчас молоденькая, **точно прутик**, такая же, как эти топольки»* [6; с. 230]. В обращении к Алтынай прослеживаем доброе и уважительное отношение Дюйшенана, например: *«Ну как, **помощница**, отогрелась?»* [6; с. 214]. Речь Дюйшена по отношению к девочке наполнена теплом, которое передают определения *милая, большая* (ты у нас), *родная*: *«Да что ты, **милая**, чего ты так испугалась? Ну разве можно так, ведь ты у нас **большая**»* [6; с. 224]; *«Будь здорова, счастливого пути, прощай, **родная**...»* [6; с. 242].

В монологах, репликах главного героя, солдата революции, часто встречаются слова и выражения, раскрывающие его мысли и чаяния и индивидуализирующие его речь: *советская власть, комсомолец, школа, школьницы, учение, учитель, работа, долг, воля, закон, бумага, печать, партия, большой город; учить, писать, читать, построить, заниматься* др. *«Я не мулла, аксакал, я **комсомолец**»*; *«Меня **учителем** зовите»* [6; с. 203]; *«Это мой **долг**, моя работа, Караке»* [6; с. 222]; *«Я иду вступать в **партию**»* [6; с.217];

Дюйшен – человек, обладающий нравственной красотой, большим сердцем. Его речь экспрессивна, эмоциональна, патриотична. Индивидуализация речи Дюйшена создается за счет использования присущей ему лексики, различных видов интонации, синтаксических конструкций и, конечно, самого содержания. Также подчеркнуты наиболее характерные для него качества: патриотизм, справедливость, стремление к прогрессивному будущему, ответственность. Индивидуализация языка персонажа служит в то же время и средством типизации героя революции.

Литература:

1. Панов М.В. Русский язык и советское общество: Социолингвистическое исследование. Фонетика современного русского литературного языка. Народные говоры / АН СССР: Ин-т рус. яз. – М., 1968. – 213 с.
2. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е. – М., 1976. Электронный ресурс: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic/1334/>.
3. Русова Н.Ю. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению. – М.: Флинта: Наука, 2004. Электронный ресурс: <https://niv.ru/doc/dictionary/literary-terminology/index.htm>
4. Домашнев А.И. и др. Интерпретация художественного текста. – М.: Просвещение, 1989. – 208 с.
5. Мальцева О.А. Семантико-стилистическая интерпретация словесного портрета и повторной номинации в художественном прозаическом тексте. – Л., 1986. – 87 с.
6. Айтматов Ч.Т. Первый учитель: повести – СПб.: Азбука-Атикус, 2019. – 256 с.

ДЛЯ ЧЕГО ФИЛОЛОГАМ ПОЛИЯЗЫЧИЕ В БУДУЩЕМ?

Смагулова А.Е.

Научный руководитель: Маликова А.И., магистр педагогических наук,
ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
a_smagulova01@mail.ru

В современном многоязычном обществе свободное использование коммуникативных навыков в общении играет важную роль, и поэтому полиязычие – требованием современного мира. Полиязычие открывает путь к взаимопониманию людей, развитию и познанию окружающей действительности. Самым главным фактором актуальности мультязычия является владение не только родным языком, но и иностранными языками.

Казахстан является многонациональным государством, где проживают представители более 130 национальностей и народностей. В Республике официально употребляются три языка: казахский язык – государственный язык, который должен знать каждый гражданин страны, русский язык – язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику. В Послании 2007 года «Новый Казахстан в новом мире» наш Первый Президент Нурсултан Абишевич Назарбаев предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков» [1, с. 1]. В связи с этим, в сфере образования введено «Трёхязычное обучение». *«Реформы в образовании тоже нужно довести до логических результатов, современные реалии требуют развития обучения новым навыкам и компетенциям. Трёхязычие должно стать нормой, наши дети – это дети планеты, они учатся в общемировом пространстве, в лучших вузах, поэтому должны владеть родным казахским языком, русским языком и международным языком – английским, это важно, –* сказал Нурсултан Назарбаев [2]. По-моему мнению, основная цель полиязычного образования – воспитание всесторонне развитой молодежи. В настоящий момент иностранные языки считаются востребованными обществом: изучение разных языков дает большой шанс развивать свой кругозор в мировом значении, возможность продолжить учебу и работу за границей.

В Кокшетауском государственном университете имени Ш. Уалиханова функционирует полиязычное обучение. Преподавание осуществляется на трех языках: казахском, русском и английском. Также, в университете структурирует международное сотрудничество с разными университетами нашей страны и всего мира. На медицинском факультете обучаются студенты, прибывшие из Индии. С текущего учебного года студенты первого курса изучают казахский, русский и английский языки по новой системе, то есть делятся на уровни: А, В, С.

Я учусь на факультете филологии и педагогики, на казахской отделении, я будущий учитель казахского языка и литературы. На мой взгляд, именно здесь собрались самые квалификационные, профессиональные преподаватели. Так как мы будущие учителя, нам необходимо брать пример с наших преподавателей. Например, преподаватель по дисциплине «Казахская народная литература» находит особый подход к каждому студенту. К тому же, он писатель и поэт, его произведения вдохновляют нас. К занятиям мы готовим интересные слайды, презентации, плакаты, делимся на группы, выполняем задания в парах. Все предметы по специальности проходят на родном языке. Основным предметом в данном семестре для нас, филологов, является нормативный казахский язык. Эта дисциплина считается повторением всего изученного в школе. На занятиях мы используем разнообразные виды толковых словарей, а также словари синонимов, антонимов, омонимов, фразеологизмов и другие.

Изучение русского языка – важная составляющая часть образовательного пространства, поскольку в нашей стране он употребляется наравне с казахским языком и считается

обязательным предметом в учебном процессе. На занятиях русского языка большое внимание уделяется устной коммуникации – развитие грамотной, логической, официальной речи. Мы работаем с разноуровневыми по тематике текстами, вопросами для размышления, которые обсуждаются в дискуссии и закрепляются выводами и умозаключениями. Также мы выполняем творческие работы по разным темам, пишем сочинения, эссе, делаем слайды и презентации, практикуемся создавать их правильно, так как грамотное выполнение работ поможет нам в будущем быть компетентными и эрудированными специалистами. Наша группа посещает театр, а затем, в аудитории, мы выполняем творческие задания: делимся впечатлениями, размышлениями о спектакле.

Будущие филологи должны правильно выражать свои мысли и идеи, стараться говорить красиво не только на казахском языке, но и на русском и английском языках. Изучая языки, ты усовершенствуешь себя, расширяешь кругозор, узнаешь новое, неизвестное, увлекательное.

Занятия по английскому языку преподаются не менее интересные и увлекательные. На каждом занятии нам даются новые слова для пополнения нашего словарного запаса. Мы работаем по карточкам, выполняем комбинированные задания, переводим и пересказываем тексты, смотрим фильмы на английском языке, и по окончании фильма обсуждаем и устраиваем дебаты, играем в занимательные игры, например, «Кто знает больше слов?», «Кто находчивее и быстрее найдет ответ на загадку?». Нам нравятся такие задания, вызывающие интерес и большое желание изучать этот язык дальше.

Итак, для чего же нам, филологам, нужно полиязычие в будущем? Можно сделать вывод, что профессия филолога очень связана со словами «слово» и «язык» и дает понять, что человек-лингвист занимается изучением языков, досконально исследует происхождение и историю языка, разные функции и всевозможные классификации, особенности. Языковед не должен ограничивать себя изучением только одного языка, нужно развивать себя во всех сферах деятельности, улучшать свои навыки и становится лучше в профессиональном плане, быть начитанным и подкованным информационно и научно. Человек является высшей степенью всего живого, высшим творением природы – таким человека сделал только труд. Каждый из нас всегда должен находиться в поиске чего-то нового, совершенного. Цели и желания изучать языки должны стимулировать филологов. Нужно всегда стремиться к совершенству, двигаться вперед и покорять недостижимые вершины.

Литература:

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. — № 33(25278). – 2007. – 1 марта.
2. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы. [Электронный ресурс] // [ru.government.kz / resources / docs / doc18](http://ru.government.kz/resources/docs/doc18) (01.02.2015).

«Кітапхана ісі» секциясы
Секция «Библиотечное дело»

**КІТАПХАНА 4.0 БАҒДАРЛАМАСЫ: БОЛАШАҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕН
СЕРВИСИ**

Бапан Г.М.

Ғылыми жетекші: г.ғ.м., аға оқытушы Аниева Н.Ғ.
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,
Көкшетау, Қазақстан
bapangulzanat@gmail.com

Он жылдан астам уақыт бойы шетелдік кітапханашылар пайдаланушыларға қызмет көрсету үшін желілік ортаның түрлі онлайн платформаларын белсенді зерттейді, талқылайды және пайдаланады. Уақыт өте келе, шетел кітапханалары пайдаланушылық қажеттіліктерді, технологиялық даму үредістерін және ақпараттық нарық құрылымының өзгеруін ескере отырып, кітапханалық-ақпараттық сервисті жаңғыртудың табысты тәжірибесін көрсете отырып, жаңа ресурстар мен қызметтерді қалыптастыруды жоспарлай бастады. Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы кітапханалардың трансформациясы осы үдеріспен тығыз байланысты болатынын көрсетеді. Сондықтан веб-платформаларды пайдаланудың табысты тәжірибесін жинақтау, қандай да бір құралдардың тиімділігін талдау, жұмыстың тиімсіз нысандары мен әдістерін жою үшін, перспективалы сервистік модельдерді дамыту стратегиясын әзірлеу үшін желілік кітапханалық сервистің қазіргі тәжірибесіне жүгінудің өзектілігі күмән тудырмайды. Веб-технологиялардың қарқынды дамуына және оларды кітапхана саласында пайдалану мүмкіндіктерінің кеңеюіне байланысты осы тақырып бойынша білім базасын үнемі зерттеу мен жинақтаудың маңызды қажеттілігі бар. Бұл зерттеу, бір жағынан, кітапхана қызметіне веб – технологияларды енгізу тақырыбын жалғастырады және байытады, екінші жағынан-жеке табысты немесе керісінше, кітапхана жұмысында қандай да бір веб-құралдарды қолданудың тиімсіз практикаларына шағымданады, бұл белгілі бір "қателіктермен жұмыс істеуді" жасап, озық тәжірибені жинақтап, "4.0" дәуіріне дайындалуға мүмкіндік береді [1,15]. Сондай-ақ экономикалық, білім беру және ақпараттық салаларда енгізіле бастаған немесе тек қана жаңа технологиялық әзірлемелер туралы және кітапхана-ақпараттық саласы білімді ұсынады. 2005 жылдың 30 қыркүйегінде "What Is Web 2.0" мақаласы пайда болды, онда Тим О Райлидің еркін бағдарламалық қамтамасыз етуі үшін сол кездегі әлемдік веб-қоғамдастықты дамытудың бірнеше маңызды жалпы принциптерін ашып, оларды Веб 2.0 деп атады. Тим О Райли веб 2.0 интернет-сервистерін пайдаланушылардың жаңа ерекше рөліне назар аударды: пассивті "ақпаратты тұтынушылардан" олар "ақпаратты жасаушыларға" айналады, өндіреді, толықтырады және тексереді, осылайша веб 2.0 интернет-сервистерін толық және мінсіз жасайды. «Веб 2.0» термині өте танымал болды. Сондықтан 2.0 қосымшасы бар ұқсас терминдер тез пайда болды. Соңында "кітапхана веб-сервистері мен коллекцияларының қажеттілігі үшін интерактивті, жалпы және мультимедиялық веб-технологияларды пайдалану" деп түсінілді. «Web 1.0 vs Кітапхана1.0» – бұл пассивті пайдаланушылары бар консервативті дәстүрлі кітапхана, ал 2.0 кітапхана моделі кітапханалық қызмет көрсетудің, бұл жерде пайдаланушылардың белсенді қатысуы оның негізгі сервистерін қалыптастыру үдерісінде жетекші рөл атқарады. «Жаңа кітапхана 2.0» негізгі төрт қағидатқа негізделуі тиіс: мультимедияны кеңінен қолдану, пайдаланушыларға бағдар беру, пайдаланушыларға бір – бірімен және кітапханашылармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беру. Ең бастысы-пайдаланушыларға өз қажеттіліктеріне сәйкес кітапхана мен оның қызметін өзгерту мүмкіндігін қамтамасыз ету, ақпаратты іздеу, табу және пайдалану ғана емес, сонымен қатар кітапханалық қызмет көрсету қажеттілігі үшін сәтті пайдалануға болатын

белгілі веб-сервистердің жаңа немесе елеулі жетілдіруін талап етті. Шетелдік кәсіби кітапханалар қауымдастығы 2.0 кітапханасының идеяларын тез басып, дамытуға кірісті. 2007 жылы Денис Соловяненконың "Кітапхана 2.0 бағдарламасы: екінші буын кітапханасының тұжырымдамасы" атты негізгі мақаласы пайда болды. Алайда, шетел кітапханашыларының теориялық жетістіктеріне қарамастан, кітапхана 2.0 бағдарламасы технологияларын шетел кітапханаларының жұмысына енгізу өте жедел болған жоқ. Кітапхана 2.0 бағдарламасының жеке элементтерін шетел кітапханаларының электрондық каталогтарында іске асыра алды. Бұл бағдарламаның нәтижесінде пайдаланушыларға кітапхана қорына құжаттардың жаңа түсімдері туралы қол қоюға, құжат сипатталған беттегі түсініктемелерді бағалауға және қалдыруға, белгілер жасауға және ең танымал құжаттардың тізімін қарауға мүмкіндік береді [2,24].

"Википедия" ашық көп тілді желілік энциклопедиясы үшін мақалаларды редакциялаумен және жасаумен шектелді. Сонымен қатар, бұл қызмет схоластикалық сипатқа ие болды. Бірегей кітапханалық вики-жобалардың арасында "АБИС KoHa пайдаланушының қысқаша нұсқаулығын" атап өту керек. Алайда, шетел кітапханаларының жұмысына KoHa ашық автоматтандырылған кітапханалық-ақпараттық жүйесін аз ғана енгізу арқылы осы жобаның артықшылықтарын пайдаланушылардың шектеулі шеңбері пайдалана алды. Өз уақытында шетел кітапханашыларының арасында кітапхана 2.0 бағдарламасының барлық сервистерінің арасында ерекше танымалдыққа ие болып, жиі бейресми сипаттағы хабарламалар (посттар) бар блог – веб-сайттарға ие болды, сондықтан олар оқырмандарды ақпараттандыру және өзекті кітапханалық мәселелерді талқылау үшін жақсы келеді. Қалыптасқан жағдайдың түсіндірмелерінің арасында кітапханаларға сенімді желілік ынтымақтастықты құру және қолдау үшін қажет пайдаланушылардың сыни массасы жетіспейді. Веб 2.0, сондай-ақ 3.0 және Веб 4.0 сияқты, интернет желісінің жаңа қызметі болмағандықтан, сол кездегі түрлі интернет-үрдістерді, технологияларды, оның пайда болуы мен өмір сүруінің феноменін біріктірген қолшатыр терминалы айқын кезеңдеуге қиынға соғады. Сонымен қатар, "жаңа вебтердің" пайда болуы (3.0 және 4.0) веб 2.0 технологиясы өз қызметін тоқтатты дегенді білдірмейді. Қазіргі заманғы веб-технологияларды және Интернет-пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктерін дамытудың негізгі екпіндері ғана өзгерді. "Семантикалық веб" даму тұжырымдамасы веб 3.0 өрістету үшін негіз болды. Ол веб-құжаттарды мамандандырылған метадеректермен байытуда және күрделі іздестіру пайдаланушы міндеттерін орындау үшін осы метадеректерді автоматты өңдеу құралдарын жасауда негізделген. Тиісінше, 3.0 кітапхананың жаңа тұжырымдамасының негізінде іздеу міндеттерін орындаудың кеңейтілген мүмкіндіктері бар электрондық кітапхана коллекцияларын құру идеясы жатыр. 3.0 кітапхана моделін 1.0 және 2.0 кітапханалардың өзіндік буданы деп атауға болады – кітапхана сервистерін дамытуда пайдаланушылардың жетекші рөліне қатысты ақталмаған күтулер кітапханашыларға ақпарат пен пайдаланушы арасындағы негізгі делдал ретінде кітапханашылармен үлгіге қайта оралуға түрткі болды. Осылайша, кітапхана 2.0 бағдарламасының ажырамас элементі болып табылатын еркін тандалған таңбалардың көмегімен ақпаратты бірлескен жіктеу тәжірибесінің орнына каталогтаудың жаңа стандарты – Resource Description and Access (RDA) келді, онда ақпараттық ресурстарды сипаттау нұсқаулары мен қағидалары бар. Егер кітапхана 2.0 бағдарламасының кейбір идеялары шетел кітапханаларда жеке кітапхана ұжымдарының, тіпті жеке тұлғалардың күшімен ішінара жүзеге асырылса, онда кітапхана 3.0 бағдарламасының идеяларын сапалы жүзеге асыру кітапхана мамандарының көп санының үйлесімді әрекетін талап етеді. Кітапхана 3.0 бағдарламасын құрудың болашағы кітапхана қауымдастығының жалпы қолдауынсыз өте проблемалы болып көрінеді. Келтірілген белгілер, сөзсіз, болашақта 4.0 интернетте орын алатын болады, бірақ мұндай тәсілде қандай технологиялар мен сервистер алдыңғы модельдерге емес, жаңа тұжырымдамаға қатысты болатынын анықтау қиын. Бұл тұжырымдама кітапханашылар, пайдаланушылар мен компьютерлердің өзара ақпараттық ортада (Интернет) тығыз ынтымақтастығын болжайды.

Сонымен қатар, ақпаратты іздеу, жинау, сұрыптау, оны өңдеу, талдау, пайдалану процестері процестің әртүрлі қатысушылары арасында бөлінбейді. Олар бір-бірін толықтыра отырып және қажетті ақпаратты өңдеу үшін қажетті уақыт пен ресурстардың шығындарын айтарлықтай азайта отырып, бір мезгілде орын алады. Кітапхана 4.0 бағдарламасы тек қана технологияларға негізделі алмайды, өйткені оларды енгізу пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктерінің басымдықтарындағы өзгерістерге, кітапхана сервистерінің өзгеруіне, кеңістіктерге, тұтастай алғанда ақпараттық саланы ұйымдастыру және қаржыландыру модельдерін қайта пайымдауға әкеп соқтырады. Сондықтан кітапхана 4.0 бағдарламасының тұтас концепциясын құру келешегін кешенді қарастыру үшін, біз болашақ кітапхана ісіне қатысты үрдістерді анықтайтын американдық Center for the Future of Libraries трендін таңдауды пайдаланамыз. Бұл орталықтың сарапшылары енгізілген кітапхана инновацияларын да, әзірлеу сатысында тұрғандарын да жедел қадағалап отырады. Олар қоғам, технология, білім, қоршаған ортаны қорғау, саясат, экономика және демография санаттары бойынша табылған барлық ақпаратты жүйелейді. Әлемнің кейбір жетекші кітапханаларында енгізіліп жатқан және кітапхана ісінде белсенді қолданылатын және кітапхана 4.0 бағдарламасының жаңа сервистерін өрістетуге негіз болатын технологияларды қарастырады. Әлемде ұялы телефон функциясы бар смартфон – қалта дербес компьютерлерді пайдаланушылар саны қарқынды өсуде, олар интернетпен тұрақты байланысты қамтамасыз етеді. Деректер берудің жаңа стандарттары мен хаттамалары (мысалы, TCP/IP, X10, Z-Wave, ZigBee), RFID радиожилікті идентификациялау технологиялары, сенсорлар мен позициялау жүйелері айтарлықтай қол жетімді болды, ал бұлттық есептеулер пайдаланушыларға шексіз есептеу қуатын және деректерді сақтау үшін сақтау қоймаларының үлкен көлемін ұсынады. Аталған жаңашылдықтар қазір мамандар "интернет заттар" (Internet of Things) деп аталатын технологиялардың пайда болуына алып келді. Олардың қатарына біздің күнделікті өміріміздің қоршаған орта туралы деректерді жинауға және оларды интернет желісінің ресурстары мен сервистеріне беруге қабілетті заттар жатады. Интернет заттарын пайдаланатын құрылғылар қоршаған ортаның тиісті өзгерістерін тіркейтін арнайы сенсорлармен жабдықталған, жиналған деректер желі арқылы "бұлтқа" жіберіледі, онда олар жедел өңдейді. Мысалы, RFID радиожилік идентификациясы әлемнің көптеген кітапханаларында қауіпсіздік, қорларды есепке алу және реттеу үшін бұрыннан қолданылып келеді, ал оны интернет технологияларымен бірге қолдану бұл процестерді неғұрлым сенімді және жедел етуге мүмкіндік береді. Интернет заттарын сауда орталықтарында қолданудың қарастырылып отырған моделі кітапханалық қызмет көрсету, анықтамалық сервистердің жаңа буынын дамыту үшін: кітапхана бөлмелерінің және ақпараттық ресурстардың интерактивті карталарын құру, нақты пайдаланушының бірегей қажеттілігін ескеретін ұсынымдардың жеке сервистерін іске қосу үшін пайдаланылуы мүмкін. Мұндай сервистің прототипі ашық Орlando кітапханасында сәтті тексеруден өтті, мұнда BluuBeam бағдарламалық және аппараттық қамтамасыз етудің үйлесімі сыналды (<https://bluubeam.com>) Bluetooth Low Energy (BLE) технологиясын пайдаланатын. Кітапхана пайдаланушыларының мобильді құрылғыларына BluuBeam арнайы қосымшасы орнатылды. Мұндай хабарлар мәтін, суреттер, бейне, гиперсілтемелер, күнтізбе оқиғалары бар. Нәтижесінде, кітапханашылар өз пайдаланушыларын кітап жаңалықтары, оқу залдарының жұмыс кестесі туралы хабардар етіп, кітапхана іс-шараларының жаңалықтарын және т.б. жасау мүмкіндігіне ие болды. Сондай-ақ, интернет технологияларын пайдалана отырып жасалған осындай жүйелер автоматтандырылған режимде оқу залдарындағы оқырмандардың санын, кітап қоймаларындағы кітапханашылардың болуын, ауа температурасын, жарықтандыру деңгейін талдай алады және осы деректер негізінде пайдаланушыларға, қызметкерлерге және энергия үнемдеу міндеттері үшін қолайлы жағдай жасау үшін кітапхананың барлық ғимараты бойынша түрлі электр құралдарын басқаруға қабілетті. Жаңа технологиялардың табысты үйлесімі мен пайдаланылуы, ең алдымен, экономикалық саладағы да өзгерістермен қатар жүреді. Онлайн-қоғамдастықтардың дамуы бірлесіп қатысу экономикасы сервистерінің тез

таралуына әкелді, өйткені әртүрлі әлеуметтік сервистердегі профильдердің көмегімен пайдаланушыларды жылдам сәйкестендіру мүмкіндігі ресурстарды бірлесіп пайдалануға дайын пайдаланушылардың санын едәуір арттырады. Бірлескен қатысу экономикасының көптеген нысандары қазірдің өзінде әлемде қоғамдық өмірдің түрлі салаларында, оның ішінде ақпараттық өнімдер мен қызметтер саласында табысты пайдаланылуда [3, 17]. Әлемнің көптеген елдерінде кітапханалар мемлекеттік қаржыландырудың жеткіліксіздігінен зардап шегеді. Кітапханашылар қоғамға өзінің білім және мәдени, сонымен қатар экономикалық маңыздылығын көрсете отырып, осындай сын-қатерлерге дер кезінде жауап беруге мәжбүр. Кітапханаларда студенттерді, оқытушыларды және кәсіпкерлерді ынтымақтастыққа тарту мақсатында коворкинг немесе хакспейс үшін жаңа ашық кеңістік құрылады. Кітапханалардың тиімді жұмысы, кітапхана қорларын, құрал-саймандарды жаңартудың перманенттік процесі қосымша қаржыландыру көздерін іздеу тиімділігіне, соның ішінде краудфандинг пен краудсорсингті пайдалануға байланысты. Әдетте, кітапханалардың осындай жобалары туралы ақпарат арнайы құрылған онлайн-платформаларда, сондай-ақ танымал әлеуметтік желілер немесе блогтар беттерінде таратылады. Бізде кітапханалардың краудфандинг немесе краудсорсинг компанияларын табысты өткізуінің жеткілікті мысалдары жоқ, бірақ болашақта мұндай жұмыс түрлері кітапхана қызметінде маңызды орын алуы мүмкін. Қазір кітапхана 4.0 тұжырымдамасының базалық негізін пайдаланушылар күнделікті кәсіби және жеке қызметте тиімді өзара іс-қимыл жасай алатын жоғары технологиялар құрайды. Сонымен қатар, кітапхананың физикалық кеңістігінің өзектілігін жоғалтуы екіталай. Кітапхананың осындай шығармашылық зертханасында әдетте 3D-сканерлер, 3D-принтерлер, лазерлік кескіштер, күрделі дизайнерлік бағдарламалық қамтамасыз ету құралдарына тегін қолжетімділікті пайдалануға болады. 3D-технологиялар-соңғы уақытта кітапхана және мұражай кеңістігіне белсенді ең кең таралған инновациялық технологиялардың бірі. Бүгінде әлемнің көптеген кітапханаларының ұжымдары 3D-қызметтерді енгізу тәжірибесімен бөліседі, зияткерлік меншік құқығын сақтай отырып, оларды дұрыс сақтау мен таратуды қамтамасыз ету үшін 3D-объектілердің өсіп келе жатқан коллекцияларын басқару мәселелерімен айналысады. Интернет желісіне тұрақты қосылу арқылы өзара қызмет ететін сенсорлармен жабдықталған құрылғылардың миллиардтары бүгінде өнеркәсіптің түрлі салаларын тез өзгертіп, күрделі өндірістік процестерді автоматтандыру үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл үрдістер ақпараттық технологиялардың дамуымен байланысты. Демек, олар барлық кітапхана саласының болашағына елеулі әсер етеді, сондықтан кітапхана 4.0 бағдарламасын жетілдіру жолдарын одан әрі зерттеу жүргізу әрбір жаңа технологияны кітапхана процестерінде пайдалану перспективаларын кәсіби тұрғыдан мұқият талқылауға негізделуі тиіс.

Қорыта айтқанда, кітапхана 4.0 бағдарламасы – келесі буындағы кітапхана модельдері мен концепциясы ұсынылған. Қоғамдағы ақпараттық өзара іс-қимылдың ерекшеліктерін ескере отырып, пайдаланушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған инновациялық кітапханалық қызметтер мен сервистерді енгізу үшін пайдаланылуы мүмкін озық интернет-технологиялар қарастырады. Кітапхана 4.0 бағдарламасы моделі тек қана технологияларға негізделе алмайтындығы дәлелденген, өйткені оларды енгізу пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктерінің құрылымын өзгертуге, кітапханалардың физикалық кеңістігінің өзгеруіне, тұтастай алғанда ақпараттық саланы ұйымдастыру және қаржыландыру модельдерін қайта пайымдауға алып келеді.

Әдебиет:

1. Кітапханашы анықтамалығы. 2 бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: К.К.Қоштаева, Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, Г.Т.Ауғанбаева. – Алматы, 2016 – 240 б.
2. Алешин, Л.И. Виртуальная библиотека // Библиотека.-1997.-№6.-С.42

КІТАПХАНА САЛАСЫН МАМАНДАРМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бәри А.К.

Ғылыми жетекші : г.ғ.м., аға оқытушы Аниева Н.Г

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Көкшетау, Қазақстан

Barieva.aiganym@mail.ru

Қазіргі уақытта Қазақстанда бүкіл ел бойынша көптеген кітапханалар бар. Олардың ішінде ең көп саны оқу кітапханалары (мектеп, ЖОО, колледж). Медициналық, ауыл шаруашылық, теміржол кітапханалары жұмыс істейді. Ақпараттық қызмет маркетингі дамып келеді. Кітапханалар әр түрлі қорларда, ұйымдарда, әртүрлі меншік нысанындағы кәсіпорындарда ашылады. Жеке кітапханалар ашылды. Бұл жеке тұлғалар жекешелендірген бұрынғы мемлекеттік кітапханалар. Дамып келе жатқан қоғам жағдайында кітапханалар желісі оқырмандардың ақпараттық қажеттілігінің әртүрлілігіне әрі қарай да ден қоятын болады, осы өзгерістерге сәйкес әртүрлі үлгідегі, түрдегі кітапханалар құрылатын болады. Стратегиялық басымдықтар кітапханалық қызмет көрсетудің идеологиясын өзгертеді, ол кітапханашылардан кәсіби білімді, іскерлікті, меңгеруді үнемі қолдауды талап етеді, сондай-ақ кітапханашы мамандығын жаңа ұғынуды қалыптастыру. Бұл ретте кадрлардың жетіспеу мәселесімен бетпе-бет келіп отырмыз. Білім беретін кітапханашылардың жетіспеушілігі күн сайын өсіп келеді. Ақпараттық технологияны дамытумен білікті мамандар қажет. Көптеген кітапханаларда білімсіз кездейсоқ адамдар жұмыс істейді. Сондықтан болашақ кітапханашыларды даярлау мәселесі бірінші кезекке шығуы керек. Ғылым, білім беру мекемелерінде жұмыс істейтін персоналдың даму маңыздылығын тану осы бағыттың іс-шараларының стратегияға, бағдарламаға, Қазақстан Республикасының Ұлттық жобалары енгізілуімен расталады.

Кітапхана ісінде қызметкерлердің дамуы мен жұмыс мәселелері соңғы он жыл бойы өте маңызды өткір. Қоғамда болып жатқан өзгерістердің әсерінен осы проблемалардың мазмұны біршама өзгереді, бірақ олардың тізбесі бұрынғыдай қалады. Мұндай тұжырымдар ақпараттық-талдау жүйесінде орналастырылған, кәсіби басылымдарда жарияланған және жалпыға қол жетімді есептердің зерттеуінде қарастырылған. Кітапхана мамандарын кәсіби даярлау мәселелеріне жоғары оқу орындарының өкілдері көп мөлшерде мақала арнаған. Жұмыс тақырыбы кең: инфрақұрылым жағдайы; дайындық сапасы; оқытудың әдістемелік аспектілері; жұмыс беруші ретінде кітапханалардың өзара іс-қимылы және дайындауды жүзеге асыратын кітапхана кәсіби стандарттарды енгізу мәселелері және т. б. Еліміздің көптеген кітапханаларының аталған мәселелері қазіргі таңда кітапханашылар мен ҚР Білім министрлігінің өкілдерін толғандырады [1, 53].

Бүкілқазақстандық кітапханашылар съезі "Кітапхана – қоғамның көпфункционалды, көп деңгейлі әлеуметтік-мәдени институты" 2018 жылдың 13-14 қыркүйегінде Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасында Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің қолдауымен өтті. Съезд жұмысына республиканың барлық өңірлерінен 182 делегат, ҚР Парламенті Сенатының депутаты, әлеуметтік-мәдени даму және ғылым комитетінің төрағасы Әйтимова Бірғаным Сарықызы, "Нұр Отан" партиясының, мәдениет және спорт министрлігінің, Білім және ғылым министрлігінің өкілдері, ТМД елдерінің ұлттық және мемлекеттік кітапханаларының, облыстық әмбебап ғылыми кітапханаларының, Қазақстанның республикалық ғылыми кітапханаларының, ЖОО кітапханаларының басшылары мен мамандары жиналды.

Еліміздің барлық жүйесі мен ведомстволарының кітапханашылары, Бүкілқазақстандық съезінің делегаттары өзекті мәселелерді көтеріп, республиканың кітапхана саласын одан әрі дамыту стратегиясының негізгі басымдықтарын айқындады. Және маңызды мәселелердің бірі-республиканың кітапхана саласын білікті мамандармен қамтамасыз ету мәселесі. Бұл съезде айтылды: «Кітапханалар еліміздің аймақтарында да, жалпы Қазақстанда да жоғары арнайы білімі бар мамандар тапшы. Кітапханалардағы бос орындар негізінен қызметкерлердің жалпы санының 40% құрайтын кітапханалық білімі жоқ қызметкерлердің есебінен толтырылады. Ақпарат нарығындағы бәсекеге қабілеттілік үшін жоғары білікті мамандар ғана емес, сонымен қатар үздіксіз кітапханалық білім берудің нақты жолға қойылған жүйесінің болуы қажет. Елдің кітапхана кадрларын даярлауды ғылыми сүйемелдеу жоқ. Оқу орындарында оқу жоспарларын жасау үшін жұмыс берушілердің немесе кітапхана бірлестіктерінің қатысуымен кәсіптік стандарттарды әзірлеу қажет. Қазіргі заманғы кітапханалық қызмет талаптарына сәйкес келетін мамандар жоқ (балалармен жұмыс істейтін кітапханашы-педагог, ерекше қажеттіліктері бар адамдармен жұмыс істейтін кітапханашылар, басқарушы-менеджерлер, реставраторлар және т. б.)». Қазақстан Республикасының Мәдениет министрлігі айтуы бойынша 1.01.06 жылы кітапхана саны 3580 (32,2%) құрады. Республика кітапханаларында 17,7 мың мамандар жұмыс істейді. Оның ішінде ҚР Мәдениет министрлігі жүйесінің жалпыға қолжетімді мемлекеттік кітапханаларында – 8200 маман, яғни 46,5%. ҚР жүйе кітапханаларының 8200 мамандарының 26,8% - ын жоғары кітапханалық білімі бар кітапханашылар құрайды. 2003 жылы олар тек 25,0% болды. Қалған 3063 маман, яғни 37,6% - орта арнайы білімі бар.

Кітапханаларда кітапхана қызметкерлерінің кадрлық құрамының ескіруі байқалады. Өнімді жастағы кітапханашылар басқа перспективалы салаларға көп жуылады. Жоғары кітапханалық білімі бар кітапханашылар 40-50 жас тобында. Кітапханаларды ақпараттандыру саласындағы айтарлықтай жетістіктер кітапхана кадрларын даярлауды түбегейлі өзгертсе де, республикада кітапхана кадрларын даярлау бағдарламалық тәсілді қажет етеді. Мамандардың екі деңгейлі жүйесіне көшумен, бакалаврлар мен магистрлерді даярлаумен, жоғары білім айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. "Білім туралы" (1992ж.) және "Жоғары білім туралы" (1993 ж.) заңдар жоғары оқу орындарына білім беру процесін дербес құруға рұқсат етті. Жаңа стандарттар, соның ішінде "Кітапхана ісі және библиографиятану" мамандығы бойынша әзірленген. Оған "автоматтандырылған ақпараттық технологиялар технология" біліктілігі енгізілді, пәндер саны көбейтілді. Болашақ кітапханашыларды тегін оқыту үшін мемлекет бөлген гранттар саны айтарлықтай азайды. Бұл еліміздің университеттеріндегі күндізгі бөлім студенттерінің санына әсер етеді. Мысалы: 2005 жылы ҚазМемҚызПИ күндізгі бөлімінің кітапханашы-мамандары 5 адам құрады. Олардың біреуі ғана мемлекеттік тапсырыс бойынша оқыды. Сырттай 2005 жылы ҚазМемҚызПИ 20 адам бітірді. Мамандар мәселелері жөніндегі республикалық семинарда елімізде мамандарды даярлау және бірыңғай кадр саясатын әзірлеу қажеттілігі туралы айтылды[2, 48].

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің студенті ретінде кітапхана ісі мамандығы бойынша күндізгі бөлім студенттері өте аз деп айта аламын. Жыл сайын олар азаюда. Қазір күндізгі бөлімде 3 курста 6 студент және 2 курста 7 студент оқиды. Осындай жағдай Ақан сері атындағы жоғары мәдениет колледжінде қалыптасқан. 2018-2019 жылға ұсынылған есепте күндізгі бөлімде барлығы 9 студент оқиды. Мұндай жағдай кәсіптің имиджінің жоғалуына және болашақ кітапханашыларды дайындауға жеткіліксіз көңіл бөлінуіне байланысты қалыптасатынын атап өткен жөн. Кітапханашылар үшін елімізде біліктілігін арттыру курстары өткізіледі. Қазір олар барлық жерде өткізеді. Қазақстан Республикасында кітапхана қауымдастығы жанынан 2000 жылы және 2001 жылдан бастап заңды тұлға ретінде тіркелген жоғары кітапханалық курстар жұмыс істейді. Сондай-ақ ҚР Ұлттық кітапханасы жыл сайын республика бойынша іс-шаралардың жиынтық жоспарын жасайды. Жоспар бойынша жүз елуден астам республикалық және облыстық іс-шаралар өткізіледі. Егер өткен жылдары семинар тақырыптары кітапхана желісін

калыптастыру, оларды жинақтау, компьютерлендіру мәселелеріне, яғни кітапхана қызметінің проблемаларына арналса, қазір бірінші жоспарлардың біріне оқу проблемасы шығады: конференциялар, семинарлар.

Әрине, кітапханашылар біліктілігін арттыруда өз рөлін кәсіби басылым енгізеді. Республикада екі кәсіби журнал шығарылады. ҚР Ұлттық кітапханасы 1995 жылдан бастап "Кітапхана" журналының құрылтайшысы. ҚР кітапханаларының ақпараттық консорциумымен "Кітапхана әлемі" журналы жарыққа шығады.

Кітапханалардың есептерін және кәсіби басылымдардағы жарияланымдарды зерделеуге негізделі отырып, кітапхана қызметкерлерімен жұмыстың өзекті мәселелері ретінде кітапхана ісін дамытудың қазіргі кезеңінде мыналарды атап көрсетуге болады: кәсіптік білім берудің жай-күйі; біліктілікті арттыру; кәсіби мәдениеттің жоғалуы және құлдырауы; кітапханалардағы кадрлық менеджмент жағдайы; мамандық имиджі.

Айта кетейік, аталған проблемалардың көпшілігі шетелде де өзекті болып отыр.

Көрсетілген проблемалардың көпшілігі шешілмеген және бірнеше ондаған жылдар бойы өзекті болып қалады, бұл зерттеу жағдайы мен оларды қанағаттанарлықсыз деп жою жөніндегі іс-шараларды сипаттайды.

Әдебиет:

1. Кітапханашы» анықтамалығы. 1 бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: Г. А. Маханбетова, Г.Т. Рахимжанова, А. Қ. Байдарова; жауап.ред.: К.К. Қоштаева.- Алматы, 2015.- 178 б.
2. Брагина Г. М. Актуализация проблематики повышения квалификации библиотечных кадров на основе профессионального стандарта «Специалист в области библиотечно-информационной деятельности»// Библиосфера, 2018, № 4, с. 48-55

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ МЕДИАКІТАПХАНАЛАР

Демжанова Альмира Берікқызы

Ғылыми жетекші: г.ғ.м., аға оқытушы Аниева Н.Г.

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау, Қазақстан

almirademzhanova@mail.ru

Адамзат туралы білімнің көп бөлігі баспа БАҚ-та сақталған, бірақ қағаз басылымдарының жетіспеушілігі, өндіріс пен таратудың қымбаттығы, тез қартаю баспа БАҚ-тың біртіндеп электронды ресурстармен алмастырылуына әкеледі. Соңғыларының ішінде қолданушы толық мәтінді электронды ресурстарға - виртуалды кітапханалар мен мәліметтер қорларының сандық жинақтарына үлкен қызығушылық танытады. Мұның салдары кітапхананың рөлі мен имиджінің өзгеруі болып табылады: ол электронды тасымалдағыштағы сан алуан жарияланымдардың репозиторийіне айналып келеді, сол арқылы ақпаратты іздеуде, пайдаланушының уақытын үнемдеуде, сақтау орнын үнемдеуде артықшылықтар береді. Университеттің көптеген кітапханалары тек бастапқы ақпарат көздерінің репозиторийлері ғана емес, сонымен қатар өз клиенттеріне ақпараттық өнімдердің толық спектрін ұсынатын нақты ақпараттық орталық болуға ұмтылады.

Кітапханалар құрылымында арнайы бөлімдер пайда бола бастады. Келушілерге ақпараттық қызметтердің жан-жақты сипатын ұсынатын-медиа-кітапханалар пайда болды. Қазіргі уақытта медиа кітапхана пайдаланушыларының қолында электронды басылымдардың барлық қол жетімді нысандары бар, олардың ең бастысы-мультимедиялық дискілер [1,178].

Шетелде, мысалы, Францияда, 90-жылдардың ортасында кейбір ғимараттардың қабырғаларында «медиа кітапхана» деген жаңа сөз пайда болды. Сонымен, кітапхана деп атала бастады, бұқаралық ақпарат құралдарымен қатар өз қолданушыларына ақпаратты басқа құралдармен - теледидар, видео, аудио, слайдтар, музыка, компьютерлермен кеңінен қамтамасыз етті. Сонымен бірге, кәдімгі кітапханалармен салыстырғанда медиа кітапханалардың артықшылығы видео кітапхана, бейне бөлмесі және көрме залы бір қабырғаға біріктірілген.

Медиа кітапхана құру - қазіргі университеттік кітапхана дамуының бір бағыты. Бұл пайдаланушылардың ақпараттық мәдениетін жақсартуға қамқорлық жасайтын кітапхананың жаңа бейнесі. Медиа кітапхана - бұл университеттің оқу процесінің мақсаттарын сапалы, экономикалық және әдістемелік тұрғыдан негізделген қамтамасыз ету. Бұл тәуелсіз білім беру іс-әрекетінің мүлдем жаңа түріне қосылу мүмкіндігі - тек ауызша ғана емес, сонымен бірге бейнелік, нақты және шартты (мәтіндік, аудио және видео ақпарат, графикалық, символдық) ақпаратпен жұмыс.

Кітапхана қоры университетте жүзеге асырылатын мамандықтар бойынша оқу пәндерінің жұмыс бағдарламаларына сәйкес қалыптасады. Университет кітапханасынан келесі электрондық ақпараттық ресурстарды табуға болады: - бүкіл кітапхана қорына арналған электронды деректер базасы; - «Жаңа түсімдер» электрондық базасы; - оқу-әдістемелік қолдау кешені (мұғалімдерге арналған оқу құралдары, әдістемелік ұсынымдар, дәрістер курстары, зертханалық жұмыстар);

- құқықтық деректер базасы - «Заң»;

- электронды түрдегі анықтамалықтар мен энциклопедиялар;

Кітапхананың ақпараттық ресурстарына қағаздағы мамандандырылған құжаттар қоры, электронды кітапхана, көп карталы анықтамалық-іздеу аппараты, 4 карта каталогы, электронды каталог кіреді. 2006 жылы «электронды кітапханасы» жобасы жаңартылды. Электронды басылымдарға электронды оқулықтар, анықтамалық әдебиеттер, сөздіктер, диссертациялардың тезистері, оқытушылар жасаған оқу құралдары, басқа ақпараттық органдардан алынған электрондық құжаттар, сондай-ақ кітаптар мен журналдарға электронды қосымшалар енген. Ғылыми, мәдени және тарихи маңызы бар құнды, кішігірім басылымдар, анықтамалықтар, статистикалық мәліметтер, оқу-әдістемелік құралдар, оқу процесіне көмектесетін мерзімді басылымдар цифрландырылды. Біздің ойымызша, ең көп қолданылатын басылымдарды цифрландыру тартымды, бірақ авторлық құқыққа қатысты проблемалар туғызады, бұл жағдайда сектор қызметкерлері автормен келісімшарт жасалады. Кітапханадағы электрондық ресурстар қорының қалыптасуы оқу бағдарламасының мазмұнына жауап береді. Білім беру қызметіне қатысты ақпаратты қамтитын Интернет-ресурстардың қалыптасқан құрылымы ақпараттық ресурстардың санын көбейтеді. Кітапхана веб-сайты кітапхана, ақпараттық ресурстар, өнімдер мен қызметтер туралы ақпаратты ұсыну және насихаттау мүмкіндігін ұсынады.

ЖОО ішіндегі басылымдар - бұл ғылыми және білім беру процестері аясында үнемі қолданылатын ерекше ақпарат қабаты. Электрондық кітапхананы құру кезінде олардың электрондық нұсқасын жасау басымдыққа ие болады. Интернеттің кеңінен енгізілуімен кітапханаларды шетелдік ғылыми басылымдармен толтыру және ақпараттық қызметтердің жаңа деңгейіне жету мүмкін болды. Ғылыми кітапхана қызметкерлері университеттің ғылыми және білім беру қызметінің әртүрлі бағыттары бойынша Интернеттен электрондық ресурстарды іздейді. Ақпараттық ресурстардың болуы және оларға қол жетімділікті қамтамасыз ету ғана емес, сонымен бірге пайдаланушыларды олардың бар екендігі туралы хабардар ету маңызды. Ғылыми кітапханалар өзінің электронды ресурстарын веб-сайтта және университеттің білім беру порталында жариялайды. Сайтта берілген ақпарат негізінде пайдаланушы ақпараттық әлеуеттің жан-жақты суретін жасай алады және кітапханаға ең қолайлы уақытта келу қажеттілігі туралы шешім қабылдай алады[2].

Көптеген жоғары оқу орындары кітапханалары білім мен ғылымды ақпараттық қолдау мақсатында мемлекеттік, орыс және шетел тілдеріндегі деректер базасын, электрондық оқу материалдарын (CD-ROM-де жеке объектілер ретінде шығарылған статикалық немесе автономды Жарияланымдар) құрайтын электрондық ресурстар жүйесін қалыптастырды. Оқырмандарды электронды ресурстарға қол жеткізумен қамтамасыз етудің келесі кезеңі кітапхана Интернетке қосылуы болды, бұл жаңа ақпаратты іздеу мүмкіндігін айтарлықтай кеңейтті. Электронды энциклопедияларда, сөздіктерде және CD-ROM анықтамаларында іздестіру жедел жүзеге асырылады, олармен жұмыс кезінде баяндамаларды, хабарламаларды, рефераттарды және курстық жұмыстарды дайындау үшін қажетті ақпаратты алуға, ұсынылған иллюстрациялық материалдарды пайдалануға болады.

Кітапханада бар деректер базасы шартты түрде үш блокқа бөлуге болады:
- бірінші блок-кітапханада "Заң" Анықтамалық-іздеу жүйесімен ұсынылған құқықтық деректер базасы

- екінші блок-ғылыми кітапхананың сыртқы ақпарат тасымалдауышындағы және кітапхананың файл-серверінде сақталған деректер базасы коллекциясы. Қызықтыратын оқырмандардың ақпаратын ыңғайлы іздеу үшін электронды каталог жүргізіледі, кітапханаға келіп түскен барлық электрондық ресурстарға енгізіледі.

- үшінші блок - интернет желісі арқылы оқырмандарға қолжетімді on-line басылымдар.

Пайдаланушыларға қызмет көрсетуде электронды ресурстарды пайдалану университеттің оқу-тәрбие және ғылыми үдерістерінің ақпараттық құрамын арттыруға, қашықтықтан оқыту жүйесінің дамуына ықпал етеді, студенттердің өз бетінше білім алу дағдыларын тәрбиелейді. Кітапханада электрондық ресурстарды пайдалану жыл сайын артып, олардың көмегімен көрсетілетін қызметтер спектрі кеңейтілетін болады деп сеніммен айтуға болады. Электрондық ресурстар білім беру мақсатындағы толық мәтінді деректер базасын қамтиды. Электрондық кітапхана білім беру және ғылыми ресурстардың, электрондық журналдардың, дәстүрлі кітаптар мен мерзімді басылымдардың электрондық көшірмелерінің жүйелендірілген жиналысы болып табылады. Деректер базасы тек ресми көздерден жинақталады, бұл нормативтік материалдың айрықша дұрыстығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

"ҚазПАТЕНТ" "ақпараттық-іздеу жүйесі" ДБ. "ҚазПАТЕНТ" ақпараттық-іздеу жүйесі келесі міндеттерді орындауға арналған: өнертабыстар мен пайдалы модельдерді патенттер мен алдын ала патенттер нөмірлері, өтінім нөмірлері, өтінім беру күндері, атаулар, авторлар мен патент иеленушілерге іздеу. Бұл ақпараттық-іздеу жүйесі, ең алдымен, техникалық мамандықтардың дипломанттары мен өнертапқыштарға үлкен көмек көрсетеді.

Мақалада ақпараттық-білім беру кеңістігіндегі ғылыми кітапхананың міндеттері мен даму болашағы, кітапхананы ақпараттандыру, ақпаратты әзірлеу және сақтау, пайдаланушылар арасында ақпараттық ресурстармен алмасу мәселелері талқыланады.

Қазіргі кітапхана-қоғамды біріктіру институты. Көпшілік жиналыстарды өткізу үшін мүмкіндік бере отырып, әрбір азаматқа бұқаралық ақпарат құралдарымен, жергілікті және федералдық биліктермен, әлеуметтік қызметтермен, мемлекеттік және жеке кәсіпорындармен өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретін қолданыстағы ақпараттық желілерге қол жеткізуді ұйымдастыра отырып, кітапхана виртуалды және нақты ұжымдық коммуникацияларға жағдай жасайды. Кітапхана қоғамдық өмірдің орталығы, "Әлеуметтік-мәдени инфрақұрылымның мазмұнды элементі" болып табылады [3, 48].

Қазіргі заманғы кітапхананың ақпараттық қызметінің ерекшелігі-ол ақпаратты таратудың түрлі арналарын пайдалана отырып, ақпараттық процестің басқа субъектілерімен тығыз қарым-қатынаста жүзеге асырылады. Кітапхана ақпаратты бағалауға, түсіндіруге және сүзуге, пайдаланушылардың білім көздері мен әлеуметтік маңызы бар ақпараттың кең спектріне қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін ақпараттық массивтер арасында белгілі бір байланыстарды орнатуға белсенді қатысады.

Кітапханалық қызмет көрсетудің қазіргі заманғы парадигмасы нақты кітапхананың құжаттар қорын пайдалануға ғана емес, құжаттың уақыты мен орналасқан жеріне қарамастан, ақпаратқа қол жеткізудің түбегейлі жаңа мүмкіндіктерін пайдалануды көздейді. Кітапхана өз пайдаланушыларының ақпараттық, білім беру, мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оның қорында немесе серверлерінің қатты дискілерінде сақталған құжатталған білімдер мен ақпаратты қол жетімді етеді. Қазіргі кітапхана өзінің физикалық шекарасын бұзады, нақты кеңістіктен виртуалды кеңістікке өтеді. Бір жағынан, ол ақпараттық кеңістіктің басқа субъектілеріне тиесілі, оның ішінде Интернет желісінде ұсынылған ақпараттық ресурстарға қол жеткізуді ұсынады. Екінші жағынан - жеке қабырғаларына қол жетімді электрондық ақпараттық ресурстарды (деректер базасын, цифрланған құжаттар коллекцияларын, веб-сайттар мен веб-порталдарды) жасайды.

Қазіргі заманғы кітапхана ақпараттық және коммуникациялық функциялардың шекарасын еңсеріп, басқа коммуникациялық институт – білім беру институтының рөлін өзіне алады. Кітапхананың білім беру функциясы қоғамның рухани өсімін қамтамасыз етуге бағытталған қызмет түрлерінің жиынтығын қамтиды. Қазіргі Кітапхана білім беру үдерісіне кең (қазіргі және болашақ ұрпаққа мәдени нормалар мен құндылықтарды көрсету), сондай-ақ тар мағынада (индивидуумның білімін ақпараттық қолдауды қамтамасыз ету) қатысады. Жалпы (жалпы мәдени) және ерекше (кәсіби) білім беру бірлігін қамтамасыз ете отырып, кітапхана әлеуметтік құзыретті тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді. "Мұндай тұлға әлеуметтік институттардың мақсатты мақсатын және олардың даму үрдістерін барабар қабылдайды. Ол ұйым және басқару жүйесінде дамытушы технологияларды меңгеруге қабілетті, яғни әлеуметтік процестердің саналы субъектісі болуға қабілетті»

Әдебиет:

1. «Кітапханашы» анықтамалығы. 1 бөлім/ ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, А.Қ. Байдарова; жауап. ред.: К.К.Қоштаева.- Алматы, 2015.-178 б
2. http://psu.kz/index.php?id=2628&Itemid=228&lang=rus&option=com_content&view=article
3. Кітапханаларды модернизировать аясындағы жаңа кітапхана/Б.Ш.Мукашева//Кітап және кітапхана.,-2018.-№5.-48б.

КІТАПХАНА ІСІ МАМАНДАРЫН ДАЙЫНДАУДЫҢ НЕГІЗГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Жасар М.

Ғылыми жетекші: г.ғ.м., аға оқытушы Аниева Н.Ғ.

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Көкшетау, Қазақстан

Zhasarmarmar04@gmail.com

Үлкен кітап қоры бар кітапханалар заманауи талаптарға бейімделуге және жаңа ақпараттық технологиялар негізінде өз ресурстарын қайта құруға белсенді ұмтылады. БҰҰ, ЮНЕСКО, Еуропа Кеңесі, халықаралық және кәсіби кітапханалық ұйымдардың халықаралық бағдарламалары мен декларацияларының негізгі тармағы ақпараттың жалпыға қол жетімділік, әрбір адамның ақпаратқа құқықтарын іске асыру қағидаты болып табылады. Тұлғаның зияткерлік және ақпараттық еркіндігінің кепілі бүкіл әлем ғалымдарының көзқарастарындағы негізгі идея, кітапханалардың инновациялық жобаларының іргетасы болды. Дамыған елдер бір онжылдықтың өзінде ақпараттық жарылыс проблемасымен және қазіргі қоғам өмірінің барлық салаларында ақпарат рөлінің артуымен, сондай-ақ ақпараттық өнімді іздеу және тұтынушыларға ұсыну жүйесінің жетілмегендігіне байланысты ақпараттық

дағдарыспен бетпе-бет келеді. Қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды дамыту және енгізу кітапхана ісі саласындағы зерттеулерді, әзірлемелерді белсендіруге, бәсекеге қабілетті ақпараттық ортаны қалыптастыруда маңызды құрал болып табылатын кітапханалардың жұмысын жетілдіру мен жаңғыртуға ықпал етеді. Соңғы уақытқа дейін кітапханаларды жаңғырту ішкі үдерістерді автоматтандыру арқылы жүзеге асырылды. Қазір осы шешімдер Кітапхана мамандары қызметінің барлық аспектілерін қамтуға мүмкіндік береді, бұл жергілікті кітапхана қорларын басқаруды жақсартуға, оқырмандарға қызмет көрсету сапасын арттыруға, оқырмандардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға, қызмет көрсетуді дараландыруға көмектеседі. Кітапханалық-ақпараттық қызмет көрсету негіздерін қайта зерделеу ақпараттық қажеттіліктердің ерекшелігін, олардың қанағаттану дәрежесін, тұтынушылардың ғылыми-ақпараттық мәдениетінің деңгейін зерделеуге негізделеді. Қоғамның ақпараттандыру дәуіріндегі кітапхана функцияларын қайта қарастыру және құжаттардың ағындары мен массивтерін басқарудан ақпараттың өзін басқаруға көшу жүзеге асырылады. Осыған байланысты электрондық ресурстарды құру өзекті болып табылады, онсыз қазіргі ақпараттық қоғамның қалыптасуы мүмкін емес [1,26]. Электрондық нысанға көшірілген және жалпы жүйеге жиналған ақпараттық ресурстар жаңа мәртебеге ие болады, онда ақпаратты өндірудің, сақтаудың, ұйымдастырудың және таратудың сапалы өзге деңгейі іске асырылады. Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар адамзат жинаған ақпаратты электрондық нысанға көшіруге және принципті жаңа ақпараттық ресурстарды құруға мүмкіндік берді. Ақпаратқа деген қоғамдық қажеттілік те өзгерді, соның салдарынан кітапхана саласын түбегейлі өзгерту қажет болды. Ол оны өңдеу мен пайдаланудың тиімділігі жоғары автоматтандырылған технологияларымен жабдықталған ақпарат индустриясының қуатты және маңызды салаларының біріне айналады. Қазіргі қазақстандық қоғам кітапхана азаматтарды ақпараттандыру, басқарудың ашықтығы, сондай-ақ "электрондық үкімет" құру үшін маңызды екенін түсінеді. Ақпараттық сауаттылықты тарата отырып және пайдаланушыларды оқыта отырып, кітапханалар ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қоса алғанда, ақпараттық ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе даму идеясын ілгерілету үшін маңызды, себебі адами ресурстар экономикалық прогрестің негізгі факторы болып табылады. Кітапхана миссиясының эволюциясы жүріп жатыр, жаңа әлемдік ақпараттық инфрақұрылым қалыптасады, жаңа электрондық қызметтер дамуда. Бізге осы үдерістен тыс қалмау үшін және кітапханалардың функцияларын кеңейту үшін, олардың қоғамдағы рөлін сапалы түрде өзгерте отырып, оларды еліміздің ақпараттық құрылымының бір бөлігіне айналдыру үшін барлық мүмкіндіктерді жасау қажет. Бүгінгі таңда Қазақстан кітапханалары үшін ең маңыздысы-оларды жедел компьютерлендіру, ақпараттық ресурстарды қағаз тасығыштардан электрондық нысанға көшіру, ғаламдық компьютерлік желілердің көмегімен ақпарат алмасу жүйесін дамыту, мемлекеттік ақпараттық-кітапханалық компьютерлік желіні дамыту, жалпы отандық кітапханалар базасында құқықтық, іскерлік, экологиялық, тұтынушылық және басқа да ақпарат орталықтарын құру жолымен халықтың әлеуметтік маңызы бар ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз ету, халықтың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру. Кітапханалар кітап шығару және кітап сауда нарығының белсенді субъектісі болуы тиіс. Әлемдік тәжірибе кітапхана тәжірибесіндегі басты міндет қорларды жинақтау саясаты емес, метаақпаратты, яғни ақпарат, электрондық ақпарат туралы ақпаратты сатып алу саясаты болып табылатынын көрсетеді.

Кітапханалар ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз етудің әртүрлі құралдарын, мысалы, компакт-дискідегі деректер базасын, сондай-ақ ақпаратты аналитикалық-синтетикалық өңдеуді ұйымдастыруға көбірек көңіл бөледі. Тұтынушыларға ақпараттық қызмет көрсетуде абоненттердің кең ауқымы үшін деректер базасын қалыптастырудан мамандандырылған ақпараттық жүйелерді ұйымдастыруға көшу сияқты жаңа үрдіс оң болып табылады. Мұндай ақпараттық жүйелер белгілі бір Тапсырыс берушінің ақпараттық қажеттілігінің әртүрлі аспектілерін ескереді — тақырыптан, басылымдардан, хронологиядан

бастап лингвистикалық басымдықтарға дейін, жазулар мен құрылымдарға, ақпарат алмасу форматына және т. б. дейін. Кітапханадағы барлық құжаттарды электронды түрге аударады. Телекоммуникациялық технологияларды дамыту бұл-пайдаланушының ақпарат алу уақытын едәуір қысқартуға мүмкіндік беретін құжаттарды электронды жеткізу болып табылады. Кітапханалар алмалы-салмалы тасығыштардағы электрондық басылымдар депозитарийінің функцияларын орындай отырып, жақын уақытта мәтіндердің ұзақ мерзімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін жаңа форматтарға көшуі мәселелерін шешуі тиіс. Алайда, CD-ROM-дегі кейбір басылымдар әртүрлі күрделілік дәрежесіндегі қорғау жүйесімен жабдықталған, демек, оларды қайта жазу үшін (сақтау үшін бірдей) оларды "бұзу" қажет. Шығу сақтандыру көшірмесін жасау құқығын заңнамалық тәртіппен бекіту және одан басқа, электрондық баспалармен депозитарийге бағдарламалық немесе техникалық қорғаусыз даналарды электронды басылымдарды беру туралы жасалған шарттар болуы мүмкін[2]. Қазіргі уақытта көптеген елдердің кітапханалық жүйелерінде АҚШ-та (USMARC), Ұлыбританияда (UKMARC), Финляндияда (FinMARC) және т. б. құрылған MARC (машинамен оқылатын каталогтау форматтары) форматтары қолданылады. Мысалы, РАБИС, ИРБИС, АБИС сияқты автоматтандырылған жүйелер дәстүрлі кітапханалық технологияларды жинақтаудан бастап, пайдаланушыларға әртүрлі қызмет көрсетумен аяқтай отырып, автоматтандырылған жүйеге ауыстыруға мүмкіндік береді. Ғылым мен білім беруге ақпараттық қызмет көрсету барысында автоматтандырылған жүйелерді шешуге мүмкіндік беретін аса маңызды міндеттердің бірі электронды нысандағы ақпарат көздеріне қолжетімділікті ұйымдастыру болды. Кітапханалық-ақпараттық технологияларды автоматтандыру электрондық ақпараттық ресурстарды құрумен сүйемелденеді, оларды қолдау және жүргізу тек автоматтандырылған режимдерде ғана мүмкін болады. Автоматтандырылған ақпараттық жүйелерді пайдалану кезінде мынадай мүмкіндіктер неғұрлым маңызды болады: деректерді бір рет енгізу және құжаттарды іздеу үшін оларды көп мақсатты пайдалану; автоматтандырылған есепке алу және оқырмандарға қызмет көрсету статистикасын жүргізу; жаңа ақпараттық көздерді тарту есебінен қызмет көрсету саласын кеңейту. Базалық электрондық ресурстар қажетті метаақпаратты қамтитын және ұзақ мерзімді сақтауды қамтамасыз ететін деректер форматтарында орындалған, тасымалданатын электрондық құжат болып табылады. Базалық көшірме объект туралы барлық қолда бар ақпаратты кейіннен өңдеуге ыңғайлы нысанда сақтайды. Кітапханалық іс маманының сапалық критерийлері - бұл кәсіби білімді, іскерлікті және дағдыларды және өндірістік және оқу үдерістері мен ұжымдарын басқару тәсілдерін меңгеру; өзінің кәсіби міндеттеріне, соның ішінде өз біліктілігін арттыруға жауапкершілікпен қарау; өзінің шығармашылық, саналы көзқарас; білім мен қызмет тәсілдерін жаңа жағдайларға жедел көшіру қабілеті мен іскерлігін дамыту; өзінің қызметіне болжамдық көзқарас; өзінің кәсіби қызметін, материалдық және моральдық ынталандырумен және т. б. тиісті түрде байланысты өз білімі мен іскерлігін жетілдіруге тұрақты қажеттіліктің болуы. Осы салада мамандар даярлау оларға: кітапхана қорын құру және әзірлеу, кітапханалық-библиографиялық үрдісті автоматтандыруды ұйымдастыру, Кітапхана ісі, библиография саласындағы стандарттарды жұмысқа енгізу, кітапхана ғылымының әдіснамасын әзірлеу, кітапханалардың функционалдық қызметін ұйымдастыру бойынша жұмыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Кітапханашы-библиографтың кәсіби қызмет саласы Ғылыми білім және практикалық қызмет жүйесінде кітапханалық-библиографиялық ғылым мен тәжірибені меңгеруден тұрады. Болашақ кітапханашылардың алған білімі оларға өз білімі мен қабілетін практикада: дәстүрлі және электрондық кітапханаларды ұйымдастыру жағдайында кітапхана ісінің маманы; түрлі деңгейдегі мекемелердің ақпараттық ресурстары бойынша маманы; кітапханалық-библиографиялық процесті автоматтандыру бойынша мамандар ретінде қолдануға мүмкіндік береді. Кітапхана ісі мамандарының практикалық қызметінің салалары: республикалық, облыстық, қалалық, аудандық кітапханалар; ғылыми, балалар, техникалық кітапханалар; ұйымдардың, кәсіпорындардың, білім беру және қоғамдық мекемелердің

кітапханалары болып табылады. Осы салада мамандар даярлау жоғарыда аталған органдарда табысты жұмыс істеуге және мынадай жұмыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді: кітапхана қорын әзірлеу және қалыптастыру бойынша; кітапхана-библиография процесін автоматтандыруды ұйымдастыру бойынша; Кітапхана ісі, библиография саласындағы стандарттарды жұмысқа енгізу бойынша; кітапхана ғылымының әдіснамасын әзірлеу бойынша; кітапханалардың функционалдық қызметін ұйымдастыру бойынша. Қазіргі уақытта кітапхана қызметінде жаңа ақпараттық технологияларға негізделген қызмет көрсету нысандарының қажеттілігі күшейіп келеді. Оқырман сұраныстарын орындау ақпараттық желілерді (кітапхана мен басқа да мекемелерден халыққа жалпы пайдасыз ақпаратты алудан бастап сыртқы электрондық деректер қорын пайдалануда делдалдыққа дейін) пайдалануға көбірек сүйенеді [3,24]. Кітапхана-ақпараттық технологиялардың заманауи дамуын электрондық кітапхана өзіндік квинтэссенциясы болып табылатын электрондық ақпараттық ресурстарсыз елестету мүмкін емес. Электрондық кітапхана пайдаланушыларға ақпараттық қызмет көрсету процесін неғұрлым жетілдірілген деңгейге шығарады, ол Электрондық ақпаратты ұйымдастырудың жаңа түрі болып табылады, оған белгілі бір түрде құрылымдалған қатынау жүйесі бар, сондай-ақ дәстүрлі кітапханаларды пайдаланушылар үшін қызметтердің номенклатурасын кеңейте отырып, қызмет көрсетудің қолжетімділігі мен сапасын арттыра отырып жүзеге асырады.

Осылайша, адам қызметінің барлық салаларын, атап айтқанда кітапхана ісін дамытуға әсер ететін ең жаһандық фактор ақпараттандыру болып табылады. Ол пайдаланушылардың қажеттілігіне, Кітапхана мамандарына қойылатын кәсіби талаптарға, қордың түрлік және мазмұндық құрамына, барлық кітапхана үрдістерінің технологиясы мен ұйымдастырылуына, соның ішінде қызмет көрсетуге өзгерістер енгізеді.

Әдебиет:

1. Мамбеталиев К.К. Система автоматизации библиотек — КАБИС // Мир библиотеки. — Алматы, 2006. — № 3(15). — С. 26.
2. ГОСО 3.08.300-2006. — Астана. Образование высшее профессиональное. Бакалавриат. Специальность 050418 — Библиотековедение и библиография.
3. Коряковцева Н.А. Техника информационно-библиотечной работы пользователя информации: Учеб.-метод. пособие — Пенза, 2002. — С.251 .

КІТАП ОҚУ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Кстаубаев Н.О.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Нурпеисова М.Ш

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
nurikan991118@gmail.com

«Кітап ақылына ақы сұрамайтын ең құнды қазына» деп айтқан түрік ғалымы Әлішер Науаидің сөздерінен кітаптың әр ғасырда өз орны бар екенін аңғарамыз. Қайсыбір кезеңге шолу жасасақ та, кітаптың алар орны ерекше. Кітап адамды кемелденуге, дамып-жетілуге, тұғырлы тұлға болып қалыптасуына жетелейтін бірден-бір құрал десек артық болмас. Кітапхана – кітап пен адам арасындағы алтын көпір. Әр ғасырдың ойшылдары, ғалымдары мен ғылым саласының майталмандары кітаптың құндылығын айтып өтті. Жас жазушы Бақытжан Бұқарбайдың «Күміс кітабын» оқи отыра автордың мынадай сөздерін кездестіреміз: «Ғылыми зерттеулерге қарағанда 2016 жылы қазақ жастарының 80%-ы кітап оқымайды. Керісінше телефонға шүйліккендер артып келеді. Озар елдің баласы кітап оқиды, тозар елдің баласы қалтафон шұқиды. Бұл біздің еліміздегі кітапсыздық дертінің ушыққанын

көрсетеді» [1, 15]. Көп адамдар кітап оқуды ұнатады, оқығысы келеді, бірақ оқуға уақыт таппайды немесе мотивация жетпейді. Ғылым саласындағы кез келген ғалыммен сұхбаттасу барысында жетістікке, табысқа жетуінің құпиясын сұрасаңыз, көбірек кітап оқу екендігін айтады.

Кітап – ол әзге әлем. Алайда осы әлеммен сусындайтын адам аз. Мұхтар Әуезов «Кітаппен дос бола білген адам, өзің интеллектпін деп санай берсе болады» деген. Кітап бізді жан-жақты дамытады, өсіреді. Кітап біздің фантазиямызды, креативімізді шексіз дамыта алады. Демек кітаппен дос бола білген адамның жетістікке жетері сөзсіз. Қазіргі таңдағы адамдардың қолдан жасалған дүниеге аңсары көбірек ауатындықтан, менде бұл мақалада өзімнің тәжірибемді, әдістерім мен техникаларымды қолданамын. Оқырман жастармен сұхбаттасу барысында неге кітап оқымайтындықтарын бірге талқылайтын боламыз.

«Бүгінгі жастар кітап оқымайды!». Бұл фразаны біз қоғамдық өмірде жиі естиміз, бұл бүгінгі жас ұрпақтың кітапқа деген қызығушылығын тоқтатты. Дегенмен, зерттеушілердің әлеуметтік сауалнамасы өзгеше ақпарат береді. Соңғы уақытта қазақстандықтар кітаптарды қағаз және электронды нұсқада белсенді түрде оқи бастады. Мұны кітапханашылар да, кітап дүкендерінің қызметкерлері де растайды.

Отандық зерттеушілердің мәлімдеуінше, әйелдер ерлерге қарағанда кітап оқумен көбірек айналысады. Қазіргі жастардың кітап оқуға деген көзқарасы оң нәтиже беруде, өйткені бүгінгі таңда өзінің рухани әлемін байытудың түрлі тәсілдері мен шарттары бар. Соңғы модельдегі шыққан гаджеттерде бұған ықпал етеді. Кітап дүкендеріндегі әдебиеттердің алуан түрлілігі оқырмандарға оларды сатып алып қана қоймай, соңғы жаңалықтармен танысуға да мүмкіндік туғызады. Өзімнің әлеуметтік парақшамда «Қазіргі жастар неге кітап оқымайды» деп сауалнама жүргізген болатынымын. Жауап бергендердің 90%-на жуығы әлеуметтік желіге деген тәуелділік кедергі жасайды деп жауап берді. Кітап іздеген бірнеше студенттерден қандай кітап оқитындығын сұрап көрдім. №18 мектеп оқушысы Анель: "Мен фантастиканы оқығанды ұнатамын. Классиканы уақыт өте келе оқимын, бірақ әлі түсінбеймін" деді. КГУ студенті Нұртас: "Кітаптар бүгін қымбат. Екі мың теңгеден басталады. Мен стипендия алмаймын. Студент ретінде маған ақша жұмсау қиынға соғады. Сондықтан мен оңтайлы нұсканы таңдаймын - электрондық нұсқада оқу. Мұның өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Мониторға және шағын қаріптерге қараған кезде көздің көруі нашарлайды" деп ағынан жарылды. Шын мәнінде, бүгінгі күні кітаптарды, әсіресе классика мен жаңа кітаптарды сатып алуға кем дегенде 4000-5000 тг жұмсалады. Қарапайым студенттерге бұл қымбат көрінуі мүмкін.

Кітапты қымбат дүкендерден сатып алу міндетті емес - оны қала кітапханаларынан бір айға алуға немесе көшеде күн сайын күтетін әжелер мен аталардан сатып алуға болады. Осындай жолмен өз кітапханаңызды өте тиімді бағамен – бес жүз теңгемен толықтырасыз. Мұқабалы кітап оқу электрондық тасымалдағышта оқумен салыстырылмайды. Қағаз кітабының мұқаба, қаріп, иллюстрация сынды ерекше безендірілуі бар. Сонымен қатар, маңызды және қажетті ақпараттың астын сызу сізге ерекше сезім сыйлайды. Кітап толы шкафқа қарау - үлкен қуаныш. Кітап - өзін қорғайтын құндылық.

Дегенмен жастардың кітап оқу мәселесі әлемде әр түрлі көрініс береді. Мысалы: Нидерландыда оқырмандардың көркем әдебиетке деген қызығушылығы артуда. Ал күніне 40 минут кітап оқитын Франция жастары үшін, кітап оқу жаңалық емес. Әдебиеттер - білім алу жолындағы басты құрал ретінде бағаланады. Осындай мәліметтерді пайымдай келе, мен қаңтар айында 365 күн бойы 30 минут кітап оқуды өз оқырмандарыма ұсынған болатынымын. Алғашында челлендж көпшілік тараптан қолдау тапты. Кейінгі кезде бәсеңдеп, мүлдем тоқтап қалды. Бұған жоғарыда айтып өткен телефонға деген тәуелділік басты кедергі.

Адамдарды кітаптардан бас тартуға не итермелейді? Басым бөлігіне қазіргі заманғы

өмір ырғағы кедергі болып табылады. Барлығы үнемі бір жерге асығады. Сондықтан адамдар автобус пен метрода, жұмыста немесе үйде аудио-кітаптарды тыңдайды. Ақыр соңында, жастардың аз оқитынына тағы бір себеп бар – сапалы заманауи көркем әдебиеттің жоқтығы. Тексерілген авторлардың шығармалары ерте ме, кеш пе аяқталады, ал жаңа нәрселерді сатып ала отырып, оқырман сапасыз тауарға басудан қорқады.

Кітап (классикалық ұғымда) интернетті ығыстырады деген пікір туындайды. Желіде біз оқумен шектелмей, бейне, суреттер және т. б. көре аламыз. Алайда, бізге белгілі Билл Гейтс интернет адамдарды кітаптан, теледидардан үзеді деп айтқан. Демек, Интернет жастар арасында кітаптың танымалдығын жоғалтудың басты себебі емес. Қазіргі уақытта аудио-кітап сияқты әдебиет бойынша ақпарат алу түрі танымал. Адам уақыттың болмауынан классикалық кітапты оқуды тоқтатады деген пікір бар. Біздің ХХІ ғасырымызда уақыттың тез жылжуынан адам кітап оқуға үлгермейді, алайда интернет пен аудио-кітап қызметтерін пайдаланады. Кітап дүкенінде жұмыс істей отырып, адамдар классикалық әдебиетті сатып алмайтынына назар аудардым. Адамдар өмірде оларға көмектесетін практикалық білім мен дағдыларды бере алатын кітаптарды меңгере бастайды. Сондай-ақ, адам заманауи әдебиетті оқи отырып, жаңа кітапты сатып ала отырып, сапасыз тауарға ұшыратудан қорқады деп айта аламыз. Әдетте адам кітапты мазмұны бойынша емес, мұқабадан тыс таңдайды. Өкінішке орай, жақсы мұқабалар мазмұнға жиі тең емес [2, 45].

Бұл проблемадан қалай шығуға болады? Біріншіден, білім министрлігі балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, мектеп бағдарламасына кітаптар таңдау керек. Екіншіден, кітаптардың танымалдылығы мен азаматтарға қолжетімді болуы қажет.

Көпшілік біле бермейтін кітап оқудың пайдасы мен зияны да баршылық. Кітап оқу өмірді 2 жылға ұзартады. Бұл – Йель университетінің ғалымдары дәлелдеген факт. Кітап оқу есте сақтау қабілетін арттырып, күйзеліспен күресудің жақсы әдісі болып табылады. Не бары 6 минут кітап оқу жүрек соғысын бәсеңдетіп, бұлшық ет қызуын төмендетеді. Кітап оқу ұйқы гормонын бөлетіндіктен жатар алдында кітап оқымаған дұрыс. Ғалымдардың пікірінше: таңертең кітап оқу арқылы ақпараттың 80%-ын сақтауға болады екен. Осындай қағидаларды естіген, білген жастар кітап оқымайды деп ойламаймын.

Мынадай бір аксиома бар. Егер адамның кітап оқығысы келмесе, демек ол өзінің кітабын тапқан жоқ. Біз қазір «Кітап көп те, оқырман аз. Ақпарат көп те, білім таяз» ғасырда өмір сүріп жатырмыз. Барлық кітапты оқуға ғұмырымыз жетпегендіктен, өзіміздің мамандығымызға, рухани әрі материалды дамуымызға керекті кітаптарды оқуымыз қажет.

Кітап оқитын жас оқырманның бірі ретінде біраз кітап оқудың принциптері мен әдістерін айтып өтейін. Кітапқа деген махаббатым 1 курста ашылған болатын. Осы уақытқа дейін түрлі жанрда 50 ден астам кітап оқыдым. Вконтакте әлеуметтік желісінде «Мен қазір оқып жатырмын...» деген парақша бар. Ол жерде әлемнің кез келген жерінен оқырман жастар өз оқыған кітаптарымен бөліседі. Нәтижесінде әрбір оқырман өзіне қажетті дүниені кездестіреді. Шынымен де кітап оқу, оны белгілі межелеген уақытта бітіру оп-оңай шаруа. Тек керекті кеңестерге құлақ түрсеңіз болды. Кітапты ұйықтар алдында емес, таңғы уақытта оқыңыз. Көп адам шаң басып қалған кітапты ұйықтар алдында ақтарғысы келеді. Мұндай жағдайда сіз 3-4 беттен аспайсыз. Сондықтан кітапты таңғы уақытта оқуға тырысыңыз. Бұл пайдалы әрі кітапты тез түсінуге орасан зор ықпал етеді. Кітапты жолда оқыңыз. Автобуста, метрода не таксиге отырған кезде қолыңызға телефонды алмай, кітап ала шығыңыз. Діттеген жеріңізге жеткенше кітаптың біраз бетін оқып тастайсыз. Кітапты электронды форматта оқыңыз. Ақыры кітапты парақтауға ерінсеңіз, ең оңай жолы телефоныңызға тегін электронды кітаптарды жүктеп алыңыз.

Бүгінде кітаптың бағасы өте жоғары. Сондықтан сізге жақсы мұқабалы кітап сатып алу үшін, қомақты қаражат қажет болады. Кітапты оқып отырып беттердің иісін сезініп, әр

бетті парақтау дыбысын есту ерекше сезімге бөлейді. Ақпараттық технологиялардың жаңа ғасыры бізді кітаптардан біртіндеп айырады. Дегенмен, біз өзімізді бұл қуаныштан айырамыз. Әр елдегі қазіргі жастардың сауалнамасы көптеген ақындар мен жазушылардың аты-жөнін, отандық және шетелдік классиктерді білетіндігін көрсетті. Қазіргі жасөспірімдер кез-келген нәрсемен айналысуды ұнатқанымен, оқымауға түрлі себеп табады [3, 1].

Айтпақшы, кітап әуесқойлары Финляндияда тұрады (17%). Сондай-ақ, Польша (онда 16% кітапқа уақыт өткізгенді ұнатады) және Эстония (15%) оқырман елдер болды. Зерттеу жүргізілген 15 елдің ішінде Францияда (2%), Румынияда (6%) және Австрияда (7%) аз оқиды. «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне зиян әкеледі», - деген екен әйгілі ғұлама Әбу Насыр әл-Фараби. Мұнда автор тәрбие мен білім қатар жүргізілетіндігін меңзейді. Демек, жастарды, тіпті қоғамды тәрбиелейтін орын – кітапхана мен кітапханашы. Осы бір мәртебелі мамандықтың кез келген ақпаратты, мәліметті, көркем сәулелі дүниені халыққа насихаттауы тоқтаған емес, тек жалғасын тауып түрленіп келеді. Заман ағымына сай кітапханашы-программист, кітапханашы-технолог сынды қосалқы мамандықтар кітапхана өміріне еніп келеді. Жастардың кітап оқуы өзекті мәселе болғандықтан, зерттеп, зерделеп жазып шықтым. «Оқу білім бұлағы, білім өмір шырағы» деген қазақтың қара сөздерінен оқудың, білімнің қай ғасырда болсын адамның шамшырағы екенін аңғарамыз. Ал сол оқуды, білімді кітаптан табуымыз заңдылық. Қазіргі жастар көркем әдебиетті, классиканы, детектив пен психологияны оқымаса да, диплом алатын мамандықтарына қатысы бар әдебиетті оқысын. Бұл олардың білікті, білімді маман иесі болуларына үлкен септігін тигізеді.

Әдебиет:

- 1 Бұқарбай, Б. Күміс кітап, 2018. -15 б.
- 2 Соколов А. В. Чтение в эпоху электронных коммуникаций // Читающий мир и мир чтения: Сб. Статей по материалам межд. Конференции. - М: Изд-во Рудомина, 2003. – С. 140-148.
- 3 Еженедельник «Аргументы и Факты». – 2002, - №38, С. 5-8.

МЕКТЕП КІТАПХАНАЛАРЫ АҚПАРАТ ҚОҒАМЫНДА

Қаракесек Б.Ж

Ғылыми жетекші: ғ.ғ.м., аға оқытушы Аниева Н.Ғ

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау, Қазақстан

bsyryshov.@bk.ru

Кітапхана - бұл үлкен кітап сөресі емес, жеке адамның жан-жақты дамуы үшін кең мүмкіндіктер бар кеңістік. Ең бастысы - осы мүмкіндікті ашу. Педагогикалық қызметті ақпараттық қамтамасыз ету жүйесінде мектеп кітапханасы маңызды рөл атқарады. Жақсы кітапхана болмаса, мектеп оқу-тәрбие функцияларын жоғары деңгейде орындай алмайды. Кітапхана қызметіндегі цифрландыру 2019 жылға жоспарлаудың негізгі міндеттерінің бірі, сондықтан біз оқырмандардың жаңа буынының кітапханаға белсенді қатысуын қамтамасыз ете отырып, негізінен ақпаратты қабылдаудың цифрлық форматына назар аударуды қарастыруымыз керек.

Мектеп кітапханасы білімнің шешуші рөл атқаратын қазіргі ақпараттық қоғамда сәтті өмір сүруі үшін қажетті ақпарат пен идеяларды ұсынады. Кітапханадағы жұмыс тек кітап шығару мен кітап беру ғана емес. Кітапханашы - сөзбе-сөз және бейнелі мағынада кітаптарды жүргізуші. Кітапханашы кітаптарды жіктеудің, библиографиялық анықтамалықтар мен каталогтарды құрастырудың құпияларын біледі. Уақыт өте келе, кітаптың көптеген материалдары (қағаз, маталар, желім) ескіреді және жарамсыз бола бастайды. Кітапханашы кітаптарды, әсіресе ескі көшірмелерді, аудио және бейне жазбаларды сақтау шарттарын жақсы білуі тиіс. Қазіргі заманғы кітапханашы заманауи ақпараттық технологияларды жақсы білуі шарт. Компьютермен, кеңсе техникасының барлық түрлерімен, бейне жабдықтармен және басқа да жабдықтармен қамтамасыз етілген орында жұмыс істеуі тиіс, ол нәтижелі жұмыс жасаудың басты құралы. Кітапхана қорымен жұмыс жасау - оның қызметінің бір ғана бағыты. Тағы бір бағыт - оқырмандармен жұмыс. Кітапханашы келушілерге кеңес береді, әдебиеттерді іздеуде және таңдауда көмектеседі.

Бүгінгі тақырыбымыз мектеп кітапханасы және мектеп кітапханашысы. Кітапхана тек кітап алып кітап берумен айналыспайды. Мектеп кітапханасы, кітапхана атауынан бұрын тәрбие құралы. Мектеп қабырғасындағы оқушылар қауымының білім кеңістігіне үлкен жол салушы, және тұлға ретінде қалыптастырушы орын. Мектеп кітапханасы кітапхана кеңістігінде ерекше орынға ие. Біріншіден, бұл, әрине, оқу кітапханасы, өйткені оқу процесін ақпаратпен және тиісті құжаттармен қамтамасыз етуге міндетті. Сонымен қатар, ол бір мезгілде арнайы кітапхана қызметін атқарып, мектептің оқытушылар құрамына және көпшілікке қызмет етеді, оқушыларды сабақтан тыс материалдармен қамтамасыз етіп ғана қоймай, сыныптан тыс және оқу процесінен бос уақыттағы жұмыстарды қолдайды. Сонымен қатар, көпшілікке және арнайыға қарағанда, мектеп кітапханасы тәуелсіз емес, бірақ мектептің құрылымдық бөлімшесі болып табылады. Өкінішке орай, мектеп кітапханасының бұл көп функционалдылығын және оның мектеп өміріндегі рөлін барлық деңгей әкімшілігі, мұғалімдер, кейде кітапханашылардың өзі толық түсінбейді. Қазіргі уақытта ең үлкен кітапханалар желісі ауқымды болмаса да дағдарыста екені айқын. Ағымдағы қаржыландырылмаудың ерекше ауырлығы, ең алдымен, мектептің, атап айтқанда мектеп кітапханасының қиын қаржылық жағдайымен байланысты. «Мектеп кітапханасы» журналы, оның міндеттерінің бірі - мектеп кітапханаларының қажеттіліктеріне назар аудару, педагогикалық және кітапхана жұртшылығының көзқарасын өзгерту, оның алғашқы санында сауалнама жарияланды, анкетаның мақсаты қазіргі мектеп кітапханасының нақты жағдайы мен мәселелерін талдау болып табылады [1,82]. Мектеп кітапханашысы мен кітапханасының орталық мәселесі - қаржы мәселесі. Біріншіден, бұл кадрларды басқаруға әсер етеді - қорды жаңа кітаптар мен мерзімді басылымдармен толықтыруға ақша жоқ.

Мектеп кітапханасының қоры тез нашарлайды және қазіргі білім мен тәрбиенің талаптарына жауап бермейді. Респонденттердің басым көпшілігі қордағы жаңа өнімдердің жетіспейтінін немесе толығымен жетіспейтінін көрсетеді; олар анықтамалық, ғылыми және оқу әдебиеттерінің жетіспеушілігін білдіреді. Әсіресе, ауыл мектептерінді жағдай. Алынған деректерді талдау қорды толықтыру негізінен ресми сатып алу (бюджет) қаражаты есебінен емес, оқулықтарға ақша беретін ата-аналардың есебінен болатындығын көрсетеді. Студенттер, түлектер және оқытушылар кітаптар сыйға тартады, сонымен қатар жауаптарға сүйенсек, олар көбінесе жаңа емес, бұл қордың ескірген бөлігін көбейтеді. Кейде әдебиеттер көпшілік кітапханаларына немесе басқа оқу орындарының кітапханаларына беріледі. Әлі де - бұл мәселені шешу мүмкін емес. Респонденттердің жартысынан көбі кітапханалардың бөлмелері мен жабдыкталуындағы проблемаларды атап өтті. Сауалнамаларда бар жабдық антедилувиялық деп аталады. Кітапханашылар әсіресе кітапхана жабдықтары мен кеңсе

заттарының жетіспеуінен күйзеліске ұшырайды. Бұл проблемалардың барлығы қаржыландырудың жетіспеушілігімен байланысты.

Алайда, мектеп кітапханаларының кедейлігі, респонденттердің пікірінше, қаржыландырудың жеткіліксіздігімен ғана емес, сонымен қатар әкімшіліктің кітапханаға деген көзқарасымен де байланысты. Кітапхананы қолдайды ма деген сұраққа респонденттердің 40% -дан сәл астамы оң жауап берді. Дәл осындай мөлшерде мұндай қолдаудың жоқтығын атап өтті, ал 2% -дан астамы бұл жұмысқа кедергі келтіреді деп санайды. Мектептегі кітапхананың рөлі мен орны, оның мәртебесі мен беделінің мәселелері мектеп кітапханашысы үшін өте маңызды. Мектеп әкімшілігі оларға көмектеседі деп санайтын респонденттер моральдық, психологиялық қолдаудың маңыздылығын жиі айтады.

Әкімшіліктің көмегін теріске шығаратындардың көпшілігі кітапханаға және оларға жеке-жеке құрметсіздікпен қарау, мектеп кітапханасының мәні мен міндеттерін дұрыс түсінбеу, оның жұмысына дұрыс емес баға беру, кәсіби емес араласу, бөтен нысандар мен әдістерді енгізу дегенді айтады. Қаржылық мәселелерді шешу қиын болған жағдайда мектеп кітапханасының рөлі, кітапханашының мәртебесі мен беделінің мәселелері ерекше маңызды болады. Бұл аспект білім беру органдары мен тәрбиешілердің ерекше назарына ие. Кітапханашылар өздерінің мұғалімдермен ресми байланысы жоқтығына ренжіп, қынжылады, олардың көпшілігі (55%) жалақының төмен деңгейін атап өтті[2,69].

Сонымен қатар, көп жағдайда мектеп кітапханалары толығымен немесе дерлік қолдаусыз қалады. Әр екінші респондент кітапханаға кім көмектеседі деген сұраққа жауапсыз қалдырды немесе теріс жауап берді. Респонденттердің 30% -ы оқушылардың ата-аналарын көмекшілер деп атады, оларды оқулықтар сатып алуды қолдайды. Студенттер, респонденттердің 15% -ы сәйкес кітаптар сыйға тартады, кітапхана жұмысына көмектеседі. Мұғалімдерді олардың көмекшісі ретінде тек 13% атап өтті, бірақ түсініспеушіліктер мен тіпті қақтығыстарды көрсететін қарсы пікірлер айтылды. 12% -дан сәл астамы білім беру органдарының әдіскерлері мен мамандарының көмегіне жүгінді. Қоғамдық кітапханалар тарапынан қолдау тіпті аз болды; негізінен балалар кітапханаларына жатады. 7% демеушілер немесе аспазшылар деп атады, 2% жергілікті биліктің қолдауын сезінді. Мектеп кітапханашысының құрылымында басты орын - бір жағынан оқушы оқырмандарымен жұмыс, екінші жағынан оқулықтармен жұмыс. Студенттермен жұмыс тікелей қызмет көрсетуді, куәліктерді толтыруды, есептер мен эсселер үшін материалдарды таңдауды, консультацияларды, кітапханалық сабақтарды және, әрине, оқулықтармен жұмыс істеуден қалған кітапханашы уақытының көп бөлігін алатын ауқымды және сан алуан жұмыстарды қамтиды. Бұл әр кітапханашының жауапкершілігі болып табылатын кәсіби операциялардан ғана емес, сонымен қатар ақшаны іздеу және жинау, ақша мен басқа құжаттарды рәсімдеу, сонымен қатар оқулықтарды сатып алу жиі болатын ата-аналармен «түсіндіру жұмыстары».

Өзекті кәсіби мәселелердің ішінде респонденттердің 40% -ы әдебиеттер мен әріптестерінің жұмысы туралы ақпараттың жоқтығын айтты. Кітапханашылардың жартысынан көбі үшін проблема - бұл жұмыс тәртібі, жұмыс ағымы, шығармашылық жоспарлар мен жобаларды жүзеге асыру үшін уақыт пен күш жетіспеушілігі. Сонымен, зерттеу ұсынылған материалда заманауи мектеп кітапханасының ең өткір проблемаларының бар екендігін тағы бір дәлелдеді: бұл мектепте кітапхананың жай-күйі, әкімшілік пен оқытушылар құрамының қатынасы, сатып алу, техникалық жабдықтау және мектеп кітапханашысының құрылымы мәселелері. Ең үлкен кітапханалар желісінің жағдайына назар аудару керек, қоғамдық пікір қалыптастыру және сол арқылы билік пен білім беру органдарына әсер ету керек.

Кітап баспагерлері мен кітап таратушыларды мектеп кітапханаларын сатып алуға қатысты жағдайдың жақсаруына ықпал етуге шақырғым келеді. Өйткені, бұл үлкен

нарық. Қазіргі заманғы күшті мектеп кітапханасын құруға жұмсалатын барлық инвестициялар өте жақсы болатынына сенімдіміз. Қазіргі уақытта мектеп кітапханашыларын топтастырудың маңызы зор [3, 154]. Мұндағы ең маңызды қадам - мектеп кітапханалары қауымдастығын құру, оларды кәсіби ішкі және сыртқы ортада жүзеге асыру. Біз білім, кітапхана және кітап ісі мәселелерімен айналысатындардың барлығын мектеп кітапханаларына көмектесу үшін және оларды мектептің мықты ақпараттық-білім беру орталығына айналдыру үшін бірігуге шақырамыз. Олар: «Маған кітапхана беріңіз, мен оның айналасында университет құрамын» деп айтқаны таңқаларлық емес. Заманауи ақпараттық технологиялар мектеп кітапханасына енуі керек, онсыз ол қоғамның дамуында қалады, ескі, пайдасыз әдебиеттер қоймасына айналады.

Әдебиет:

1. Кітапханашы анықтамалығы. 1 бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, А.Қ.Байдарова; ред.: К.К.Қоштаева.- Алматы, 2015.- 178 б.
2. Кітапхана құқы: Заң және нормативтік-құқықтық актілер жинағы = Библиотечное право: Сборник законов и нормативно-правовых актов /Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасы. – Алматы, 2009.- 12шығ.- 152 б.- қазақ, орыс т-де.
3. Справочник библиотекаря /науч. Ред. А.Н.Ванеев.- 4-е изд., перераб. И доп. – СПб.: Профессия, 2010. – 640 с. – (Серия «Библиотека»)

ШТРИХТЫ КОДТЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚЫРМАНДАРҒА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

Құдайбергенова Г.К.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Нурпеисова М.Ш.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

20-gul_nur-00@mail.ru

Бүгінгі таңда ақпараттық қызмет көрсету ұйымдарында ең көп таралған автоматты сәйкестендіру технологияларының бірі-штрих кодтау. Автоматты сәйкестендіру штрих-кодта кодталған ақпаратты енгізу және оқу көмегімен автоматты түрде тануды, шифрын анықтауды, өңдеуді, жазуды жүзеге асырады. Штрих-кодтың екі функциясы бар. Штрих-кодтың бірінші функциясы олардың көмегімен кез келген заттарға (тауарларға) осы заттардың сипаттамасы мен олардың идентификациялық нөмірлері бар ақпаратты кодтауға және салуға болады. Бұл ақпарат өндірістік үдерістердің қалыпты жүрісін, ресурстарды оңтайлы бөлуді, басқарушылық шешімдерді қабылдауды және т. б. қамтамасыз ететін ақпараттық және басқару автоматтандырылған жүйелердің жұмысы үшін бастапқы болып табылады. Штрих-кодтың екінші функциясы олардың көмегімен тауарларды дайындаушыдан тұтынушыға дейін жеткізу кезінде туындайтын проблемалар неғұрлым тиімді шешіледі. Бүгінгі күні штрих кодтардың екі түрі бар:

- бірөлшемді,
- екі өлшемді.

Штрих-код 1932 жылы есептеуіш машиналар пайда болғанға дейін жасалған. Бірақ ол кезде жиі қолданыста болған жоқ. Штрихты кодтау идеясын практикалық тәжірибеде қолдану есептеу техникасының пайда болуымен қарқын алды. Ұлыбританияда штрихты кодтауды кеңінен қолданған бірінші сала тамақ өнеркәсібі болды. Мұнда "point of sale" штрих кодтарының жүйесі қолданылды. Осыдан кейін штрихтық кодтарды пайдалануға

кітап шығарушылар, бөлшек және көтерме сауда кәсіпкерлері және т.б өндірісте белсенді қолданыла бастады.

Штрих-код - бұл әр түрлі сипаттағы деректерді автоматты түрде жинау әдісі. Оның көмегімен ақпаратты тез әрі нақты түрде жинау, статистикалық деректерді жинаудың басқа әдістерімен салыстырғанда сенімді және қолжетімді. Мұндай штрихтармен сандық немесе әріптік ақпараттар кодталады. Штрихтік кодтардың мағынасын ашу үшін арнайы құрал – сканер қолданылады. Бүгінде штрихты кодтау үшін әртүрлі аппаратураларды және оған қоса берілетін бағдарламалық құралдарды шығаратын кәсіпорындар желісі құрылды. Аппараттық құралдарға әр түрлі дербес ЭЕМ, оның ішінде тасымалданатын, электрондық кассалық аппараттар, оптикалық және лазерлік есептеуіштер, штрихтық кодтарды қалыптастыру мен салуға арналған аспаптар, сауда жабдықтары және тағы басқалар жатады. Бұл аппаратураны пайдаланушылар мен өндірушілердің иелігінде штрих кодтаудың штрих символикасының кең жиынтығы бар. Міне, олардың кейбіріне мысал келтірсек:

UPC / EAN. Бұл сандық код тамақ өнеркәсібінде кеңінен таралған. Негізінен ол бөлшек және көтерме саудада қолданылады және басып шығару мен оқылуы тұрғысынан кешенді код болып табылады.

CODE 39. Сандық ақпаратты ғана емес, алфавиттік ақпаратты қамтуы мүмкін ең көп таралған өнеркәсіптік код. Әлемнің көптеген елдерінде ол өнеркәсіптік стандартқа айналды. Бұл кодты пайдалана отырып, 42 сипаттамаларды кодтауға болады.

INTERLEAVED 2 of 5. Бұл код тек сандық ақпаратпен шектеледі. Ол шағын алаңдарда үлкен көлемді ақпаратты кодтау үшін тамаша мүмкіндік болып табылады, өйткені, кодты орналастыру үшін қажетті алаң жартысына қысқарады.

CODEBAR. Бұл код жоғары сенімділікпен ерекшеленеді және медицина өнеркәсібінде кеңінен қолданылады, әсіресе қан құю кезінде. Бұл да сандық код, бірақ ол бірнеше алфавиттік нұсқаларға ие [1,12].

Жоғарыда айтылғандай, штрихты кодтар іскерлік өмірдің түрлі салаларында, әсіресе саудада, өнеркәсіпте, қоймалық есепте, кітапхана ісінде, баспа-кітап саудасы қызметінде және т. б. кеңінен қолданылады. Процесс өте қарапайым. Әрбір тауарға сканер болып есептелетін эксклюзивті нөмір (код) беріледі, содан кейін осы өнімге қатысты ақпарат компьютерге енгізіледі және одан әрі өңдеу және тауардың қозғалысын бақылау және оны сәйкестендіру үшін шифрленеді. Штрихті код тауарды қандай да бір дәрежеде қолдан жасаудан қорғауға мүмкіндік беретін тамаша құрал болып табылады, себебі оны заттаңбадан көшіру немесе басқа тәсілімен дайындау мүмкін емес.

Кітаптарды кодтау үшін қандай стандарт қолданылады? Ресейде танылған ISBN (International Standard Book Number) кітап өнімдерін нөмірлеу бойынша халықаралық стандарт бар. Халықаралық стандартты кітап нөмірі немесе ISBN - кітап бизнесі, баспа және кітапхана ісі саласында бүкіл әлемде қолданылатын кітап басылымдарының бірегей "паспорттық" нөмірі болып есептеледі. ISBN 1972 жылдан бастап халықаралық тәжірибеде қолданылады (ISO 2108 - 1972 стандарты). 40 жылдан астам ISBN кітапты бір мәнді анықтауға және басылымның елін, баспагердің өзін және кітапты анықтауға мүмкіндік береді. ISBN бүкіл әлемде таралған және 160 астам елде қолданылады. Халықаралық стандартты кітап нөмірлері (ISBN) басылымдарды бір мағыналы сәйкестендіру үшін, библиографиялық жазбада, баспа дерекқорларында ақпарат іздеу үшін, басылымдардың шығу мәліметтерін рәсімдеу үшін пайдаланылады. Бір ISBN нөмірі әр түрлі басылымдарға ие бола алмайды.

Осы стандартқа сәйкес әрбір басылым 9 санның, үш бөлгіш сызықтың және бақылау сандардың көмегімен кодталады. Бұл белгілердің көмегімен кітап, баспа коды, кітаптың бірегей нөмірі және EAN кодындағы бақылау саны сияқты функцияларды орындайтын бақылау саны шығарылған ел кодталады. EAN 13 цифрдан тұрады және 4 топқа бөлінеді. Алғашқы 2-3 сандар EAN префиксі деп аталады және фирма өндіруші тіркелген елді білдіреді. Келесі 4-5 сандар тауар өндіруші фирманың нөмірін көрсетеді; келесі 5 саны –

тауар нөмірі және соңғы 1 саны – бақылау цифры. Егер соңғы сан дұрыс болса (ол бірінші 12 Сан бойынша есептеледі), онда штрих код сканермен қабылданады; жоқ болса-компьютер қате береді. ISBN нөмірін EAN кодында ұсынуға болатындай болу үшін осы халықаралық ұйымдар арасында мұны жасауға мүмкіндік беретін арнайы келісім жасалды. ISBN ноталық, бейнелеу өнері басылымдары және кейбір электронды басылымдар, аудио және бейне басылымдарға берілмейді. Халықаралық стандартты кітап нөмірлеу жүйесін ISBN халықаралық агенттігі басқарады. ISBN қатысушы әрбір елде отандық басылымдардың халықаралық стандартты кітап нөмірленуін ұйымдастыруға жауапты ұлттық агенттік жұмыс істейді. Қазақстанда ISBN ұлттық агенттігінің рөлін Қазақстан Республикасының Кітап палатасы орындайды.

Жоғарыда айтылғандарға ұқсас мерзімді журнал, газет және басқа да сериялық басылымдарды кодтау үшін сериялық басылымдардың халықаралық стандартты нөмірі немесе ISSN (ағылшын тілінен: International Standard Serial Number) әзірленді. ISSN-қай тілде, қандай тасымалдағышта шығарылғанына қарамастан, кез келген мерзімді басылымды анықтауға мүмкіндік беретін бірегей нөмір; сонымен қатар ISSN сериялық басылымдардың шығу мәліметтерінің міндетті элементі болып табылады. ISSN баспа ісіне, кітап сауда жасаушыларға, кітапханашыларға, зерттеушілерге және бүкіл әлемде танылған ғылыми қызметкерлерге мерзімді басылымдарды сұранысқа сәйкес тарату, басылымдарды іздеу мен тапсырыс беруді жетілдіру, мерзімді басылымды жасау мен тұтынушыға жеткізудің бүкіл циклі кедергісіз жүзеге асыруға мүмкіндік береді. 1975 жылдан бастап сериялық басылымдарға халықаралық стандартты нөмір беру ережелерін анықтайтын ISO 3297 - 75 халықаралық стандартын енгізумен, ISSN 130-дан астам елде кеңінен қолдануды бастады. Мерзімді басылымдар үшін штрих код қосымша 2 разрядтық код болуы мүмкін. Егер ай сайынғы басылым кодталса, онда ол 01-ден 12-ге дейін нөмірленеді. Егер апта сайынғы болса-онда 01-ден 52-ге дейін. Белгілі бір айлар немесе апталар бойынша шығатын басылымдар үшін басылымның, Айдың немесе аптаның тиісті нөмірі қойылады. Сондай-ақ ISSN аудио, бейне басылымдарда, электрондық басылымдарда, микротасымалдағыштардағы басылымдарда таңбалауда, физикалық тасымалдағыштағы жапсырмада келтірілуі тиіс[2,3].

Штрих кодты қолдану арқылы оқырмандарға қызмет көрсету барысында оқырмандарға автоматтандырылған қызмет көрсетудің белгілі бір кезеңінде штрих кодты қолданудың қажеттілігі айқындалады. Кітапханада оқырмандарға қызмет көрсетуді жеделдетуге және қызметкерлердің еңбек өнімділігін арттыруға бағытталған штрих-кодтау технологиясы енгізілді. Оның көмегімен кітапты қайтару мерзімі оңай бақыланады, сканерлерінің көмегімен кітаптардан кодтарын немесе студенттік билеттердің, оқырмандардың тіркелу кодтарын оқу жүргізіледі. Штрих кодтауды енгізу қызмет көрсету жүйесін бақылауға және ақпараттық жүйе мен кітапхана материалдарының физикалық ағындары арасындағы байланысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Штрих кодтауды қолдана отырып әдебиетті беру және қабылдауды жеңілдетуге, сондай-ақ әдебиетті өңдеу және оқырмандарды есепке алу процестерінің сенімділігі мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Штрих код оқырман билетіне де, кітапхана бар кітаптарға да жазылады. Нәтижесінде әрбір оқырманға қызмет көрсетуге және әдебиет туралы мәліметтерді өңдеуге кететін уақыт айтарлықтай қысқарады, сондай-ақ қателік кету мүмкіндігі айтарлықтай азаяды. Кітаптарда, басқа материалдарда да штрихкод түптелген, пайдаланушылардың материалды кітапханадан тіркеусіз шығаруына жол бермеу үшін жасырынған. Штрих-кодтың сақталуын қамтамасыз етуден басқа, басылымдарды жазу мен қабылдауды автоматтандырылған режимде жүргізуге, кітап беруді есепке алуға, басылымдарды жұмыспен қамтуға тексеруге, қорлардың қозғалысын бақылауға мүмкіндік береді. Құжаттық қызмет көрсету, яғни басылымды немесе құжаттың толық мәтінін пайдаланушыларға ұсыну барлық кітапханалар үшін дәстүрлі және міндетті болып табылады. Сонымен қатар, жаңа технологиялар базасында қызмет көрсету сапасын арттыру болып табылады. Осыған байланысты көптеген кітапханалар бүгінде басылымдарды электронды түрде беруді енгізуде, еркін қол жеткізу үшін өз қорларында

пайданлануда. Бұл кітапхана тәжірибесіне қорды штрихкодтау енгізілуінің арқасында мүмкін болды[3,29].

Құжаттарды электронды беруді ұйымдастырудың негізі штрихкодтау технологиясы болып табылады. Кітап қоры мен оқырман билеттерінің штрихкодқа жапсырмасы болуы керек. Барлық оқырмандар үшін электронды оқырман формулярлары жасалады, ал кітап кодының мәні оның нақты данасының сипаттамасына енгізіледі. Штрих-кодты басып шығару үшін арнайы принтер қажет. Кітапханада пайдалану шарттары басып шығару сапасына, заттаңба түріне, штрихкодтың сақталуына ерекше талаптар қояды. Бұл ретте жабдықтың құны мен сенімділігі маңызды рөл атқарады. Бұл талаптарды термотрансферный принтер арқылы дайындайды, және кітапханаларда пайдалану тәжірибесімен анықталады. Кітап пен оқырман билетінен ақпаратты оқу үшін арнайы штрих код сканері қажет. Оларға қойылатын негізгі талап-бұл жоғары емес баға және жұмыс кезінде барынша қолайлылық. 30-40 см дейінгі қашықтықта оқитын қол лазерлік сканерлері осы талаптарға сай келеді, кодтардың барлық қолданылатын түрлерін оқу мүмкіндігі бар, бұл оларды іс жүзінде кез келген жүйеге біріктіруге мүмкіндік береді. Арзан контактілі сканерлерді пайдалану қызметкерлердің уақыты мен жүйкесінің жұқаруына әкеледі, өйткені олардың оқу сапасы мен жылдамдығы лазерлік қарағанда айтарлықтай төмен.

Кітапханада пайдалану жағдайында штрихкодқа қойылатын талаптар өте жоғары:

1. Жоғары сапалы сурет;
2. Бейнениң жоғары беріктігі;
3. Механикалық зақымдануларға төзімділігі;
4. Заттаңба бетінің әр түрлі заттармен тұрақты байланысын ескере отырып (басқа кітаптар, үстелдер, сөмкелер және т.б.), ол штрихкодтың беті мен бейнесінің бүтіндігін мүмкіндігінше ұзағырақ сақталуы;
5. Жақсы желім, этикетка кездейсоқ немесе оқырман арқылы кітаптан жоғалып кетпеуі[4,15].

Кітапхана үрдістерін автоматтандырудың басты қорытындысы – орталық буыны-штрихты кодтау (автоматтандырылған сәйкестендіру) технологиясы. Штрихты кодтау әдебиетті қабылдау мен берудің автоматтандырылған есебін, штрихкодпен оқырман билетін беруді жүзеге асыруға, қағаздың орнына электронды оқырман формулярын енгізуге мүмкіндік береді. Қазіргі таңда кітапханашының санаулы секундта әдебиеттің бос даналары туралы, берілген әдебиет туралы, қайтару мерзімін бақылау, оқырмандар туралы жедел ақпарат алу және т. б. мүмкіндігі бар.

Әдебиет:

- 1 Титова Т.А., Горленко О.А., Проскурин Ф.О. Стандартизация в технике. Москва Брянск: Изд-во БГТУ, 2007. – С. 200.
- 2 ГОСТ 7.56 - 2002. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Издания. Международная стандартная нумерация серийных изданий. М.: Изд-во стандартов, 2002. – С. 7.
- 3 Титова Т.А., Агеева Т.Н., Максимовский А.С. Штриховое кодирование в библиотечном деле // Метрология, стандартизация, сертификация: сб. ст. М.: МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2002. – С. 142-165.
- 4 Кітапханашы анықтамалығы. 1-бөлім/ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: Г.А. Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, А.Қ. Байдарова;жауап.ред.: К.К. Қоштаева. – Алматы,2015.- 178 б.

ЖОБАЛАР– КІТАПХАНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Оразбаева А.С

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Нурпеисова М.Ш.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

aizhan.ozazbaeva2017@mail.ru

Кітапхана – консервативті ұйымдардың бірі болып табылады. Бірақ уақыттың өзгеруіне байланысты жаңа ақпарат тасығыштар пайда болып, кішкентай жад карталарында тұтас кітапхана сақталуы мүмкін күнге де жетті. Сол себепті кітапхананы консервативті деп емес, жаңа инновациялық орталық деп қарастыра аламыз. Кітапханадағы белсенді шығармашылық жұмыстар кітапханаға деген қызығушылықты жоғалтпауға, үнемі біліктілікті арттырып отыруға, кәсіби жаңалықтардан хабардар болуға мүмкіндік береді. Сол себепті кітапханалардың ішкі сыртқы ресурстарын жүйелі түрде өзгертіп отыру қажеттілігі туындады. Яғни, сыртқы орта жағдайы, материалдық-техникалық базасы, пайдаланушылар оқырмандар контингенті, олардың қажеттіліктері мен қызметкерлердің күтулері, кітапхана жұмыс істейтін және пайдаланатын адамдардың менталитеті, ең бастысы – кітапханада ұйымдастырылатын жобалардың өзектілігі. Жалпыға қол жетімді, көпшілікке арналған кітапханалардағы жобалық жұмыстар туралы көптеген авторлардың ғылыми мақалаларында қарастырылды, мысалы, Михеева Н.Н., Павличенко И.А., Потеева Е.А., Баранова Н.В., Шишкина Е. Ю., Вертякова Е. Ф. және тағы басқалар. Бұл мақаланың мақсаты – көпшілікке арналған кітапханадағы жоба қызметінің бағытын (мазмұнын) және сәйкесінше оның көпшілік кітапханалардағы рөлін анықтауға әрекет жасау.

Қоғамда түбегейлі өзгерістер жүргізіліп жатқан уақытта жұмысты дамытудың тиімді тетіктерінің бірі - жобалық жұмыстарды ұйымдастырып іске асыру арқылы дамыту, басқару болып тұр. Бүгінде жобалық жұмыстар ғылым, білім, мәдениет және де басқа инновациялық ізденістерді, жаңа бастамаларды қосымша ресурстарды тартудың қажеттілігі бар салаларда қолданыс тауып келеді. Кітапхана ісінде жаңа ақпаратық-библиографиялық технологияны игеру, кітапханалық ресурстарды тиімді пайдалану, жергілікті билікпен, қоғамдық ұйымдармен және серіктестермен белсенді қарым-қатынас орнату барысында іске асырылатын жобалардың маңыздылығына басымдық беріледі.

«Жоба» термині латын тілінен аударғанда «алға» дегенді білдіреді. Дәстүрлі түрде жоба қандай да бір қайта құруды көздейтін жоспар деп түсінілді. Сондықтан жобаны уақытпен шектелген және қалыптасқан жағдайды өзгерту арқылы белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге бағытталған бірқатар шараларды әзірлеу және іске асыру деп түсінуге болады [1,36].

Жобалар күрделілігіне, орындалу уақытына, жұмылдырылатын ресурстарына байланысты жүйеленеді: мегажобалар, мультижобалар, моножобалар. Мегажобалар бірнеше белгілерімен ерекшеленеді: көп қаржы мен жұмыс күшін талап етеді, іске асырылатын мерзімі ұзақ және бір-бірінен алыс аудандарды қамтиды, қосымша қаржыландыру керек болып қалуы да мүмкін. Орындалуы үшін арнайы үйлестіру әдістері қамтылып мұқият дайындықты талап етеді. Өңір тұғындарының көпшілігін қамтитын макроэкономикалық сипатта болады. Мультижобалар - сыртқы ортаның қарқынды дамуына байланысты соған бейімделген өзінің тұжырымдамасы мен стратегиялық даму жоспары айқындалған кешенді бағдарламалар. Бұл типтес жобалар шағын қалалардағы кітапхана ісін өркендетуге бағытталады. Моножоба - белгілі бір кітапхананың ішінде іске асырылады. Кітапхана ісінде моножобалар әртүрлі болады: ұйымдастырулық, инновациялық, басқарулық, ғылыми-зерттеулік, техникалық, экономикалық т.б. [2,58].

Қоғамдық кітапханалардың қызметі әртүрлі инновацияларды жүзеге асырудың құралы жобалық қызметпен тығыз байланысты. Еліміздің кітапханаларында кеңінен таралып келе

жатқан жұмыс бағыты осы кітапханалық жобалар мен бағдарламалар. Жобалардың бірнеше түрі бар:

- әлеуметтік;
- коммуникациялық;
- басқа ұйымдармен және мәдениет мекемелерімен серіктестік;
- оқуды жылжыту бойынша жобалар мен акциялар;
- баспа құралдары;
- кітапханалардың дизайн-жобалары және т. б.

Жалпы әлеуметтік жобалар Оңтүстік Кореяда көптеп іске асырылуда. Мысалы, "Кітапхананың қадамдық қол жетімдігі" жобасы – 2010-2013 жылдар аралығында Сеулде Кванак-ку ауданында 30-ға жуық кітапхананың ашылуына әсерін тигізді [3]. Кітапханалар негізінен жас ерекшеліктеріне қарамастан, үлкен кісілерге, балаларға, орта жастағы адамдарға да өз көмегін тигізді. Жоба барысында кітаптарды метродан да, станциялардағы арнайы аппараттарда да оқуға болады. Тіпті осындай аппараттар арқылы кітапты алдын ала тапсырыс беруге, белгіленген уақытта кітаптарды алуға және қайтаруға болады. Жалпы алғанда, корейлік кітапханаларды дамыту жобалары бірнеше мақсаттарды көздейді: оқуға деген сүйіспеншілікті қалыптастыру, ел тарихымен және оның мәдениетімен танысу, шетел тілдерін жаһандық кеңістікке бейімделу құралы ретінде оқыту.

Біздің елімізде де кітапханада ұйымдастырылатын әлеуметтік жобалар жетерлік соның бірі - республикалық «Бір ел – бір кітап» акциясы. Бұл акция ҚР Мәдениет министрлігінің қолдауымен ҚР Ұлттық академиялық кітапханасы мен ҚР Кітапханашылар Ассоциациясы бастамасымен 2007 жылдан бастап өткізіліп келеді. Акцияның негізгі мақсаты – ұлттық әдебиетіміздегі ең үздік деген туындыны оқу және насихаттау, рухани мұрамызды сақтау, жастарды кітап оқуға шақыру. Сонымен қатар, акцияда отандық әдебиетке көп көңіл бөлінетіндіктен, қазақ әдебиетінің тырнақалды туындыларына деген оқырмандардың қызығушылығын әрі қарай жоғарлатуға мүмкіндік туғызады.

Жобалардың тағы бір ерекше түрі – серіктестік жобалар. Д. М. Цукерблат атап өткендей серіктестік жобалар кітапханалардың мүмкіндіктерін кеңейтуге, кітапханалық-ақпараттық кеңістік жағдайын көрсетуге әсерін тигізеді. Кітапхана жүйесінің ішіндегі осы бір жобаға әлеуметтік топтар және кітапхана қызметкерлер арасындағы, қоғамдық ұдайы өсудің түрлі салаларының өкілдерімен байланыстағы, кітапхана ісін азаматтық қоғамның қалыптасуына үлес қосатын серіктестіктерді жатқызамыз[4,470]. Елімізде клубтар мен кітапханаларды біріктіретін мәдени-ақпараттық орталықтар, кітапхана жанында шығармашылық шеберханалар мен клубтар жұмыс істейді. Мысал ретінде атап өтетін болсақ, Ә.Тәжібаев атындағы облыстық әмбебап ғылыми кітапханасында «Қаржылық сауаттылық клубы» жұмыс жасайды. Клубтың мақсаты - өз кәсібін бастағысы келетін азаматтарға қолдау көрсету, жұмыссыз жастардың санын азайтып, ел экономикасын көтеруге, халықтың әл-ауқатын арттыруға үлес қосу. Бұл жоба әр түрлі кәсіпкерлермен серіктестік құру арқылы жүзеге асып отыр.

Бірқатар кітапханалар өз баспа жобаларын іске асыру үшін мүмкіндіктерге ие. Мысалы, Қиыр Шығыс Мемлекеттік ғылыми кітапханасы 2017 жылы "Электрондық жинақ" жобасын жүзеге асырды. Бұл жинаққа 116 мақала және кітапхана қорларын қалыптастыру мәселелері бойынша 17 мультимедиялық презентация, кітапхана қорларының сақталуы туралы жұмыстар, сирек және құнды материалдар енгізілді. ҚР Ұлттық академиялық кітапханасында да оқырмандарға арналған библиографиялық, күнтізбелік басылымдар, шағын кітапшалар шығып отырады.

Қазіргі заманғы кітапханалар қызметінің маңызды бағыттарының бірі - оқырмандық қызметті көтермелеуге, ой-өрісін дамытуға және қоғамның зияткерлігін арттыруға бағытталған акциялар мен жобалар. Бурятия Республикасының Ұлттық кітапханасы бірнеше жылдар бойы халықаралық ауқымдағы "Кітап салоны" жобасын жүзеге асыруда. Жыл сайын бұл іс - шара кітапхана оқырмандары арасында "Жылдың ең үздік оқырманы" деген секілді

республикалық конкурстарды ұйымдастырылады. Осы секілді еліміздің көптеген жоғары оқу орындарының ғылыми кітапханаларында да кітап оқудың маңыздылығын насихаттап, студент жастарды оқуға тарту, кітаптың құндылығын ұғындырып, дәстүрлі оқуды сақтау және дамытуға үлес қосу үшін «Жыл оқырманы» тағы басқа конкурстар болып тұрады. Конкурстардың маңыздылығы сонша, кітапхананың мерейін арттыруға, студенттер арасынан үздік оқырмандарды айқындауға, ойы зерек, қиялы жүйрік, жан-жақты білімді оқырмандар санатын іріктеуге ықпалын тигізеді.

Жоғарыда аталғандардан басқа, еңбек пен оны бағалаудың тиімді нысандарын енгізу, пайдаланушылардың жекелеген санаттарымен, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар тұлғалармен жұмысты ұйымдастыру, экологиялық - логикалық және патриоттық жобалар және т. б. бойынша жобалар іске асырылуы мүмкін. Жоба қызметі кітапханаларға бәсекеге қабілетті болуға, жаңа пайдаланушыларды тартуға және олардың қызметін бұрыннан пайдаланатындардың қызығушылығын сақтауға, тартымды болуға және қоғам мен қайырымдылық ұйым тарапынан қолдау алуға мүмкіндік береді. Соңғы жылдары кітапханалардың жобалық қызметінің ерекшелігі ретінде сандық салаға көшуді атап өтеміз. Себебі кітапхана бюджетінде техника мен жабдықтарды сатып алуға арналған жобалар шығындардың маңызды үлесін көрсетті. Мысалы, «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы арқылы цифрлы кітапхананы дамыту үшін барлық қазақстандық кітаптарды цифрлық форматқа ауыстыру міндеті қойылғаны мәлім. Қазір еліміздегі барлық кітапханаларда «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында өлке туралы әдебиеттерді сканерлеу жұмысы ұйымдастырылып жатыр.

Жобалық қызметті ұйымдастырудың кемшіліктері ретінде жобаны әзірлеу үшін білікті кадрлардың, жобаны одан әрі іске асыру үшін кітапханаларда ресурстар мен уақыттың болмауын жатқызамыз. Дегенмен, ірі кітапханаларда жобалық жұмыстармен айналысу өте оңай, себебі штаттық бірлік саны жетерлік. Тіпті мұндай кітапханалар мамандардың біліктілігін арттыру үшін жобаларды жазуға және олармен одан әрі жұмыс істеуге үйрету семинарларын ұйымдастырумен айналысады. Сондықтан да кітапхана қорында жобалық құжаттаманы дайындау мәселесіне оң тәжірибесі бар мамандарды тартады. Олар өтінімде қандай акцент жасау керектігін, уақытты қалай бөлу керектігін, жобаны қалай қорғау керектігін, оның өзектілігі мен маңыздылығын қатаң қазылар алқасының алдында дәлелдеуді біледі.

Бүгінгі таңда барлық кітапханалар өз сайттарын құрып, оны әрі қарай дамытып, күнделікті жаңалықтармен толықтырып, жаңа жобалармен таныстырып, жастар аудиториясын тарту үшін әр түрлі шаблондар мен дизайн әзірлеу, қажетті қосымша функцияларды анықтау керек. Кітапхана қызметіне жобалық көзқарас біртіндеп қоғамдық кітапхана жұмысының сапалық критерийлерінің біріне, шығармашылық идеяларды жүзеге асырудың және әртүрлі акциялар өткізудің формасына айналуға. Жобалық жұмыстардың арқасында жергілікті қоғамдастықтағы кітапханалардың рөлі күшейтіліп, оқырмандарға көрсетілетін қызметтердің сапасы жақсарды, кітапханалар жағымды имидж қалыптастырады және жұмыстың жаңа перспективалары пайда болды. Қазіргі уақытта кітапханаларда, атап айтқанда көпшілікке арналған беттерде, Facebook, ВКонтакте, блогтарда, әлеуметтік желілерде өздерінің парақтары бар. Осы жобаларды іске асыру кітапхана қызметкерлерінің өздері үшін журналистік және дизайнерлік дағдыларын дамытуға, пайдаланушылармен қарым-қатынасты ұйымдастыруға, ақпараттық кеңістікте кітапхана туралы бірегей ақпаратты таратуға және жаңа қызмет түрлерін енгізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі кезеңдегі кітапханалық жобалардың қызметі көптеген маңызды бағыттарға ие, олардың көмегімен қоғамдық кітапханалар қызметіндегі рөлі айқындалады. Жобалар–кітапханалық қызметті жүзеге асырудың негізгі құралы.

Әдебиет:

1. Михеева Н. Н. Библиотечный проект как форма реализации творческих идей // В сборнике: Информационно-библиотечные сервисы для науки и образования материалы научно-практической конференции. –2017. –С . 35–40.
2. Кітапхана анықтамалығы. II бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: К.К.Қоштаева, Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, Г.Т.Ауғанбаева. –Алматы, 2016.-240 б.
3. Гурьева, А. А. Библиотека как символ заботы о гражданах: о некоторых социальных проектах в Сеуле // Россия и Корея в меняющемся мире : сб. ст. – Москва : Ин-т Д. Востока Рос. академии наук, 2014. – С. 265–273.
4. Цукерблат, Д. М. Партнёрские отношения библиотеки: возможности удовлетворения потребностей сообщества // Труды Государственной публичной научной библиотеки Сибирского отделения Российской академии наук. – 2014. – № 7. – С. 468–477.

ЗАМАНАУИ КІТАПХАНА АҚПАРАТ ОРТАЛЫҒЫ РЕТІНДЕ

Сыздыкова Ж.Е

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Нурпеисова М.Ш

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

zhuldyz_sizdikova@mail.ru

Кітапхана – ақпарат пен идеяларды ұсынатын, білім ақпаратына бағдарланған қазіргі қоғамдағы заманауи ақпараттық орталықтардың бірі. Ол әрдайым қолжетімді, қазіргі заманға сай және оқырмандар үшін кең ауқымды ақпарат таратушы орталық болуы керек. Ал оқырмандарды кітапханаға тарту, кітап пен оқуға деген қызығушылықты ояту және дамыту – кітапханашының басты міндеттерінің бірі. Кітапхананы ертедегі қалыптасқан түсінігі мен қазіргі заманғы техника және заманауи құрал-жабдықтарсыз елестету мүмкін емес.

Қазіргі кезде кітапхана компьютерлік ұрпақ үшін толыққанды ақпарат таратушы, білім беретін мекемелердің қатарында. Кітапхана заманауи ақпараттық кеңістіктің толыққанды субъектісіне айналуы үшін екі негізгі талаптарды сақтау қажет: жаңа техниканы енгізу және қызметкерлерді онымен жұмыс істеуге үйрету. Заманға сай технологиялар ақпаратты тасымалдағышқа зиян келтірмей бірнеше рет пайдалануға мүмкіндік береді, бұл ретте сақтау, көшіру және оны ұсыну құны салыстырмалы төмен. Кітапханада ақпараттандыруды бастау үшін ең алдымен компьютер сатып алу және интернет желісіне қосылу қажет [1, 23].

Кітапханаларды ақпараттандыру халықты заманауи кітапханалық қызметтермен қамтамасыз етудің міндетті шарты болып табылады. Мемлекеттік, өңірлік бюджеттер қаражаты есебінен барлық өңірлердің кітапханаларын компьютерлік техникасымен ұйымдастыру және интернетке шығумен қамтамасыз ету қажет. Кітапхана ісін дамыту тұжырымдамасы 2015 жылға дейінгі жобасында қарастырылды.

"2015 жылғы кітапхана ісін дамыту тұжырымдамасы" жоба аясында - тиісті бағдарламалық қамтамасыз етуді сатып алу және электрондық тасығыштар қорын қалыптастыруды бастау керек. Кітапхана қорында пайдаланушылардың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін әртүрлі білім салалары бойынша дискілер саны жеткілікті болуы қажет. Ең алдымен бұл энциклопедиялық, анықтамалық, оқу-әдістемелік сипаттағы деректер базасы. Жалпы мәдени тақырыптағы дискілер мен өнер бойынша дискілер ерекше орын алады, өйткені олардың көп бөлігі нақты автордың шығармаларының бір тасымалдағыштағы кең көрінісі, терең өмірбаяндық және тарихи пікір, тақырып бойынша сыни және басқа да қосымша мәліметтер, иллюстрациялық қатардың тамаша сапасына тән. Енді кітапхана орталығына келуші оқырмандарды тек кітаптар ғана емес, сонымен қатар

жаңа ақпараттық тасығыштар, интернет ресурстарына қол жеткізу мүмкіндігі қызықтырады. Бүгінгі күні жастармен жұмыс істеу кезінде ақпараттық-коммуникациялық технологиясыз (акт) жұмыс істеу мүмкін емес, олар кітапхана қызметіне тез еніп, оны жетілдіру үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Ақпараттық-коммуникациялық технология (акт) біздің кітапханамыздың үйреншікті қызметін өзгертіп және кітапхана жұмысының әр қырына әсер етеді. Ақпараттандыру - бұл өзіндік мақсат емес, кітапхананың тартымдылығы мен жайлылығын қамтамасыз ету құралы [2, 46].

Соңғы жылдары кітапханаларда болған технологиялық өзгерістер өз оқырмандарына аса қажет болу үшін белсенді пайдалану керек. Біздің кітапханамыздың күнделікті өміріне электронды поштамен жұмыс істеу; желілік жобалар, телекоммуникациялық олимпиадалар; интернетте іздеу жүйелері мен басқа да ресурстармен жұмыс істеу; кітапхананың электрондық каталогымен жұмыс істеу; баспа және жобалау қызметі кіреді. Мәдени және ақпараттық орталығы ретінде кітапхана бейнесін қалыптастыруға техникалық құралдарды пайдалана отырып түрлі іс – шараларды ұйымдастыру және өткізу: телекөпір, виртуалды конференциялар, дөңгелек үстелдер, презентациялар мен әдеби қонақ бөлімдері, кітапханалық жобалар-мектептің қазіргі білім беруіне ықпал етеді. Жаңа ақпараттық технологиялар кітапханаларды "сандық ұрпақ" деп аталатыны үшін тартымды етеді және кітапханашыларға өз жұмысын жақсы, қызықты етіп орындауға мүмкіндік береді. Дәстүрлі кітапхананың жаңа электрондық технологиялармен өзара іс-қимылы біздің кітапхана-ақпараттық қызметімізді бұрынғыдан да сапалы, өнімді деңгейге көтерді. Бірақ кітапхана миссиясы – жастарды оқуға тарту бұл ретте өзгерген жоқ, ол жаңа тереңдікке және мазмұнға, жаңа әлеуетке ие болды. Біз сенімді түрде мәлімдейміз – заманауи технологиялар егер оларды дұрыс пайдаланса, кітапты тастамаса, керісінше жастарды оқуға тартуға көмектеседі. Бұл тек қол жеткізу ғана емес, оқуға деген мотивацияны дамытуға қабілетті тамаша құрал. Оның көмегімен ғана кітапхана қорында заманауи қызықты оқырман қызметін ұйымдастыра білу керек.

Қазіргі кезде кітапханалар компьютерлік құрылғылармен жабдықталған, 21 ғасырдың талапартына сай желіге шығу мүмкіндігіде бар сол себепті оқырмандарға барлық жағдай жасалған. Заманға сай оқырмандар өз үйлерінен шықпай ақ кітапханамыздың сайтына кіру арқылы кез келген ақпарат алуына жағдай жасалған. Электрондық құралдарды танымдық және шығармашылық мақсатта пайдалану - бұл мәдениет пен кітап ұғымының жаңа тәсілі. Ақпараттық технологиялар білім мен ақпаратты беру үдерістеріне сүйене отырып, кітапхана жұмысының тиімділігін арттыру, соның ішінде жастарды оқуға тарту үшін өте қолайлы. Қазіргі техникалық жетістіктер кітапхана жұмысының сапасын жақсартуға көмектеседі, кітапхананың жаңа қырларын ашып, кітапхана мен мектептің тұйық кеңістігінде ғана емес, сонымен қатар еліміздегі басқа кітапханалардың оқушыларымен – оқырмандарымен шынайы уақыт тәртібінде сөйлесуге мүмкіндік береді. Компьютерлендіру ақпарат көздерінің шеңберін кеңейтуге мүмкіндік береді және ұсынылатын қызметтердің түрлерін көбейтеді.

Қазіргі уақытта кітапхана халықты ақпаратпен қамтамасыз етеді. Ол маңызды ақпараттық мәдени-білім беру орталығы, болып табылады. Кітапхана деңгейі білім берудің жаңа сапасына қол жеткізуде көп жағдайда ақпараттық қызмет көрсетуге байланысты. Кітапхана-ақпарат орталығы ретінде арнайы түрде жағдай жасалған. Оқырмандар мен оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға белсенді ықпал етеді, кітапхана мамандарының кәсіби біліктілігін арттыру жаңа ақпараттық технология құралдарының көмегімен жүзеге асырылады. Кітапхана-ақпараттық орталығының жаңа түрлері ретінде ақпараттық-педагогикалық, коммуникативтік және креативті шығармашылық ұйымдастырудағы жаңа формаларын айтамыз. Кітапханалық-ақпараттық тұтынушыларының ішінде әр түрлі әр түрлі жастағы тоқырмандар, мамандар, оқушыларды кездестіруге болады, олар бейнематериалдармен, мерзімді басылымдармен және жеке ақпарат құралдарымен жұмыс жасайды. Қазіргі заманғы ақпараттық-кітапханалық қызмет көрсетуде технологиялар

кітапханашылар жұмысының сапасы мен тиімділігін арттыру мақсатында түбегейлі өзгерістерге алып келеді.

Библиографиялық ақпараттың құрылымы екі тәсілмен қаралады. Ол ішкі мағыналық және қызметтік (функционалды) құрылымын көрсетеді. Әуелі ізденістік, сосын коммуникативтік, соңында бағалау функцияларының ізділігі қарапайымнан күрделіге, генетикалық бастапқысынан оның туындысына ауысуын байқатады. Мәселен, генетикалық тұрғыдан библиографиялық ақпараттың ізденістік функциясының біршама тәуелсіздігі бар, яғни библиографиялық ақпарат дайындау барысында тек қана ізденістік мақсат көздеуге болады, яғни онда коммуникативтік және бағалау компоненттері жоқ болуы ықтимал. Ізденістік функция әрқашанда өзінің ақырғы түрінде нақты құжаттық қормен байланысады. Белгілі мағынада библиографиялық ақпараттың қажетті құжаттың табылып және пайдаланушының қолына түскен жағдайда коммуникативтік және бағалау ықпалы ізденістік деңгейде аяқталады [3, 36].

Библиографиялық ақпараттың функционалды-логикалық құрылымы кез келген библиографиялық құбылыстардың жалпылама мағынасын ашу құралы болып табылады (мысалға, жеке библиографиялық құралдың, оған қосымша жасалған көрсеткіштің, жұмыс үдерісінің, кітапхананың библиографиялық қызметінің т.т. библиографияны жалпы қарастырғанға дейін). Ол библиографиялық құбылыстардың ерекше ұйымдастырушылық, әдістемелік және басқа да ерекшеліктерінен алшақ болып келеді. Жалпы алғанда, библиографиялық ақпараттың негізгі қоғамдық функциялары ұғымдарымен пайда болатын құрылымның екі түрі библиографияның жалпы теориясында бастапқы түйін ретінде қаралады. Ол библиографиялық құбылыстарын нақты талдауда және жүйелеуде теориялық негіз болып табылады. Библиографиялық ақпаратқа деген тұтыным құжаттық тұтынымдардан туындайды. Библиографиялық және құжаттық тұтынымдар адам тұтынымдарында белгілі орын алады. Адам тұтынымдары (материалдық және рухани, қоғамдық және табиғи) адамның ақпаратқа деген тұтынымының пайда болуына себеп болады, ақпаратқа деген тұтыным, өз кезегінде, құжаттың өзін іздеуге мәжбүр етеді, құжат алуға кедергілер библиографиялық тұтынымды қажет етеді [4, 59].

Оқырмандар мен кітапханаға келуші оқушылар үшін ақпараттық мәдениет бойынша желілік конкурстар өткізіледі. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, техникалық құралдарды пайдалана отырып түрлі іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу барлық күш-жігерді шоғырландыруға ықпал етеді: мектеп ұжымы, БАҚ жергілікті әкімшілік өкілдері және басқа да әлеуметтік субъектілер кітапхананы қолдау және жастар ортасында оқуды танымал ету және мектептің басты білім беру-мәдени және ақпараттық орталығы ретінде кітапхана бейнесін қалыптастыру. Мұндай жобалар білім беру үдерісінің барлық субъектілері үшін сәтті және қызықты. Сондықтан да осы бағыттағы жұмысты әрі қарай да жалғастыру қажет. Жалпы ерекше іс негізінде ересектер мен балалардың қызықты ынтымақтастығы және дәстүрлі кітапхананың жаңа технологиялармен өзара іс-қимылы кітапты насихаттауға ықпал ете отырып, кітапхана қызметін сапалы, неғұрлым өнімді деңгейге шығарады және жасөспірімдер арасында кітапты оқылушылықтың көбеюі, оқушылардың "оқымайтын" санатының белсенділігі, кітапханаға деген қызығушылықтары мен онда болып жатқан оқиғаларға шақырады.

Кітапхана мен мектеп кітапханасының ынтымақтастығы балалардың кітапханада болып жатқан оқиғаларға деген қызығушылығын екі есе арттыруға мүмкіндік береді, себебі жасөспірімдерге бір мектеп шеңберінен шығу өте қызықты, оқырман және кітапханалық қызмет барысында қарым-қатынас шекарасын "кеңейтуге" мүмкіндік береді. Қызықты істермен, баспа-жарнамалық және бейне-сандық өнімдердің үлгілерімен алмасуға мүмкіндік бола отырып, бұл өзара қолдаусыз шешілуі екіталай болатын жобаларды іске асыруға көмектеседі. Бірлескен жобалар шығармашылық ойлардың катализаторы болып табылады және ортақ мақсаттарға жетуге көмектеседі.

Даниел Уэбстер айтқандай, "ақыл-ой қолдың бірігуі мен жалғыз жасай алмаған адамның ісін, күш-жігерін шоғырландыру арқасында барлық адамдар бірлесіп бір күшке айналуы мүмкін".

Әдебиет:

- 1 Аниева, Н.Г. Библиографиятану : Оқу-әдістемелік кешен. - Көкшетау, 2016. - 139-бет
- 2 Кітапханашы анықтамалығы. 1 бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: Г.А. Маханбетова, Г.Т. Рахимжанова, А.Қ. Байдарова; жауап.ред.: К.К.Қоштаева. – Алматы, 2015.-178б
- 3 Кітапханашы анықтамалығы. II бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: К.К.Қоштаева, Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, Г.Т.Ауғанбаева.- Алматы ,2016 – 240 б.
- 4 Козлова Ольга. Информатизация образования и школьная библиотека // Народное образование.– 2002. – №5. –С. 87

ЗАҒИП ЖАНДАР ҮШІН КІТАПХАНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Тастемір Қ.И.

Ғылыми жетекші: г.ғ.м., аға оқытушы Аниева Н.Г.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау, Қазақстан

Issaevna01@mail.ru

Біз өмір сүріп жатқан ХХІ ғасыр, тарихтағы ұлы жетістіктер дәуірі. Адамзат уақыт ағымымен таласып жаңа технологиялар мен жаңа ақпараттық аренада бақ сынасуда. Және де адамзат мүмкіндігінің шексіздігін тағы да болсын дәлелдеуден қайтпақ емес. Бой жарыстыратын емес, ой жарыстыратын, адам адамнан тек білімі арқылы озатын уақытта адамның ең үлкен қаруы ол - ақпарат. Қазір ақпараттық соғыс кезеңі. Бәсекелестік сен тұрда мен атайындығына көшті. Мәдениет дамыған сайын әр елдің жекеше өркениеті қатар жылжуда. Ал ол өркениетті болашаққа жеткізуші және өткеннен сыр шертетін, таза ақпараттың қазаны ол - әрине кітапхана. Кітапхана дегеннің өзі бір ауыз ғана сөз болғаныменен астарынды терең дүние жатқандай. Ол мен үшін – білім ошағы, әлем айнасы. Тек осы жерде ғана бар сұрақтың жауабын, көп жұмбақтың шешімін табуға болады деп ойлаймын. Ең маңызды қызметі - адамның адам атанғаны мен дәл бүгінге дейінгі ақпараттардың бәрін жинақтау. Кітапханаға әр адам өзінше келеді. Біреу қаланың қарбалас өмірінен дем алу, жан тыныштығын табу үшін келсе, енді біреу білім іздеп келеді. Мен өз басым кітапханаға өзекті сұрақтарыма жауап алу мақсатында қатынаймын. Осы жерден ғана өзіме керек кітапты таба аламын. Кітап парақтарын ақтару арқылы әлемді танимын. Көзбен көріп, құлақ есітпеген елдеріме, жерлеріме ойша саяхат жасаймын. Ғарыш кеңістігінен бастап мұхит тұңғыығына дейінгі аралықты танып біле аламын. Кітапхана – бұл бір жердегі бүкіл әлем.

Кітапхана ісі – ақпараттық, мәдени-ағарту және білім беру саласын қамтитын кең ауқымды: кітапханалар жүйесін жетілдіру, кітап қорын жинақтау мен өңдеу, оқырмандарға кітапханалық, ақпараттық және анықтамалық – библиографиялық қызмет көрсету және басқа да жұмыс түрлерінің жиынтығынан құралады[1,240]. Осы орайда, адамның ой білімі сарапқа салынатын қоғамда ақпарат алуы қиынға соғатын жандар да бар. Олар көздері нашаркөретін немесе зағип жандар. ЮНЕСКО Көпшілік кітапхана туралы Манифестінің айтуы бойынша «кітапханалардың қызметі үздіксіз білім берудің басты алғышарттарының бірі, дербес шешім

қабылдау және тұлғаның мәдени дамуы мен әлеуметтік топтарының мәдени даму негізі»[2,156]. Осыдан 8000мың жыл бұрын ең алғаш Месопатомияда пайда болған балшықты тақтайшаларға жазылып сақталған арнайы конверттерден бастау алған бұл іс қазіргі таңда заманауи ірі кітапханаларға дейін өріс алды. Осы сан ғасырлар керуенінде кітапхананың өзгермес миссиясы - ақпараттандыру. Кітаптағы ақпаратты көзбен көру арқылы қабылдайтын болсақ, ол ақпаратты ала алмайтын адамдар не істемек? Сөз басында айтқандай адам мүмкіндігінің шексіздігінің тағы бір дәлелі – бұл зағип жандарға арналған кітапхана. Бұл дегеніміз, зағип жандарды қоғамнан тыс қалдырмай әлемдік ақпаратпен барлығымен бірдей қамтамасыз ету. Алысқа көз салмай, өз еліміздегі Ғалым Нұрлановтың еңбегі зор. Ол 1989 жылы 19-мамырда Жамбыл облысы, Шу қаласында дүниеге келген. Көкшетау қаласындағы Ақан сері атындағы мәдениет колледжінде «Кітапхана ісі», Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінде «Кітапхана ісі» мамандықтары бойынша білім алған. Еңбек жолын Зағип және нашар көретін азаматтарға арналған республикалық кітапханасында бастады. Қазіргі таңда Астана қаласы әкімдігінің «Орталықтандырылған кітапханалар жүйесі» коммуналдық мемлекеттік мекемесіне қарасты Көзі көрмейтін және нашар көретін азаматтарға арналған арнайы кітапханасында "Дыбыс жазу студиясы және Брайль" кітаптарын шығару бөлімінде кітапханашы қызметін атқарады. Жұмыс барысында кітапханадан шығатын «РБНСГ-Вести» газетінің шығарылуына өз үлесін қосты. Көз жанарының көруі нашарлығына қарамастан, үнемі айналасындағы адамдарға көмектесіп келеді. Соның бір дәлелі «Саусақ ұшындағы әлем» үйірмесі аясында зағип және нашар көретін жандарға брайль жүйесін және компьютерге орнатылған арнайы синтезатор арқылы компьютерлік сауаттылықты тегін үйретіп келеді. 2015 жылы Астана қаласында өткен Халықаралық «Ақ таяқ» фестивалінің Брайль жүйесі бойынша «Оқу мен Жазу» номинациясында Гран-При иеленді. Жеңіл атлетикадан мүмкіндігі шектеулі жандар арасында өткен «Үміт» спартакиадасының күміс жүлдегері. Еңбек жолында, ақпараттық технология саласында әрқашан өзінің жетістіктерімен және шығармашылық бастамаларымен көзге түсіп, осы еңбектері үшін Астана қаласының Мәдениет және спорт басқармасының және Астана қаласы әкімдігінің «Орталықтандырылған кітапханалар жүйесі» КММ-ның алғыс хаттарымен марапатталған. Бұл кітапхананың басты жетістігі- көзі көрмейтін жандар мен күллі әлем арасында алтын көпір болуы. Және бұны іске асыруға көмектесетін жаңа технологиялар. Бұл кітапхана оқырмандарына барлық мүмкіндіктер жасалуда. Қазіргі таңда электронды журнал оқитын 3-4 түрлі-түс пен қамтылған лупа мен кітапты суретке түсіріп, робот арқылы оқып беретін диктофондармен жұмыс жасалады. Соңғысы электронды оқулықты МПЗ форматта мәліметтерді тыңдаушыға әңгімелеуге қауқарлы. Және саусақ ұшымен оқу әдісі яки Брайль әліппесі жасалынды. Әлемді саусақ ұшымен тану ісі оңай емес. Ол біршама уақыт пен еңбектің арқасында келген дүние. Зағип жандар үшін кітап оқу аса маңызға ие. Себебі олар мына әлемді осы кітап арқылы көре алады. Күн нұрын, айлы түнді, асқар тауды саусақпен сипап оқу арқылы біледі.Көзі көрмейтін жандар үшін білімге, ғылымға, оқуға жол ашқан -Луи Брайль. Қазіргі таңда қолданыста жүрген бұл қарпті 19 ғасырдың басында 15 жасар бала ойлап тапты деуге нану қиыемн болғанымен бұл- ақиқат. Иә, бала Луи 3 жасында әкесінің шеберханасында ойнап жүріп, көзінен жарақат алады. Араға 2 жыл салып 5 жасында көз жанауы мәңгіге сөнеді. Бірақ-та бұл болашақ ғалымның қабырғасын қайыстырмай одан әрі ізденуіне әсер етті. Лиудің ата-анасы балаларының білім алулары үшін қолдарынан келгеннің бәрін жасады. Әкесі оған тақтайға әріптерді қағу арқылы оқуды үйретті. 10 жасында зағиптарға арналған Париждегі мектепке барды. 12 жасынан бастап өзімен тағдырлас жандар үшін алфавит жасауға тырысты.күндіз сабаққа барып, кешке өз жүйесін ойластырды. Небәрі 15 жасында бұл жұмысын аяқтады. Үштен екі бағанада орналасқан алты рельефті нүктенің әртүрлі комбинациясынан тұратын алфавит дүниеге келді. Ал 1837 жылы рельефті-нүктелі шрифтінiң соңғы нұсқасы пайда болды. Бүкіл әлем Брайль әліппесін қолданады. Ақпарат әлемінде барлығын қамтамасыз ету бұл кітапхана жетістігі, ал озық кітапханалар адамзаттың даму жолындағы мәдени жемісі. Кітап әлеміне

еш қиындыққа қарамай барлығына бірдей жолашып алтын көпір болу бұл басқа жандардың кітап пен ақпаратқа деген қызығушылығының артуына себепші болды. Қазір әлемде зағип жандар саны 36 млн. 2050 жылға қарай олардың саны 115 млн-ға жетуі мүмкін. Әсіресе егде жастағы адамдардың көру қабілеті нашарлай береді. 118 елдің қорытындысы бойынша 200 млн адам көз жанарының әлсіздігінен зардап шегуде. Бұл проблема кітапхана саласында айналып өтпейді[3]. Біздің елімізде көзі нашар көретін адамдар үшін арнайы кітап шығаратын бірде-бір баспахана жоқ. Арнайы кітапхана өкілдері бұл мәселені шешуді сұрайды. Брайль қарпімен жазылған отандық кітаптар санының аздығы көңіл күнжілтеді. Дегенмен, алдағы уақытта бұл мәселенің де шешімі табылады деп үміттенеміз. Ғалам жылдап емес, секунд санап өсіп, дамып жатыр. Менің түсінігімде дамуыдың ең жоғары - сатысы адамның кез-келген жағдайда толыққанды өмір сүруі. Осы мақсатта кітапхана ісі де, әсіресе ерекше оқырмандарға арналған, бұдан әрі дами түседі деген үміттемін. Саусақ арқылы мәтін есте сақталады, жазылады, оқылады. Бұл тыңдауға қарағанда анағұрлым жақсы. Қазір кітапханаларда тифлюақпараттық орталық жұмыс істейді. Мұнда оқырмандар компьютерлік сауаттарын ашып, ғаламторды меңгереді. Бұл қосымша білім алып мамандықтарын жетілдіруге оң әсерін тигізеді. Зағиптар үшін кітапхана бұлыңғыр дүниедегі жарық сәуле секілді. Сондықтан, кітапхана қызметкерлері оларға түрлі дерек көздерін тауып беруге тырысады. Көбін өздері оқып береді. Кейбірін ғаламтордан Брайль қарпінде бастырылып арнайы принтер арқалы шығарып алады. Алайда, бұл теңізге тамған тамшыдай. Зағип жандар үшін кітапханаға жол ашу Ақмола облысында да дамып келе жатыр деп айта аламыз. Қазіргі күні өңір бойынша зағип және нашар көретін жандардың саны 1330-ды құрайды. Ал, Көкшетау қаласы бойынша бұл санатқа кіретіндердің саны 300-ден асып жығылады. Облыс орталығында орналасқан 45 жылдық тарихы бар арнаулы кітапхана дәл осы жандар үшін жұмыс істейді. «Жанға шипа, көңілге медет кітаптар» деген тақырыптағы жаңадан қолға алынған жоба да мүмкіндігі шектеулі жандарды рухани байлықпен қамтамасыз етіп отыр. Жоғарыда айтып өтілген арнайы кітапханада қазіргі таңда 24 мыңнан аса кітап бар. Соған қарамастан оқырмандардың сөзіне сүйенсек зағип және нашар көретін адамдарға арналған бүрделі-нүктелі шрифтегі қазақ тілінде жазылған кітаптар аздық етеді. Әрине, бұл олқылықты кітапхана қызметкерлері де біліп отыр. Кітап тапшылығының ең бірінші себебі қаржы тапшылығына келіп тіреледі. Бүрделі-нүктелі кітаптардың бағасы 15000 теңгеден басталады. Оның үстіне Қазақстанда бұл үлгіде кітап шығаратын баспаханалар жоқ, Ресейге арнайы тапсырыс беру арқылы ғана кітап қорымен қамтамасыз етіліп отырғанымыз өкінішті, әрине. С.А.Порошин кітапхананы руханияттың қайнар көзі деп бағалайды[4,124]. Соны ескере отырып ел болып өскіміз келсе кітапхана ісіне көңіл бөлуіміз керек. кітапхана мен мәдениет өзара тығыз байланысқан. Кез-келген қоғам күрделі құрылымдалған, субмәдениетке ұсақталған. Қорлар мен ресурстарды иеленген кітапхана әлеуметтік келісім мен қоғамдық өмірге қатысу үшін күреске белсенді қатысып, қазіргі қоғамның субмәдениеті арасындағы алшақтықты қысқартуға болады. Негізіне келгенде барлық адамзаттың, жекелеген халықтардың, елдердің мәдени мұраларын сақтаушы – кітапханалар. Олардың қорларында өткен және қазіргі мәдениет туралы ақпарат жинақталған. Ал кітапханалар бұл ақпаратты баспасөз шығармалары түрінде мәңгі сақтауға арналған.

Қазіргі таңда зағип жандардың қоғамнан тыс қалмаулары өзекті мәселеге айналған. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың қатарынан қалмай ақпараттандырылуы мен білім алуы заман талабын қанағаттандыру арқылы жүзеге аспақ. Осы жолда кітапханашылардың мойнына артылар жүктің салмағы өте ауыр. Кітапханашыны тек кітап тасымалдаушы қызметінде ғана тану өткеннің еншісінде қалған. Заманауи кітапханашы - әмбебап маман иесі. Ол кез-келген жағдайда дұрыс әрі тез әрекет жасай алуы керек. Ал жеке зағип жандарға тоқталар болсақ оның жауапкершілігі мүлдем бөлек. Олардың жан дүниесін түсіне білу, көмектесу, сұхбаттаса білудің өзі - үлкен біліктілікті талап ететін іс. Қорыта айтқанда көзі нашар көретін жандарға арналған ерекше кітапханалардың қоғамға тигізетін әсері көп. Біздің қоғам тек идеалды адамдар мен топтардың жиынтығы емес екендігін ұмытпағанымыз жөн.

Сондықтан өзгелер үшін жұмыс жасау олардың өмірін сәлде болсын жақсартуға үлес қосу адамилықтың белгісі екенін ұмытпау керек. Және әрбір тұлға өзінің әлеуметтік рөліне сай жұмыс жасай білсе көптеген мәселелер өз шешімін табар еді. Біздің міндет – қоғамды ақпараттандыру. Кітапханашы мен кітапхана әлеуметтік-мәдени институт ретінде тұлғаның рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Х.Ортега-и-Гассет былай деген «біздің ой-санамыздың мәні, біздің жұмыс тәжірибеміздің, өміріміздің мәнін былай деп айтуға болады: кітапханада ерекше аура құру, ерекше аурамен ерекше рухани кеңістікті қалыптастыру қажет. Кітапханашы – бұл мамандық, оған қажет қасиеттер: жан тыныштығы, тереңдік, ішкі ізденіс. Біздің түсінігімізде кітапханашы – бұл ондаған мәселені шешетін және сонымен қатар басты гуманистік міндеттер мен адамдар арасындағы қарым-қатынас пен өзін құру сияқты маңызды мәселелерді шешетін практикалық идеалист.

Әдебиет:

1. Кітапханашы анықтамалығы. II бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: К.Қ.Қоштаева, Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, Г.Т.Ауғанбаева.- Алматы, 2016.-240б.
2. Көпшілік кітапхана туралы Манифест / ИФЛА / ЮНЕСКО // кітапхана арқылы- болашаққа: балалар-жасөспірімдер ақпараттық саясатын қалыптастыру бойынша материалдар жинағы:-М.: мектеп кітапханасы, 2004.-156-159б.
3. https://www.google.com/amp/s/el.kz/kz/amp-news/interv_u/kozildirik_artindagi_kitaphana
4. Порошин С.А. Философия библиотеки: к постановке вопроса // Библиотековедение.- 1994.-№5.-с.124

КІТАПХАНАЛАРДЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ

Тулегенов К.Ж.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Нурпеисова М.Ш.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
k.tulegenov.1999@mail.ru

Кітапхана - ежелгі мәдени институттардың бірі. Адамзат тарихының ұзақ кезеңінде оның әлеуметтік функциялары елеулі өзгерістерге ұшырады. Бірінші кітапханалардың мақсаты құжаттарды сақтау болды. Кітапхана өзінің пайда болған уақытынан бүгінгі күнге дейін қоғамдық миссияның эволюциясының бірінші кезеңінен өтті: биліктің қажеттіліктеріне қызмет көрсетуден бастап қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға дейін. Кітапхана ақпараттық және мәдени компоненттерді қамтитын және қоғам аясындағы байланыстар мен қатынастардың тұрақтылығын қамтамасыз ететін әлеуметтік институтқа айналды. Қазіргі дәуірдің ерекшелігі – біріншісі жаһандану үдерісімен және жаңа мәдени парадигманың қалыптасуымен, екіншісі - коммуникация саласындағы техногендік жарылыстың салдарымен байланысты. Болып жатқан қоғамдық өзгерістер кітапханаларға соншалықты батыл әсер етеді, бұл кітапхана еңбегі мен кітапхана ресурстарының барлық жүйесін өзгертіп қана қоймай, кітапхана кеңістігінің "шекарасы" және дәстүрлі кітапханалардың өмір сүру негіздері мен олардың функциялары туралы мәселені алғаш рет қояды. Кітапхананың рөлі мен тағайындауының өзгеруі кітапхананың қоғаммен және жекелеген әлеуметтік институттармен өзара қарым-қатынасында көрініс табады, кітапхана этикасының кәсіби құндылықтарының, кітапхана қауымдастығының кәсіби санасының өзгеруіне әкеледі. Осы құбылыстардың барлығы кітапхананың ашық білім қоғамын құру контекстінде әлеуметтік институт қоғамына қажетті ретінде өміршеңдігін қамтамасыз ететін кітапханалық дамудың жаңа үлгілерін іздестіруді талап етті [1;130 б.].

Кітапханаға сүйенбей жұмыс істей алатын қоғамның қандай да бір құрылымын елестету қиын. Бұған қоғамның барлық әлеуметтік-демографиялық қабаттарына – мектепке дейінгі балалар мен зейнеткерлерге, барлық мамандықтар мен сабақ түрлерінің өкілдеріне қызмет көрсететін кітапханалардың алуан түрлілігі ғана түсіндіріледі. "Кітапхана" термині "bibliothēkē" деген грек сөзінен шыққан, мұнда "Biblion" – кітап", ал "thēkē" – "сақтау орны" дегенді білдіреді. Оның мазмұны әр түрлі мектептер мен дәуірлердің өкілдерімен түсіндіріліп, кітапхананың қоғам өміріндегі орны мен рөлі туралы түсініктердің өзгеруімен бірге өзгерді. Әр тілде бұл сөз бірдей: кітап үйі, кітап қоймасы және кітапхананың мәні мен әлеуметтік мақсаты туралы ең көне түсініктерді бейнелейді – кітаптардың сақталуы. Алғашқы кітапханалардың мақсаты және олардың алғашқы миссиясы құжатталған білімді сақтау болды. Алғашқы кітапханалар жабық түрдегі қазына-қорықтар болды, өйткені оларда бар кітаптар жиналыстарының материалдық-құнды мәні болды. XIX ғасырдан бастап оның миссиясы жаңа мақсат – халықты ағарту. Адамзат қоғамының дамуына қарай кітапхананы институттандыру процесі болды: XX ғасырдың ортасына қарай ол ақпараттық және мәдени компоненттерді қамтитын әлеуметтік институтқа айналды. Ғылыми-техникалық, экологиялық, мәдени өзгерістер, XX ғасырдың әлемдік дағдарыстық құбылыстары кітапхананың одан әрі дамуына алып келді. Қоғамның қажеттіліктеріне кітапхананың жұмысы болып табылатын әлеуметтік функциялар сыртқы ортамен өзара әрекеттесу тәсілі элементтің жоғары тәртіптегі жүйеге бейімделу құралы ретінде қарастырылады. Олар ортамен қарама-қайшылықтарды шешуге ықпал етеді, оған бейімдеу құралы болып табылады. Осы рұқсат беру барысында кез келген әлеуметтік жүйе өзін тұтас ретінде ғана емес, сонымен қатар үнемі дамып келеді, атап айтқанда бұл – кітапхананың әлеуметтік институт ретінде қызмет етуінің мәні. Қазіргі заманғы кітапхананың әлеуметтік функциялары оның тұрақты қоғамдық дамуды қамтамасыз ететін құжатталған білімді, оның ішінде қоғамды тұрақтандыратын мәдениеттің әлеуметтік нормалары мен құндылықтарын сақтауда көрініс табатын мәдени институт ретіндегі маңызды ерекшеліктерімен негізделген. Алайда олар динамикалық сипатқа ие: олардың даму деңгейі мен нақты мазмұнмен толықтырылуы, олардың жекелеген басымдылығы нақты тарихи кезеңдерде әртүрлі. Атауларды өзгертпей, қоғам оларға қандай әлеуметтік рөл жүктейтініне байланысты өз мазмұнын өзгертеді. Мұндай функциялар мемориалдық, коммуникациялық, ақпараттық, білім беру, әлеуметтендіруші және мәдени болып табылады. Мемориалдық функция кітапхананың негізгі функциясы болып табылады. Адамзат жинаған білім, әлемдік, ұлттық және жергілікті мәдениеттің үлгілері мен құндылықтары тіркелген құжаттарды жинау және сақтау кітапхананың әлеуметтік мақсаты болып қала береді. Кітапхана өз кезегінде қазіргі ақпараттық кеңістіктің элементтері болып табылатын ақпараттық ресурстардың алғашқы элементтері ретінде нақты құжаттарда объективті қоғамдық білімді сақтайды. Көптеген заманауи кітапханалардың қорларында кітаптардан басқа өнер туындылары: суреттер мен гравюралар, плакаттар мен открыткалар, грампластинкалар, кассеталар мен әдебиет, музыкалық және киноөнер шығармалары жазылған дискілер сақталуда. Кітапхана қорларының мақтанышы болып табылатын сирек кездесетін және құнды қолжазба және баспа кітаптары – кітап ескерткіштері мәдени мұра объектілеріне жатады. Әлемнің түрлі елдерінің өңірлік және ұлттық кітапханаларының бірегей қорлары да мәдени игілік объектілерінің қатарына жатады. Кітапхана белгілі бір уақыттан кейін өндірісті, әлеуметтік қатынастарды қалпына келтіру және қоғамдық дамудың жаңа деңгейіне шығу үшін қоғамға техногендік апаттар мен әлеуметтік күйзелістер кезінде қажетті күш қорын сақтауға мүмкіндік береді. Осылайша кітапхана қоғамдық өмірдің тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Бұл ретте кітапхана мұрағатқа немесе таратылған мәліметтер қоймасына айнамайды. Мәдени мұраны жүйелеуді, сақтауды және таратуды жүзеге асыра отырып, ол мәдениет әлемінде, ақпарат пен білім әлемінде навигацияны ұйымдастырады. Мемориалдық функцияны жүзеге асыру ерекшелігі кітапхана білім мен мәдениетті қабылдауға, таратуға және пайдалануға ыңғайлы түрде сақтайды. Кез-келген кітапхана құжаттардың сақталуына

қамқорлық жасап қана қоймай, оларға қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Қазіргі заманғы кітапхана бұл қарама-қайшы міндетті метадеректер жасау, өз коллекцияларын экспонаттау, сақталған құжатталған білімді басқа форматтарға және басқа тасымалдағыштарға аудару жолымен шешеді. Мемориалдық функция аясында заманауи кітапхана электронды құжаттарды жинайды және сақтайды. Бақыланбайтын және басқарылмайтын жүйесіз ақпарат ағыны жағдайында, әсіресе электронды, ол электрондық жарияланымдардың ұзақ мерзімді стандарттарын сақтауға және электрондық ортаның тұрақтылығын қолдауға кепілдік бере отырып, білімді сақтау мен пайдалануды қамтамасыз ететін институтия ретінде әрекет етеді. Кітапхана тұрақты, бір мәнді сәйкестендіруге ие, ақпараттық ресурстарға қол жеткізуге қатысты құқықтық реттеуді қамтамасыз ететін виртуалды ортаның базалық құрылымдық құрамдас бөлігі болып табылады [2;19 б.].

Қоғамның ақпараттық инфрақұрылымындағы кітапханалардың рөліне тоқталсақ, бұрын кітапханалар тұтынушыға кітаптар, журналдар және басқа да баспа материалдары арқылы қызмет көрсетсе, қазіргі заманда аудио - және бейнежазбалар, микрофильмдер, лазерлік дискілер, CD-ROM және Интернет арқылы қызмет көрсетеді. Ақпарат тұтас қоғамдастықтардың өмір сапасын алдын ала анықтайды. Ақпарат өмірлік қажеттілік болып табылады. Бір жағынан, біз барлық мүмкін болатын ақпараттық ағындар үшін барынша ашық болып келеміз, екінші жағынан, экономикалық проблемаларға байланысты ақпараттық кеңістікті игерудегі шектеулі мүмкіндіктерді сезінеміз. Қалай болса да, ақпаратты түгел қамтитын көбейтудің жалпы үрдісі бір. Осындай оқиғалардың дамуы кезінде біз ақпараттық ресурстардың алуан түрлілігін көреміз. Ғасырлар бойы кітапханашылар жазылған білімді жинаумен, ұйымдастырумен және таратумен айналысты. Бірнеше мамандық білім мен ақпарат іздеуде адамға көмек көрсетудің игі идеясына арналған. Кітапханалардың басты мақсаты қоғамның ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады. Қазіргі жағдайда барлық жастағы ақпараттық қажеттіліктерді ұстану үшін, кітапхана қоғамында сұранысқа ие болу үшін өзінің ақпараттық ресурстары мен қызметтерін дамытуы қажет. Осы тарихи қалыптасқан демократиялық институт туралы айтқан кезде кітапханалардың рөлі әлеуметтік мағынаға да ие болады, әдетте, кез келген азаматтың қоғамдағы жағдайына қарамастан ақпаратқа тегін қол жеткізуін қамтамасыз етеді.

Қазіргі кітапхана - бұл бейімделген көпфункционалды, ашық мәдени-өркениеттік, ақпарат таратушы орталық. Ол әлеуметтік күйзелістер жағдайында қоғамдық өмірдің тұрақтылығына кепілдік бере отырып, құжатталған білімді жинайды, ұйымдастырады және сақтайды. Қазіргі заманғы кітапхана өмір бойы индивидтердің әлеуметтік бейімделуі мен әлеуметтенуіне ықпал етеді. Ол ақпараттық өндірістің белсенді қатысушысы ғана емес, сонымен қатар білімді басқарудың қажетті құралы болып табылады. Қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістер кітапхананың әлеуметтік функцияларының өзгеруіне әкеледі. Оның дәстүрлі функциялары:

Кітапхананың ақпараттық қызметі – бұл материалдық және рухани өндірісті және қайта жаңғыртуды ақпараттық қамтамасыз ету бойынша оның қызмет түрлерінің жиынтығы.

Кітапхананың мәдени қызметі – бұл оқырмандардың еркін рухани дамуына, отандық және әлемдік мәдениет құндылықтарына баулу, мәдени (репродуктивті және өнімді) қызмет үшін жағдай жасауға бағытталған оның жұмыс түрлерінің жиынтығы.

Кітапхананың білім беру функциясы – бұл қоғам мүшелерін әлеуметтендіруді, олардың білімі мен өзін-өзі жетілдіруді, тәрбиелеу мен өзін-өзі тәрбиелеуді қамтитын қоғамның рухани өсімін ақпараттық қамтамасыз етуге бағытталған кітапхана қызметінің түрлерінің жиынтығы. Демократиялық қоғамда кітапхананың әлеуметтік функцияларын орындау әрбір азаматтың жынысына, жасына, ұлтына, біліміне, саяси сеніміне, дінге көзқарасына және басқа да әлеуметтік-демографиялық белгілеріне қарамастан, ақпаратқа еркін, шектеусіз қол жеткізуге тең құқығы болатындай етіп құрылуы тиіс. Бұл ретте осы қолжетімділікті шектейтін ешқандай мемлекеттік немесе өзге де цензураға жол берілмейді. Кітапхана қызметінің мазмұны қоғамдағы идеологиялық және саяси әралуандықты көрсетуі тиіс. Тек

осы шарттарды сақтаған жағдайда ғана кітапхана қоғамның шынайы демократиялық құралы, адамның зияткерлік еркіндігіне, ақпаратқа еркін қол жеткізуге, еркін рухани дамуға, отандық және әлемдік мәдениет құндылықтарына, мәдени, ғылыми және білім беру қызметіне баулу құқықтарының кепілі бола алады [3;75 б.].

Соңғы онжылдықта кітапхана ісі саласындағы мемлекеттік саясаттың басымдығы азаматтардың кітапханалық қызмет көрсету құқығын қорғау және іске асыру, бүкіл ел аумағында кітапханаларды сақтау, дамыту және жаңғырту арқылы ақпарат пен мәдени құндылықтардың жалпыға бірдей қол жетімділігі үшін жағдай жасау болды. Қазіргі заманғы кітапханалардың алдында тұрған негізгі міндеттер: пайдаланушыларды мұқият зерттеу, нарықты үнемі кеңейту, ұсынылатын қызметтердің көлемін ұлғайту, пайдаланушылардың өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне сәйкес жаңа өнімдер мен қызметтерді дәйекті әзірлеу және енгізу, нарықты жүйелі түрде зерттеу, әрбір оқырманға жеке сұраныстар мен қажеттіліктерді мұқият зерделеу есебінен неғұрлым белсенді, жан-жақты және сапалы қызмет көрсету, сондай-ақ нарықтың әрбір жеке сегменті бойынша ұсынылатын қызметтердің ассортиментін ұдайы кеңейту. Демек, қазіргі заманғы кітапханалық қызмет көрсетуде заманауи түсінуді талап ететін бірқатар маңызды үрдістер бөлінеді: пайдаланушыларға қызмет көрсету функциясы басым болып қалады; кітапханалық қызмет көрсетудің тиімділігі оның тұтас жүйе ретінде қабылдануына байланысты; кітапхана қызметкерлері - сапалы қызмет көрсетудің басты ресурсы. Бүгінгі таңда уақыт өте келе қалмай, тез өзгертін ақпараттық инфрақұрылымға ықпал ету, қызмет көрсетудің қазіргі заманғы деңгейіне көшу және ақпаратты алудың, оны тарату мен пайдаланудың принципті жаңа деңгейін қамтамасыз ете отырып, кітапхана қызметі саласына кеңінен енгізілетін автоматтандыруды, жаңа ақпараттық технологияларды пайдаланудың көзқарасы мен тәсілін түбегейлі өзгерту өте маңызды.

Әдебиет:

1. Карташов, Н.С. Общее библиотековедение. – Ч. 2. – М., 1997. – С. 256.
2. Царева, Р.Н. Роль и место библиотеки в системе ценностей гражданского общества // Информационный бюллетень РБА. – 2005. – № 36. – С. 215.
3. Акилина, М.И. Публичные библиотеки: тенденции обновления // Библиотековедение. – 2001. – № 2. – С. 247.

КІТАПХАНА ДИЗАЙНЫ – КІТАПХАНАШЫНЫҢ ТАБЫСТЫ ҚЫЗМЕТ ЕТУІНІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ

Тінейбай Т.А

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Нурпеисова М.Ш.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
togzhan11070@gmail.com

Қазіргі таңдағы жан-жақты білім мен тәрбие беретін мәдени орталықтардың бірі – мектеп кітапханасы. Мектеп кітапханасының ауқымы кішкентай болғанымен, оның атқарар қызметі міндеті орасан зор. Кітапханаға оқушылар келіп, қажетті әдебиеттерін жаздырып, әрі білімдерін толықтыра отырып, кітапханаға мектептегі білімге ұмтылатын жас ұрпақтың сонымен қатар ұстаздардың да сүйікті орны. Мектеп кітапханасы – бұл мектептің мәдени орталығы. Қазіргі заман талабына қарай мектеп кітапханаларының қызмет көрсетуі жаңару үстінде. Бұдан жарты ғасыр бұрын дүниежүзі кітапхананы тыныш, жайлы, кітап сөрелері мен каталог жәшіктері орналасқан және оқырмандар залында кітапқа үңілген оқырманға толы ғимарат есебінде көрсеткен. Кітапхана дизайны – кітапханалық қызмет көрсету

барысында үлкен рөл атқаратын маңызды элемент. Оның мақсаты – кітапхананың сыртқы келбетін, оның жалпы ішкі көрінісін мен жеке элементтерін мәдени ақпараттық жүйеде безендіру. Мектеп кітапханасының дизайны оқу процесінің барлық қатысушыларына, оның ішінде ата – аналарға, мектеп әкімшілігіне, пән мұғалімдеріне және техникалық қызметкерлеріне тікелей қатысы бар[1,18].

Мақалада заман талабына сәйкес мектеп кітапханасын көркемдеудің бірнеше үлгісі берілген. Олар: кітапхана – оқу сыныбы, кітапхана – қонақбөлме, кітапхана–асүй, кітапхана – ойын бөлмесі, кітапхана – мұражай. Мектеп кітапханасын – оқу сыныбы ретінде қарастыратын болсақ, мектеп кітапханасы – ең алдымен оқушылардың сабаққа ынтасы мен қызығушылығын арттыру орталығы, бұл жерге көзді ауыртпайтын және іш пыстырмайтын, әдемі стандартты жиһаз орналастырылады. Мектеп кітапханасы дәстүрлі білім беру бағдарламасына сүйене отырып, жаңашылдық әдістермен оқырмандың кітапхана және кітапқа деген сүйіспеншілігіне қол жеткізуге көмектеседі, оқу процесі үшін ыңғайлы базаға айналады. Келесі кезекте мектеп кітапханасын -қонақбөлме деп қарайтын болсақ, оқырмандарға бір жерде отырып оқып, талқылау үшін отыратын жұмсақ үстелдерді орналастыра білу керек. Кітапхана қонақбөлмесін жаңа талапқа сай безендіре білу қажет. Яғни, әр оқушыға бұл бөлмеге кіргенде өзін еркін сезініп, өз қалауы бойынша кітаптарды қарап, қалаған жерінде кітап оқып, немесе қалаған уақытында еркін жобаға сәйкес демалуын қамтамасыз еткен жөн. Мектеп кітапханасын – асүй есебінде алсақ, кітапхананың шағын бір аумағынан асүй ашуға болады. Ол жерде даярлау технологиясы, функционализм, жұмыс түрлері біріктіріледі. Оқырмандар үзіліс кездерінде немесе мектептен кейін кофе немесе шай іше отырып баспа басылымдары жайлы достарымен ой бөліседі, талқылайды, пікір алмасады, сондай – ақ электрондық пошталарын тексереді, әлеуметтік желілерде сөйлесе алады. Мектеп кітапханасы - ойын бөлмесі де бола алады. Бұл жерде балалар өзінің достарым кездеседі. Қордағы кітаптан басқа онда кез келген ойын ұсынылады. Кітапханашы балалармен әңгіме, сахналық ойындар, шығармашылық конкурстар, мерекелер мен демалыс күндерін өткізе алады. Барлық іс – шаралар балаларға үйренуге, ойлануға, өз қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді, кітапты сүйіспеншілікпен оқуға көмектеседі. Кітапханаға кіргендегі көрініс, безендіру, тілтен оқи алмайтын балаға да әсерлі болуы керек, сонда ғана бала бұл бөлмеге келіп тұрады. Мектеп кітапханасын-мұражай деп те түсінеміз. Кітапхана – мұражайда оқушылар мұражайлық құндылықтарды және құжаттарды, музейлік экспонаттарды пайдаланады, құнды материалдармен жұмыс жасайды және оларды кітапханада уақытша сақтайды. Кітапхана – мұражайдың ең ұтымды жағы-ұтқырлық, ол дәстүрлі мәдениеттің жалпыға ортақ құндылықтарын сақтауға, оқып-үйренуге ықпалын тигізеді[2,46]. Осы үлгілерді өз кітапханаңызда қолданам десеңіз, бос кеңістікті әрлеп, өз қалауыңыз бойынша көркемдеп, жандандырып, түрлендіруге болады.

Мектеп кітапханасын безендіруге түрлеріне келсек, кез келген оқушы, мұғалім, тіпті ата-ананың өзі ғылым, техника, өнер және басқа да салалар бойынша қажетті ақпаратты мектеп кітапханасынан табады. Кітапханадағы барлық нәрсе оқырман үшін «жұмыс істейді». Мектеп кітапханасы ең алдымен өз оқырманына кітапханалық қызметтердің толық жиынтығын ұсынады. Мектеп кітапханасы оқу процесін қажетті құжаттармен қамтамасыз етуге міндетті. Мектеп кітапханасының жалпы дизайнын ескере отырып, сол стиль бойынша стендтер безендірілуі керек. Оқырмандарға ыңғайлы болу үшін мәтіндер, басылымдар, кештердің атаулары, жарнама және хабарландыруларға көбірек көңіл бөлінуі керек. Жарнама қысқа, айқын, көркем әрі сәнді болса, оқырмандарды да соғұрлым жақынырақ баулуға болады. Соңғы жаңалықтар туралы ақпарат алу үшін ұялы стендтер, үнпарақтар қағазын орналастыру қажет. Мектеп кітапханасының жарнамасы балаларға ғана емес, ата-аналарға да қызығушылық танытуы керек. Айдың айшықты оқиғалары, маңызды күндері, соңғы жаңалықтар туралы ақпаратты мобильдік стендтерде, флайелерде және жарнамалық стендтерде орналасуы қажет.

Ақпараттық стенд бір жерге қозғалыссыз тұрған үлкен құрылым «станционарлық стенд» деп аталады. Оны кітапхананың кіреберісіне жақын ең көрнекті жерге орналасуы керек. Мектеп кітапханасының атауын, оның жұмыс режимін, кітапхананы пайдалану ережелерін, қысқаша тарихи анықтамасын және басқа маңызды ақпараттарды қамтуы қажет. Әдетте, мектеп кітапханасы ең алдымен оқырмандардың марапаттарын орналастырса да болады. Мұндай бұрыш кітапхананы әдемі безендірілуімен ерекшеленеді. Келесі кезекте флайерлерге тоқталсақ, бұл сөз ағылшын тілінен аударғанда – флайер немесе ұшқыш. Флайер жарнамасы бар шағын парақшаны көрсетеді. Мысалы, тақырыптық кешке, іс-шара етуге арналған флайер көбінесе тіктөртбұрышты пішінгі ие, мөлшері қағаздың стандартты парағының үштен бір бөлігіндей парақша. Плакаттар, постерлерді айта кететін болсақ, мектеп кітапханасында алдағы іс-шаралар туралы оқырман өздері қатысатын іс-шара туралы мүмдігінше пайдалы және басқа плакаттар үшін орын қарастыру қажет. Тұсаукесер кезінде сіз балалардың назарын аударту үшін көңілді суреттерді пайдалана аласыз. Осындай плакаттардың көмегімен оқырмандар өздері қатысатын іс-шара туралы мүмкіндігінше пайдалы және қызықты ақпараттарды алдын ала біле алады. Пост-релиз (POST RELEASE) - бұл шарадан кейін бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған ақпараттық материал. Ол мақала немесе фоторепортаж түрінде жасалуы мүмкін және қысқаша, егжей-тегжейлі түсініктеме береді. Іс – шара аяқталғаннан кейін мүмкіндігінше тезірек бұқаралық ақпарат құралдарына хабарлама жіберу керек.

Ұялы стендтер - оқырмандарды жаңа табыс немесе қызмет туралы ақпараттандыруға арналады. Мұндай стендтер көрермендерге ұзақ уақыт бойы есте сақталатын шығармашылық атмосфераны жасау үшін әдемі түрде безендірілуі керек. Олар әртүрлі жұмыстар туралы ақпаратты ғана емес, сондай – ақ көрнекі материалдарды, кітаптарды және келушілерді бей-жай қалдыра алмайтын басқа да қызықты материалдарды қамтуына болады. Тамerezки деп - мектеп кітапханасын жобалау кезінде мектеп оқушыларының кіші оқырмандар бұрышына да назар аударту қажет. Мектеп кітапханасында балалар сүйікті ертегі кейіпкерлерімен қауышып, бұл жерге қайта оралғысы келіп тұрады. Тамerezка қоғамдық іс-шаралар, мерекелік шаралар, концерттер, жарнамалық акцияларға, демалыс күндеріне арналады. Әрине, балалар өздерінің сүйікті ертегі кейіпкерлері бар екендігін бағалайды және сөзсіз осында қайта оралғысы келеді. Жарнамалық ақпаратқа қосымша кітапханадағы көрнекілік - көркемдік жұмыстар мен сәндік-қолданбалы шығармалық элементтерін қамтуға болады. Мектеп кітапханасының дизайнында барлық стендтердің жасалатын жеке стилі болуы өте маңызды. Мақсатына қарай, олар қосымша жарықтандыру, белгілі бір түстердің ауқымы мен стилі болуы мүмкін. Бірақ, барлық материалды ең қолайлы жарықта көрсететін етіп жалпы үйлесімділік туралы ұмытпаған жөн.

Мектеп кітапханасының эстетикалық және санитарлық нормаларға сәйкестігі. Бұл жобада бірінші кезекте балалар психологы көмектеседі, атап айтқанда, безендіру элементтеріндегі түстердің қызықты үйлесімі арқылы оқырмандарды қызықтыруға болады. Кіші, орта және үлкен мектеп жасына қандай көрнекі әдіс-тәсілдерде есептелген. Психологтың ұсыныстарынан кейін, мүмкіндігінше кәсіби дизайнерді іске қосыңыз. Барлық көрнекілікке сәйкес келетін дұрыс таңдалған жеке стиль үлкен мәнге ие. Бірінші кезекте, жас оқырмандар назар аударатын орын – жай мен стендтер дизайны. Сондықтан мектеп кітапханасын безендірудің ажырамас бөлігі хабарландырулар, афишалар, сценарийлер, плакаттар орналастыру үшін орын болуы керек. Мобильді стендтер оқырманды жаңа түскендер немесе іс-шаралар туралы хабардар ету үшін жақсы шешім болады. Мәліметтерді қызықты түрде, Көңілді иллюстрациялардың көмегімен жас оқырмандар үшін қолжетімді түрде таныстыру керек. Кітапханада жарнамалық ақпараттан басқа көркем шығармалар мен сәндік-қолданбалы шығармашылық элементтерін қамтуы тиіс екенін ұмытпау керек. Мектеп кітапханасының интерьерін керамика, макеттер, мүсіндер, сурет салу, витраждар, линогравюралар, нақыштау, кесте тігу және т.б. толықтырады. Жоғарыда айтылғандардың барлығын назарға ала отырып, мектеп кітапханасын ресімдеу кезінде эстетикалық және

санитарлық нормаларға сәйкестігін ескеру қажет, міндетті түрде өлшем мен көркемдік дәм болуы керек. Қазіргі мектеп кітапханасы ескі кітап қоймасын, бос орын, оттегі және жарықтандыру тапшылығымен еске түсірмеуі керек. Айдарлар мен экспозициялардың атаулары ұзақ және оқылуы қиын болуы мүмкін емес, әсіресе кіші мектеп жасындағы балалар үшін. Өйтпесе, келушілерге көру назарын аудару қиын болады, ал шаршау артады.

Қазіргі мектепте мектеп кітапханасын безендіру-бұл үлкен еңбек қана емес, сонымен қатар өскелең ұрпақ үшін үлкен жауапкершілік. Балалар мен жасөспірімдерге заманауи ақпараттық кеңістікте бағдар беру өте қиын және кітапханада да, оларға білікті көмек көрсетеді. Қазіргі мектептегі кітапхананың дизайны тек үлкен іс-шара ғана емес, жас ұрпақ үшін де үлкен жауапкершілікті талап етеді. Баланың жалғыз теледидар немесе компьютер алдында отыруына қарағанда оқу залында бірнеше сағат жұмсауы әлдеқайда пайдалы болып табылады. Мектеп кітапханасы заманауи оқу үрдісінің үш негізгі компоненті, яғни ақпарат алу, тікелей байланыс жасау және мәдениет қиылысатын орын. Осыған байланысты кітапхана компьютермен, принтермен, сканермен, көшіру машинасымен жабдықталуы керек. Ашық оқиғалар мен презентацияларды өткізген кезде, алмастырылмайтын көмекші мультимедиялық проектор болғаны жөн. Кез келген мектеп кітапханасының мақсаты – оқырманға ақпараттық қолдау көрсету, оны дамыту және оқыту. Мектеп кітапханасының жұмысы бүгінгі күннің талаптарына сай болуы қажет. Компьютерлік технологиялардың қажеттілігі мен дамуы оқырмандарды кітапханаға тартудың тиімді әдісі болып табылады. Қазіргі ақпарат пен білімнен құралған заманда оқушының жетіліп, дамуына қалыптастыру кітапхананың маңызы өте зор. Сонымен қатар балаларды оқуға деген көзқарасын қалыптастыру кітапхананың үшін жүйелі және мақсатты түрде жұмыс жасайды. Мектеп кітапханашылардың алдында тұрған міндет – оқырмандарына алуан түрлі ақпараттар ағымында жөн сілтеп, пайдаларын өз игіліктеріне жұмсауға үйрету, ақпараттық қоғам тіршілігіне әзірлеу.

Оқу мәдениеті мен оқылатын материалдың сапасына балалардың құзіреттілігі мен коммуникабельділік деңгейінің дамуы байланысты, ал бұл олардың болашақта әлеуметтануы. Басқаша айтқанда, балаға оқу залында бірнеше сағат өткізу пайдалы, онда оған теледидар немесе компьютер алдында жалғыз отырудан гөрі мамандар көмектеседі.

Жаңа заман компьютер дәуірі болғанымен рухани азық іздеген, көзі ашық, көкірегі ояу әрбір адамның келер шаңырағы – кітапхана. Сондықтан да мектеп кітапханасы білім беру мекемелерінің ақпараттық орталығы деп атаймыз. Қорыта айтқанда, қазіргі кезде қоғамымыздың дамуына қарай ақпаратты жан – жақты алу аудио, видео, интернет жүйесі арқылы мүмкіндік туғанымен кітапхана арқылы әдеби кітаптарды оқи отырып, алған білім мен сауаттылықтың орны ерекше. Сондықтан да кітапхана дизайны заман талабына сай болуы керек.

Әдебиет:

- 1 Бахмагамбетова Ш.К. Подготовка библиотечных кадров в Казахстане (1917-1975 гг.): автореф. к.и.н. – Алматы, – 1982. – С.– 27
- 2 Бердигалиева Р. А. Становление национальной библиотеки Республики Казахстан и развитие исторических исследований (1931-1945 гг.) Алматы, 1998. – С. – 28

КІТАПХАНА ТҰЛҒАНЫ ДАМУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕ

Шайдуллаева Д.Б.

Ғылыми жетекші Г.Ғ.М., аға оқытушы Аниева Н.Ғ.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау, Қазақстан

dshaidullaeva@mail.ru

Кітапхана - әлеуметтік институт ретінде әрқашан тұлғаның рухани мәдениетін тәрбиелеуде белгілі бір орынға ие болды. Сондықтан, сұраққа жауап іздеу, техникалық дұрыс ойлауды және жалпы адамзаттық құндылықтарды теңдестірудегі кітапхананың қызметі маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Кітапханашының рухани миссиясы туралы шіркеулік жарғыларда және кітап сақтаушылардың нұсқауларында айтылды. Бүгінгі күні оқу жағдайы, оқу мәселесі жұртшылықтың алаңдаушылық тудыруда. Осыған байланысты кітапхана миссиясы, оның әлеуметтік қызметтері туралы сұрақ туындайды. Бұл жайында арнайы баспасөзде пікірталастар жүргізілуде. Мамандардың ортақ бір ойға әзірше келмегенін, ал қоғамда құрылымсыз құбылыстардың өсуі ұлттың рухани мәдениетін сақтау мен тәрбиелеудегі кітапхананың орны мен рөлі туралы сұраққа бір жақты жауап беруді талап ететінін атап өтуге болады. Бізге А. Н. Ванеевтің ұстанымы жақын, ол «барлық кітапханалардың миссиясы мәңгі, өзгеріссіз, мәдени мұраны сақтау және беру, адамзаттың рухани жадысын сақтау болып табылады» деп мәлімдейді. М.Дьюи алдыңғы ғасырда "әр оқырман өзіне қажетті кітапты әр кітапханадан таба алады" деген қиын формуланы ұсынды. Бірақ оқырман кітапханада қандай кітапты талап етеді? Ең алдымен, оның рухани мәдениетінің деңгейіне, оның қажеттілігі қандай жағдайда қалыптасқанына байланысты. ЮНЕСКО "көпшілік кітапхана туралы" кітапханалардың қызметін "үздіксіз білім берудің басты алғышарттарының бірі, дербес шешім қабылдау және жеке тұлға мен әлеуметтік топтардың мәдени дамуы" деп мәлімдейді. Кітапхана туралы заманауи көріністерде екі аспектіні бөліп көрсетуге болады. Олардың бірі кітапхана "адамзат естелігі" ретінде қарастырылады, ал бұл кітапхананың келесі ұрпақ үшін мәдени мұраны сақтауға бағытталған мемориалдық функциясының мәнін анықтайды. Басқа аспект-бұл оқырмандарға бағыт беру, өйткені кітапхана оқырман қажеттілігін қанағаттандыру және арттыру үшін құрылған. Осы екі аспектіні біріктіру және кітапхананың гуманистік миссиясын анықтайды [1,23]. Алайда, бүгінгі таңда кітапхана ісінің мәні мен әлеуметтік маңызы неде деген сұраққа ғалымдар көзқарастар бірлігін көрсетпейді. Бұл жерде мәселені шешудің бірнеше тәсілдерін атап өтуге болады, олар: мәдениеттану, маркетингтік және ақпараттық. Мәдени көзқарасты білдірушілер кітапхана "базарға айналмай, білім мен мәдениеттің ұлы ғибадатханасы болуы тиіс" деп сенімді түрде айтқан. Ю. В. Климаков кітапхананың «адам өркениетінің рухани жетістіктерін сақтау және жинауда, адамзаттың дүниежүзілік тарихи тәжірибесін пайдалануға ықпал етуде» деп айтты. Қазіргі уақытта А.Е. Шапошниковтың "Қоғамдық-қайта құру қызметі" атты әлеуметтік миссиясы келесі тарихи кезеңдерден тұрады: рухани-адамгершілік – ХІ ғ. бастап, ағартушылық-білім беру – ХVІІІ ғ. бастап, мәдени-қайта құру – ХХ ғ. 90-шы жж. басынан бастап. Кітапхананың гуманистік миссиясы - кітапхананы "ой ғибадатханасы" (А.И. Герцен), "әлемнің кітап көрінісі" (Н. А. Рубакин) ретінде қарастырған философтардың, ағартушылар мен кітапханашылардың күш-жігерімен құрылған. Кітапхана-бұл "ағартудың қуатты құралы" (Н. А. Рубакин) [2,46]. Ол тұлғаның үйлесімді дамуына жәрдемдесуге, "барлығының пайдасы мен интеллектуалдық өрлеуіне" қызмет етуге арналған. Кітапхананың гуманистік миссиясы - оқырманды оқудағы қажеттілікті қанағаттандырмай, оның құндылықтық бағдарын, үлкен әріппен қалыптастыру. Ғылыми-техникалық ақпараттың басымдылығы және әлеуметтік, тарихи, эстетикалық және басқа да ақпарат түрлерінің толық болмауы гуманитарлық ақпараттың мақсаты, әдетте,

оқырмандарды гуманитарлық ағартуда емес, гуманитарлық ғылымдар саласындағы мамандарға ақпараттық қызмет көрсетуде көретіндігіне алып келеді. Сондықтан ақпараттық функцияны кітапхананың басты, бір ғана «әлеуметтік қызметі» деп жариялағанда, ал кітапхана мен кітапхана білімінің ізгілендірілуін "шектен тыс" деп жариялағанда келісуге болмайды.

Кітапхана өзінің табиғаты бойынша гуманистік әлеуметтік институт болып табылады. Бұл ретте, өзінің гуманитарлық міндеттерін шеше отырып (білім деңгейін, мәдени деңгейін, эстетикалық дамуын және т.б. арттыруға жәрдемдесу), кітапхана оларды шешу үшін ақпараттық әдістер мен құралдарды, гуманитарлық ақпаратты сақтау мен берудің электрондық құралдарын қолдануға негізделген жаңа кітапханалық технологияларды пайдаланады. Кітапхана ортасын ақпараттық-мәдениеттану ретінде қарастыруға оның техникалық және мәдени аспектілерін зерттеуге байланысты кейбір жұмыстар негіз болды. Ю.А.Шрейдердің пікірінше, ақпараттық орта техника объектісі ретінде әрекет етеді, ол онда сақталатын және айналмалы ақпарат тұрғысынан қарастырылады. Орта коммуникация құралы ретінде қаралғаннан кейін, ол мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде әрекет етеді және осы сапада зерттелуі тиіс. Кітапхананың әлеуметтік-мәдени институты ретінде тұжырымдамасы (тұжырымдаманың авторы И. М. Фрумин) жетпісінші жылдардың ортасында бекітіледі. Осы тұжырымдамаға сәйкес кітапхана функциялары сыртқы немесе әлеуметтік және ішкі (технологиялық) деп сараланған. Сыртқы адамзат жадын сақтау және тарату, жаппай оқуды ұйымдастыру, кітапхана құрылымын қалыптастыруды қамтамасыз ететін ішкі құрылымдық-технологиялық, олардың практикалық қызметі және оларды басқару ретінде белгіленген. Әлеуметтік функциялар, өз кезегінде, жалпы және ерекше ретінде ұсынылды. Сексенінші жылдардың басында ақпараттандыру үдерістерінің дамуына байланысты жалпы қоғамдық құбылыстардың мәні және кітапхана қызметі туралы ақпараттық түсінік негізінде кітапхана қызметіне талдау жүргізуге әрекет жасалды. А. В. Соколов ақпараттық жүйелік тәсілдерге сәйкес функциялардың екі тобын атап өтті: мәндік және қолданбалы. Маңызды (коммуникативтік, танымдық, кумулятивті) нақты әлеуметтік жағдайларға байланысты емес алғашқы әлеуметтік-мәдени сипаттамалар деп танылды. Қолданбалы жұмыстар практикалық жұмысқа қатысты қайталама ретінде белгіленді. Олардың негізгі қасиеті-динамикалық. Оның пікірінше, кітапхананың қоғамдағы рөлі оның мәндік сипаттамаларын жүзеге асыруға байланысты. Осылайша, А. В. Соколов кітапхананың әлеуметтік институт – қоғамдағы коммуникация үрдісінің тікелей қатысушысы ретінде мәртебесін теориялық негіздеді. Сексенінші жылдардың ортасында кітапханаға мәдени көзқарас рәсімделеді, ол В. Р. Фирсовтың еңбектерінде толық ұсынылған. Кітапхананың коммуникативтік және танымдық сипаттамаларымен қатар, осы тәсіл аясында құндылықтық-бағдарлы болып табылады. Бұл кітапхана әлеуметтік институт ретінде, ең алдымен, қоғамда ақпараттық үдерістерді ұйымдастыру құралы ғана емес, адамды әлеуметтендіру механизмі болып табылады. Автордың пікірінше, тұлғаны әлеуметтендіру мәдениетке баулу негізінде жүзеге асады. Осылайша, сексенінші жылдары кітапхана мәнін әлеуметтік институт ретінде қарастыруда екі көзқарас айқын белгіленді: ақпараттық және мәдениеттану. Кітапхананың мәдени қызметі – бұл оқырмандарды еркін дамытуға, отандық және әлемдік мәдениет құндылықтарына баулу, мәдени (репродуктивті және өнімді) қызмет үшін жағдай жасауға бағытталған оның жұмыс түрлерінің жиынтығы. Мәдениеттің ажырамас және органикалық бөлігі бола отырып, жалпыадамзаттық мәдениеттің ең ұлы құндылығы ретінде кітапхана сол уақытта елдер мен халықтардың мәдени игілігінің таралуына, жаңартылуына және өсуінің маңызды факторларының бірі болып табылады. Кітапхана өзінің функционалдық мақсатынан тыс қандай да бір құндылықтарды жасамайды. Оның басты әлеуметтік миссиясы-мәдениет институтына, нақты бір оқырманның мәдениетіне қатысты таптырмас қамтамасыз ететін, атап айтқанда, ақпараттық рөл атқаратын. Кітапхананы екі жақты қозғалысы бар көшеде көрсетуге болады: бір бағытта кітапханашылардың күшімен оқырмандарға мәдениеттің қол жеткізген жетістіктері туралы ақпарат келіп түседі,

екіншісінде оның жаңадан құрылған құндылықтары туралы ақпарат қозғалады. Қоғамның рухани өміріндегі қазіргі заманғы кітапхананың рөлін көрсету үшін, егер көне замандағы ұлы туындылар кітапхана ісімен қандай да бір байланыссыз құрылса, қазіргі кезде олар шығармашылық ойдың кітапханаларда шоғырланған адамзаттың "жадымен" тығыз ұштасуынсыз іс жүзінде мүмкін емес деп айту жеткілікті. Қазіргі заманғы жазушылар, режиссерлер, суретшілер, ғалымдар, басқа да мамандықтардың өкілдері шығармашылықтың белгілі бір кезеңдерінде оларға кітапхана ұсынатын ақпарат көздерімен айнала алмайды. Әрине, бұл шығармашылықтың жалғыз шарты емес. Әсіресе, кітапхананың адамның мәдени-репродуктивті қызметіндегі рөлі зор. Кітапханалар мәдениет туралы ақпаратты халықтың қалың жіктеріне дейін жеткізу арналарының ең тарамдалған, ең қолжетімді желісін қалыптастыра отырып, мәдениеттің кең тараған қоғамдық ошақтары болып қала береді. Әлемде алты млрд. астам сақтау қоры бар бір млн. астам кітапхана жұмыс істейді. Бірде-бір мәдениет мекемесі осы тұрғыдан кітапханалармен салыстыруға келмейді. Егер теледидар саналмаса, олар қызмет көрсетілетін аудиторияның ауқымы бойынша да салыстыруға болмайды[3,156]. Адамдардың мәдени-репродуктивті қызметінің қуатты құралы ретінде сөз сөйлей отырып, кітапхана оқырмандардың жалпы мәдениетінің дамуына ықпал етеді, оларды ұлттық және әлемдік мәдениеттің маңызды жетістіктеріне қосады, нормаларды, дәстүрлерді, мәдениеттің санасына, өміріне, тұрмысына қол жеткізуін енгізеді. Халықтың мәдениеті мен кітапханалар саны, олардың қорларының сапасы, олардың жұмысын ұйымдастыру арасында даусыз байланыс бар. Кітапхана ісін қою бойынша қандай да бір елдің мәдени деңгейі туралы айтуға болады. Кітапхана-мәдениетті дамытудың, оның жетістіктерін насихаттаудың әмбебап құралы. Олар барлық құжаттық тіркелген мәдени игіліктерді қамтиды. Мәдениет қазынасын насихаттауда олар басқа да көптеген мәдениет мекемелерінен айырмашылығы әрбір адамға жете алады, өйткені олардың қызметінің негізінде нақты адамға жеке көзқарас жатыр. Ақырында, барлық адамзаттың, жекелеген халықтардың, елдердің мәдени мұраларын сақтаушы кітапханалар. Олардың қорларында өткен және қазіргі мәдениет туралы ақпарат жинақталған. Ал ұлттық кітапханалар бұл ақпаратты баспасөз шығармалары түрінде мәңгі сақтауға арналған. Кітапхананың мәдени қызметі әртүрлі қызмет түрлерін пайдалану арқылы жүзеге асырылады: басылымдарды тікелей беруден бастап түрлі әуесқой бірлестіктер, т. б. қызығушылықтары бойынша клубтарды ұйымдастыруға дейін. Ол оқырмандардың барынша көп саны мәдениеттің рухани құндылықтарымен, биіктіктермен, прогрессивті әлемдік мәдениеттің идеалдарымен еніп, рухани еркінділіктен құтылып, ақырында үйлесімді, жан – жақты дамыған жеке тұлғаның қалыптасуына алып келеді. Кітапхана мен мәдениет байланысы өзара шарттастырылған. Бұл ретте кім қол жеткізуге құқылы және қандай мәдениетке ие болғаны маңызды. Кез келген қоғам күрделі құрылымдалған, субмәдениетке (мысалы, бай және кедей, билігі бар және одан шеттетілген) ұсақталған және өзара түсініспеушілікпен тарқасты, бұл келісімге қол жеткізуге кедергі келтіреді. Қорлар мен ресурстарды иеленген кітапхана әлеуметтік келісім мен қоғамдық өмірге қатысу үшін күреске белсенді қатысып, қазіргі қоғамның субкультуралары арасындағы алшақтықты қысқартуға болар еді. Атап айтқанда, кітапхана адамдарды кітап мәдениетіне тарту тәсілі, қоғамда өзінің жағдайына қарамастан адам кітап мәдениетінің барлық әлемімен өзара іс-қимыл жасай алатын жалғыз орын.

Кітапханалар осылайша әлеуметтік теңдік, әлеуметтік әділдік функциясын орындайды. Кітапханашы мен кітапхана әлеуметтік-мәдени институт ретінде тұлғаның рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Х.Ортега-Гассет былай деген: «біздің ой-санамыздың мәні, біздің жұмыс тәжірибеміздің, өміріміздің мәні-кітапханада деп айтуға болады: кітапханада ерекше орта құру, ерекше аурамен, ерекше рухани кеңістікті қалыптастыру қажет. Кітапханашылар әрдайым ізденісте болу қажет.» Біздің түсінігімізде нағыз кітапханашы – бұл ондаған күрделі және қажетті мәселелерді шешетін және сонымен бірге басты гуманистік міндеттермен-адамдар арасындағы қарым-қатынас пен өзін құру сияқты маңызды мәселелерді шешетін «практикалық идеалист» .

Әдебиет:

- 1.Кітапханашы анықтамалығы. 2 бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: К.К.Қоштаева, Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, Г.Т.Ауғанбаева. – Алматы,2016 – 240 б.
- 2.Манилова Т.Л. Библиотека и социальная среда: возможности взаимопонимания // XXI век: духовно-нравственное и социальное здоровье человека. -М., 2001.- С.210
- 3.Манифест о публичной библиотеке / ИФЛА/ЮНЕСКО // Через библиотеки – к будущему: Сб.материалов по формированию детско-юношеской информационной политики: В 2ч.:Ч.1.- М.: Школьная библиотека,2004.- С. 156-159)

**«Шет тілдерін оқыту әдістемесі» секциясы
Секция «Методика обучения иностранным языкам»**

ШЕТ ТІЛДЕРІН ҮЙРЕНУДЕ ТЕАТРЛЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Әбдіқалықова Ұ.Т

Ғылыми жетекшісі: Дальбергена Л.Е философия ғылымының докторы Ph.D, ағылшын тілі және ОӘ кафедрасының доценті

Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау Мемлекеттік Университеті, Көкшетау қаласы

Ulzhan.turealievna@gmail.ru

Балаларды оқыту барысындағы қандай да бір жетістік көбінесе сабақ барысында оқушылардың мотивациясы мен белсенділігінде қалыптасатыны жасырын емес, бұл өз кезегінде қолданылған оқыту әдістеріне, сабақ барысында іс-әрекеттің кезектесуіне, сыныптағы атмосфераға және процестің басқа да компоненттеріне тікелей байланысты. Сонымен қатар, сабақта жұмысты ұйымдастыруда және қойылған коммуникативті тапсырмаларды орындау әдістерін таңдауда адами факторды ескермеуге болмайды. Барлық студенттер белсенді қарым-қатынасқа, әсіресе ағылшын тілінде сөйлеуге дайын емес. Оқшаулану, ұялшақтық, аудиториямен сөйлесуден қорқу сияқты ерекшеліктер мақсатқа жетуге кедергі келтіруі мүмкін. Шет тілі сабағында театрлық ойын әрекеттерін қолдану мектеп оқушыларының әлеуметтенуіне ықпал етіп, осы қиындықтарды жеңуге арналған.

Осыған орай, театрлық педагогиканың не екенін және оқыту процесінде қандай рөл атқаратынын анықтау қажет.

Драмалық педагогика туралы түсінік XIX ғасырдың 50-жылдары пайда болды. (Drama in Education: Peter Slade, Brian Way, Dorothy Heathcote, Gavin Bolton). Осы тұрғыда «драма» сөзі әдеби шығарманың жанрын білдірмейді, бірақ (грек тілінен аударылған) - «әрекет» мағынасы білдіреді. Шет тілдерін оқытуда бұл әдіс 1990 жылдан бері қолданылып келеді.[1]

Жалпы, театрлық педагогика түсінігін әр ғалым өзінше түсіндіреді. Мысалы, П. Н. Фоменко, О. П. Табаков, С. В. Женовач айтуынша ,театрлық педагогика - бұл шығармашылық университеттердің арнайы кәсіби пәні және «Өнер» білім беру саласының жеке әдістері ғана емес, сонымен қатар кәсіби театр мектебі мен жалпы білім беру салаларының көшбасшылары болып табылатын интеграцияланған білім беру жүйесі .

Климова Т.А., Косинец Е.И., Никитина А.Б. айтуы бойынша, мектептегі театрлық педагогика - бұл импровизациялық ойындар мен шынайы өнімді іс-әрекеттердің заңдылықтарына сәйкес ұйымдастырылған, қатысушыларды қызықтыратын ұсынылған жағдайларда, мұғалімдер мен студенттердің бірлескен ұжымдық шығармашылығында, дүниедегі құбылыстарды бейнелеу арқылы түсінуге ықпал ететін және тұтас жиынтығын беретін білім беру жүйесі.[2, 2 б]

Мектеп театры - кәсіби білімге қарамастан, кез-келген іс-әрекет саласында алған дағдылары мен эстетикалық дүниетаным негіздерін белсенді қолдана алатын, кең білімге ие, әртараптандырылған жеке тұлға болып қалыптасудың ерекше процесі болып табылады. Осыған орай театрлық педагогиканың шет тілі сабағында қолданылуы бірнеше мәселелердің шешілуіне көмектесе алады :

- Шет тілінде сөйлеу қабілетін арттыруға
- Шет тілін оқуға шығармашылық тұрғыдан қарауға
- Шет тілінде сөйлеу барысында, өзінің эмоциясын, сезімін, ойын қалай жеткізуге болатын жолдарын баланың бойында қалыптастыру [3]

Жалпы, театрлық педагогиканың мектепте қолданылуы балаға тек қана ағылшын тілін үйренуге ғана емес , сонымен қатар тәрбиелік және шығармашылық сипатта да бола алады.

Шет тілі сабақтарында, сыныптан тыс жұмыстарда тікелей қолданылатын театр техникасы, драматизация, зерттелетін тілде ойын жаттығулары, қойылымдар, миниатюралық қойылымдар , фестивальдерге қатысу - мұның бәрі мектептегі театр педагогикасының формалары болып табылады.

Тағы да бір айта кетерлік дүниелердің бірі – шет тілін үйрене отырып бала өзге елдің мәдениетін де үйренеді. Осы жайла филология ғылымдарының докторы С. Г. Тер-Минасова “Тіл – мәдениеттің қайнар көзі. Ол – халықтың мәдениетін өзінің лексикасында, грамматикасында, мақал-мәтелінде, ауызша, жазбаша, ғылыми әдебиеттерінде сақтайды”, - деп айтып кеткен болатын. Сол себептен шет тілі пән мұғалімдері өздерінің сабақтарында әр түрлі методикаларды қолдануға тырысу керек, себебі осылай ғана баланың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға болады. Ал, театрлық педагогиканың осындай таптырмас методикалардың бірі болып табылатыны анық.[4,264 б]

Қазіргі таңда театр педагогикасы топтық өзара әрекеттесудің тиімді әдістерін ұсынады. Оқу процесін ұйымдастырудың топтық формасы шет тілін үйренуге деген ынтаны арттыруға көмектеседі, өзіне және басқаларға объективті баға беруге үйретеді, ұжымдағы студенттің іскерлік мәртебесін көтереді, сабақты қызықты етеді. Балалар бір-біріне көмектесуге, мәлімдемелерді сәтті түзетуге, сонымен бірге білім берудің маңызды аспектісі - басқа адамды түсінуге мүмкіндігі болады. Шет тілдерінде сөйлеуге үйрету барысында, кез-келген басқа пәндердегідей , біз оқушының ішкі уәжін ескеруіміз керек. Балаларда сөйлеуге деген құлшыныс пайда болуы үшін жұмыс жасауға тырысқан жөн. Бұл жерде театр әрекетін баланың «өз ойын білдіруіне» себеп болатын ынталандыру ретінде пайдалану қажет. Алғашқы кезеңдегі театрлық қойылымда сценариймен жұмыс жасау барысында, балалардың қызығушылығын оятатын материал таңдаған дұрыс. Сабақ барысында қолданылатын әдебиетті балалардың жас ерекшелігіне байланысты таңдаған жөн. Әйтпесе, жұмыс барысында балалар немқұрайлылық танытуы мүмкін. Мысалы: бастауыш сынып оқушыларына “Peter Pen” , “Little Red Riding Hood” , “Alice's Adventures in Wonderland”, т.с.с қойылымдарды қойса , жоғарғы сыныптарға одан гөрі күрделірек шығармаларды немесе балалардың қалауындағы шығармаларды таңдаған жөн.

Қойылым қою барысында мұғалімнің ең маңызды рөл атқаратынын ұмытпаған абзал, сөйлеу барысында оқушылардың дауыс ырғағын дұрыс қоюы, сөйлемдердің грамматикалық тұрғыдан дұрыс құрылуы , сөздердің дұрыс айтылуы мұғалімнің бақылауында болғаны жөн. Дайындық кезінде мұғалім баланың тек қана дауыс интонациясы, немесе сөйлеу қабілетін ғана арттырмайды,сонымен қатар оқу қабілетінің де жақсаруына ықпал етеді.Алайда, мұғалім қарапайым сабақтардағыдай балалармен формальды қарым-қатынаста емес, еркін қатынаста болғаны дұрыс.

Театрлық педагогиканың шет тілі сабағында қолдану алгоритмі ағылшын тілі сабағында болатын мәтінмен жұмысқа (reading activities) өте ұқсас болып келеді.

1. Pre-reading play : Балалар өздеріне ұнайтын қойылымды таңдамас бұрын, басқа қойылымдармен шет тілінде танысу жұмыстарын жүргізеді. Оған: ғаламтор беттерінен, кітаптардан мәліметтер қарау, автормен танысу, театрлық қойылымдар, кинофильмдер қарау

жатады. Осындай жұмыстардың барысында балалар жаңа ақпараттар алып, білім қорын кеңейтеді.

2. While reading play : Бұл бөлімді үшке бөліп қарастыруға болады.

1-бөлім: Reading the play : Қойылым таңдалып алынғаннан кейін, мәтінмен танысу жұмыстары жүргізіледі. Мәтінді ана тіліне аудару, өз ойларымен бөлісу, кейіпкерлерді талдау. Жұмыс барысында балалар анализ жасауға және алдыңғы бөлімде алған білімдерін қолдануға үйренеді.

2-бөлім: Rehearsing : Репетициялардың өткізілуі: оқушылардың интонациясын , шығармашылық болмысын дамыту. Жаттығу барысында берілген рөлдер балалардың табиғатына сәйкес бөлінуі қажет, өйткені олардың ішкі дүниесіне сай келетін рөл, мәтінді тез жаттауға және қойылымның жақсы шығуына көмектеседі. Қойылымға дайындық жасау кезінде интонациялық жаттығуларға, шығармашылық тапсырмаларға, мәнерлеп оқуға аса көңіл бөлген жөн.

3-бөлім: Post-reading the play : Қойылымның көрсетілуі және балалардың топта жұмыс жасауы жүзеге асады. Атқарылған жұмыстарға байланысты балалар сахнада өзін қалай ұстауға болатынын, сонымен қатар өзіне деген сенімділікті арттыруға үйренеді.

3. Follow-up activities : Қойылымнан кейінгі атқарылатын жұмыстарға көңіл бөлу: қойылым барысында болған жұмысты талдау, алда өткізуге болатын жұмыстарға жоспарлар құру. Оқушыларға бағыт-бағдар беру секілді жұмыстар да атқарылады.[5, 9 б]

Әрине, жоғарыда келтірілген алгоритм төменгі сынып оқушыларына (1-2 сынып) қиындау болуы мүмкін, себебі бұл жастағы балалар әлі талдау жасап, өз ойымен бөлісуге аса дағдыланбаған. Сол себептен оларға театрланған қойылымдардан гөрі , театрланған ойындарды қолданған абзалырақ болады. Мысал ретінде мимикалық ойындарды алуға болады. Бұл ойындар кез-келген тақырыпқа сай келеді деуге де болады. Егер де тақырып жануарлар туралы немесе көне заттар туралы болатын болса, балалардан оларды іс-қимылмен немесе ым-ишарамен көрсетулерін сұрау арқылы, жаңа сөздерді жылдамырақ есте сақтауға көмектесе аламыз. Бұндай ойындар әлбетте баланың шет тілі сабағына деген қызығушылығын арттырады.

Орта буындағы балалармен де түрлі театрландырылған ойындар түрінде де өткізуге болады. Мысалы: мұғалім сабақ барысында болатын мәтіннен бірнеше сөйлемді тандап алады, содан кейін сыныптағы балаларға рет-ретімен іс-әрекет арқылы көрсетулерін өтінеді (pre-reading activity) . Балалар көрсетілген іс-әрекеттерге қарай отырып, сөйлемдер құрастыруға және алдағы мәтіннің не туралы болатынын болжамдап айтуға тиісті. Болжамдар келтіріліп болғаннан кейін, мәтінді оқу процесі басталады(while reading) . Мәтін оқылып шыққан соң, мәтінге дейінгі болған сөйлемдермен салыстыру жұмыстары жүргізіледі (post-reading) . Сонымен қатар, балалар мәтінді оқып болғаннан кейін, алғашында болған сөйлемдерді қалай өзгертуге болатынын ойланып, мәтін сюжетіне сәйкес көрсете алады.

Театрлық педагогика – педагогика мен өнердің түйісетін жері болып табылады. Оның көмегі арқылы баланың тілді үйренуіне ғана емес ,сонымен қатар өзге елдің мәдениетін үйренуге, шығармашылық қабілеттерін ашуға және дамытуға көмектесе аламыз.

Әдебиет:

1. Karl Eigenbauer «Theater- und Dramapädagogik» [Электрондық оқулық]. URL: <http://daten.schule.at/dl/eigenbauer.pdf>
2. **Косинец Е.И.** Театральная педагогика в современной школе // Искусство. Все для учителя – Москва: Основа , 2012, - 2 б.
3. Булатова О.С. Использование возможностей театральной педагогики в процессе становления личности учителя :Диссертация канд. пед. наук, Тюмень, 1999.

4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Слово, 2008. 264 б
5. Школьный театр как педагогическая среда формирования компетенций школьников [Электронный ресурс]: Современные исследования социальных проблем. - / Рыбина О.В - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shkolnyy-teatr-kak-pedagogicheskaya-sreda-formirovaniya-kompetentsiy-shkolnikov> .- Москва , 2012, - 9б

СПОСОБЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ В ХОД УРОКА, ПОСВЯЩЁННОГО РАЗВИТИЮ НАВЫКОВ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Ержанов А.О.

Научный руководитель: Жукенова А.К., доцент кафедры английского языка и методики преподавания

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Интернет успел глубоко интегрироваться в жизнедеятельность социума, проник в бытовой уклад и стал совершенно неотъемлемой частью нашей обыденности. Сегодня жизнь в условиях отсутствия интернета, кажется, если не невозможной, то, как минимум, крайне затруднительной, ибо интернет находит себе применение практически во всех сферах человеческой деятельности. Сей факт не обходит стороной и сферу образования, являющуюся одним из основополагающих столпов общества. Однако следует помнить, что внедрение новых технологий в образовательный процесс требует разработки столь же новых методологических подходов, специализированных под применение Интернет-ресурсов на уроке.

Важно отметить, что данная статья не будет касаться применения образовательных веб-сервисов, всего того многообразия программного обеспечения, доступного в интернете, не потому что они малоэффективны в обучении навыкам письменной речи, а вследствие того, что на уроке они играют скорее вспомогательный характер нежели основной, отчего и строить методологический комплекс на их основе кажется неверным.

Существуют различные классификации применения интернет-ресурсов в учебной деятельности, однако в ходе проведения научного исследования было решено отдать наивысший приоритет общепризнанной в англоязычной научно-педагогической среде классификации, в которой выделяются пять способов внедрения учебных Интернет-ресурсов в учебный процесс: hotlist, treasure hunt, subject sampler, multimedia scrapbook и webquest. В соответствии с порядком увеличивается и сложность в реализации способа.

Hotlist (в пер. с англ. список по теме) представляет собой список интернет-сайтов, содержащих текстовый материал по изучаемой теме. Hotlist не требует выполнения каких-либо дополнительных действий. Всё, что требуется от учителя – это составление списка сайтов (для чего не нужно прилагать особых усилий), способных сослужить пользу в процессе обучения. Таким образом, время на поиск необходимой информации сводится к минимуму (а это важно, учитывая с каким потоком льющейся отовсюду информации приходится порой сталкиваться в попытке найти необходимые сведения), ведь учащемуся достаточно ввести ссылку (из списка, составленного учителем) в поисковую систему для того, чтобы найти необходимый ему веб-сайт [1, с. 102].

Multimedia scrapbook (в пер. с англ. мультимедийный черновик) можно охарактеризовать, как некую своеобразную коллекцию мультимедийных ресурсов. По существу являясь тем же hotlist, multimedia scrapbook содержит ссылки не только на

текстовые сайты, но и на мультимедийные средства, такие как: фотографии, аудиофайлы, видеоклипы, презентации, виртуальные туры и многое-многое другое. Scrapbook открывает учащимся доступ к (заранее подготовленным учителем) мультимедийным файлам, которые затем можно легко скачать и использовать в качестве информационного и иллюстративного материала при изучении той или иной темы [1, с. 103]. Впрочем, что hotlist, что multimedia scrapbook объединяет куда как более значимая черта, несмотря на то, что оба вида активности сосредотачиваются на изучении конкретных тем и материалов, по своему существу они являются личностно-ориентированными, а значит, в руках умелого педагога Интернет-ресурсы найдут себе применение не только в изучении заданной им темы, но и в развитии конструктивного мышления учащихся, так как ученику изначально предоставляется обширный пласт информации, из которого он должен выделить лишь, кажущиеся ему, наиболее полезные сведения [2]. А подобная работа по синтезу разрозненных в нескольких Интернет-источниках клочков информации требует немалой толики конструктивного мышления. Более того, multimedia scrapbook можно плодотворно использовать в способствовании самостоятельной работы, достаточно попросить учеников составить собственные hotlists на заданную тему. Отбор ресурсов для обоих способов должен проводиться исходя из следующих критериев:

- аутентичность используемых материалов;
- соответствие отбираемого материала уровню языковой подготовки школьников;
- информативность ресурсов; [3, с. 104]

Treasure hunt (в пер. с англ. охота за сокровищами) на первый взгляд напоминает описанные ранее hotlist и scrapbook, то бишь, действуя по тому же принципу, предоставляет список ссылок на веб-сайты по изучаемой теме. Впрочем, так можно показаться лишь на первый взгляд, потому что единственным, но от этого не менее значимым отличием данного способа от первых двух заключается в том, что по содержанию каждой из ссылок ученикам задаются вопросы. С помощью этих вопросов учитель направляет поисковую деятельность учащихся и проверяет полученные ими знания. По окончании treasure hunt учащимся может быть задан более общий вопрос, дабы проверить целостное понимание темы. [1, с. 103]. Грамотно составленный вопрос способен оценить далеко не только фактологические знания учащихся, но и побудить тех к размышлению над сутью изучаемой проблемы, подтолкнуть к формированию собственного мнения на этот счёт. И обязанностью учителя является не только не отвергать ответы подобного рода, но и всячески их поощрять.

Если до этого момента все рассматриваемые техники применения Интернет-ресурсов в развитии письма имели несколько опосредованный характер, так как просмотр текстовых веб-сайтов хоть и в некоторой степени влияет на письменную речь, но прямого эффекта на неё не оказывает, то в случае с Treasure hunt письменные ответы на вопросы (да ещё и отображающие личное мнение учащихся) напрямую развивают раздел письменной речи английского языка.

Следующим вслед за treasure hunt видом активности с применением Интернет-технологий стал subject sampler (в пер. с англ. образец постановки проблемы). Также, как и в случае со всеми остальными способами subject sampler содержит ссылки на материалы мультимедийного и графического характера, и соответствующие вопросы по их содержанию. Тем не менее, subject sampler является уникальным лишь потому, что он предлагает коллективную форму решения вопроса. При выполнении данной работы учителю требуется разбить изучаемый материал на несколько условных частей, а затем распределить их по группам. Отчасти это ещё связано и с тем, что subject sampler направлен на обсуждение социально заострённых и дискуссионных тем [4, с. 19]. Учащимся необходимо не просто ознакомиться с материалом, но и выразить, а заодно и аргументировать собственное мнение

по изучаемому дискуссионному вопросу. Если в случае с treasure hunt высказывание учеником личного мнения было скорее средством, то в subject sampler, это – самоцель как таковая. После обсуждения своего аспекта внутри группы учащиеся могут представить результаты своего обсуждения всему классу [1, с. 104]. Данная активность может вполне плодотворно сказаться что на развитии устной, что письменной речи английского языка. Так, например, в качестве коллективного ответа можно принять плакат, где были бы отражены ключевые тезисы, все за и против. Либо же, допустим, доверить одной команде написание положительных аспектов чего бы-то ни было, а второй соответственно – негативных. А затем устроить между ними искусственно выстроенную дискуссию.

Наконец webquest (в пер. с англ. интернет-проект) считается самым сложным видом организационной деятельности с применением учебных интернет-ресурсов. Webquest имеет свою специфику и возможен только на среднем и продвинутом уровнях обучения, поэтому крайне важно проделать путь по всей классификационной цепочке ровно в том порядке, в каком она была отсортирована в ходе данного исследования (от hotlist к webquest) [5, с. 744]. В общем и целом, webquest являет собой сценарий организации проектной деятельности учащихся по той или иной теме с использованием ресурсов Интернета. Перед тем как приступить к разработке, педагог должен быть осведомлён о том, что webquest структурно состоит из шести основополагающих компонентов, а это:

- 1) вступление
- 2) задание
- 3) рабочий процесс
- 4) оценивание
- 5) список ресурсов
- 6) заключение, обсуждение полученных результатов [6, с. 65]

Помимо того, что данный вид включает в себя функции остальных форм организационной деятельности, он также, как и subject sampler предполагает проведение проекта с участием коллективной работы учащихся. Примерно в следующем порядке возможно успешное проведение webquest в целях развития письменной речи английского языка. В первую очередь, в процессе подготовительной стадии ученики должны быть ознакомлены с вводной информацией по предстоящему проекту, также стоит уделить некоторое время устному обсуждению рассматриваемой проблемы, представить им цели и задачи, стоящие перед ними на уроке. По окончании первых двух фаз – вступления и задания, следует основная часть урока – рабочий процесс, в ходе которого учащиеся переходят по предоставленным им ссылкам на веб-сайты, средства мультимедиа и впоследствии выполняют задания, касаемые содержания пройденного ими только что материала. Анализируя и синтезируя полученную информацию, они должны составить письменный ответ. Завершается же урок тем, что ученики делятся письменными ответами и, в случае чего, исправляют, оспаривают друг - друга.

Литература:

1. П.В. Сысоев, М.Н. Евстигнеев. Использование современных учебных интернет-ресурсов в обучении иностранному языку и культуре // Язык и культура. 2008. № 2 - с. 100-110.
2. Tom March. Working the Web for Education: Activity Formats // Computer-Using Educators Newsletter - April 20, 1998.

3. Никитина Ю. М. Использование учебного Интернет-ресурса «Мультимедиа скэпбук» как средство формирования социокультурной компетенции на уроках иностранного языка // Ярославский педагогический вестник. 2013. Т. 2. № 4. С. 102–105.

4. Шевченко А. И. Интернет-ресурсы как средство формирования социокультурной компетенции студентов неязыкового профиля // Международный академический вестник. 2014. № 1. С. 18–20.

5. Гутарева, Н. Ю. Применение учебных интернет-ресурсов в рамках обучения английскому языку в вузе — Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2015. — № 7 (87). — С. 743-745.

6. Hadriana. WebQuest Application to Improve English Writing Skill. International Journal of Software Engineering and Its Applications. Vol. 11, No. 4 (2017), pp. 61-68

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ШЕТ ТІЛІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Исмайыл Б.Е.

Ғылыми жетекші: Дальбергенова Л.Е., Ph.D философия докторы, ағылшын тілі және оқыту әдістемесі кафедрасының доценті

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

ismaiyl.balzhan@mail.ru

Ең әуелі инновациялық технологиялардың не екеніне түсініктеме беріп кетсек. Инновациялық технологиялар білім сапасын арттырудың басты құралы болып табыладығы сөзсіз. Педагогикалық қызметке ынтасы жоғары, білім беру саласындағы үнемі жаңарып отыратын өзгерістерге икемді, жаңа технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде қолдана алатын мұғалім ғана қоғамдағы өзгерістерге бейім оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруда түйінді тұлға болып табылады. Бүгінгі таңда білім берудегі басты міндеттәртүрлі әдіс – тәсілдерді, жаңа технологияларды қолдана отырып оқушының пәнге деген қызығуларын арттыру және білім сапасын жақсарту.

Алғашқы елбасымыздың жолдауында «Білім беру жүйесі реформасының орталық буыны осы заманғы білім беру үрдістерін, ақпараттық технологияларды жаппай енгізу, бұл кезеңде назарды оқушылардың біліктілігін арттыруына аудару қажет» дегеніндей, біз инновациялық оқытуды тәжірибемізге енгізіп, ойлау қабілеті дамыған, өз бетінше шешім қабылдай білетін білімді ұрпақты тәрбиелейміз [1;6.3].

«Инновация» термині ғылымға XIX ғасырда енді. XX ғасырдың екінші жартысында инновация әлеуметтік өзгерістердің жалпы үрдістерінің сатысы ретінде қаралып, оның негізгі элементтері атап көрсетілді: «жаңашылдық», «жаңашыл», «бағалаушылар». Үрдістің сындарлы, өзгермелі мерзімін қандай да бір жаңа енгізілмелерге сәйкес «бағалаушылардың» іс-әрекетіндегі өзгерістер айқындайды.

Жаңашылдық – нағыз құрал, ал инновация осы құралды меңгеру үрдісі. Сауатты түрде тандап алынған жаңашылдық барынша мүмкін дәрежеде жаңа енгізілімнің табысқа жетуіне кепілдеме беруі тиіс. Инновациялық үрдіс деп жаңалықты жасау, меңгеру, пайдалану және тарату бойынша жүргізілетін кешенді іс-әрекетті айтады. Бүгінгі жағдайда жаңа ғылыми, тәжірибелік білімді жасау және оларды меңгеру мен іске асыруды инновациялық тұрғыдан қарастыруға болады[2; 6.56].

Ал енді, сол инновациялық технологияларды негізге ала отырып шетел тілін оқытуда маманның кәсіби коммуникативті құзіреттілігін қалыптастыруды тілге тиек етсек. Шетел тілінде маманның кәсіби коммуникативті құзіреттілігін қалыптастыру – тілдік емес университетте білім алудағы нақты мақсат, өйткені шет тілдерін оқыту сапасын арттыру мәселесі күн сайын маңызды болып отыр. Кәсіби коммуникация саласындағы шет тілін

оқытудың мазмұны, әрине, іскери және арнайы (немесе кәсіптік) компоненттерден тұратын маманның коммуникативтік құзіреттілігін дамытуға бағытталған. Осы мақсаттарды орындау үшін студенттердің кәсіби қызметін жандандыратын белгілі бір технологиялар қолданылады: - интерактивті технологиялар коммуникациялық процесте жоспарланған коммуникативті нәтижеге қол жеткізу үшін, іскери әңгімелерде, іскери келіссөздер жүргізу кезінде, жұмысқа орналасу кезінде, келушілерді қабылдағанда және кеңестер беруде қолданылады; - ойын технологиясы қажетті кәсіби сапаларды қалыптастыруды қажет ететін әртүрлі коммуникациялық актілердің бейнесінде ажырамас болып табылады; - жобалау технологиялары дербес әрекеттер нәтижесінде белгілі бір мәселені шешуді көздейді; - компьютерлік технологиялар жаңа ақпараттық технологияларды оқушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді; - интеграциялық технологиялар объектілік коммуникацияларға негізделген және маманның жалпы мәдени және ғылыми әлеуетін арттырады.

Осы әр түрлі инновациялық технологиялардың барлығы дәстүрлі технологиялармен бірге шет тілі сабағында енгізілетіндігін атап өткен жөн. Бұл тәсілдің ерекшелігі – оқыту әдістерін дәйекті модельдеу, студенттер игеретін мамандықтың пәні мен әлеуметтік мазмұнын анықтау. Бұл жағдайда оқыту болашақ маман әрекет ететін жағдайларға жақын болуы мүмкін.

Компьютерлік оқу құралдарының кең спектрін жүйелі және орынды қолдану және Интернет-ресурстарды кәсіби бағытталған мәтіндік материалдың көзі ретінде пайдалану жаратылыстану ғылымдары мен технологиялардың лингвистикалық емес университеттерінде оқу мақсатына жету процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Біздің ойымызша, компьютерлік технологияны оқу үрдісінде шет тілінде қолдану тек оқытудың кәсіптік бағдарлау талабы тұрғысынан ғана емес, сонымен бірге белгілі бір мағынада да қажет, өйткені кәсіби іс-әрекет пен кәсіби қарым-қатынас компьютер арқылы артып келе жатыр. Қазіргі кезде маман компьютерсіз жұмыс істейтінін елестету мүмкін емес. Болашақ маманға мәдениетаралық коммуникация саласында ақпараттық технологияларды қолдану қиындық туғызбауы керек. Университет студенттеріне болашақ мәдениетаралық кәсіптік қызметін жүзеге асыру үшін ақпарат жинауға үйрету оқытудың өзекті қажеттілігіне айналады. Шет тілін оқыту үшін жергілікті және ғаламдық сипаттағы компьютерлік телекоммуникациялық желілердің мүмкіндіктерін, бірінші кезекте, Интернетті пайдалану қажет, соның арқасында студенттер мен оқытушыларға шет тіліндегі шектеусіз оқу-анықтамалық материалдар ұсынылады. Осылайша, Интернеттің бар болуына байланысты, біз белгілі бір мағынада табиғиға жақын шет тілінде сөйлесу ортасының пайда болуы туралы айтуға болады.

Лингвистикалық емес университеттердің оқу процесінде арнайы дайындалған тілдерді, Интернеттен алынған материалдарды қолдану бір қарағанда өте тартымды көрінеді, бірақ көбінесе олардың тақырыптық мазмұны белгілі бір тілдік университетте оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келмейді. Ағылшын, неміс тілдерін шет тілі ретінде оқытуға арналған авторлар дайындаған көптеген танымал онлайн-оқыту құралдары тілдік емес университетте кәсіптік бағдарлы оқытудың мақсаттарын оқу материалдарының тақырыбы оқу процесінің қажеттіліктеріне сәйкес келмеуіне байланысты жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді. Көптеген кәсіби бағдарланған ресурстар тілдік материалдың табиғатынан лингвистикалық емес университеттің проблемаларына жақын, бірақ олардың көп бөлігі фрагменттелген, жүйесіз, сонымен қатар оларда нақты қойылған әдістемелік тапсырма жоқ.

Компьютерлік технологияларды жобалаудың тиімді әдісі ретінде қолдану, пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру негізінде оқушы үшін жеке маңызды болып табылатын (іздену, шығармашылық) іс-әрекеттің басқа түрлерінің аясында сөйлеу байланысын органикалық түрде біріктіруге мүмкіндік береді. Кәсіби қарым-қатынасқа оқытуға арналған компьютерлік технологияның сәтті қолданылған жобасы – бұл оқытушының басшылығымен, компьютерлік

оқытудың әртүрлі құралдарын жүйелі түрде қолданудағы студенттердің шығармашылық, өнімді, жеке ұжымдық зерттеу әрекеті. Тәжірибе көрсеткендей, мұндай технология бір уақытта оқушының дербестігін оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде дамытады. «Ғылыми конференция» түріндегі жобаларды кез-келген бағыттағы тілдік емес университетте жүзеге асыруға болатындығын атап өткен жөн. Студенттер мамандық тақырыбы бойынша шет тілінде ғылыми конференциялар дайындауға және өткізуге байланысты іс-шараларға қатысады, олар өздерінің ауызша және жазбаша сөйлеу өнімдерін құруды, компьютерлік ортада қажетті білім, білік және дағдыларды үнемі жетілдіруді көздейді. Жобалық қызметтің әр кезеңінде білім беру жобасы субъектілерінің өзара әрекеті оның міндетті компоненті болып табылады. Қазіргі оқу жағдайлары тұрғысынан бұл талаптарды тілдік емес университетте оқыту мақсаты ретінде қарастыруға болады. Осылайша, халықаралық ғылыми конференция – бұл ғылыми және кәсіби коммуникация іскерлік қарым-қатынас түрі ретінде жүзеге асырылатын жағдайлар жиынтығы.

Қарастырылып отырған технология халықаралық кәсіби қоғамдастықтардың қызметі мен материалдары негізінде ғылыми-техникалық конференцияны дайындаумен және өткізумен байланысты коммуникативтік жағдайларды модельдеуге және қайталанған циклдік көбейтуге негізделген, бұл кәсіби контекст құруға және оқытудың мазмұнды және процедуралық аспектілерін модельдеуге мүмкіндік береді. Конференцияда оқуға және талқылауға арналған тақырыптарды іздеу кезінде тілдік емес университеттің бірінші және екінші курс студенттерінің тек мамандануға деген көзқарастары ескеріледі, сондықтан осы профильдегі университеттің мәселелеріне әсер ететін жеткілікті кең және жалпы білім саласын таңдаған дұрыс, немесе бір типтік. ең және перспективалы бағыт. Іздеу маршрутының келесі шектеулері назарға алынады: 1. Тақырыптық (университетті даярлау профиліне жақын кәсіби сала таңдалады). 2. Ақпараттық (материалдардың сипаты мен мазмұны оқыту мақсаттарына сәйкес келуі керек). Ол үшін электронды ғылыми журналдар мен кәсіби қауымдастық сайттары қолайлы. 3. Сандық (яғни топқа арналған материалдар саны бойынша) [3; 6.83].

«Халықаралық ғылыми конференция» жобалық компьютерлік технологиясын қолдану туралы мәліметтер студенттерге өздерінің автономиясының негізін құрайтын қажетті минималды өзін-өзі басқару дағдыларын қалыптастыратынын көрсетті, ол мақсаттар мен міндеттерді қоюда, тақырыптарды таңдауда, өткен материалдарға сүйене отырып, білім беру және кәсіби қарым-қатынас жағдайларын ұйымдастыруда көрінеді. Сондай-ақ, компьютерлік презентацияны құру және ауызша сөйлесу, есептер тізбегін құру, конференция өткізу, оның нәтижелерін талқылау және бағалау, сонымен қатар, жұмыстың барлық кезеңдерінде студенттердің қызығушылығын, белсенділігі мен бастамасын арттыру мақсатында жоғарғы деңгейдегі нәтижелерді алу болып табылады.

Компьютер оқытудың мазмұнын анықтамайды – бұл шет тілін оқытудың тиімді құралы, сондықтан компьютерді қолдана отырып, шет тілін оқытудың әдіснамалық негіздерін жасау шетел тілін оқытудағы басты мақсатты жүзеге асыруға ықпал ететін әдістемелік мүмкіндіктерді жан-жақты талдауға негізделуі керек. Ақпараттық технологияның құралдары: өзіндік жұмысты дамытуға, оқуға деген ынтаны арттыруға; дараланған оқытуды жүзеге асыру, дивергентивті және сыни ойлауды дамыту, студенттердің ақпараттық және білімдік құзіреттілігін дамыту; мультимедиялық оқу материалын енгізу; интерактивті оқытуды ұйымдастыру; сөйлеу әрекетінің әр түрлі түрлерін дамыту[4; 6.668].

Қорыта келгенде, оқу үрдісінде оқушының тұлғасының дамуына, ықпал жасайтын жаңа технология түріндегі сабақтар үлгісінің бәріне жүктелетін міндеттер жүйесі әрқалай. Яғни, жаңа технологияны қолдануда оқушылардың немесе студенттердің кәсіби пәніне деген, соның ішінде мамандығына байланысты қызығушылығын арттырып қана қоймай, үлкен ізденіспен, шығармашылыққа жетелеуге де болады. Сонымен, шет тілін оқытудың басты мақсаты коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру болып табылады, қалған барлық мақсаттар (оқу, тәрбие, дамыту) осы негізгі мақсатты жүзеге асыру барысында

жүзеге асырылады. Интернет қамтамасыз ететін шынайы тілдік ортада қарым-қатынас жасай отырып, студенттер нақты өмірлік жағдайларға тап болады. Бүгінгі таңда білім берудің дамуы оның ақпараттық әлеуетінің жоғарылауымен байланысты. Бұл сипат негізінен білімнің эволюциясының бағытын да, бүкіл қоғамның болашағын да анықтайды.

Әдебиет:

1. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Егемен Қазақстан 14 желтоқсан 2010ж.
2. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – Қазақстан мектебі, №4, 2006.
3. Инякина Л.С. Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: Часть I. – Новосибирск: СибАК, 2014.
4. Солиева М.Н. Роль инновационных технологий в обучении иностранных языку в вузе. – Казань: Молодой ученый, 2016.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Каппас А.Ж.

Научный руководитель: Дальбергенова Л.Е. доктор философии Ph.D, доцент
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
aisarakappas@gmail.com

Данная работа нацелена на изучение социокультурного компонента обучения иностранному языку, который становится все более актуальным в свете активизации межкультурных коммуникаций между Казахстаном и западными странами. Мировые тенденции развития образования сложились таким образом, что прогресс образовательных систем в современном мире, среди прочих факторов, характеризуется также повышением требований к уровню культуры и профессиональной квалификации всех граждан. При этом речь идет о социокультурной грамотности, включающей не только знания культуры своей страны, но и культурную грамотность в рамках мирового сообщества.

Приоритетным направлением внутренней политики нашего многонационального государства является формирование полиязычной личности. В целях обеспечения конкурентоспособности страны и ее граждан Первым Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым в Послании «Новый Казахстан в новом мире» предложена поэтапная реализация культурного проекта «Триединство языков» в котором отмечается что «Необходимо развитие трех языков: казахского – как государственного, русского – как языка межнационального общения и английского – как языка успешной интеграции в глобальную экономику» [1, с.8].

Триединство языков в Республике Казахстан — это концепция, направленная на дальнейшее укрепление нашей страны. Внедрение в учебно-воспитательный процесс обучения на трех языках — это, безусловно, значительный шаг в реализации поставленных задач. Обучение на трёх языках, и, как следствие, владение ими практически в совершенстве, будет способствовать приобщению учащихся к культуре и традициям разных народов [2,30].

Полиязычное образование — это целенаправленный, организуемый триединый процесс обучения, воспитания и развития человека как полиязыковой личности на основе одновременного овладения несколькими языками, в качестве примера владеющего языковыми знаниями и умениями, языковой и речевой деятельностью, а также в эмоционально-ценностном отношении к языкам и культурам.

В качестве лингводидактического материала в данной работе представлены мифы казахского, русского народов, а также народов Великобритании. Основными задачами данного исследования является изучение мифов и сравнительный анализ мифических образов коня,

представленных в государственных гербах трех государств.

Мифы – это источник, который хранит в себе память всего человечества. Мифология раскрывает древние поверия и жизненный опыт предков. Мифы могут быть использованы в виде материала в многообразном процессе преподавания, который будет одновременно и интересным и эффективным.

Роль мифов в обучении и воспитании ранее была отмечены такими учеными, как: Г.Н. Оботурова (1999), К. Леви-Строс (2009). Принято считать, что миф будучи культурным явлением истории человечества способен заложить основы изучения литературы, которая в свою очередь будет играть главенствующую роль в обучении. Г.Н. Оботурова считает, «...мощным фактором утверждения мифологического сознания в массах является идеологическое «навязывание» в обыденное сознание определенных идеалов и ценностей» [3, 2]. По мнению К. Леви-Строса, источником знания об истории человечества являются мифы: «История обладает примерно той же ценностью, какую миф имел в архаическом обществе». По мнению авторов, мифология способна влиять на понимание и формирование ценностей у читателей [4, 68].

Остановимся на мифах, раскрывающих роль и место концепта «конь» в жизни людей. В казахской мифологии конь всегда считался другом человека, встречающийся в трех мирах: в Верхнем мире – это крылатый тулпар, в Среднем – это привычный для нас степной конь, в Нижнем – конь подземного царства со змеиным туловищем наполовину.

Издревле казахский народ связывал рождение батыра с рождением его коня, которого хоронили вместе с хозяином после смерти. Об этом свидетельствуют многочисленные захоронения, в которых рядом с телами людей находят останки лошадей. Конь, который появился на свет вместе с батыром, уходит в мир иной вместе с ним.

В славянской мифологии ключевую роль играет окрас лошади: если же светлая и рыжая лошадь является посланником тепла и приносит за собою солнце, то лошадь темного окраса символизирует гибель и несчастье. В древней славянской мифологии сохранился образ святого всадника Перуна первобога, ставшего известным героем-богатырем Георгием-Победоносцем на могучем коне, преодолевающим горы и реки. Имя «Перун» означает «первый» непобедимый богатырь на коне, побеждающий трёхглавого змея.

В английской мифологии известен персонаж Келпи (англ. kelpie - злой водяной), способный менять окраску, появляясь у водоема в белом, сером или даже черном цветах, увлекая путника в воду. Келпи имеет склонность пугать проходящих людей [5, 156].

В XIX веке конь для британцев является символом власти и знатности. Во многих британских произведениях при описании аристократии всегда встречаются статные кони (названия произведений). Повозка демонстрирует знатность: чем роскошнее повозка, тем привилегированнее род. На сегодняшний день данная традиция нашла свое выражение в форме скачек, в которых принимают участие все слои населения [6, 29-31].

Особенности и значения древних мифов находят свое выражение и в сегодняшнем дне: уважительное, бережное отношение людей к лошади проявляется в политической символике, в частности в государственных гербах трех государств. Социокультурная и педагогическая значимость государственных символов позволяет рассматривать их как средство воспитания патриотизма у молодого поколения.

Государственная символика – неотъемлемая часть истории и культуры любой страны, оригинальный и содержательный пласт художественной культуры [7, 21-26].

Роль государственной символики в качестве обучающего зрительного, вербального материала в преподавании русского языка как иностранного отмечается в работе Е.М.Верещагина, В.Г.Костомарова. Герб СССР представлен в виде лингводидактического материала как изображение, содержащее национально-культурную информацию. Авторы выделяют обучающий характер иллюстрации, понятной так же иностранцу. Изображению герба предлагается для его описания обучающимися на русском языке как иностранном: таким образом развивая навыки чтения, говорения, а так же изучение нового лексического материала

[8, 216-217].

Лингводидактический материал обучения иностранным языкам

Вслед за Е.М.Верещагиным и В.Г.Костомаровым в данной работе производится сопоставительный анализ гербов Казахстана, России и Великобритании с целью привития лингвокультурологических знаний обучающимся. Внимательно рассмотрев и проанализировав гербы трех государств, можно заметить образ коня. В казахском гербе наиболее ярко выражены образы «тулпаров», в российском гербе представлен «всадник на белом коне», в британском – «единорог». Таким образом, необходимо отметить сходство политических символов трех государств: Казахстана, России, Великобритании.

В государственном гербе Республики Казахстан справа и слева от шанырака находятся «крылатые тулпары» с рогами изобилия, легендарное существо, совмещающее рог единорога и крылья пегаса. Которые берут свое начало в казахской национальной мифологии как представители Верхнего мира. Кони олицетворяют храбрость, верность и силу, являются символом изобилия и стремления к совершенству. Крылья коней символизируют многовековую мечту народа о сильном и процветающем государстве, а также, напоминают колосья пшеницы, указывающие на трудолюбие казахстанцев и материальное благополучие страны. Материальными подтверждениями мифов являются находки золотых украшений, на которых присутствуют крылатые кони с рогами на территории Казахстана [11].

В государственном гербе Российской Федерации немаловажную роль играет образ коня: скачущий серебряный конь, поразивший темную силу дракона, что позволило разместить его на груди орла. Согласно русской мифологии всадником, поражающим дракона является образ Георгия Победоносца, символ светлого начала, побеждающего зло. Георгия Победоносца мыслился исполнителем высшей воли Небес, дарующим земле плодородие, как и могучим полководцем, защитником своего народа и грозным противником других [9, 19-25].

Необходимо отметить сходство между гербами трех государств – в государственном гербе Великобритании так же присутствует образ коня, в виде серебряного единорога, находящийся по правую сторону напротив льва. Единорог с золотыми гривой, рогом, и копытами закован в золотую цепь. Согласно европейской мифологии, пойманного единорога можно удержать лишь золотой уздечкой. Единорог олицетворяет осторожность, осмотрительность, благоразумие, чистоту, непорочность, строгость, суровость. Белый единорог размещен напротив золотого льва, что означает добрый союз двух государств Англии и Шотландии [10].

На основе анализа гербов трех государств мы пришли к выводу, что присутствие коня не случайно и имеет свое исторически-духовное начало в мифологии каждого народа. Идентификационные знаки государств позволяют сохранить культурные традиции прошлого и создать идеологическую концепцию с целью воспитания молодежи с пониманием общечеловеческих ценностей. Описание и анализ данных гербов способствует развитию социокультурной грамотности, служат информативным и наглядным дидактическим материалом и при преподавании родного и иностранных языков.

Литература

1. Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к

Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. 2012. № 218-219.

2. Талгат, Марк. Правовые аспекты и нынешнее положение полиязычия в системе образования Республики Казахстан / Марк Талгат. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2019. — № 19 (257). — С. 269-273.

3. Оботурова Г.Н. Миф в структуре познания и деятельности. Автореф. диссертации д-ра филос. наук. – М., 1999. С. 2.

4. Беседа с Клодом Леви-Стросом Константина фон Барлевена и Галы Наумовой // Вопросы философии. 2009. № 5. С. 68.

5. Бенджамин Торп. Нордическая мифология. Вече, 2008, 560 с.

6. Часникова В.А. Легенды и мифы о животных. ЗАО «Издательство Центрполиграф», 2014, 270 с.

7. Омаров О.Н. Патриотическое воспитание учащейся молодежи средствами государственной символики России. // Известия ДГПУ, 2009. №2. С. 21-26.

8. Верещагин Е.М. Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 3-е изд. перераб. и доп. М: «Русский язык», 1983, 269 с,

9. Гринин Л. Е. Волкова-Алексеева Н. Е. Государственные символы России. Герб. Флаг. Гимн. Материалы для проведения уроков. ФГОС. Учитель, 2019, 69 с.

10. Бурков В.Г. Государственная геральдика и вексиллология : Россия, СНГ, Европа, Америка : науч. - справ. изд / В. Г. Бурков ; С.-Петерб. гос. ун-т, Фак. междунар. отношений, Каф. европейских исслед., Каф. североамериканских исслед. - СПб. : ЭГО, 2004, 471 с.

11. https://www.inform.kz/ru/gosudarstvennyy-gerb-kazahstana-simvolika-edinstva-i-blagopoluchiya_a3098985

ӘРТҮРЛІ ТІЛДЕРДЕ ЭВИДЕНЦИАЛДЫЛЫҚ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Сералиева А. Е.

Ғылыми жетекші: Дальбергенова Л. Е., философия ғылымының докторы Ph.D,

Ағылшын тілі және ОӘ кафедрасының доценті

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау Мемлекеттік Университеті, Көкшетау қаласы

Seralieva.1999@mail.ru

Аннотация. Бұл мақалада тіл білімі мәселелеріне деген қызығушылықтың қарқынды дамуына байланысты эвиденциалдылық мәселесін зерттеудің заманауи тәсілдері қарастырылады. Бұл категорияның Еуропа және Түркі тілдерінде зерттелу дәрежесіне көп көңіл бөлінген.

"Эвиденциалдық" термині - ағылшын тілінің "evidence" сөзінен шыққан және сөйлеушінің немесе басқа адамның айтылған пікірдің авторы немесе куәгері болғандығын таңбалайтын арнайы құрал болып табылады.

Жалпы эвиденциалдылық категориясы баяндамашының яғни сөйлеушінің өзі хабарлаған немесе алған мәліметін қайдан алғанын, сонымен бірге ол қандай жолмен, қандай құралдардың көмегімен жетістікке қол жеткізгенін көрсету үшін қызмет етеді.

Әртүрлі кезеңдерде көптеген ғалымдар эвиденциалдылық категориясын зерттеумен айналысқан. Эвиденциалдылық мәселесі бойынша Р.Якобсон (1972), Т.Гивон (1986), В.Фридман (1986), У.Чейф (1986), М.Митун (1986), Дж.Николс (1986), А.Вежбицкая (1994), Ф.Юсти-Фичи (1994), Н.А.Козинцева (1994; 1998), Дж.Лазар (1996), А.А.Малчуков (1999), М.К.Сабанеева (1999), И.А.Невская (2001), және тағы басқа да ғалымдар зерттеумен айналысты. Осы ғалымдардың жүргізген зертеулеріне қарай әр түрлі тілдерде эвиденциалдылыққа деген қызығушылықтың артқандығын байқауымызға болады.

Шетел лингвистикасында Франс Боас алғашқылардың бірі болып кейбір үнді тілдері үшін білім көзін көрсетудің маңыздылығына назар аударды. Эвиденциалдылық категориясының одан әрі таралуы Р. О. Якобсонның "Шифтердің етістік категориялары және орыс етістігі" жұмысының арқасында жүзеге асырылды.

1981 жылы Берклиде "Өртүрлі тілдердегі эвиденциялықты салыстыру" туралы алғашқы конференция өтіп, оның нәтижесі бойынша У.Чейф пен Дж. Николс өңдеген "Эпистемиологияны лингвистикалық кодтау" мақалалар жинағы жарық көрді [1; 262-275 б]. Бұл конференцияға У.Чейф және Дж. Николс, Р.О.Якобсон, Р.Освальт, Л.Гордон, М.Митун, М.Хардман, В. Фридман, А. Вудбери, С. Делансей және тағы басқа ғалымдар қатысты. Өткізілген конференцияның қорытындысы бойынша зерттелінетін құбылыстың жалпы түріне арнайы белгілерді қолдана отырып ақпарат көзін түсіндірудің кез-келген тәсілі өте орынды деп қорытынды жасалды. Сондай-ақ ақпарат көздерін көрсетудің немесе олардың болмауының басқа жағдайлары дәлелдеменің ерекше жағдайлары ретінде қарастырылды. Сонымен қатар, эвиденциалдылық категориясына мәлімдеме көзі туралы кез-келген ақпарат кіруі мүмкін, (+) белгісімен - ақпарат көзінің болуы және (-) белгісімен - ақпарат көзінің жоқтығы немесе оның түсініксіздігі. Эвиденциялыққа деген қызығушылықтың артуы кезеңінде әлемнің әр түрлі тілдеріндегі басылымдардың жыл сайынғы саны үздіксіз артып отырды. Екінші үлкен қадам 1996 жылы Парижде Батыс Еуропа лингвистері ұжымының жұмысы болды.

Т. Уиллеттің "Өртүрлі тілдердегі грамматикалық эвиденциялыққа шолу" мақаласы бірқатар тілдердегі эвиденциялыққа қатысты ақпараттың үлкен көлемін қамтыды. И.Мушин "Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling" еңбегінде эвиденциялық категориясын македон, жапон және ағылшын тілдерінде қарастырады, ақпараттардың нақты берілуін қамтамасыз ететін контекстік, мәдени және грамматикалық факторлардың бар екендігіне назар аударады [2; 61-63 б].

Ағылшын тілі материалында эвиденциалдылық категориясына елеулі зерттеулер жүргізілді. О. А. Кобринаның диссертациясында ағылшын тілінің негізгі синтаксистік құрылымы, эвиденциалдылық санатының семантикалық аспектілері зерттеледі [3; 159 б].

Ағылшын тілінде берілген мысалдарға назар ардарсақ:

If nature had meant women to cook, it was said, God would have made carving knives round and with holes in them. There was a cynical twist of his lips as he wondered if, as Julius had said, they would really try to murder him. They told me that agency was extremely pleased with them giving my color. They said the agency called them 'a find', as I remember [J. Kay].

«Ағылшын және неміс тілдеріндегі айқындылық және қабылдау етістіктері» монографиясында Р. Уит ақпарат пен қайнар көзін көрсете отырып, ағылшын және неміс тілдеріндегі «қабылдау етістіктерін» зерттейді: feel-fühlen, smell-riehen, taste-schmecken, hear-hören және басқалар. Дж. Рет және Н. Ниамстың "Синтаксистік кодталған эвиденциалдылық" мақаласында as well as типті конструкциялардың көмегімен эвиденттік мәндерді кодтау тілдері қарастырылады [4; 398 б].

Осылайша, шетел тіл білімінде теориялық әдебиетті талдау келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1. Зерттеулердің көпшілігі эвиденциалдық жүйелерді салыстырмалы талдауға арналған, эвиденциялық жүйелер мен стратегияларының болуына сәйкес тілдердің типологиясын құруға назар аударылған. Ағылшын тілі көбінесе жеке зерттеу емес, салыстырмалы пән болып табылады.
2. Ағылшын материалы негізінде жүргізілген зерттеулерде эпистемиялық модальділік пен эвиденциалдық категорияларының арақатынасы басты мәселе болып табылады, өйткені лексикалық құралдармен білдіру көбінесе осы категориялардың бірлескен бейнесін қарастырады.

Түркі тілдерінің материалында В. А. Плуңгянның пікірінше, өткен уақыт формасындағы эвиденттік қарама-қайшылықтардың болуы алғаш рет ХІ ғ. Махмуд Қашғарскийдің атақты "түрік тілдерінің жиналысында" байқалып, талданды. Қазіргі заманғы зерттеулердің тағы бір ізашары Француз фольклорисі, филолог балканист және ақын Огюст Дозон (1879) [5; 672 б]. 1997 жылы Стамбулда түрік және иран тілдеріндегі эвиденциялыққа арналған симпозиум өтті, оның негізі бойынша «Evidential: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages» жинағы және А. Аксу-Кочтың «Some aspects of acquisition of evidentials in Turkish» Е.А. Ксатонның «Turkish mis- and imis-items. Dimensions of a functional analyses», А. Дваердың «Direct and indirect experience in Salar», Л. Йохансонның «Turkic indirectives», Ф. Киралдың «Reflections on –mis in Khalaj», К. Шрёдердің «Between resultative, historical and inferential: non-finite –mls forms in Turkish сынды мақалалары қоса алғанда жарияланды. Бұл жинақ бір аймақтың эвиденциалдық жүйелерін талдаудың алғашқы тәжірибесі болып табылады. "Эвиденциалдылық: семантика және тарих" кіріспе мақаласында Б. Комри былай деп жазады: "Түрік тілінде, мәндердің негізгі қарама-қайшылықтары эвиденттік қатынаста таңбаланған және таңбаланбаған формалар арасында, эвиденттік жүйелердің айрықша белгісі болып табылады" [6; 115 б].

Мысалы:

"Gazeteyi okudunsa, verde bulmacayı çözelim" .

«Егер сен газетті оқысаң, оны маған бер, кроссворд шешеміз»

"Ne diyor?"

«Ол не айтты?»

"Gazeteyi okudunsa bulmacasmi çözecekmiç"

«Егер сен газетті оқып болсаң, ол кроссворд шешетіндігін айтты».

Баджанлы Әйюп түрік және алтай тілдерінде эвиденциалдық категориясын білдірудің вербалды құралдарына салыстырмалы зерттеу жүргізеді. Сондай-ақ ол дәлелдеме саласындағы «күмән», «болжам», «әзіл» және т.б. сияқты коннотацияларды зерттейді [7; 209 б].

Осылайша, мынадай қорытынды жасауға болады:

Түркі тілдеріндегі эвиденциалдылық категориясы негізінен түрік тілінің негізінде зерттеледі. Морфологиялық білдіру құралдары көбінесе эпистемиялық модальділік категориясына жатады.

Эвиденциалдылық категориясы адамның жалпы мәдениетін арттыру құралы ретінде және ақпаратқа қол жеткізудің құралы ретінде атап айтқанда, жеке адамның да, жалпы қоғамның да руханилығын кеңейту үшін маңызды.

Эвиденциялық категориясының көптеген тілдерде зерттелуінің нәтижесінде біз қай тілде болмасын бұл категорияның мақсаты бір екендігін біле аламыз. Себебі, бұл категорияның мақсаты ақпарат алушыға қандайда бір мағлұматты белгілі бір жолмен жеткізу немесе хабардар еткізу.

Әдебиет:

1. Chafe W. Evidentiality in English conversation and Academic Writing // Evidentiality: the linguistic coding of epistemology in language. – Norwood, N.Y.: Ablex from Chafe and Nichols, ed., 1986.- 262 - 275 p.
2. Кадырова Л.Б. Изученность категории эвиденциальности в зарубежном и отечественном языкознании: традиции и современное состояние. // Казань: Россия. 2016. – 60-68 б.
3. Кобрина О.А. Қазіргі ағылшын тіліндегі эвиденциалдылық категориялары: дис. ... канд. филол. наук. – Санкт-Петербург, 2003.- 159 с.
4. Whitt R. Evidentiality and Perception Verbs in English and German: A Corpus-based Analysis from the Early Modern Period to the Present: Ph.D. Berkeley, 2008.- 398 p.

5. Плунгян В.А. Введение в грамматические значения и грамматические системы языков мира: Учеб. Пособие. – М.: РГГУ, 2011. – 672 с.
6. Comrie B. Evidentials: semantics and history // Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2000. – 115 p.
7. Эйюп Б. Категория эвиденциальности в турецком языке в функционально-семантическом аспекте (в сопоставлении с алтайским языком): дис. ...канд. филол. наук. – М., 2005. – 209 с.

ЕКІНШІ ШЕТ ТІЛДІ ОҚЫТУДА ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АСПЕКТ

Сыздыкова А.К.

Ғылыми жетекшісі: Дальбергенова Л.Е. философияғылымының докторы Ph.D, ағылшын тілі және ОӘ кафедрасының доценті

Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау Мемлекеттік Университеті, Көкшетау қаласы
asem.syzdykova.2016@mail.ru

Кіріспе. Оқушыларға шет тілді бірнеше аспектілерде үйретуге болады және әлеуметтік-мәдени аспект – солардың бірі. Оқытылатын тіл елдерінің мәдениетін оқыту көптеген жылдар бойы лингвистер мен тіл мұғалімдері арасында талқылаулардың тақырыбы болып келді. Тәрбие мәдениетінің маңыздылығын түсінгеннен кейін, біз әлеуметтік-мәдени аспектіннің маңыздылығын және оның мәдениетті оқытудағы қолданысын түсінуіміз керек, өйткені бұл жаңа тілді үйренуде және қолдануда өте маңызды рөл атқарады.

Мәдениет және оның тілді оқытуда байланысы туралы шығармаларын зерттеу нәтижесі мәдениетті және тілді бірге оқытудың маңыздылығын көрсетеді. Тіл мәдениетті таратудың құралы екендігі осы мәселенің тағы бір дәлелі. Алптекин өзінің зерттеулерінде тіл мен мәдениеттің өзара байланысты екенін және тілді үйренгенде сол тілдің мәдениетін де үйрену керек екенін айтады [1].

Мақаланың **мақсаты** – шет тілі сабақтарында оқытылатын тіл елдерінің әлеуметтік-мәдениетін оқытудың тиімді әдістерін анықтау. Белгіленген мақсат, өз кезегінде, бірнеше **міндеттерді** орындауды қажет етеді:

- 1) әлеуметтік-мәдениетті оқытудың әдістеріне талдау жасау
- 2) төрт топ оқушыларға төрт түрлі әдісті қолдануға арналған әртүрлі сабақ жоспарларын жасау
- 3) сауалнамалардың бірінші нұсқасының көмегімен оқушылардың білімдерін тексеру
- 4) жасалынған сабақ жоспарлары бойынша сабақ өткізу
- 5) оқушылардың білімін сауалнамалардың екінші нұсқасының көмегімен анықтау
- 6) екі сауалнамалардың нәтижелерін салыстыру
- 7) қорытынды жасау

М.Гесттің айтуы бойынша, тілді үйрену интерактивті немесе құралды мақсатта болсын, оның мәдениеттану деп аталатын сөйлеу қауымдастығының егжей-тегжейлі сипаттамасымен таныс болу жақсы [2].

Теориялық бөлім. Жаңа мәдениетті үйрену үшін, әдеттегідей, екі әдіс бар: мақсатты мәдениеттің қоғамында өмір сүру және жаңа мәдениет туралы оқу. Теориялық тұрғыдан алғанда, мақсатты қоғамда өмір сүру жеке адамдарға барабар және қажетті мәдени әсер береді. Дегенмен, көптеген тіл үйренушілердің мақсатты тілдік қауымдастықта өмір сүруі мүмкін емес [2].

Крамштың айтуынша, мәдениет дегеніміз - «ортақ әлеуметтік кеңістікті, тарихты және қабылдау, сену, бағалау, әрекет ету стандарттарының біртұтас жүйесін бөлісетін дискурстық қауымдастық мүшелік» [3].

Бұл анықтама дискурсқа маңызды мәселе ретінде назар аударады, сондықтан қарым-қатынас мәдениетті зерттеудегі маңызды элемент болып табылады, өйткені олар осы

қауымдастыққа жаңадан қосылған және бар мүшелері арасындағы мәдени алшақтықты жоя алады [4].

Жаңа мәдениетке сәйкес қауымдастықта жан-жақты байланыс орнату үшін маңызды құзіреттіліктердің бірі – әлеуметтік-мәдени құзіреттілік болып табылады. Бұл – жаңа тілді үйренудегі маңызды «танымдық» фактор. Әлеуметтік-мәдени факторға әлеуметтік-контекстік факторлар, стилистикалық сәйкестік факторлары, мәдени факторлар және ауызша емес коммуникациялық факторлар жатады [2].

Бұл компоненттерде жаңа тіл мәдениетінің барлық дерлік беймәлім бөліктері бар. Осыған байланысты жаңа тіл үйренушілердің жаңа мәдениеттің аз білуі және «оқушылар мен оқытылатын мәдениет ел арасындағы қашықтық» жаңа мәдениетті үйренуге кедергі келтіретін екі фактор болып табылады [5].

Әдіс-тәсілдер. Жаңа мәдениет туралы оқытудың көптеген әдістері болғанымен, осы мақалада төрт түрлі әдістер қарастырылады.

Тақырыпқа негізделген тәсіл – әртүрлі мәдени мәселелерді қамтитын жалпы және көлденең тақырыптарға негізделген. Висниевска-Броговска Д. мәдениетті оқытуға тақырыптық көзқарас өмірді сыныпқа жақындатады және мақсатты мәдениетке қатысты біртұтас және интеграцияланған көзқарасты дамытады деп тұжырымдайды. Ол «тілді қолданатын адамдар туралы білу, олардың мінез-құлқы, наным-сенімдері мен әдет-ғұрыптарын түсіну мәдени сананы арттырады және тілге де, мәдениетке де жеке қызығушылықты арттырады» дейді [6].

Тақырыпқа негізделген көзқарасты қолдайтын Дюрант оқыту «аналитикалық және салыстырмалы әдістер негізінде» жүргізілуі керек дейді [7, 19–38 бб].

Мәдениет ассимиляторы – бұл оқушылар түсінбеуі мүмкін мәдениаралық өзара әрекеттестіктің сыни оқиғасының қысқаша сипаттамасы. [8, 310б].

Оқиғаның сипаттамасын оқығаннан кейін оқушыларға төрт мүмкін түсініктеме беріледі, олардың ішінен дұрысын таңдауды сұрайды. Соңында оқушыларға түсініктеме беріледі, неге бір түсінік дұрыс, ал басқалары белгілі бір мәдени контексте дұрыс емес. Мәдениет ассимиляторларының мәдени ақпараттарды кітаптар арқылы беруден бірнеше артықшылығы бар.

Селейдің айтуынша, оларды оқу қызық және олар оқушыны мәдениаралық мәселелерге қатыстырады. [9, 163 б].

Рөлдік ойын – бұл оқушы белгілі бір жағдай аясында еркін импровизация жасай алатын, оның қатысушысы ретінде әрекет ете алатын әдістемелік әдіс [10, 46 б].

Ю.В. Рындина айтуы бойынша, рөлге ене отырып, оқушылар өмірде кездесетін түрлі проблемалық жағдайларға үйреніп кетеді және бұл мәселенің белгілі бір шешімін шет тілінің коммуникативті құзіреттілігінің толық шешімін көрсетеді. Осылайша, рөлдік ойынның басты мақсаты - оқушылардың әртүрлі деңгейдегі қиындықтардағы идеялары мен жобаларын іске асыру қабілетін қалыптастыру. Бұл өз ойларын шет тілінде айтуға үйретеді; шығармашылық, өз шындығын білдіру сияқты жеке тұлғаның көптеген қоғамдық қасиеттерін дамытады [11, 467-469 бб].

Куиз (Quiz) бұрын оқыған материалдарды тексеру үшін қолданылуы мүмкін, бірақ ол жаңа ақпаратты үйренуде де пайдалы. Оқушылардан жұпта немесе топта сұрақтардың әрқайсысына шын немесе жалған жауап беруін сұрау керек. Жауап беру үшін олар бар білімдері мен ақыл-ойларымен бөліседі. Оқушылардың дұрыс жауап алуы маңызды емес, бірақ алдын-ала болжау арқылы оқушылардың дұрыс жауапты табуға қызығушылығы артады. Дұрыс жауаптарды мұғалім оқу, тыңдау немесе видео арқылы бере алады. Бұл кезде қосымша ақпарат беруге болады.

Практикалық бөлім. Шет тілін әлеуметтік-мәдени оқытудың тиімді әдістерін анықтау үшін мектеп оқушыларының көмегімен, жоғарыда аталған оқытудың төрт түрлі әдісті қолдана отырып, зерттеу ұйымдастырылды. Эксперимент Көкшетау қаласының орта

мектеп-гимназиясында жүргізілді. Тәжірибелік топтарға 2 сынып (7 «Б» және 7 «В»)- оқушылары қатысты. Экспериментке барлығы 46 оқушы (4 топ) қатысты.

Эксперимент екі кезеңнен тұрды. *Бірінші кезеңде* оқушылардың ағылшын тіліндегі мәдени білімдері туралы, әсіресе Англия мен АҚШ туралы ақпарат жинау үшін ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің маңызды тарихи орындары, әлеуметтік сипаттамалары, салт-дәстүрлері, тарихы, географиясы туралы 10 сұрақтан тұратын «Мәдени ақпарат сауалнамасының» бірінші нұсқасы жасалынып, олардың білімдері тексерілді. Оқушылардың білімін жетілдіру мақсатында оқытудың төрт түрлі әдісін (тақырыпқа негізделген тәсіл, рөлдік ойын, мәдениет ассимиляторы, куиз (quiz)) қолдана отырып, сабақ жоспарлары жасалынып, жүргізілді. *Екінші кезеңде* оқушылар төрт түрлі әдістермен оқытылғаннан кейін олардың білімін қайтадан анықтау үшін сауалнаманың екінші нұсқасы бойынша бақылау жүргізілді.

Оқыту әдістерінің тиімділігін өлшеу үшін оқушылардың мәдени ақпараттық сауалнаманың екі нұсқасынан алынған баллдары салыстырылды. Екі сауалнамалардың нәтижелерін салыстыру нәтижесінде барлық төрт әдіспен оқытылған топтардың орташа баллдарының жалпы жоғарылауы байқалды.

Тақырыпқа негізделген тәсілмен оқытылған топтың орташа үлгерімі 65% - дан 68% - ға жоғарылса, рөлдік ойындардың көмегімен оқытылған оқушылардың орташа үлгерімі 63% - дан 68% - ға көтерілді. Ал, мәдениет ассимиляторы әдісін қоланылған сабақтарға қатысқан оқушылардың орташа баллы 66% - дан 75% -ға жоғарылды. Төртінші әдіс - куиз (Quiz) әдісімен оқытылған оқушылар тобының орташа баллы 65% - дан 71% - ға артты. Яғни, тақырыпқа негізделген тәсіл оқушылардың орташа баллын 3% - ға, рөлдік ойын 5% - ға, куиз (quiz)) 6% - ға, мәдениет ассимиляторы 9% - ға арттырды.

Қорытынды. Зерттеу нәтижесінде мәдениет ассимиляторы әдісімен оқытылған топ оқушыларының сауалнама бойынша алған баллдары басқа әдіспен оқытылған оқушылардың баллдарына қарағанда көбірек арттылғанына қарамастан, мәдениетті оқытуда мүмкіндігінше тиімді әдісін таңдау үшін, оқушылардың жас, жеке ерекшелігін, білім деңгейін және тағы басқа факторларды ескеру қажет. Осы экспериментте қолданылған оқытудың әдіс-тәсілдері оқу тиімділігін арттыруға көмектесті. Алайда, білім беру процесін ұйымдастыруда тек белгілі-бір формаға ғана тым жиі жүгінудің кері әсері бар екенін атап өту керек. Себебі, бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығының төмендеуіне әкеліу мүмкін.

Әдебиет:

1. Alptekin, C. (2002). Towards intercultural communicative competence in ELT. ELT Journal.
2. Guest, M. (2002). A critical 'checkbook' for culture teaching and learning. ELT Journal, Vol. 56, No. 2
3. Kramsch, C. (1998). Language and culture. Oxford University Press. 134 p
4. Leather, S. (2001). Training across cultures: Content, process, and dialogue. ELT Journal, Vol. 55, No.3.
5. Tavares, R. & I. Cavalcanti. (1996). Developing cultural awareness in EFL classrooms. English Teaching Forum, Vol. 34 No.3.
6. Wisniewska-Brogowska D. (n. d.). A Topic-based Approach to Teaching Culture. Teachers' Forum. [Online]. [<http://elt.britcoun.org.pl/forum/dorota.htm>], 20.01.04.
7. Durant A. 1997. Facts and meanings in British Cultural Studies in S. Bassnett (ed.), Studying British Cultures: An Introduction. (London: Routledge).
8. Chastain, K. D. (1988). Developing Second Language Skills: Theory and Practice. Harcourt College Pub; Subsequent edition. 438p.
9. Seelye H. Ned. (1993). Teaching Culture Strategies for Intercultural Communication. Natl Textbook CoT. 320p.

10. Фоминых В. М. Ролевая игра при обучении английскому языку: метод. пособие для преподавателей. — Красноуфимск: Изд-во «Объединение Лагран», 2008. — 46 с.
11. Рындина Ю. В. Из опыта обучения студентов иностранному языку (на примере моделирования проблемных ситуаций) // Молодой учёный. — 2013. — № 9 (56).

«Шет тілінің теориясы мен практикасы» секциясы
Секция «Теория и практика иностранного языка»

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING VIA SHORT STORY WRITING

Akisheva A.N.

Scientific supervisor: Anasheva D.K., Senior Lecturer
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan
aksulu.akisheva@gmail.com

Critical thinking is the capability of proper thinking, which provides the concepts of the things we need to do or what we need to believe. It includes the ability to figure out the solution to our problems, evaluating proof and arguing logically. If we work in educational organizations, financial corporations, management sections, or in other professions, then we need to have the power of critical thinking. It is essential in education, as learning demands strength in thinking skills. It also requires the combination of different knowledge and then, being relevant in the practical field. Critical thinking helps a person to determine his priorities in his personal and professional life, assumes the adoption of individual responsibility for the making choice, forms the ability to analyze and draw independent conclusions. Similarly, who wants to develop communicative skills, he can regularly talk to others in order to improve skills. In order to develop, both are necessary to achieve some basic knowledge or proper guidelines for creating critical thinking.

It is true that not everyone is a critical thinker. It is obvious that critical thinking is high order ability, it requires regular practice, because only practice makes it perfect, and transfer notoriously. So, it makes sense that the development of critical thinking is possible, but the methods of creation are very significant, especially by teaching at the school or in college. Thus, a foreign language lesson is an integral part of school education. The English teacher has a difficult task – to teach students to think critically while learning foreign languages. Critical thinking promotes mutual respect for students; it helps to optimize the learning process to teach students how to think critically, we need to help them better understand the true nature. The study attempts to establish critical thinking skills in useful ways. If we want to improve our power of thinking, there are some methods and tactics: an argument mapping, reading stories, doing complex exercises. To develop thinking skills in learners is crucial and it is apparent to do it by providing them with short story writing.

The link between story writing and critical thinking is based on the underlying assumption that writing is intimately connected with thinking.

So why do we need to develop critical thinking? We need to develop critical thinking in order to perceive facts such as the ability to evaluate the world objectively, to comprehend misconceptions and become engaged in the process of thinking. It helps make informed about behavior. This allows us to adapt techniques and approaches that make us more relevant to the classroom. It is pivotal to develop and achieve these above mentioned features via short story.

Researcher Wade operationalizes logical thought in the sense of learning into practice such as questioning, problem-solving, evaluating facts, assessing assumptions and prejudices, avoiding emotional reasoning, avoiding over-simplification, considering other interpretations and tolerating disciplines [1; p.180]. There is no chance of overemphasizing the value of writing skills in

improving critical thinking skills. Students who excel in writing will have their thinking boosted as well. However, someone may undermine critical thinking skills when he chooses to write tasks unwisely. When students are not at a good minimum level in their writing ability, they can benefit their thinking skills; however, carefully choosing the tasks.

In practice, critical thinking processes are rooted in reflection, either in the context of self-reflection or in the connections between individuals, groups, and society. Hummel emphasizes four elements for the improvement of critical thinking ability [2; p.456]. They are reasoning, problem-solving, learning, and meta cognitive monitoring. The reasoning is the act of thinking about something critically or sensibly. The Problem-solving is the action of defining a problem or determining the cause of the problem, and learning is the process of achieving knowledge or skills through study, experience, or being taught. The final component is meta - cognitive monitoring. Meta – cognitive monitoring decides how we can use the information to guide and enhance the process of thought and learning. When engaging in critical thinking, students need to analyze their thinking, verify that they are making progress toward a suitable target, ensure precision, and make decisions about time- and mental effort.

The development of critical thinking in Kazakhstan via story writing became popular among teachers in the 1990s. Having investigated the books on critical thinking it became unequivocal that teachers should use the short story to generate class discussion.

There are the strategies in developing critical thinking via a short story recommended by Crawford, A., Saul, E.W., Mathews, S. and Makinster, J. [3; p. 234] which are considered to be very useful. They recommend three essential stages – Initial stage or Anticipation, secondary stage or building knowledge, and the final stage – consolidation stage. In the initial stage, students are asked to think about the subject they are going to be learned and asked the questions. This helps to call up the skills already acquired by the students. Moreover, it sets learning goals and offers a framework for interpreting new concepts that are close to re-teaching [4; p. 213]. Some techniques that are being used in steps are — what do we know? Structured description, brainstorming, semantic-map, word predictions, thinking-pair-sharing (T/P/S), mixing-freezing-pairing, center, walking around-talking, spider web, etc.

The secondary stage or building knowledge step helps to align expectations with what is learned. The student recognizes the critical points at this level and makes personal links to the lesson that is close to the teaching level. The next is pair reading, pair summing. Guided reading activity, reading with text encoding, mutual teaching, guided listening-thinking are the main fascinating steps. The final stage is the consolidation stage. This process takes place at the end of the lesson, where teachers expect students to focus on what they have learned, discuss what it means to them, focus on how it affects what they think, and talk about how they can use it.

There are some interesting pre-writing techniques: Line of interest, quick-write, character map, think-pair-share, pens in the center, walk-around-talk before story writing. They can be used for various purposes such as generating class discussion, developing specific cognitive skills, summarizing, capturing student's attention.

While teaching students, it is essential to develop an original idea while thinking on different topics, it is more desirable. It is crucial in academic writing in further stages of education. We need to improve our skill of thinking on a broader range [5; p.124].

In the classroom, the amount of thinking can be triggered by writing depends first and foremost on the choice of writing tasks. Evaluation, inference, comparison, or examination are required features that higher-level writing demands. Short story writing is one of them.

During the research, it was advisable for secondary school students to focus on the information authenticity, differentiating the point of view of the story in detail, reflecting on data, using the information in different forms, reaching in a targeted conclusion, and finding out the solutions of the problems that raised.

Taking into account the experiment of the research, the 7-8 grade secondary school students were under the study. They were of Elementary and Pre-intermediate levels, and while writing a

short story, great attention was paid to the selection of topics, meaning of the story, clarified idea, grammar mistakes, vocabulary use, and structure of the story. Firstly, we discussed nanotechnology and robotics (8grade). So, they were given a project describing their robot character and to write about their abilities, benefits, and history. Secondary school students were asked to build an outline, and write a plot, description, strong ending, and to give point of view at the end to get feedback. It is apparent that in advanced classes, it works better. The processing of deep and clear thoughts that helps them to write clear and meaningful. It was absolutely connected with critical thinking. Secondary school students were required to write a story being engaged in the process critically. The experiment was clearly planned and it helped to make their stories very amazing and coherent. The ideas were extremely exciting, secondary school students were motivated by providing interesting ideas. The results of the experiment were obvious and the main aim were reached. Planning out actual ideas and their implementation can make us able to write successfully. Thus, it is obvious to develop critical thinking via story writing.

Literature:

1. Wade. P. (1994). A review of writing to learn in science: implications for practice and research.
2. Hummel (1985) Micro theme strategies for developing critical skills.
3. Crawford A., Saul E.W., Mathews S., Makinster J. (2005). Teaching and Learning Strategies for the Thinking Classroom. Kathmandu: Alliance for Social Dialogue.
4. Mathews (2005) Thinking Disorders.
5. Bean J.C. (1996) The professor's guide to integrating writing, Critical Thinking.

THE ROLE OF COMPUTER GAMES IN DIGITAL EDUCATION

Batyrbek Balgyn

Scientific supervisor: Tulegenova A.M., Master of Education, Senior Lecturer

L.N. Gumilyov Eurasian national university, Nur-Sultan

balgyn.batyrbek@mail.ru

One of the directions of digital processes of the education system is using the computer games. The main special role computer games are acquired in the educational process of digital education. Paths and methods of using computer games in digital education are considered such scientists as E. I. Mashbits, E. S. Polat, I. V. Robert and others.

According to E. S. Polat, a computer game should be considered as the element of the educational area and in the context of intellectual personal development, socialization and information security modern man, whose life activity is carried out in the information society in the period of globalization and mass network communications [1]. E. I. Mashbits, shows what is the use of computer games involves both assimilation of the system knowledge needed to work with computers, and fundamentally organization of the training courses [2].

Studying the possibilities of computer games in the digital educational process needs to start by identifying the characteristics of specification of computer games:

1. The interactive and creative nature of the activity of thinking.
2. Three-Dimensional realism of the simulated environment, complexity scenarios.
3. Require huge resources of computers, implemented online, feedback and networking of games need the support of powerful computer resources.

Let's consider the pedagogical conditions of interactivity games in digital education. Computer games are entertainment games, including of which educational games still a small part. For computer games still characterized by fragmentation and limited the content of the game.

Therefore, using computer games in digital education requires special attention of the teacher to the structure and content of the game, taking into account the age characteristics of students and compliance with ergonomic standards.

The educational potential of games is high. Testify to it numerous dissertation research, advanced pedagogical experience. Computer training game has General feature, but when using it as a method of learning, it manifests itself and it has its own specific characteristics. Unlike other games, including games educational nature, computer training games have individual, inherent only to her features, without the presence of which the game it can't be considered a training program.

The following define the specifics of a computer training game provisions:

- 1) simulation of professional conditions in some computer game activities that are as close to reality as possible;
- 2) joint activities of game participants performing roles stipulated in the game conditions;
- 3) self-development of the situation in a computer game, as a result of which the performance of tasks in the previous stage affects the course of the next;
- 4) a compressed time scale that allows for a few hours or even minutes to reproduce what in real conditions can take months or years;
- 5) game time control;
- 6) a specially developed system for evaluating the progress and results of the game [3].

Creating scenarios for computer training games based on activity approach, as the most adapted for adventure, strategy games.

Teachers psychologists, designers, and programmers participate in the improvement of a computer educational game. Conducting master classes, seminars for teachers, creating online communities of teachers contributes not only to the better use of computer training-business games, but also the dissemination of advanced teaching experience in e-learning.

By duration of computer training and business games divided into:

- 1) occupying part of the lesson,
- 2) occupying part of the training course,
- 3) longitudinal (up to the whole school year).

Games that take up part of the lesson can be used as fixing the new material and repeating the past material. These games are aimed at forming certain skills and testing them knowledge.

By the number of participants games are divided into individual and network with involving multiple players. Network games solve several problems of the pedagogical tasks: joint solution of game situations, conducting group forms of learning, and are similar to social games, which recently have become the most preferred.

By the time games can be online or offline. At least one and the same game can be played both online and offline, but they will perform of the pedagogical tasks.

When the game is played online, time limits are required, and the player's focus on fast performing game training tasks. An offline games provides familiarity with new educational material, there is no time limit, speed up. The main thing is a deep study of theoretical approaches, conducting certain educational research.

By genre of game technology computer training games can be divided into simulators, quests, adventures, and strategies. Managing the studying process in the training, games are consisting of the five stages.

- 1) development the computer game;
- 2) an execution of the script by the computer;
- 3) an execution of the scenario by the player;
- 4) an evaluating the results of player actions;
- 5) analysis of player training.

In the context of the updated content of education, students not only use computer games as a digital learning tool technology, but they also program games themselves.

The first computer games appeared long ago, in 1947. The main stage of development of the first computer games falls on 50-60 years of last century. They were originally created not for entertainment, but for scientific purposes. The OXO game (an analogue of Krestikov-Nolikov) was part of A. S. Douglas's doctoral dissertation [4].

But, despite this, the games have become very popular among students and visitors to educational institutions. The history of the creation of the first online games dates back to 1970. They worked on closed networks and were not connected to the Internet. The boom of online games began in the early 2000s; 2003 was, in a way, a turning point. The bar has been raised to the highest level, even by today's standards. Three online games World of Warcraft, Lineage and Eve Online were born. The first of the list and today is one of the first places among online projects of all time in terms of the number of active users.

We know that there are many computer games, they are different, but they can be divided into three groups: cognitive, educational and entertaining. If everything is simple with cognitive and educational games, and they really help students learn English, then with entertainment games the question remains open, because they are entertaining in nature and do not imply English language exercises. Nevertheless, entertaining computer games can help improve English language skills among schoolchildren. How?

The fact is that a significant number of popular computer games are produced by foreign companies that fill the game with an English-language interface, that is, the game's screensaver, function buttons, tasks, character dialogs are printed and pronounced in English. At the same time, many games contain dialogs in spoken language, most of whose words do not fit into the course of the school curriculum for learning the English language. And tasks, sometimes, are so complicated that even a few incorrectly translated phrases will lead to a loss. And if the player does not know English and does not have the skills to translate a foreign text, then he will not be able to play this game.

So, why are games useful in learning English?

Firstly, games combine business with pleasure. This is not a school lesson where you are forced to read boring texts and it is not clear why to conjugate verbs. The game has a clear goal - to infiltrate a military base, eliminate the criminal, solve the mystery of the ancient pirate colony. For the sake of such heroic achievements, it's not too lazy to sit and figure out what exactly they want from you in an incomprehensible language, you can pause the game and look for a translation of unfamiliar words. More importantly, the successful completion of the task causes the player positive emotions and stimulates the continuation of the game and, as a consequence, the further study of English.

Secondly, games teach new words. New vocabulary constantly sounds in dialogs and flashes in the inventory. Words are easy to remember because of their frequent repetition, and also because they are really needed here and now.

Thirdly, the games are interactive. Unlike a movie or a series, in a game, one has to interact with other characters: follow their instructions, choose lines in the dialog branches of Fourth, the games are diverse. Medieval conflicts, futuristic wars, detective investigations, criminal showdowns - the list of stories can be continued.

And, therefore, the language in such games is very different. It should be noted that while 10-15 years ago English-language computer games did not have a Russian interface, now applications have appeared that help change the game interface. And one of the most important settings is changing the language to Russian. Therefore, many people playing computer games prefer to use the Russian version. Accordingly, in this case, computer games will not contribute to improving the level of English.

Thus, the following pedagogical functions can be distinguished computer educational and business games:

- formation of professionally significant skills and abilities,
- development of student's creative activity,

- prospects of training,
- development of communication skills.

Games have a positive effect on the formation of the cognitive interests of younger students, contribute to the conscious development of a foreign language. They contribute to the development of such qualities as independence, initiative; fostering a sense of collectivism. Students actively, enthusiastically work, help each other, carefully listen to their comrades; the teacher only manages the learning activities. It should be noted that the effectiveness of role-playing as a teaching methodology is increased if the teacher correctly determines the duration of the participants' verbal communication. All of the above allows us to conclude that computer games – necessary and sufficient element of digital education.

Literature:

1. Polat E. Information technologies in foreign schools // Computer science and education. – 1991. – №3. – P. 109-114.
2. Mashbits E.I. Psychological and pedagogical problems computerization of training: (Pedagogical science-reform schools) – M.: Pedagogy, 1988. – 192 p.
3. Robert I.V. Theory and methodology of Informatization of education (psychological, pedagogical and technological aspects) [Electronic resource] / I. V. Robert. – E. ed. – M.: BINOM. Knowledge lab, 2010.
4. Servatkin D.A. Influence of computer games on the study of English / D. A. Servatkin, T. V. Kakosha. – Text: direct, electronic // Young scientist. – 2018. – No. 3 (17). – P. 20-22. – URL: <https://moluch.ru/young/archive/17/1249/> (accessed: 04.24.2020).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУТЕНТИЧНОГО ПЕСЕННОГО МАТЕРИАЛА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЛЕКСИКИ.

Бондаренко С.А.

Научный руководитель: Жукова А.К., к.ф.н, доцент кафедры Английского языка и Методики Преподавания

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Bonn-smv@mail.ru

Поиск новых подходов к обучению и изучению иностранных языков обуславливает изменения в теории и практике преподавания.

Это проявляется как в отборе языкового материала, так и в разработке новых приёмов, направленных на развитие процесса обучения иностранного языка вообще и обучения лексики, в частности.

Проблемы статьи заключается в раскрытии необходимого творческого потенциала для работы с песенным материалом, как учителю, так и учащимся.

Актуальность статьи состоит в том, что на данный момент занятия в общеобразовательной школе подвержены жестким рамкам, придерживаясь которых сложно создать интересный урок. Требования к занятиям осуществляются, таким образом, будто бы школьники располагают достаточными разговорными навыками на иностранном языке. Конечно, исправить ситуацию в корне видится маловероятным, но помочь учащимся в пополнении лексического запаса вполне возможно. Для этого в данной статье на рассмотрение взят аутентичный песенный материал.

Объект исследования - формирование лексических навыков на уроках иностранного языка

Предмет исследования- аутентичный песенный материал для развития лексических навыков на уроке иностранного языка.

Анализ исследовательских работ – в последнее время использование песен приобретает всё больший и больший размах, но по большей части самостоятельно, не на уроках. Всё же и в этом вопросе есть знаменитые фамилии. Многие отечественные и зарубежные методисты интересуются и занимаются изучением плюсов и минусов работы с аутентичным песенным материалом. К исследователям данного явления можно отнести С.А. Кашук, А.П. Рябищенкову, Г.В. Сороковых, Беланов А.К. и Е.С. Шерр

Для начала нужно установить, что представляет собой понятие «лексика» и почему так важно её развивать. Как уже давно известно, язык имеет 4 важных компонента: Морфологический, фонетический, синтаксический и лексический. Основопологающим в коммуникации, конечно же является лексический уровень. При изучении иностранного языка, особенно не находясь в её среде, лексика составляет базу, является средством коммуникации людей. Так как основной целью лексики является развитие устных навыков, необходимых для общения, следует отметить важную роль овладения этим этапом обучения, а так же подчеркнуть важность умения находить подходящие по смыслу синонимы, идиомы и просто уметь правильно выражать мысли и правильно понимать посыл собеседника.

Словарь С.И. Ожегова предлагает следующее определение: «Лексика – это словарный состав языка, какого-нибудь его стиля, сферы, отдельного произведения»[1, с. 945]. По Э.Г. Азимову, лексика (от греч. *lexikos* – словесный) - словарный состав языка, совокупность слов языка, ведущий компонент речевого общения, выступает в речи во взаимодействии с грамматикой и фонетикой. При обучении рецептивным видам речевой деятельности большое значение имеет потенциальный словарь (потенциальный словарный запас) – слова, которых не было в языковом опыте учащихся, но которые могут быть поняты учащимися на основе языковой догадки[2, с. 121-122].

На сегодняшний день песни играют большую роль в жизни людей. Англоязычные песни пользуются весьма большой популярностью и звучат практически ото всюду. Особенно близки к иностранным песням школьники, которые проводят большое количество времени в социальных сетях или играют в видео игры. Так они просто не могут не услышать какую-нибудь песню и не запомнить ее мотив. К тому же, большая часть подростков очень любит музыку. На данный момент встретить подростка без наушников большая редкость. Очень часто чрезмерное прослушивание музыки вызывает недопонимание со стороны взрослых, по тому как дети отвлекаются от уроков, или просто ничего не слышат. Тем не менее, любимое занятие можно сделать еще и полезным.[3, С. 53-58]

Англоязычные песни могут здорово помочь учителю-предметнику на его уроках. В последнее время очень часто появляются рекомендации по работе с песнями на уроках английского языка, ведь их эффективность легко подтверждается на практике.

Нужно сразу же отметить, что использование песенного материала на уроке будет в корне отличаться от обычного аудирования. Конечно, существует не мало песен, написанных именно для изучения английского языка, но такие песни часто подвержены критике, так как не имеют красочного музыкального сопровождения, интересного смысла и динамики. Тем не менее использование таких песен имеет место быть, но подходит большей частью школьникам младшего звена, для разучивания слов в очень узкой сфере, например «Цвета, части тела». [4, С. 239-244.]

Учащимся же среднего и старшего школьного возраста полезнее и интереснее будет работать с современными популярными композициями. Конечно же, вкусы детей разнятся, и порой выбор материала представляет особую сложность для учителя, но можно организовать работу таким образом, чтобы чередовать композиции, например сегодня прослушать композиции одной группы в классе, завтра другой. Другим вариантом будет использовать песни из уже давно вышедших фильмов.[5, С. 60-63].

В любом случае, даже если учащиеся не в самом большом восторге от выбранной песни, их аффективный порог значительно снижается, то есть учащиеся не чувствуют себя под большим давлением от поставленной задачи и воспринимают такой урок просто как прослушивание и проработка композиции.

Для развития лексики на уроках иностранного языка не обязательно уделять этому 40 минут. Достаточно 10-15 минут, в ходе которых будет прослушан только небольшой отрывок, как припев или куплет – оптимальный вариант. Главное – не перегружать ученика занятием музыкой, иначе он начнёт видеть это как испытание.[6, С. 70-73.]

Использование песни для развития лексики хорошо тем, что каждый раз можно придумывать новый тип задания и по-разному использовать новые лексические единицы.

Как вариант, на начальном этапе можно включить отрывок песни, спросить у учеников знают ли они перевод, поинтересоваться их догадками на счёт содержания и сути данной песни. Текст должен быть предложен ученикам в качестве зрительной опоры.

Следующим шагом можно сделать прочтение строчек из песни вслух. Чтобы ученикам было легче адаптироваться, первым делом, после прослушивания, учитель сам чётко читает текст, а затем ученики повторяют хором. Далее, когда ученики более-менее привыкли к подобной атмосфере, можно давать задание на прочтение индивидуально.[7, С. 28-31].

Еще одним интересным занятием на уроке можно использовать игру с постепенным исчезновением слов. Учитель записывает рифму (четверостишие) ученики хором повторяют. Потом учитель стирает с доски последнее слово, дети же повторяют всю рифму, по памяти вспоминая именно это слово. Так учитель продолжает стирать по 1-2 слова, задача класса – к полному исчезновению четверостишия быть готовым пересказать его по памяти.

В подобной практике не обязательно вести словарь. Ориентироваться следует на умения и навыки класса, полученные ранее. Более полезным будет записывать ситуативные фразы и выражения, по примеру которых потом будут составлены собственные предложения.

Можно выделить и разобрать еще большое количество способов работы с иноязычным текстом, такие как : заполнение пропусков, поиск подходящего слова, поиск той или иной грамматической конструкции или же просто повторение фраз по памяти. Выбирать способ работы следует, как уже говорилось ранее, опираясь на уровень навыков и умений всего класса в целом и количества учащихся в группе, классе.

Подводя итог, следует отметить, что использование аутентичного песенного материала не столько влияет на развитие лексики учащихся посредством заучивания, сколько стимулирует учащихся активизироваться и раскрыться друг другу. В данном случае можно считать, что главная лексическая задача выполнена – происходит развитие коммуникации.

Литература:

1. Ожегов С. И. и Шведова Н. Ю. **Толковый словарь русского языка**. Изд. 4-е, доп. М., 1997. с. 945
2. Беланов, А. Использование песен на уроке английского языка / // *Methods of teaching*, - 1998. с. 121-122
3. Шерр, народная песня на уроке иностранного языка / // *Иностранные языки в школе* - 2004. - №4. - С. 53-58
4. Сон М.А. Использование песенных материалов на уроке иностранного языка в вузе // *Новые технологии в образовании: Мат. XVI науч.-практ. конф. Центр научной мысли.* – М.: Спутник+, 2014. , С. 239-244
5. Кашук, лингвистической компетенции на основе современных песен / // *Иностранные языки в школе* - С. 60-63

6. Рябищенкова, А. П., Сороковых, Г. В. Об интеграции различных видов деятельности на уроках иностранного языка в младших классах / , // Иностранные языки в школе - С. 70

7. Гебель С.Ф. Использование песни на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 2009. – № 5, с28-31

«CASE-STUDY» IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN SECONDARY SCHOOL

Yermek A.Ye.

Scientific supervisor: Sagimbayeva J.E., Candidate of Pedagog. Sciences, Assoc. Prof.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan

ainura.e.789@gmail.com

Recently, teaching a foreign language has undergone an unusually many innovations, techniques and technologies intended to increase the effectiveness of learning, to sustain the intensity of the process and the motivation for studying. Innovative educators have created and successfully used game technologies, innovations for individualizing instruction, problem-based instruction, communicative technologies, etc. All of them are based on methods of dynamic learning. Therefore, they are correctly named intensive educational technologies.

Among such interactive technologies, the case-study-technology is especially relevant nowadays. It is directed at exploration the variety of speech behaviors, which is fundamental for the effective formation of students' communicative competence in foreign language.

The introduction and implementation of case study in the practice of school education is currently an urgent task. A case is a description of a specific real situation, prepared in a specific format and designed to teach students the analysis of different types of information, its generalization, the skills of formulating a problem and developing possible solutions to it in accordance with established criteria.

In Kazakhstan, the case study method and its practical application were carried out by S. S. Dzhubatyrova, N. G. Abuykhyrova, who released a training manual on the basis of Utemisov West Kazakhstan State University "Using the case method in the classroom with the critical teaching technology" in 2006, such articles are devoted to case study method: article of the young scientist Yunisov Yersin, "Case-method in the practice of multilingual education" (Kazakh Agrotechnical University named after Seifullin), Sleptsova N.A. "Case-method as a means of educating a competent teacher of professional training" (Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin) [6].

This method of teaching English is characterized by complexity, integrity and multi-levelness. The complexity of the method lies in the fact that the case study in its essence directly related to the theory of speech communication and the stylistics of English language. At the same time, there is a stimulation of intersubjective communications, which in turn makes the education of students more capacious. Integrity is reflected in the goal of this method, which is to develop students' communicative and professional skills. Multilevel is characterized by the fact that within the same case, you can apply different approaches to the formation of intercultural communicative competence.

The Case study method can be implemented in accordance with the following scheme:

- introduction to the problem description,
- self-examination/analysis of the situation in groups (diagnosis of problems),
- the presentation of its findings and decisions in discussions with other students,
- decision-making, presentation and argumentation of the taken decisions.

The case study allows focusing on the active mental activity of students, which requires the possession of certain language tools.

The principle of speech intention of teaching foreign language (communicative) requires the institution of the educational process was similar to the process of communication (social speech), motivation, speech partnership, the use of speech tools that operate in real lifecommunication. This means that teaching students using Case Studies should involve students in oral (listening, speaking) and written (reading, writing) communication.

During the design discussion in the execution of Case Study it is necessary to take into account the following elements of the educational situation:

1. The conditions of the situation:

- Description of the situation (information about the situation and participants in the dialogue);

- Speech stimulus as a reason for speech (the attitude of speakers to the situation, their specific position);

- Task assigned to the student.

2. Student's speech response.

At the same time, the conditions of the described situation should be interesting to the student, it is offered in a compact form, taking into account their language capabilities. M.D. Ilyazova and A.I. Kurpesheva note that “the educational-speech situation is a set of set speech and non-speech conditions necessary and sufficient for the student to correctly perform a speech action in accordance with the intended communicative task.” [4; p.23]

The authors draw our attention to the fact that cases should be designed as a system of educational speech situations, defined by a system of speech exercises. Indeed, mastering speech activity is possible only in the course of performing exercises.

In a Case study, as in an exercise in speech activity, it is important to distinguish the following components:

- Purpose;

- Content;

- Real educational and professional actions as a solution to the educational and communicative problem;

- Student understanding of the purpose and content of actions;

- Control and self-control.

It is believed that in the structure of the exercise in a foreign language three partsshould be provided:

- Instructive, in which the task is formulated and instructions are given for its implementation;

- Executive, ensuring the implementation of operations or studentactions with the material;

- Control, providing, if necessary, self-control and self-correction.

While designing the educational process for the implementation of the Case study method, one cannot ignore the most important methodological principle of pedagogy and the psychology of teaching a foreign language – communicativeness. According to E. I. Passov, “if we want to teach a person how to communicate in a foreign language, then we need to learn this in terms of right communicative environment” [3].

In the system of foreign language education, case technology provides such opportunities as:

- to improve skills in monological and dialogical speech;

- to develop creative analytical abilities of students;

- to expand speech experience by finding constructive solutions to problems, which will help to quickly and reasonably navigate in such real situations;

- to form the socio-psychological readiness of students to work in a team.

The main means of communication is speech activity – “an active, focused, mediated by the language system and conditioned by the situation of communication, the process of transmitting and

receiving messages, i.e., the process of production and reception". Language is a tool of formation and expression of thought in the process of its utterance by the speaker. The following types (forms) of speech activity that implement communication are distinguished – speaking, reading, listening, and writing. The result of productive types of speech activity (speaking and writing) defined as “a materialized embodiment of speech activity”; in receptive types of speech activity (listening, reading/translating), such is an understanding of the semantic content of the text and subsequent speaking. According to E.I. Passov, speaking in a foreign language is characterized by a focus on solving a speech problem, logicity as a sequence of exposition in the development of a key idea; structural/connected; productivity (novelty); continuity (the absence of unnecessary pauses, meaningful syntagmatic of the statement); independence; expressiveness of speech [3].

An important aspect of creating a case in a foreign language is the design of communicative learning-oriented situations as situations of interaction between the teacher and student / students, determined by the content of training and the nature of personal communication [5]. According to I. S. Trifonova, in accordance with the three-phase structure of activity, such a situation has a three-component structure:

- “orienting phase - formulation of a communicative task (motivational and orienting phase of speech activity);
- performing - solving a communicative task;
- controlling - control or self-control (the interaction of the teacher with the group)” [5; p. 10].

An analysis of the psychological and pedagogical potential of the communicative situation allows us to distinguish the most value components of case study: personal (occurs at the level of personal meanings), interpersonal, creative, autonomous (freedom of choice to solve a communicative problem and a means of expressing thoughts), success, actualization of self-awareness, actualization of life experience.

In conclusion, it can be noted that the implementation of case technology in foreign language classes at a secondary school helps to organize authentic interaction, to form and develop a whole range of different skills among students (the ability to express one’s opinion, the ability to work in a team, the ability to make decisions, the ability to be creative think independently, etc.), which will be useful to them in the future – in professional and personal life.

Literature:

1. Krupchenko A. K. Professional'naialingvodidaktika [Professional linguodidactics]. Inostrannyeiazyki vshkole, 2010.
2. Anderson L.W., Krathwohl D. (2000). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: a revision of bloom’s taxonomy of educational objectives, complete edition. Longman Publishing Group, White Plains, New York.
3. Passov E. I. Urokinostrannogoiazyka v sredneishkole [Foreign language lessons at the secondary school]. – M.: Prosveshchenie Publ., 1988.
4. Il'iazova M.D., Kurpesheva A.I. Inoiazychnaiakommunikativnaiakompetentnost' inzhenera: sushchnost', struktura, formirovanie v protsessesamostoitel'noiraboty: Metodicheskieukazaniiadliastudentovtehnicheskikhspetsial'nostei [Foreign language communicative competence of an engineer: essence, structure, formation in the process of independent work.]. Pod redaktsiei M.D. Il'iazovoi. Chast' I. – Astrakhan, Izd-vo AGTU, 2012.
5. Trifonova I.S. Tsennostnyi potentsial kommunikativnoi situatsii v obuchenii inostrannym iazykam [Valuable potential of communicative situation at foreign language teaching]. Inostrannye iazyki v shkole, 2012. – No. 3
6. Назарбаев Н.А. Нам необходимо взглянуть в прошлое, чтобы понять настоящее и увидеть контуры будущего // QAZAQSTANTARIHY [электронный источник] URL: <https://e-history.kz/ru/contents/view/1129> (Дата обращения: 30.03.2020)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ А.САПКОВСКОГО «ВЕДЬМАК»

Жукенов Н.К.

Научный руководитель: Жукенова А.К., к.ф.н, доцент кафедры английского языка и методики преподавания

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Jacket1935@gmail.com

Жанр фэнтези, несмотря на свое заслуженное место в современной литературе, продолжает развиваться и сейчас, ведь необычное всегда привлекало читателей. В стремлении привлечь большую аудиторию к своему творчеству, авторы создают миры, все более отдаленные от настоящего на различных уровнях. Учитывая то, что никаких канонических ограничений в литературе такого вида не существует, ее язык претерпевает постоянные изменения, чем обусловлена сложность перевода таких текстов.

Трудности художественного перевода произведений в жанре фэнтези, функционирующего в сфере художественной литературы, связаны с созданием адекватного и полноценного текста с учетом всех особенностей структуры, стиля, лексики и грамматики, а особенно элементов нереальности, вымысленности, гротеска.

Перевод произведения жанра фэнтези – это творческое переосмысление текста, при этом невозможным является сохранение специфики оригинала полностью, потому что это было бы только дословное копирование. Если для носителей языка восприятие художественного произведения подкрепляется, как справедливо отмечено В. Н. Алексеевой, «знанием особенностей родной культуры и реалий, то у представителя другой культуры возникают определенные трудности с пониманием этого же художественного произведения, но на родном языке. В связи с этим возникает проблема того, как адекватно перевести художественное произведение на иностранном языке» [1].

Актуальность данной работы обусловлена высокой популярностью романов-фэнтези и трудностью их перевода, связанной с тем, что язык литературы этого жанра претерпевает постоянные изменения. Перевод фэнтези представляет собой серьезную проблему, требующую детального изучения с литературной, психологической и особенно лингвистической точек зрения. Широкое использование фэнтези в ряде литературных жанров, отношение многих исследователей к данному явлению, как к «непереводимому», диктует необходимость разработки принципов перевода этого приема с одного языка на другой.

Объектом исследования является жанр фэнтези в произведении Анджея Сапковского «Ведьмак» на английском языке и его перевод на русский язык. Для анализа перевода жанра фэнтези специально выбрано данное произведение.

Предмет исследования – способы передачи жанра фэнтези, как стилистического приема, различные виды и варианты подходов к проблеме перевода жанра фэнтези.

Анализ данного произведения осуществлялся с помощью классификация переводческих соответствий Я.И. Рецкера и В.Н. Комиссарова по характеру переводческих действий:

- 1) эквиваленты, установившиеся в силу тождества обозначаемого, а также отложившиеся в традиции языковых контактов;
- 2) вариантные и контекстуальные соответствия;
- 3) все виды переводческих трансформаций [2 – 3].

К лексическим трансформациям разные исследователи относят такие преобразования, как транслитерацию, транскрипцию, переводческое калькирование, конкретизацию, генерализацию, модуляцию (смысловое развитие). Кроме того, важными лексическими трансформациями, которые используются практически во всех переводах – лексическое

добавление, лексическое опущение, лексическая замена. Рассмотрим особенности применения данных трансформаций на примере перевода текста произведения «Ведьмак».

Чаще всего с помощью **транслитерации** производится передача имен собственных. Например, часто таким образом переводятся топонимы:

1) «It's been years since you trained together at **KaerMorhen**» [4; p. 10]. – «Прошли годы с тех пор, как вы тренировались в **КаэрМорхене**» [5; с. 18].

В данном случае в оригинале используется топоним *KaerMorhen* – название горной крепости, в которой располагается ведьмачья школа. Поскольку перевода этой лексемы на русский язык не существует, переводчик использует транслитерацию.

Антропонимы, т.е. обозначения имен персонажей, также подвергается данной переводческой трансформации, например:

2) «'Careful, **Velerad**,' snarled **Ostrit**'» [4; p.10]. – «Осторожнее, **Велерад**, – прошипел **Острит**» [5; с. 18].

В этом предложении содержатся два антропонима: *Velerad* и *Ostrit*, которые не имеют перевода на русский язык. То же – и в следующем примере:

3) «And his son, **Windhalm**, the only man worthy of **Pavetta's** hand and bed!» [4; p.44] – «И его сыну **Виндхальму**, единственному, достойному руки и ложа **Паветты**!» [5; с. 122].

В следующем примере представлены антропонимы (*Tuirseach*, *Rainfarn*) и топонимы (*Attre*):

4) «And are you going to silence me, too, **Tuirseach**?' shouted **Rainfarn** of **Attre**, standing up» [4; p.44]. – «Меня ты тоже успокоишь, **Турсеах**? – крикнул, вставая, **Раинфарн** из **Аттре**» [5; с. 122]. В переводе имени *Tuirseach* не отражена буква *i*, но, поскольку понятие транскрипции в данном случае не применимо (в английском звучании имя будет представлено по-другому), то здесь можно говорить именно о транслитерации: переводчик сократил лексему для благозвучия.

Рассмотрим случай использования транслитерации при переводе не имен собственных, а нарицательного обозначения персонажа.

5) «Fairies and **rusalkas** snatch children from villages by the hundreds» [4; p.5]. – «По селам **русалки** да нищенки детей умыкают, уже на сотни счет пошел» [5; с. 10].

Рассмотрим перевод слова *rusalkas*. Данная лексема была переведена с польского языка на английский с помощью транслитерации: *rusalka* – *rusalka*, а множественное лицо образовано посредством калькирования: *rusalki* – *rusalkas*. Процесс перевода на русский язык осуществлялся таким же образом.

Итак, транслитерация применяется в том случае, если необходимо передать на русский язык какое-либо имя собственное: в рассмотренных нами примерах это антропонимы, называющие персонажей, и топонимы. Поскольку речь идет о произведении жанра фэнтези, все эти имена собственные являются вымышленными, а значит, не имеющими устойчивых соответствий в русском языке, в связи с чем переводчик может использовать те переводческие трансформации, которые он считает нужными. В данном переводе таким способом является транслитерация.

Для передачи подобных лексем также может быть использована **транскрипция**. Например:

1) «**Yennefer**, imagine the most powerful woman in the world» [4; p.4]. – «**Йеннифэр**, представь себе самую могущественную женщину в мире» [5; с. 12].

Транслитерироваться могут и обозначения титулов. Например:

1) «'These nobly born gentlemen,' she said casually, settling herself more comfortably in her throne-like armchair, 'are in the service of **Duke Hereward**, who governs these lands most mercifully» [4; p.38]. – «Благородные господа, – сказала она вскользь, удобнее устраиваясь на своем похожем на трон кресле, – пребывают на службе у владельца здешних земель, **дюка Эрewarda**» [5; с. 52]. Слово *duke*, в основном, переводится как *герцог*, *князь*, однако в данном случае переводится с помощью транслитерации, как и имя *Hereward*.

Еще одним способом передачи слов на русский язык является калькирование. Чаще всего с помощью данной трансформации передаются топонимы, названия каких-либо объектов местности, например:

1) «Later, it was said the man came from the north, from **Ropers Gate**» [4; p.2]. – «Потом говорили, что человек этот пришел с севера, со стороны **Канатчиковых ворот**» [5; с. 5].

В данном случае словосочетание *Ropers Gate* разделено переводчиком на части и передано на русский язык в соответствии с их значением. В данном случае слово *Roper* является производным от слова *rope* – *веревка, канат*, и, поскольку в словосочетании оно выполняет роль прилагательного, на русский язык переведено тоже с помощью прилагательного – *Канатчиковый*, а *Gate* передается в соответствии с его словарным значением – *Ворота*.

Конкретизация является переводческой трансформацией, которая позволяет уточнить и конкретизировать информацию, которая дается в исходном тексте.

1) «No doubt you do, in your **profession**, but to me they are swindlers and fools» [4; p. 5]. – «Полагаю, в твоём **цеху** их тоже немало, но на мой вкус – так это дармоеды и дурни» [5; с. 10]. Слово *profession* обозначает профессию, занятие, ремесло: «any type of work that needs special training or a particular skill, often one that is respected because it involves a high level of education» (любой вид работы, который требует специальной подготовки или определенного навыка, часто уважаемая работа, потому что она предполагает высокий уровень образования) [5]. В данном случае, используя русскую лексику *цех*, переводчик прибегает к конкретизации: *цех* здесь обозначает определенную группу, людей занимающихся одним и тем же ремеслом, имеющих одну и ту же профессию: «Сословная организация ремесленников одного ремесла (ист.)» [7].

Таким образом, при анализе текста было выявлено 94 случаев использования лексических трансформаций, из них: 15 примеров лексического опущения, 13 – транслитерации, 12 – транскрипции, по 11 – лексической замены и замена словом с иной стилистической окраской, 10 – лексических добавлений, по 9 – конкретизации и смыслового развития, 4 – генерализации, 2 – калькирования.

Отсюда следует вывод, что чаще всего используются приемы опущения слова, замены слова (в том числе и изменение стилистической принадлежности), добавлений. При передаче имен собственных чаще всего применяется транскрипция и транслитерация.

Литература:

1. Алексеева, В. Н. Проблема перевода художественного текста на иностранный язык/ В. Н. Алексеева//Ярославский педагогический вестник. — 2012. — Том I (Гуманитарные науки), № 3. – С. 153–155.
2. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) [Текст]/ В.Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
3. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика Категория: теория и практика перевода Тип издания: учебник Серия: Библиотека лингвиста Издательство: Р.Валент Переплет, 2010. – 240 с.
4. Cambridge English Dictionary&Thesaurus [Электронный ресурс] URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
5. Сапковский А. Ведьмак. Последнее желание /пер. с англ. Е.П. Вайсброта. – М.: АСТ, 2015. – 241 с.
6. Sapkowski A. The Last Wish. Translated by D. Stok. Mackays of Chatham, 2004. – 14 p.
7. Толковый словарь Ожегова [Электронный ресурс] URL: <https://slovarozhegova.ru/>

THE ADVENTURE OF ENGLISH TO BECOME A WORLD DE FACTO LINGUA FRANCA

Kairzhanova D.K.

Scientific supervisor: Latanova R.U., Senior Lecturer
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan
kairzhanova_diana@mail.ru

English has become an international language not as fast as it seems. It all started back in the XVII century, when England ceased to be a country that is being conquered, and became a conquering country, having succeeded quite a lot in this business. The English fleet was one of the most powerful in the world. Most of the land - half of the territory of North America, many countries in Africa and Asia, Australia, India – was ruled by the British crown. English has penetrated all corners of the globe. At that time, the most important task for England was to establish trade relations. Naturally, the language of the dominant and more developed country overshadowed the local languages. Here the golden rule worked - whoever has the gold, rules the one, he chooses which language to speak. England gave impetus to the emergence of the world economy and the development of international relations in the XVIII century, it was English that was used for trade. Even when the colonized countries gained independence, trade relations with Great Britain continued to develop, and English remained. First, because the languages of the conquered countries lacked the right words: there were no terms for trading. Secondly, because English is already rooted in this area and the locals knew him well. Anyone who wanted to earn his bread, had to communicate in English. But why then in the countries of Asia and Africa, English did not become the native language? Because the British did not move to these countries as massively as, for example, in America, and did not spread their language, their culture and their way of life. In India, English has become much more entrenched than in many other countries. For 30% of Indians, English is their native language. Although in addition to Hindi in India, more than 400 languages are used, only English is the second state language. Another good reason, which predetermined the use of English as an international language, is the conquest of the New World, America [1; p.58]. The British were not the only settlers. In addition to English, in America they spoke French, Spanish, German, Dutch. At the beginning of the 20th century, the question of national unity was acute: something had to unite the country and the people who live in it. And English in this case acted as a link. In the US, there was a tough policy of crowding out languages, despite the fact that there is no single official language in America. Official documents were drawn up only in English. In many states, teaching was prohibited in all languages except English. This policy has borne fruit. America led a language policy in the direction of the globalization of its language. And the key role was played by the fact that two inventions appeared in the USA, without which our life is inconceivable - a computer and the Internet. These means of instant information dissemination have greatly contributed to the globalization of the English language. In the second half of the 20th century, against the background of post-war and half-ruined countries, the USA looked very attractive. The «American dream» seemed ideal, and people from different countries were striving to at least get closer to this ideal, and language was one of the ways to get closer. Films, music, youth movements came to us from overseas and brought with them an English-speaking culture [2; p.6].

Today, English has become the international language, it is the most common in the world. For more than 400 million people, he is a mother tongue, for 300 million people, he remains a second language, and another 500 million speak English to some extent.

English is the language of commerce and business. In many countries, English occupies a very important place as the language of diplomacy, trade and business. 90% of global transactions are in English. World financial funds and stock exchanges operate in English. Financial giants and large corporations use English regardless of the country in which they are located. English -

language of education. English is the most popular foreign language in schools. The most prestigious universities in the world are English-speaking. In countries where English is the second state language, students prefer to study in English. Knowledge of English provides an opportunity to get a good education and build a successful career [3; p.112].

English – the language of science and technology. English has become the language of the XXI century – the century of technical progress and information technology. Today, all instructions and programs for new gadgets are written in English. Scientific reports, articles, reports are published in English. 90% of Internet resources are English-speaking. The overwhelming majority of information in all spheres - science, sport, news, entertainment – is published in English [4].

Understanding English as lingua franca suggests describing it from two points of view: it can be seen as a function, and as a form. In the first case, the question is raised about who in modern conditions can be considered a native speaker of the language, and who - only its user. In the second case, it is very important to describe a genuine speech product, which is not always built according to the rules and norms of the standard version of the English language. As you know, the English language has evolved, and such a process as globalization could not affect it. First, it involves the expansion of Anglo-American culture, and secondly the impact on the English language as a language of international communication, host languages and cultures. There is no particular need for speakers to adhere to the linguistic and cultural norms of native English speakers, as communication often takes place without their participation. The researchers identify the following features of ELF.

Lexico-grammatical: John Jenkins identifies the lexico-grammatical characteristics of English as lingua franca in a separate group, and they are as follows:

- tendency to omit ending -s in verbs in 3rd l. u. h. in present tense – he thinks;
- interchangeability of the relative pronouns which and who is who things, people which;
- use of nouns that do not have plural forms in standard English, plural - knowledges, advices;
- confusion in the use of definite and indefinite articles and omission of article;
- incorrect use of “tag questions” (e.g., isn’t it? or no? instead of shouldn’t they? You’re very busy today, isn’t it?) [4] R. Smith in his work is based on the opinion of B. Seidelhofer, who added the following characteristics to this group:
  - use only the basics of the verb without adding the ending -ing in the following constructions: I look forward to see you tomorrow;
  - the use of the subordinate clause with that instead of infinitive constructions (infinitive constructions): “I want that we go”;
  - excessive clarity (redundant explicitness): “black colour” is “black” [5].

Lexical: One of the main characteristics of the English language is its ability to borrow lexical units from a huge number of languages. B. Seidlhofer presented a list of commonly used verbs in the European version of ELF that are used as a complete dictionary (full verbs): have, do, make, take, and put. In many cases, the use of the verb has in the European ELF is classically correct, but there are many examples of not quite appropriate use of this verb from the point of view of native speakers:

- I tried to have a dialogue on fair play with all of you with all of you, who follow this matter...
- I think it is in all fairness probably best not to have a definitive judgment at this point....

According to S. Mollin, the verb make is universal in European alpha. Despite the fact that this verb is used by native speakers, mainly in the constructions of «verb + addition» (to make a decision, to make progress, to make a proposal), there are cases of its not quite appropriate use in the European ELF: My first son is an economist, the second makes research in biology. But it was secret turkey that made the genocide of Armenians and Kurds.... Thus, it becomes clear that

speakers of the European ELF prefer certain universal verbs, avoid complex structures and uncommon words.

Phonetic: Phonetic features of the English language as lingua franca should be taken into account in such a way as to ensure clarity of speech. John Jenkins [6; p.47] in his book “A resource book for students” argues that some substitutions of sounds [θ], [ð], solid, as well as pronouncing sound [r] regardless of its position in the word (“r”) in English as lingua franca are quite acceptable, since they do not change the meaning of the word (do not interfere on intelligence). From these examples it is seen that regardless of whether you pronounce the sound [r] or not, the meaning of the word remains unchanged: the department, party, pooper. The adequacy of speech perception is not affected and, therefore, the following phonetic features of English in lingua franca function may be acceptable:

- the division in the word consonants standing together, with the help of vowels (the “product” as “peroducuto” in Japanese English), the addition of vowels to the consonants at the end of words (“luggage” as “luggagi” in Korean);
- features of connected speech such as assimilation - assimilation (don't be silly [dɒm bə sillə]), weak forms weak forms (I would like some fish and chips [a wəd laik səm fɪʃ ən tʃɪps] [7]).

In modern interpretation, the term «lingua franca» is most often used to denote a special sociolinguistic category, a functional type of language, which is used as a means of communication between speakers of different languages in certain areas of interaction. The leading position among modern languages that perform this function today, of course, is English. The most common controversial ideas about the ELF are that it is an imperfect or simplified language that generates errors. In reality, it only has a form different from EMT (English as a mother tongue) and serves other functions. The studies of the ELF, the contact language of international communication, are based on the fact that English is not owned by native speakers who constitute a minority among all its users. ELF is a more universal and democratic form of interethnic use.

Literature:

1. O. Mzhelskaya. English as a lingua franca and the specifics of its study. Human Science: Humanitarian Studies, 2017. – P 58.
2. Kamshilova O. English as the ling of the franc: a form of the language or a function of the language? News of the Russian State Pedagogical University. A.I. Herzen, 2006. – P 6.
3. English as a Lingua Franca // JACET 47th Annual Convention. Waseda University, 11–13 September, 2008. – P 112.
http://www.jacet.org/2008convention/JACET2008_keynote_jenkins.pdf
4. Jenkins J. ELF at the gate: the position of English as a Lingua Franca, 2015
<http://www.hltmag.co.uk/mar05/idea.htm>
5. Smith R. Characteristics of ‘English as a Lingua Franca’ (‘ELF’). Critical Issues for 21st Century ELT: What English? Whose methods? Which culture? 2016. University of Warwick: official website. <http://www2.warwick.ac.uk>
6. Jenkins J. English as a lingua franca: Attitude and Identity/ Jennifer Jenkins.– Oxford: Oxford University Press, 2017. – P 47.
7. Jenkins J. World Englishes: A resource book for students. – London: Routledge, 2013. Assimilation: translationdirectory.com/articles/article1891.php

WEB-РЕСУРСТАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Каирушева Д.А.

Ғылыми жетекші: Төлегенова А.М., білім магистрі, аға оқытушы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан
damira.jarassova@mail.ru

Қазіргі уақытта шет тілдерін оқытудың стратегиялық мақсаты – шет тілінің коммуникативтік құзіреттілігін, яғни шет тілін тұлғааралық және мәдениаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру қабілеті мен дайындығын қалыптастыру. Бұл лингводидактикалық және әдіснамалық зерттеулерді шетелдік тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынас мәселелері, коммуникативті дағдыларды қалыптастыру және дамыту аспектілері ретінде шет тілінің коммуникативті құзіреттілігінің қажетті құрамдас бөліктері ретінде қайта бағдарлауды, сондай-ақ студенттердің оқу іс-әрекетін ұйымдастырудағы шет тілі сабақтарында белгілі бір өзгертулерді талап етеді. Барлық мақсаттарға жетуде мұғалім тиімді көмек ақпараттық технологиялар мен веб-ресурстарды қолдану арқылы көрсетілуі мүмкін.

Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялар көптеген адамдар үшін байланыс құралына айналады. Дүниежүзілік Интернет Статистика Орталығының мәліметтері бойынша шамамен бір жарым миллиард адам, яғни планетаның әрбір төртінші тұрғыны күн сайын веб-ресурстар арқылы білім беру, кәсіби және жеке қарым-қатынасқа қатысады. Бұл сандар қазіргі әлемде ақпараттық технологияларсыз кәсіби және тұлға аралық қызметті толық жүзеге асыру мүмкін еместігін көрсетеді. Олар жаңа ғаламдық орта қалыптастырады, онда болашақ ұрпақ тек қарым-қатынас орнатып қана қоймайды, сонымен қатар кәсіби және жеке қарым-қатынас орнатады, олардың мүдделері мен мүдделерін білдіреді. Олардың жеке басының әл-ауқаты мен бүкіл елдің өркендеуі көбіне олардың қаншалықты нәтижелі болуына байланысты болады. Сондықтан қазіргі уақытта мектеп жүйесін, оның ішінде тілдік білім беруді ақпараттандыруға үлкен мән беріліп отыр.

Ақпараттық технологияларды қолдана отырып, шет тілін оқыту мәселелерін көптеген шетелдік және отандық әдіскерлер қарастырды: Н.У. Нұрғалиев, Ғ.Қ. Нұрғалиева, А.Т. Чакликова, А.И. Тәжіғұлова, Г.О.Тажигулова, Н.Н. Жақсыбаева, П.В.Сысоев, О.В. Чупина, Т.Е. Алексеева, Е.И. Грешихин, Е.В. Смирнова, Е.П. Соснина, Л.А.Цветкова және т.б. Зерттеушілердің пікірінше, ақпараттық технологиялар мұғалімнің қызмет аясын айтарлықтай кеңейтеді, мәліметтер базасына қол жеткізеді, оқу процесін басқарудың әртүрлі режимдерін, сабақтағы қызықты жұмыс түрлерін қолдана алады [1].

Ағылшын тілін оқыту процесінде веб-ресурстардың дидактикалық мүмкіндіктерін іске асырудың әдіснамалық тәсілдері зерттеушілердің ағылшын тілін үйрену процесінде веб-құралдарды қолдану шет тілдік қарым-қатынастың нақты жағдайларын визуализациялау мен модельдеуді қамтамасыз ететін жұмыстарда сипатталған. компьютерлік экранда лексикалық және грамматикалық тілдік құрылымдардың қайталануы, ақпаратты қабылдаудың әртүрлі арналарына күрделі әсер ету; шет тілін оқу-әдістемелік материалмен қамтамасыз етудің сызықты еместігі, жеке жұмыс режимін таңдау; шет тіліндегі ақпаратты іздеу, сақтау және өңдеу мүмкіндігі.

Бірқатар зерттеушілер студенттерге келесі мүмкіндіктер беру арқылы шет тілінде сөйлеудің коммуникативті дағдыларын дамыту үшін веб-құралдарды қолданудың орындылығы туралы айтады: ақпараттық желілермен өзара әрекеттесу процесінде шынайы ақпаратты қабылдау, диалогтік және монологиялық мәлімдемелерді қолдану. аудиовизуалды ақпарат, лингвистикалық және аймақтық ақпараттың автоматтандырылған аудармасы, мәтінді оқу кезінде, баспа түрінде де, инфокоммуникациялық желілерде де ұсынылады, электронды тренажерларды қолдана отырып, шетел сөйлемдерін құруда грамматикалық дағдыларды қалыптастыру, шет тілінде сөйлесуді жүзеге асыру.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы веб-ресурстардың күрделі, көп өлшемді шет тілінде сөйлеу дағдыларын дамытудағы мүмкіндіктері жеткілікті зерттелмеген.

WWW – бүкіләлемдік ғаламтор. Осы қызметтің арқасында Интернет керемет дамуға ие болды. WWW мыналарға мүмкіндік береді: мәтіндік және графикалық ақпараттарды шығаруға, дыбысты (соның ішінде MPEG форматындағы музыкалық файлдарды, дыбыстық CD-лермен салыстыруға болатын), бейне-суреттерге, модельдеу модельдерін көбейтуге, тестілеуді автоматты режимде өткізуге, дауыстық және бейне байланысын қамтамасыз етуге (Интернет-телефония)

Сонымен, қазіргі уақытта лингводидактикада қолданылатын интернет-ресурстарға мыналар кіреді:

1) электрондық сөздіктер, оның ішінде оқу (түсіндірме, аударма, терминологиялық, анықтамалық, иллюстрациялық, интерактивті);

2) зерттелетін тілдегі түпнұсқа материалдар (мәтін, графика, видео, аудио, ойын форматтарында);

3) шет тілдерін оқытуға арналған арнайы білім беру ресурстары (электронды оқулықтар мен компьютер көмегімен жасалған баспа тапсырмалары, программалық бағдарламалар, интерактивті материалдар);

4) қолданбалы бағдарламалар (MS Word, MS PowerPoint, веб-шолғыштар);

5) электрондық синхронды (чаттар, лездік хабар алмасу, бейнеконференциялар) және асинхронды (электрондық пошта, форумдар, әлеуметтік желілердегі оқу топтары) байланыс құралдары;

6) білім беру веб-ресурстары (жедел тізім, мультимедиялық анықтамалық, қазынаны іздеу, тақырыптық үлгі, веб-сайт).

Бұл технологиялар тілді оқытуда оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастырудың әртүрлі формаларында қолданылады, мысалы: сыныптағы жұмыс; сыныптан тыс жұмыстар; қашықтықтан оқыту және аралас және аралас сабақ, аудиториялық және қашықтықтан оқыту элементтерін қамтиды.

Веб-ресурстардың көмегімен шешуге болатын лингводидактикалық мақсаттардың негізгі түрлерін қарастырыңыз, яғни Интернетті тілдің аспектілерін игеруде лингвистикалық және әдіснамалық мүмкіндіктер, сөйлеу әрекетінің әр түрлі түрлерінде дағдыларды қалыптастыру [2].

Веб-ресурстарды қолдана отырып, фонетиканы оқытуда айтылымды бейнелеу техникасы қолданылады.

Грамматиканы оқытуда: грамматикалық оқу және тыңдау дағдыларын қалыптастыру; ең алдымен жазбаша түрдегі өнімді грамматикалық дағдыларды қалыптастыру; тест бағдарламаларына негізделген грамматикалық дағдылардың деңгейін бақылау; анықтамалық-ақпараттық қолдауды (автоматтандырылған грамматикалық нұсқаулықтар, морфологиялық және синтаксистік деңгейлердегі грамматикалық қателерді анықтау жүйелері) қамтамасыз ету.

Лексиканы оқыту кезінде: рецептивті лексикалық оқу және тыңдау дағдыларын қалыптастыру; ең алдымен жазбаша түрдегі өнімді лексикалық дағдыларды қалыптастыру; визуалды айқындылықты қолдана отырып, тестілік және ойын компьютерлік бағдарламалары негізінде лексикалық дағдылардың қалыптасу деңгейін бақылау; білім алушылардың пассивті және әлеуетті сөздік қорын кеңейту; анықтамалық және ақпараттық қолдауды қамтамасыз ету (автоматты сөздіктер, синонимдер мен антонимдерді таңдауға арналған бағдарламалар).

Оқуды оқытуда: дыбыстық-хат алмасу дағдыларын қалыптастыру; дауыстап оқу техникасын оқып үйрену, қабылдау саласы мен таныстыру қарқынын өзгерту, мәтіннің орнын өзгерту және т.б. сияқты әдістерді қолдану арқылы оқу техникасының дағдыларын жетілдіру; рецептивті лексикалық және грамматикалық оқу дағдыларын нығайту; мәтіннен әр түрлі типтегі семантикалық ақпаратты алу дағдыларын игеру (негізгі, екінші, нақтылау);

мәтінді талдаудың әр түріне жаттықтыру; тілдік қиындықтарды өз бетінше жеңе білу қабілетін қалыптастыру; лингвистикалық немесе экстралингвистикалық ақпаратты жеңу арқылы анықтамалық-ақпараттық қолдауды (автоматты сөздіктер; электронды энциклопедиялар көмегімен); оқылған мәтіннің дұрыстығы мен тереңдігін бақылау.

Тыңдауға үйреткенде: фонетикалық тыңдау дағдыларын қалыптастыру; тыңдалған мәтінді дұрыс түсінуді бақылау.

Сөйлеуді оқытуда: фонетикалық сөйлеу дағдыларын қалыптастыру; симуляциялық-модельдеу бағдарламалары негізінде рөлдік ойындарды қолдана отырып, жұптық және шағын топтардағы байланысты ұйымдастыру.

Орта мектепте шет тілін оқытудың мақсаттарының бірі тәрбие, білім беру және дамумен қатар, оның барлық компоненттерінде (лингвистикалық, дискурсивті, әлеуметтік-мәдени, компенсаторлық, білім беру және танымдық) шет тілінің коммуникативті күзіреттілігін қалыптастыру болып табылады) [3]. Талқыланатын мәселе аясында студенттердің шет тіліндегі коммуникативтік күзіреттіліктерінің қалыптасу деңгейі тек қатынасуға қатысушылардың жеке қатысуымен шет тілінде сөйлесу қабілетімен ғана емес, сонымен қатар, студенттермен де анықталады. әртүрлі Интернет қызметтері арқылы байланысу мүмкіндігі.

Интернет-ресурстарды пайдалану кезінде мұғалімге кездесетін мәселелер ауқымы өте кең. Олардың ішінде техникалық, психологиялық, педагогикалық, дидактикалық және лингводидактикалық мәселелерді бөліп көрсетуге болады.

Шет тіліндегі қарым-қатынас дағдыларын дамытуда веб-ресурстарды қолдану тиімді болуы үшін мұғалім бірқатар мәселелерді белгілі бір ретпен шешуі керек:

- веб-ресурстарды қолданудың орындылығын анықтау;
- курстың тақырыптық мазмұнына сәйкес ақпаратты таңдау;
- дайындық деңгейіне, дайындық деңгейіне және оқушылардың жеке психологиялық ерекшеліктеріне және сабақтың нақты мақсаттарына байланысты оларға негізделген әдістер мен әдістерді таңдау;
- студенттердің жеке психологиялық ерекшеліктерін (қабылдау арналары, темперамент түрі, ойлау түрі, жұмыс орнындағы әлеуметтік қалаулар) анықтау және белгілі бір оқушының жеке психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес Интернет ресурстарын таңдау;
- Интернет-ресурстарды ұсынудың оңтайлы форматын - баспа немесе электронды түрде таңдау.

Осылайша, қоғам дамуының қазіргі технологиялық кезеңінде Интернет арқылы оқыту енді қосымша оқыту түрі ретінде қарастырыла алмайды. Интернеттің практикалық көмекші және шет тілін оқытудың тиімді құралы болуы үшін оқытушы алынған ақпаратты таңдап, бейімдей алуы керек. Оны бейімдеуді әдістемелік мәселенің сипатына және шет тілі мұғалімінің оны веб-ресурстарды тиімді пайдалану арқылы шешуге дайындығына байланысты бірнеше бағытта жүргізген жөн.

Әдебиет:

1. Қарабаева Қ.Ж. Жоғары білімді ақпараттандыру жағдайында шет тілі оқытушысының кәсіби-тұлғалық өзін-өзі анықтауы // ҚазҰУ Хабаршысы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. – 2016. – №. 1 (47). – Б. 103-109
2. Дубцова Т.А. Шет тілдерін оқытуда компьютерді қолдану: реферат / Т.А. Дубцова. – М., 2006.
3. Соловова Е.Н. Шет тілдерін оқыту әдістемесі: негізгі курс: пед. Студенттерге арналған оқу құралы. университеттер мен оқытушылар / Е.Н. Соловова. – М.: AST: Астрел, 2008. – 238 б.
4. Лучина, О.Б. Интернет-ресурстарды ағылшын тілін үйренуге лингводидактикалық бейімдеу / О.Б. Лучина // Мектептегі шет тілдері. – 2009. – №. 2. – Б. 12-17.

INTERNET RESOURCES IN THE FORMATION OF SCHOOL STUDENTS' INFORMATION-ACCUMULATING COMPETENCE AT FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Kenzhebekova B.Ye.

Scientific supervisor: Sagimbayeva J.E., Candidate of Pedagog. Sciences, Assoc. Prof.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan

kenzhebekovab@inbox.ru

Last decades the Internet has emerged as outstanding constituent element in new technology. The impact of such a powerful technological tool has permeated all aspects of the educational, business, social, and economic sectors of our world.

In modern society, the process of informatization is ongoing, which is very broad in nature, it is difficult to find a field of human activity not affected by information. The essence and source of transformations lies in changing the role of information in the life of a person, society structures, in the growing role of information procedure, as a result, the ability to use these processes. It should be noted that informatization is a continuous process associated with scientific and technological progress, and its speed directly correlates with the speed of technology development.

Information competence is today considered and studied both from an empirical point of view (the ability to apply new information technologies, tools and methods), and in a broader sense (the ability to carry out analytical and synthetic processing of information, information activities with using traditional and new technologies, etc.)

Thereby, the main aim of article is inducted to define Internet resources at Foreign language lessons for increasing information-accumulating competence. Defining this competence as the ability to independently analyze and select the necessary information, organize, transform, save and transmit it using real objects and information technologies.

Usage of Internet technologies in the teaching of humanitarian works contributes to the enhancing of practical skills, being able to more effective organization of self-study works and improves individualization of the learning process, increases interest in literature and language lessons, and promotes cognitive activity of students. The usage of the Internet could be at different stages. At the order of a modern teacher of English language there are software and hardware devices that provide for the collection, accumulation, storage, processing of information and provide access to information resources of computer networks [1].

The significance of using the Internet in humanitarian lessons are: 1. Free search of Internet resources on according text; 2. The learning certain Internet resource according to the methodological books of the teacher; 3. Using the Internet resource as a didactic tool in the lesson;

Information search on the Internet can accompany such types of educational work as writing essays, collecting material on the topic, illustrating your texts with materials from the Internet. Thus, the creative approach allows the most efficient use in its work of rich tools presented by modern computer technology.

The spread of computer technology is often called among the reasons for the fall in interest of students in reading. Moreover, Internet is more often perceived as an enemy of literary education. However, it turns out that today Internet resources can be a good help in the lessons – both for the teacher and for schoolchildren. Not to mention the fact that the modern literary Internet can be a real food for the soul. It is only important to search correctly. For instance, electronic libraries [2].

Using resources of the Internet and integrate them into learning processes to dedicate a number of didactic materials: improve listening abilities on the basis sound text or music from Internet; enrich the vocabulary, active and passive vocabulary of modern society; increasing purview by using widespread opportunities of Internet.

Distance education is one of the large-scale innovations in the domestic education system. More recently, distance education was meant to a greater extent distance learning. Today, the

concept of “distance education” has led to the need to include such concepts as “distance projects”, “Internet olympiad”, “distance competitions, festivals”, etc. It is worth noting that the forms of distance education being developed and implemented are more the degrees are student-centered. Indeed, distance education based on the use of Internet technologies and resources has a number of advantages and opportunities over conventional learning: more high educational conditions for gifted or “difficult” children with individual characteristics. Students can have access to world cultural and scientific values, concentrated on the sites of museums and libraries. Telecommunication technologies allow the student to remotely communicate with their peers from other cities, countries, participate in distance contests, contests, and consult with specialists located anywhere in the world. Especially, now with the spreading virus COVID-19, a huge number of students are testing a remote education. Also, increasing of programs for this type of education as Zoom, Skype, Google Hangouts etc.

The foreign language classroom in our school is equipped with computers, which allows you to conduct lessons using Internet resources. In the English lessons in grades 5-7, I had the task of introducing my students to those English-language sites that they could use at home, thereby maintaining interest in learning the language.

Turn to the presentations. Every student has accumulated a lot of photographs, research papers, letters, and maybe videos, over the year. Summarizing his achievements, the student works on himself, conducts self-analysis of his work for the school year, while at the same time repeating the ability to work with various kinds of information using computer technology. If you carry out such work every year, then graduation will turn out to be an excellent portfolio created by yourself.

One of the classes in the 10th grade was dedicated to the study of Scotland. The website www.visitscotland.com was used as a basis for obtaining information. In a traditional textbook, the material is static, and consists of general information about the country, its traditions, famous people, standard sights, etc. On this site you can find almost any information about this country. All texts on the site are authentic and students are free to choose the information they are interested in to complete the tasks set by the teacher. This approach helps to solve a number of tasks set for the teacher, namely: to form sustainable motivation; to activate the mental abilities of students; attract passive students to work; make classes more visual; provide the educational process with new, previously inaccessible materials, authentic texts; accustom students to independent work with materials; increase the intensity of the educational process; build skills and effective reading skills; Expand words knowledge; implement a personality-oriented and differentiated approaches to learning.

A computer is a complex object of cognition, which makes higher demands on the organization of a child’s activities. Becoming a means of cognition, the computer contributes to the psychological development of the child, consolidating the already formed knowledge and skills, learning new things, realizing potential creative possibilities, developing imagination and independence. The child’s use of a computer in his activities has a significant impact on various aspects of his mental development. During the game activity of a preschooler enriched with computer tools, psychic neoplasms arise (theoretical thinking, developed imagination, the ability to predict the result of action, design qualities of thinking, etc.), which lead to a sharp increase in children’s creative abilities. There are a number of new children's activities that are closely related to computer games.

Communicating with a computer causes a keen interest in children, first as a game activity, and then as an educational one. This interest lies at the basis of the formation of such important structures as cognitive motivation, voluntary memory and attention, and it is these qualities that ensure the child’s psychological readiness for school.

Playing on the computer, the child begins to understand early that the objects on the screen are not real things, but only signs of these real things. Thus, the so-called symbolic function of consciousness begins to develop in children, that is, the understanding that there are several levels

of the world around us – these are real things, and pictures, schemes, words or numbers, etc. Especially, improving attention and memory sides.

The activities of children on the computer are of great importance not only for the development of intelligence, but also for the development of their motor skills. In any games, from the simplest to the most complex, children need to learn to use their fingers to click on certain keys, which develops fine musculature of their hands, children's motor skills. Scientists note that the more we make small and complex movements with our fingers, the more areas of the brain get involved. Like the hands, the eyes have a very large representation in the cerebral cortex. The more carefully we peer at what we are working on, the greater the benefit to our brain. That is why the formation of motor coordination and coordination of the joint activity of visual and motor analyzers is so important, which is successfully achieved in the classes of children on computers.

Computer games teach children to overcome difficulties, control the implementation of actions, evaluates the results. The child enters the plot of the game, learns their rules, subordinating his actions to them, strive to achieve results. In addition, almost all games have their own characters who needs help to complete the task. Thus, the computer helps to develop not only the intellectual abilities of the child, but also fosters volitional qualities, such as independence, self-discipline, concentration, perseverance, and also encourages the child to empathize, help the heroes of the games, thereby enriching his attitude to the world around him.

For the younger generation, it is simply necessary to acquire social and professional skills for life in the emerging digital society of the future. Young people gain the necessary skills online, but a lot of adults are not able to understand or appreciate this. Children chat online with existing friends in virtual small social groups not only help to improve skills, also beyond them to satisfy their curiosity by visiting news sites or libraries. "By surfing the Internet, children learn new forms of self-expression and learn the rules of social behavior" in the electronic community. "Using the trial and error method, young people could access master levels of technical and media literacy". Children can use the Internet to find the information they need to complete their homework, to learn new skills and learn new cultures, and to communicate with other children. Students' who are shy in personal relationships may feel more comfortable starting to communicate with people on the Internet. Staying on the Web plays an important role in the normal development of adolescents. Most teenagers prefer not to hang on the streets, but hang out on social networks. However, this is not so unhelpful, using the Internet, children simultaneously learn the basics of new technologies and increase their literacy level. They learn to communicate, create their own pages, doing links. Just ten years ago, it seemed complicated and accessible only to "elite" specialists, while modern youth can do it with ease. For many young people, the Network is a great opportunity to express their creativity.

Finally, for the language learner, the Internet offers a world of possibilities in one touch. Undoubtedly, the Internet or any modern technologies cannot change the role of teacher. However, being twenty-four century student led necessary things, to be able reverberate with wireless knit. The Internet creates the conditions for obtaining any information necessary for students and teachers located anywhere in the world: regional geographic material, youth news, articles from newspapers and magazines, necessary literature, etc. this all consequence of unique opportunity for realizing the main goal of teaching foreign languages – the formation and development of a communicative culture of schoolchildren, training in practical mastery of a foreign language.

Literature:

1. Рассказов Ф.Д., Митющенко Е.В. Сущность, содержание и компоненты информационной компетенции студента педагогического направления // Современные проблемы науки и образования. – 2017. – № 5.
2. Yaroshevich O.V., Zelenovskaya N.V. Transformation of teaching activity in the conditions of global Informatization of educational process // Informatization of Education – 2012:

pedagogical bases of development and use of electronic educational resources: materials Intern. Science. Conf. – Minsk: BSU, 24-27 October 2012. – P. 450-453.

3. Lyubotinsky A.A. Structural and functional model of methodical competence of future teachers of a foreign language in the conditions of innovative educational environment // Young scientist. – 2014. – No. 8. – P. 820-825.

4. Раджабова Д.А. Modern educational technologies in teaching a foreign language // Молодой ученый. – 2017. – №13. – С. 592-595. URL <https://moluch.ru/archive/147/41269/> (дата обращения: 30.03.2020).

5. Brown S. (2006). Teaching Listening. Cambridge, NY: Cambridge University Press, 18.

METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF GRAMMATICAL SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE SPEECH IN THE CONTEXT OF A DIFFERENTIATED APPROACH TO STUDENTS OF THE BASIC SCHOOL

Muratbek I.K.

Scientific supervisor – Yergaliyeva K.O., Master of Humanities, Senior Lecturer

L. N. Gumilyov Eurasian National University, city Nur-Sultan.

ilyas.muratbek@mail.ru

The grammatical facet of speech is one of the important elements of the method of overseas language learning, as it is thanks to firmly fashioned grammatical capabilities that full speech interaction is possible. It is regarded that in the essential faculty college students commence to master the very best forms of thought undertaking is theoretical, formal, reflexive thinking. And the role of grammar in this regard cannot be overestimated.

Thus, the gaining knowledge of grammatical principles in itself creates goal stipulations for the formation of theoretical thinking in man, which in psychology means knowledge of legal guidelines and rules. However, practice suggests that theoretical questions is not formed in all schoolchildren. It has been hooked up that in the manner of getting to know the equal material, college students develop their wondering differently, relying on the shape of cognitive activity, decided with the aid of the technique of pedagogical guidance, on how this information combines algorithm and heuristic techniques of it, what vicinity is left for the notion autonomy of students, how the latter grasp generalized approaches of fixing notion troubles [1].

This provision is additionally authentic for educating overseas language grammar. On the one hand, the satisfaction of cognitive pursuits in the method of working on grammatical phenomena contributes to the higher studying of foreign language, And, on the different hand, the lack of formation of educational things to do and cognitive strategies, The low level of educational success and achievement, the mismatch of the stage and first-class of the techniques used and the ways of educating the grammatical component of the overseas language to the real opportunities and peculiarities of students, As is known, it has an extremely damaging effect on the motivation of the exercising and its results. Consequently, there is a need to locate a high quality methodology for forming grammar abilities in foremost college students.

At the same time, the method of formation of grammatical skills, as referred to above, must be active, aware and creative. The latter can be facilitated by an educating methodology based on the thoughts of a differentiated method to students, which ought to pastime them not only in acquiring speech competencies of communication, but also grammar skills, as literacy contributes to more assured and advantageous use of an overseas language [2].

The main objective of the developed methodology, related to the achievement by pupils of the main school of the required educational standard of the main school education and the exemplary program of education in the subject “foreign language” of the level of knowledge of the

grammatical aspect of foreign language speech, is realized in the course of solving the following tasks:

- 1) formation of foreign grammar skills in schoolchildren as components of speech skills in the field of speaking, auditing, reading, writing at the level of program requirements;
- 2) formation in students by means of the studied foreign language and its grammatical aspect of ability and readiness for personal, mental, cognitive self-development;
- 3) stimulating them in the process of studying the grammar of educational consciousness activity as “a form of their self-organization” and “the result of the teacher’s efforts to organize educational activities” of each of them [3];
- 4) activation of educational, cognitive and communicative activity taking into account individual, age and psychological peculiarities of students, i.e. on the basis of differentiated approach to them.

The process of teaching the grammar side of foreign language speech within the framework of a differentiated approach to students should not contradict the basic principles of foreign language teaching, but at the same time it has its own provisions reflecting the specifics of this approach. As is known, the concept of “principle” should be considered as one of the basic concepts in the methodology of teaching foreign languages, its interpretation can be found in the works of many researchers.

The teacher, as the organizer of the process of forming a grammatical skill, should vary the content of learning the grammatical side of speech, forms, methods of work of students depending on the complexity of the grammatical phenomenon, the typological features of each of them. This will enhance the cognitive activity of students, as well as develop their intellectual abilities. In the framework of the methodology for the formation of grammatical skills of students in basic schools, one should take into account the presence of two approaches to teaching the grammatical side of foreign language speech: implicit and explicit.

An implicit approach to the formation of grammatical skills is based on the student's mastery of grammatical structures without relying on the explained rules. However, it is necessary to distinguish between two methods for teaching grammar: structural and communicative. The first of them is based on structural models and wildcard tables, the second is the formation of grammatical skills in speech, when familiarization with the grammatical phenomenon and its primary training are included in language practice.

In the latter case, grammatical phenomena are studied and assimilated not as “form” and “structure”, but as a means of expressing certain thoughts, communicative intentions, and learning is based on a situational-functional basis, suggesting a sequence of work from the situation to the grammatical means used in speech.

In the framework of an explicit approach, inductive and deductive teaching methods are distinguished. “If the inductive method implements the path from the particular to the general: observing the facts of the language in the text, accumulating them in live speech, studying specially selected examples and then generalizing them into a model or rule, then the deductive involves the opposite process: from general to particular, when a linguistic fact is communicated in the form of a rule or model, illustrated by examples and fixed with the help of exercises.”

These methods have their advantages. For example, the inductive path is more visual, contributes to the active work of students, their desire to independently identify the rule, which stimulates their mental activity, observation, develops logical thinking, etc. The advantage of the deductive path is less time-consuming, since the course of explanation depends on the teacher / teacher, and therefore the audience in explaining grammatical material may be larger.

Note that at the present stage, the above approaches and methods are rarely used in a “pure form”. In the practice of teaching the grammatical side of foreign language speech, the teacher varies their use depending on a whole set of factors, namely: the nature of the grammatical phenomenon itself, the presence or absence of a similar grammatical phenomenon in the mother

tongue, the level of language training of students and their speech experience, the purpose of grammatical material.

As for the methodology of teaching the grammatical side of foreign language speech based on a differentiated approach to students, it requires, as noted earlier, the creation of a differentiated educational environment, within which the variability of using traditional approaches and methods depending on the age of students, their individual typological features, attitudes and needs, as well as the volume and nature (difficulty) of grammatical material.

The foreign language teaching methodology emphasizes that the differential approach to students in the conduct of control is reflected in the consideration of the difficulties of learning or mastering grammatical material for a given category of students or an individual student, the choice of methods and forms of control appropriate to its object.

This approach therefore involves:

Use of differentiated tasks (exercises and tests), built taking into account the specific mechanisms underlying the formation of grammar skill;

Different level of learning of grammar material by pupils (groups of students), i.e. mastering of grammar skills at different level, but not lower than basic level, depending on abilities and individual characteristics of each student.

Hence, it is obvious that the criterion of assessment of the student's activity should be taken as his efforts to acquire grammatical skills and their creative application in foreign language speech or "the degree of personal educational increment of the student, rather than meeting minimum standard requirements."

Analysis of modern English textbooks has shown that they do not fully contribute to students' grammatical skills.

Among the reasons for preventing the full absorption of grammatical phenomena are the following:

1. Insufficient use of graphical visibility as a means of automating grammar skills;
2. Autonomous presentation of grammatical phenomena and absence of their periodic systematization;
3. Insufficient wide variety of exercises at all tiers of grammatical skills formation, in particular conditional speech and speech exercises, which would permit college students to obtain brilliant success on the way to real communication, which entails the use of no longer only one time;
4. Ignoring the precept of taking into account the individual traits of students (level of education, type of perception, peculiarities of mental activity, propensity, etc.);
5. Low mental orientation of many communicative workout routines (cumbersome language and primitive tasks themselves); the need to spend a lot of time organizing balanced work of college students with all materials of the academic kit;
6. Lack of differentiated (variable) tasks (exercises), taking into account individual-typological, psychological and age characteristics and opportunities of adolescent schoolchildren.

These negative aspects explain the trouble of non-uniform mastery of foreign language speech by way of college students of the fundamental faculty and make it relevant to refer to the thought of differentiated educating methods.

Literature:

1. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственного развития ребенка / П.Я. Гальперин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 45 с.
2. Рязанова Е.А. Методика формирования грамматических навыков речи студентов на основе лингвистического корпуса (английский язык, языковой вуз): дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Рязанова Елена Анатольевна. – Тамбов, 2012. – 146 с.

3. Сороковых Г.В., Подымова Л.С., Сергеева В.Н. Интерактивные методы в обучении и воспитании в системе общего, среднего и высшего профессионального образования / Сороковых Г.В. Учебно-методическое пособие. – М.: ТЕЗАУРУС, 2011. – 148 с.

E-MAIL PROJECTS AS AN INNOVATIVE METHOD IN TEACHING ENGLISH

Samatkyzy M.

Scientific supervisor: Pyassova L.M., Master of Education, Senior Lecturer

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan

samatkyzy.madina@mail.ru

“The state program of education development” of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 sets a task: to ensure equal access of all participants of the educational process to the best educational resources and technologies. The use of electronic educational systems will improve the quality of education and the effectiveness of education management, information integration with the external environment. One of the key components of the e-learning system is digital educational resources, since they reflect the content of education, without which there can be no learning.

In this regard, one of the urgent tasks that the teaching community faces today in the framework of this program is to actively use the new generation of educational Centers in the educational process to ensure high quality of education, increase its accessibility and effectiveness.

Integrating Digital educational resources in language disciplines in the educational process can be more effectively solve a number of didactic problems:

- the vocabulary, both active and passive vocabulary of the modern language reflecting a certain stage of development of people's culture, social and political structure of society;

- to acquaint students with cultural knowledge including speech etiquette, especially verbal behavior of different peoples in terms of communication, culture, and traditions of the country of the target language [1].

Computer-assisted language learning (CALL), is shortly identified as the search for and study of applications of the computer in language teaching and learning in a fundamental work by Levy in 1997. CALL accept a huge range of ICT programs, approaches and methods to teaching and learning foreign languages. Much of the latest studies in the area of CALL have focused on Computer-mediated Communication (CMC) technologies [2].

According to Newby, Email is recognized as one of the most broadly avowed used application of Computer-mediated Communication (CMC) technologies. An instance of an item allows users to work at a convenient time on an "unreal" time scale.

The use of E-mail in foreign language teaching can create a virtual classroom, where students and teachers from different cultures meet and form a new learning community. This Internet-community has characteristics very similar to those of a normal learning community in a traditional classroom.

Types of email exchange. Typically, an email exchanges transpire either between a group of people- group communication, or between two people – personal. Group exchange (electronic discussion group) involves the following: students or the teacher themselves create their group e-mail list on the Internet and promote it or subscribe to existing ones to consideration different problems. The Internet has a considerable amount of group mailing lists that discuss topics such as teaching foreign languages, leisure, ecology, history, art, etiquette, cinematography, interpersonal relationships, etc. Moreover, there are groups that discuss very general issues and groups that have an extremely narrow specialization.

In order to take part in such discussions and conversation, you need to subscribe (most often the subscription is free), and you will constantly obtain letters and information to your email

address. A very important point in participating in these discussions is the so-called “rules of the game” or netiquette. Netiquette is a special verbal etiquette of communication on the Internet.

The following features of using E-mail projects can be summarized:

- sending messages that are prepared directly using the computer keyboard or stored in memory in advance as files or computer programs;
- storage of educational information in the computer memory with the possibility of printing it on a printer;
- display texts and graphics on the display screen;
- preparing and editing text messages, both received and sent;
- the use and shipment of the computer training programs;
- feedback from students and teachers, which allows you to track student activity;
- conducting surveys, monitoring students’ opinions, etc., which allows assessing the level of quality of educational services provided.

To improve the effectiveness of this tool, you can suggest using mailing lists for development in the following areas:

use of the item instance by teachers for the purpose of:

- informing educational groups about the terms and features of studying the subjects being read;

use of the item instance by branch employees in order to:

- providing information about cultural and sports events in the branch;
- providing information about scientific and practical conferences, Olympiads, competitions;
- providing information about the session dates, arrears, the need to make a payment (for students studying on a commercial basis), information about changes in the schedule;
- conducting surveys to identify the shortcomings of the University, assess the quality of training, monitor the demand for additional education, etc.

The usage of e-mail projects in learning process.

The following questions that I would like to touch upon in this article: how to use e-mail in the learning process, how to combine the curriculum of the course and tasks by e-mail, what level the group should be.

As for the level of the group, it is desirable that the level is not lower than average, students should have basic computer skills. The teacher’s task before the start of the course is to teach students how to write formal and informal letters, as well as tell them the basic rules of Netiquette.

When drawing up a curriculum, the following points should be considered:

1. whether email will be an integral part of the course or just an additional activity;
2. how will student participation in electronic correspondence be evaluated;
3. What is the ultimate goal of the course.

For example, a group of grade 9 students is working on the project “holidays and traditions of Kazakhstan”, students correspond with their peers from schools, and each has its own theme for development. In this project, the role of the teacher is very important. It is designed to ensure that the written work of each student or group of several students is monitored and verified. In addition, find the right and interesting topics and be able to direct the discussion in the right direction by asking to write a report on the correspondence. In turn, students must attach the correspondence. In this case, email is an integral part of the course. The ultimate goal of this work with mail is to create your own web page or publish a brochure. Students’ participation in correspondence courses determines their final grade.

Email can also be used as an additional task. For example, during the course “Methods of Teaching Foreign Languages”, you can invite students to subscribe to FLTeach, participate in discussions of an electronic group, raise an archive and view previous correspondence on a specific topic, and then write a written report.

Conclusion. E-mail gives advantages to the procedure of learning a foreign language, despite that it is recognized as a relatively “low-tech” tool. One of important benefits is its capacity to

provide learners opportunities for much more useful sociable cooperation in the foreign language learning process.

The huge advantage of E-mail projects is that they allow you to organize foreign language communication with real interlocutors, as a result of which intercultural communication of representatives of different linguistic and cultural communities is carried out. It is important for students that the texts are not written for the teacher to demonstrate their knowledge and get a mark, but for peer partners to convey interesting information to them or discuss current problems. Consequently, the communicative competence of the trainees develops and the motivation for further language learning increases.

Literature:

1. Указ Президента РК от 29 июня 2011 года №110 Государственная программа функционирования и развития языков на 2011-2020 ГГ. [Электронный ресурс] URL-<http://ru.government.kz/docs/ul10000011020110629.htm> (Дата обращения 10.04.2020)
2. Computer- assisted language learning [Electronic resource]: Wikipedia. Free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Computer-assisted_language_learning (Date of request 11.04.2020)
3. Margaret Gonglewski, Christine Meloni and Jocelyne Brant margaret – Using E-mail in Foreign Language Teaching: Rationale and Suggestions. The George Washington University (Washington DC, USA) 3, March 2001

TYPES OF ERRORS IN ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION PROCESS

Senbayeva G.

Supervisor – G.I. Baigunisova, Doctor of Philology, Associate Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan

senbaeva.gauchar@mail.ru

Currently the number of people who are eager to learn a foreign language, especially English, is growing. The good thing for them is that learning English is easy nowadays. However, learners may encounter mistakes and predicaments. Therefore, error analysis was introduced in education process, especially in English language teaching. The most paramount action in this process is to know the peculiarities, hence the question arises from student's side "how can we learn a language effectively?" Human beings who start to learn English may have various problems, difficulties. Students may have errors in grammar, pronunciation and in usage of vocabulary. The frequency and type of errors may vary in four skills of language (*listening, writing, reading, speaking*). As we all know mostly used comprehension is listening and speaking. Accordingly, the number of mistakes in that two cases are higher rather than in writing or reading. Thus, some learners need much more time to master in speaking and listening. Sometimes it is arduous to acquire these two skills, since in speaking and listening people usually do not have time to prepare compared to writing and reading. For example, learners may use dictionary or other academic books when they read or write a text in English, when it comes to listening and writing they cannot come in handy in a given moment [1].

We should think about what occurs in person's mind when he starts to study English. Moreover, it is essential to take into regard the impact of mother tongue. In this respect, it is pivotal to distinguish two separate languages and discern their structure.

A great deal of researchers and teachers reckon that the most essential thing in education is giving opportunity for students make mistakes. One more substantial feature is taking into consideration the role of teacher. In order to correct others, the first thing which a teacher must have is proper knowledge. Then intuition, ability to create a positive atmosphere, good attitude

towards learners. Moreover, error analysis, identification and good treatment skills are also important. Besides, teachers need to take into account that correcting each error is not necessary and efficient

Several linguists and researchers analyzed most frequent errors and identified their sources. They found out that mistakes are unavoidable and in most cases it is very difficult for learners to deal with them. Sometimes there could be connection between the learner's native language and English. That connection may lead to interference. Relatively, scientists and foreign language teachers agree that one of the major causes of errors is language transfer. Two types of transfer exist. There are positive and negative. Positive transfer might be verified when the structure of two languages is similar. The case when two language structures are different is negative structure. Students may encounter negative transfer when they do not have enough attainments in a given language. It is obvious that everybody makes a mistake in terms of language, even if he speaks in his native language. Thus, error is a normal thing in learning a foreign language. Therefore, teachers have to be informed in terms of how, what and when to correct their students' mistakes to improve their skills in foreign language and try not to demotivate them from learning. Sometimes error correction may lead to perplexity or mishmash. Error identification is unavoidable. Obviously, in learning a foreign language students benefit from getting feedback from teacher and they would have opportunity to make new attempts that consequently help to achieve their aims. Feedback for the student's mistake is a great tool to identify what the learner still has to study.

Pertaining to the one of the main issues in language teaching, the most ambiguous problem after identification, is a question of treatment. Which is superior delayed or immediately? First of all, we withstand with a dilemma of purpose identification. For instance, delayed correction is acceptable for communicative purpose. When it comes to errors in grammar, immediate correction is superior. Moreover, the classroom's atmosphere is also important. For example, when all pupils in the class made same mistakes but only one student was chosen to be corrected, in most cases, he/she feels weird. Consequently, teachers have to take into regard the importance of choosing the suitable time of correction. Besides, one more significant aspect is teachers' intuition (in a case when teacher well experienced enough) [2]. Students may have expressive and beautiful speech when they speak in their mother tongue. When it comes to the speech in English situation could be reversed. At an early stage of learning learners are told not to worry about their errors, although there is way of overcoming this problem, students may endeavor to slow down their speed in speech. Sometimes even professional speakers speak slowly in order to express their thought clear.

However, there might be several situations when people need an immediate answer and speaker's silent might be improper. Accordingly, in such situation learners may equip themselves with fixed phrases. For instance,

- "Why do children get addicted to the smartphones?"

- That's a good and important question. Let me think for a moment, I haven't really thought about it before. Well, I assume... [3]. Consequently, speaker gains the specific amount of time to think about the answer without pausing. If students do the same they would sound more fluent. In terms of correction of writing in English, below we provide efficient and unusual ways of correcting errors in writing letter or essay (teachers may recommend them to their students):

There are simple ways which help students to identify correct mistakes in writing by themselves.

1. Text editors. Online text editors automatically check the orthography, but first of all learners should try to find out their mistakes by themselves then rely on text editor. The significant point while using these services is working on mistakes, not just correcting them.

2. Special exercises. There are a lot of writing exercises available online. We recommend students regularly take online tests to correct errors in English. These sites give a text or a sentence and students need to indicate what is written incorrectly

3. Testing the knowledge. Test is one of the best ways of error identification. Students

can take several tests then by looking at their mistakes, they will be able to see their typical errors. Accordingly, they will recognize their weak sides. If students regularly work on topic which is arduous for them, errors would be nullified.

4. Sites, online services. There could be some situations when student cannot find the proper word or unconfident in a written word, in such cases they can use services, where they could find proper words. Besides, synonyms, antonyms, word combinations, example of sentences are available on these sites.

5. Advice from expert. This person can be student's teacher at school or people on the Internet. Currently, there are numerous international forums, English language blogs.

When it comes to errors in oral speech, students these tips might be beneficial for learners:

1. Attend speaking clubs. Speaking cannot be developed without other people's support, since the conversation is usually held by a partner. Hence, one of the ways of developing the speaking skills is going to conversation clubs or to find a friend who has a higher level in English. He can indicate learner's errors.

2. Voice recorder. For instance, a student was given a task to prepare a speech about himself. He records his speech, then listens his speech several times and writes his mistakes. He can classify his mistakes, after that he understands what actions should be done next. These are the tasks which teachers can recommend students to accomplish outside the classroom.

If a student made a mistake in tense while speaking, then it will be improper to interrupt the student's speech. After the speech, teacher can explain the proper usage of a tense with a help of desk and special tense schemas or visual cards.

When teacher does not want to stop the speech, but still need to make a comment and point out the mistake, teacher can use facial expression. For instance, inquiring or worried look will make it clear to student, that a frivolous mistake has been made in the speech.

The strategy for correcting mistakes by teammates is a way of involving all pupils. The teacher can stop the student who is speaking and ask others about of superior way of saying the sentence. This adjustment allows students to feel their independence from the teacher.

Moreover, teacher can paraphrase the incorrect word or sentence i.e. she repeats the correct version of the sentence or word. For instance: *Student:* They went tomorrow to school. *Teacher:* Yes, you are right! They will go to school tomorrow.

This strategy allows student to feel the support from the teacher's side then he starts to feel himself confident. It helps to arise a mutual consent between teacher and student, pupil will not feel himself as neglected. Relatively, it can be seen that error correction leads to positive atmosphere in the classroom.

As we wrote above, the time of correction is important, the same importance has the question what should be corrected. Since some mistakes do not carry essential points and can be analyzed and treated by student himself. Accordingly, teachers must give students opportunity to check themselves and work on their mistakes.

Error correction should be applied in order to help the learner to analyze what they have learned, as well as how much remains to be learned. Identification of errors and correction them as language learning strategies depends on time, practice, interest.

Error analysis has its successful result when the learners are able to correct themselves. Teachers have to elucidate the importance of accepting the mistakes. There should be a mutual consent between teacher and student. Consequently, their working process will be superior. As a result, learner with a help of teacher can achieve his aim. In that case, teacher will know what the student need to know and work properly.

The value of correction mistakes lies on the fact that person is able to move towards only by knowing his weak and strong sides. Thus, person should meet with his failure without fear.

Correction of errors affects students' self-confidence. Hence, it is pivotal to be apprised about student's attitude towards treatment. Otherwise teacher may demotivate her students.

It is pivotal for teacher to analyze the student's work. This can be done in an oral way after the pupil's performance. At the end of lesson, it is advisable to evaluate each student's work. Teacher can provide information on achievements problems. Analysis of development motivates students to further study, encourages to the independent work and information about errors makes learner pay attention to the ways of tackling the problem.

Analysis must be balanced, certain and beneficial. Balanced means that analysis should contain positive and problematic aspects of student's work. Certain analysis means teacher should provide exact topics or grammatical structures which students need to work on. Besides, it has to be beneficial for student, it means ways of solving problems or other recommendation should be presented. Many teachers and researchers from all over the world agree that error treatment is a very effective way of learning a foreign language. Accordingly, it is normal when students are corrected. It is obvious that no one can predict what works effectively. Person can find out it by starting doing and endeavoring and being ready to encounter mistakes and predicaments. Consequently, if he tries to solve them the new path would be constructed. This path will lead him to new knowledge and level.

From what has been discussed above, here should be drawn a conclusion that error correction is great for so many reasons. The most important reason is that it increases student's self-confidence, since person who knows his weak sides can easily tackle the problem and move to the next step incrementally.

Literature:

1. Burt M.K. Error analysis in the adult EFL classroom. TESOL Quarterly, 1975. – P. 53-63.
2. Jame C. Errors in language learning and use. Addison Wesley Longman Limited, 1998
3. Khansir A.A., Pakdel F. (2018) Place of Error Correction in English Language Teaching. Educational Process: International Journal, 7(3).
4. Error detection and correction // Wikipedia. The Free Encyclopedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Error_detection_and_correction

ФУНКЦИИ И РОЛЬ ЭВФЕМИЗМОВ В АНГЛИЙСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Усманова Д.И.

Научный руководитель: Жукенова А.К., к.ф.н, доцент кафедры Английского языка и Методики Преподавания

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Usmanova.diane@gmail.com

Одной из важнейших сфер общения является политический дискурс. Политики - это спикеры, которые работают в сфере общения с людьми, и у них должен быть свой собственный стиль речи, потому что язык для политика является основным средством его профессиональной деятельности. Он должен уметь создавать свою речь в зависимости от цели, тактики и коммуникативной ситуации. Таким образом, политик всегда должен четко понимать и контролировать то, что и как он говорит.

Проблема статьи. С древних времен эвфемизмы используются для нейтрализации слов на стилистическом уровне. Этот процесс называется эвфемистической заменой, которая включает методы и устройства, которые связаны с требованиями языка. Итак, задачей статьи является определение функциональных особенностей роли эвфемизмов в политическом дискурсе.

Список важных качеств языка формировался еще в древности. Яркими примерами этого аспекта являются работы Цицерона, Аристотеля и других греческих и римских ученых. Характерные черты греко-римских традиций включают в себя правильность, уникальность,

точность, множественность, содержательность языка и правдивость его содержания. В последние десятилетия процесс формирования эвфемизмов осуществляется достаточно интенсивно. Это связано с тем, что в настоящее время наиболее важным фактором, который способствует эвфемизму, является связь с определенными социальными процессами, которые позволяют им быть широко распространенным фактором в социально значимых областях языка.

Актуальность исследования заключается в том, что использование эвфемизмов важно, потому что они оказывают влияние на массовую аудиторию людей посредством политического языка, который является целевым процессом. Это должно быть обеспечено в соответствии с требованиями культурной и юридической правильности. Многие аспекты этого вопроса еще предстоит проанализировать, например: вопрос систематизации политических эвфемизмов, определения сфер политических эвфемизмов. Эти аспекты определяют цель исследования, которое заключается в определении основных особенностей использования эвфемизмов в английском языке.

Объект исследования - политический дискурс, характеризующийся количеством особенностей и сложных аспектов.

Предметом исследования является эвфемизм как средство сложного механизма реализации отклонения от истины в английском политическом дискурсе.

Анализ исследовательских работ. Проблема эвфемизмов была изучена рядом отечественных и зарубежных исследователей, таких как Г. Пол, Д. Розенталь, С. Видлак, О. Ахманова, О. Реформатский. Современными исследователями этого вопроса являются В. Москвин, М. Кошова, А. Кацев.

Существует много определений утверждения «эвфемизм». Согласно работе О. Кацевой «Эвфемизм - это нейтрализующий стилистический прием, обеспечивающий замену постыдных, сбивающих с толку и одиозных элементов, вызванных моральными или религиозными мотивами» [2, с. 65]. В. Заботкина отметила, что «эвфемизм создается в результате ряда прагматических причин, таких как вежливость, деликатность, педантичность, порядочность, стремление скрыть негативный характер некоторых аспектов реальности» [1, с. 103]. Исследователь О. Сеничкин дал такое определение эвфемизма: «слово или выражение, которое используется вместо другого, которое по каким-то причинам не имеет значения» [4, с. 140].

Эвфемизм - это стилистический синоним или замена некоторых языковых единиц. Они также вытесняют доминирующий эмоциональный элемент и предлагают новую интерпретацию определенных явлений и несут новую моральную и этическую оценку. Эти аспекты позволяют указать, что появление значительного числа эвфемизмов является индикатором социальных изменений в сферах человеческой деятельности. Это также показатель присутствия и консолидации в обществе новых общественно-политических отраслей.

Как механизм языкового влияния, эвфемизмы выражают определенные мнения или оценки, чтобы закрепить их в сознании коммуникаторов или спровоцировать его на действия в соответствии с указанными аспектами. Такая политическая коммуникация в современной лингвистике определяется как «лингвистическая деятельность, которая специализируется на продвижении определенных идей, эмоциональном воздействии на граждан и их поощрении к политическим действиям, чтобы развить социальный консенсус, сделать важные социальные и политические решения в условиях множественности мнений в обществе» [6, с. 4].

Итак, все эти аспекты показывают, что появление множества эвфемизмов связано с некоторыми социальными и историческими процессами, такими как деколонизация, появление движения за права женщин и сексуальных меньшинств и т.д. Эти события спровоцировали появление значительных изменений в лексике английского языка в течение последней декады. Деколонизация также повлияла на выбор книг для перевода и выбор лексики. Так, в книгах Карнеги Дж. Слово «негр» часто используется. В настоящее время это

слово вообще не используется в литературе. Сходная ситуация с названием литературного произведения А. Кристи «Десять маленьких ниггерских мальчиков». Затем, принимая во внимание правила политкорректности, название было изменено на «Десять маленьких индийских мальчиков». Но, несмотря на изменения, оригинальное название сохраняется в переводах на многие языки. Политкорректный эвфемизм включает нейтрализацию пола. Это было обеспечено путем замены суффиксов -man, -woman, -er, -ess на нейтральные. Например: chairman, chairwoman – chairperson, air hostess – flight attendant, waiter, waitress – server [5, с. 216].

Основной целью использования эвфемизмов в политической сфере является сокрытие истинной природы явления, которое имеет негативное отношение в обществе, путем создания нейтральных или позитивных коннотаций. В. Заботкина отметила, что одним из мотивов использования эвфемизмов в политической сфере является «попытка создать речевую иллюзию оправдания непопулярной политики» [1, с. 234]. Э. Шейхал отметил, что «высокая степень манипулирования речью политиков имеет целью скрыть некоторые аспекты реальности» [7, с. 154]. Важно отметить, что языковые эвфемизмы противоположны политическим, потому что они имеют низкую эвфемистическую степень. Это связано с очевидностью обозначения как для получателя, так и для коммуникатора. Это главное различие между политическими и языковыми эвфемизмами, которые указаны в словаре.

Существует определенная связь между семантикой политических эвфемизмов и прагматикой их использования. Это означает, что у них есть особая языковая особенность. Английские эвфемизмы обладают большим прагматическим потенциалом, который позволяет политикам манипулировать, скрывать или скрывать неприятные для них аспекты и описывать определенные события с выгодной позицией из-за смещения прагматического фокуса.

Характерной чертой политических эвфемизмов является то, что они основаны на механизме ассоциативности. Это означает, что эвфемистический эффект является результатом ассоциации с положительным обозначением. Используя эвфемизм, получатель не успевает распознать его в контексте. В результате может возникнуть процесс формирования неадекватной информационной модели реальности. Эти процессы в первую очередь связаны с политической идеей, продвигаемой в обществе на определенном историческом уровне развития или в границах определенной системы ценностей общества. Давайте проанализируем предложения администрации президента США по поводу Гуантанамо. Его основная идея - возможность исполнения смертного приговора без суда и следствия: «Это предложение облегчит то, что стало для правительства сложной задачей судебного преследования мужчин, которые признались в терроризме, но чьи дела сопряжены с трудностями. Считается, что большая часть улик против мужчин, обвиняемых по делу 11 сентября, а также против других задержанных была получена из признаний, которые они дали во время интенсивных допросов в секретных тюрьмах ЦРУ. В любом случае, надежность этих заявлений будет поставлена под сомнение, что усложнит судебные процессы и вызовет новое политическое давление в отношении обращения с несовершеннолетними» [8, с. 71]. Таким образом, в этом примере неопределенный характер лингвистической единицы «интенсивный допрос» приводит к нейтрализации негативной коннотации. Это связано с желанием нейтрализовать негативный эффект непопулярного политического решения.

Аналогичным примером является предложение из того же решения: «Положение может позволить военным прокурорам избегать передачи подробностей о методах общения» [9, с. 2]. Существует пример использования выражения «методы общения» вместо некой более четкой и определенной фразы, которая бы характеризовала использование угроз или физической силы. Таким образом, в этом случае эвфемизм скрывает действия, которые нарушают права человека путем манипулирования общественное мнение.

Анализируя эвфемизмы в выступлениях политиков, заметно, что они также выполняют аналогичную функцию. Прекрасные примеры таких явлений присутствуют в речах Барака Обамы.

Вот пример использования усложнения структуры на синтаксическом уровне: «Мы готовы заботиться друг о друге и помогать людям, которые уязвимы, и помогать людям, которые неудачливы (down on their luck)» [8, с. 43].

Вместо «Бедный», чтобы смягчить выражение используется выражение «невезучий»

Обобщение также широко используется в речи Б. Обамы, которые также служат эвфемизмом в предложении, например: «У них было какое-то хроническое заболевание, которое нужно было лечить» [8, с. 51].

Эти примеры использования эвфемизмов во всех случаях помогают говорящему скрыть суть определенной проблемы из-за формирования нейтральной или позитивной коннотации, основанной на ослаблении концентрации слов «табу».

После исследования можно прийти к выводу, что эвфемизм является важной частью сложного механизма, называемого политическим дискурсом, целью которого является сокрытие или смягчение непопулярных фактов или определенных аспектов в обществе. История эвфемизмов очень богата, и начинается с древних времен. Появление множества эвфемизмов связано с современными социальными и политическими процессами, которые приводят к определенным изменениям в лексической структуре английского языка. Механизм использования эвфемизма основан на эффекте ассоциативности со словом «табу», что приводит к дальнейшей замене слова. Эвфемизм является мощным средством для предоставления идей или отношений среди огромного количества людей с целью закрепить эти идеи в умах получателей общения. Основная функция эвфемизмов - нейтрализация негативной коннотации определенных аспектов или фактов. На синтаксическом уровне эта функция обеспечивается за счет усложнения структуры фразы и обобщения. Перспективами дальнейших исследований может быть более глубокий анализ функций политических эвфемизмов или вопросов о роли эвфемизмов в других аспектах общественной жизни.

Литература:

1. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка, В.И. Заботкина. - М: Высшая школа, 1989 - 324 с.
2. Кацев А.М. Языковое табу и эвфемия, А.М. Кацевич - Л: СПб.: Просвещение, 1988. - 80 с.
3. Нещименко Г.П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы, тенденции развития, Г.П. Нещименко.-М.: Наука, 2001.-115 с.
4. Сеничкина Е.П. Эвфемизмы русского языка: спецкурс, Е.П. Сеничкина. - М.: Наука, 2006.-152 с.
5. Терминасовна. - М.: Слово, 2000. - 624 с.
6. Чудинов А.П. Политическая лингвистика, А.П. Чудинов. - М.: Наука, 2006. - 248 с.
7. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса, Е.И. Шейгал.- В.: Перемена, 2000.-368 с.
8. Cohen D.Obama: The historic front pages/ D/Cohen -W.:Sterling, 2009.-224 p.
9. Glaberson W. U.S. May Permit 9/11 Guilty Pleas in Capital Cases/ W. Glaberson // The New York Times.-2009.-№3

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Чунай Назгул

Научный руководитель: Ергалиева К.О., магистр гуманитарных наук, ст.преподаватель
Евразийский Национальный Университет им. Л. Н. Гумилева, г.Нур-Султан
nazgul.adilbekovna@mail.ru

Лингвокультурология — это изучение различных проблем, связанных с познанием этнолингвистической и социоллингвистической картины мира, языкового сознания, особенностей культурно-когнитивного пространства языка. Это научная дисциплина, означает связь культуры и языка. Лингвокультурология, которая используется как один из подходов к изучению художественных текстов в практике английского языка, несомненно, вскоре станет неотъемлемой частью методологических программ, направленных на глубокое развитие английского языка [1; с.185]. Русский ученый и писатель Л. Н. Толстой верно отмечал, что термин «лингвокультурология» начал употребляться с начала ХХI века. Он предположил, что происхождение этого слова было успешно улучшено братьями Гримм, создавшими самую известную мифологическую школу. Это свидетельство было найдено такими русскими учеными, как А.Н. Афанасьев, А.А. Потебня. Также австрийская школа пытается решить проблему языка и культуры на пути изучения лингвокультурных элементов. Она продемонстрировала значимость культурологического метода во многих видах лингвистики, таких как этимология и лексикология. Однако методология преподавания иностранного языка как аспекта иноязычной культуры в лингвистических вузах до сих пор недостаточно разработана.

Осознание необходимости включения иноязычной культуры в процесс изучения иностранного языка в большинстве случаев выражается либо во введении разрозненных фрагментов страноведческой информации на занятиях языковой практики, либо в разработке лекционных курсов по истории и культуре страны. Эта проблема особенно ярко проявляется при работе с текстами средств коммуникации. Постоянное обогащение языка за счет отражения изменений в жизни общества, компактность информации при исчислении ее общих знаний в этом обществе требуют от учащегося не только сформированного вторичного языка, но и когнитивного сознания. В настоящее время методы, вовлекающие студента в образовательный процесс, недостаточно разработаны [2].

В текстовых заданиях особое внимание необходимо уделять усвоению активной лексики, а также грамматическим конструкциям и фразеологическим сочетаниям, которые встречаются в тексте и имеют отношение к лингвокультурологии. При работе с произведениями английской литературы в аудитории целесообразно строить учебный процесс таким образом, чтобы передать смысл изучаемого материала во всем его многообразии философских, исторических, литературных и лингвистических особенностей. Таким образом, выделяются ключевые слова, наиболее значимые эпизоды и формулируются вопросы, стимулирующие разговор. Все это помогает направить дискуссию в нужное русло с заявленных позиций, устраняя трудности, которые возникают у обучающихся в процессе знакомства с английской классикой.

Информации, выбранные преподавателем, играют важную роль в обучении студентов наследию английской литературы. Изученные истории, которые использовались для воспитания не одного поколения, отражают особенности эпохи и помогают обучающимся познакомиться с лучшими образцами английской культуры. Занятия, основанные на оригинальном художественном тексте, не должны сводиться к механическому пересказу произведений, запоминанию цитат и фактов биографии писателя. В то же время мы накопили большой педагогический опыт в этой области. Новая перспектива позволит углубить изложение материала, поскольку анализ английской классической литературы

предполагает, наряду с другими факторами, понимание взаимодействия языка и культуры, отражающее своеобразие национального менталитета [3; с. 661]. Формирование общекультурных компетенций поможет студентам, изучающим английский язык, лучше адаптироваться к английской действительности.

В педагогической практике мы приобрели следующие профессионально-педагогические навыки: планировать свою работу по управлению учебной деятельностью учащихся, осуществлять дидактическую обработку языкового и учебного материалов; мысленно ставить себя в положение ученика; находить контакт, общий язык и правильный тон с разными обучающимися в разных обстоятельствах; при необходимости перестраивать отношения с коллективом и отдельными учениками, находить индивидуальный подход к ним.

Цель нашего эксперимента состояла в выявлении на начальном уровне образования использования лингвокультурных методов и его специфического проявления в виде мотивации к изучению английского языка. На этапе были поставлены следующие задачи:

- Выяснить какой мотив является ведущим;
- Определить другие мотивации учащихся изучать английский язык;
- Определить условия влияния лингвокультурного аспекта на преподавание иностранного языка и иностранной культуры;
- Найти пути эффективного культурного развития школьников.

У нас остались только положительные впечатления от практики. В обоих классах, в которых мы вели занятия, была отличная дисциплина, дети были очень активны и старались показать себя с лучшей стороны. Но, конечно, были и некоторые недостатки. Ученики не привыкли работать с раздаточным материалом, что мы посчитали неправильным. С раздаточным материалом работаете гораздо быстрее. Но мы их этому научили. Хотелось бы также отметить, что нам необходимо учитывать особенности каждого ученика, а также составлять различные задания с точки зрения сложности. Обучающиеся делятся на активных и тех, кто нуждается в поддержке, поэтому необходимо следить за тем, чтобы все были вовлечены в урок или мероприятие. Не стоит повышать голос на часто провинившихся учеников и сосредоточивать свое внимание на одном обучающемся.

Во время практики мы познакомились с профилем учебного заведения, его деятельностью, а также с руководителями и преподавательским составом. Мы изучили основные цели и задачи организации образовательной деятельности, основные методы организации учебного процесса, а также уровень развития воспитательного коллектива и особенности ученического коллектива. За время практики мы приобрели много знаний и полезной информации, которые в будущем, конечно же, будут нам очень полезны.

При изучении лингвокультурологического материала также необходимо развивать монологическую речь: умение производить связный монолог-рассуждение в социокультурной сфере (презентация доклада на заданную тему); умение строить монологические высказывания (монологическое описание, монологическое повествование, монологическое объяснение, монологическое рассуждение). Более сложным видом работы было ведение беседы, которая переходит в дискуссию. Здесь мы должны сосредоточиться на следующих задачах: участвовать в обсуждении текста, подводить итоги дискуссии, обобщать информацию, полученную в ходе обсуждения; реагировать на высказывание собеседника, корректировать воспринимаемую информацию; вступать в разговор нескольких лиц; формулировать собственное мнение. Наконец, развитие письменной речи играет важную роль. Обучающиеся должны подготовить письменный текст по заданной теме в соответствии с заданными параметрами; написать подробные рефераты и эссе на интересующую их тему.

Лингвокультурология требует большого внимания. Именно понимание особенностей социокультурной среды, социокультурного контекста при создании того или иного художественного произведения необходимо учащимся для вдумчивого чтения, расширяющего их кругозор. Мысли, диалоги, монологи, комментарии персонажей,

рассуждения и описания самого автора дают широкий материал для наблюдений и выводов, позволяющих говорить о "грамматике культуры".

Чаще всего учитель обращается к учебникам по лингвистике, которые дают "фоновые знания" об истории страны, о геополитическом и экономическом устройстве, об отдельных городах, наиболее показательные, по мнению авторов. Однако произведения искусства являются не менее важными носителями информации о той или иной культурной среде.

Подводя итог, хотелось бы отметить, что анализ художественного текста является важной частью работы над творческим наследием английской классики. Это могут быть цитаты не только из прозы, но и из поэзии, а также из литературных эссе. В то же время лингвокультурологический метод, включающий языковой анализ в сочетании с широким историческим, социальным и философским контекстом, углубляет понимание изучаемого материала. Резюмируя вышесказанное, отметим, что все доступные нам сегодня материалы по лингвокультурологии разнообразны, объемны и полны информации. Они раскрывают образ с разных сторон, что позволяет обучающимся понять, проанализировать и отобрать необходимую информацию. Это можно использовать не только для аудиторной работы, но и для самостоятельной работы и домашнего чтения. Однако роль учителя в презентации лингвокультурологического материала не следует недооценивать. Несмотря на обилие учебных материалов, человеческий опыт всегда бесценен. Взяв эти примеры за основу урока, учитель должен уметь предоставить информацию в увлекательной форме, чтобы пробудить у учащихся интерес к изучению произведений английского искусства, культурных традиций и обычаев страны.

Литература:

1. Опарина Е.О. Лингвокультурология: методологические понятия // Язык и культура, 1999. – С. 185.
2. Легойда В.Р. Язык и культура // Теория и практика преподавания русского языка иностранным студентам в вузе. – М.: Издательский дом, 1999.
3. Веденина Л.Г. Человек в лингво-этнокультурном пространстве // Языки славянской культуры, 2017. – С. 661.

«Болашақ мамандардың кәсібі бағытталған оқытуында шет тілін қолдану» секциясы Секция «Применение иностранного языка в профессионально-ориентированном обучении будущих специалистов»

SOCIAL NETWORKING AND ITS ROLE IN THE MODERN SOCIETY

Кайсар А. К.

Научный руководитель: Плохенко В.Б., магистр иностранных языков,
старший преподаватель

Kaysar1207@gmail.com

Nowadays people don't imagine themselves without Internet. We can find all necessary information there using popular services and sources every day. One of the most popular sources used is social nets. A social network is a very useful invention of the 21st century. [1; p.25] Nowadays millions of people are users of social networks. Now there is a question to answer "what is social networking"? It is an Internet site giving us a chance to support various contacts, keep friendly relationships with classmates, acquaintances and even people we don't know if we chat on various forums on interests for example, computer games players, fan clubs etc. More functional

social nets for example “you tube”, “VK”, “Facebook”, “Instagram”, “odnoklassniki” let us watch photos and video films, listen to music and so on.

You can express yourself, showing off your favourite song lyrics or posting pictures of your new outfit. You don't feel any embarrassment over the internet as you do in person, so people find it easier to vent their feelings on sites like Facebook.

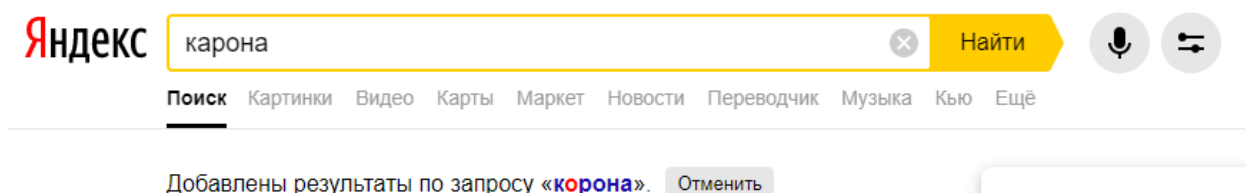
In fact, it has become so much a part of people's lives that you can learn someone's life story just by checking their page. Their friends, likes and dislikes, relationship status, phone number, address...everything.

You can share your feelings and your mental stresses - and it is a great way to entertain yourself after a busy daily routine.

It also makes it much easier to keep in touch with family and friends, especially if they live far away. But you can also make new friends by connecting with friends of friends that you might not know (navigating your friends' friends on Odnoklassniki for instance)

And moreover some of the sites provide entertainment for their users. Take for instance the Facebook or Odnoklassniki applications and you see all kinds of quizzes and games for the users although annoying sometimes. And so numbers of users are millions.

We got used to surfing on the Internet because it is quick and very easy to discover anything you wish. You don't need to think of any suggestions or ideas. Everything you need is to be able to type correctly. Even if you are not – the site or the browser will offer you the right variant with the words “probably you sought for ...” with the right spelling of the word or request.

Social networks are of a great help for the disabled and lonely. They can create an account and start communicating with other identical partners. Most of social networks are used by people to meet friends with similar interests and hobbies. Very often close - minded persons find each other on the Internet. Although people live far away from one another any network can unite them.

However why are social networks so widespread and widely used? We live in an era of technology at its peak and in constant development, so things like reading books on the internet, shopping online and communication with people all around the globe, which were impossible a hundred years ago, are now part of everyday life. The most vital part of today's world is speed is the speed of acquiring information.

Many uncertain persons try to raise their self-confidence using social networks. On the internet, namely on social networking sites or forums you can never say for sure who is "listening". So you are free to say anything you want because nobody knows you.

The first appeal of social networks is their accessibility – the registration on most of the popular social networks is free. Accessibility and ease of makes sites such as Facebook and MySpace appealing. Secondly, social networks give chance to connect with friends, acquaintances or even strangers across the world, which is vital in the modern world. If we remember pre-internet era - communication required countless amounts of time, energy and money, but as for today it is only a click away. Moreover social networks allow people to monitor the social developments of their 'friend list' excluding undesirable contacts or spammers. [2; p.48]

Writing and receiving mail by post is a long process taking time and money. Moreover a letter can be lost. But if we speak about e-mail – the letter can't be lost and doesn't take much time. You can search for the letter you need in your mail thanks to the search option. It is very convenient. But the only drawback is a carpet bomb in your mail box that is made of spam and different opt-out.

Unfortunately we should also mention some drawbacks of the Internet era although not everyone in the 21st century thinks about them. Sometimes simple things like not setting your privacy settings properly or liking someone's photo can have bad results.

Cyber bullying is a real problem. Scoundrels can take advantage of the fact that there is no one being able to effectively stop the bullying, due to everything being hidden behind a screen. The only way to stop it is to report about it and to intimidate the victims to do it. Actually it proves to be very complicated for cheated people sometimes don't want to show fools of them.

Social networking can also ruin relationships as people may get jealous if they find out their boyfriend or girlfriend is exchanging messages with other people.

It can also be a waste of time as people can visit a site to check on thing and end up spending the whole day 'behind the screen' and as a result, not doing anything useful with their lives.

Social networking made people forget traditional heart-to-heart talk. Sometimes you can't see the eyes of your partners and feel their emotions. Besides, social networks are full of persuasive advertising, aggressive, cruel, violent and dangerous videos, for children.

There is some statistics according to the frequency of the sites usage. Some of the data should really make you alert:

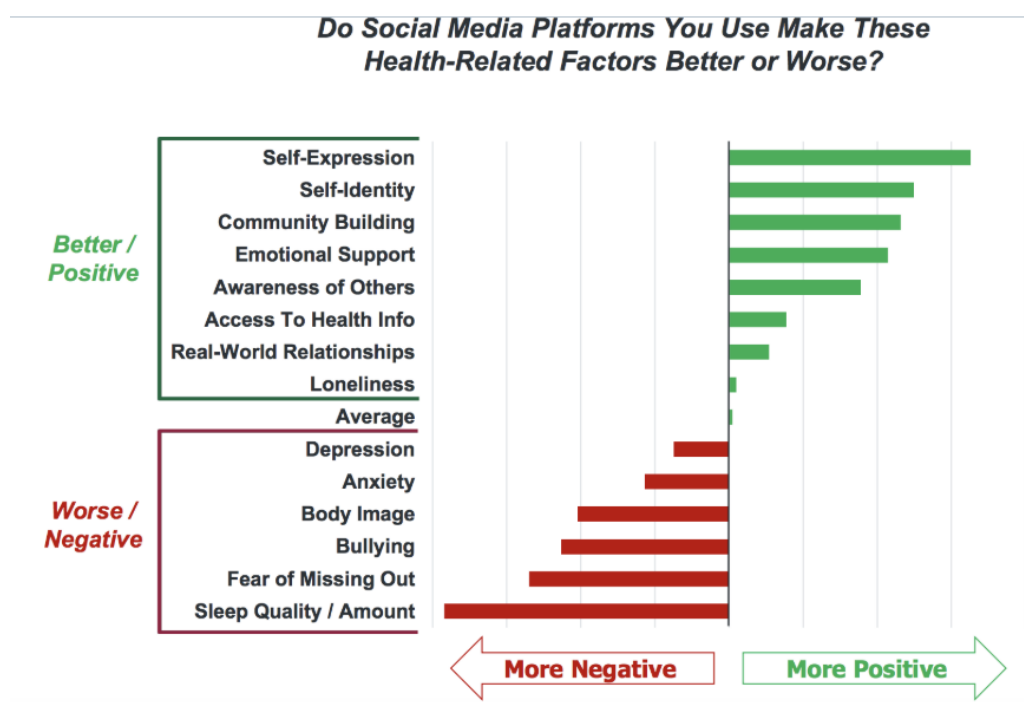
- For Dec 2019, total worldwide population is 7.8 billion people whereas the internet has 4.54 billion users. That means more than a half worldwide population; 3.725 billion namely are active social media users. [3; p.42]
- People have 7.6 social media accounts on average
- The average daily time spent on social comes to 142 minutes a day
- 91% of retail brands use 2 or more social media channels
- 81% of all small and medium businesses use some kind of social platform
- Social media users' number grew by 328 million between October 2018 and October 2019 (that is 10 new social media users per second!!!)
- Facebook Messenger and Whatsapp process 60 billion messages a day
- 81% of teenagers say that social media has a positive effect on their lives

When we speak about user numbers and the certain platform they use we come across the following data:

- Facebook numbers up to 2.449 billion users
- Google+: 111 million users
- Instagram: 1 billion users
- LinkedIn: 660 million users
- Pinterest: 265 million users
- Snapchat: 210 million daily users
- TikTok: 500 million users
- Twitter: 145 million daily users
- Odnoklassniki: 5 million daily users
- V Kontakte: 140 million daily users
- WhatsApp: 1.6 billion users
- YouTube: 1.9 billion users

Hence we can see the top 5 platforms to be used daily – that is Facebook, the second top is YouTube, then WhatsApp, Instagram and LinkedIn rounds up.

We have already said about social web life influence, what does data say about it? [4]

This is rather illustrative and we can easily detect the reason of our bad night sleep, anxiety, depression, etc. If we find that there are too much of them we should immediately stop or limit the use of the media. We should give ourselves information break.

I believe networks can be used by adults and children at the age of fourteen and up.

Why 14? Because kids of an earlier age with so far flexible mentality tend to suffer from that negative influence much more.

Unfortunately now there is a tendency to provide your one- or two-year-old child with a gadget. As a result we deal with nervous naughty children not able to concentrate on anything for a long time. That happens because they have clip or mosaic way of thinking like all that kind of push notifications and randomly appearing pictures. It is convenient for parents for their kids can sit quietly letting them have a little rest but the results of it can be fatal. Almost all the children from the early age have problems with the eyesight thanks to all possible gadgets. Almost all of them are hyperactive, and all of them have problems with back posture (scoliosis with all its negatives). They become aggressive because they can see violent and cruel videos, games are sometimes none the better – when you are killing somebody and blood splatters are everywhere. They think they can do it in real life and sometimes on TV we hear of some pupil killing his classmate or striking his teacher because she took his telephone away at the lesson.

All this technical progress proves to be survival training. We should be alert and know the limit.

As for me, social networks give me a helping hand with my self-education and communication. But everyone should know the limit.

Literature:

1. Boyd, D.M., Ellison, N.B. Social network sites: definition, history, and scholarship. - J. Comput. Mediat. Commun. **13**(1), 2007.-230p.
2. Andreas M. Kaplan et al. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media, Business Horizons 53, 2010.-68p.

3. Andrew N. Smith et al., How Does Brand-related User-generated Content Differ across YouTube, Facebook, and Twitter? Journal of Interactive Marketing 2012.—113p.
4. <https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/>

MY FUTURE PROFESSION IS A TEACHER OF MATHEMATICS

Зайныш М.А.

Научный руководитель: Тургумбаева А.Г., преподаватель кафедры иностранных языков
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
zainysh_m@mail.ru

From the very first grade, Math is my favorite school subject. I like to do sums and different tasks, find answers to logical questions.

I love mathematics, because everything in it follows certain rules that are easy to understand and which are alike for everyone. Mathematics has its own, unchanging laws that operate at all times in all countries. Mathematicians can exchange solutions, equations, and interesting examples, even if they don't speak the same language. The same formulas and signs are accepted all over the world, and this makes people closer.

Mathematics is needed in absolutely all areas of life. Every day, we use simple arithmetic to do shopping, to plan our time. In each profession, one way or another, mathematical calculations are used, even if it is not noticeable at first sight. Many specialties require a deep knowledge of mathematics, for example, for engineers, programmers, physicists.

Mathematics is the basis for all sciences. It is impossible to study physics, chemistry, biology, if you do not know how to do the necessary calculations. To succeed and get a good education, you need to have a good knowledge of math.

It can also be noted that regular studies in mathematics help to develop logical thinking. They say that good mathematicians always play chess excellently and also become the best military strategists. Even in everyday life, math helps to develop the ability to think sensibly and logically, to look for solutions to problems.

Math can also be a great hobby. There are various clubs, communities, associations, where you can solve complex mathematical problems, communicate with people who are also interested in it.

Mathematics moves the world forward, helps to develop science. This is the basis for scientific and technological progress, the basis for our new, future world.

Mathematics is a fascinating and necessary science in life. Even from ancient times, people used it in the preparation of the calendar and measuring distances, in construction and travel, in the calculations in trade.

The numbers surround us since our birth. As soon as the baby is born, his mother is already informed of his height and weight. Then he learns to count and determine time, to compare objects in size and shape.

Children need mathematics in order to plan the daily routine, correctly count the change in the store. They also love to collect models from the designer and play logical computer games, which demand mathematical calculation and smart skills.

Our grandmothers use math when they prepare various delicious dishes for their grandchildren and calculate the correct amount of ingredients. Our mothers apply mathematical calculations when they make patterns and count loops in knitting patterns.

During the house renovation mathematics is also needed. We calculate the amount of wallpaper, glue and paint needed for our rooms according to their area.

Mathematics is important in any profession. Economists and accountants, engineers and architects work with numbers. Musicians beat the rhythm, artists use scale and projection, drivers get directions and calculate gas mileage.

The schedule of lessons or the movement of trains, a map of the area or the starry sky cannot be compiled without the use of mathematics.

In modern world, calculators and computers have come to the rescue of a person, but knowledge of mathematics is irreplaceable. It develops our mind and logic, memory and attention, helps in solving life problems.

But if you keep up with the time, I think it is very important to know foreign languages. Some people learn languages because they need them to work, others to travel abroad, and for others it's just a hobby. People want to know languages, write to penpals or chat with people from different countries, meet more new people and make friends. In addition, they want to read the books of famous writers in the original, read newspapers and magazines. This helps them to learn more about different events, people's lives, customs and traditions.

Learning foreign languages broadens our horizons, people become more educated. In my opinion, languages are especially important for those who work in various fields of science and technology, politics. A foreign language helps you to learn your native language better. People who know many languages are polyglots. We know some names of polyglots: the German professor Schlimman, the famous writer Shakespeare, the philosopher Socrates and many others.

Nowadays, English has become an international language. About 300 million people speak it as their native language. As for me, I have been learning English since I was 7 years old. This language helps me to speak fluently with people from all over the world, to make new friends and to take part in international competitions.

People believe that their life has nothing to do with mathematics and they do not do any efforts to understand this topic in English. But numbers surround us everywhere: phone numbers, credit cards, flights, not to mention dates. The practice of the English language and the need for vocabulary improvement arises constantly. Therefore, we will continue the theme of using English in various fields of activity.

If you think about going to a university abroad, looking for work in a technical specialty abroad or in an international company in your city, you can confidently say that you can't do without mathematics. Even if you are fluent in English, think about this: have mathematical terms succumbed to you in English? It is one thing to master the subject matter in one's native language, it is quite another to be able to understand the relevant English terminology.

We made sure that English is as important for mathematicians as it is for other professions and specialties. The usage of simple words alone is not enough for professional and general development. In order to understand and possess knowledge at the highest level, of course, you need to go deeper into the subject [4].

English is considered as an integral component of professional training of the future specialist of any profile at the present stage. The purpose of teaching foreign languages in non-linguistic specialties is to achieve a level sufficient for the practical use of a foreign language in future professional activities [3 p.31]. In this regard, when studying English in a non-linguistic university, popular scientific articles, terminology, and technical articles are used, which contain materials on certain scientific topics, highlight new trends in foreign research in a particular field of science. This contributes to the implementation of certain professional interests and needs of students and forms a high level of knowledge in the specialty. Insufficient vocabulary causes student uncertainty and language barrier, and discourages motivation to speak a foreign language.

Thus, an important aspect of the successful study of English by students of non-linguistic specialties is the formation, expansion and completion of vocabulary stock.

Modern society, which lives and creates in the conditions of highly developed technologies, in the age of technical progress and modernization of all spheres of life, requires the implementation of special approaches to the issue of training future specialists. A special place in the process of

preparing future specialists is given to the use of a foreign language in professional-oriented training of future specialists. In the field of vocational education, the reason for the need for modernization and improvement is the need to adapt the higher education system to the socio-economic needs of society at a certain stage of development.

The first president of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev noted in the «Strategy «Kazakhstan-2050»: «We must make a breakthrough in learning English. Possession of this “lingua franca” of the modern world will open new unlimited possibilities in life for every citizen of our country» [1].

I like one proverb of Johann Goethe: "Who does not know foreign languages does not know anything about his native language". I speak Kazakh, Russian, English. And I am very proud of it, because languages are my second life.

I think that the knowledge of foreign languages today is absolutely necessary for every educated person, for every good specialist. Therefore, let's learn foreign languages and discover many interesting things in our life with the help of them!

Literature:

1. Message of the President to the people of Kazakhstan "Strategy" Kazakhstan-2050 ": New political course of the established state" <http://www.akorda.kz>.
2. Message of the President to the people of Kazakhstan October 5, 2018.
http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g
3. Красноперова А.Г. Профессионально-трудова социализация личности при подготовке специалистов. Современные проблемы науки и образования. – 2008. – № 1- 31-34с.
4. https://iloveenglish.ru/topics/anglijskij_-mezhdynarodnij_yazik_obshcheniya/pochemy_eto_tak_vazhno_izychat_inostrannie_yaziki

APPLICATION OF HOWARD GARDNER'S MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY IN INCLUSIVE EDUCATION

Тасбулатова А.Т.

Закирова Э.М., магистр педагогических наук, ст. преподаватель кафедры иностранных языков

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
elmira.joyful@mail.ru

Successful implementation of the ideas of inclusive education and organization of inclusive teaching require the ability to use the *Multiple Intelligences Theory* by Howard Gardner.

Gardner (July 11, 1943) argues that intelligence is not just a phenomenon consisting of diverse abilities, but on the contrary: there are many different types of intelligence; each of them is important in its own way and independent of others.

Intelligence is a breeding ground for the mind. Is it possible to develop our intelligence or it does not remain unchanged from birth to the end of life? Undoubtedly, we can develop it. Howard Gardner's Multiple Intelligences Theory was first published in 1983 in the book *“Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences”*. It seems to be a necessary means to enrich the experience of teaching. Let us consider eight types of intelligence, or the main provisions of Howard Gardner's theory.

Modern pedagogy is increasingly talking about the personal orientation of the educational process, its individualization, personal meanings of education. However, one thing the school is based on still remains unchanged — the principle of teaching everything to everyone [1; p.3]. The school's duty is to ensure that every student learns the state standard of education. In this situation, the teacher is perhaps more concerned with the question of how to make the development of the standard more individualized, and therefore more effective? How to help a student find a personal meaning in learning, turning a boring daily routine into a fascinating personally significant process that helps to achieve success?

The school program mainly focuses on two types of abilities: linguistic-verbal (mainly in writing) and logical-mathematical. If a student has not shown himself/herself “properly”, he/she will have little success and opportunity for self-actualization in educational (academic) activities [2; p.35]. However, as Howard Gardner states, there are many other knowledge, talents that can enrich our lives and help us interact effectively with the world around us. According to him, each person has at least *eight types of intelligence*, expressed in different degrees:

1. *Linguistic-verbal intelligence* (he/she likes to read, has a good verbal memory, has a rich vocabulary, likes to compose, etc.);
2. *Logical-mathematical intelligence* (he/she likes counting and working with numbers, knows mathematical concepts, likes to solve logic problems, puzzles and to play chess, thinks at a more abstract level compared to his/her peers, understands cause-and-effect relationships);
3. *Spatial-visual intelligence* (he/she thinks in visual images, reads maps, charts, diagrams easier than texts, likes to indulge in fantasies and to engage in art, draws well, constructs interesting three-dimensional models, gets more information from illustrations not from words, depends on the sense of visual representation, perception and the ability to visualize objects, and therefore creates internal mental images);
4. *Body-kinesthetic intelligence* (he/she shows high sports results, successfully copies gestures, facial expressions, manners of others, likes to disassemble and reassemble objects, touches everything he/she sees with the hands, likes to run, jump, fight, demonstrates the ability to craft; this type is related to physical movements and to the knowledge, wisdom of the body, including the cerebral cortex, responsible for the muscular movements of the body);
5. *Musical intelligence* (he/she remembers the melodies of songs, has a good voice, plays an instrument, sings in the choir, moves and speaks in a rhythmic manner, unconsciously hums to himself/herself, taps rhythmically on the table doing something; this type is based on the recognition of musical images, including the sounds around us, and the sense of rhythm);
6. *Interpersonal intelligence* (he/she likes to communicate with peers, is a leader in various situations, likes to play with other children and teach them, knows how to empathize and take care of others; this type is manifested mainly in interpersonal communication, implies the ability to work in a team on the terms of cooperation, as well as the ability to verbal or nonverbal communication with other people);
7. *Intrapersonal intelligence* (he/she demonstrates a sense of independence, willpower, really aware of good and bad traits of his/her character, performs tasks well when no one interferes, knows how to manage himself/herself, prefers to work alone, accurately describes his/her feelings, learns from own mistakes, has a developed sense of self-worth; this type of intelligence allows you to realize yourself, step back and look at yourself from the outside as an external observer);
8. *Naturalistic intellect* (natural scientist's intellect) (he/she shows interest in nature, natural phenomena, animals, vegetation, demonstrates the ability to understand the world of nature, to distinguish and classify the properties of the environment, etc.).

According to Gardner, the degree of manifestation and development of a particular type of intelligence depends on the life experience of the individual. The more often a person uses a particular type of intelligence, the more opportunities to develop it in the course of training.

The application of the Multiple Intelligences Theory at school is based on the use of a variety of individual differences and the creation of many ways for their development and training. If we assume that in general the theory of multiple intelligences is an accurate description of human differences in abilities, then we can assume that some (perhaps not all) children can more easily learn through the dominant kinds of their abilities [3; p.54].

The applications of Gardner's theory at school can be as varied as the schools themselves. Here the main principle is important: the educational process should be built in such a way as to enable children to gain experience that would require the involvement of different types of intelligence [4].

One of the most difficult problems to overcome is teaching the whole class, at the same time remembering and taking into account different styles of teaching, strengths and weaknesses of students. The most commonly used type of intelligence while group teaching is *linguistic-verbal*. Lectures, notes on the blackboard, written tasks, encouraging students to take notes during the explanation are important teaching techniques. They are widely used as the basis of the school system. It is necessary to integrate linguistic-verbal intelligence with other types of intelligence. We should help children understand that they can demonstrate or discover their abilities and skills in different ways and activities. Then they can create conditions for learning based on their strengths.

So, let us consider the ways of organization of the educational process for different types of intelligence. When planning a lesson the teacher should determine how to involve different types of intelligence in the learning process. The teacher should ask himself/herself the following questions:

- 1) How to include reading, writing and oral storytelling?
- 2) How can we attract classifications, manipulating numbers, calculations?
- 3) How to use imagination, color, graphics, paintings, art?
- 4) How to include music, sounds, rhythm, movement, and dramatization?
- 5) How to combine individual choice and time for individual work, group work, and exchange of views with classmates, discussion?

The ways to use Gardner's theory in teaching are different: they can be a group or individual project, work in the Centers (each center corresponds to a certain type of intelligence), or a planned study of the program theme. The main thing is to give a child the opportunity to learn/study something the way closest and most convenient to him/her. There is a need to apply multiple abilities of students using different ways of presenting the same material. Of course, it requires a lot of effort from teachers. Not everyone is able to do this. Firstly, teachers themselves are often dominated by one or two ways of teaching, and secondly, not everyone recognizes the seriousness and effectiveness of methods based on different types of intelligence.

One of the ways of applying the Multiple Intelligences Theory is the organization of school activities in the centers of small groups. The room of the class (in the ideal case when it is quite spacious) is divided into several areas and it is equipped in a certain way. Each area corresponds to a certain type of intelligence [5; p.112]. This requires re-equipment of the classroom, the appropriate arrangement of furniture and location of the necessary study guides. The number of centers may depend on the size of the classroom, the number of parents and colleagues who wish to provide assistance, the material being studied. Students are engaged in small groups here, performing a special task or working on a project.

The teacher's goal is to identify what students know and can do, identify their gaps and weaknesses in order to make further learning more instrumental, basing it on their strengths. The basis of the assessment process is the constant monitoring of students during work. If students' abilities are developed in organized activities, their academic achievements will demonstrate their progress and advancement [5; p.217]. If the quality and level of student work do not improve, then we can conclude that the given type of activity is not effective for the student, and it is necessary to choose the ways that will help to reveal his/her individual characteristics and achieve more successful results.

In addition to monitoring, the teacher uses a variety of other assessment methods: standardized tests, in-class tests and assignments, a portfolio showing the work of students within the program and reflecting the development of different abilities, sheets of goal setting and reflection of students, parental assessment of the development of their children. The teacher uses several sources of information to assess the development of students' abilities. For example, the sector diagram of students, where each sector reflects a certain ability (type of intelligence). The students paint a picture to show how they use a particular ability. Then they rank their pictures from 1 to 10, indicating the smallest number as the ability that they would like to develop, and the biggest one as their developed ability with which they feel themselves confident.

The main method of application of the Multiple Intelligences Theory is the activity of the *thematic centers* at the lessons. The lesson schedule is changed for the duration of the modules. All modules, in addition to educational purposes, aim to create conditions for students to demonstrate their abilities, to acquire knowledge, based on the prevailing abilities of the student.

References:

1. Foreman P.J., Integration and Inclusion in Action, Sydney: Harcourt Brace & Company, 2001.
2. Mahler A.R. Social education and training of children with developmental disabilities: Practical guide, 2005. – 176 p.
3. Semago N.Ya., Semago M.M., Semenov M.L., Dmitrieva T.P., Averina I.E. Inclusive education as the first stage on the way to inclusive society // Psychological science and education. 2011. № 1. – P. 51-59.
4. Internet Source: <https://www.britannica.com/biography/Howard-Gardner>
5. Howard E. Gardner, Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice, 2006. – 300 p.

«Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс» секциясы Секция «Педагогика, психология и социальная работа»

НЕКЕ ЖӘНЕ ОТБАСЫ: АЖЫРАСУДЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛДЫН

АЛУ ЖОЛДАРЫ

Абдолла С.И

Ғылыми жетекшісі: Кусаинова Г.Т., педагогика және психология магистрі, аға оқытушы
Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ-сы
sandugash.02.99@mail.ru

Отбасы-неке немесе қан туыстық негізіндегі кіші топ, оның мүшелері тұрмыс ортасымен, өзара көмекпен, моральдық және құқықтық жауапкершілігімен байланысты. Тұрақты бірлестік ретінде рулық құрылыстың ыдырауымен пайда болады. Моногамияның алғашқы тарихи нысаны — патриархалдық отбасы (әкесі басқарған, оның балалары мен әйелі, сондай-ақ үй құлдары бар ұрпақтарын қамтыды). Индустрияландыру отбасының үй өндірісімен байланысын бұзады, оның экономикалық функцияларынан тек тұрмыс ұйымдастыруды ғана қалдырады; отбасылардың көпшілігі ерлі-зайыптылар мен олардың балаларынан (нуклеарлық отбасы) тұрады. Қазіргі қоғамда екі қарама-қайшы үрдіс бар: өнеркәсіптік және мәдени прогресс негізінде отбасын жаңарту (отбасын ер мен әйелдің моральдық-құқықтық одағына айналдыру) және отбасылық коллизияның өсуі және

ажырасудың едәуір саны. Некелердің көпшілігі болашақ ерлі-зайыптылардың жеке таңдауы бойынша, ал отбасылық қатынастар олардың тең құқықтығымен көбірек сипатталады.

Қазіргі қоғамдағы ажырасу проблемасының өзектілігі тек біздің елде ғана емес, шетелде де олардың санының өсуіне байланысты. Статистика деректері бойынша Қазақстанда әрбір бесінші неке бұзылады. Ажырасу ерлі-зайыптылар арасындағы нақты некенің ресми тоқтатылуы болып табылады. Сот шешімі болған жағдайда некені жарамсыз деп тануды ажырасудан және ерлі-зайыптылардың біреуі қайтыс болуына байланысты некені тоқтатуды ажырату керек.

Ажырасудың ең көп таралған себептерін атап өту керек, олар көп жағдайда ажырасушы жұбайлар деп аталады:

1. Махаббат, өзара құрмет пен сенімнің жоғалуы. Қазіргі отбасының негізі махаббат болып табылады, сондықтан бұл сезімнің жоғалуын ажырасу үшін айтарлықтай маңызды себеп ретінде қарастыру керек.

2. Некенің негізі ретінде сүйіспеншілікке қол сұғатын ерлі-зайыптылар отбасы тұтастығын бұзады. Ол жеке адамға психологиялық зиян келтіре отырып, отбасылық қызмет ету салаларының көпшілігін қозғайды және өзін-өзі құрметтеуге қауіп төндіреді.

Ерлі-зайыптының опасыздығына реакция ретінде пайда болатын сезімдер кешені қызғаныш, жалғыздық, сатқындық, қауіпсіздік сезімін жоғалтуды қамтиды.

3. Туыстардың отбасылық өмірге араласуы. Зерттеу мәліметтері бойынша, отбасылық өмірдің алғашқы үш жылында некенің бұзылуының негізгі себептерінің арасында дәл осы себеп көрсетіледі.

4. Алкоголизм, сондай-ақ спирттік ішімдіктерді дұрыс қолданбау. Бұл мотивацияны негізінен әйелдер қолданады.

Соңғы жылдары маскүнемдік проблемасына нашакорлық мәселесі қосылды, ол неке жасы бес жылдан аспайтын жас отбасыларда таралған құбылыс болып табылады.

5. Отбасылық тең құқылық нормаларын бұзуға әкеп соқтыратын жұбайдың жеке-дара көшбасшылыққа деген талабы. Авторитарлық стиль мінез-құлық жұбайының немесе бейімділік екі жақтасы екені анық білінетін да келмейтіні өзара жеңілдіктер беру кезінде шешу маңызды отбасылық мәселелерді шешу.

6. Үй міндеттерін әділетсіз бөлу, жұмыс және отбасылық міндеттерді қоса атқару бойынша қиындықтарға байланысты әйелдерді қайта тиеу.

Бұл мәселе ерлі-зайыптылардың екеуі де жұмыс істейтін отбасыларда, ал әйелдер үшін маңызды кәсіби-мансаптық мақсаттар болып табылады. Жиі отбасылық жанжалдар ерлі-зайыптылардың кәсіби салада әйелдің іске асырылу дәрежесі мәселелері бойынша бірлігінің жоқтығынан туындайды.

Психологиялық тұрғыдан ажырасу-некені қолдайтын күштердің тепе-теңдігін өзгерту. Қолдау факторлары өзара моральдық-психологиялық және экономикалық мүдделілік, неке-отбасы қатынастарымен қанағаттанушылық, әлеуметтік нормалар мен құндылықтар болып табылады.

Неке бұзатын факторларға, сондай-ақ өзара наразылық пен жеккөрушілік көріністерін, атап айтқанда, әңгіме антипатия, тітіркену, жеккөрушілік туралы болып отыр.

Отбасы ішіндегі жанжалдардың дамуы мен өршуін ынталандыратын сыртқы факторларға жұмыстағы қиындықтар, туыстарымен Қайшылықтар жатады, бұл отбасылық өзара қарым-қатынастардың беріктігіне әсер етеді.

Дәстүрлі тәуекел факторларына болашақ жұбайын толық емес немесе дисгармониялық отбасында тәрбиелеу жатады. Бұл жерде ерлі-зайыптылар мен балалар-ата-ана қатынастарының эмоциялық бұзылуына ерекше мән беріледі. Мұнда туралы әңгіме холодности, отвержении, отстраненности, текетіресті. Болашақ ерлі-зайыптылардың білім беру және әлеуметтік мәртебесіндегі қашықтық сияқты жас айырмашылығын отбасылық өмірге қауіп-қатер факторлары ретінде бөліп көрсету керек.

Сондай-ақ, отбасы құру тарихына маңызды мән беріледі: танысу шарттары, некеге тұру мотивациясы, жұптың алғашқы үйлесімділігі. Неке тұрақтылығы танысу кезеңі бір-бірімен танысу және тең қарым-қатынас орнату үшін тым қысқа және жеткіліксіз болған жағдайда төмендетілуі мүмкін, олардың көмегімен серіктестер отбасылық мәселелерді шешуде өзара түсіністікті үйренеді. Некенің табысты болу қауіпі факторларына қалыңдықтың некеге дейінгі жүктілігін жатқызуға болады, әсіресе ерлі-зайыптылар өте жас және қаржылық жағынан ата-аналарына байланысты болған жағдайда.

Бұл жағдайда күтім жасау кезеңі айтарлықтай қысқарған, сонымен қатар жас отбасылар психологиялық және отбасылық өмірге экономикалық тұрғыдан дайын емес.

Ажырасуға дайындық деңгейін арттыратын факторлар:

- урбанизация;
- еңбекке қабілетті халықтың ұтқырлығының өсуі;
- қоғамның кәсіби Жұмыспен қамту саласындағы әйел рөлін өзгерту;
- дербес тұлғалық өсуге көп назар аударылатын өмірлік тұжырымдаманы дараландыру.

Ажырасуларға қарым-қатынасты ырықтандыру, сондай-ақ ажырасуды реттейтін құқықтық нормаларды жеңілдету некені бұзу туралы шешім қабылдауға итермелейтін соңғы факторлар болып табылмайды. Ажырасу қауіпі факторларымен бірге отбасылық проблемалар туындаған жағдайда отбасының ыдырау ықтималдығын төмендететін толеранттылық факторлары туралы да айту керек. Ең маңызды факторларға отбасында баланың болуы жатады. Бала отбасын сақтау пайдасына ажырасу туралы шешім қабылдауда "соңғы дәлел" рөлінде жиі кездеседі. Балалардың болуы ажырасудың психологиялық ықыласына және экономикалық негізділігіне айтарлықтай әсер етеді.

Әйелдер ажырасу себептеріне бейім, бірінші кезекте материалдық қиындықтар – маскүнемдік, отбасылық құндылықтардың әлсіреуі, ерлер жаңа әуестенушілік, бірлескен үйлесімсіздік және скука туралы айтуға бейім. Жастар көбінесе себептердің арасында үйлесімсіздік, жаңа махаббат, опасыздық, біртектілік, жасы жағынан үлкендер – отбасылық өмір құндылығының әлсіреуі, алкоголизм болып табылады.

Аталған тәуекел факторлары ерлі-зайыптылар қатынастарын болжау кезінде "фатальны" емес деген тұжырым жасауға болады, өйткені Елеулі жас айырмашылығы бар, сондай-ақ жақсы танысудың ұзақ мерзімі бар қолайлы жұптар бар.

Бұл факторлар "кумулятивті" сипатқа ие, өйткені олардың жинақталуы кезінде қарапайым ерлі-зайыптылар қарым-қатынасының ықтималдығы айтарлықтай артады.

Мысалы, М. Яффе мен Ф. Фенвиктің пікірі бойынша, егер қарым-қатынас бір психологиялық жағынан жетілмеген әріптеспен сақталатын болса, онда екі жағдайда олар біржола бітеді.

Әдетте, неке бұзу процесі кезінде ерлі-зайыптылар өздері үшін де, бала үшін де салдары туралы ойланбайды. Отбасының құлдырауы-жеке басының ғана емес, сонымен қатар

қоғамдық проблема. Қоғам үшін бұл демографиялық жағдайдың нашарлауына, отбасы институтының құнсыздануына, ажырасу жағдайындағы азаматтардың жұмысқа қабілеттілігінің төмендеуіне, жалғыз басты адамдардың көбеюіне, толық емес отбасылардың пайда болуына, әкесі жоқ балаларды тәрбиелеу - зиянға алып келеді.

Толық емес отбасыларда ана мен бала арасындағы қатынастардың ерекше жүйесін құрады, сондай-ақ неке институты негізделетін балама нормалар мен құндылықтарды білдіретін мінез-құлық үлгілерін жиі қалыптастырады.

Ажырасу балалардың моральдық жағдайына да әсер етеді. Мектепке дейінгі балалар қорқынышты, сенімсіздікті сезінеді және өздерін ата-аналардың ажырасуына себеп деп санайды. Отбасының құлдырауы адамдардың жеке проблемасы ғана емес, сонымен қатар қоғамдық проблема болып табылады. Үлкен жастағы балалар өз тітіркенуін эмоционалды түрде көрсетеді. Балалардың көпшілігі ажырасқаннан кейін бір жыл немесе екі жыл бойы тыныштандырылады, бірақ олардың кейбіреулері ата-аналар ажырасқаннан кейін 5 жыл бойы өздерін бақытсыз сезінеді.

Баланың психикасына ажырасу әсері факторлардың тұтас кешеніне байланысты:

- ажырасуға дейінгі отбасылық бақыт туралы субъективті түсінік;
- ана мен баланың жасы;
- ажырасуға қатысты теріс нормаларды анықтау дәрежесі;
- баламен қалған жұбайдың жеке мазасын алып, оған қауіпсіз қоршаған ортаны қамтамасыз ету қабілеті.

3 жасқа дейінгі жастағы ажырасу балалар психикасына үлкен жастағыларға қарағанда айтарлықтай аз әсер етеді. Психологтардың бақылаулары әкенің 5-7 жастағы ұлдарының кетуін өте қатты алаңдатады. Қыздар қарқынды эмоциялық даму кезеңі болған кезде 2-ден 5 жасқа дейінгі аралықты аса өткір етеді.

Өмір толық емес отбасында жүктейді із қалыптастыру, балалар тұлға.

Әкесіз өсіп келе жатқан балалар жиі "қиын" санатына жатады. Олардың ішінде оқуда артта қалғандар, оқытушылармен, құрдастарымен қақтығысатындар, құқық бұзушылықтар жасаушылар көп.

Ажырасқан ата-аналардың балалары ересек болған кезде, толық отбасында өскендердің көбеюі туралы статистика бар.

Қазіргі қоғамдағы ажырасу-мәдени және отбасылық құндылықтарды жоғалтудың себебі. Қазіргі уақытта адамдар қоғамдық пікірге құлақ аспайды. Егер бірнеше онжылдықтар бұрын, әркім отбасын кез келген тәсілмен сақтау жөнінде кеңес бергісі келсе, қазір қоғам тек қана өз проблемаларымен қамтылған. Ажырасқан азаматтардың проблемасына ешкім назар аудармайды. Міндеттерден тәуелсіз болу ниеті ажырасу себептерінің туындауына ықпал етеді. Көптеген адамдар отбасы тек ғашықтар одағы ғана емес, сондай-ақ оған ұмтылатын адамдардың ортақ мақсаты болып табылатын және отбасының қалыптасуы кезінде туындайтын мәселелерді бірге шешетін адамдардың ортақ мақсаты болып табылатынын түсінбейді. Көпшілігі ажырасу қалыптасқан жағдайдан шығу деп санайды.

Ажырасудың және олардың ауыр зардаптарының алдын алу жөніндегі басты құрал азаматтарды некеге дайындау жөніндегі тиімді жүйе болып табылады.

Қазіргі неке-отбасы қатынастарын талдау отбасылық тәрбие проблемасымен айналысатын мамандардың басым көпшілігі некенің тұрақты өмір сүруінің басты

жағдайларына - ең алдымен адамгершілік нормалардың түсінігін қамтитын моральдық деңгей екенін көрсетеді.

Біздің зерттеуіміздің нәтижесіне сәйкес, жас жұбайлардың 42% - ы олардың отбасы материалдық қиындықтарды бастан кешуде деп санайды, бұл ретте бала бар жұптардың жалпы санынан 38% - ы оның туғаннан кейін материалдық қиындықтардың аса салмақты және елеулі болғанын көрсетті. Жас отбасы бюджетін қалыптастырудың негізгі көзі жалақы (94%) және ата-аналардың қаржылық көмегі (28%) болып табылады. Зерттелген жас отбасылардың жеткілікті төмен қаржылық қамтамасыз етілуін отбасы бюджетінің шығыстары туралы деректермен растауға болады. Отбасылық жұптардың көпшілігі отбасылық бюджеттің негізгі бөлігін азық-түлікке, киім сатып алуға, тұрғын үй-коммуналдық және көлік қызметтеріне ақы төлеуге, сондай-ақ ай сайын несиені өтеуге жұмсайды. Тек жас отбасылардың салыстырмалы түрде аз ғана үлесі отбасылық бюджеттің негізгі бөлігін жылжымайтын мүлікті немесе автомобиль, тұрмыстық техника мен жиһаз сатып алуға, дәрі-дәрмек сатып алуға, отбасылық демалысқа, жұбайының немесе зайыбының оқуына ақы төлеуге және ата-аналарға материалдық көмек көрсетуге жұмсауға мүмкіндік береді. Алынған нәтижелер тек негізгі базалық қажеттіліктерді қанағаттандыруға мүмкіндік беретін жас отбасылардың жеткілікті төмен сапалы өмір сүру деңгейін көрсетеді.

Әдебиет:

1. Шнейдер, Л. Б. Психология семьи и семейных отношений / Л. Б. Шнейдер. – М., 2000.126 б
2. Шнейдер, Л. Б. Семейная психология : учебное пособие для вузов / Л. Б. Шнейдер. – Изд. 3 - е. – М. [и др.] : Академический Проспект [и др.], 2007.526
3. Андреева, Татьяна Владимировна. Семейная психология : учебное пособие/ Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2005.976
4. Карабанова, О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования : учебное пособие для вузов / О. А. Карабанова. – М. : Гардарики, 2007.108б
5. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : учебное пособие для вузов / Е. И. Артамонова [и др.] ; под ред. Е. Г. Силяевой. – изд. 3 - е, стереотип. – М. : Академия, 2005.53б
6. Дружинин, В. И. Психология семьи / В. И. Дружинин. – СПб. : Питер, 2006.98б

ТҰЛҒА БОЙЫНДАҒЫ ЖАН КҮЙЗЕЛІСІН ЖЕҢУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Әбілқасым Қ.Е

Ғылыми жетекшісі: Кусаинова Гульшат Тулендиновна педагогика және психология магистрі, аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

karla12345@mail.ru

Егер біз ішімізде не болып жатқанын түйсінбесек, онда сыртта болып жатқандар тағдыр болып көрінеді.

Юнг Карл Густав

Бұрын жұртты шошытатын қан түкіру, сарыауру, жүрек дерті, қан қысымының көтерілуі, қояншық секілді атын атауға қорқатын аурулардың қатарын өркениетпен ілесе келген жаңа дерттер толықтырып жатыр. Бұрын соңды медицинада кездеспеген, жаңа атауға ие ауру түрі көбейді. Айталық, соңғы 20 жылда адамзатты алаңдатып отырған қасіреттің

бірі- жан күйзелісі (депрессия) болып отыр. Бұл енді «айтқаныңа көнбейтін, айдағаныңа жүрмейтін» деп атасақ та артық айтпағандық болар еді. Әр адам өз өмірінде сан алуан қиыншылықтар мен ауыртпашылықтарды бастан кешіреді. Олармен күресіп, соларды жеңумен өмір жолын өткізеді. Өмір- қиыншылықтармен күрес,- деп Маркс тегін айтпаған. Өмірдің сыры мен сипаты осы күрес жолында анық мақсатқа жету жолында қиыншылықтармен күресе отырып, шындалады, жетіледі, рухани қанағаттанады. «Күрес деген өмір шарты: күрес тоқтаса, ол өмірдің өшкені», деген В. Г. Белинский.

Депрессия - бұл жағымсыз көңіл-күйден ерекшеленетін айқын белгілермен сипатталатын ауыр ауру. Бұл көңіл-күйдің бұзылуы, яғни ең алдымен эмоционалды сферамен байланысты психикалық бұзылулар кешені. Бұзылыс әртүрлі эмоционалды бұзылулармен сипатталады, олар адамдарға құмарлық, мазасыздық, кінә, анедония, яғни ләззат сезіну қабілетінің жоғалуы немесе апатия - бұл адам жағымсыз да, жағымды эмоциялар да сезінбейтін күй. Сонымен қатар, депрессия ойлау саласындағы белгілі бір бұзылулармен сипатталады. Мысалы, депрессиямен ауыратын адамдарға шоғырланумен байланысты мақсатты ақыл-ой әрекетін жасау қиын болады. Депрессия жағдайында адамдар шешім қабылдауға қиналады. Олардың өздері туралы, айналасындағы әлем, адамдар туралы мұңлы ойлары бар.

Депрессия физиологиялық көріністерге ие, мысалы, ұйқының бұзылуы, ішек қызметі және жыныстық қажеттіліктер. Депрессиямен ауыратын науқастарда жалпы энергия тонусы бұзылады, олар шаршайды. Егер сіз осындай адамға қарасаңыз, онда оның мінез-құлқында сіз енжарлықты, адамдармен қарым-қатынас жасамауды, көңіл көтеруден бас тартуды байқай аласыз.

Депрессияның негізгі белгілері:

Көңілсіз, депрессия күйі;

Жиі және өткір көңіл-күйдің өзгеруі;

Анедония, ләззат сезімін жоғалту («Ештеңе ұнамайды және қызықтырмайды»);

Зейінді шоғырландыру мүмкін еместігі;

Шешім қабылдай алмау, сол мәселелерге үнемі оралу;

Қорқыныш, үрей, дүрбелең, агрессияның шабуылы;

Созылмалы шаршағыштық, летаргия («Мен оянып кеттім»);

Ұйқының бұзылуы, ұйқысыздық немесе, керісінше, үнемі ұйқышылдық;

Тәбет жоғалту, салмақ жоғалту, ас қорыту проблемалары;

Төмендеген либидо;

Іштің және кеуде қуысының қысымын, ауырсынуды, тыныс алуды сезіну;

Әр түрлі вегетативті белгілер, мысалы, шамадан тыс терлеу, діріл, құрғақ ауыз және басқалар. Егер бұл белгілер бір мезгілде пайда болса және бірнеше аптаға созылса, онда депрессияны күдіктенуге барлық негіз бар.

Біз депрессия әрқашан қайғылы оқиғалардың - жақындарыңыздың жоғалуы, ажырасу, сүйікті жұмысыңыздың жоғалуы нәтижесі деп ойлайтынбыз. Бірақ бұл мүлдем дұрыс емес.

Депрессияның негізгі үш түрі бар - реактивті, соматикалық және эндогендік.

Реактивтік- шынымен өмірдегі немесе жарақаттағы кенеттен өзгерудің нәтижесі.

Эндогендік - ешқандай себепсіз «көк түспен» пайда болады. Шындығында, себептер бар, олар басқаларға онша байқалмайды. Эндогендік депрессия гормоналды теңгерімсіздікке байланысты болуы мүмкін (босанғаннан кейінгі депрессия әсіресе кеңінен танымал), белгілі бір дәрі-дәрмектерді, алкогольді немесе есірткіні қолдану.

Соматикалық депрессия - бұл басқа аурудың көріністерінің бірі, мысалы, Альтгеймер ауруы, гипотиреоз, мидың жарақаты немесе тіпті тұмау.

Бұл ауру ең көп таралған психикалық бұзылулардың бірі болып табылады - онымен барлық жастағы топтардың 350 миллионнан астам адам зардап шегеді. Жыл сайын әлемде 150 миллионға жуық адам депрессияға байланысты жұмыс қабілетін жоғалтады. Сонымен қатар, әйелдер ер адамдармен салыстырғанда екі есе ауырады - дегенмен дәрігерлер мұндай

статистиканы күшті жыныстың «табандылығымен» емес, ерлердің маманмен аз кездесетіндігімен және көбінесе алкогольмен немесе басқа ұқсас құралдармен «емделетіндігімен» түсіндіреді. Тағы бір мазалайтын жайт бар - статистикаға сәйкес, егер отбасында біреу осы аурумен ауырса, депрессияға түсу қаупі үш есеге артады.

Сонымен қатар, көңіл-күйдің бұзылуының циклотемия және дистимия сияқты түрлері бар. Бұл аурудан гөрі жеке қасиеттер. Дистимия - бұл адамның көңіл-күйі көтеріңкі, әлемді пессимистік бейнемен сезіну, бірақ сонымен бірге өмір бойы психиатрларға жүгінбеу қабілеті. Дистимияда депрессиялық белгілердің қарқындылығы төмен, бірақ бірнеше жылдарға созылады.

Циклотемия - бұл дифимия фазасы, оның фазасы жақсы көңіл-күй фазасымен ауыстырылады және т.б. Мұндай депрессия, егер адам арнайы жұмыс жасамаса, өмір бойы қажет болады. Бұл оны өмірде түбегейлі шектемейді. Бірақ нақты клиникалық депрессия болған кезде адам өмірде шектеулі болады. Көбінесе ол шоғырлана алмайтындығынан, төсектен тұра алмайтындықтан, ақыл-ойы жоқ.

Депрессияның себептері:

Депрессия туралы қазіргі идеялар биопсихосоциалдық модельдерде сипатталған. Депрессияның себептері ешқашан бір мәнді емес. Депрессияның психологиялық себептерін екі негізгі бағыт бойынша жалпылауға болады. Біріншіден, бұл өзін-өзі бағалаудың бұзылуы - депрессияның интродуктивті нұсқалары, онда адам өзінің «мен» туралы сүйіспеншілік пен құрметке лайықсыз деген белгілі бір идеяға ие. Осыған байланысты компенсаторлық мінез-құлықтың әртүрлі нұсқалары қалыптасады. Мысалы, оны перфекционизм сияқты тұлғалық қасиет арқылы білдіруге болады. Бұл жағдайда адам өзін кемелді болған кезде ғана қабылдай алады, оны басқалар өте жақсы бағалайды, ал оның қызметінің нәтижелерінде ешқандай кемшіліктер болмайды. Егер адамның өмірі мен іс-әрекеті өзіне деген жақсы қатынасты растауға бағытталған болса, онда депрессия пайда болады. Яғни, егер барлық іс-әрекет нәтижеге жетуге бағытталған болса, онда адам оң эмоциялар тәжірибесінен пайда болатын ақыл-ой энергиясын жоғалтады: қуаныш, ләззат, қызығушылық. Депрессияның мұндай механизмдері ер адамдарда жиі кездеседі.

Депрессияның психологиялық себептерін түсінудің тағы бір бағыты - жақын қарым-қатынастағы проблемалар. Егер адамға басқа адам тірі және шындыққа бейімделе алатындай сезіну қажет болса, ол басқа адаммен араласуға және қашықтықты азайтуға бейім. Мұндай жағдайларда адам өзін басқа адам арқылы сезінеді. Бұл қарым-қатынасқа деген бейімділік депрессияға ұшырауы мүмкін. Мұндай қарым-қатынаста серіктес көбінесе бейтаныс сезінеді. Олар оған орын қалдырмайды, оған тым жақын иіліп тағзым етеді. Мұндай қарым-қатынас жиі бұзылады, ал бұл біріктіруді қажет ететін адам өзін жоғалту деп санайды. Адамдар бұл тәжірибені былай сипаттайды: «Егер мені тастап кетсе, мен болмағандаймын». Мұндай тәуелділік көбінесе депрессияға алып келеді, өйткені адамның өздігінен өмір сүруіне мүмкіндік беретін эго күші жоқ.

Сонымен қатар, депрессияның әлеуметтік тетіктері бар. Белгілі бір мәдениеттегі депрессияның ауырлығына әсер ететін белгілі бір мәдени әсер бар. Солтүстік мәдениеттерде депрессиямен ауыру оңтүстік пен шығысқа қарағанда жоғары. Бұнда бұқаралық ақпарат құралдары мен ата-аналардың көмегімен енгізілетін сәттілік, ұтымдылық, ізгілік мәдениеті пайда болады. Өсіп келе жатқанда адамдар жақсы болу үшін белгілі бір жетістіктер тізімін алу керек деген идеяны қабылдайды, яғни олардың дүниетанымына терең енеді. Әлеуметтік салыстырудың тетіктері іске қосылады, ал адам өзін басқа адамдармен салыстырған кезде және салыстыру оның пайдасына келмесе, бұл депрессияға душар етеді.

Күйзелісті болдырмау үшін не істеу керек?

Біріншіден: стресс кезінде ағзадағы витаминдер қоры әсіресе В тобы тез таусылады. Дәрігерлердің айтуынша күнде витамин ішуге кеңес береді, дегенмен де артық ішіп қоймаңыз. Барлығы орнымен болғаны жөн.

Екіншіден: дене жаттығулары өте пайдалы. Спорт залына барыңыз, жаттығу жасаңыз, билеңіз, ән айтыңыз, қалада серуендеңіз, бассейнге, моншаға барыңыз.

Үшіншіден: психикалық және дене релаксациясы қажет. Келесі тәсілдерді көріңіз: босаңсытатын музыка таңдап армандаңыз.

Төртіншіден: үйлесімді өмір үшін жанұяның, достардың қолдауы қажет. Психологиялық тренингтерге барыңыз, жанұя салтанаттарынан қалмаңыз, жаңа қызықты адамдармен танысыңыз. Ата-аналарыңызға, ата-әжелеріңізге, баурларыңызға көңіл бөліңіздер, өйткені олар сіздің махаббатыңызды, қамқорлығыңызды, мейіріміңізді өте қажет етеді.

Өздерін кінәлі сезіну және өзін-өзі кінәлау үрдісі - өзін-өзі бағалау деңгейі төмен адамдарға тән. Төмен өзін-өзі бағалау мен депрессияның арасында байланыс бар. Кінә, әдетте, жекелендірумен байланысты, яғни ойлаудың қателіктерімен байланысты, онда адам жиі жаман оқиғаларды өз есебіне алады және жақсы оқиғаларды сыртқы себептердің салдары деп санайды.

Анедония - адамның өзіне ұнайтынды ұнатпайтын жағдай. Мысалы, депрессиямен ауыратын науқас балық аулауға сапарының жартысын берген болар еді дейді, бірақ қазір ол туралы ойланғысы да келмейді. Бұл анедонияның салдары, бұрын қол тигізген нәрселерден қашықтығы.

Апатия - депрессияның ең ауыр көрінісі болып табылады, өйткені бұл жағдайды психологиялық әдістермен емдеу қиын. Апатиямен адам эмоциялық жағынан ешнәрсе де, жаман жағынан да жақсы ұстамайды. Апатия жағдайында адам төсекте жатқысы келеді, оның эмоциясы жоқ, оны қозғаушы ештеңе жоқ, себептері де жоқ. Оның үстіне адамның міндеттері бар. Мысалы, ол тұрып, таңғы ас ішіп, балаларды тамақтандыру керек дейді, бірақ мұны мақсат немесе тілек ретінде емес, қысым, міндет ретінде сезінеді. Көбінесе адамдар төсекте қалудан басқа ештеңе сезінбегенде, немқұрайдылықты сезінеді.

Ұйқы және тәбет. Эмоциялар - бұл үлкен физиологиялық, соматикалық компоненті бар психологиялық құбылыс. Олардың тәжірибе деңгейінде танымдық компоненті бар: біз бір нәрсені сезбестен бұрын, не болып жатқанын түсіндіреміз. Эмоционалды күй сәтсіз болған кезде ішкі ағзаларды басқаратын вегетативті жүйке жүйесінің функциялары бұзылады. Адам әртүрлі физиологиялық белгілерді бастан кешіреді: тәбет бір немесе басқа бағытта бұзылады, ұйқының бұзылуы. Ішкі кернеулер арманы үстірт етеді немесе ұйқының алдын алады.

Мінез-құлық. Мінез-құлық деңгейінде депрессия енжарлықпен көрінеді, байланыстардан аулақ болады, көңіл көтеруден бас тартады, біртіндеп алкогольді немесе есірткіні асыра пайдаланады.

Сонымен қатар, эмоциялар ойлауға әсер етеді. Ойлау, керісінше, эмоцияларға әсер етеді. Кейбір адамдарда депрессия оның жеке басына тәуелсіз биохимиялық механизмдерге байланысты дамиды. Мысалы, бала кезінен адам таңертең оның көңіл-күйі нашарлайтынын біледі, ал түстен кейін оның көңіл-күйі жақсарады. Адам қатты эмоционалды күйді сезінген кезде, ол осы жағдайды когнитивті түрде негіздеу үшін бейсаналық қажеттілікке ие болады. Адамда жаман туралы ойлау керек. Ойлау эмоцияларға да әсер етуі мүмкін.

Депрессияны емдеу - бұл бір жағынан кәсіби диагноз және классикалық ғылыми негізделген әдістердің жиынтығын прагматикалық таңдау, екінші жағынан жеке таңдалатын қосымша құралдарды шығармашылық іздестіру. XX ғ. Депрессиядан екі тәсілмен: біріншісі — психотерапия, екінші — медикаментоз арқылы емдейді. Психотерапиялық жолмен емдеу көбіне нәтижелі болады. Алайда бұл жолмен емдеу айлап, не жылдап жүргізуді талап етеді. Кейде ешқандай нәтиже бермеуі де мүмкін. Терапия арқылы реабилитация жасауда Депрессиямен ауырған адамның Хайдеггер ойынша Депрессия үш әрекеттен құралады:

- а) редукция, бар нәрседен болмысқа қайта оралу
- б) конструкция, немесе болмыс түсінігін қалыптастыру
- в) деструкция, немесе дәстүрлі түсініктерді жаңаша түсінікке сәйкестендіру.

Ондай кезде өз-өзіне қалай көмек көрсетуге болады?

- Күйзелісті жеңу үшін алдына нақты міндеттер қою және салауатты өмір салтын ұстана білу маңызды.
- Күйзеліспен күрестегі басты қару – сабырлылық. Қандай жағдай болмасын, сабырлы болуға тырысыңыз.
- Күйзеліс ауру тудырмасын десеңіз сергек жүруге тырысыңыз. Алдымен дем алысыңызды қадағалаңыз, толық кеудемен ауызды ашып демалуға тырысыңыз. Созылып, керіліңіз бірнеше минут мойынға массаж жасаңыз. Қолды ыстық суға салып, денеңіздің босаңсуына жол беріңіз.
- Проблема қатты мазалап, күйзеліске түссеңіз жаяу жүріп, айналаға шолу жасаңыз. Әсіресе, саябақта серуендеген жөн.
- Өзіңіздің сүйіп жейтін тағамдарыңыз да сіздің күйзелістен шығуыңызға септігін тигізуі мүмкін. Мамандар әсіресе, балмұздақ жеу керек дейді. Балмұздақтың негізгі құрамы сүт пен кілегей, мұнда ұйықтай алмау, депрессия кезінде, көңіл-күйді жақсарту және қорқыныш пен алаңдаушылық сезімдерін азайту үшін медицинада қолданылатын табиғи триптофан транквилизаторы бар. Сондай-ақ, күйзеліс кезінде шоколад та көмектеседі.
- Комедиялық жанрдағы қызықты фильм көру де күйзелістен арылтуға жақсы көмектесе алады. Барынша күліп, көңіл көтеріп, осы көңіл-күйде ұзаққа қалуға тырысыңыз.

Қорыта айтқанда:

Нарықтың басты құндылығы ақша болғандықтан, ақша табу үшін жанталаса өмір сүру, сөйтіп, әке-шеше, туыстардан, құрбы, дос-жарандардан алыстау арқылы, өз-өзінен тұйықталу адамның жүйкесін шаршатып, күйзеліске ұшыратады. Жаман ойға амалсыз ерік бермеу мен болашаққа деген құлшыныс қана сізді зардабы мол дерттен сақтап қалады.

Әдебиет:

- 1.Қожахметова К.Ж. Қазақ этнопедагогикасының әдіснамалық теориясының практикасы. – Алматы: Ғылым, 1998.
- 2.Баубекова Г.Д. Этнопедагогика. - Астана: ArtprintXXI, 2009 .-- 192 б.
- 3.Ильина Т.А. Педагогика пәні және ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістері. - М., 1983.
- 4.Жоғары білімнің дамуының негізгі бағыттары: ғаламдық және Болондық өлшемдер //
- 5.Профессор В.И.Биденконың ғылыми жетекшілігімен. –Астана: Білім беру сапасын қамтамасыздандыру тәуелсіз қазақстандық агенттігі (БСҚА), мамандарды даярлаудың сапа мәселелері бойынша ғылыми-зерттеу орталығы. - 2010.-352с
- 6.Биденко В.И. Құзіреттіліктер: құзыреттілікке негізделген көзқарасты дамыту Слайдтағы дәріс. Авторлық нұсқа. - М.: Мамандарды даярлау сапасының проблемалары жөніндегі ғылыми-зерттеу орталығы, 2004.Userfiles / 20100311083502.paf

МЕДИАПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РОЛІ

Абылкайрова А.Е.

Ғылыми жетекші: Сулейменова З.Е., педагогика және психология магистрі, аға оқытушы
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

abylkairova99@mail.ru

Қазіргі дәуір ақпараттық дәуір деп аталады. Бұл Интернеттің, жаңа ақпараттық технологиялардың, өмірдің барлық салаларына электрониканың жылдам енгізілу уақыты. Медиапсихология - бұл қазіргі заманғы медиамәдениеттің аясында тұлға мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимылының психологиялық аспектілерін бағалау, қарастыру және жобалаумен байланысты әлеуметтік практика бағыттары үшін үлкен маңызы бар теориялық, ғылыми және практикалық білім. Медиапсихологияны оқып үйренудің өзектілігі қоғам мен жеке адамның өміріндегі бұқаралық ақпарат құралдарының өсіп келе жатқан

рөлімен байланысты. Медиа әлемі қазіргі заманғы адамның мәдени кеңістігін түбегейлі өзгертеді, оны түбегейлі мәдениетті етеді, өйткені әртүрлі медиа арналар нақты әлемнің көп қырлы жақтарын әр түрлі көрсетеді. Қоғамдық өмірдің қарқынын жеделдету, ақпараттың көбеюіне, әлеуметтік ортаны виртуализацияға байланысты жедел шешімдер қабылдау қажеттілігі адамды әр түрлі мәдени практикаларға енгізу үшін табиғаты әр түрлі болып келетін құндылықтарды игеру қажеттілігін туғызады.

Медиа-мәдениет бүгінде қоғамдық өмірдің орталығына ауысады, экономика мен саясатқа енеді, топтық және жеке санаға әсер етудің маңызды әлеуметтік құралына айналады. Ол әлемнің жеке және топтық бейнесін қалыптастыруға, соның ішінде медиа мәдениеттің өзі мен медиа ортасы туралы жеке тұлғаның әлеуметтік өкілдіктері жүйесінің мазмұнына әсер ететін фактор ретінде әрекет етеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының мазмұны адамның санасында көрініс табады, оның мінез-құлқына әсер етеді, шындыққа деген көзқарасты қалыптастырады және т.б. Мультимәдени ортадағы адамның әлеуметтік мінез-құлқын реттеудің психологиялық факторлары мен механизмдерін зерттеу ерекше өзекті болып табылады.

Біздің заманымыздағы медиапсихологиялық мәселелерді зерттеудің маңыздылығы психологияға арналған проблемалардың теориялық дамыту қажеттілігімен ғана емес, сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарының ауқымының күрт кеңеюімен, бұқаралық ақпарат құралдарының жаһандық әсерімен, медиа кеңістіктің мазмұны мен формасындағы көп мәдениетке айналуымен байланысты.

Медиапсихология - қазіргі медиа мәдениеті жағдайында әлемдік мәдениеттің қарқынды дамып келе жатқан саласы ретінде қарастырылатын психологиялық ғылымның жаңа қарқынды дамып келе жатқан саласы [1; 126].

Медиапсихологияның пәндік саласына медиа-мәдениеттің негізгі компоненттерінің сипаттамасы, көп мәдениетті медиа кеңістігіндегі адамның көзқарасы мен мінез-құлқының психологиялық заңдылықтарын анықтау, сонымен қатар медиа-мәдениетті қабылдау психологиялық құбылыстары мен механизмдерін, адамның медиа-құзіреттілігінің қалыптасуы мен қызмет ету процестерін, медиа-білім беру, медиа-өндіріс және медиа-тұтыну жүйелерін зерттеу кіреді.

Медиапсихология - бұл қазіргі заманғы медиа-мәдениеттің аясында тұлға мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимылының психологиялық аспектілерін бағалау, қарастыру және жобалаумен байланысты әлеуметтік практика бағыттары үшін үлкен маңызы бар теориялық, ғылыми және практикалық білім.

Медиапсихологияның міндеттері:

- индивидуалды және жаппай байланыстың әсерінен жеке мінез-құлықты зерттеу;
- жеке және топтық медиа әсерін зерттеу;
- бұқаралық ақпарат құралдарының тақырыптың дамуына, тұлғаның қалыптасуы мен адамның психологиялық саулығына әсерін талдау.

Қазіргі уақытта қоғам мен ақпараттандырудың артуымен, әлеуметтік ортаның медиализациясымен, бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдағы рөлінің артуымен байланысты жеке адам мен БАҚ арасындағы қатынастар саласындағы зерттеулердің күшеюі байқалады және болашақта медиа-психологияның басқа салаларындағы психологтар мен мамандардың қызығушылығы артады деп айтуға толық негіз бар.

Медиа психологиясының пәні - бұқаралық ақпарат құралдарын және ең алдымен, теледидарды қолдану және әсер етуі. Бұл анықтама медиа-психологтарды бұқаралық ақпарат құралдарының адамға әсерін зерттеуге нақты бағыттайды. Бұқаралық ақпарат құралдары - көпшілікке ақпарат жеткізудің барлық арналарын біріктіретін анықтама: баспасөз, кітап шығарушылар, баспасөз агенттіктері, радио, теледидар. Оларды жаппай масштабта ақпарат жинауды, өңдеуді және таратуды қамтамасыз ететін әлеуметтік институттар деп түсіну керек.

Бұқаралық ақпарат құралдарының негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- радио - акустикалық, ауызша және дыбыстық әсер ету;
- басып шығару - ауызша және графикалық әсер;
- кино - көркемдік әсер;
- теледидар - біріктірілген акустикалық және көркем-шығармашылық әсер;

компьютерлік технологиялар (Интернет) - ауызша, акустикалық, көркемдік, шығармашылық және басқа да әсерлерді қолдана отырып, тұтынушының ақпараттық ағындармен жедел және шығармашылық өзара әрекеттесуі [2; 1126].

Бұқаралық ақпарат құралдарының адамға (аудиторияға) әсер ету тетіктері жеке адам мен топтардың психологиясын терең білуге байланысты. Олар ақпараттық мүдделерге, аудиторияның қажеттіліктеріне, олардың уәждемесіне белсенді түрде әсер етеді, осылайша олардың дүниетанымы мен белсенділігіне айтарлықтай қысым жасайды. Оның ақпарат көзімен әрекеттесуіне қосылуы осыған байланысты. Көбінесе, осы фактордың маңыздылығын ескере отырып, ақпараттық бағдарламалар көрерменнің ақпаратты тұтынуға біртіндеп қатысуын, оған деген қызығушылықтың артуын, оған өзінің «дайындалған» ақпаратты қабылдауына қажетті көңіл-күйін қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Бұл әсіресе насихаттық тапсырмаларды шешу кезінде ескеріледі; ақпараттың аудиторияның мүдделері мен қажеттіліктеріне сәйкестігі. Бұл жағдайда ол бірден қызығушылық тудырады және көрерменді оны тұтыну процесіне қосады; эмоционалды жұқпалы, ақпаратты тұтынушыны эмпатиялауға мәжбүр етеді.

Медианың әр түрлері бар. Дәстүрлі түрде, медиа ақпаратты беру тәсіліне қарай (баспа, радио, кино, теледидар, видео, компьютерлік желі т.б.) және қабылдау түріне қарай (визуалды, аудиалды және аудиовизуалды) бөлінеді. Бұлай бөліну белгілер кешеніне негізделген. Мерзімдік баспасөзде ақпарат баспа формасындағы белгілермен беріледі: мәтін, фотолар, суреттер, т.б. Радиода: ауызша сөз, табиғи дыбыстар (шу), музыка. Теледидарда: жанды бейнелер.

Ал қазіргі заманғы медиа сандық-электрондық медиа деп аталады, ол әр түрлі медианы компьютерлік қойылымға интеграциялайды, яғни интербелсенділік пен модельдеу пайдаланылады. Әлеуметтік мәдени жағынан алғанда, медианы былайша жіктеуге болады:

- қолдану орнына қарай: жеке, топтық, бұқаралық, үйдегі, жұмыстағы, т.б.
- ақпараттың мазмұнына қарай: идеологиялық, саяси, адамгершілік-тәрбиелік, танымдық-үйретушілік, эстетикалық, экологиялық, экономикалық.
- Қолдану функциясы мен мақсатына қарай: ақпарат алу, білім беру, қарым-қатынас, тұрмыстық мәселелерді шешу, әлеуметтік басқару.
- Тұлғаға ықпал ету нәтижесіне қарай: дүниетанымын кеңейту, өзін-өзі тану, өзін-өзі тәрбиелеу, өздігінен білім алу, жағдайын реттеу, әлеуметтену, өз орнын анықтау.

Білім беру процесінде пайдалану мүмкіндіктері тұрғысынан электронды медиа былайша топтастырылады:

- әмбебаптылық дәрежесі (орындалатын функциялар саны);
- ақпаратты дайындау мүмкіндігі немесе ұсыну;
- аудио - немесе бейне материалдармен жұмыс істеу мүмкіндігі;
- статикалық немесе динамикалық видеоқұжаттармен жұмыс мүмкіндігі;
- макро немесе микро объектілермен жұмыс мүмкіндігі;

Әмбебаптық тұрғысынан компьютер жан-жақты үлкен жұмыстар спектрін орындауға мүмкіндік береді. Оған қарағанда мультимедиялық проекторлардың әмбебаптығы кемдеу, алайда олар іс жүзінде кез келген бейне және аудио ақпарат көздерімен жұмысты қамтамасыз етеді.

Медианы қолданудың теріс әлеуметтік жақтары да бар. Бұл жағдайда медиа функциясының келесі девиациялары бар:

- 1) ақпарат ағынының көптігі тұлғаның бағдарын жоғалтуына әкеледі;

2) шектен тыс негативизмге әкеледі: әр түрлі фобиялар, шектен тыс оптимизм, оқиғаны әсірелеу;

3) медиақұралдар көрсететін нақты жанрлардан, мысалы жаңалықтар, сериалдар, қылмыстық хроникалар, сенсациялар, т.б. патологиялық тәуелділік;

4) есірткі, ішімдік, темекіні позитивтік тұрғыдан көрсету - олардың қазіргі заманғы өнерге, жастар мәдениетіне араласуына мүмкіндік береді;

мәдениетті бұқараландыру, нәтижесінде рухани қажеттіліктердің деңгейі төмендеп, жалған идеалдар мен батырлардың пайда болуы [3; 76 б].

Бұқаралық ақпарат құралдарының әсері әртүрлі болуы мүмкін. Олар белгілі бір салдарларды тудыратын психикалық (танымдық), мінез-құлық, орнату және физиологиялық сфераларға әсер етеді.

Белгілі бір жағдайларда, бұқаралық ақпарат құралдарының әсерінен көрермен тиісті параметрлерді қалыптастырады. Олар табиғатта айтарлықтай тұрақты, бұл көрерменнің қарым-қатынасына, оның әрекеттері мен әрекеттеріне айтарлықтай әсер етеді; танымдық әсерлері. Бұқаралық ақпарат құралдары ұсынатын ақпараттың әсерінен аудиторияның білімі мен дүниетанымы өзгеруде. Бұл олардың санасынан, пайымдауынан көрінеді [3; 112б].

Медиапсихология бұқаралық ақпарат құралдары, жаңа медиа технологиялардың дамуы мен пайда болуы туралы түсіну қажеттілігіне байланысты жаңа технологиялардың адамға және қоғамға психологиялық әсері әсер ету аймағының кеңеюіне жауап ретінде пайда болды және дамуда. Медиапсихологиялық тақырыптарға арналған зерттеулер саны күн сайын артып келеді, медиапсихологияның өзектілігі мен практикалық маңыздылығы күн сайын артып келеді психологиялық білімнің жаңа саласы ретінде: медиа орта мен бұқаралық ақпарат құралдарының әсерін зерттеу жеке тұлға медиапсихологияның маңызды міндетіне айналады. Медиапсихологияның тәжірибелік қолданудың кең саласы бар теледидар мен ғаламтор психологиясынан, ойлау медиациясының қолданбалы мәселелері, әлеуметтік желілерді зерттеу және медиа-өндірісті талдау, кинопроцедураны дамыту және аяқтау жаңа әлеуметтік медиадағы брендтік коммуникациялар. Қорыта айтқанда, бұқаралық ақпарат құралдарының адам өмірінің түрлі салаларына әсері шексіз.

Әдебиет:

1. Долгов Ю.Н. и др. Развитие культуры медиапотребления: социально-психологический подход. Саратов: Издательство Саратовского университета, 2009. 200 с.
2. Пронина Е.Е. Категории медиапсихологии: факты, феномены, фантомы // Человек как субъект и объект медиапсихологии. М.: Издательство МГУ, 2011. С. 105-150.
3. Виноградова С.М., Мельник Г.С. Психология массовой коммуникации. М.: Юрайт, 2014. 512 с.

БАЛАЛАРДЫҢ МЕДИАСАУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Айжарық Ш.М., Куандыкова Н.А.

Ғылыми жетекші: Сулейменова З.Е., педагогика және психология магистрі, аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Sharbanu.24@mail.ru, kuandykovanurzhanar@mail.com

«Медиа» термині латынның «media» (құрал) деген сөзінен шыққан және оны қазіргі кезеңде «бұқаралық қатынас құралдары (бұған баспа, радио, кино, телевидение, видео, компьютерлік мультимедиялық жүйелер, интернет жатады) терминімен қатар қолданылып

келеді. «Медиа» терминінің біркелкі баламасы жоқ, ол тек стилистикалық жағынан ғана айырылады [1;36].

«Педагогикалық психологиялық сөздікте» (ағылш. тіл. - media education, латын тіл. - media) медиа білім беру оқушыларға бұқаралық қатынас заңдылықтарын үйрететін педагогикадағы бағдар. Медиа білім берудің негізгі міндеті болашақ ұрпаққа ақпараттық жағдай өміріне, оны түсіне білуге, қазіргі ақпараттық технологиялар, техникалық құралдар арқылы вербалдық емес қарым қатынас әдістерін меңгерту деп анықтама берілген.

Күн сайын өмірдің түрлі салаларында медиа әсерінің ауқымы артуда. Бұл білім беру жүйесінің алдына жаңа міндеттер қояды, сонымен қатар адамдардан заманауи техникалық құрылғыларды білуді, олармен жұмыс істей білу іскерліктерін, белгілі бір деңгейдегі сын тұрғысынан ойлау қабілетін (медианың хабарларын түсіндіру, әр түрлі медиамәтінді түсіну), ақпараттық материалдарды іздеумен, өңдеумен және презентациясымен байланысты өзіндік шығармашылық жұмыстар дағдыларын талап етеді.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуының нәтижесінде әлемде «ақпараттық сауаттылық», «ақпараттық мәдениет», «медиамәдениет» сияқты ұғымдар пайда болды.

Медиасауаттылық (medialiteracy) - кеңістік-уақыттық шындықты талдау және синтездеу, медиа мәтінді «оқу» мүмкіндігі, яғни медиа-білімнің нәтижесі [2;156].

Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие беруге арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Қазіргі уақытта азаматтарға патриоттық тәрбие беру жөніндегі жұмысқа адамдарға ықпал ете алатын ең қуатты құралдың бірі – медиа қызметі әлсіз пайдаланылып отыр. Бұл жағдай аталған бағдарламаға медианы белсенді және ерікті тарту үшін тиісті пысықтауларды талап етеді» деп патриоттық тәрбие беруде басты ықпалды құрал медианың мүмкіндіктері еліміздің азаматтары, әсіресе жас жеткіншектер арасында қажетті дәрежеде пайдаланылмай отырғандығы туралы айтылады. Осы тұрғыдан келгенде елімізде медиасауаттылықты арттыру күн тәртібіндегі өзекті мәселе екенін айтуға болады.

С.И. Ожегов сөздікте сауатты адам былайша түсіндіріледі:

- 1) оқи және жаза алатын, сонымен қатар грамматикалық сауатты, қатесіз жаза алатын;
- 2) қандай да бір аумақта қажетті білім, мәліметтерді игерген.

Энциклопедиялық сөздікте сауаттылық былайша түсіндіріледі:

- 1) кең мағынада - әдеби тіл нормасына сәйкес ауызша және жазбаша сөйлеу дағдысын меңгеру;

- 2) тар мағынада – қарапайым мәтіндерді тек оқи алуы және оқу және жазу;

- 3) қандай да бір аумақ бойынша білімнің болуы;

А. Силвэрбл бойынша «Медиасауаттылық элементтері»:

- аудиторияның медиа мазмұны туралы тәуелсіз пайымдауларын жетілдіруге мүмкіндік беретін сыни ойлау қабілеттілігі;

- жалпы коммуникация процесін түсіну;

- медианың тұлға мен қоғамға ықпал етуін түсіну;

- медиамәліметтерді талдай және сараптай алу біліктілігін дамыту;

- қазіргі заман мәдениеті мен біздің өзіміздің түсінігімізді қамтамасыз ететін «мәтін» ретінде медиа мазмұнын қарастыру.

Медиасауаттылық, нақтырақ айтсақ, медиалық және ақпараттық сауаттылық қазіргі уақыттағы ең қажетті пәнге айналып отыр.

Медиа және ақпараттық сауаттылықтың артықшылықтары:

1. Медиа және ақпараттық сауаттылықты оқу және оқыту барысында оқытушылар кең көлемдегі біліммен қаруланып, оларды өскелең ұрпаққа жеткізеді.

2. Медиа және ақпараттық сауаттылық демократиялық қоғамдағы медиа және ақпараттық арналардың жұмыс істеуі жайлы білім береді. Бұл функцияларды сапалы түрде орындап, негізгі дағдыларды дамытады.

3. Медиа және ақпараттық сауатты қоғам бос, тәуелсіз және плюралистік медиа және ашық ақпараттық жүйелердің дамуына әсер етеді.

Медиа және ақпараттық сауаттылықтың артықшылықтарын толыққанды қолдану үшін келесі шарттарды жүзеге асыру керек:

1. Медиа және ақпараттық сауаттылық тұтас түсінік ретінде қарастырылып, өзіне құзыреттілік кешенін (білім, дағды) жинақтау керек.

2. Медиа және ақпараттық сауаттылық аясында оқушылар мен студенттерге өмірде керекті дағдыларды үйрету.

3. Азаматтар ақпаратты қайдан тауып, қалай алуды және оны қалай құруды білу керек.

4. Ақпаратқа қолжетімділік ерлер мен әйелдер, мүмкіндіктері шектеулі жандар, т.б. арасында тең дәрежеде болуы керек.

5. Медиа және ақпараттық сауаттылық мәдениетаралық диалог кезіндегі халықтардың және мәдениеттердің өзара түсіністігін жүзеге асыратын өмірге қажет құрал ретінде қарау қажет [3;436].

Дамыған елдерде, соның ішінде Еуропа мен Америкада балалар журналистикасына айырықша көзқарас қалыптасқан. Сөз басында айтқанымыздай соңғы кездері азаматтық журналистиканы нығайту үшін балаларға журналистика негіздерін үйрету үрдісі байқалуда. Мәселен, *Teaching kids how to start a newspaper: citizen journalism* деп аталатын дәрістер топтамасында балаларды азаматтық журналистикаға баулудың маңыздылығы айтылған. [4;246].

Мұнда бірінші кезекте балалардың медиа сауаттылығына назар аударылған. Бұл дегеніңіз түрлі ақпарат таратушы құралдарды танып, олар арқылы келетін ақпараттарды түсіне білу қабілеті. Балалар көп жағдайда күнделікті мобильді құрылғылар, теледидар мен радиолардан түрлі ақпараттар қабылдайды.

Бұл ақпараттардың қандай мақсатпен әзірленгені, таратылғаны көп жағдайда балаларға беймәлім қалуы мүмкін. Бұл жағдай өз кезегінде бала психикасына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан, медиа сауаттылықты бала кезінен үйрету маңызды деп тауыпты батыс зерттеушілері.

Балалардың тәрбиесінде медиадағы белгілерді тану, қажет емес ақпараттар таратылған кезде одан бас тарта білу қабілеті деген сөз. Көптеген ата-ана телеарналардағы көрсетілім кезінде қойылатын жас шектеуіне назар аудара бермейді. B12, B14, 0+, 6+, 7+ тәрізді белгілер аталған өнімнің бала жасына шақтап жасалғанын көрсетеді. Бала мұндай белгілері бар өнімдердің өзіне қажет емес екенін білуі керек, оларда бас тарта білу дағдысы қалыптасуы тиіс. Медиа сауаттылық міне осы тұрғыда керек.

Мәселен, *How do I teach my kids media literacy?* деп аталатын дәрістер балалардың медиа сауаттылығын арттыру үшін бірқатар тәсілдер көрсетілген. Онда бала жасына айырықша назар аударылыпты. Көп жағдайда балаларға медиа сауаттылықты үйрету үшін күнделікті оқиғаларды мысалға алу керек екендігі айтылған. Мысалы, бала тым жас болса назар аударып отырған ақпаратқа немесе затқа ұқсас өзге дүниені талқылау арқылы өзіңіз қажет деп тапқан дағдылар мен әдеттерді қалыптастыруға болады. Ал ересектеу балалармен олар медиадан көріп, тамашалаған ақпараттар мен өнімдерге қатысты пікір алмасу қажет. Атап айтқанда әлеуметтік желілер арқылы тараған ақпараттар, компьютерлік ойындардағы кейіпкерлер жайлы пікірлесу керек. Бұдан соң ғана ресми ақпарат көздері арқылы, атап айтқанда, телеарна мен радио арқылы таратылған өнімдер жайлы пікірлесу керек [5;436].

Жалпы, баланың медиа сауаттылығын арттыруда бірден тыйым тәсіліне жүгінудің қажет жоқ. Тек олардың қандай да бір мәселеге көзін жеткізу керек. Сондықтан, медиа сауаттылық қоғам үшін өзекті саналады. Осы тұста мына бір қызық деректі келтірейік: commonsensemedia.org ресурсында 2-4 жастаған бүлдіршіндердің медиа сауаттылығын арттыру тәсілдері талқыланды. Әрі ата-аналарға бірқатар кеңес берген. Онда 2-4 жас аралығындағы бүлдіршіндердің бойында медиа сауаттылық негіздерін орнықтыру үшін олармен кеңесу керектігі айтылады.

Ол үшін ең алдымен бүлдіршіндер теледидардан, фильмнен көрген дүниелері жайлы сұрап отыру қажет екен. Мысалы телешоулар көрсетілсе «Бұл не туралы?», «Сен не үшін солай ойладың? Қандай нәрсені көргендіктен солай ойладың?» деп, жарнама шықса «Өз достардыңды таныдың ба?» (өзіне таныс жарнама кейіпкерлері жайлы, «Олар саған не деді?» деп, кітаптарға қызықса «Бұл кітап не туралы?», «Оны қайдан білдің?» деп, фильмдер көрсе «Не туралы екен?», «Ол туралы не ойлайсың?» деп, онлайн ойындар кезінде «Мына түймені басқанда не болды?», «Оны басып қалғанда қандай дауыс естідің?» деп, өнімдердің қаптамасын көргенде «Қорапта ненің суреті тұр?», «Қораптың ішінде не бар?» деп сұрау керек деседі

Сонымен қатар, бұл кейіпкерлер, нысандар, ойыншықтар қаншалықты жақын немесе алыс екенін сұрау да, оларды көргенде қандай көңіл күйде екендігін сұрау да бірте-бірте медиа сауаттылықты қалыптастырады екен. Балалардың медиа сауаттылығын арттыру 2 жастан бастап, 2-4, 5-7, 8-9, 10-12, 13+ болып кезең кезеңімен жалғаса бермек. Ең бастысы мұндай кеңесті ата-аналарға жиі беру қажет. Сонда ғана негатив ақпараттардан аулақ болуды балалар үйреніп шықпақ.

Қорытынды

Балалардың медиасауаттылығын дамыту, баланың қалыптасуы үшін және қоғамның дамуы үшін маңызды екенін де ескеру қажет. Балалар медиа нарық өнімдерін тұтынушы ғана емес, өздері де өнім жасауға қабілетті тұлғалар екендігін сезінгені дұрыс. Сонда ғана олар балалар қоғамға өз үлесін қосуға қабілетті тұлға болып қалыптасады деген сенімдеміз.

Әдебиет:

1. Болыц Норберт. Азбука медиа / Норберт Болыц ; [пер. с нем. Л. Ионина и А. Черных]. — Москва : Европа, 2011. — 132 с.
2. Федоров А.В. Медиа и медиаобразование // Альма Матер. Вестник высшей школы . — 2001.
3. Федоров А. В. Специфика медиаобразования студентов педагогических вузов А.В. Федоров // Педагогика. — 2004.
4. Медиа. Введение. Учебник [Электронный ресурс]. — М. : Юнити-Дана, 2012.
5. Осин А.В. Мультимедиа в образовании: контекст информатизации: Научно-метод. издание / А.В. Осин. — М.: Агентство «Издательский сервис», 2004. — 320с.

АТА-АНАСЫЗ ҚАЛҒАН БАЛАЛАРДЫ ҚОҒАМҒА БЕЙІМДЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Беркинбаева А.С.

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.қ., профессор Навий Л.

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

aiym_berkinbaeva@bk.ru

«Бала- көңілдің гүлі,көздің нұры» деп бекер айтпаған. Алайда, ата-анасыз қалған балалардың қоғамға бейімдеу мәселелері ішкі тұрақсыздықты және балалардың әлеуметтік ортадан оқшаулануын, басқа адамдармен ортақ тіл табыса алмауын және кейбір жағдайларда жеке тұлғаның қалыптаспауын тудырады. Дәл осы қиындықтар тұлғаның дамуында пайда болады және бейімделуге кедергі келтіреді. Көптеген жағдайларда бұл проблемаларды шешу балаларға қол жетімді емес. Сондықтан тәрбиелеу және бейімделу, мамандардың кәсіби қызметі және мектеп-интернаттардың жұмысын сауатты орындау процесінде ерекше жағдайлар жасау қажет [1; 58 б.].

ҚР Білім және ғылым министрлігі Балалар құқығын қорғау жөніндегі комитетінің мәліметіне сәйкес қазіргі уақытта республикада ата-ана қамқорлығынсыз қалған 33 680 бала бар. Соның ішінде 21 856 баланы қазақстандық отбасылар қамқорлыққа алған, ал 1947-сі – патронаттық тәрбиеде. Еліміздегі жетім балаларға арналған 188 мемлекеттік ұйым қамқорлыққа зәру 9879 баланы қанатының астына алып отыр. Денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне қарасты 43 ұйым 2095 жетімдерге қамқорлық көрсетсе, Білім және ғылым министрлігіне қарасты 145 ұйым 7784 жәутеңкөзді тәрбиелеуде.

Балалар үйіндегі ата-анасыз қалған балалардың психологиялық даму ерекшеліктері, тәрбиеші мен тәрбиеленушілер арасындағы және оқу-тәрбие жүйесіндегі қарым-қатынастар мәселесін зерттеген Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдері ғалымдары Т.И. Дьяконова., И.М. Михайлицкая., С.В. Яосева еңбектерінде балаларды тәрбиелеу мен жан-жақты дамыта қалыптастыру мәселелерін зерттеп, ғылыми-әдістемелік жолдарын ұсынған.

С.А. Дзенушкайтенің «Біздің үй» атты еңбегінде: «Балалар үйінің педагогикалық ұжымы денелері мен психикасы дұрыс дамыған балалар үшін қажетті жағдай жасауға міндетті. Ол үшін жоғарғы ұрпақтардың бай тәжірибесін қолдана отырып, әлеуметтік жағдайда адамгершілігі мол, еңбекке бейім етіп, тәрбиеленушілерді өз беттерімен өмір сүруге жан-жақты дайындау» - деп ой түйіндеген.

А.М. Прихожан., Н.Н.Толстыхтың «Дети без семьи» атты еңбегінде: «Көптеген елдерде жүргізілген зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, отбасынсыз өскен балалардың дамуы, оның ішінде баланың мінез-құлық дағдылары мен жеке тұлға қасиеттерінің қалыптасуы отбасында өскен балаларға қарағанда ерекшеленіп тұрады. Басқаша айтқанда, олардың дамуы төмен немесе жоғары емес, жәй балаға қарағанда - олар өзгешелеу» - деп тұжырымдаған.

Жетім балалар үйінің тәрбиеленушілерін әлеуметтік бейімдеу бірнеше кезеңдерден тұратын күрделі технологиялық процесті білдіреді .

Бірінші кезең - дайындық. Бұл бала мекемеге кірген сәттен басталады, қабылдаудың басында баланың ұзақ уақыт бойы жаңа жағдайларға мәжбүрлеп бейімделу проблемасы бар. Біріншіден, әлеуметтік қызметкерлер оның әдеттерін, қызығушылықтарын, мінезі мен темпераментін білуі керек. Бұл кезеңдегі негізгі міндет - балалар психологиясын талдау және диагностикалау. Қолданылатын әдіс - әңгімелесу, сұхбат және тестілеу. Жеке ерекшеліктерді ескере отырып, баланың психикасы мен әлеуметтік дамуын болжау мәселесі де өзекті болып табылады. Ата-анасының болмауынан пайда болатын психологиялық жарақат туралы білу маңызды. Ойын терапиясы, арт-терапия және релаксация жаттығуларын қолданған жөн.

Екінші кезең - баланы болашақ әлеуметтік топқа, мекеме қабырғасындағы өмір сүру жағдайларына қосу. Мұның өзі мұғаліммен, қызметкерлермен, күнделікті тәртіппен және басқа балалармен танысуды білдіреді. Бұл кезеңде әртүрлі әдістерді қолдануға болады: әңгіме, мекеме туралы әңгіме, альбом түріндегі иллюстрациялық материалдар, стендтер - мұның бәрі оқушының шиеленісін, сенімсіздігі мен мазасыздығын жеңілдету үшін қажет.

Бейімдеу үшін негізгі факторлардың қатарына жатын-бөлмеде көршілерімен , интернат қабырғасында мұғалімдер, психологтар және медициналық қызметкерлерімен ортақ тіл табу, психологиялық климаттың жақсы дәрежеде болуы жатады. Психологиялық дайындық, бірлескен жұмыс, әлеуметтік жұмыс, хобби және өзара қарым-қатынас сияқты бейімделудің топтық формаларын қалыптастыру қажет.

Үшінші кезең - қоғамдағы рөл мен орынды иелену. Бұл кезеңде жұмыс әлеуметтік пайдалы рөлдерді игеруге, қоғамдық жұмыстарға қатысуға, жаңа тәжірибе жинауға және оны басқа балалармен бөлісуге бағытталған. Баланың қабілетіне қарай дағдыларды меңгерту маңызды. Балаларға мекеме тек уақытша үй екенін және ересек болғаннан кейін олар өздері үшін жаңа әлемге енуі керек екенін жеткізу керек. Маңыздылығы, тәрбиешілер балаларды сыртқы әлемде өмір сүруге дайындай алатындығында, олар сәтті болады және сол жерде бейімделеді. Еңбек етуге, әлеуметтік ортаға және тұрмыстық өмірге бейімделуі қажет.

Тәрбиешілер балаларды сыртқы әлемде өмір сүруге дайындай алатын болса, қоғамда өмір сүруге тез бейімделеді [2; 97 б.].

Тәрбиеленушілердің отбасылық бейімделуінің құрамына келесі аспектілер кіреді:

- олардың отбасылық тәжірибесін білу және қабылдау;
- жыныстық-рөлдік сәйкестендіруді қалыптастыру, қарама-қарсы жыныспен қарым-қатынас құру;
- отбасындағы қатынастар туралы түсінік қалыптастыру;
- өздерінің болашақ отбасы, балаларды тәрбиелеу туралы идеяларды қалыптастыру;
- отбасылық көзқарасты қалыптастыру және отбасын құруға дайындық.

Жетімдердің қоғамдағы өмірге әлеуметтік бейімделуінің негізгі әдістері мен нысандары:

- балаларға әртүрлі әлеуметтік тәжірибе алуға бағытталған арнайы сабақтар, дәрістер, тренингтер, іскери ойындар ;
- түрлі бейімделу құзіреттіліктерінің дамуын қамтамасыз ететін секциялар, семинарлар, үйірмелердің жұмысын ұйымдастыру;
- студенттердің көкжиегін кеңейтуге және мәдени нормалар мен дәстүрлермен танысуға мүмкіндік беретін экскурсиялар, саяхаттар, сапарлар;
- әлеуметтік бейімделу бөлмелерін ұйымдастыру;
- балаларды әртүрлі мамандықтармен таныстыра отырып, кәсіби өзін-өзі анықтауға ықпал ететін бағыт-бағдар беру қызметі: кәсіби терапия; - арт-терапия және басқалар [3; 162 б.].

Ананың аялы алақаны мен әкенің мейірімін көруге зәру балдырғандардың толыққанды отбасында тәрбие алып, ел қатарлы өмір сүруіне мүмкіндіктері бар. Соған орай қазіргі таңда Республикамыз көптеген жағдайлар жасап жатыр.

Ақмола облысында 2013 жылдан бастап өз қызметін атқарып келе жатқан «Ана үйі» қоғамдық қоры жағынан құрылған «Жанұя» бала асырап алуға қолдау көрсету орталығы жетім балалар санын азайтуға септігін тигізуіне балалар үйіндегі жауапкер жетімдерді өз тәрбиесіне алуға ниеттер саны артып келеді. 2016 жылдан көптеген жұмысын атқарып келе жатқан орталықтың басты міндеті- бала асырап алуға шектенген ата-аналарға психологиялық және заңды көмек көрсету. Соңғы екі жылда Ақмола облысында 100-ден аса бала асырап алынды.

Біржан сал ауданы Степняк қаласындағы №1 орта мектебінде жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың отбасылық құрылымын жақсарту үшін семинар-тренинг өткізілді. Аталған тренинг «Отбасы- жоғалтудан зардап шеккен бала үшін ресурс ретінде» тақырыбында өтті.

Қазақстан Республикасында бала асырап алудың 3 жолы бар. Олар: асырап алу, патронаттық тәрбие және қамқорлыққа алу. Асырап алған жанұя бөтен баланы туған ата-анасындай бауырына басу. Қамқорлыққа алу- ата-анасынан айрылған балаларды туған-туыстарының қамқорлығына беру. Ал, патронаттық тәрбие- ол жетімдіктің алдын алуға және баланың үлкендермен, өзін қоршаған адамдармен тұрақты қарым-қатынас орнатуына, олардың дұрыс дамуына қатты назар аударатын, заңнамалық негізде жүргізілетін тәрбиелік нысан.

Қазіргі уақытта Бұланды ауданында 40 бала, Бурабай ауданында 13 бала, Есілде 5 бала толық отбасында тәрбиеленіп жатыр. Мәселен, Бурабай ауданындағы Қабылбаевтар отбасы- көпке үлгілі боларлықтай шаңырақ. Осыдан бірнеше жыл бұрын олар балалар үйінен бірден 10 балғынды асырап алды. Қазір барлығы бір әулеттің балаларындай тату-тәтті өмір сүруде. Жеткіншектердің үлкені 18-де, кішісі-7 жаста. Әрқайсысы оқуда озат, тәрбиелі. Бос уақытта үй шаруашылығына көмектесіп, бір-біріне қамқорлық көрсетеді. Ақмола облысында жетім балаларды асырап алғысы келетін отбасылардың қатары жыл санап көбейіп келеді.

Қорытындылай келе, Интернатта тәрбиеленетін балаларды патронаттық отбасында өмір сүруге дайындау кезінде олардың отбасы жүйесі, отбасы ішіндегі қатынастар және

отбасылық рөлдер туралы ойларын зерделеу керек. Қазіргі уақытта жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың отбасылық және отбасылық қатынастары туралы идеяларды зерттеу проблемасы өзекті болып табылады. Алайда, тез өзгеретін әлеуметтік шындық, отбасын әлеуметтік институт ретінде өзгерту интернат тәрбиеленушілерінің отбасы мен отбасылық қарым-қатынасы туралы идеяларды зерттеудің жаңа тәсілдерін талап етеді.

Әдебиет:

1. З.А. Зубайраева. Жетім балалардың тұлғалық әлеуметтенуінің педагогикалық шарттары. www.yesevi.edu.kz.
2. Толстых А.Н., Прихожан А.М. «Исследование психологического развития младших школьников, воспитывающихся в закрытых учреждениях». – М. Педагогика. 1990 г.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: МГУ, 1980, 391 стр

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Ә. Ә. Дәуренбек

Ғылыми жетекшісі: Б. Р. Сыздыкова, аға оқытушы.

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
d_anel@list.ru

Жеке тұлға — өзіндік тәжірибесі, білімі бар, белгілі бір іс-әрекет түрімен айналысатын, қоршаған ортаға деген өзінің қатынасын мойындайтын және өзінің дара қасиеттерімен ерекшеленетін қоғамның мүшесі. Адам немесе жеке тұлға өзінің сана-сезімін, көзқарасын, рухани-саяси дүниетанымын үнемі білім мен еңбектің арқасында жетілдіріп отыруы керек. Жеке тұлғаны қалыптастыру өзін-өзі дамытуға, басқаруға, мәдени дағдыларды игеруге, өз жауапкершілігін арттыруға және қоршаған әлемді, құндылықтарды тануға әрекет жасайды.

Ұлы дана Абай Құнанбаев жас азаматтарды осындай құндылықтарды игеруге шақырған. Абай қоғам мен адамдарға жақсы мен жаманды, пайда мен зиянды, ақиқат пен жалғанды, әділеттілік пен әділетсіздікті, тиым салынған мен рұқсат етілмегенді, маңыздылық пен мәнсіздіктің ара жігін ашуға талпынған. Ол өз шығармаларында әлеуметтік, рухани-мәдени, моральдық мәселелерді тереңдей танып, өз халқының келешек ұрпақтарына мұра қылып таратқан.

Абай «Қара сөздерінде» қоғамдық-саяси көзқарасты айқын көрсетіп, философиялық мәселелерді көтереді. Олардың айрықша ерекшелігі: тілдің көркемдігі, мазмұн байлығы, тереңдігі. Аталған қасиеттермен қатар Абайдың «Қара сөздері» терең мағыналы тәрбиелік сипатқа ие.

«Ақ қағаз бен қара сияны ермек қылайын, кімде-кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқысын, керегі жоқ десе, өз сөзім өзімдікі дедім де, ақыры осыған байладым, енді мұнан басқа ешбір жұмысым жоқ» [1; 89 бет], – осылайша Абай Құнанбаев өзінің ұлағатын бірінші қара сөзбен бастайды. Осы жолда-ақ оның үгіт-насихаты бастау алады. Оның сөздері елеңсіз көрінеді, бірақ сонда да ол оқырмандарға ұран тастағандай, дереу шара қолдануға, назар аударуға шақырғандай болады.

Алайда Абай Құнанбаев он бесінші қара сөзде ақылсыз кісі мен ақылды кісіні салыстырғанда іссіздікті мен әрекетсіздікті сынайды. «Егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір, өзіңнен өзің есеп ал! Сол алдыңғы есеп алғаннан бергі өмірді қалай өткіздің екен, не білімге, не ахиретке, не дүниеге жарамды, күнінде өзің өкінбестей қылықпен өткізіппісің? Жоқ, болмаса, не қылып өткізгеніңді өзің де білмей қалыппысың?» [2; 94 бет] – нағыз тұлға

болғың келсе, енжарлықтан құтылып, өзіне сүйікті істі тауып, соған ұмтылуың қажетсің деп бағыттады.

Адамға жақсы жаманды тану жайында Абай он тоғызыншы сөзінде былай жазады: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады. Әрбір естілік жеке өзі іске жарамайды. Сол естілерден естіп, білген жақсы нәрселерді ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, сонда адам десе болады» [3; 105 бет]. Осы жолдарында ол баланың дамуына ата-ананың тәрбиесі – жалпы қоршаған орта қаншалықты әсерін тигізетінін көрсетеді. Егер бала жан-жақты танып, дұрыс тәрбие алса, тек сонда ғана ол тұлға – әлеуметтік ортаға кіріп, қоғамның мүшесі бола алады.

Қоршаған ортаның маңызына Абай қырық үшінші қара сөзде назар аударады: «Көзбенен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрынмен иіскеп, тыстағы дүниеден хабар алады. Ол хабарлардың ұнамдысы ұнамды қалпыменен, ұнамсызы ұнамсыз қалпыменен, әрнешік өз суретіменен көңілге түседі» [4; 150 бет], – деп тән мен жанның байланысын тұжырымдай келе, Абай психикалық процестер арқылы адам қоршаған әлемді танитынын көрсетеді. Ол адам қоршаған ортаны түйсініп, есіне не ұнамды, не ұнамсыз деп қабылдайды. Осы жерден адамдардың даралығын ескертуге болады, себебі әрбір тұлғаның қабылдау деңгейі бір-бірінен ерекшеленеді. Оған алуан түрлі факторлар себеші болады: жыныстық, жастық ерекшеліктер, қозу реакциялары, жүйке жүйесі – бірақ қоршаған орта адамдарға әрқашанда өз әсерін тигізеді.

Сонымен қатар қырық үшінші қара сөзде Абай «еріксіз болатын тілектер» мен «еңбекпен табылған нәрселерді» салыстырады да «Ол екеуі кімде бар болса, бағанағы екі қуаттың екеуі аз болса, яки бірі бар, бірі жоқ болса, бағанағы екі қуаттар – бір басы қатты асау ат, жүгенсіз тауға ұра ма, тасқа ұра ма, суға ұра ма, жарға ұра ма – Құдай білсін» [5; 152 бет], – еріктің маңызын көрсетеді, себебі ерік адамды әрекетке итермелейді, онсыз адамның жоғарғы деңгейдегі қажеттіліктері немесе мақсаттары жойылады да, оның жеке тұлға болып дамуына құштарлығы іске аспайды.

Абай адамды ажырататын қасиеттері туралы жетінші қара сөзде көрсетеді. Ол: «Дүниенің көрінген һәм көрінбеген сырын түгелдеп, ең болмаса денелеп білмесе, адамдықпен орны болмайды. Оны білмеген соң, ол жан адам жаны болмай, хайуан жаны болады» [6; 95 бет], – жазады. Абайдың пікірінше, білімді танымаған, адамдыққа ұмтыла алмайды, ол жануардан артық келмейтін болады. Адамның негізі – жан білімге, жетістіктерге, рухани баюына құштарланады, бірақ бұның барлығы оңайлықпен берілмейді. Білімді тану үшін адам еңбектену, талпыну қажет, өйткені білім алу да өз кезегінде еңбек болып табылады. Ол бізге тұқымқуалаушылық арқылы ата-анамыздан берілмейді, біз оны өзіміз еске салып, дағдыланып ұғуымыз керек. Ал еңбек әрекеті арқылы бізді жануарлардан ажырататын сана бұдан біздің заманымызға дейінгі 2,8 миллион жыл бұрын дами бастады. Сана – тек адамға ғана тән психиканың жоғары дамыған сатысы. Жануарларда психика бар болса да, тек сана адамдарды хайуанаттардан ажыратады: адам ұжымдық қарым-қатынас құрайды, саналы еңбек етеді, ойланады. Сол себепті, дейді Абай, тұлға инстинктпен өмір сүретін жануарлардан кем болғысы келмесе, еңбек ету, білім алу, талпыну қажет.

«Ой кеселді нәрселерден қашық болу керек. Егер кез болып қалса, салынбау керек. Ой кеселдері: уайымсыз, салғырттық, ойыншыл-күлкішілдік, я бір қайғыға салыну, я бір нәрсеге құмарлық пайда болу. Бұл төрт нәрсе — күллі ақыл мен ғылымды тоздыратұғын нәрселер» [7; 116 бет], – жазады Абай Құнанбаев. Жаман қасиеттерден аулақ болғанда ғана адам шын мәнінде тұлға болады, өйткені жаман әрекеттер, мотивтер, ойлар адамды дамуын баяулатады. Мысалы, егер адам қайғыға салынып кетсе, оның күллі ойлары тек осы мәселе жайында болады. Ол өзін жабысқақ ойлармен бекерге қинайды, шындық дүниені тастап қиялдайды, ертенгі күнді ойламайды, өмірге деген мақсатын жоғалтады – осының барлығы адамды диссонансқа ұшыратады. Сонда адам өзін толыққанды тұлға ретінде сезбейді,

әлеуметтену барысында әрекет ете алмайды. Сол себепті «ой кеселдерінен» аулақ болу керек, рухани молайып, өз құндылықтарын, өмірге деген мақсаттарын шын жүреппен танып, оларға берік болу керек.

Қырық төртінші кара сөзде Абай Құнанбаев қайта жаман қасиеттер туралы айтып кетеді. Бірақ бұл жолдарда ол адамдардың талапсыздығын, мақтаншақтығын және мадаққа құмарлығын сөз етеді. Абай адамдардың бір-бірінен ерекшеліктері бар екенін айтса да, олардың барлығы мадақты, құптауды, жағымды пікірлерді күтетіні туралы жазады. Ол осындай қасиеттерден де аулақ болу керек екендігін көрсетеді, себебі адамның мақтаншақтық, тәкаппарлық қасиеттері тек надан адамдарға тән. Бұл қылықтардан үлкен кісі безеді: «...әдепсіз, арсыз, байлаусыз, пайдасыз, сұрамшақ, өсекші, өтірікші, алдамшы, кеселді — осындай жарамсыз қылықтардан сақтанып, сол мінездерді бойына қорлық біліп, өзін ондайлардан зор есептемек. Бұл мінез — ақылдылардың, арлылардың, артықтардың мінезі» [8; 106 бет], — деп санайды Абай. Надантықтан алшақ болып, ақылдыққа, адамгершілікке, намысқа ұмтылғанда адам — үлкен кісі. Осындай кісінің ұяты бар болғандықтан, ол ақылға, еңбекке талпынады.

Тәрбиелік мағынада Абайдың тек кара сөздерін ғана қарастыруға болмайды, сонымен қатар оның өлеңдері де зор маңызға ие. Абай Құнанбаевтың өлеңдерінің ерекшелігі көптеген қырларынан байқалады. Тақырыптық және мазмұндық жағынан алғанда, Абайдың өлеңдері философиялық және лирикалық өміршендікке ие. Себебін қарастыра болсақ, бір жағынан, өлеңнің өзіндік ақиқаттығы бар, екінші жағынан, оның философиялық өлеңдерде лирикамен бірдей көркемдік тартымдылық бар.

Абай философиясындағы қанатты сөздер, халық ұзақ уақыт қолданып жатқа айтқандықтан, нақыл сөз болып қалыптасып, халық арасында кеңінен тараған. Абайдың әрбір өлең жолдары адамды әсерлейді, бой түршігеді де, ұзақ тағлымға апарады. Адам осы шығармаларды танып дүниеге деген көзқарасты қалыптастырады немесе дүниеге басқа көзбен қарай бастайды, өзінің қылықтарын, тұрмысын ретке келтірейін деп ойланады. Сол себепті олар маңызды тәрбиелік мағынаға ие. Мысалы:

«Сен де — бір кірпіш дүниеге,
Кетігін тап да, бар, қалан!» [9; 139 бет];
«Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті:
Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» [10; 3 бет];
«Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз» [11; 33 бет].

Абайдың көптеген өлеңдерін әрі лирика, әрі философиялық өлең деп айтуға болады. Кейбір лирикалық бояуы қою, қысқа өлеңдерінің өзі, оқырманға көркемдік ләззат силаумен қатар, рухани толғаныстар әкеледі.

«Жартасқа бардым,
Күнде айғай салдым,
Одан да шықты жаңғырық» [12; 75 бет].

Бұл ақынның қараңғылықта сабылып, ояна алмай жатқан халқына деген күрсінуі, әрі үндеуі. Ол халқының жартастан қайтқан, санасыз, сенімсіз құр жаңғырықтай үн қатпай, өздерінің іс-әрекеттерімен үндеуіне жауап қатуын қалайды.

Абайдың табиғатты суреттеп жазған бір топ өлеңдері тек түр жағынан ғана емес, мазмұны жағынан да өзгеше. Осы өлеңдерде ақынның еліне, жеріне шексіз сүйсінуі суреттеледі де, өмір шындығы кеңінен қамтылып көрсетіледі. Өлеңдерінде жыл мезгілдерінің әрбір кезеңін қазақ аулының өмір тіршілігіне қабыстыра суреттейді.

«Желсіз түнде жарық ай,
Сәулесі суда дірілдеп,
Ауылдың жаны — терең сай,

Тасыған өзен күрілдеп» [13; 61 бет], – деп басталатын «Желсіз түнде жарық ай» өлеңі табиғаттың түнгі көрінісін, екі жас жүректерінің махаббатын мен жылы құшағын бейнелейді.

Абай суреттеген жаз бейнелері, аязды қыс, күн мен жер, дел-сал дала, сыбдырлаған жапырақ, , қалғыған тау, шұрайлы жер, көк аспан нағыз көркемдік, өнерлік қасиет. Осы тұстағы озық шығармалар эстетикалық тәрбие беруге дәл келеді. Абайдың сезімге толы өлең жолдары арқылы тұлға табиғаттың сұлулығын таниды да, эстетикалық-мәдени ләззат алады. Тұлғаның табиғатқа, экологияға деген аянышы мен сүйіспеншілігі пайда болады. Адам қоршаған ортаны қадірлей бастайды.

Қорыта келгенде, Абай шығармашылығы уақыт озған сайын дәуір талабына сай өркендеп отыратын асыл мұра болып ұрпақтар санасында орын алады. Оның шығармалары жас азаматтарды жеке тұлға – кемел адам болуға талпындырады. Ал Абай арманындағы «Кемел адам» өнерлі, білімді, еңбекқор, адамгершілікті, жылы жүректі, ғылым жолына түскен ізденімпаз болуы керек.

Әдебиет:

1. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Бірінші қара сөз.
2. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Бесінші қара сөз.
3. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Он тоғызыншы қара сөз.
4. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Қырық үшінші қара сөз.
5. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Қырық үшінші қара сөз.
6. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Жетінші қара сөз.
7. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Отыз бірінші қара сөз.
8. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. Жиырма бірінші қара сөз.
9. Абай Құнанбаев. Өлеңдер. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 1977 – 240 бет. «Әсемпаз болма әрнеге».
10. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы – Т 2: Өлеңдер мен аудармалар, 2002 – 336 бет. «Малға достың мұңы жоқ малдан басқа».
11. Абай Құнанбаев. Өлеңдер. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 1977 – 240 бет. «Ғылым таппай мақтанба».
12. Абай Құнанбаев. Өлеңдер. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 1977 – 240 бет. «Сегіз аяқ».
13. Абай Құнанбаев. Өлеңдер. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 1977 – 240 бет. «Желсіз түнде жарық ай».

СТУДЕНТ ЖАСТАРҒА ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Әбілқасым Қ.Е, Жанбырбай А.Ж

Ғылыми жетекшісі: Мұқытова Жұпар Қалиевна педагогика психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының аға оқытушысы, ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

karla12345@mail.ru, ms.zhanbyrbaeva@inbox.ru

Әрбір мемлекеттің болашағы жастардың қолында. Болашақта ел тізгінін ұстайтын азаматтар – бүгінгі студент жастар. Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлт болашағы – білімді ұрпақ қолында» дегені жарқын істерге апарар жолды меңзеп тұрғандай. Сол себепті олардың білімді, алғыр, бәсекеге қабілетті, өз елінің заңын құрметтейтін болып өсуі ел дамуындағы аса маңызды мәселе.

Студент жастар – бұл қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайымен анықталатын, әлеуметтік жетілу кезеңін бастан өткеретін арнайы әлеуметтік-демографиялық топ. Елдің болашағы – жеңісті де жемісті келешектің көрінісі болып табылады, алайда барлық студенттер бұл жайлы терең ойланып іс жүзінде қоғамда қалыптасқан тәртіп нормаларына сәйкес өзін ұстайды десек, артық айтқан болармыз. Адам құқықтары Ата Заңымыз – Қазақстан Республикасының Конституциясында көрініс тапқан. Ол 9 бөлім, 98 баптан тұрады. Оның екінші бөлімі 30 бабы құқыққа арналғанын білуі қажет. [1: 38].

Сондай-ақ, жастар 2015 жылы 9 ақпанда шыққан, кейін оған 2018 жылы өзгертулілер енгізілген «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңды білулері маңызды. Ол Заң 5 тараудан тұрады, онда жастардың міндеттері және құқықтары жан-жақты қарастырылған. Жастар деп 14 жастан бастап 29 жасқа дейінгі азаматтар саналатыны көрсетілген. Мысалы, 4 тараудың 30 бабында жастардың өзін-өзі басқаруы туралы былай: «Жастардың өзін-өзі басқаруы тұлғалық және кәсіби өсу, қоғамда ойдағыдай әлеуметтену, өзінің зияткерлік және шығармашылық әлеуетін іске асыру үшін жағдайлар жасау жөніндегі жастар қызметін ұйымдастыру нысаны болып табылады.» -делінген [2: 4].

Жалпы алғанда, қазіргі уақытта әлеуметтік-экономикалық жағдайларды жақсартуға, болашақ ұрпақтың қалыптасуы мен жан-жақты дамуына бүгінде елімізде іске асырылып жатқан білім беруді, денсаулық сақтауды, тілдерді дамытудың, үдемелі индустриялық-инновациялық дамудың ауқымды мемлекеттік бағдарламалары; «100 мектеп, 100 аурухана», «Балапан», «Жұмыспен қамту – 2020», «Бизнестің жол картасы – 2020», «Қолжетімді тұрғын үй – 2020» қабылданған.

Жастарға арналған бірқатар бағдарламалары мен бастамалары: «Жастар практикасы», «Жасыл ел», «Дипломмен ауылға!», «Жастар кадрлық резерві», «Мемлекеттік қызмет мектебі», «Жастар - Отанға!» т.б. іске асырылуда.

Өкінішке орай, жастар елімізде оларға жасалып отырған мүмкіндіктерді толық пайдаланбай олардың арасында бір-біріне зорлық зомбылық көрсету, суицидке бару, денсаулыққа зиян келтіретін заттарды қолдану, қоғамдық орындарда тәртіп бұзушылықтар кездесіп тұрады. Түнгі клубтар мен мейрамханалардың демалушылары – негізінен студент жастар. Сол себепті қылмыстың басым көпшілігі осы жерлерде тіркеліп отыр. Түнгі клубтар мен мейрамханалар, шағын дәмханалар жастар есебінен табыс көзін тауып отырғандығы жасырын емес. Сол себептен студент жастар арасында құқықтық тәрбие беру мәселесіне басты назар аударғанымыз жөн.

Құқық дегеніміз- заңда немесе басқа да ресми актілерде бекітілген, олардың орындалуы мемлекеттің мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз етілетін, бостандықтың, адамдардың мүдделерін іске асырудағы және қорғаудағы теңдік шектерін анықтайтын, бір-бірімен қарым-қатынаста еркін ерік-жігердің күресі мен үйлесуін реттейтін мінез-құлық ережелерінің жиынтығы.

Құқықтың ерекшелігі – оның қасиеттерінің бірегейлігін ескереді. Барлық әлеуметтік реттеу әлеуметтік нормалардың көмегімен жүзеге асырылады. Моральдық тәртіпті бұзғаны үшін

адам заңды жауапкершілікке тартылмайды, бірақ көпшіліктің назарына ілігеді, өзі туралы жағымсыз пікір туғызады.

Заң тұрғысынан өсіп келе жатқан ұрпақтың құқықтық тәрбиесі мәселесін зерттеуге ерекше назар аударған заңгер ғалым М.Т.Баймаханов тұлғаның әлеуметтенуіндегі құқықтық рөлін, құқықтық нормаларының мораль және адамгершілікпен өзара әрекетін қазіргі тұрғыдан қарастырады. [3: www.bauka.kz].

Келесіде «*құқықтық сана*», «*құқықтық тәрбие*», «*құқықтық мәдениет*» ұғымдарына тоқталуды жөн көріп отырмыз. Ресей ғалымы И.Ф.Рябко «құқықтық тәрбие - тұлғаның сана-сезімі мен мінез-құлқына жүйелі, мақсатты әсер ету» деп түсіндіреді, ал қазақстандық зерттеушілер Ғ.С.Сапарғалиев, А.С.Ибраева құқықтық сананы қоғамдық сананың жеке бір саласы дей келе, «құқықтық сана – қазақстан Республикасы азаматтарының жүзеге асырылып жүрген заңдарға, оларды қолдануға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалаулы құқыққа, басқа да құқықтық құбылыстарға құқық сезімдерінің, көзқарастарының, пікірлерінің, бағаларының жүйесі», - деген анықтама береді.

Құқық мәдениеті – белгілі бір мемлекеттік діни, этникалық қауым мүшелері қабылдаған, олардың қызметін реттеу үшін пайдаланылатын құндылықтар, құқықтық идеялар, сенім-нанымдар, мінез-құлық қалыптары, құқықтық дәстүрлер жүйесі.» [4: 45].

Жастардың құқықтық мәдениетін арттыру жолдарына қоғамда қалыптасқан тәтіп нормаларын сақтауға арналған заңдарды білу, құрметтеу, іс –әрекетте тәтіп нормаларын бұзбау, бос уақытын пайдалы істерге арнау, өзіне және қоғамға пайда келтіру т.б жатқызуға болады.

Шоқан Уәлиханов атындағы университетте, студенттер арасында тәтіп бұзушылықтың алдын алу мақсатында біршама игі істер жүргізілуде. Атап өтсек студенттер арасында дөңгелек үстелдер, ғылыми- дәрежелік конференциялар, дебаттық кездесулер, конкурстар, және құқықтық тәрбие беруге арналған іс-шаралар өткізілуде. Университетімізде мынадай студенттік ұйымдар бар: Қазақстандық Альянс студенттері, студенттік мәслихат, Қазақстан студенттер ассамблеясы «Атамекен», КГУ КВН, қайырымдылық қоры «Шапағат», педагогикалық отряд «Әлем», дебаттық клубтар «Зияткер», «Көкше», және де «Шоқан аруы», «Ана тілі аруы » конкурстары жыл сайын өткізілуде.

Қазіргі кезде студент жастарға құқықтық тәрбие беру арқылы тәтіп бұзушылықтың алдын алу маңызды мәселе. 1-2 курс студенттердің құқықтық мәдениет деңгейін анықтау мақсатында сауалнама, анкета, әңгімелесу, жағдаяттарды шығару сияқты диагностикалық әдістерді қолдандық. Диагностикаға «Педагогика психология» мамандығында оқитын 30 студент қатысты. Студенттер 20 сұраққа жауап берді: ҚР қазіргі Конституциясы қашан қабылданды? Заң шығарушы жоғары орган қалай аталады? Қылмыс жасаудағы жазаның ең ауыр түрі? Құқық сөзін қалай түсінесіз? және т.б

Диагностика нәтижесі нде:Заңдарды орташа деңгейде білетін студенттердің саны 15, ал жоғары нәтиже көрсеткендер саны 7 , төменгі дәреже көрсеткен студенттер саны 8. Оларға заң қызметкерінің қатысуымен « Жасөспірім және заң» атты дөңгелек үстел, тренинг, әңгімелер өткіздік, педагогикалық жағдаяттарды талқыладық . Осындай және т.б пайдалы құқықтық тәрбие беруге арналған іс-шаралар жиі өткізуді жалғастырамыз деген ойдамыз. Онда студенттер арасында құқық бұзушылықтың алдын алуға болатынына сеніміз мол, заңдарды білмеу, заң бұзушылыққа әкелетіні сөзсіз.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Алматы, 2008 жыл.
- 2..Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы заң, 2015ж.9 ақпан.
3. /www.bauka.kz/.

- 4.Алексеев С.С. Жинақталған еңбектер. 10 т. [+ Сілтеме көлемі]. 3-том: Құқық теориясының мәселелері: дәрістер курсы. - М., 2010. - 781 с., 2010 жыл
- 5.Алексеев, I том, 1981, с. 104-107.
6. Корельский, Перевалов, 1997, с. 226-231.

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫҢ ТУЫНДАУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Жанбырбай Ә.Ж.

Ғылыми жетекші: Кусаинова Гульшат Тулендиевна, педагогика және психология, әлеуметтік жұмыс кафедрасының аға оқытушысы.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау Мемлекеттік Университеті.Көкшетау қ.
alfiya.zhanatkyzy@mail.ru

Қазіргі қоғамда жасөспірімнің әр ата-анасы баланың мектептегі қақтығыс мінез-құлқы сияқты мәселеге тап болады. Бұл мәселе бүгінгі күні өзекті болып табылады, өйткені мектеп оқушылары сыныптастарымен де, мұғалімдерімен де қарым-қатынаста қиындық көруде. Қақтығыс мінез-құлқы жасөспірімдер арасында кең таралған. Бұл ересектермен қарым-қатынаста да, құрдастарымен қарым-қатынаста да өз ұстанымын растау тәсілі ретінде әрекет етеді. Өйткені, өмірдің дәл осы кезеңінде - жасөспірім дағдарысы басталады. Бала әлі де балалық шақ пен ересектіктің шекарасында, дәл сол сәтте ол шынымен ішкі жан-дүниесіне қарап, көп нәрсені түсіне алады. Жасына байланысты ең күрделі және өткір кезеңдердің бірін бастан кешіретін жасөспірімде ішкі жанжал туындайды, ол өзімен-өзі дау-дамайға, өзін-өзі тануға, өзін-өзі растауға және өзін-өзі тануға әкеледі. Жағдайдан тыс қақтығыстар стресстен туындаған өмірге, достарға, оқуға, құрдастармен қарым-қатынасқа, өзіне деген сенімділік пен жақын адамдармен қанағаттанудың төмен деңгейінде болуы мүмкін.

Жасөспірімдер арасындағы қақтығыстардың себептері әртүрлі болуы мүмкін және оларды шешу үшін жасөспірімдер көбінесе ересек адамның көмегі мен кеңесіне мұқтаж болады. Жасөспірім арасындағы қақтығыстарға: бағынбау, араздық, басқаларға өз көзқарасын қою, түсінбеушілік, адамдарға өрескел қарым-қатынас, міндеттерді орындамау, оқу үлгерімінің төмендігі, жалқаулық, т.б. мінез-құлықтар жатады [1; 67 б].

Жасөспірімдердегі қақтығыстардың негізгі түрлері мен себептері.

1. Тұлға ішілік қақтығыс - өмірге, достарға, құрдастармен қарым-қатынасқа, оқуға, өзіне деген сенімділік пен жақындарыңызбен қанағаттанудың төмендігімен туындайды.

2. Тұлғааралық қақтығыс - әртүрлі кейіпкерлері, өмірге көзқарасы, мүдделері бір-бірімен тіл табыса алмайды.

3. Жеке тұлға мен топ арасындағы қақтығыс - жеке тұлға топтың позициясынан өзгеше позицияны алады.

4. Топтар арасындағы қақтығыс - екі түрлі топтың қарама-қайшылықтары мен идеологиялық көзқарастарына байланысты туындайды

Көптеген ғалымдар жасөспірімдік кезеңдегі қақтығыстар, жасөспірімдердің қақтығыстарға реакциясына және т.б. зерттеу жұмыстарын жүргізген және әлі де зерттеліп келеді (Асаубаева А.К., Мұқанов М.М., Жиенбаева С.Н., Э. Шир және т.б.) [1; 69 б].

Мен өз мақаламда жасөспірімдер арасындағы қақтығыстар ағымының психологиялық ерекшеліктерін анықтауды мақсат еттім.

1. Конфликт түсінігі. Жанжалдың пайда болуы. Қақтығыстар туралы естеліктер бізде өте жағымсыз ассоциацияны тудырады: қауіптер, дұшпандық, агрессия, біздің жағдайды дәлелдеуге үмітсіз әрекеттер, наразылық.

Жанжал нәтижесінде стресс болуы мүмкін, оның салдары жасөспірім үшін депрессияға және басқа да ауыр бұзылуларға дейін өте маңызды болуы мүмкін. Егер жанжал

жасөспірімді күйзеліске душар етсе, жағымсыз салдарларды болдырмас үшін келесі мінез-құлықты сақтау ұсынылады:

- жасөспірім көптеген наразылықтарды білдірмеуі және оған үміт артпауы керек;
- жасөспірімді шыдамдылықпен және мұқият тыңдаңыз: егер ол өз проблемалары туралы айтуға мүмкіндігі болса, оны тыңдап және олармен күресуге болатындығын айту керек;
- Өзін-өзі жазалауды болдырмаңыз, оның қылмыскерін өзін-өзі айыптауға итермелемеңіз;
- оның шеттетілуіне жол бермеңіз;
- әрқашан жасөспіріммен қарым-қатынасқа уақыт табуға дайын болыңыз;
- жасөспірімнің жағымды қасиеттеріне назар аударыңыз, оларды біріктіруге тырысыңыз;
- жаттығуды ынталандырыңыз және спортқа деген құштарлықты оятыңыз;
- егер жасөспірім сізден және басқа адамдардан аулақ жүрсе, жағдайдан шығу мүмкіндігі болмаса, кәсіби психологиялық көмекке жүгініңіз.

Егер сіз жасөспірімге іштегі қақтығыстарды жеңуге және үйде салауатты, достық және жылы шырайлы ахуалды сақтауға көмектессеңіз, бұл болашақта оны күтіп тұрған шиеленістермен күресуге көмектеседі [2; 163 б].

2. Жасөспірім кезіндегі дағдарыс. Жасөспірімдік кезең - бұл балалар үшін де, ата-аналар үшін де қиын кезең. Ата-аналар жетілген балалармен қалай әрекет ету керектігін білмейді, ал кешегі балалар кез-келген тәсілмен өзін-өзі растауға тырысады.

11-12 жастан 15-16 жас аралығындағы балалардың даму кезеңі жасөспірім болып саналады. Дәл осы жаста баланың психикалық-физикалық дамуы мен әлеуметтік белсенділігінің өзгеруі тез жүреді. Ең алдымен, жасөспірімнің басталуы физиологиялық өзгерістермен байланысты. Дененің қарқынды жетілуіне байланысты гормоналды процестер пайда болады. Бұл жасөспірімнің мінез-құлқына, оның сыртқы әлеммен қарым-қатынасына әсер ететіні сөзсіз. Салыстырмалы түрде қысқа мерзім ішінде баланың денесі терең өзгерістерге ұшырайды. Бұл баланың денесінен ересек адамның денесіне біртіндеп көшу. Бұл ауысу дамудың екі негізгі мақсатымен байланысты - дененің имиджін қайта құру, жаңа жеке басын қалыптастыру және ересек адамдардың жыныстық қатынасқа өту қажеттілігі. Осы кезеңде сіз жиі ашуланшақтыққа, шаршауға және жасөспірімнің көңіл-күйінің өзгеруіне кезігесіз [3; 14 б].

Мұның бәрі, бір жағынан, ағзадағы физиологиялық процестермен байланысты болса, екінші жағынан, психологиялық деңгейде ол дененің жаңа суретін салу процесіне ілесетін тұрақсыздық кезеңін көрсетеді. Денедегі физиологиялық процестерді дұрыс түсінбеу нәтижесінде өзін-өзі қабылдау күрт төмендейді, өзіне деген қанағаттанбаушылық өседі. Бұл жерде адамның сыртқы келбеті туралы көп алаңдаушылық бар, көбінесе сыртқы келбетке, өзін-өзі безендіруге деген құлшыныспен көрінеді, бірақ басқа нұсқаларды көруге болады: жасөспірім өзіне қамқорлық жасауды тоқтатады, денесінің құрылымын жасыратын сөмке киген. Денедегі өзгерістерден туындаған стресс жасөспірімдерде құрдастарының пікірі өте маңызды болып көрінетіндіктен күшейеді.

3. Жасөспірімдер арасындағы қақтығыстарды шешу тәсілдері. Мұндай жасөспірімнің мінез-құлқының негізі оның өміріне билік ету, тәуелсіз болу, өзіндік «Мен» болу қажеттілігі екенін әрқашан есте ұстау керек. Көбіне оның сенімділігі жасөспірімнің өз өмірінің шебері бола алатындығы туралы елес. Тәуелсіздікке деген ұмтылыс көбінесе қоғамда қабылданған дәстүрлерден, мінез-құлық нормаларынан, өзін-өзі көрсетуден, киінуден бас тартады. Бұл көбінесе ересектердің жағымсыз реакциясын тудырады және жанжалдың қосымша катализаторы ретінде қызмет етеді [4; 356 б].

Жасөспірімдер арасындағы қақтығыстарды шешу тәсілдері төмендегідей.

1. Жасөспірімге таңдау құқығын беріңіз. Бала сіз онымен ақылдасып отырғаныңызды сезінуі керек және оның шешім қабылдауға құқығы бар. Сонымен қатар, барлық тараптарға

қолайлы нұсқаларды ұсыныңыз. Өзара жеңілдіктер қақтығыстың екі жағын да қанағаттандыратын шешім табуға көмектесетінін нақты айтыңыз.

2. Өзін басқалармен салыстырмауға үйретіңіз. Әрқашан жасөспірімнің айналасында біреу болады, ол оны қандай да бір мағынада басып озады. Бұл оны депрессияға ұшыратпауы керек. Ата-ананың міндеті - әр адамның ерекше екенін түсіндіру. Балаңыздың нені жақсартқысы келетінін сұраңыз. Бірге отырып, бұған қалай жетуге болатындығын жоспарлаңыз: тренингтер, репетиторлар, тұрақты сабақтар. Әрекет жоспарын жазып, жасөспірімді өз мақсатына жетуге шақырыңыз. Қалай болып жатқанын үнемі тексеріп отырыңыз. Жасөспірімнің өзіне деген сенімін оятыңыз. Табысқа жету үшін мадақтаңыз, жақсы жақтарын байқаңыз, қандай жағдай болмасын, оның ең жақсы екеніне көз жеткізіңіз. Оның мінсіз болуын талап етпеңіз. Қателік жасаудың қорқынышты емес екенін, қателіктерден сабақ алатындығын үйретіңіз.

3. Достарымен достық қарым-қатынаста болыңыз. Ортақ мүдделерге, мінез ерекшеліктеріне қызығушылық танытыңыз. Телефондағы және әлеуметтік желілердегі қарым-қатынасты ынталандыру. Достарыңыздың достарына баруына рұқсат етіңіз және қарым-қатынасқа кедергі жасамаңыз.

4. Қызығушылық шеңберін кеңейтіңіз Жасөспірімді үйірмелер мен секцияларға қатысуға шақырыңыз. Спорт немесе өнер ойнаған кезде, өсіп келе жатқан бала өз ойын білдіре алады. Оның жетістікке жететін тағы бір саласы бар, бұл өзін-өзі бағалауды күшейтуді білдіреді. Сонымен қатар, бұл қарым-қатынас мүмкіндігі. Жасөспірімнің өзіне ұнайтын нәрсені жасауы өте маңызды.

5. Жақсы мінез-құлыққа итермелеңіз. Мактау, рахмет, кішкентай презентациялар жасаңыз, сонда бала сіздің оған деген жақсы көзқарасыңызды көреді. Жасөспірім оған жүктемеген міндеттерді өз еркімен орындаған кезде ерекше назар аударыңыз. Бұл жауапкершілік пен жақсы қарым-қатынастың көрінісі.

6. Құшақтаңыз. Құшақтамас бұрын рұқсат сұраңыз. Құшақтап жатқанда ашуланбаңыз. Егер қабылданған барлық шаралар жасөспірімді жанжалмен байланысты стресстен арылуға көмектеспесе, онда сіз кәсіби психологиялық көмекке жүгінуіңіз керек. Шыдамды бол. Есіңізде болсын, жасөспірім - бұл уақытша құбылыс. Жақында сіздің балаңыз сізге тағы да сүйіспеншілік пен құрмет көрсете бастайды. Оған осы қиын кезеңнен өтуге көмектесіңіз, жақын және көмектесуге дайын болыңыз.

7. Жай сөйлеуге және тыңдауға кеңес беріңіз. Сізге қанша уақыт қажет болса, ересек әңгімелесуші ретінде мұқият тыңдаңыз. Бұл жағдайда жасөспірімде ата-ана оны түсінбейді деген әсер пайда болады және бұл сөйлесуге уақытты ысырап етеді. Баланың оған қарсы айтқан мәліметтерін пайдаланбаңыз. Күлкі жасамаңыз, келесі қақтығыстарда еске түсірмеңіз, басқа адамдармен сөйлеспеңіз. Әйтпесе, жасөспірім сіз үшін құпияларын жабады [5; 324 б].

Қорытындылай келе, жасөспірімдер арасындағы қақтығыстар көбінесе олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру ниетінен туындағанын атап өткім келеді, олардың ең бастысы ересектер мен құрдастарды мойындамауы болып табылады. Өйткені, жасөспірім енді бала емес, бірақ әлі ересек те емес. Ол ересек адам сияқты ойлайды, бірақ бала сияқты әрекет етеді, сондықтан оған көмек қажет: жанжалдың алдын алу, білім беру ортасында және отбасында қақтығыстардың себептері пайда болмайтын жағдайлар жасау керек. Бақытымызға орай, жасөспірімдік шақ өтпелі кезең. Оның ата-анасы, ата-әжелері де дәл осы кезеңнен өткен. Сондықтан әрбір жеткіншек өзіне түсініксіз қалыптың уақытша екенін есінде ұстағаны жөн. Жасөспірімдер басындағы проблемаларға қарамастан, сабақ оқу, үй шаруашылығына көмектесу, үлкендерді сыйлау, кішілерге қамқор болу деген сияқты міндеттерді орындауға тиіс. Бір жағынан осы міндеттер оларды өз проблемаларынан алаңдатып, көңілін басқа жаққа аударады. Қазір жасөспірімдерге арналған әдебиеттер дүкендерде де, ғаламтор жиегінде де көп-ақ. Әрбір жасөспірім өзін-өзі танумен айналысса, өз проблемаларын жеңілдетіп қана қоймай, болашағының бағытын да анықтай алады.

Әдебиет:

1. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. Алматы, 1982.- 67 б.
2. Аракелов Г. Г., Жариков Н. М. Учителям и родителям о психологии подростка. — М.: Просвещение, 2005. — 163 б.
3. Байтемирова, К.Б., Жиенбаева С.Н. Жасөспірімдердің суицидальді мінез-құлқы // Вестник КАСУ №3 – 2006. - 14 б.
4. Драгунова Т. В. Психологические особенности подростка. Возрастная и педагогическая психология. — М.: Академия, 2011. — 356 б.
5. Лисина М. И. Общение детей со взрослыми и сверстниками: общее и различное исследование по проблемам возрастной и педагогической психологии. — М.: Просвещение, 2013. — 324 б.

ЖАС КЕЗІНДЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОНДЫРҒЫЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

Жансарина К.Н

Ғылыми жетекшісі: Накешев Ж.К., педагогика ғылыми магистрі, аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ-сы

k.99.kz@mail.ru

Қазіргі ғылым Қазақстанның реформаланған білім беру және қоғамдық-саяси жүйесі және идеологиялық бағдарлардың ауысуы жағдайында жеке тұлғаны қалыптастыруға әлеуметтік-психологиялық қондырғылардың әсер етуінің әдіснамалық және практикалық негіздерін терең қайта ойластыру және түбегейлі қайта бағалау қажеттілігінің алдында болды.

Әлеуметтік-психологиялық ұстанымдар тәжірибе негізінде қалыптасатын және өзі байланысты және ол үшін әлеуметтік маңызы бар объектілер мен жағдайларға қатысты адамның реакцияларына әсер ететін психологиялық дайындық жағдайы болып табылады [1].

«Орнату» және «әлеуметтік орнату» терминдері ғылыми мәселе ретінде Д. Н. Узнадзе зерттелді. Бұл екі ұғым ұқсас деп қарастырылды, мысалы: «бейімділік», «бағыт», «дайындық». Д.Узнадзе бойынша орнату субъектінің тұтас динамикалық жағдайы, белгілі бір белсенділікке дайындық жағдайы, екі фактормен шартталатын жағдай болып табылады: субъектінің қажеттілігі және тиісті объективті жағдай.

Қондырғылар психикалық өмірдің түрлі салаларында көрінуі мүмкін. Негізінен олар моторлы, перцептивті және ақыл-ойда көрінеді.

Мұнда оның негізгі функциялары:

1) қондырғы қызмет ағуының тұрақты, дәйекті, мақсатты сипатын айқындайды, оның үздіксіз өзгертін жағдайларда бағытын сақтауға мүмкіндік беретін тұрақтандыру тетігі ретінде әрекет етеді.;

2) орнату субъектіні шешім қабылдау және стандартты, бұрын кездескен жағдайларда қызметтің жүріп-тұруын ерікті бақылау қажеттігінен босатады;

3) қондырғы инерттілікті, қызметтің қисықтығын, жаңа жағдайларға бейімделуді қиындататын фактор ретінде де әрекет ете алады [2].

У. Томас пен Ф. Знанецкаға сәйкес, әлеуметтік қондырғы-әлеуметтік психологияның негізгі санаттарының бірі. Әлеуметтік қондырғы адамның барлық әлеуметтік мінез-құлқын түсіндіруге арналған.

Ғалымдар негізгі функцияларды ерекшелейді:

1. Бейімделу функциясы-адамның әлеуметтік ортада барынша қолайлы жағдайын қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты. Қолайлы ынталандыруға оң талаптар. Теріс-жағымсыз ынталандыру көздеріне;

2. Білім немесе дүниетанымды ұйымдастыру функциясы-әлем туралы білімге қатысты өңделеді. Ғылыми ұсыныстар плюс қарапайым. Қондырғылар жүйесі-бұл әлем, адамдар туралы білімнің эмоционалды боялған элементтерінің жиынтығы;

3. Құндылық-мәнерлі функция-бұл функция жеке орнықтылық қажеттілігімен байланысты. Оң қондырғылар, әдетте, біздің жеке типті өкілдеріне жасалады.

4. Энергия қорғау функциясы - аттитюд тұлғаның ішкі жанжалдарын шешуге ықпал етеді. Жеке тұлғаның ішкі тұрақтылығын сақтау қажеттілігімен байланысты.

М. Смит 1942 жылы әлеуметтік қондырғы құрылымында үш компонент бөлді:

1. Когнитивті, білімі бар, әлеуметтік объект туралы түсінік;

2. Объектіге эмоциялық-бағалау қатынасын көрсететін аффективті;

3. Жеке тұлғаның объектіге қатысты белгілі бір мінез-құлықты жүзеге асыруға әлеуетті дайындығын білдіретін мінез-құлық [3].

Осы қондырғының когнитивті және аффективті компоненттеріне сәйкес келетін мінез-құлық жағдайға, яғни басқа компоненттермен өзара іс-қимылға байланысты болады немесе іске асырылмайды.

Адам қарым-қатынасы , әлеуметтік өзара әрекеттестік процесінде орнату өзгереді. Қарым-қатынаста әрқашанда басқа адамның ұстанымын өзгертуге саналы немесе бейтаныс ұмтылу элементі бар.

ҚР Білім туралы заңнамасында. № 11 бапта. Міндеттері білім беру жүйесі болып табылады:

1) ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби қалыптасуына, ғылым мен практикаға қол жеткізуге бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау.

2) тұлғаның шығармашылық, рухани және физикалық мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау жолымен интеллектіні байыту [4].

Жастар-тұлғаның әлеуметтік жетілуінің қалыптасу кезеңі, оның саналы өмірінен бағытталуы. Жас кезінде тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік институттардың тәрбиесіне және қоғамның әлеуметтік - экономикалық жағдайларына байланысты.

Жасөспірімдер жасы тұлғаның қалыптасуының жауапты кезеңдерінің бірі, ол өмірдің мәнін және оның мақсаттарын түсінуді қамтиды. Зерттеулер көрсеткендей, жасөспірімдер жасы өз нанымдарын қалыптастыру және өз өмір жолын өз бетінше құру іскерлігінің басты кезеңі болып табылады. Қазіргі уақытта жас ұрпақ үшін даму жағдайы жастықта тұлғаны қалыптастыруға, қоғамымызды қайта құруға әлеуметтік-психологиялық ұстанымдардың ықпал ету қиындықтарымен күрделенген. Материалдық құндылықтардың рухани құндылықтардан басым болуы, әлеуметтік ортаның, БАҚ әсері, еңбек нарығының қажеттілігімен байланысты мамандықты таңдау. Осыған байланысты қазіргі заманғы ұлдар мен қыздардың психологиясын, атап айтқанда өмірдің мәнін іздеу ерекшеліктерін зерттеу қажет.

Қазіргі кезеңде жас ұрпақтың санасында болып жатқан өзгерістерді зерделеу ерекше маңызға ие болады . Әлеуметтік жағдайдың тез ауысуы, компьютерлендірудің, технологияның жедел дамуы, құндылықтарды қайта бағалау қазіргі жастардың санасында көрінеді.

Қазіргі уақытта жастардың мәселелерін зерттеу- уақыт талабы. Жастар туралы мәселе әрқашан өткір тұр, себебі бұл ұрпақ әлеуметтік байланыстарға неғұрлым аз интеграцияланған, өз көзқарастарында, өзінің мінез-құлқында, қоршаған ортаға қатысты неғұрлым аз орнықты.

Жасөспірімдер жасындағы тұлғалық даму үшін өмірдің мәнін іздеудің маңыздылығына байланысты, осы жас кезеңінде тұлғаның жас кезінде қалыптасуына әсер ететін құндылықты бағдарларды Эксперименталды зерттеу қажеттілігі туындайды.

Көкшетау мемлекеттік университетінде жас кезінде тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік-психологиялық қондырғылардың әсерін анықтау тақырыбында зерттеу жүргізілді.

Зерттеудің мақсаты - жас кезінде тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік-психологиялық қондырғылардың әсерін зерттеу.

Зерттеуге Көкшетау мемлекеттік университетінің педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының «Педагогика және психология» мамандығының 13 студенті қатысты.

Әлеуметтік-психологиялық қондырғылардың әсерін зерттеу үшін екі әдістеме қолданылды. Басқа адамдарға қатысты тұлғаның коммуникативтік ұстанымдарының жағымсыз түрлерін зерттеу үшін В. В. Бойконың «Коммуникативті орнатудың диагностикасы» әдістемесі қолданылды, ол студенттердің өткендегі (нәтиже) немесе қазіргі кездегі (процесс) әлеуметтік-психологиялық ұстанымдарын анықтауға мүмкіндік береді. Осы ұстанымдардың түрлеріне мыналар жатады: адамдарға қарым-қатынастағы, олар туралы пікірдегі қатыгездік; адамдарға қарым-қатынастағы ашық қатыгездік; құрсақ, яғни. әріптестермен өзара қарым-қатынас саласында және әлеуметтік жауапкершілікті қадағалауда теріс фактілерді негізсіз қорытуға бейімділік. Сонымен қатар, әдістеме адамдар туралы пікірде негізделген негативтілікті және қоршаған ортамен қарым-қатынас жасаудың теріс жеке тәжірибесін анықтауға мүмкіндік береді.

«Педагогика және психология» мамандығының студенттері үшін «Психологиялық кеңес беру негіздері» пәні бойынша теориялық және практикалық сабақтарда позитивті әлеуметтік-психологиялық ұстанымдарды қалыптастыру үшін әңгімелесулер, кеңестер, тренингтер қолданылды.

Бостандықтың немесе биліктің маңыздылығын, жұмыстың немесе ақшаның мазмұнын бағалауды зерттеу үшін О. Ф. Потемкинаның «Мотивациялық-қажеттілік саласындағы тұлғаның әлеуметтік-психологиялық ұстанымдары» әдістемесін қолданды.

В. В. Бойко коммуникативті орнату әдістемесі бойынша эксперименталды топтың қорытынды және бақылау зерттеулерінің нәтижелері 1- кестеде көрсетілген .

1-кесте. Теріс коммуникативтік орнатудың көрсеткіштері бойынша орташа арифметикалық балдар

Көрсеткіштер	Айқындауыш эксперимент	Айырмашылық	Бақылау эксперимент
1. Қиянат жасаған қатыгездік	15,65	13,4	2,25
2. Ашық қатігездік	26,70	23,58	3,12
3. Адамдар туралы пікірдегі негізделген негативтілік	3,15	3,15	0
4.Теріс фактілерді негізсіз қорытуға бейімділік (құрсақ)	5,08	5,08	0
5. Қарым-қатынастың теріс тәжірибесі	11,04	11,04	0

Зерттелетін топтағы «үрейленген қатыгездік» көрсеткіші жоғары. «Ашық қатыгездік» өте жоғары. «Адамдар туралы пікірдегі негізделген негативтілік» көрсеткіші бойынша өте төмен. «Теріс фактілерді негізсіз қорытуға бейімділік» төмен. «Қарым-қатынастың теріс тәжірибесі» көрсеткіші орташа.

Зерттелетін топта теріс коммуникативтік қондырғысы бар студенттер жиі ашық қатыгездік, қатыгездік және қарым-қатынастың теріс тәжірибесі кездеседі.

Коммуникативтік төзімділік көрсеткіштері бойынша орта арифметикалық нәтижелерді 2- кестеде қарастырайық.

2-кесте. Коммуникативтік төзімділік көрсеткіштері бойынша орташа арифметикалық баллдар:

Орнату компоненттері	Айқындауыш эксперимент	Айырмашылық	Бақылау эксперимент
Адамның жеке басын қабылдамауы немесе түсінбеуі	5,88	4,88	1,00
Басқаларды бағалау кезінде өзін эталон ретінде пайдалану	7,38	5,38	2,00
Адамдардың бағалауындағы санаттылық немесе консерватизм	6,56	4,56	2,00
Серіктестердің коммуникациялық емес қасиеттеріне тап болған кезде жағымсыз сезімдерді жасырмау немесе тегістеу	5,88	4,88	1,00
Серіктесті қайта бөлу немесе қайта тәрбиелеу ұмтылысы	3,44	3,44	0
Серіктесті өзіне жақындату, оны ыңғайлы ету	7,38	5,38	2,00
Басқаға оның қателіктерін, ыңғайсыз еместігін, сізге әдейі емес жағымсыз	7,06	5,06	2,00
Серіктестің психикалық немесе физикалық жайсыздығына төзбеушілік	5,00	4,00	1,00
Серіктестерге бейімделмеу	6,31	4,31	2,00

Бұдан әрі 3 және 4-кестедегі О. Ф. Потемкиннің әдістемесі бойынша Мотивациялық-кажеттіліктік саладағы тұлғаның әлеуметтік-психологиялық ұстанымдарын зерттеу нәтижелерін қарастырайық.

3-кесте. «Альтруизм-эгоизмге», «процесс-нәтиже» бағытталған әлеуметтік-психологиялық қондырғыларды анықтау көрсеткіштері бойынша орташа арифметикалық баллдар:

Қондырғының мазмұны	Айқындауыш эксперимент	Айырмашылық	Бақылау эксперимент
«Үдеріске бағдарлау»	5,00	3,00	8,00
«Нәтижеге бағдар беру»	6,19	1,61	7,80
«Альтруизмге бағдар»	4,50	2,4	6,90
«Өзімшілдікке бағдарлау»	4,50	2,66	1,84

«Процесс-нәтиже» бағытталған әлеуметтік-психологиялық қондырғы көрсеткіші бойынша айырмашылықтың дұрыстығын тексереміз»

Сонымен, теріс ұстанымдары жоқ сыналатын студенттер топтары процеске бағытталған. Зерттелетін студенттер тобы «өзімшілдікке бағдарлау».

«Бостандыққа-билікке», «еңбек-ақша» бағытталған әлеуметтік-психологиялық қондырғыларды анықтау көрсеткіштері бойынша нәтижелерді 4- кестеде қарастырайық.

4-кесте. «Еркіндік-билікке», «еңбек-ақша» бағытталған әлеуметтік-психологиялық қондырғыларды анықтау көрсеткіштері бойынша орташа арифметикалық баллдар».

Қондырғының мазмұны	Айқындауыш эксперимент	Айырмашылық	Бақылау эксперимент
«Еңбекке бағдар беру»	6,31	1,94	8,25

«Бостандыққа бағдарлау»	5,94	1,88	7,82
«Билік бағдары»	3,44	2,44	1,00
«Ақшаға бағдарлау»	3,25	1,63	1,62

Теріс қондырғысы бар сыналатын зерттелетін топтар көп дәрежеде билікке ағытталған.

Жүргізілген зерттеу зерттелетін топтағы әлеуметтік-психологиялық қондырғылардың ерекшеліктеріндегі айырмашылықтарды анықтады. «Психологиялық кеңес беру негіздері» пәні бойынша теориялық және практикалық сабақтарда әңгімелесулер, кеңестер, тренингтер өткізілгеннен кейін сыналатын топтың теріс әлеуметтік-психологиялық ұстанымдары айтарлықтай төмендеді. Оң әлеуметтік-психологиялық ұстанымдар айтарлықтай жоғары болды.

Әдебиет

1. Андреева Г.М. Социальная психология. - М: МГУ, 2015. – 348 с.
2. Узнадзе Д.Н. Теория установки. Москва-Воронеж, 2000. -356 с.
3. Столин В.В. Самосознание личности. - М: МГУ, 2012. -249 с.
4. Законодательство об образовании в Республике Казахстан. – Алматы: ЮРИСТ, 2007.

МІНЕЗ - ҚҰЛҚЫНДА АУЫТҚУШЫЛЫҒЫ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Қ Жидебай

Ғылыми жетекші: п.ғ.м Д.Ж. Казыбаева

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы.

dinara.kazybaeva@bk.ru

Бүгінгі біздің қоғамда жаһандану үрдісінен пайда болған қиыншылықтар көбейіп жатыр. Көгілдір экранды жаулап алған шетелдік арзанқол музыкасы, ғаламтор, түрлі діни бірлестіктердің үгіт - насихаттары жастарымыздың миын улап жатқаны жасырын емес. Соның салдарынан жасөспірімдердің мінез - құлқындағы ауытқушылықтары байқалып жатыр. Жастарымыздың мінез – құлқын қалпына келтіру үшін, жастарды қоғамдық жұмыстарға белсендіре араластырып, ішкі патриоттық сезімдерін оятып, рухани дамытуымыз керек.

Қазіргі кезде оқу- тәрбие үрдісіндегі ең негізгі және күрделі мәселенің бірі – «қиын балалар». Соңғы кезде жасөспірімдер арасында нашақорлық, алкогольдік, адам өлтіру, ұрлық сияқты жағымсыз іс- әрекеттер жиі кездеседі. Статистика бойынша жастардың мұндай жағымсыз әрекеттері жылдан- жылға күрт өсуде.

Мінез- құлқында ауытқушылығы бар жасөспірімдерге жататын белгілер:

Біріншісіне кәмелетке жасы толмаған құқық тәртібін бұзатындар небір жағымсыз жағдайларға байланысты дау-жанжалдар шығаратын, арақ-шарап ішіп жеке меншік пен қоғамдық мүліктерге қол сұғатындар жатады. Олардың мінез - құлықтарында, жүріс - тұрыстарында жалқаулық, қатігездік, бастаған ісін аяғына дейін атқармау, әр түрлі ұрлық жасау т.б. қылықтар кездесіп отырады.

Екіншісіне девиантты жасөспірімдер қатарына психикалық дамуы уақытша баяулаған, тез ашуланшақ, уайымшыл, өзін төмен санайтын, мінез-құлқында психопатиялық формалар кездесетін, кейде ашулары «қайнағанда» дәрі - дәрмек беру арқылы қозу күйін тежейтін балалар жатады.

Девиантты жасөспірімді қайта тәрбиелеу мәселелері жаңадан ғана қаралып отырған мәселе емес, революциядан бұрынғы орыс және шетелдік ғалымдардың, қайраткерлердің Г.П. Вельский, А. Богдановский, А.Я. Герд, Д.Р. Тальберг, А.А. Фидлер және т.б. еңбектерінде көтерілген. Осылардың кейбіреулерінің идеялары осы күнге дейін өз құнын жоғалтқан жоқ. Мысалы: П.Г. Вельский және Д.Л. Дриль құқық бұзушы жасөспірімдерді зерттеп-тану, олардың психологиялық ерекшеліктерін анықтауды талап етеді. П.П. Пусторослов болса, тәртібі нашарланған балалардың заң құқығын бұзу дәрежесіне орай әр түрлі типті оқу - тәрбие мекемелерін ұйымдастыруды жөн көрген. Е. Альбитский, А. Ширген, А. Герд оқу жүйесінде жандандыруды қарастырады.

Н.Н. Горонович құқық бұзушы жеткіншектерді қайта тәрбиелеу процесін жақсартудағы тәрбиешінің рөлін көрсетуге кеңес берген.

Айтылып отырған мәселе XX ғасырдың 30-50 жылдар аралықтарында объективті жағдайларға байланысты тоқтап қалып, тек кейін ғана девиантты мінезі бұзылған балалар мәселелерімен шұғылданушылардың ғылыми еңбектерінде В.А. Сухомлинский, Л.С. Славина, Г.Г. Медведьев, Л.М. Зюбин, Ә.Г. Кюсташкин, Г.А. Уманов, М.А. Невский, З.И. Шыныбекова, В.В. Трифанов, Р.К. Мәмбетова, Л.К. Керімов т.б. жарық көре бастады. Бұл ғалымдардың зерттеу жұмыстарының дәлелдеуінше, девиантты мінездің пайда болуына үш фактор себепші болатыны анықталған. Девиантты мінездің пайда болуына себепші болатын үш фактор 1-кестеде көрсетілген [1].

Кесте 1. - Девиантты мінездің пайда болуына себепші болатын үш фактор

Отбасы тәрбиесі	Мектептегі оқу-тәрбие	Жұртшылықтың тәрбие
тұрмыстағы ұрыс-талас	ұйымдастыруда кеткен кемшіліктерін ескермеу	толық көңіл аудармауынан
дау-жанжал	жекелеген оқушылардың мінез-құлық ерекшеліктерін ескермеу	микроаудандарда спорттық алаңдардың болмауы
баланың табиғи психологиялық ерекшеліктерін ескермеу	ынта-ықыластарын ескермеу	әр түрлі үйірме жұмыстары мен спорт секцияларына тиянақты тартылмауы
маскүнемдік	қызығушылығы мен талап-тілегін ескермеу	
ата-ананың біреуінің болмауы		
Ескерту – [1] автормен құрастырылған		

Жоғарыда кестеде көрсетілгендей отбасы тәрбиесінің дұрыс ұйымдастырылмауы, яғни тұрмыстағы ұрыс-талас, дау-жанжал, баланың табиғи психологиялық ерекшеліктерін ескермеу, маскүнемдік, ата-ананың біреуінің болмауы т.б. жағдайлар себепші болған. Мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда кеткен кемшіліктер, яғни жекелеген оқушылардың мінез-құлық ерекшеліктерін, ынта-ықыластарын, қызығушылығы мен талап-тілегін ескермеу мүмкіндік берген. Жұртшылықтың тәрбие процесіне толық көңіл аудармауынан, яғни оқушылардың тұратын микроаудандарында әр түрлі үйірме жұмыстары мен спорт секцияларына тиянақты тартылмауы салдары да негіз болған.

Жасөспірімдердің психикасы көп факторлы, әлеуметтік өмір жағдайына, қоғамдық дамуына тәуелді екенін қарастырды.

Ғалымдардың бірқатары жасөспірімдердің мінез- құлқындағы ауытқушылығы қоғамға бейімделудің қиындығына себепші болып отыратын қолайсыз әлеуметтік - биологиялық факторларды анықтайды. Балалар мен жасөспірімдердің ассоциалды мінез-құлқы қиын мәселесімен Қазақстандық зерттеушілер жұмыс істеді (мысалы, В.Г.Баженов, Р.А.Дебагян,

А. Жумабаев, К.А.Жүкенова, А.М. Қарабаева, Л.К. Керимов, В.П.Кривонеев, Л.В.Лысенко, И.Ф.Назаров, В.А.Парфенов, В.А.Трифонов,В.П. Шевченко, Г.А.Уманов).

Олай болса, мінез-құлқындағы қиындық бұл шексіз ұғым, тәрбиелік әсерге қиындықпен көнетін қайталанбайтын психологиялық ерекшелік. Мінез-құлқы ауытқушылығы мәселесіне ең алғаш көңіл бөліп қараған жаңа автор Л.С.Славина болды. Мұндай мінезге ол эффектілі (жан күйзелісі, қайғыру) психологиялық ерекшелігін алды және бұл саладағы балаларды 2 топқа бөлді.

I топ. Балалардың тәртіпсіздігінің себебі мінез-құлқы дұрыс жағдайда қалыптаспауынан, өте күшті эмоционалды қайғыру және жан күйзелісінен болады.

II топ. Балалардың тәртіпсіздігінің себебі, мінез - құлқы ережелерімен санаспау, бұл ережелерді білмеу, өзінің мінезін көп жағдайда меңгермеуді жатқызады[2].

Ғылыми деректерге сүйенер болсақ, жасөспірімдердің жүйке - жүйесі үнемі қалыптасу кезеңін бастан кешіреді, іс-әрекеттері тұрақсыз, қимыл - қозғалыстары ебедейсіз, өзін - өзі басқаруға дәрменсіз болып келеді. Олар екінші хабар жүйесінің салмағын анықтай алмайды, яғни сөздің мағынасы мен мәніне ден қоя бермейді.

Жеткіншек шақ балалық - шақтағы ең қиын және ең күрделі кезең. Бұл кезеңді өтпелі кезең деп те атайды. Себебі, бұл кезде жеткіншектер балалық шақтан ересек шаққа өтеді. Бұл кезде бала бойында көптеген өзгерістер болады. Ол анатомиялық, физиологиялық, интеллектуалдық, адамгершілік дамуында және оның әрекет түрлерінде өзгерістер болады.

Девиантты (ауытқулы) мінез – құлық- деп, қазіргі қоғамда белгіленген ережеге сәйкес келмейтін, әлеуметтік мінез- құлықты айтады (И.А.Невский) [3].

Танымал социолог И.С.Кон анықтамасында, - “ Девиантты мінез - құлық ол психикалық саулық , құқық,мәдениет және адамгершіліктің әрекет жүйесі ретінде, жалпы бекітілген ережеден ауытқуы ” - деп қарастырды. Бейімделген мінез - құлық тұжырымдамасына сәйкес ауытқу процесі кез - келген бейімделуді бұзады (психикалық, әлеуметтік, әлеуметтік - психологиялық орта) Әлеуметтік ауытқуды С.А.Беличева “девиантты мінез – құлық” деп төмендегідей топтастырды:

–пайдақор бағытта:құқық бұзу, материалды, ақшалай, мүліктен пайда табу (ұрлық, алдау, жымқыру,сату т.б.);

–агрессивті бағытта: жеке бас дамуына кері бағытталған қимыл (бұзықтық, соққы, тіл тигізу,өлтіру,зорлау);

–әлеуметтік - енжар түрі: әлеуметтік және жеке мәселелерді шешуде (жұмыс, оқу, нашақорлық, ішімдік және суицид, белсенді өмір сүруден қашу, азаматтық жауапкершіліктен жалтару) [4].

Бейсаналық мінездің сыртқы жағдайда көрінуі, ол ішкі ресурстың реттелуімен: әлеуметтік, адамгершілік бағыт және түсініктің өзгеруі негізінде қарастырылады. Сондықтан баланың бір жағынан мінез - құлқында белгі, дабыл, нышан пайда болуы және дамуы деп қарастырсақ, екіншіден жеке бас дамуына мақсатты әсердің құралы тәрбиелік әсердің сала көрсеткіші.

И.А.Невский, Л.С.Колесова тәжірибеде мектеп қызметкерлеріне экспертті сұрақнама өткізген. Педагогтар пікірінше сыртқы факторлар негізінде қаланатын мінез - құлықты түзетуге жататындар:

Қоғамда болып жатқан процестер: қоғамдық құндылықтың иерархиялы өзгермеуі, мемлекеттік идеологияның болмауы : қылмысты жазалауды заңның дұрыстығы, құқық қорғау қызметкерлерінің өз жұмысына жауапкершілік алуы . Жұмыссыздық (ашық және жабық) отбасына әлеуметтік қолдау мен жәрдем ақының жұрыс қарастырылмауы ақпарат көздері арқылы қаталдық және зорлық туралы көп насихат жасалуы, баланың дене және психикалық жағынан түзетуге және көмек көрсетуге қажетті мекемелердің аздығы, балаға ақысыз сапалы үйірмелердің, қосымша білім алу көздерінің қарастырылмауы, керісінше ішкілік пен темекіні жарнамалау және оны сатып алу оңайлығын сөз етуге болады.

Отбасы жағдайы және оның ахуалы бүтін емес отбасы: отбасының материалды жағдайы (кедейлік және байлық), ата-ананың төменгі әлеуметтік - мәдени деңгейі: отбасында тәрбие стилінің болмауы (ата-ана қаталдығы, балаға жүйелі талаптың қойылмауы, жазалаудың әділ болмауы): балада өзіндік құндылықтың болмауы: баланың мүмкіндік қажеттілігін өтеуде асыра сілтеушілік немесе жеткізбей бағалау: ата-ананың ішімдік және нашақор пайдалануы; ата-ананың шектен тыс мейірімінен балаға психобелсенділік туғызатын заттарды пайдалануға шек қойылмау.

Б.Г.Ананьев, Л.И.Божович, И.С.Славина мұғалім мен бала арасындағы қарым-қатынас баланың ата-анасына және баланың құрбыларына қарым-қатынасын экспериментті түрде зерттеп көрсеткен. Балалардың мінез-құлқында қиындықтардың пайда болу себебі, біріншіден, отбасы тәрбиесі десек, екіншіден, мектептегі оқу тәрбие жұмысындағы кемшіліктермен сипатталады. Жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың қалыптасуына көптеген факторлар әсер етеді. Жеке адамның қалыптасуына тұқымқуалаушылық, орта және тәрбие факторларының әсер ететіні белгілі. Соның ішінен девиантты мінез - құлыққа әсер ететін факторлар:

- әлеуметтік - педагогикалық қараусыздық баланы тәрбиелеуде қажетті жағымды дағдылардың, білім және іскерлік дұрыс берілмеуінен, онда жағымсыз стереотиптер қалыптасады. Бұл мектептегі, отбасыдағы және қоғамдық ортадағы тәрбие кемшіліктерінің бала дамуына әсер ететіні арқылы айқындалады.

- психикалық терең жабдықталмау, отбасында психологиялық ахуалдың жағымсыз орнауынан, ата-аналарда мен отбасы мүшелері, мұғалім арасында өзара қатынастың қолайсыздығынан (әділ болмау, дөрекілік, мейірімсіздік) баланың оқуға деген ынтасын төмендетеді, сондай-ақ құрбы - құрдастарымен қарым-қатынасқа дұрыс түсе алмайтын болады.

- денсаулық және психикалық жағдайының дамуы мен бұзылуы, жас ерекшелік дағдарысы, мінездегі акцентуация, түрлі физиологиялық және психоневрологиялық себептер жатады. Сонымен қатар балалардың ата-аналармен ген арқылы берілетін қасиеттер. Мысалы, ішкіш ата-аналардан туған балалар бойындағы дефект және т.б. психологиялық қысым көруден пайда болған ауытқу. Мысалы, конфликтті жағдайлар, қоршаған ортаның химиялық әсері және т.б. физиологиялық дефект бар балалар. Сөзінде, сыртқы көрінісінде кемшілігі бар балалар [5].

Олар өз құрдастары арасында дұрыс қарым-қатынаста бола алмайды.

- сыртқы және ішкі белсенділікті шығаруға шынайы жағдайдың қарастырылмауы: пайдалы іс - әрекет түрімен шұғылданбау, балада әлеуметтік маңыздылықтың, жеке мақсат пен жоспардың болмауы.

- әлеуметтік-психологиялық бейімделмеу негізгі бақылаусыздық, онда әлеуметтік және жекелік құндылықтың жағымсыз жағы қарастырылады, қоршаған ортаның кері әсері.

- психологиялық факторлар – бұл, балалардың жүйке жүйелерінің ауру болуымен байланысты. Мұндай балаларға психотерапевттің көмегі қажет болады. Баланың өсу барысында психологиялық дамуында жаңа қасиеттер пайда болып отырады. Бала екі түрлі қасиетке дағдыланады: бала өзі өмір сүретін ортадан біртіндеп аулақтап, бөлектенеді немесе бала біртіндеп қарым-қатынас арқылы өзі өмір сүретін ортаға сіңіп кетеді.

- әлеуметтік - экономикалық фактор – бұл, әлеуметтік теңсіздік арқылы анықталады. Бұл қоғамдағы бай мен кедей болып адамдардың бөлінуіне байланысты.

- моральдық - этикалық фактор. Бұл, бүгінгі таңдағы адамдардың құндылықтарының материалдық бағытқа ауысуы арқылы, рухани құндылықтардың бағынбауының әсер етуі арқылы анықталады.

Қорыта айтқанда қоғамда девиантты мінез – құлықты жасөспірімдердің болмауы үшін, отбасында балаға дұрыс тәрбие беру, отбасы болып, қоғам болып барынша көңіл бөлу, спорттық секцияларды, үйірмелерді көбейту керек. Түрлі үйірмелерге әлеуметтік тұрмыс-

жағдайы төмен отбасыларға жеңілдік жасау девиантты мінез құлықты жасөспірімдердің дұрыс өмір салтына көшуіне жағдай жасайды.

Әдебиет:

1. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. /Құр. - Алматы: Рауан, 1998. -Т.2. -181-185б.
2. Славина Л.С. Трудные дети. / Под ред. Чудновс-кого В.Э. — М.: Изд. Институт практической психологии, 1998. —
3. Невский, И. А. Учителю о детях с отклонениями в поведении [Текст] / И. А. Невский.— М.: Просвещение, 1993. —270 с. 447 с.
4. Беличева С.А. Социально-психологические основы предупреждения десоциализации несовершеннолетних: Автореферат дис. доктора пед наук. — М., 1989. — 42 с.
5. Божович Л.И. Личность и ее развитие в детском возрасте. — М.: Просвещение, 1968. — 464 с.

ЕРЕСЕК ТОПТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Каиргельдиева А.Б

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Жумаканова Р.А

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

almira_kair@mail.ru

Білім беру жүйесі – бұл көптеген адамгершілік моральдық құндылықтардың әсерінен қалыптасатын адамның рухани келбеті. Қазіргі таңдағы ғылым мен техника дамығанымен адамгершілікті қалыптастырудың артта қалуы өзекті мәселе болып отыр. Себебі, адамдардың көбі материалдық жағынан толығымен қамтамасыз етілу жолында адамгершілік құндылықтарын жоғалту үстінде. Қоғамда бірен-саран кездесетін ақшаға деген құмарлық, экономикалық тұрақсыздық, ертеңгі күнге деген сенімсіздік, ашкөздік, заман талабына сай болу мақсатында сәнді қуалау сияқты жаман қасиеттердің үстем болуы адамгершілік құндылықтардың өз маңыздылығын жоюына әкеледі. Сондықтанда, қазіргі таңда жас буынға адамгершілік құндылықты қалыптастырып, сақтап қалу өзекті мәселе болып отыр.

Рухани жағынан бай тұлғаны тәрбиелеу өсіп келе жатқан баланы ар – ұждан, мейірімділік, махаббат, шыдамдылық, жанашырлық сияқты ұғымдармен таныстырудан бастау алады. Бұл жұмысты бала мінез-құлық нормаларымен қаруланған, қоршаған әлеммен әрекеттесуге дайын болған кезде, барлық қажетті ережелермен танысқан сәтте, мектеп жасына дейінгі жастан бастау керек. Тақырып өзектілігін ауқымды етіп әлеуметтік жағынан қарастырар болсам, бұл ересек топ балаларында адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру маңыздылығының қоғам қажеттіліктерімен сәйкес келмеуі. Соған орай мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелейтін арнайы білім беру орталықтарындағы педагог қызметкерлерінің барынша балаларды адамгершілікке тәрбиелеуге тырысқанымен ата-аналардың осы адамгершілік мәселесіне бей жайқарауы да кері әсерін тигізуде деген ойдамын. Мұның себебі - қазіргі зерттеулерде мазмұнды да ауқымды әдебиеттер кездескенімен оған деген сұраныстың аздығы. Осылайша, мектепке дейінгі жастағы ересек баланың адамгершілік негіздерін қалыптастыру проблемасын дер кезінде зерделейтін кейбір келіспеушіліктерді байқаған болатынымын. Атап айтқанда, тарихқа көз жүгіртіп бұрындары балалардың кітаптан бас алмай үнемі ізденісте, әртүрлі жаңалықтарды ашумен айналысып,

кітапхана табалдырықтарын тоздырса, қазіргі жеткіншектердің кітаптан гөрі электронды құрылғыларға яғни смартфондар мен компьютердің алдында отырғанды жөн көреді. Әрине адамдар заман өзгерген сайын ғылым мен техника дамып жатқандықтан соған сай болуға, заманнан қалыспауға тырысады. Бұл мүлде қуанарлық жағдай емес себебі сол әуре – сарсаңның, ала сапыранның арбауында адамгершілік ұғымының түп негізі ұмытылу үстінде. Сол себепті бұл проблеманы шешуге азда болса септігін тигізу тәрбиешілердің қолында деген ойдамын. Олардың бүлдіршіндердің сәбилік шағынан бастап пәктей таза саналарына адамгершіліктің нағыз құндылығын қалыптастыруы болашақта білдей тұлғалардың, еліміз мақтанарлықтар азаматтар болып өсуіне жетелейді.

Адамгершілікті қалыптастыруың жолдарына көшпес бұрын, алдымен адамгершілік ұғымына тоқталуды жөн көрдім. Осы жылдарға дейін адамгершілік туралы түсінік біршама өзгерген болатын. Мәселен, Ожеговтың С.И. сөздігінде адамгершілік - бұл адамды басқаратын ішкі, рухани қасиеттер, осы қасиеттермен анықталған этикалық нормалар, жүріс-тұрыс ережелері деп айтылған [1].

Шарипова Р.Д. өзінің рухани адамгершілік тәрбиесі жөніндегі жұмысында Архангельскийдің Н.В. адамгершілік – бұл тұлғаны жан жақты дамытумен оның отанына, әлеуметтік ортасына, ұжымына, басқа адамдарға, атқаруға тиіс міндеттеріне және өз өзіне деген қатынасын сезінуге қол ұшын беретін арнайы процесс деген сөзіне назар аударған болатын [2].

Екі ғалымның ойларын оқи келе мынандай тұжарымға келдім: адамгершілік - адам өзін қоғамда қалай ұстау керек, қалай өмір сүру керек деген сияқты нормаларды да талап етеді, алайда ол тарихи нақтыланғанымен қоғам талабына сай өзгеруі мүмкін, яғни, әлеуметтік экономикалық нормалар, бұқара пікірі өзгеруінің әсерінен адамгершілік жайлы түсінік те барынша бұрмалануы мүмкін екен.

Көптеген педагогтардың зерттеулерін саралай келе ересек топтағы балалардың адамгершілік құндылығын қалыптастыруының көптеген жолдары бар екендігіне көз жеткіздім. Соның ішінде ең бастысы ол балалардың жақсы көріп, өмірінің жартысынан көбін осы іспен шұғылдануға арнайтын құралы – ойын болып табылады екен. Себебі ойын өзінің көптүрлілігімен қатар қызықтыра алу қасиетімен баурап алады. Атап айтқанда ішіндегі *сюжеттік – рөлдік ойындар, қимылды ойындар, дидактикалық ойындар* және т.б. ойын түрлері баланы адамгершілікке ғана емес басқа да мәселе аясында тақырыпты ұғындыруға қол ұшын беретін таптырмас құрал [3].

Келесі *коммуникативтік қарым қатынас*. Қандай болмасын тұлға белгілі бір мәселені сол туралы әңгімелескен кезде түсінеді. Сол сияқты баламенде адамгершілікке баулитын – үлкенді сыйла, достықты құрметте, ойыншықтарыңмен бөліс, қатарластарыңның сөзін бөлме деген сияқты қарапайым тақырыптар жайлы сөйлескенде, бала оны бірден ұғынады. Бұны мен адамгершілікті қалыптастырудың ең тиімді жолы деп санаймын. Себебі мен өз практикада да баламен әңгімелескенде өзімді балаша сезініп, кейбір қарапайым ұғымдарға кішкентай баланың көзқарасымен қараған кезде оның мағынасының қаншалықты маңызды бола алатындағын көрдім. Келесі тағы бір тиімді де ең пайдалы жолы ол *көркем әдебиеттер, музыка, мультфильмдер мен диафильмдер* арқылы адамгершілікті қалыптастыру. Бұл жерде тым көп ойланып толғанудың, қиналудың қажеті жоқ. Себебі тәрбиеші ертегіні оқи бастаған кезде бала еріксіз өзі назар аударып, зейін қойып тыңдай бастайды. Әрине ертегі желісі қызықты әрі шытырманды оқиғаға толы болса. Сәйкесінше бала ертегідегі басты кейіпкердің батырлықпен жасаған игі істерін, біз айтып отырған адамгершілікке толы жұмыстарын көріп соған еліктеу мақсатында бала шынайы өмірде де қайталамақшы болады. Осылайша адамгершілік мәселесі көкейкестілігін жоғалтпайды деген ойдамын.

Жоғарыда аталып өткен мәселелерді шешу ерекшеліктерін зерделей келе балабақшада өткен практика барысында бірқатар эксперименталды іс тәжірибелік жұмыстарды тәрбиешілермен бірлесе отырып жүргізген болатынымын. Балалардың адамгершілік деңгейін

анықтау мақсатында балаларға адамгершілікке қаттысты сауалнама сұрақтар қойылды. Зерттеу объектілері ретінде екі топ алынды. Тәжірибе-эксперимент жұмысының алғашқы сатысында балалардың адамгершілік тәрбиесінің қалыптасуының алғашқы деңгейін анықтау үшін ауызша сұрақ-жауап арқылы эксперимент және бақылау топтарынан тестілер алынды. Мұндай бақылау балалардың жеке даралық қасиеттерін анықтауға, тұлғалық мінездеме алуға, балалардың адамгершілік тәрбиеге қатынасын анықтауға мүмкіндік берді. Бұл тестілеу балалардың бойында адамгершілік құндылық бағдарларының қалыптасу деңгейін айқындау үшін пайдаланылады. Бақылау тобында өткізілген тест сұрақтарының мазмұны – батаны кімнен аламыз, ата аналарға қалай қол ұшын береміз, үлендерді қалай сыйлаймыз деген сияқты тақырыптар аясында қамтылды. эксперименттік және бақылау екі тобында да адамгершілік тәрбиесі бойынша деңгейлері онша емес екендігі көрінді. Эксперименттік зерттеу нәтижелері эксперимент тобы бойынша бізді қанағаттандырған жоқ, балалар берілген тест сұрақтарына нақты жауап бере алмады, адамгершілікке байланысты мысалдар келтіре алмады. Сондықтан, эксперимент сыныбында адамгершілік білім мен тәрбие деңгейін көтеруге арналған тәрбиелеу экспериментін өткізуге мақсат қойдық. Екі топтың да адамгершілік тәрбиесінің қалыптасу деңгейлерін салыстыра келе адамгершілік тәрбиесі бойынша арнайы бағдарлама құрып жұмыс жасауға ұйғардық. Ол бағдарлама тақырыбы төмендегідей мазмұнда болды: айналадағы дүниемен – қарым қатынас – әңгімелесу арқылы, адамгершілік жайлы тренингтер, топтық серуен, өсімдіктерді аялау – сарамандық жұмыс арқылы өткізілді. Тәжірибе-эксперимент жұмысының соңғы кезеңінде эксперимент және бақылау топтарының балаларынан екінші қайтара тексеру алынды.

Тексеруге негіз болған: балалардың тіршілік атаулыны сүйе білу адагершілік қасиеті; балаларың табиғатты қорғау қажеттіліктерін сезіне білуі; жан-жануарға қамқорлық жасай білуі; балалардың өзара көмекке келе білу мәдениеті; жолдастық қатынас, үлкендерге қамқорлық жасай білуі; аялау, сүйу, жақсы көру қасиеттері арқылы отанға деген патриоттық сезімін қалыптастыра білуі сияқты көрсеткіштер алынды.

Нәтижесінде, осы көрсеткіштер негізінде эксперимент және бақылау топ балаларының адамгершілік құндылық деңгейлері салыстырылды. Соңғы нәтижеден эксперименттегі топ балаларының адамгершілік құндылық деңгейлері әр көрсеткіш бойынша айтарлықтай артты. Мысалы, эксперимент тобында жоғары деңгей 13 пайызға артқаны, төменгі деңгей 18 пайызға төмендегені байқалды. Қысқаша айтқанда, ересектер тобында балалардың адамгершілікке тәрбиелеу жолдары эксперименті оңды нәтиже беріп, зерттеу болжамы дәлелденді. Қалай дегенменде адмгершілікке тәрбиелеу өте қиын іс екенін осыдан ақ байқауға болады. Сонымен, қорыта айтқанда, қазіргі заманымыздың білім берудегі өзекті мәселесінің жас ұрпаққа-адамгершілік-рухани тәрбие беруде екендігін тағы да атап өткім келеді. Соған сәйкес, баланы құнды қасиеттерге ие болып, рухани байлығы қалыптасқан тұлға болып қалыптасуы үшін оның туған кезінен басталуы керектігін ескерген жөн.

Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған бұтақ кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған [4]. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп, өз-өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен тәрбиешілер шешуші рөл атқарады. Сәйкесінше, мен болашақ тәрбиеші ретінде бұл мәселеге баса назар аударуды жөн көремін. Алайда, рухани-адамгершілік тәрбие - екі жақты процесс. Сондықтанда, бұған тек тәрбиеші ғана емес баланың ата анасы да етене ат салысып, белсенділік танытуы шарт.

Бала ата-ананың қамқорлығы мен махаббатына, олардың қарым-қатынасы мен еркеліктеріне мұқтаж. Ата-ананың балаға деген махаббаты мен олардың қамқорлығы баланың да жауапты үн қатуына шақырады, бала ата-ананың сөзіне құлақ салып, тәрбиелі болып өседі. Егер бала махаббат пен қамқорлыққа бөленсе, ол өзінің қандай екеніне қарамастан назардан тыс қалмағандығын, өзгелер үшін қажетті де, сүйікті жан екенін түсінсе, ол өзін қорғанған, біреуге қажет екендігін түсінеді. Осының бәрі оның мейірбан болып өсуіне жақсы ықпалын тигізеді.

Әдебиет:

1. Словарь русского языка 1949, 22-е издание, 1990; с 1992 - Толковый словарь русского языка Ожегова С.И. совместно с Н. Ю. Шведовой.
2. Шарипова Р.Д. Духовно – нравственное воспитание школьников/ Р.Д. Шарипова // Менеджмент в образовании, 2001, №4, 103 б.
3. Дарубаева А. Баланы адамгершілікке тәрбиелеуде балабақшаның алатын орны.- ж. Балабақша:тәрбиелеу және оқыту, 2013, №10, 22 б.
4. Адамгершілікке тәрбиелеу әліппесі. – Алматы: Мектеп, 2005, 47 б.

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК ПРОФИЛАКТИКА ОТ ИНТЕРНЕТ ЗАВИСИМОСТИ

Рылина И.Н.

Научный руководитель: Какабаева Д.С.

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

Irina_18.99@mail.ru

Термин *«арт-терапия»* впервые был введен в Англии в 1940-х годах. Он был предложен Адрианом Хиллом в 1938 году. Основатели арт-терапии основывались на идее Фрейда о том, что внутреннее «Я» человека визуально выражается когда он рисует и лепит, а также определяет мысли об индивидуальных и универсальных символах. Согласно Юнгу, творчество и воображение являются движущими силами человеческого существования [1].

Где-то в середине XX века интерес к арт-терапии начал возрастать, она все более широко используется в качестве терапии и все чаще встречается в психиатрических целях. За некоторыми исключениями, она считается элементом повторяющейся психотерапии и психологической профилактики, которая позволяет преодолеть последствия социальной изоляции клиентов. В то же время на арт-терапию большое влияние оказывали биомедицинские перспективы. Часто специалисты, занимающиеся этим видом арт-терапии, не имели всесторонней академической подготовки и не могли играть активную роль в лечении клиентов. Их основной задачей было дать пациенту возможность относительно свободно выполнять простые виды изобразительной деятельности, в течение этого периода клиенты могли отвлекаться от негативного опыта, связанного с болезнью и зависимостью.

Заинтересованность арт-терапией для современных людей заключается в том, что этот метод в основном использует невербальное общение и самовыражение. Арт-терапия дает возможность человеку выразить свои внутренние эмоции и переживания через рисование, лепку, игру и многие другие способы арт-терапии. В творческом процессе активно участвует *правое полушарие мозга*. Сейчас люди чаще задействуют вербальную систему общения и «логическое» левое полушарие мозга. Для гармоничного развития человека необходимо в равной степени развивать, как и левое так и правое полушарие, для хорошего межполушарного взаимодействия. Кроме того, некоторые виды человеческой деятельности требуют нормальной работы именно правого полушария: интуиция, творчество, воспитание и т.д.

На сегодняшний день невозможно представить мир без интернета, глобальная сеть не только стала неотъемлемой частью нашей жизни, но и как предпосылка для будущего развития мира. Такая востребованность в интернете обусловлено следующими качественными особенностями виртуального пространства:

- Динамичный виртуальный мир может реализовывать скрытые желания, преодолевать трудности, чувствовать себя героями и испытывать различные эмоции. В этом случае

формирование отношений и взаимодействия между людьми и виртуальным миром создает иллюзию общения с реальным миром.

- «Происходит опасное для аддикта размывание границ между воображаемым и реальным, вплоть до нарушения самоохранительных тенденций с иллюзией преодоления своей биологической хрупкости и повреждаемости» (Ц. П. Короленко) [2].

- Человек начинает принимать реальность за виртуальный мир и в последствии ему все хуже удается ориентироваться в реальной жизни.

- Виртуальный мир все больше начинает захватывать человека и даже способен выполнять функцию транзитного объекта.

- Транзитный(временный) объект занимает промежуточное психологическое пространство между внутренней и внешней реальностью. Для детей транзитные предметы (например, любимая игрушка) могут заменить контакт с родителями.

Распространение интернета по всему миру имеет так же одно негативное последствие, и это последствие называется интернет-зависимостью.

Интернет-зависимость - это патологическая «одержимость» интернетом, одна из форм аддиктивного поведения, и так же ее можно понимать, как заболевание в области девиантного поведения, за ним прячутся и многие другие личностные, психические расстройства [3].

Скорость проникновения интернета в наш мир впечатляет. Радиостанциям понадобилось 30 лет, чтобы охватить 50 миллионов слушателей, и 13 лет - телевидению, интернету понадобилось всего 4 года. В то же время, скорость распространения интернета не думает падать. интернету потребовалось 19 лет, чтобы преодолеть черту в 1 миллиард пользователей. По данным «We Are Social», в начале 2019 года число пользователей интернета достигло цифры в 4342 миллиона, что составляет более половины населения мира. По всему миру увеличивается не только количество пользователей интернет сети, но и время, что они там проводят. По оценкам экспертов GlobalWebIndex, только в 2018 году онлайн пользователи провели в сети 1 миллиард лет.

Но проблема здесь даже не в количественном показателе. Фактически, жизнь почти каждого человека переместилась в киберпространство. В прошлом интернет использовался только для общения и получения необходимой информации. Сегодня мы работаем и учимся онлайн, играем, путешествуем, развлекаемся, получаем то, что нам нужно, необходимые вещи и многое другое. С появлением интернета человечество вступило в Четвертую промышленную революцию и начало создавать новые технологические структуры.

По Казахстану, доля интернет-пользователей (в возрасте от 6 до 74 лет) по статистике МНЭ РК в 2018 году составляла показатель в 81,3%. Пример для сравнения, в 2011 году этот показатель был равен 51,3%.

Риск развития интернет-зависимого поведения сегодня рассматривается в рамках многофакторных биопсихосоциальных моделей, включающих биологические, психологические, социальные и семейные факторы. Большинство отечественных исследователей (Войскунский А.Е., Лоскутова В.А., Малыгин В.Л., Короленко С.П., Кулаков С.А. и др.) отмечали, что интернет-зависимость чаще всего возникает в молодом возрасте в основном среди подростков [4].

Интерес ученых к изучению проблемы интернет-зависимости растет и зависит от многих факторов: возрастные характеристики определяют чувствительность подростков к интернет зависимости. На основе анализа психологической литературы выделены особенности подростковой зависимости, которая является фактором риска формирования интернет зависимости: чувство зрелость, склонность к общению со сверстниками, самокритика и чувство неполноценности, застенчивость, заниженная самооценка, возрастная сегрегация, индивидуальные способности, социальные роли - попытки определить свое «я», меняются основные виды деятельности молодежи, вектор общения сместился с межличностного взаимодействия на виртуальную реальность.

Различные исследования показали, что для большей половины молодежи (14-25 лет) большой интерес представляют компьютерные игры, в них играет каждый второй парень и каждая пятая девушка, но чем старше они становятся, тем реже играют

Мы приведем примеры преимуществ арт-терапевтического метода в работе с интернет-зависимыми людьми: возможность выражения своих агрессивных чувств в социально приемлемой манере (рисование, лепка, живопись); предоставляет возможность разобраться с чувствами и мыслями, которые, как им кажется, невозможно преодолеть; усиливает внимание к чувствам; улучшает художественные навыки; помогает им понять свою личностную ценность; удовлетворенность, возникающая в результате выявления скрытых умений и их развития.

Традиционно в профилактике интернет-аддикции в учреждениях образования применяются такие методы, как воспитательные мероприятия, беседы, просмотр фильмов. Однако их эффективность достаточно низка. Полученные с их помощью результаты имеют короткий срок службы. В результате становится очевидным, что необходимо прибегать к другим психологическим методам профилактики, которые лучше всего подходят для возрастных характеристик личности подростка. К числу таких методов относятся методы арт-терапии. Работу в данном формате можно разделить на индивидуальную и групповую. Групповая терапия больше подходит для подростков, чтобы предотвратить интернет-зависимость. Она объединяет молодежь, создает небольшую «экосистему» с особым образом жизни и повышает самооценку. При работе с подростками важно сочетать методы арт-терапии для предотвращения интернет-зависимости.

Для психологической профилактики интернет-зависимости можно использовать различные методы арт-терапии, такие как изотерапия, библиотерапия, драматерапия, игротерапия, и сказкотерапия.

Изотерапия может быть использована для предотвращения зависимости подростков от Интернета. В этот метод включена живопись, что позволяет подросткам выразить свой внутренний мир не вербально. Как пишет Грегг Ферс в своей книге, спонтанные рисунки являются одним из наиболее эффективных инструментов. Рисунок много скажет о зависимом подростке, о факторах его аддикции. [5]

Библиотерапия может эффективно исправить депрессию и неполноценность у подростков. Литературный мир полон человеческих переживаний и эмоций, а уникальное впечатление определенного возраста позволяет вам «читать ваши собственные слова». При чтении автобиографий, мемуаров, трудных судеб и писем выдающихся людей часто появляется уверенность в себе и вера в свои способности. Подросток видит, что такие выдающиеся люди, которые достигли значительных достижений в науке и искусстве, испытывали беспокойство на некоторых жизненных циклах и что у них было много общего в некоторых сферах жизни. Новостные статьи о философских и драматических произведениях (о человеческих недостатках и слабостях) имеют аналогичный эффект. [6]

Игровая терапия позволяет подросткам экспериментировать с социальными ролями и выполнять их желания и стремления к взрослости. Когда они играют разные социальные роли, подростки пробуют разные модели поведения. В результате происходит усвоение социального опыта.

Драматерапия - эффективный способ удовлетворить потребности подростков к группированию со сверстниками. Это способ актуализации внутриличностных и межличностных противоречий подростков, побуждающих их к компенсаторному использованию интернета, и «отреагирования» их в сценической игре. Театр дает возможность отодвинуть переживания, с тем чтобы поместить их на любое расстояние и рассмотреть с разных точек зрения. Значение драматерапии в профилактике интернет-аддикции состоит в том, что она позволяет развивать коммуникативные умения, уверенность в себе, корректировать деструктивное мышление.

Как стоит работать с интернет-зависимыми людьми:

- Создайте атмосферу уважения, теплого и принимающего отношения, проявите активный интерес к жизни клиента, включая виртуальную реальность.

- Не нужно вламываться во внутренне психологическое пространство человека сформированное на стыке реальной жизни и виртуальной жизни, он должен сам пригласить вас туда. Психологи должны быть готовы войти в это пространство и провести некоторое время с человеком в этом пространстве.

- Все переживания, эмоции человека которые он поместил в виртуальное пространство психолог должен вывести в реальный мир, найти для этого подходящие пути и способы.

- Подключать к процессу выстраивания эмоциональных связей с реальным миром близкое окружение человека.

Подводя *итог* из вышесказанного, арт-терапия - это естественная и древняя форма работы, которая помогает изменить психическое и эмоциональное состояние человека, уменьшить психическое напряжение, повысить концентрацию и успокоиться. И не нужно быть художником, чтобы сделать это, ручки, карандаша или краска достаточно, чтобы начать рисовать.

В настоящее время арт-терапия становится все более популярной. Арт-терапия - это проекционная техника, которая помогает вынести во внешний мир то, что нас особо беспокоит. В ходе лечения проводятся исследования и коррекция нарушений. Важное, арттерапия - это базовое лекарство без возрастных ограничений и побочных эффектов. Я считаю, что терапия при помощи творчества - очень прогрессивное направление. Используя соответствующие научные знания, арт-терапия постепенно займет достойное место среди других методов лечения.

Литература:

1. Копытин А. И. Теория и практика арттерапии. СПб.: Питер, 2002
2. Короленко Ц.П., Дмитриева Н.В. Психосоциальная аддиктология. Новосибирск, Издательство «Олсиб», 2001.
3. Киселева М.В. Арт-терапия в психологическом консультировании /М.В.Киселева, В.А.Кулганов. – СПб.: Речь, 2014.
4. Интернет-зависимое поведение у подростков. Клиника, диагностика, профилактика / В.Л.Малыгин и др. – М.: Арсенал Образования, 2010.
5. Грегг, М. Тайный мир рисунка / М. Грегг, М. Ферс ; пер. с англ. — СПб. : Деметра, 2003.
6. Алексейчик, А. Е. Библиотерапия : рук. По психотерапии / А. Е. Алексейчик; под ред. В.Е. Рожнова. – Т. Медицина, 1985

ТРИЗ-ПЕДАГОГИКА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Рылина И.Н.

Научный руководитель: Мельникова Т.Н., магистр педагогики и психологии,
ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

Irina_18.99@mail.ru

Сегодня нет никаких сомнений в том, что человек с более высоким творческим потенциалом в сочетании с человеком, который реализует этот потенциал, достигнет больших успехов в личной жизни, образовании и профессиональной деятельности. Обширные психологические навыки позволяют вам успешно выходить из ситуаций, которые

кажутся неразрешимыми. Однако в обучении взрослых и детей люди уделяют недостаточное внимание креативности, изобретательности и творческому мышлению.

В новых системах образования внимание к развитию креативного мышления можно назвать недостаточным. Согласно исследованиям, как и у младших школьников, так и у старшеклассников выявили недостаточный уровень креативности. Подобная направленность, заложенная в раннем возрасте с риском может продолжить жить в студенческие годы и в зрелом возрасте. Исходя из этого, необходимо разработать и внедрить некоторые системы развития креативного мышления.

Что такое ТРИЗ-педагогика? Практика обучения ТРИЗ убедила в том, что креативный потенциал взрослого, сформировавшегося человека можно поднять. Но гораздо больших результатов можно достичь, целенаправленно развивая креативность детей.

Фундаментом для ТРИЗ-педагогики стала теория решения изобретательских задач (ТРИЗ).

Что такое креативность? Под креативностью человека мы понимаем умение создавать нечто полезное и новое. Клавиатура без букв, искусственная пятая нога для лошади – примеры нового, но не полезного.

Полиmodelность – умение описывать объект в разных моделях, смотреть под разными углами зрения, в разных контекстах. Найти необычный ракурс, толкование, понимание – искусство, граничащее с волшебством. Именно это «волшебство» приводит к открытиям, ярким изобретениям, позволяет разрешить порой кажущиеся тупиковыми ситуации.

В ТРИЗ-педагогике есть конкретная цель: развивать воображение и творческое мышление. Достижение этой цели включает в себя следующие задачи:

- Развить определенные навыки, чтобы понять природу проблемы;
- Создать возможность поиска скрытых ресурсов;
- Возможность построения креативного мышления;
- Развитие навыков решения проблем (креативных).

Креативное мышление, как и психологические процессы, не является статичным, оно приводит к предварительному, более эффективному, оригинальному и практическому решению проблем. Важно отметить, что креативное мышление наиболее эффективно при решении открытых (изобретательских) задач, но закрытые задачи, обычно используемые в традиционных методах обучения, используются чаще и направлены на разработку других, нетворческих способов мышления.

В литературе анализируется взаимосвязь понятий «творческие способности» и «креативность». По словам Дж. Гилфорда, креативность - это широкий процесс творчества, основанный на разнообразии мышления, направленного на поиск решений проблем и преодоление текущих условий. По словам г-на А. Холодной, креативность и есть дивергентные способности мышления. А. В. Хуторской считает, что творчество является свойством креативности (фантазия, искусство, воображение, инициативность, способность генерировать идеи, независимость и т. д.) личности как части базовой теории креативности, а также является сущностью профессионализма наряду с когнитивными и организационными характеристиками. В результате креативность интегрирует в себе уникальные человеческие характеристики, многие из которых связаны с процессом дивергентного мышления, проявляющимся в нестандартном решении задач.

Психологическая инерция была предметом более ранних исследований еще до появления ТРИЗ и психологии креативности. Исследования психологической инерции уходит в историю философии познания. Ф. Бэкон считает, [1, с. 258-267] что мир следует познавать "таким, каким он оказывается, а не таким, каким подсказывает каждому его мышление". «Призраки познания» - это препятствия для познания, которые видел Ф. Бэкон в естественной природе мышления человека. Среди них философ выделил: веру в обыденность, субъективизм (веру в свою правоту), понимание новых вещей в прошлом

процессе познания, поспешный вывод, склонность к апперцепции положительно окрашенной информации, предрасположенность подтверждать информацию, высказанную ранее и преклонение перед авторитетом. Ф. Бэкон предлагает индуктивный способ разрешения ошибок в познании.

Проанализировав когнитивные проблемы, Р. Декарт [5, с. 250-296] предложил вооружить человека эффективным способом, чтобы минимизировать ошибки. Декарт подробно объясняет, как выстроить эффективное мышление:

- За истину нужно принимать лишь то, что крайне очевидно;
- Все сложные вещи должны быть разделены на более простые, чтобы сосредоточиться на этих простых вещах, которые нельзя отделить мыслью;
- Вам нужно идти от простого к сложному;
- Необходимо проанализировать все детали тематического исследования более подробно.

Получается, для развития творческого мышления нужно, применяя определенные методы, справиться с сужающими его потенциал особенностями. Один из таких методов - ТРИЗ.

ТРИЗ-педагогика на сегодняшний день является одним из педагогических подходов, нацеленных на развитие критического мышления. По А.А. Гину, главная цель ТРИЗ-педагогики - обучение решению открытых задач, т.е. задач, не имеющих единственно правильного варианта решения.

Этот метод согласован и со здравым смыслом, и с практикой, потому что многие проблемы, возникающие в жизни человека, не могут быть решены только одним единственным способом. А.А. Гин описывает характеристики сильного мышления, в их числе: способность находить косвенные ресурсы для решения проблем, способность строить стратегические планы, умение пользоваться концепцией построения причинно-следственных связей; умение оперировать противоречиями; системный подход к предметам и явлениям; экономность мышления.

Внедрение ТРИЗ технологии в практику учителей начальных классов позволяет решить следующие педагогические задачи: развивающие, воспитательные и образовательные.

Основная привлекательность использования ТРИЗ-педагогики в начальной школе в том, что это интересно ученикам, развивает их интересы, учит работать с умом, формирует мыслительные операции, системно-диалектическое мышление, самостоятельность учащихся и углубляет их предметные знания, так же это делает педагогический процесс эффективным.

ТРИЗ - это метод развития творческого мышления, и сегодня это наиболее широко используемый метод развития креативности, накопивший в себе достаточно различных технологий развития креативности. В связи с этим, разработка программ обучения креативному развитию на основе ТРИЗ предоставляет возможности для улучшения творческого мышления детей и взрослых. Выработанные программы позволяют преодолеть возможные искажения в познании, видеть большие перспективы для творчества, и реализовывать их максимально быстро и эффективно. Интегрируя элементы программ в занятия, создание различных категорий креативного мышления будет способствовать развитию творческого мышления и повышению эффективности путём решения большинства вопросов творческим способом.

Из всего выше сказанного в данной статье мы можем сделать вывод, что понятия «сильное мышление» и «творческое мышление» являются идентичными. Мы считаем, что сильное мышление характеризуется способностью напрямую понимать информацию, получать доступ к скрытым ресурсам, выстраивать креативную логику мышления и уметь использовать весь доступный комплекс методов для эффективного решения открытых задач. Целью алгоритмов мышления является развитие творческих, технических и нетехнических способностей, тем самым увеличивая возможность решения проблем нетрадиционными

способами. Поэтому, творческое (сильные) мышление, можно считать эффективным, потому что количество решаемых задач с его помощью увеличивается.

Литература:

1. Подгузова Е.Е. Креативность личности: возможности развития в условиях вуза: монография. – Смоленск // СГИИ, 2001. – 119
2. Холодная М. А., Гельфман Э. Г. Ценностные аспекты психологии интеллекта и их реализация в образовательной практике // Ценностные основания психологической науки и психология ценностей. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – С. 236–261
3. Хуторской А.В. Структура эвристических способностей учащихся // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005.
4. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах // Сост., общая ред. и вступит. статья - А. Л. Субботин. — М.: АН СССР, Ин-т философии, изд-во соц.-эк. лит-ры "Мысль", 1971. — 590 с.
5. Декарт Р. Рассуждение о методе...1637. Декарт Р. Сочинения в 2 т.-Т. 1.— М.: Мысль, 1989. — 654 с.
6. Гин А.А. Цели и предмет ТРИЗ-педагогика // [Электронный ресурс] URL: <https://trizway.com/art/form/153.html> (Дата обращения: 29.02.2020)
7. Гин А.А. Характеристики сильного мышления // [Электронный ресурс] URL: <https://trizway.com/art/form/39.html> (Дата обращения: 29.02.2020)
8. Электронный учебник А.А. Гин ТРИЗ-педагогика (Дата обращения: 29.02.2020)

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ БЕЙІМДЕЛУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Тұрғанбай Ұлсана

Ғылыми жетекшісі: Өмірзақ А.С., педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

ainur_omirz_02@mail.ru

Қазіргі қазақстандық қоғамның мәдени өмірі әлеуметтік, экономикалық, саяси салада түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Бұл жаңа талаптарға және халықаралық стандарттарға сәйкес келетін икемді жоғары білім берудің икемді жүйесін құрудың негізгі шарттарының бірі ретінде қарастырылатын кредиттік білім беру жүйесіне көшуді қамтиды (Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесін 2020 жылға дейін дамыту тұжырымдамасы).

Қазіргі педагогикада кредиттік оқыту жүйесі білім беру процесін қатаң реттеу және несие түрінде білім көлемін есепке алу аясында білім беру жолының даралануы мен таңдауы негізінде білімнің өзіндік білім деңгейін және шығармашылық дамуын арттыратын білім беру жүйесі ретінде анықталады. Оның Қазақстандағы білім беру жүйесінен айырмашылығы студенттер мен университет оқытушыларының бірқатар қиындықтарын анықтады. Осыған орай оқу процесі субъектілерін оқыту жүйесіне бейімдеу мәселелері ерекше өзекті болып табылады.

Айта кету керек, студенттерді университетте оқуға бейімдеу проблемасы жаңа емес. Р.А. Абсалямова, А.Г. Горшков, В.М. Дугинев, Л.А. Молодцова, Г.И. Насырова сияқты және басқалар ғалымдардың зерттеулерінде бейімделудің мәнін ашады, оның оқу-тәрбие үрдісіндегі орны мен рөлін, оның тиімділігіне әсер ететін жағдайлар мен факторларды анықтайды. [1]

Студенттердің университеттегі оқу іс-әрекетіне бейімделуіне ықпал ету мәселесін қарастыра отырып, бұл ғылыми білімнің әртүрлі бағыттарына жүгінуді қажет ететін көп мағыналы болып табылатындығын атап өту керек, бұл сұрақтардың мәні мен ғылыми негізін мыналарды анықтауға мүмкіндік береді:

- оқушының жеке басының әлеуметтік-психологиялық дамуы және қалыптасуы;
- студенттерді университеттегі білім беру қызметіне бейімдеу;
- университеттің оқу-тәрбие үрдісінде білім беру қызметін тиімді ұйымдастырудың ерекшеліктері;

- бірінші курс студентінің білім беру қызметіне бейімделуіне ықпал ету процесін ұйымдастырушылық-педагогикалық қолдау және т.б.

Бейімделу - бұл белсенді жұмыстың қажетті шарты және оның тиімділігінің қажетті шарты. Бұл адамды белгілі бір әлеуметтік рөлдегі жетістікке бейімдеудің оң мәні. Зерттеушілер бірінші курс студенттерінің университет жағдайларына бейімделуінің үш түрін ажыратады:

1) студенттердің жаңа ортаға, жоғары білім құрылымына, ондағы білім мазмұнына, оның талаптары мен міндеттеріне когнитивті және ақпараттық бейімделуіне байланысты ресми бейімделу;

2) әлеуметтік бейімделу, яғни, бірінші курс студенттерінің топтарын ішкі біріктіру (біріктіру) процесі және сол топтардың тұтастай студенттік ортаға интеграциялануы;

3) студенттерді жоғары оқу орнындағы тәрбие жұмысының жаңа формалары мен әдістеріне дайындауға қатысты дидактикалық бейімделу.

Университеттегі студенттердің әлеуметтік бейімделуі келесідей бөлінеді:

а) оқу процесін сипатына, мазмұнына, жағдайына және ұйымдастырылуына бейімделу, оқу және ғылыми жұмыста тәуелсіздік дағдыларын дамыту деп түсінілетін кәсіби бейімделу (Абдулина О.А., 1993);

б) әлеуметтік-психологиялық бейімделу - жеке тұлғаның топқа бейімделуі, онымен қарым-қатынас, өзіндік мінез-құлық стилін дамыту. Басқаша айтқанда, «бейімделу қабілеті дегеніміз адамның әртүрлі экологиялық талаптарға бейімделу қабілеті (әлеуметтік және физикалық) ішкі ыңғайсыздықты сезінбестен және қоршаған ортамен қақтығыссыз» (Б. Г. Ананиев, 1980).

Коммуникативті жағдайларды талдауда бұл компоненттер субъективті ретінде ұсынылады, олар коммуникативтік эффект ретінде де қарастырылады.

Сонымен қатар, коммуникативті жағдайда объективті компоненттер бөлінеді - жағдайдың субъектілері, қолданылатын байланыс құралдары және функционалды бағыт. Айта кету керек, қарым-қатынасты тұлғаның дамуының қайнар көзі және оның білім беру ортасына бейімделуі ретінде қарастыру бізге білім беру ортасын оның университетке бейімделуіне сәйкес келетін білім беру құндылықтарын дамыту, тұтыну, айырбастау және тарату процестеріне қатысатын әлеуметтік коммуникациялар кеңістігі ретінде анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай ортаны зерттеу технологиясы деп қоршаған ортаны зерделеудің алдын-ала жоспарланған процесін тәжірибеде жүйелі және дәйекті енгізу, осы процесті бақылау мақсатына жетудің әдістері мен құралдары жүйесі түсініледі [3]

Бірақ бейімделу мәселесі университеттегі оқу үрдісімен ғана байланысты емес, көптеген студенттер үшін бұл үйден кету, отбасын, достарын тастау, әдеттегі өмір жағдайын, күнделікті өмірді, тамақтану және т.б. түбегейлі өзгерту қажеттілігімен байланысты. Сонымен қатар бірінші курс студенттері арасында тұлғааралық байланыс орнату мәселесі бар. Жаңа ортада қарым-қатынас шеңбері өзгеруде, рөлді бөлу орын алуда, студент өз позициясын «қорғауға», жаңа командада өзін көрсетуге мәжбүр. Демек, бейімделу дегеніміз - жаңадан бастаушы студенттік құрамға кіру процесі де, ондағы белсенді, қалыпты жұмыс. Р.П. Жданов өз зерттеулерінде университетте оқуға бейімделудің нақты қиындықтарын атап өтті. Зерттелген материалдардың жиынтығында біз студенттердің университетте оқуға бейімделуінің жоғары деңгейін анықтайтын факторларды ала аламыз (*кесте 1*).

Кесте 1. Оқушылардың бейімделуінің жоғары деңгейіне әкелетін факторлар

№	Әлеуметтік микроортаның қолайлы факторлары	Осы факторға бейімделу деңгейі жоғары студенттер тобын жіктеудің %
1	Толық отбасы	77,6
2	Әкесінің білім деңгейінің жоғары деңгейі	87,9
3	Анасының білім деңгейінің жоғары деңгейі	83,2
4	Отбасыдағы тәрбиенің дұрыс әдістері	95,3
5	Арақұмарлыққа байланысты отбасыда жанжалдың болмауы	91,1
6	Отбасыда жанжалдың болмауы	94,4
7	Мектептегі бұрынғы мұғалімдердің оқушыларына жағымды қатынас.	62,7
8	Оқытушылардың студенттерге жағымды қатынасы	59,8
9	ЖООда білім алуына функционалды дайындығы	86,9
10	Топта студенттің жағымды беделі	85,8
11	Ересектермен қарым-қатынасқа қанағаттану	74,3
12	Құрдастарының тобындағы өзінің орнын әділ бағалау	97,8

Студенттердің ЖОО-ға бейімделуінің ерекшеліктері кәсіби дайындық кезеңінің бірегейлігіне және студенттердің жас ерекшеліктеріне де байланысты. Сонымен, университетке түсу, бір жағынан, тұлғаның дамуындағы маңызды кезеңдердің біріне - кеш жасөспірімге немесе ерте жасөспірімге, студенттер мектеп табалдырығынан басталатын белгісіздік кезеңіне алаңдайтынын атап өткен жөн. Болашақ жетістік конструктивті қарым-қатынас орнатуға, туындаған кедергілерді жеңуге және эмоционалды күйді басқаруға байланысты. Егер қажетті дағдылар ересектік шағында алынбаса, адам қиындықтардан, стресстік жағдайлардан қорғалмайды, бейресми қатынастарда сәтсіздікке ұшырайды, коммуникативтік қабілетсіз және басқа жеке тұлғаға тәуелді болады. Екінші жағынан, университетте оқу кезеңі, бәлкім, адам үшін қазіргі уақыттағы тұлғалық өсу, оның тұлға ретінде қалыптасуы тұрғысынан маңызды болып табылады; Бұл әр түрлі қызығушылықтардың көрінісі, кәсіби уәждемені дамыту, болашақ мамандыққа деген тұрақты көзқарасты қалыптастыру кезеңі. Студенттік кезеңдегі жастар кезеңі адамның ақыл-ой қабілетінің дамуындағы маңызды кезең болып табылады. Жасөспірімнің орталық психологиялық неоплазмасы - бұл тұрақты өзін-өзі тану және «Мен»-нің тұрақты бейнесін құру.[4]

Мазасыздықты жеңу проблемасы екіге бөлінеді: мазасыздық жағдайын игеру, оның теріс салдарын жою және мазасыздықты салыстырмалы түрде тұрақты жеке тұлға ретінде тәрбиелеу мәселесі. Мазасыздықты жеңу бойынша жұмыс келесі өзара байланысты және өзара әсер етуші деңгейде жүзеге асырылуы мүмкін:

- оқушыға оның қозғыштығын, техникасын көтерудің әдістері мен әдістерін үйрету;
- оқушының тұлғалық ерекшеліктерін қайта құру, ең алдымен оның өзін-өзі бағалауы мен уәждемесі. [5]

Қорытындылай келе, біз білім беру процесінің барлық қатысушылары университеттегі оқу жағдайларына тиімді бейімделуге мүдделі екендіктерін анықтадық - студенттер, олармен жұмыс істейтін оқытушылар, факультет басшылығы және жалпы университет. Оқytудың сәтті басталуы оқушыға оның одан әрі оқуында көмектеседі, мұғалімдермен, топтастарымен қарым-қатынас құру процесіне оң ықпал етеді.

Болашақ маманның әрі қарай табысты мансабы мен тұлғалық дамуы бірінші курс студенттерінің университеттегі білім беру қызметіне бейімделуіне байланысты болады. Студенттің жаңа білім беру ортасына бейімделу кезеңіндегі психологтың жұмысы нақты тиімді әдістер мен әдістемелер қолдана отырып, жоғары кәсіби деңгейде жүргізілуі керек.

Әдебиет:

1. Иксанова, Г.Р. Дисс. исс. «Педагогические условия адаптации студентов младших курсов к кредитной системе обучения: На материале вузов Республики Казахстан», Казань, 2006 г. стр. 5-10
2. Николаюк. И.В. Дисс. исс. «Содействие адаптации студентов младших курсов педагогического вуза к учебной деятельности посредством технологии проектного обучения», Чита, 2009 г. стр. 5-15
3. Елгина Лариса Сергеевна Социальная адаптация студентов в вузе // Вестник БГУ. Образование. Личность. Общество. 2010. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-adaptatsiya-studentov-v-vuze>
4. Липатова Г.П. Социально-Профессиональная адаптация студентов младших курсов в педагогическом вузе как педагогическая проблема // Мордовский государственный педагогический институт имени М.Е. Евсевьева, г. Саранск
5. Лобейко Юрий Александрович Проблема организации психолого-коррекционной работы со студентами-первокурсниками // Известия ЮФУ. Технические науки. 2012. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-organizatsii-psiologo-korreksionnoy-raboty-so-studentami-pervokursnikami>

АБАЙДЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕ ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСТАРЫ.

Айбек Ш.О

Ғылыми жетекшісі: Мұқытова Жұпар Қалиевна педагогика психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының аға оқытушысы, ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ

shynar.oralkyzy@mail.ru

Абай Құнанбайұлының туғанына 175 жыл толуына байланысты мемлекет көлемінде және халықаралық деңгейде ауқымды іс-шаралар ұйымдастыру жоспарланып өтіп жатыр. Бұл іс-шаралардың басында 9 қаңтарда — Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан" атты мақаласында былай деген:

"Абай Құнанбайұлы ғұлама, ойшыл, ақын, ағартушы, ұлттың жаңа әдебиетінің негізін қалаушы, аудармашы, композитор ретінде ел тарихында өшпес із қалдырғаны сөзсіз. Оның өлеңдері мен қара сөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, ділі, тілі, рухы көрініс тауып, кейін Абай әлемі деген бірегей құбылыс ретінде бағаланды", - деген мақалада.

Абай - мәңгілік тақырып. Әр ұрпақ Абайды өзінше танып, өзінше оқып, өзінше танытады. Әрбір азамат Абай қарасөздерін өзінің дұрыс жолға салар бағдаршамындай көруі керек. Себебі дана Абайдың айтқан әрбір сөзі саналы адамның көкірегіне ой салып, адамшылық жолға тәрбиелейтін өсиеттен тұрады. Біздің тоқталатын мәселеміз Абайдың қара сөздеріндегі отбасы тәрбиесі туралы көзқарастары. Қай заманда болмасын тәрбие отбасыдан бастау алады. Бұл ұғымдардың мәніне тоқталар болсақ Т.А.Куликованың төмендегідей анықтамаларын келтіруге болады:

«Отбасы өзін-өзі сақтап, жалғастыру және әрбір мүшесінің өзін-өзі таныту мақсатында біріккен әлеуметтік адамдар тобы, бір-бірімен некелік, туыстық байланыс арқылы бірігіп және бір-бірінің алдында моральдық, материалдық тұрмыстық жауапкершілігі бар».

Қазіргі кезде отбасындағы бала тәрбиесінде мәселелер күн сайын артуда.

«Отбасы тәрбиесі-нақты отбасының жағдайларына байланысты өтеді. Ол отбасында ата-аналардың және басқа да мүшелерінің балаға тәрбиелік ықпал ету жолдары».[2:11бет]

Қазіргі кездегі отбасындағы бала тәрбиесіндегі мәселелерге тоқталар болсақ олар:

- Ата-ананың жұмыс бастылығына байланысты балаларға дұрыс көңіл бөлмеуі.
- Отбасында ата-аналардың дұрыс үлгі –өнеге көрсетпеуі, талап бірлігінің болмауы.
- Ата-ананың балалардың алдында ұрыс-керіске бой алдыруы, ішімдікке салынуы.
- Ата-аналардың балаларға тәрбие беру барысында көптеген қателіктер жіберуі. т.б.

Жоғарыда аталған отбасы тәрбиесіндегі мәселерді шешу үшін мектепте ата-аналармен тәрбие жұмыстарын жүргізу барысында Абайдың қара сөздеріне, өлеңдеріне ондағы тәрбие туралы ойларына баса назар аудару қажет деп санаймыз.

Біз педагогикалық тәжірибе №5 «Таңдау»көппрофилді мектеп – гимназиясында өту барысында Абай атамyzдың өнегелі сөздерімен асқақ мән беріп жатқа мақал-мәтелдерін әрбір оқушының бойына сіңіруге өз үлесімізді қостық деп ойлаймыз. Абайдың адам бойындағы теріп көрсеткен жақсы-жаман қасиеттері туралы айтылған «Ғылым таппай мақтанба»өлеңі, жастардың өнімді еңбек етіп, ғылым мен білімге ұмтылуы, алға қойған мақсатқа табандылықпен жету, міне осындай асыл қасиеттерді уағыздау біздің міндетіміз. Оқушылармен түрлі іс-шаралар жүргізе отырып, олардың ата-аналарымен де тығыз байланыс жасауға тырыстық. Олар Абайдың тәрбие туралы көзқарастары жайында хабардар екенін білу үшін сауалнама жүргіздік. Онда келесідей сұрақтар орын алды: Абайдың адамгершілік жайлы жазған қандай өлеңдерін білесіз? Абайдың қай қара сөзінде бала тәрбиесі жайлы жазылған? Еңбек тәрбиесі жайлы жазылған нақыл сөздерін атаңыздар? Абайдың тән мен жан құмарлығы жайлы қай қара сөзінде айтылған? Абайдың 19-шы сөзінде не туралы айтылған? Абайдың қара сөздеріндегі бала тәрбиесі жайлы сын-пікірлерін қолдайсыз ба? т.б. [3: 336.]

Сауалнама қорытындысы: Жалпы қатысқан ата-ана саны 23. Абайдың қара сөздерін білетін ата-аналар саны 13, білмейтіндер саны 10. Зерттеу барысындағы алған нәтижелерді ескере отырып мектепте іс-тәжірибе өту барысында тәрбие сағатын өткіздік «Абайдың шығармаларындағы отбасы тәрбиесі» тәрбие сағаты әңгімелесу және пікір алмасу үлгісінде өтті.

Университет қабырғасында жүріпте біз Абай атамyzдың 175 жылдығына арналған мерейтойдан қалыс- қалмадық университет тарапынан ұйымдастырылған іс-шараларға белсенді түрде қатыстық. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті Абай Құнанбайұлының мерейтойының өткізу жөніндегі кешенді жоспарына сәйкес медиа-жоспар құрып, бекітті. Онда Абай жылына байланысты наурыз айында Халықаралық ғылыми-практикалық конференция, жыл бойы семинарлар мен дөңгелек үстелдер, ақындар мүшайрасын өткізілді. Студенттер арасында осы мерей той қарсаңында университетіміздің білімді жастарының Абай атамyzдың құнды еңбектерін өз қажеттеріне жаратып жүрме, олар Абай атамyzдың қайсы қара сөздерін жатқа білетіні жайлы ақпарат алу үшін сауалнама жүргіздік. Сауалнама педагогика және психология мамандығының студенттеріне арналды. Сауалнаманың сұрақтары: Абайдың бала тәрбиесі жайлы қара сөзін жатқа білесіз және оны практика барысында қолданасызба? Сауалнамаға қатысқан студенттер саны 34. Студенттердің 23тен астамы жетінші және оныншы қара сөздері жайлы білетіні белгілі болды және оны іс-тәжірибе барсында қолдатындықтарын байқадық. Осы іс-шараларды өткізу барысында 1-курстың 11 студенттінің Абайдың қара сөздері жайлы білімдеріндегі кемшіліктерді байқадық және сол кемшіліктерді жою үшін «Абайдың қара сөздеріндегі отбасы тәрбиесі» атты дөңгелек үстел жүргіздік. Сауалнамада келесідей сұрақтар орын алды: Абайдың неше қара сөзі бар? Абайдың қай қара сөздерінде бала тәрбие жайлы айтылған?

Адам баласы анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады деп қай сөзінде айтқан? Тән мен жан құмарлығы жайында нешіні қара сөзінде жазылған? Қай қара сөзінде Абай мамандықты игеру жайлы уағыздады? т.б.

Іс-шара пікір алмасу және дискуссия түрінде өтті. Онда ұлы ойшыл Абай адамның өсіп жетілуінде тәрбиенің рөліне ерекше тоқтала келе, өзінің 19-шы қара сөзінде «Адам баласы туа сала есті болмайды. Естіп, көріп, ұстап, татып естілердің айтқандарын есте сақтап қана естілер қатарында болады. Естіген нәрсені есте сақтау, ғибрат алу ғана есті етеді» -деп ақыл-естің тәрбиенің жемісі арқылы жетілетінін ғылыми тұрғыдан дәлелдеп бергенін сөз еттік.

Абай «сүйекке біткен мінез сүйекпен бірге кетеді» дейтін теріс көзқарасты айқындап, адам мінезі өмір барысынан сабақ алып, қоршаған ортаға байланысты өзгеріске еніп, оның іс-әрекеттері арқылы көрінеді дейді. «Егер есті кісінің қатарында болғың келсе күніне бір мәрте, немесе аптасына бір мәрте болмаса айында бір, өмірді қалай өткізгенің жайлы өзіңнен-өзің есеп ал»-дейді деген пікірін студенттер өзін-өзі тәрбиелеуде естен шығармау керек екенін сөз етті. Абай адам мінезінің қалыптасу тәрбиеге байланысты екенін айтып, өзінің отыз жетінші сөзінде: «Мен заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім»- дейді деген ойын психология сабақтарын өтуде жиі айтандарын еске алды. Демек кез-келген ата-ана балам елге сыйлы, ертеңін ойлайтын, тек мақтау сөздер естіртіп ер жеткізуі үшін кез-келген тәрбиені өзінен бастау керек екенін ұстаздарға да қатысты екенін аңғардық.

Абай тәрбие мәселесіне ерекше көңіл бөлді. Ол туралы Қ. Жарықбаев және С. Қалиев деген ғалымдар өздерінің еңбектерінде тоқталып өткенін әңімелей отырып келесідей пікірлеріне студенттердің назарын аудардық: «... баланы өзің алдайсың «Әне, оны берем міне мұны берем» деп. Бастап баланы алдағанымызға мәзбіз, сосын осы бала өзіңді осылай алдайтынын ойламаймыз. Соңыра балаға қызық көріп жаман сөздер үйретеміз, тентектігіне күлеміз. Сосын оның бойынан жаман қасиеттер көргенде кінәләні іздеп дау шығарамыз ....» дегенін бүгінде балаға теріс тәрбие беруде көрніс алатыны сөз болды. Міне бүгінгі күннің басты мәселесіде осы қара сөздердегі жазбаларды қайталап отыр. [4: 186]

Әрі қарай қара сөздерін саралай отырып: «Адам баласы анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Бірі ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар тәннің құмарлығы. Екіншісі-білсем екен деу-жан құмарлығы»..деп ой түйіндей келе, «адамның бойында жан құмарлығы арқылы жиналатын нәрсенің аты ақыл, ғылым...ол таланттылық пен ерінбей еңбектенген адамның қолына түседі» деп қорытынды жасағанына назар аудардық.

Абай жастардың белгілі бір мамандықты игеруін уағыздады. Өзінің отыз үшінші қара сөзінде «Егер мал керек болса, қолөнер үйрену керек. Мал таусылады, өнер таусылмайтын қазына» деп жастардың өнерлі азамат болуын қалады. Әрбір жастың бойында білім ғылымға деген құштарлықтың ояңғанын көксегені студент жастарға өте ұнағанын байқадық.

«Біреулер құдайдан бала тілейді. Ол баланы не қылады? Өлсем орнымды бассын дейді, артымнан құран оқысын дейді, қартайған күнімде асырасын дейді. Осыдан басқасы бар ма? Балам орнымды бассын демек не сөз? Өзіңнен қалған дүние иесіз қалар дейсің бе? Қалған дүниенің қамын сен жемек пе едің? Өліп бара жатқанда өзгеден қызғанып айтқаның ба? Құдайдан тілеп баланы таптың. Баланы сұрағанда не оймен сұрадың менің балам болсын дедің бе? елдің баласы болсын дедің бе? Әйтпесе сен қартайғанда саған құран бағыштап. Жұма сайын сенің жәннаттық болғаныңды тілеп жеті шелпек пісірсін дедің бе? Баланың дұрыс адам болып өсіп-жетілуі тікелей отбасыға байланысты, бала тәрбиесінде әке-шешенің рөлі өте мықты болуы қажет. Өйткені жоғарыдағы айтылған сөздердің барлығын ол бала саналы түрде жасайды ма жоқпа кім кепіл? Сен маңдай термен мал таптың делік ол сол малға иелік қылама, әлде оны шашып-төгеме осыған кепілдік беретін тек ата-ана және отбасындағы алған тәрбиесі. Кезінде жақсы болсаң сені баласыз аққалың елің қазағың ақтық сапарға шығарып салады. Сен жақсы болған болсаң сенің қимайтұғын дүниенді олар тек жақсы істерге жұмсайды» - деген. [3: 338.]

Абайдың 45-қара сөзінің барлығы тұнып тұрған тәрбие теңізі іспетті қанша білсең соншалықты тереңдей жөнеледі. Осыдан келе Абайдың мол мұрасы біздің өскелең ұрпақтың тәлім-тәрбиесінде өз орнын ойып тұрып алуда және оны біз жастар өз бойымыздан табылуында белсенді әрекеттер жасауымыз. Абайдың қара сөздерін біз отбасылық кеңес беру, жалпы психология, жас ерекшелік психологиясы пәндерін өту барысында қолданамыз. Елдің ертеңі біздің жастарымыз, жас ұрпақтың тәрбиесі оғаш болса оған кінәліде біз. Адам өмірінің мақсаты – кемелдену мен жетілу", - дейді Абай. Ұрпақты Абай үлгісінде тәрбиелеу – ізгілікке, имандылыққа, адамдыққа, биік адамгершілікке бастайтын жол."

Әдебиет:

1. Қасым-Жомарт Тоқаев "Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан" мақаласы
[informburo.kz > kaz > abay-zhne-hh-asyrda...](http://informburo.kz/kaz/abay-zhne-hh-asyrda...)

2. Мұқытова Ж.Қ. Отбасылық кеңес беру: Глоссарий, дәрістер, практикалық тапсырмалар, тесттер, диагностикалық әдістер. Оқу әдістемелік құралы. Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, -Көкшетау, 2019, -146 бет.

3. Абай. Энциклопедия. (Бас редакторы Н.М. Нургалиев) — Алматы, «Атамұра» баспасы, 1995 -720 бет. (қара сөздері 334-351 беттер).

4. Жарықбаев Қ, Қалиева С, Қазақ тәлім-тәрбиесі: (оқу құралы) -Алматы. «Санат», 1995-352 бет.

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ АТА-АНАНЫҢ РӨЛІ

Ынтымақ Ж.А.

Ғылыми жетекшісі: Кусаинова Г.Т., педагогика және психология магистрі, аға оқытушы
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

zhazira.yntymak@mail.ru

Отбасы әрдайым бала тұлғасының рухани- адамгершілік қалыптасуының маңызды ортасы және халықтың әлеуметтік дамуына ғана емес, оның белгілі бір өмір салтын қайта құруға жауап беретін тәрбиелеудің басты институты болып табылады. Қоғамдық қатынастардың дамуы, урбанизация мен ғылыми-техникалық прогрестің әсері балаларды тәрбиелеуде отбасылық педагогика рөлінің белгілі бір тарылуына әкеп соқты. Алайда, тәрбие қызметінің тарылуы жеке тұлғаны қалыптастырудағы басшылықтың отбасының жоғалуына әкеп соқпады. Отбасы мүшелері неке немесе туыстық қарым-қатынастармен, тұрмыс ортақтығымен және өзара моральдық жауапкершілігімен байланысты тарихи белгілі бір ұйымға ие шағын әлеуметтік топ ретінде және әлеуметтік қажеттілік қоғамның халықтың физикалық және рухани өсімін молайту қажеттілігімен негізделген деп айқындауға болады (А. Г. Харчев).

Отбасы оның балаға әсер етуінің терең ерекшелігіне байланысты қалыпты тәрбиенің міндетті факторы болып табылады. Отбасының қатысуынсыз тәрбиеленетін балалар отбасылық ұжымдардың мүшелері болып табылатын балаларға қарағанда біржақты немесе кеш даму қаупіне көп ұшырайды. **Отбасы тәрбиесінің қажеттілігі мыналармен түсіндіріледі:**

1. Отбасылық тәрбие өзінің сипаты бойынша кез келген басқа тәрбиеге қарағанда эмоционалды, өйткені оның "жолсерігі" балаларға деген ата-ананың махаббаты және балалардың ата-аналарына деген жауап сезімдері (бауырмалдығы, махаббаты, сенімі) болып табылады.

2. Бала, әсіресе ерте жаста, кез келген басқа әсерге қарағанда отбасының әсеріне бейім.

3. Шағын топты көрсете отырып, өзінің әлеуметтік микрокосмасы, отбасы баланы әлеуметтік өмірге біртіндеп тарту және оның ой- өрісі мен тәжірибесін кезең-кезеңмен кеңейту талаптарына барынша сәйкес келеді.

4. Сонымен қатар, отбасы - біртекті емес, сараланған әлеуметтік топ, онда әртүрлі жас, жыныстық, ал кейде кәсіби "кіші жүйелер" ұсынылған. Бұл балаға өзінің эмоционалды және зияткерлік мүмкіндіктерін белсенді көрсетуге, оларды жылдам іске асыруға мүмкіндік береді. Отбасы тек балалар үшін ғана емес, ересектер үшін де әлеуметтендірудің маңызды факторы болып табылады, оған көп жағдайда адамның өмір бойы физикалық, эмоционалды және әлеуметтік дамуы қалай жүріп жатқандығы байланысты. Отбасылық тәрбие баланың жеке басын әлеуметтендіруге тек қана қоғамдық мүдделілікке ғана емес, сонымен қатар ата - аналар тарапынан өзін рухани қайта жаңғыртуға ата-аналардың жеке қызығушылығына, ал балалардың қамқорлығына, қорғауына, адамгершілік көмегіне жауап береді. Отбасылық өмірде әлеуметтік-биологиялық, шаруашылық- тұрмыстық, адамгершілік- құқықтық, психологиялық және эстетикалық қатынастар қалыптасады. Отбасы ішіндегі өмірдің осы салаларының әрқайсысы маңызды әлеуметтендіруші рөл атқарады. Отбасында бала өз- өзіне қызмет көрсетуге қатысатын, үй шаруашылығында үлкендерге көмек көрсететін, мектеп сабақтарын жасайтын, ойнайтын, бос уақытын және ойын-сауықты ұйымдастыруға көмектесетін, әртүрлі материалдық және рухани игіліктерді тұтынуды үйренетін алғашқы еңбек дағдыларын алады. Отбасы көбінесе болашақ мамандықты таңдауға әсер етеді. Отбасында басқа адамдардың: ата-аналардың, туыстарының еңбегін бағалай білу және құрметтей білу қабілеті дамиды; болашақ отбасы тәрбиесі жүреді.

Балаларды отбасында тәрбиелеу- ата- аналардан оң нәтижелерге, шыдамдылыққа, тәптіге, балалар психологиясы мен педагогикасы саласындағы білімге мүдделілікті талап ететін күрделі, нәзік іс. Отбасындағы тәрбиенің ерекшелігі оның тұрпатымен, өмір сүру жағдайымен және отбасындағы тәрбие қызметін іске асыруға ата- аналардың дайындық дәрежесімен анықталады. Барлық ата- аналар балаларының беделге ие болуға ұмтылдырады, бірақ мұның бәрі мүмкін емес. Балалар үшін арнайы "жасалған" бедел өмір сүре алмайды. Оны жасанды түрде жасауға болмайды, қауіп- қатерлермен, ата- аналар билігімен байлауға болмайды. Ол ата- аналардың өздерінде болуы керек. Ата- аналардың беделін қалыптастыруда олардың сөзге, бұйрыққа, талапқа деген жауапкершілікпен қарауы белгілі рөл атқарады. Талаптар қатты және мазмұны жағынан маңызды болуы тиіс. Балаларды отбасында тәрбиелеу ата-анасының жасына, олардың өмірлік тәжірибесіне байланысты. Ерлі- зайыптылар 17 жаста, 25 немесе 35 жаста ата- ана атанды- бұл балаға қатысты (мүмкін, жағымсыз немесе керісінше, көптен күткен) айтарлықтай әсер етеді. Ата-аналардың білім деңгейі жоғары болған сайын, балалар тәрбиесіне көп уақыт бөледі. Егер жоғары білім деңгейі бар әйелдердің саны аз болса, онда мұны олар, әдетте, балаларға өздерінен төмен емес білім беруге тырысады деп түсіндіруге болады. Әр баланың тәрбиесіне деген талап артып келеді.

Әр отбасында тәрбиенің белгілі бір жүйесі объективті түрде қалыптасады. Тәрбие жүйесі деп- тәрбиелеу мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдау, тәрбиелеу әдістері мен тәсілдерінің неғұрлым мақсатты сабақтастығы, балаға қатысты не істеуге болатынын және оған қалай жол бермеуге болатынын есепке алу түсініледі. Ата- аналар- баланың алғашқы қоғамдық ортасын құрайды. Ата- аналардың жеке тұлғалары әр адамның өмірінде маңызды рөл атқарады. Балалар мен ата- аналар арасында туындайтын сезімдердің ерекшелігі, ең бастысы, ата- аналардың қамқорлығы баланың өмірін сақтау үшін қажет. Әр баланың өз ата-аналарына деген махаббаты шексіз. Егер өмірдің алғашқы жылдарында ата-аналарға деген махаббат өз өмірі мен қауіпсіздігін қамтамасыз етсе, онда ата- ана махаббаты өсіп келе жатқан сайын адамның ішкі эмоциялық және психологиялық дүниесінің қауіпсіздігін қолдау функциясын атқарады.

Әр түрлі ұйымдық процесс ретінде, отбасылық тәрбие белгілі мақсаткерлікті, нақты міндеттердің болуын көздейді. Біздің қоғамда мемлекет пен ата-аналардың өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеуге қатысты мүдделері көбінесе сәйкес келетіндіктен, қоғамдық және отбасылық тәрбиенің мақсаттары мен міндеттері негізінен бірдей болып табылады. Демек, балаларды отбасында тәрбиелеудің басты мақсаты рухани байлықты, моральдық тазалық пен

дене бітімін ұштастыратын тұлғаның жан-жақты дамуын құрайды. Бұл мақсатқа жету дене, ақыл-ой, адамгершілік, еңбек және эстетикалық тәрбие сияқты міндеттерді жүзеге асыру болып табылады. Отбасы тәрбиесінде баланың денсаулығына қамқорлық жасау, дене шынықтыру дайындығы, шынықтыру, күш, ептілік, жылдамдық, шыдамдылық дамуы маңызды орын алады. Дені сау, дене бітімі дамыған адам, ақыл-ой және дене еңбегімен табысты айналыса алады. Оның әдетте жақсы және көңілді көңіл-күйі бар айналасындағыларға мейірімді, көмекке келуге дайын, сұлулықты тез қабылдайды және барлығын әдемі жасауға тырысады. Ең бастысы- ата- аналардың үлгісі.

Балаларды отбасында қажетті компонент ретінде тәрбиелеу ақыл-ой дамуын қамтиды. Ананың сәбиге алғашқы үндеулері ақыл-ой тәрбиесінің басталуын білдіреді. Одан әрі сөйлеуді үйрету, ертегілер айту, кітапшаларды оқу, ынталандыру, балалардың қызығушылығын ынталандыру, баланың сұрақтарына жауап беру, тиісті түсініктемелер және т.б. – осының барлығы ойлау, есте сақтау, зейіннің, қиялдың даму мүдделеріне жауап береді, мектепте оқытуды дайындаудың маңызды міндеті болып табылады.

Ата-аналар балалардың адамгершілік тәрбиесіне көп көңіл бөлуі керек, өйткені күнделікті өмірде адамдардың мінез-құлқына, өзара қарым-қатынастарына байланысты әртүрлі проблемалар үнемі және сөзсіз туындайды. Дәл осы отбасында балалар ең алдымен адамгершілік әліппесін үйренеді, жақсы деген не және жаман деген не екенін меңгереді, адамдарға мейірімділік пен күш-қуат көрсетуге үйренеді. Баланың өсуіне қарай оған қойылатын моральдық талаптар айтарлықтай өсіп, тереңдегіледі. Отбасындағы адамгершілік тәрбие туған өлкеге, өз Отанына деген сүйіспеншілікті, адамгершілікті, серіктестік сезімін, адалдықты, әділдікті, жауапкершілікті қалыптастыруды көздейді. Бұл жерде тек арнайы әңгімелер мен түсіндірулер ғана емес, жалпы адамзаттық мораль қағидаттарына сәйкес баланың бүкіл өмірін ұйымдастыру, тиісті мінез-құлықтың күнделікті практикасы үлкен рөл атқарады. Отбасылық тәрбие жүйесіндегі өте жауапты орын балаларды еңбекке тәрбиелеуге жатады. Ерте жастан бастап балалар өз мүмкіндіктерінің шамасына қарай үй істеріне қатысуға, ересектерге көмектесуге, өз ойындарында әр түрлі еңбек түрлерін елiктеуге тырысады.

Ата – аналардың маңызды міндеті-балаларда еңбек сабақтарына аң аулауға жол бермеу, оларды осы тұрғыдан көтермелеу, жан-жақты көмек көрсету. Өзіне-өзі қызмет көрсетудің қолжетімді нысандары, үй жағдайында қатысу, баланы әртүрлі еңбек іскерліктері мен дағдыларымен қаруландыру, адам мен қоғам өміріндегі еңбек рөлін түсіндіру, кәсіптерімен танысу, қоғамдық пайдалы еңбекке қатысуды көтермелеу-осының барлығы болашақта өзін және өз отбасын барлық қажеттіліктермен қамтамасыз етуге және қоғамға пайда келтіруге қабілетті адал еңбеккерді даярлау үшін өте маңызды.

Отбасы жағдайында бала тұлғасының жан-жақты дамуының нақты бағыттарының арасында эстетикалық тәрбие маңызды рөл атқарады. Тәрбиенің басқа қырларымен тығыз байланысты, ол балаларды әсемдікке баулуға ықпал етеді, өмірдегі, табиғаттағы, өнердегі сұлулықты қабылдап, бағалауға, оларды сұлулық заңдары бойынша жасауға үйретеді. Осы мақсатта ата-аналар сурет салу, мүсіндеу, музыканы, әндерді бірлесіп тыңдау, баланы музыкалық аспаптарда ойнауға үйрету, театрларға, мұражайларға, туған жерлеріне экскурсияларға, көрмелерге және т.б. заттарды пайдалануы тиіс. Отбасының міндеті-тек қана тұтынушыларды ғана емес, әдемі ойлаушыларды да, сонымен қатар барлық мүмкін болатын салалар мен салаларда оның жасампаздығының белсенді қатысушыларын тәрбиелеу.

Егер олар өз баласының ерекшеліктерін білмесе, ата-аналарда тәрбиеші ретінде ештеңе болмайды. Өйткені әрбір адам қанша жаста болса да, бұл нақты жеке тұлға. Сондықтан әкесі мен анасы өзінің баласы туралы әдеттегі ұсынысқа риза болмайды. Тәрбиелеу мақсатында баланы үнемі және терең зерделеу, оның мүдделерін, сұраныстарын, әуестіктерін, бейімділігі мен қабілеттерін, қадір- қасиеті мен кемшіліктерін, оң және теріс белгілерін бөлу талап етіледі. Тек сонда ғана әкесі мен анасы өсіп келе жатқан адамның жеке тұлғасын қалыптастыруға мақсатты және негізді, дәйекті және жоспарлы түрде ықпал ету мүмкіндігіне

ие болады. Сенім- әке мен ананың мінез- құлқының басты жолы. Баланың оларға сенуі өте маңызды. Баланы тәрбиелеу және оның өмірін ұйымдастыру ең алдымен өзін тәрбиелеуден, отбасы өмірін ұйымдастырудан, салауатты микроклиматты қамтамасыз ететін отбасылық жоғары адамгершілік қатынастар жасаудан басталады. Отбасы-баланың сезім мектебі. Ересектердің қарым-қатынасын, олардың эмоционалдық реакцияларын және өзіне жақын адамдардың сезімдерінің барлық алуан түрлілігін сезіне отырып, бала адамгершілік - эмоционалдық тәжірибе алады. Бала өзінің табиғаты бойынша белсенді және білімпаз, ол айнала көріп, еститін нәрселерді оңай сіңіреді, оған ересектердің көңіл- күйі беріледі.

Отбасының бос уақыт саласы ең алдымен балаларды тәрбиелеу, отбасы мүшелерінің рухани дамуы, олардың одан әрі еңбек қызметіне психикалық және дене дайындығы және т.б. үшін мүмкіндіктер туғызады. Отбасылық демалыс саласында әсіресе үлкен тәрбиелік әлеуетке отбасылық дәстүрлер ие. Олар: отбасылық мерекелер, бірлесіп серуендеу, қалаға шығу және т. б. болуы мүмкін. Дәстүр- отбасының барлық мүшелері қабылдаған тәртіп ретінде отбасылық ұжымның бірігуіне ықпал етеді. Отбасындағы балаларды тәрбиелеудің тиімділігі ата-аналар мен педагогтар (балабақша тәрбиешілері, мектеп мұғалімдері) тарапынан балаға қойылатын талаптардың бірлігіне байланысты. Отбасы дамуының жалпы үрдістерін және отбасындағы жеке тұлғаның әлеуметтенуіне әсер ететін факторларды білу, тәрбиешіге нақты отбасына педагогикалық сауатты әсер ету стратегиясы мен тактикасын жасау, оған білікті психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік көмек көрсету үшін әлеуметтік педагог саласында білім қажет.

Қорытындылай келгенде, бала тәрбиесін «ұсақ- түйек» деп қарамауымыз қажет Бұл- үлкен жауапкершілік пен жігерді қажет етеді. Оған мән бермей қалдыра салатын ешнәрсе жоқ және еш қателесуге хақымыз да жоқ. Бала- отбасының бақыты мен байлығы. Олай болса, өз бақытымыз бен байлығымызды бағалай білейік!

Әдебиет:

1. Азаров Ю.П. Семейная педагогика: Педагогика Любви и свободы. М., 1993.
2. Аркин Е.А. Родителям о воспитании. М., 1957.
3. Арнаутова Е.П. Основы сотрудничества педагога с семьей дошкольника. М., 1994.
4. Земска М. Семья и личность, М., изд. Прогресс, 1986
5. Люблинская А.А. Очерки психического развития ребенка, М., изд. АПН РСФСР, 1959
- Семья и формирование личности / ред.
6. Бодалев А. А., М., Просвещение, 1989 Титаренко В.Я. Семья и формирование личности, М., изд. Мысль, 1987
7. Эльконин Э.Г. Детство и общество, СПб, изд. Ленато, 1996

НЕТРАДИЦИОННЫЕ ТЕХНИКИ РИСОВАНИЯ КАК СРЕДСТВО ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Кейкова К.Н.

Научный руководитель: Крамаренко Б.В., кандидат педагогических наук, доцент кафедры
социальной и возрастной педагогики

Кокшетауский государственный университет им.Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

kuzya,2013@inbox.ru

Немаловажную роль в эстетическом воспитании дошкольника играет рисование. Современный взгляд на эстетическое воспитание дошкольника предполагает единое формирование эстетического отношения к миру и художественного развития посредством разных видов искусства, особенно изобразительного. В работе с дошкольниками важно использовать гибкие и интересные формы изобразительной деятельности. К таким формам относятся нетрадиционные техники рисования, которые применяются в детском саду, помогают дошкольникам, еще не умеющим хорошо владеть карандашами и кисточками, не только воспринимать окружающий мир, но и уметь передавать его через свой рисунок.

На практике работа с детьми показывает, что использование нетрадиционных техник рисования помогает создать позитивную атмосферу на занятии, дети при этом чувствуют себя непринужденно, легко, не испытывают эмоционального или физического напряжения. Это помогает развивать инициативу у дошкольников, создает эмоционально положительное отношение к рисованию и окружающему миру, дети становятся более раскованными. Обеспечить живость и непосредственность детского восприятия окружающей среды помогают необычное начало работы или применение игровых приемов.

Для дошкольников среднего возраста традиционное рисование является более сложным. Напряженная атмосфера на обычном занятии рисования, где от ребенка требуют выведение тонких линий или какого-то конкретного рисунка, негативно влияет на эмоциональное отношение ребенка к рисованию. И вот тут полезны нетрадиционные техники рисования, которые не требуют определенных стандартов.

Цель нашей работы заключается в определении влияния использования нетрадиционных техник рисования на занятиях в средней группе на эстетическое воспитание дошкольников.

Для реализации данной цели были поставлены следующие задачи:

- изучить психолого-педагогическую литературу по вопросам эстетического воспитания дошкольников с помощью нетрадиционных техник рисования;
- определить показатели влияния нетрадиционных техник рисования на уровень эстетической воспитанности дошкольников;
- разработать методику применения нетрадиционных техник рисования в эстетическом воспитании детей дошкольного возраста.

Опытно-экспериментальная работа (ОЭР) осуществлялась на базе Д/С: №3 «Ертөстік» г. Кокшетау в средней группе «Страна чудес». Нами использовались собственные разработки занятий, составленные на основе пособий Комаровой Т.С., Флериной Е.А., Ветлугиной Н.А. и других. Начинали работу со способов, не требующих от детей определенного рисунка, что требовало бы от них тяжелой художественной нагрузки. Важной частью занятий стали: рисование необычными инструментами, экспериментирование с красками (создание новых цветов) и разработка необычных способов рисования.

На занятиях использовались разные техники и приемы нетрадиционного рисования, такие как: «пальчиковое рисование», «рисование ладошками», метод «тычкования», «кляксография», смешивание цветов, «рисование музыки», монотипия.

Мы отмечали, что нетрадиционные техники благотворно влияют на эстетическое воспитание дошкольников. Дети показывали себя и свое мастерство ярко, неповторимо. Практически все дети незаметно для себя старались наблюдать друг за другом, сравнивать, фантазировать. Опыт показал, что дети, которые попробовали нетрадиционные техники рисования на занятии, еще долго вспоминают их и используют эти техники самостоятельно.

Для того, чтобы выявить уровень эстетического воспитания детей до начала занятий с ними и рост такой воспитанности после них, нами была проведена специальная диагностика. В начале деятельности был выявлен уровень эстетического развития дошкольников для дальнейшего планирования работы. Для проведения диагностики были определены следующие критерии: увлеченность темой и техникой; развитие воображения и фантазии; способность к цветовосприятию и цветопередаче; владение техникой изображения; способность к эстетической оценке и суждению. Для определения изобразительно-художественных способностей было использовано занятие диагностического характера «Веселые кляксы» с нетрадиционной техникой рисования — «кляксография».

Цель занятия — выявление уровня изобразительно-художественных способностей рисования живописными материалами. Итог диагностического занятия частично приведен в таблице №1. Условные обозначения: 1-Низкий уровень; 2-Средний уровень; 3-Высокий уровень.

Таблица 1 Результаты диагностического занятия «Веселые кляксы»

№	Имя ребенка	Увлеченность темой и техникой	Развитие воображения и фантазии	Способность к цветовосприятию и цветопередаче	Владение техникой изображения	Способность к эстетической оценке и суждению	Общая количество баллов	Средний балл	Уровень эстетического развития
2	Анна Г.	3	2	2	1	2	10	2	2
5	Роман Е.	2	1	1	1	1	6	1,2	1
7	Арсений К.	3	2	2	1	2	10	2	2
9	Полина Л.	3	3	2	1	3	12	2,4	2
	Итого	65	52	40	24	49	230	1,9	2

Всего в исследовании приняло участие 24 ребенка, в таблице нами для примера указаны результаты только четверых дошкольников. Результаты проведенного диагностического занятия показали, что увлеченность темой и техникой у детей развита на высоком уровне. На среднем - цветовосприятие и цветопередача; на низком уровне было владение техникой изображения. Итоговая строка Таблицы 1 показывает нам общее значение по группе. После диагностики стало видно, что необходимо проводить работу в данной группе детей по эстетическому воспитанию посредством нетрадиционных техник рисования. Далее был составлен план работы (занятия по рисованию с использованием нетрадиционных техник, о которых говорилось ранее).

После реализации мини - курса из 7 занятий с использованием нетрадиционных техник было проведено контрольное диагностическое занятие «Дорисуй круг», которое выявило рост показателей по всем критериям. Контрольное занятие продемонстрировало,

что дети освоили разные нетрадиционные техники, могут их применять, их способности к цветовосприятию и цветопередаче стали более развиты.

Для наглядности нами создана сравнительная таблица № 2 по итоговым результатам (общим баллам) двух диагностик, чтобы можно было проследить динамику изменений. В данной таблице *курсивом* отображены результаты начальной диагностики, **полужирным шрифтом** — контрольной. Последняя строка — итоговая, по всей группе.

Таблица №2 Сопоставление результатов входной и контрольной диагностик

№	Имя ребенка	<i>Общее количество баллов(начальная диагностика)</i>	Общее количество баллов (контрольная диагностика)	<i>Средний балл (начальная диагностика)</i>	Средний балл (контрольная диагностика)	<i>Уровень развития (начальная диагностика)</i>	Уровень развития (контрольная диагностика)
2	Анна Г.	<i>10</i>	13	<i>2</i>	2,6	<i>2</i>	3
5	Рома Е.	<i>6</i>	11	<i>1,2</i>	2,2	<i>1</i>	2
7	Арсений К.	<i>10</i>	15	<i>2</i>	3	<i>2</i>	3
9	Полина Л.	<i>12</i>	15	<i>2,4</i>	3	<i>2</i>	3
	Итого	230	307	1,9	2,5	2	3

Условные обозначения: 1-Низкий уровень; 2-Средний уровень; 3-Высокий уровень.

Задачи, поставленные нами в исследовании, были решены. Его результаты показали, что нетрадиционные техники рисования являются эффективным средством эстетического воспитания дошкольников.

Благодаря применению данных техник рисования у дошкольников средней группы развиваются: самостоятельность; инициативность; стремление к достижению цели; интерес к познанию окружающей действительности; креативность; наличие художественного вкуса и эстетического сознания; наличие желания видеть и создавать прекрасное вокруг себя.

Литература:

1. Давыдова Г.Н. Нетрадиционные техники рисования в детском саду. Часть 1. – М.: «Издательство Скрипторий 2003», 2007. – 80с.
2. Ветлугина Н. А. Эстетическое воспитание в детском саду: Пособие для воспитателей детского сада: - Фрунзе: Мектеп, 1988. - 235с.
3. Давыдова Г.Н. Нетрадиционные техники рисования в детском саду. Часть 2. – М.: «Издательство Скрипторий 2003», 2007. – 72с.
4. Денисова, М.Ю. «Чудесные ладошки»: развиваем художественно-творческие способности, мышление и воображение дошкольников: пособие для педагогов учреждений, обеспечивающих получение дошкольного образования / М.Ю.Денисова. – Мозырь: Белый Ветер, 2011. – 45 с.
5. Казакова, Т.Г. Детское изобразительное творчество: методическое пособие для специалистов дошкольных образовательных учреждений / Т.Г.Казакова. – М: «КАРАПУЗ-ДИДАКТИКА», 2006. – 192с.
6. Казакова Р.Г, Сайганова Т.И., Седова Е.М., Слепцова В.Ю., Смагина Т. В., Занятия по рисованию с дошкольниками / Под ред. Р.Г.Казаковой - М.: ТЦ Сфера, 2008. - 128 с. (Серия «Вместе с детьми».)
7. Комарова Т.С. Занятия по изобразительной деятельности в детском саду: Кн. Для воспитателя дет. Сада. – 3 изд., перераб. И доп. – М.: Просвещение, 1991. – 176с.

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ИГРА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Копей А.Б.

Научный руководитель: Жумаканова Р. А., канд.пед.наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
aidana.kopei@mail.ru

Основные положения теории игровой деятельности были сформулированы и разработаны классиками советской педагогики К. Д. Ушинским и В. А. Сухомлинским и другими авторами.

К.Д. Ушинский определил игру как посильный для ребенка способ вхождения во всю сложность окружающего мира взрослых. Путем подражания ребенок воспроизводит и усваивает основные стороны человеческих отношений. Игра, по его словам, своеобразный род деятельности, притом свободной и обязательно сознательной деятельности, под которой он понимал стремление жить, чувствовать, действовать. «Не надо забывать, — пишет Ушинский К. Д., что игра, в которой самостоятельно работает детская душа, есть тоже деятельность ребенка» [1, с. 239].

Важную роль в познании мира отводил детской игре В. А. Сухомлинский [2]. Его «школа на природе» - практическая реализация значительных познавательных возможностей целесообразно организованных детских игр, максимально способствующих активизации учебно-воспитательного процесса, формирование творческой личности, ее социализации. В.А. Сухомлинский, говоря о необходимости применения дидактической игры, отмечал, что без игры нет полноценного умственного развития. Игра пробуждает творческое воображение, без которого нельзя представить полноценное обучение».

Как показывает практика, игра – это не развлечение, а деятельность, в которой лучше усваивается и воспроизводится социальный опыт, в данном процессе совершенствуется личность ученика; игра – один из видов деятельности, значимость которой заключается не в результатах, а в самом процессе.

В педагогике есть много классификаций игр. Благодаря особенностям структуры, большому количеству функций каждый ученый, исследующий роль дидактической игры, создает свою классификацию, ориентируясь на то, что важно для процесса обучения и воспитания детей. Например, Б.Г. Мещеряков [3] классифицирует игры как ролевые, с правилами, режиссерские, дидактические. Г.М. Коджаспирова [4] делит игры на предметные, символические, сюжетные, ролевые, компьютерные, развивающие, дидактические. А.И. Сорокина [5] классифицирует дидактические игры как игры-путешествия, игры-поручения, игры-предположения, игры-загадки, игры-беседы. Л.И. Федорова выделяет дидактические игры по характеру использованного материала, по виду деятельности, по предметной области, по этапу педагогического процесса, по игровой методике, по количеству участников. Е.Э. Селецкая подразделяет дидактические игры на репродуктивные, частично-поисковые, поисковые. М.М. Захаров выделяет игры-минутки, игры-эпизоды, игры-уроки, А.А. Смоленцева – подготовительные, творческие.

Несмотря на имеющуюся разницу в классификациях, ученые выделяют и подробно рассматривают дидактическую игру как вид игры, организуемой взрослым для решения обучающей задачи, для усвоения, закрепления материала.

Одним из факторов развития мышления у учащихся начальных классов является дидактическая игра, так как она имеет важнейшее значение в психическом и интеллектуальном развитии.

Целью данной статьи является изучение роли дидактической игры в развитии мышления младших школьников.

Игры активизируют мышление учащихся, помогают сделать учебный процесс привлекательным, интересным. Игра создает чувство радости и бодрости, вдохновляет учащихся, обогащает впечатлениями, помогает избегать назойливой назидательности, создает у школьников атмосферу дружелюбия. На уроках игры не должны быть однообразными и скучными. Игра должна способствовать постоянному дополнению знаний, должна быть средством всестороннего развития ребенка, его способностей, вызывать радостные эмоции, наполнять жизнь младшего школьника интересным содержанием.

Как показал опыт, во время игры дети не замечают, что выполняют различные упражнения, где они сами сравнивают, выполняют учебные действия, тренируются в устном счете, решают задачи. Игра создает для ребенка условия поиска, вызывает интерес к победе, учащиеся хотят быть намного быстрее, находчивее. У них появляется желание четко выполнять задания, соблюдать правила игры.

В любой исторический период игра интересовала ученых. С ее помощью можно воспитать и обучать ребенка в радости. Такие деятели как Ж.Ж. Руссо и И.Г. Песталоцци делали попытки развить способности детей в соответствии с законами природы и на основе деятельности. Стремление детей участвовать в играх, в целом, присуще детской природе.

В ходе игры дети приобретают новые знания, умения, навыки. Игры, которые способствуют развитию восприятия, внимания, памяти, мышления, развитию творческих способностей, направлены на умственное развитие детей. Включение игры и игровых моментов в учебный процесс делает процесс обучения младшего школьника познавательным и увлекательным, создает у учащихся оптимистический настрой, повышает работоспособность на уроке и смягчает преодоление трудностей в ходе усвоения учебного материала.

В течение длительного времени в теории и практике дидактическая игра рассматривалась как прием обучения и на уроках выступала в качестве игровой деятельности, которая никак не относилась к обучению. В настоящее время учителя применяют дидактическую игру как форму обучения.

Таким образом, опираясь на педагогический опыт, мы убеждены, что одним из важных средств активизации мыслительной деятельности и развития интеллектуального потенциала младших школьников является дидактическая игра.

Дидактическую игру мы рассматриваем как вид деятельности, с помощью которой, дети учатся.

Дидактическая игра, как и любая игра, является самостоятельным видом деятельности, она может быть индивидуальной или коллективной. Дидактическая игра представляет собой ценное средство воспитания действенной активности детей, она активизирует психические процессы, вызывает у учащихся живой интерес к процессу познания. Во время игры дети преодолевают большие трудности, тренируют свои силы, развивают способности и умения. С помощью игры можно сделать любой учебный материал более увлекательным, который создаст у учащихся хорошее настроение, повысит работоспособность и облегчит процесс усвоения учебного материала. В ходе дидактической игры дети наблюдают, сравнивают, сопоставляют, классифицируют предметы по тем или иным признакам, производят анализ и синтез, делают обобщения.

Дидактические игры выполняют большую роль для развития мышления и речи. Содержание и правила игры дают возможность упражнять учащихся в точном и правильном названии и описании предметов, в овладении грамматическим строем речи.

В ходе проведения дидактической игры нужно применять наглядные методы, так как младший школьник мыслит наглядно-образно. Нельзя насильно обязывать ребенка играть. Это не приведет к желаемому результату. Процесс игры должен быть увлекательным и радостным.

Дидактические игры чаще всего кратковременны (10-20 мин.). Педагогу нужно уделять внимание умственной активности учащихся, также следить за активностью детей, и, чтобы не снижался интерес к поставленной задаче. Это немаловажно при организации коллективных игр, поскольку нельзя позволить, чтобы в ходе командной игры участвовал только один человек, а другие ничего не делали. Мы исходим из того, что, если игрой увлечен только один человек, то остальным становится скучно. С другой стороны, если все участники заинтересованы в игре, то игра становится веселее, и учащиеся могут усвоить больше информации.

В ходе игры раскрывается характер и уровень развития учащегося, поэтому целесообразно при организации игровой деятельности учитывать индивидуальный подход к участвующим в игре. Педагог должен тщательно продумывать задания, учитывая индивидуальные особенности школьника. Нужно включать различные задания, так как уровень развития детей разный: кто-то легко может справиться со сложным заданием, кому-то нужно дать задание полегче. Больше внимания учитель должен уделить стеснительным детям, так как часто бывает, что учащийся может правильно ответить, но из-за своего стеснения не отвечает. Ребенку нужно помочь перебороть это стеснение. Для этого педагогу нужно больше хвалить таких детей за каждый верный ответ, чаще вызывать к доске и давать возможность выступить перед одноклассниками.

При организации коллективной игровой деятельности учащихся нужно тщательно продумывать задачи, содержание и правила игры, также требуется усложнять их. Для каждого школьника дидактическая игра имеет большое значение, также как для взрослого большую роль играет трудовая деятельность. Во время игры формируются физические и психологические навыки, которые в дальнейшем будут нужны для работы, развиваются инициативность, творчество, способность решать возникающие проблемы.

Вышеизложенное свидетельствует о том, что игра оказывает огромное влияние на формирование личности ребёнка и является деятельностью, с помощью которой в психике ребёнка происходят существенные изменения, формируются главнейшие психические качества. Ни в какой другой деятельности ребёнок самостоятельно не проявляет столько настойчивости, целеустремлённости, неутомимости, как в игре.

Литература:

1. Ушинский К. Д. Избр. Соч. Т1. — М., 1953. — С. 589.
2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям - Киев: Радянська школа, 1973. - 288 с.
3. Мещеряков Б., Зинченко В. Большой психологический словарь/ Сост. и общ. ред. Мещеряков Б. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 672 с.
4. Г.М. Коджаспирова Словарь по педагогике. -М.: Высшая школа, 2004. — 512 с.
5. А.И. Сорокина Дидактические игры в детском саду.-М.: Просвещение, 1982 - 98 с.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Мажитова А.А.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., канд.пед.наук,
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
aidana200598@mail.ru

Познавательная активность – это интерес к учебной деятельности, к приобретению знаний, к науке. Возникновение познавательной активности зависит в первую очередь от уровня развития ребенка, его опыта, знаний, той почвы, которая питает интерес, а с другой стороны, от способа подачи материала.

Познавательную активность нужно признавать одним из самых значимых факторов учебного процесса, влияние которого неоспоримо как на создание светлой и радостной атмосферы обучения, так и на интенсивность протекания познавательной деятельности учащихся.

Игровые технологии являются одной из уникальных форм обучения, которые позволяют сделать интересной и увлекательной не только работу обучающихся на творческом и поисковом уровне, но и повседневные шаги по изучению учебных предметов. Еще одним положительным аспектом игры является то, что она способствует использованию знаний в новой ситуации, то есть материал, который усваивается учащимися, проходит своеобразную практику, вносит разнообразие и активность в учебный процесс. Все это обуславливает актуальность темы нашего исследования «Игровые технологии как средство развития познавательной активности младших школьников».

Целью исследования является определение возможности использования игровых технологий как средства развития познавательной активности младших школьников.

В соответствии с целью исследования были определены следующие задачи:

- раскрыть понятие "познавательная активность" и определить особенности развития познавательной активности у детей младшего школьного возраста;
- выявить сущность и возможности игровых технологий как средства развития познавательной активности младших школьников;

Объектом исследования явилась познавательная активность младших школьников, а ее предметом: процесс развития познавательной активности младших школьников средствами игровых технологий.

Одним из главных секретов благополучия учеников начальной школы и высокой активности в учебном процессе является использование игровой технологии обучения.

В современной психологии игра рассматривается как: 1) особое отношение личности к окружающему миру; 2) особая деятельность ребенка, которая видоизменяется и разворачивается как его субъективная деятельность; 3) социально обусловленная, навязываемая ребенку и усвояемая деятельность (или отношение); 4) специфическое содержание обучения; 5) деятельность, в ходе которой происходит развитие психики ребенка; 6) социально-педагогическая форма организации всей жизни ребенка [1].

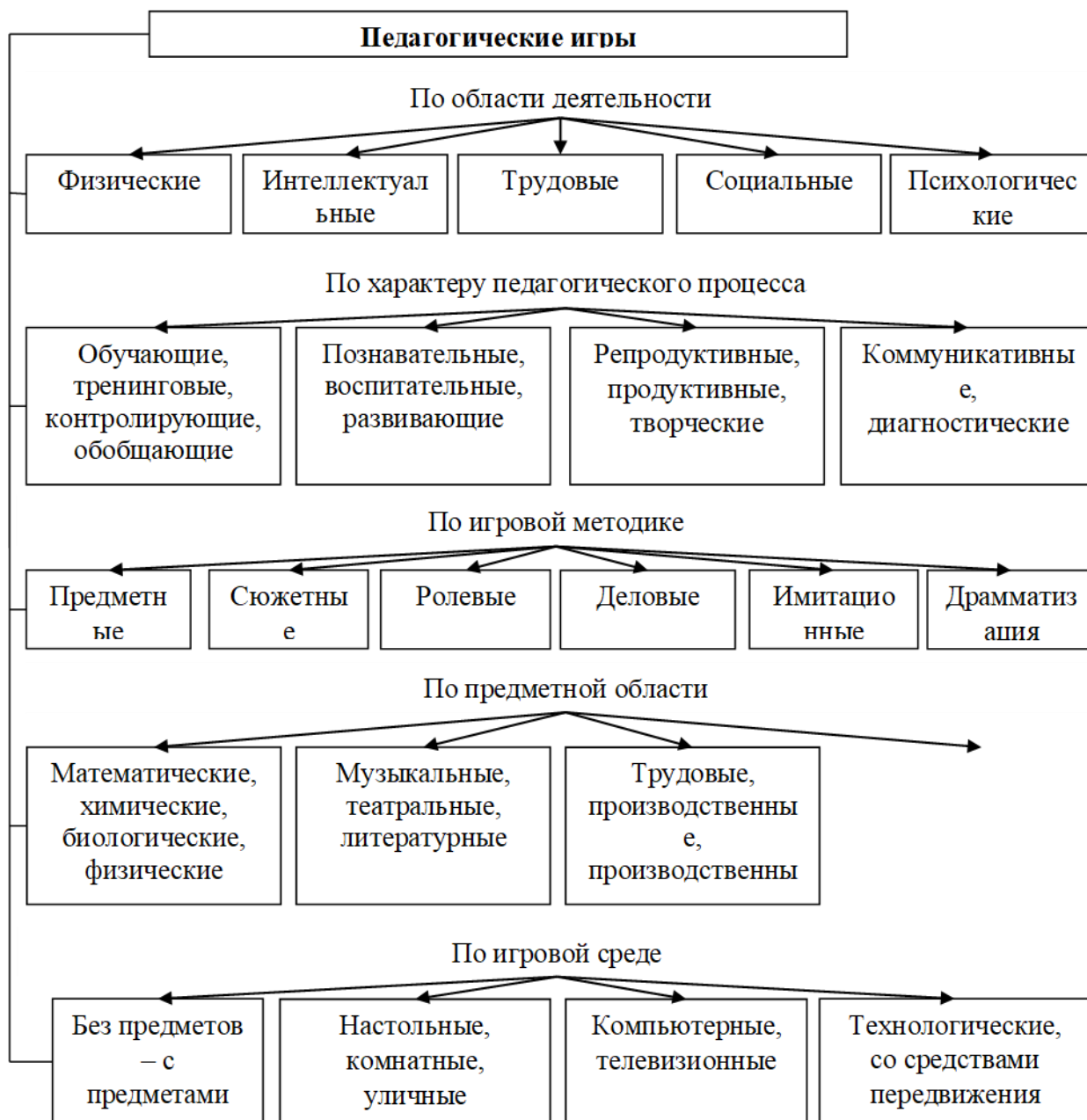
В образовательном процессе для развития познавательной активности используется множество различных игр, некоторые из которых давно известны детям, учителя лишь изменяют их, приводя их в соответствие с целями обучения и воспитания, а также условия педагогического процесса, другие, совершенно новые, создаются творчески работающими учителями. Эти игры еще не получили ни одного названия в педагогической науке и практике. Их можно назвать, следуя некоторым исследователям, Г. К. Селевко, как педагогические [74, с. 82].

Игра, используемая в образовательном процессе, характеризуется четко определенной целью обучения и соответствующим педагогическим результатом, учебно-познавательной направленностью.

В настоящее время игровые технологии все чаще используются в начальном образовании. В средних и старших классах они редко обращаются к игровым технологиям. Игры могут быть использованы для знакомства друг с другом на начальных этапах обучения; может сочетаться с различными педагогическими тренингами по развитию общения. Они также могут быть использованы непосредственно в процессе обучения.

Место и роль игровых технологий в образовательном процессе, сочетание игровых элементов и обучения во многом зависят от понимания учителем функций и классификации педагогических игр (рисунок 1):

Игры, используемые в образовательном процессе разнообразны и, как показано на рисунке 1, отличаются по области деятельности, по характеру педагогического процесса, по игровой методике, по предметной области, по игровой среде.

Рассмотрим некоторые особенности методических типов игр, используемых в учебном процессе.

Так, например, деловые игры - хорошая форма коллективного обучения. Они моделируют реальную производственную деятельность. Учащие делятся на группы, которые получают задание.

Возможные варианты структуры деловой игры на уроке. При разработке содержания игры устанавливаются игровые и образовательные цели, определяется объем необходимых знаний, функции и роли участников игры, инструкции для участников:

- знакомство с реальной ситуацией;
- построение его имитационной модели;
- написание сценария;
- подбор необходимой информации, обучающих инструментов, создающих игровую среду;
- разъяснение целей игры, подготовка руководства для ведущего, инструкций для игроков, дополнительный отбор и оформление дидактических материалов;
- разработка методов оценки результатов игры в целом и ее участников в отдельности.

В отличие от деловой игры, ролевая игра - характеризуется более ограниченным набором структурных компонентов. Их можно разделить по мере роста и сложности на три группы:

- подражание, направленное на подражание определенной профессиональной деятельности;
- ситуационная, связанная с решением конкретной узкой проблемы - игровой ситуации;
- условно, посвященный разрешению, например, образовательных конфликтов и т. Д.

В структуре ролевой игры выделяются такие компоненты, как роли, исходная ситуация, ролевые действия.

На самом деле ролевая игра - это художественно-образное отражение той или иной стороны, фактов и моментов жизни. Это одно из важнейших средств первичной социализации ребенка, позволяющее расширить ролевой репертуар, развить навыки ролевого поведения, овладеть ролевым этикетом и осознать его условность. Детские ролевые игры - это своего рода антология сценариев, вариантов жизни и моментов, определяющих ход сценарного действия.

На основе изучения передового педагогического опыта, опыта работы на педагогической практике, можно сделать вывод, что способ реализации основных принципов педагогической технологии игровой деятельности на уроке может выражаться в различных видах деятельности, в:

- организации урока как художественного образа;
- организации творческих импровизаций, открытии возможностей для самореализации всех участников;
- понимании и подведении итогов совместной деятельности.

Литература:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебное пособие. – М.: Изд. центр «Академия», 2008. – 342 с.
2. Аникеева Н.П. Воспитание игрой [Текст] /Н.П. Аникеева. — М.: Просвещение, 2006.- 334 с.
3. Астафьева Л.В. П.Ф.Каптерев о сущности педагогического процесса. – 2012. [Электронный ресурс]. URL.http://studopedia.ru /1_28926_ pedagogicheskaya-teoriya-p-kaptereva.html
4. Баев П.М Игруем на уроках русского языка: пособие для преподавателей зарубежных школ. – М.: Русский язык, 2012. – 138 с.

5. Бараз Э.А. Формирование познавательных интересов младших школьников ив процессе личносно ориентированного взаимоотношения участников обучения: Автореферат. – Челябинск, 1998. – 20 с.

6. Башлий Е.В. Игровые методы как одна из форм активных методов обучения // Дополнительное образование. – 2004. – №4. – С. 42-47.

СЮЖЕТТІК-РӨЛДІК ОЙЫНДАР НЕГІЗІНДЕ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ

А.К.Нысанбаева

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Жумаханова Р.А

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

ankankank0098@mail.ru

Мектепке дейінгі шақ баланың өміріндегі ең белсенді кезеңдердің бірі. Бұл жылдарда бала өзіне деген әрбір іс-әрекетке үлкен қызығушылық танытып, байқап көргісі келетін дүниелердің саны артатыны сөзсіз. Сол себептен де үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы баспалдағы ретінде мектепке дейінгі оқыту мекемесі балалардың дұрыс дамып жетілуінің ең негізі деп ойынды басшылыққа алады.

Қазақтың ұлы ақыны Абай атамыз да өз сөзінде "Ойын ойнап ән салмай, өсер бала бола ма?" деп текке айтпаса керек. Сол секілді балалық шақта ойынның құмарына қанып өскен бала қай тұрғыдан болмасын жетілген азамат болып өседі. Үлкендердің өмірінде жұмыс қаншалықты маңызды рөл атқарса, мектеп жасына дейінгі баланың балалық шағында да ойын соншалықты маңызға ие. Бала да өз кезеңінде ересек іспеттес, ол да тәжірибе алаңында. Демек, баланы шығармашылықтың ең биік шыңына жеткізетін осы ойын әрекеті деп білеміз.

"Білім туралы" Заңның 11-ші бабында келтірілгендей, мектепке дейінгі білім беру жүйесінің ең басты мақсаты әр баланың қимылын, бейімділігін, қабілеттілігін, дарындылығын іске асыруға және оның даму ерекшеліктері мен денсаулық жағдайын ескере отырып, дара әдіс негізінде бастауыш білім берудің білім беру бағдарламасын меңгеруге даярлауға бағдарланады [1]. Бұл жерде болашақ шығармашыл әрі дамыған ұрпағымыз заманға сай білім алуы үшін, мектепке дейінгі балалық шақтан бастап көшке ілесуі тиіс деген ниетті байқаймыз.

Қазіргі таңда оқу таным әрекетінде балалардың белсенділігін дамытуда қолданылатын ең басты әрі жиі қолданылатын ойын технологиясы болып саналады. Бұл ешқашан ескірмейтін әдіс-тәсіл, себебі ойынды баланың өмірінен ешкім алып тастай алмасы анық. Сөзіме дәлел ретінде Н.Құлжанованың мектеп жасына дейінгі бала тәрбиесінде ойынның ерекше қызмет атқаратындығына айрықша көңіл бөліп кеткендігіне тоқталайын. Нәзипа Құлжанова 1923 жылы мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру жайлы "Мектептен бұрынғы тәрбие" кітабын жазған. Ол: «Балаға керегі – ойын. Ең мағыналы, пайдалы мектебі, бар қызығы ойын. Ойында бала көрген-білгендеріне еліктейді, үйренгендерін нығайтып, бекітеді» - деді [2]. Расында да, ойында шындық бейнеленеді. Ал, бала ойынмен тікелей қарым-қатынаста болғандықтан сол шындықты қабылдап үйренеді. Бастысы бұл жерде нақты іс-әрекетке түсе отыра, қарапайым әлеммен таныстық жүре бастайды.

Ойында бала өзін еркін ұстайды, әрі белсенді күйде ойынның қызығына батады. Балалардың бұл белсенділігін пайдалы бағытқа бұра білу керек. Әсіресе, балалардың балалық шағына тән қиялдау сезімін белсенділікпен ұштастыру арқылы шығармашылықтың жемісін көруге әбден болады.

Осы тұста, балаларды шығармашылық белсенділігі жағынан дамыта түсетін ойындардың бірі - сюжеттік рөлдік ойындарды ерекше атап кеткен жөн. Сюжеттік рөлдік ойындар дегеніміз - баланың қоршаған ортадағы болып жатқан іс-әрекетке араласа отырып, рөлге енуі. Бұл балаға үлкен ермек. Бала ойындағы өз миссиясын орындай келе үлкен бақытқа бөленеді. Олар бұл ойынды ойнай отырып сезіне алады.

Н.С.Құлжанованың ағартушылық, ұстаздық, қайраткерлік еңбегінің тағы бір ірі көрінісі 1927 жылы Қызылорда қаласында 5000 данамен басылып шыққан - "Ана мен бала тәрбиесі" кітабы. Бұл кітапта бала "Отбасы" ойынында ана рөліне енетін болса, ол ананың көңіл-күйін сипаттап, оны қайталау арқылы қуанышқа бөленеді. Ол оны қалай ойнап шыққаны аландатпайды, керісінше қалай болса да ойнағанына шаттанады. Сонымен қатар, рөлдік ойын балаға қиялдау, ойлана алу, оқиғаны өз бетінше дамыта алу қабілетін де қалыптастырады. Бала ойынға үйренген соң, оны өзінің пайымдауынша жалғастыра алатын болады. Өзіндік қиял әлеміне шарықтап, көкке ұшады. Тіпті, мұндай жағдайда ойын барысындағы ойыншықтардың жеткіліксіздігі де білінбей кетеді. Сюжеттік рөлдік ойында баланың достарымен жақсы қарым-қатынаста болуы де есепке алынады. Жалпы, ойынның сәтті шығуы ара қатынастың жақсы деңгейде болғандығының көрінісі. Өйткені, ұжымда бірлесе отырып ойнау үшін ынтымақтастық пен бірліктің қажеттілігін тудырады. Бала осы арқылы достық сезімін тереңірек ұғына бастайды.

Өз тәжірибемде балалармен көптеген сюжеттік-рөлдік ойындарды ойнадық. Соның ішінде баланың шығармашылық белсенділіктерін дамытуға үлкен үлес қосқан сюжеттік рөлдік ойындардың бірі - театрландырылған ойындар. Театрландырылған ойындардың негізі, әрине, сюжет. Көптеген ертегілерді сахналай келе, балалар әдебиет әлеміне тереңірек үңіле алды деп айтуға да болады. Бұд жерде қазақ халық ауыз әдебиетінің кез-келген мағыналы аңыз-әңгімелерін, ертегілерін құрал ретінде пайдалануға әбден болады.

Әрине, оқу таным әрекеті барысында да, тіпті күнделікті өмірде де балаларды таң қалдыру оңай шаруа емес. Бұл сәтте өзімнің тәжірибе барысында қолданған ертегілерді сахналау әдісі тиімді болды деп айта аламын. Балаларға жаңа тақырыпты ұғындыру үшін немесе кез-келген жаңа оқиғаны таныстыру кезінде жәй ғана мәтінді оқып беру жеткіліксіз болады, оны міндетті түрде іс-қимылмен көрсету арқылы баланың қызығушылығын оятып, ынталандыра түсу керек. Бұл жерде іс-қимыл әрекет деп айтып отырғанымыз - әрине, рөлге ену. Сюжеттік рөлдік ойындардың ең басты құралы, ол - рөл болып саналады. Мұнда баланың жас ерекшелігіне байланысты біршама қиындықтар туындауы мүмкін. Сюжеттік рөлдік ойынға әлі үйрене қоймаған баланың рөлге кіруі өте қиын. Себебі, баланы бір дегеннен шебер шығармашыл актер етіп шығара алмайсыз. Кіші жастағы топтарда бұл ойын тәрбиешінің көмегі арқылы жүзеге асады. Неге десеміз, олар енді ғана ойынға бойын үйрете бастайды. Ал ересек топтардың балалары үшін бұл ойын нағыз талас-тартысқа толы, ең қызықты ойындардың бірі. Ересек жастағы балалармен сюжеттік рөлдік ойынға түсу өте оңай, себебі бұл жастағы баланың тілі жетік, ойлауы мен санасы дамыған болып келеді.

Жалпы айтқанда, мектеп жасына дейінгі балалар бұл ойынға тез үйренеді. Тек ойындағы баланың жас ерекшелігін ескерген жөн.

Жоғарыда айта кеткендей, ойын тәрбиесімен ұштасып жатады. Ойын ойнау бала үшін үлкен өнер. Балалардың рөлде ойнап, сахнаны өз мекеніне айналдыруы да өз кезегінде шығармашылықтың алғашқы қадамы.

Сахналау, театрлық шеберлікті меңгеру - баланың бойындағы таланттың ашылуына бірден-бір себеп. Тәжірибе кезеңіндегі қолданған театрландырылған ойындардың ішінде саусақ театры - балалардың көңілінен шыққан ең қызықты тәсілдердің бірі болды. Саусақ театры - саусаққа киілегін ертегі кейіпкерлерінің жиынтығы болып табылады. Саусақ театры - баланың дүниетанымын кеңейтетін әрі қиял әлеміне сендіретін таңғажайып дүние. Бәріміз білетіндей, балалар театрды қатты тағатсыздана күтеді. Ертегі кейіпкерлері бүлдіршіндермен бірге күле біледі, мұнаяды, шаттанады, қысқасы түрлі сезімдерді бастан кешіре жүріп өзінің мәселелерін көркем жолмен шеше біледі. Бұл жерде саусақ театрының ең тиімдісі көп

актерларды қажет етпейді, яғни он актердың рөлін бес қол ойнап шығуға әбден болады. Және бұл тәрбиешілер тарапына да өте ыңғайлы, қолжетімді шағын көрнекіліктер деуге болады. Саусақ театры арқылы бүлдіршіндерді сахнаға еліктетуге де болады. Тіпті бұл кейбір балалардың болашақта мамандық таңдауына да бағыт бағдар береріне кәміл сенемін.

Саусақ театрын қолдану арқылы мінезі тұйық балаларды белсенділікке тартуға, ал белсенді балалардың тағы да бір ашылмаған қырларын дамытуға мүмкіндік туады. Мектеп жасында дейінгі балалар қолмен ұстағанды өте жақсы көргендіктен, саусақ театрын қолданысқа беру олар үшін өте қызықты. Ойын барысында балалар неше түрлі ертегілердің рөлдеріне ене отырып, өздерінің шығармашылық қабілеттерін шыңдайды. Бұл әсіресе II-кіші топта өте қызықты ойнатылды. Балалар қолдарына ертегі кейіпкерлерін киіп өз беттерінше ертегі құрастырды. Бұл процесс барысында балалардың қиялдай алу қабілеттері өз деңгейінде байқалды. Және кейбір балалар әртүрлі аңдардың дауыстарын айнытпай салып, рөлге барынша ене алатындығын көрсетті.

Бақылау кезінде әрбір баланың өз қиял әлемі шексіз екендігіне көзім жетті. Оларға берілген "Ертегіні аяқта..." тапсырмасында балалар өз ойларымен ертегіні бітіргілері келер емес. Балалардың мұндай белсенділік танытуы ойынға деген шексіз сүйіспеншілігінен байқалды.

Балаларды жаңа ертегі желісімен таныстыру барысында да бұл саусақ театры таптырмас көрнекі құралдарға айналды. Балалар қуыршақтарға қарай отырып, ертегіге еніп кеткендей күй кешті. Әрбірінің жүзінде қуаныштың ұшқыны пайда болды десем артық айтпаған болармын. Жалпылай айтқанда, саусақ театрының бала бойында қалыптастыратын бірнеше өтімді белгілеріне тоқтала кетейік:

- баланың дауыс интонациясы дамиды, сонымен қоса тілдік қоры дами түседі;
- есте сақтау, елестете алу дағдылары қалыптасады;
- қиял әлеміне саяхаттауға көмектеседі.

Психолог Запарожец ойын белсенділігі баланың дамуына мүмкіндік туғызатынына сенімді. Ойын баланың шығармашылық қарымын ашады, әрі әлеуметтік ортаға бейімделуіне тамаша мүмкіндік тудырады [3].

Яғни, ойын барысындағы белсенділік қоғамға айтарлықтай үлкен үлес қоса алатын азаматтарды тәрбиелейді.

Балалардың өнерге деген құлшынысын, қоршаған ортадан көрген білгенін шығармашыл тұрғыда қайталауд, әрі дамытуда, сонымен қоса оны байытуда *қиял* үлкен рөл атқарады деуге болады. Себебі, дәл осы қиялдың арқасында ойынның ситуациялары, ондағы бейнеленетін әрбір кейіпкер, шынайы түрде, қарапайым нәрсені ойдан, қиялдау арқылы шығарылған нәрсемен қиыстыру мүмкіндігі пайда болады, демек бұның өзі балалардың ойынын қызыққа толы етеді, оны естеп кетпес сезімдерге толы іс-әрекетке айналдырады. Балалар ойындарында еліне, туған жеріне деген сүйіспеншілік, сонымен қатар басқа да ұлттарға деген құрмет сипат алады. Рөлдік ойындарда бала өмірдің құбылыстарын, ондағы әрбір әрекетті белсенді тұрғыда қайталап жасап шығарады, өзінің туындысынан тебірене ләззат алады, мұның барлығы баланың өмірін өте мағыналы да бай мазмұнмен әрлеп толықтырады, балалық шағына тән ең тәтті естеліктерді қалдырады.

Сонымен қорытындылай келе, сюжеттік рөлдік ойындарды қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың бойында төмендегідей нәтижені бере бастайды:

- ұжымда ойнай алу, яғни ойынды достарымен бірлесе отырып ойнау арқылы бір нәтижеге жету, ойынды сәтті аяқтау;
- қарым-қатынас, достарымен ойнаған бір ойында тіл табыса алу қабілеті, сыйластық, бір-бірін ренжітпеу секілді адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіре бастау;
- дұрыс сөйлеу, атап айтар болсақ тілдің кейбір функциялары осы ойын барысында дамиды. Себебі, басты қарым-қатынастың құралы - тіл.

- өз актерлық шеберлігін көрсете алуы. Бұл сюжеттік рөлдік ойынның балаға берер ең басты пайдасы. Балалар жастайынан өнерді сүйе білсе келешекте нағыз шығармашыл ұрпақтың көрінісін көреміз айдан анық.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасы "Білім туралы заңы".- Алматы: ЮРИСТ, 2007.- 42 б.
2. Мухметова.Р.Ж "Педагогика тарихы (Жалпы және мектепке дейінгі)" пәнінің оқу-әдістемелік кешені. Семей қаласы, 2015, №1
3. Запорожец.А.В. Психология и педагогика игры дошкольника.- 2011.- 98 с.

СПОСОБЫ И СТРАТЕГИИ КОЛЛАБОРАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Омарова А. Ж.

Научный руководитель: Жумаканова Р. А., канд.пед.наук, доцент КГУ имени Ш.Уалиханова
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Omarova98aida@mail.ru

Понятие «коллаборация» восходит к латинскому «collaborare» – сотрудничество, работа с кем-то. Из мертвого языка оно перекочевало в живой и изящный французский: здесь «collaborateur» – это сотрудник, соавтор, коллега, соратник. Коллаборация — это процесс совместной деятельности двух и более сторон (как людей, так и организаций) в какой-либо области для достижения общих целей. Возникает взаимовыгодное сотрудничество: происходит обмен информацией, ресурсами, опытом, и в результате создается новый продукт. Считается, что в условиях конкуренции у участников коллаборации больше шансов добиться успеха [1].

Коллаборативное обучение – обучение в сотрудничестве представляет собой философию взаимодействия, в то время как совместная работа является формой взаимодействия, направленной на содействие достижению конечного результата или цели [2].

Рассмотрим сотрудничество как явление в новейшей истории. Так, сотрудничество Уотсон в 1951 году с Фрэнсисом Криком в одном кабинете в Кембриджском университете, позволило разработать первую модель ДНК. Пейдж и Брин явились основателями Google. Благодаря совместному компьютерному клубу по основам программирования в средней школе, объединившему Билла Гейтса и Пол Аллена - изменилось будущее вычислительной техники. Они стали основателями Microsoft.

В психолого-педагогических исследованиях прослеживается идея о том, что коллективные учебные команды достигают более высокого уровня мышления и сохраняют информацию в течение более длительного времени, чем учащиеся, работающие индивидуально. Объясняется это тем, что группы склонны учиться через "обсуждение, прояснение идей и оценку идей других". Обсуждаемая информация сохраняется в долговременной памяти. Считается, что коллективные учебные команды достигают более высокого уровня мышления и сохраняют информацию в течение более длительного времени, чем обучающиеся, работающие индивидуально [3].

Для нас является ценным мнение Л.С. Выготского о том, что человек - существо прежде всего социальное. Личность есть понятие социальное. Личность возникает в результате культурного развития. Отмечая особенности образования, он говорил, что очень важно, какой взрослый (педагог, родители) оказывается рядом с ребенком в момент "вхождения" маленького человека во взрослый мир, "в культуру". При этом Л.С. Выготский описал сам процесс приобретения новых форм поведения. Этот процесс он назвал интериоризацией, определяя ее как процесс формирования внутренних структур

человеческой психики посредством усвоения внешней социальной деятельности, присвоения жизненного опыта, становления психических функций и развития в целом [4].

Л.С. Выготский отводит важную роль в руководстве детским развитием взрослому. Взрослый открывает ребенку правила употребления различных орудий, раскрывает значения знаков и способов движения в системе научных понятий. В результате, формируется инициативная и готовая к переменам личность. Возникает вопрос - кто этот взрослый, каким должен быть сегодня педагог, проводящий значительную часть времени с ребенком? Это специалист новой формации - образованный, творческий, готовый к обучению или самообразованию на протяжении всей своей жизни.

Здесь необходимо сказать еще об одной идее, выдвинутой великим ученым Л.С. Выготским. Это теория "О зоне ближайшего развития", которая основана на двух понятиях - зоне актуального и зоне ближайшего развития.

Зона актуального развития или действия рассматривается как уровень подготовленности учащегося, который характеризуется тем, какие задания он может выполнить самостоятельно без помощи взрослого. [5, 6].

Идея совместного обучения имеет много общего с идеей Выготского о "зоне ближайшего развития". Так как, он рассматривает, что может сделать ученик, если ему помогают сверстники и взрослые.

Рассмотрим некоторые способы и стратегии включения лучших практик для коллаборативного обучения совместного обучения:

1. Установите четкие цели группы. Эффективное совместное обучение предполагает установление групповых целей, а также индивидуальной ответственности. Это удерживает группу на задании и устанавливает однозначную цель. Прежде чем приступить к выполнению задания, лучше всего определить цели и задачи, чтобы сэкономить время.

2. Держите группы среднего размера. Небольшие группы из 3 или менее человек не обладают достаточным разнообразием и не могут позволить проявиться дивергентному мышлению. Слишком большие группы создают «свободную загрузку», в которой участвуют не все участники. Группа среднего размера из 4-5 человек идеальна.

3. Установить гибкие групповые нормы. Исследования показывают, что совместное обучение зависит от качества взаимодействий. Интерактивность и переговоры важны в групповом обучении. Если вы заметили отклоняющуюся норму взаимодействия, вы можете сделать две вещи: повернуть членов группы на нужную волну взаимодействия или помочь в использовании внешней информации для разработки новой нормы. Как показывает передовой педагогический опыт, можно удачно использовать правила группового взаимодействия для младших школьников. В старшем звене начальной школы можно создавать свои собственные правила, нормы, которые должны меняться вместе с ситуациями, чтобы детям было комфортно.

4. Укрепление доверия и содействие открытому общению. В командах должна существовать успешная межличностная коммуникация. Необходимо укреплять доверие. Разберитесь с эмоциональными и любыми межличностными проблемами, которые возникают сразу, прежде чем двигаться дальше. Задания должны побуждать членов команды тщательно объяснять друг другу информацию. Исследования показали, что учащиеся, которые предоставляют и получают сложные объяснения, больше всего выигрывают от совместного обучения. Открытое общение является ключевым.

5. Для больших задач можно создать групповые роли. Сложная задача должна быть объяснена. Затем вы можете назначить различные роли. Например: роли лидера группы, регистратора, репортера и проверки фактов. Учащиеся могут по очереди выбирать свою собственную роль и чередовать роли по разделам задания [7].

6. Создание предварительной и последующей проверки. Хороший способ убедиться, что группа работает вместе, это участвовать в предварительном и последующем тестировании. На самом деле, многие исследователи используют этот метод, чтобы увидеть,

все ли дети участвуют в совместном труде. Оценка дает команде цель для работы и гарантирует, что совместная работа детей является приоритетом. Это также позволяет преподавателям оценивать эффективность работы группы.

Оценивается то, насколько хорошо функционирует группа. "Разбор полетов" (выражение «разбор полетов» термин, используемый для описания совместной работы, на которой участники определяют, кто несет ответственность за конкретную проблему или неудачу) является важным компонентом совместной работы учащихся и позволяет младшим школьникам размышлять о процессе группового обучения.

7. Рассматривайте сам процесс обучения как часть оценки. Оценка самого процесса дает учащимся мотивацию к тому, чтобы научиться вести себя в группах. Это показывает детям, что вы цените значимые групповые взаимодействия и соблюдение норм.

8. Рассмотрите возможность использования различных стратегий, таких как техника головоломки. Стратегия головоломки, как говорят, улучшает социальные взаимодействия в обучении и поддерживает разнообразие. Рабочее место часто напоминает головоломку. Она включает в себя разделение задания на подзадачи, где учащиеся исследуют свою область назначения. Учащиеся с одной и той же темой из разных групп могут встретиться вместе, чтобы обсудить идеи между группами.

Этот тип сотрудничества позволяет ученикам стать «экспертами» в своей теме. Затем ученики возвращаются в свою основную группу, чтобы обучать других. Стратегии здесь включают в себя использование кластеров, групп жужжания, кругового Робина, наклоняющихся ячеек или обсуждений рыбных чаш.

9. Позвольте группам уменьшить свое беспокойство во время работы. При решении сложных концепций групповое обучение может служить источником поддержки. Группы часто используют юмор и создают более спокойную, непринужденную атмосферу обучения, которая позволяет получить положительный опыт обучения. Позвольте группам использовать некоторые стратегии снижения стресса, пока они остаются на задании.

10. Рассмотрим состав групп, команд. В равной степени наиболее эффективными оказались сбалансированные гендерные группы. Некоторые исследования показывают, что мальчики чаще получали и давали подробные объяснения, и их позиция легче принималась группой. В большинстве мужских групп девочек игнорировали. В большинстве групп девочек девочки обычно задавали вопросы мальчику, который часто игнорировал их.

Таким образом, коллаборативное обучение должно опираться на вклад каждого участника. Учащиеся должны уважать и ценить точки зрения друг друга. Например, обсуждения в классе могут подчеркнуть необходимость различных точек зрения. Создавая в классе среду, которая поощряет независимое мышление, можно сформировать понимание ценности множественности в мышлении. Важно привести примеры, когда люди, работая вместе, могли достигать решения исторически и социально значимых решений. Используя разнообразные средства обучения: книги, дискуссии, обсуждения, игровые технологии или проекты учителя развивают и разрабатывают новые подходы к использованию коллаборативного обучения. При правильном управлении коллективной совместной деятельностью учащихся формируется желание работать вместе. Соответственно сотрудничество становится мощным инструментом, который может позволить преподавателям использовать новые возможности развития детей.

Литература:

7. <https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/kollaboraciya-chto-eh-to-takoe.html>
8. Руководство для учителя. Второй (основной) уровень. Третье издание. АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012
9. <https://www.teachthought.com/learning/how-the-memory-works-in-learning/>

10. Выготский Л. С. История развития высших психических функций. // Выготский Л. С. Психология. - М., 2002.
11. Выготский Л.С. Мышление и речь // Выготский Л.С. Психология. - М., 2010.
12. Психологический словарь, 2017.
13. Паркс, Крейг Д "Групповые нормы". Энциклопедия лидерства 2004. Публикации SAGE. 22 апреля 2011 г.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ОРТАСЫН ДАМУДАҒЫ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ РӨЛІ

Тунғатова А.Б

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., Аргынов А.Х

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ-сы

Tungatovaanelya@mail.ru

Заманауи бала үшін ең жақсы дос – теледидар немесе компьютер, ал сүйікті сабақ – мультфильмдерді көру немесе компьютерлік ойындар екені бәріне мәлім. Балалар ересектермен де, өз құрдастарымен де аз сөйлесе бастады. Ал адамдық қарым-қатынас балалардың өмірін байытады, олардың сезімдерінің аясын жарқын бояумен бояйды. Қазіргі балалар басқалардың сезімдеріне аз жауап бере бастады. Олар өз эмоцияларын сезінуге және бақылауға әрдайым қабілетті емес. Ал эмоциялар балалардың өмірінде маңызды рөл атқарады: шындықты қабылдауға және оған жауап беруге көмектеседі. Оң тәжірибе адамның шығармашылық ізденістерінде және батыл талпыныстарын жігерлендіреді, ал теріс даму процесін тежейді.

Қазіргі әлемде психикаға түсетін жүктеме бұрынғыдан әлдеқайда көп. Мұның себебі көп ақпарат. Сондықтан қазір эмоциялық саланы дамытуға бағытталған жұмыс өте өзекті. Эмоциялық саланы дамыту мәселелері әлеуметтік психологияда Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, А.В. Запорожец, Д.Б. Эльконин, М.И. Лисина және т.б. ғалымдардың еңбектерінде өз көрінісін тапты.

Эмоциялар адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Мектепке дейінгі жаста балалардың белсенді әлеуметтік-эмоционалдық даму процесі жүріп жатады. Баланың эмоционалдық дамуы оқыту мен тәрбиелеу процесінің тиімділігін қамтамасыз ететін әр түрлі маңызды жағдайлардың бірі болып табылады. Балалардың эмоцияларын зерттеу сұрағының өзектілігі практикалық қажеттілікке психологиялық-педагогикалық эмоциялық саланы дамытудың жолдарын, құралдарын және әдістерін таңдаудағы тәжірибе оның дамуына әсер ететін факторларды түсіну қажеттілігіне негізделеді [1].

Мектепке дейінгі жас – балалардың эмоционалдық дамуы үшін жағымды кезең. Мектеп жасына дейінгі бала әлеуметтік және мәдени құндылықтарды меңгеру үшін дайын болады және өзін басқа адамдар арасында тануға, танытуға ұмтылады. Оларда эмоцияларды қабылдау ойлау, қиял процесстерінен ажырамауы анық байқалады. Психологтардың деректері бойынша, мектеп жасына дейінгі балалардың әлемге эмоционалдық қарым-қатынас тәжірибесі өте мықты және тез бейімделгіш келеді.

Жоғарыда айтылғандай, теледидарға, компьютерлерге жақындағанда балалар құрбыларымен және ересектермен аз сөйлесе бастады. Ал қарым-қатынас адамның сезімталдық саласын байытады. Қазіргі балалар басқалардың сезімдеріне аз жауап бере бастады. Сондықтан да мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалдық саласын дамытудың тиімді құралдарын таңдау бала дамуының маңызды кезеңі болып табылады.

Полянская Т.Б. өзінің еңбегінде айтқандай, мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудің басты құралдарының бірі ойын болуы мүмкін және болуы керек, өйткені ол тек балалық шақтың өзіндік және тәуелсіз әлемінің көрінісі ғана емес, сонымен қатар

тәрбиеленушілерді әлеуметтендіру, баланың ересектер әлемімен байланысын қамтамасыз ету тәсілі. Баланың эмоционалдық дамуы, тежеуді алып тастау, сезімге және көркем қиялға үйретудің ең қысқа жолы-бұл ойын, қиял, шығарма арқылы өтетін жол. Ойын іс-әрекеті барысында бала қоршаған ортаны белсенді таниды, қоғамдық тәжірибені, мінез-құлық нормаларын меңгереді, босаңсытылады [2].

Ойын жетекші іс-әрекет ретінде мектепке дейінгі жаста дамиды. Ойын - бұл еркін, ішкі дәлелді қызмет. Көптеген көрнекті педагогтар мен психологтар оқу үрдісінде пайдаланудың тиімділігіне назар аударды. А.С. Макаренко «жақсы ойын» кез-келген қызметтің жоғары тиімділігін қамтамасыз етеді және сонымен бірге жеке тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал етеді, өйткені міндетті түрде күш-жігерді (физикалық, эмоциялық, интеллектуалдық немесе рухани) қамтиды, қуанышты (шығармашылық қуаныш, жеңіс немесе эстетикалық тәрбие) жеткізеді, сонымен қатар оның қатысушыларына деген белгілі бір жауапкершілікті сезінеді. Яғни, бала үшін ойын – бұл өзін-өзі көрсету, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі ақтаудың қуатты саласы [3].

Дәл осы ойын барысында балаларда коммуникативтік дағдылар, әлеуметтік себептер мен қажеттіліктер, сондай-ақ эмоциялық сала жетілдіріледі. Ойын барысында бала жағдайды бақылайды, ұжымда өзін-өзі ұстауды үйренеді. Сонымен қоса, баланың ойыны әр түрлі эмоцияларға, таңқалу, толқу, қобалжу, қуаныш пен шаттыққа толы болады. Бұл ойын қызметін баланың жеке басын дамыту және тәрбиелеу үшін ғана емес, оның психикалық жағдайын алдын алу және түзету үшін де пайдалануға мүмкіндік береді.

Балалардың ойын және эмоциялық жағдайы арасындағы өзара байланыс екі аспектіде болады. Дәлірек айтқанда, ойын әрекетінің қалыптасуы мен жетілуі эмоциялардың пайда болуы мен дамуына әсер етеді, қалыптасқан эмоциялар белгілі бір мазмұндағы ойындардың дамуына әсер етеді. Бұл заңдылықтар балалардың жасына және ойын қызметінің даму деңгейіне байланысты әртүрлі көрінеді.

Ойынды эмоциялық саланы дамыту құралы ретінде пайдалану тиімді болады, егер біз балалардың жас ерекшеліктерімен оқу-тәрбие үдерісін мектепке дейінгі жастағы балалардың эмоционалдық дамуына ықпал ететін қолайлы психологиялық климат құру мақсатында ойын қызметін пайдалана отырып жаңғыртатын және нақтылайтын болсақ; бірлескен іс-әрекетте және бос уақытта балалардың эмоционалдық дамуында ойындарды пайдаланудың әртүрлі түрлерінің әлеуетін ескеретін жағдайлардың, мазмұнының және технологиясының біртұтастығын қамтамасыз ететін болсақ; балалардың жас ерекшеліктері мен мүдделерін ескере отырып, ойын жаттығуларын, тапсырмаларды дұрыс қолдансақ. Мектеп жасына дейінгі баланың жетекші қызметі ретінде ойын баланың дамуының және оның эмоциялық жеке бұзылыстарын түзетудің ең жақсы және барабар құралы болып табылады. Сондықтан зерттеу жұмысымызда түзету және коммуникативтік бағыттағы психологиялық ойындарды барынша пайдалануға тырыстық.

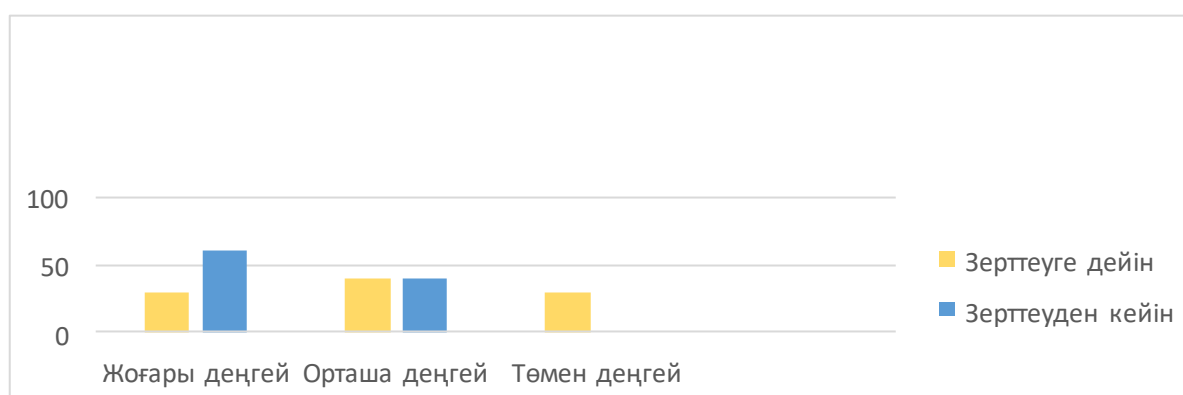
Осыны дәлелдеу үшін біз №3 «Ертөстік» балабақшасында тәжірибелік жұмыстарды жүргіздік. Зерттеуге ересектер тобынан 10 бала қатысты. Олардың эмоционалдық жағдайын диагностикалау бойынша М.Люшердің «Түс» тесті, М.А. Панфилованың «Кактус» графикалық әдістемесі қолдандық.

Анықталған эмоционалдық жағдайларын бақылай отырып, біз балалармен әртүрлі режимдік жағдайларда ойын технологияларын қолдандық: таңғы қабылдау кезінде, сабақтар арасында, жеке жұмыста, ұйқыдан кейін. Олар мінез-құлық бұзушылықтарының мәселелері мен себептерін анықтауға көмектесті, оларды шешу жолдарын көрсетті. Серуенде балалармен әртүрлі қозғалмалы ойындар, эстафеталық ойындар ойнатылды. Олардың қатарына «Менің эмоцияларымды тап», «Көңіл-күй қорабы», «Сүйікті кейіпкерді бейнелеу», «Көңіл-күйді тап» және т.б. ойындарды жатқызуға болады. Аталған ойындар балаларға ішкі қорқыныштардан арылуға көмектесті, сондай-ақ балалардың эмоционалдық шиеленісін төмендетуге, эмоционалдық жағдайын жақсартуға үлкен мүмкіндік берді.

Балабақша тәрбиешілерінің тәжірибесі көрсеткендей, мектеп жасына дейінгі баланың тәрбиесін дамытуда эмоциялар (жанасу және сезу) отбасына тиесілі. Отбасымен жүргізілетін жұмыстардың түрлері өте көп, мысалы: ағымдағы мәселелер бойынша жеке әңгімелесу, кеңес беру, тренингтер. Сондықтан, қойылған міндеттерді шешу үшін эксперименттік тобымдағы балалардың отбасыларымен «Біз қандай ата-анамыз?» тренингін, «Баланың эмоционалдық саулығы» деген лекцияны өткіздік.

Балалармен мақсатты жұмыс жүргізу нәтижесінде және ата-аналардың көмегімен біз балалардың эмоционалдық ортасын дамыту бойынша оң нәтижелерге қол жеткіздік, бұл мониторинг деректерінде көрсетіледі. Жыл басында, зерттеуге дейін эмоциялық саланың жоғары даму деңгейімен 3 (30%) бала, орташа деңгейімен 4 (40%) бала, төмен деңгеймен 3 (30%) бала анықталды. Жыл соңында (зерттеуден кейін) даму деңгейі жоғары деңгейдегі балалар саны (60%) баланы құрады, орташа деңгейдегі балалар саны 4 (40%) бала және төмен деңгейдегі балалар саны анықталған жоқ.

Диаграмма 1. Зерттеу жұмысының нәтижелері

Көрсетілген мәліметтер бойынша, ойын технологиялары бұл балаға ешқандай қысым көрсетпей, оны дамыту мақсатында кез келген іс-әрекетке қызықтыра алатын жалғыз тәсіл екенін дәлелдеуге болады. Әрине, балалар ойыны шексіз, оны балалар қызметінің кез келген саласында пайдалануға болады, оның ішінде эмоционалдық саланы дамытуда өте үлкен рөл атқаратыны сөзсіз.

Әдебиет:

1. Пушкарёва Г.В. Исследование эмоционально-волевой сферы детей дошкольного возраста / Г.В. Пушкарёва // *Argiorgi.* – 2015, № 1.
2. Полянская Т.Б. Развитие эмоциональной сферы дошкольников через игры и стихи СПб Детство-пресс 2011.
3. Николаева В.В. Мектепке дейінгі ересек балалардың эмоционалдық саласын дамытуда ойын технологиялары құралдарын пайдалану / В. В. Николаева / / Қазіргі заманның өзекті мәселелері.: ж. Ғылым және қоғам. – 2015, № 4 (9).

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Ұ.Ә.Үркінбай

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Аргынов А.Х

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

uldanaadilkhan@mail.ru

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; ... оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп, білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделеді [1]. Бұл міндеттерді шешу үшін мектеп ұжымдарының, әр мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәжірибеге, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды.

Ой-өрісі биік болашақ ұрпақты тәрбиелеу – педагогтің негізгі міндеті. Біз дамушы мемлекет болғандықтан қазіргі таңда еліміздің барша салаларында жаңадан туындап жатқан технологиялар қолданылып келеді. Бұл әрине, өз кезегінде білім беру саласын да айналып өтпесі анық. Осыған орай бүгінгі күні мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына инновациялық технологияларды ендіруге көптеп күш жұмсалуда. Сол себепті де білім беру ұжымдары мынадай заңдылықтарды басшылыққа алуы қажет:

- білім беруде тың әдіс-тәсілдерді таңдау;
- жаңа педагогикалық технологияларды дұрыс қолдана білу;
- әрбір баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуы үшін ыңғайлы жағдай жасау.

Инновация – жаңалық, жаңашылдық деген мағынаны білдіреді. Яғни, білім беру саласына жаңа әдіс-тәсілдерді ендіру. Инновацияның елімізде шақыртап кең етек жаюы соңғы бес жылдың еншісінде. Инновацияға қазақ тілінде ең алғаш анықтама берген ғалым – Н. Нұрахметов болды. Ол «Инновация», жаңа педагогикалық үрдіс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» деп жазады.

Бала дамуының алғашқы сатысы ата-анасынан кейін, балабақша екендігі айқындай анық. Оның мақсаты – ғаламдық ғылым мен жаңа техниканың жедел дамыған, ақпарат көздерінің қарқыны үдеген заманында ақыл-ой қабілеттілігін қалыптастырып, тұлғаның зеректігін, қызығушылығын дамыту. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да, әрбір өскелең ұрпақтың қабілетіне қарай білім беруді, оны жеке ойлауына, ізденімпаздылыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Себебі, мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Соған байланысты, қазіргі қоғамымызда әр білім беру саласы қызметкері өз іс-әрекетінде қажетті өзгерістерді әр түрлі тәжірибелер жөніндегі мағлұматтарды жаңа технологияларды дер кезінде қабылдап, ұтымды пайдалана білуі керек. Сонымен қатар, білім ошағындағы оқу-тәрбие жүйесі, тәрбиеші мен тәрбиеленуші арасындағы қарым-қатынас жалпы оқытуды ұйымдастыру талапқа сай елеулі өзгерістерді қажет етіп отыр.

Өскелең ұрпақ біздің өміріміздің тікелей жалғастырушы өкілі ғана емес, мемлекетіміздің тірегі, мызғымас болашағы. Бүгін мектеп табалдырығын аттаған жас бүлдіршіндердің болашақта қандай азамат болып шығатыны ата-аналар мен педагогтар қауымының арасында өмірлік таусылмас тақырып болып қалып отырғандығы да сондықтан.

Бұл білім мен тәрбиенің егіз ұғым екенін көрсетеді. Сол себепті де білім беру жүйесінде жалпы азаматтық және ұлттық негізде жеке тұлғаны дамыту және қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар жасалуда [2].

Бүгінгі таңда мектепке дейінгі мекемелерде көптеген жаңаша технологиялар қолданысқа еніп үлгерді. Еніп отырған инновациялық технологиялардың бірден бір негізгі мақсаты – оқытудың тиімділігін, сапасын көтеру және де жақсы нәтижелерге қол жеткізу болып табылады. Тәжірибе жинақтау барысында балабақшаларға жаңа технологиялар қаншалықты қажет екендігін көріп, көз жеткіздім. Балалар – өзіміз білетіндей әр уақытта жаңа дүниелерді білгісі келіп, солармен жұмыс жасап көруге құмартып тұрады. Ал балабақшадағы бүлдіршіндердің жаңа нәрсеге қызығушылығы өте жоғары деңгейде келеді. Бұл жағдайда білім берудегі жаңа технологиялардың алар орны ерекше деп айта аламын. Осы инновациялық технологиялардың көмегі арқылы балаларға білім берудің жаңаша әдіс-тәсілдері, оқытуда түрліше көрнекіліктер қолдану және ең бастысы баланың жаңа нәрсені үйренуге деген талпысын арттыра аламыз. Бұл жерде әрине көп күш тәрбиешілерге жүктеледі. Осыған орай педагогтарға бірқатар міндеттемелер жүктеледі:

- өзінің жеке қасиеттерін еске ала отырып, басқалардың инновациялық тәжірибесін өзгерту, жетілдіру, қабылдау қабілеті;
- жаңа ғылыми идеялар мен басқалардың тәжірибесінен хабардар бола отырып, өз жұмысының нәтижесін ұғыну қажеттілігінен;
- педагогикалық инновацияның жаңа әдістері мен тәсілдерін өз бетінше жасауымен сипатталады.

Келешек қоғам бүлдіршіні – ертеңіміздің басты болашағы. Болашақ қоғам ұрпағын тәрбиелеу үшін, бүлдіршіндеріміздің қыр сырын анықтап, құлшынысы мен дамуына толықтай жағдай туғызуымыз қажет. Бұл өз кезегінде білім беру мекемесінің балалардың дамып, жетілу жағдайында жұмыс жасайтын ұстаздарымыздың педагогикалық сауаттылығына және жаңа технологияларды қолдана алу шеберлігіне байланысты. Демек, инновациялық технологияларды қолдану барысында толықтай дерлік балалардың дамуына бағытталғандығын назарда ұстауымыз қажет деген сөз. Осыған орай балабақшаларда білім беру технологияларының түрліше топтары қолданысқа еніп келеді. Білім беру жүйесінде қолданыста жүрген технология түрлері:

- Білім беруді ізгілендіру;
- Ойын арқылы оқыту;
- Жобалап оқыту;
- Ынтымақтастық педагогикасы;
- Оқытудың компьютерлік технологиясы яғни, ақпараттық технология және т.б.

Қолданыстағы әдістердің ішінен ақпараттық технологияға тоқталайық.

Ақпараттық технологиялар – деп жатқанымыз, білім беру барысында қазіргі кезде қолданыста жүрген технологиялардың көмегімен балаларға жаңа дүниелерді үйрету болып табылады. Ақпараттық технологияларға – компьютер, аудио, видео құралдары, интерактивті тақта, электронды қалам және электронды оқулықтарды айтамыз. Бұл технология оқыту барысында ең қажеттісі болып саналады. Себебі, біріншіден, жаңа технологиялық құралдар балаларға тансық болғандықтан олардың назарын аударады; екіншіден, мысалы, интерактивті тақтаның көмегі арқылы балаларға флипчарт сабақтарын, сансыз көп көрнекіліктерді, түрлі слайдтар арқылы ұйымдастырылған оқу іс-әрекетін қызықты әрі түсінікті қылып өткізуге мүмкіндік береді; үшіншіден, тәрбиешілерге интернет желісі арқылы өз жұмыстарын атқаруын біршама жеңілдетеді. Жаңа технологиялардың мүмкіндіктері орасан зор екенін атап өткен жөн. Әрине, технологияларды қолдану кезінде санитарлық нормаларды қатаң түрде сақтау қажет және балалардың жас ерекшеліктерін де ескеру маңызды.

Жаңа қоғамның білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру

мұғалімінің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Осы кезеңде білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, жаңа педагогикалық технологияларды игерген, педагогикалық-психологиялық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сұрлеуден тез арада арылуға қабілеттің және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалім болуына қажет етеді.

Рысбаева А.Қ және Қоңырбаева С.С атап өткендей, инновациялық ізденіс барысында бірнеше қағидалар қадағалануы қажет:

- Оқу бағдарламаларын оқып үйрену, талаптарын басшылыққа алу;
- Әдістемелік нұсқаулықтарға талдау жасау;
- Балалардың жас және жеке ерекшеліктерін есепке алу;
- Білім беру мекемесінің оқыту құралдарымен жабдықталуы;
- Педагогтың өз мүмкіндігі [3].

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты – оқу орындарындағы білім беру процессіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі түсінікті. Сондықтан, ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір педагогтың негізгі міндеті болып табылады.

Озық педагогикалық тәжірибеге сүйене отырып, инновациялық технологиялардың келесі негізгі міндеттерін анықтауға болады:

- әрбір білім алушының білім алу, даму, басқа да іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу;
- білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу;
- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, дамыту;
- аналитикалық ойлау қабілетін дамыту.

Қорытындылай келетін болсақ, аталған педагогикалық технологиялар мен инновациялық құралдар балабақшада балалардың жас ерекшеліктерін ескеріп, әр сатыға балалардың қабылдау мүмкіндіктеріне сай пайдалануға болады. Мектепке дейінгі балалардың есте сақтау қабілеті әлсіз, қабылдау процестері тұрақсыз келеді. Сондықтан олар затты қолмен ұстап, көзімен көргенді ұнатады. Осыған сәйкес, мектепке дейінгі балалардың оқу іс-әрекеттеріне көрнекілік, ойын технологиясын кеңінен қолданған жөн.

Тәрбиеші – бала бойына білім нәрін себетін басты тұлға. Жаңашыл тәрбиеші даярлауға қойылатын талаптар студенттерді оқытудың жаңа түрлерімен қаруландыра отырып, қазіргі уақыттағы кәсіптік дағдыларын игеруге бағытталған оқытудың жаңа жолдарын енгізуді көздейді. Сондықтан, технологияның түрлі тәсілдерін кеңінен қолданып, әрдайым іздену жолында жүру қажет деп ойлаймын.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. - 27.07.07, №320 – III
2. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – Алматы, Білім, 2008
3. Рысбаева А.Қ., Қоңырбаева С.С. Жоғарғы оқу орындарындағы білім мазмұны және оқыту технологиялары /Дәрістер жинағы/. – Алматы: Полиграфия-Сервис К, 2010.

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.

Филипенко О.В.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., канд.пед.наук, доцент КГУ имени Ш. Уалиханова
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

Olya.vip98@mail.ru

Роль и место активных методов обучения отчетливо определены парадигмой нового образования. Стремительно развивающиеся перемены в обществе требуют от преподавателя умения адаптироваться к новым условиям, изобретать различные способы решения проблем, Ключевая задача современной школы - раскрытие способностей каждого школьника, воспитание субъекта, готового к жизни в конкурентном мире. Школа обязана подготовить ученика, владеющего необходимым набором новейших знаний, умений и навыков, помогающих ему уверенно ощущать себя в самостоятельной жизни.

В связи с этим появляется необходимость в изменении статуса урока в начальной школе в соответствии с требованиями новой системы образования в РК. Необходимо чтобы это был такой урок, в котором нужно найти комплексное решение задачи обучения, развития и воспитания учеников младших классов, для определения которых нужны новые педагогические технологии, эффективные формы организации познавательного интереса в образовательном процессе, а значит, активные методы обучения [1, с. 96].

Рассмотрим понятие «методы обучения» и три обобщенные группы методов обучения.

Методы обучения это способы работы педагога, с помощью которых достигается усвоение детьми знаний, умений и навыков, а также развитие их познавательных способностей. Ниже представлены таблицы характеристика методов обучения.

Таблица 1- Методы обучения подразделены на три обобщенные группы.

Пассивный метод – это форма взаимодействия учеников и преподавателя, в которой преподаватель является главным действующим лицом и руководящим процессом урока, а ученики выступают в роли пассивных слушателей, подчиненных указаниям учителя.

Интерактивный метод. Интерактивный («Inter» - это взаимный, «act» - действовать) – означает взаимодействовать, пребывать в режиме беседы, диалога с кем-либо. Иными словами, в отличие от активных методов, интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие учеников не только с преподавателем, но и между собой и на преобладание активности учащихся в процессе обучения.

Активный метод – это форма взаимодействия учеников и преподавателя, при которой преподаватель и ученики взаимодействуют между собой в ходе урока и ученики здесь не пассивные слушатели, а активные участники урока. Если в пассивном уроке главным

действующим лицом урока был преподаватель, то здесь преподаватель и учитель находятся на равных правах. Интерактивные методы можно рассматривать как наиболее современную форму активных методов [2, с.352].

Как показала практика, самыми эффективными активными методами обучения учеников начальных классов на уроках являются:

1. Нетрадиционное начало традиционного урока – эмоциональный настрой на урок (эпиграф, видеофрагмент, увертюра, ребус, загадка, анаграмма), выявление целей, ожиданий, опасений.

2. Презентации учебного материала - применение информационных технологий, электронных учебных пособий, интерактивной доски и др.

3. Использование типов так называемого интерактивного обучения или их частей: «метода проектов», «мозгового штурма», «дебатов», «интервьюирования различных персонажей».

4. Осуществление личностно - ориентированного и индивидуально — дифференцированного подхода к ученикам, формирование групповой деятельности школьников (работа в парах, в группах не меняющегося состава, в группах сменного состава) и самостоятельной работы учеников.

5. Нетрадиционные виды уроков: поход в театр, экскурсии, уроки-сказки, уроки-исследования, проектная деятельность и др.

6. Игры, игровые моменты (ролевые, имитационные, дидактические) [4].

Остановимся на нескольких из них подробнее.

Для эффективного применения этих методов нужно непрерывное сотрудничество, продуктивное взаимодействие учителя и ученика. Образовавшиеся взаимоотношения действуют на учебную деятельность ученика и работу учителя с классом. Любой из данных методов эффективно выполняет данную задачу всех этапов урока. Продуктивно помогают начать урок такие методики, как «Улыбнемся друг другу», «Галерея портретов», «Поздоровайся локтями». Ученики, выполняя задание, должны дотронуться, улыбнуться, сказать имена своих одноклассников. Это взаимодействие повышает коммуникативные качества, навыки работы в классе.

Дидактические игры способствуют началу урока с отличным настроением, можно потренироваться перед более сложными заданиями, что содействует установлению контакта между школьниками в течение нескольких минут. Весьма значительным для учителя является внесение в урок активных методов установления целей, ожиданий, опасений. Методики «Дерево ожиданий», «Поляна снежинок», «Разноцветные листья», «Фруктовый сад» позволяют точнее понять класс и каждого учащегося в отдельности, полученный результат применять в будущем для осуществления личностно-ориентированного подхода к младшим школьникам. Порядок работы по этим методикам состоит в следующем. Ученикам раздаются предварительно заготовленные из бумаги снежинки, ягодки, разноцветные листья и предлагается попытаться более отчетливо выяснить, что они ожидают от этого урока и чего опасаются, записав и закрепив на конкретную поляну, дерево и т.д.

В процессе сообщения нового материала продуктивны презентации «Инфо-угадайка», «Кластер», «Мозговой штурм», которые позволяют активизировать познавательный интерес и показать базовые направления движения для последующей самостоятельной работы с новым материалом. В начале урока учитель говорит тему и форму урока, формулирует проблему, которую обязательно нужно решить, находит задачу. Затем знакомит учащихся с правилами коллективной работы и выдает принцип выполнения мозгового штурма. На доске записана тема урока и подготовлена таблица, разбита на секторы, пронумерована, но еще не заполнена. Учащимся дается время подумать, о чем дальше пойдет речь. В процессе работы над темой учащиеся выделяют главные слова и записывают в секторы. Постепенно заполняется таблица, отчетливое разделение полученной информации помогает хорошо усваивать материал. После проводится небольшой опрос, обсуждение темы [4, с.81].

Во время проведения самостоятельной работы над новой темой важно повышать у младших школьников познавательный интерес. Можно воспользоваться методиками: «Визитные карточки», для обсуждения вопроса и получения решений — «Светофор», «На линии огня», чтобы предоставить материал самостоятельной работы учащихся очень увлекательны «Инфо-карусель», «Творческая мастерская», которые с огромным успехом использовались в период педагогической практики на уроках литературного чтения и познания мира. Предварительно ученики готовят рисунки, сочинения, стихи, рассказы, пословицы. Ученикам предлагается поделиться на группы, дается задание сделать и защитить групповой проект по теме. Чтобы подготовиться к выступлению отводится 20–25 минут. При окончании этого времени все группы или их представители должны представить свою работу. В завершении урока появляются прекрасные творения. Благодаря этому методу ученики научились дружно работать в группах, учитывать мнение своих одноклассников, коллективно создавать превосходные работы из собранных совместных материалов — главная цель проведения данного урока.

Нужно помнить о необходимости релаксации на каждом уроке. Иногда пары минут предостаточно, для того чтобы «перевести дух», размяться, резво и активно восстановить силы. Активизируют учеников «физкультминутки».

К примеру, методика «Земля, воздух, огонь и вода». Цель — поднять уровень энергии у учащихся. Проведение: по сигналу преподавателя детям надо показать одно из состояний — воздух, землю, огонь и воду. «Воздух». Ученики начинают глубоко дышать. Учащиеся выполняют несколько глубоких вдохов и выдохов. Можно предложить ученикам несколько раз зевнуть. Зевота — свойственный способ возместить недостаток воздуха. «Земля». Учащимся предлагается наладить контакт с землей, «заземлиться» и ощутить уверенность. Преподаватель вместе с детьми давит на пол, стоя на одном месте, можно также топтать ногами и даже пару раз подпрыгнуть. Цель — новое ощущение своих ног, которые находятся дальше всего от середины сознания, и, благодаря этому ощущению, почувствовать больше стабильности и уверенности. «Огонь». Учащиеся двигают руками, ногами, телом, изображая горящее пламя. Учитель предлагает классу ощутить энергию и тепло в своем теле, когда они делают эти движения. «Вода». Ребята воображают себе, что класс — это озеро (море) и выполняют легкие, движения в «воде». Смотри за тем, чтобы работали — руки, локти, плечи, бедра, колени. Можно дать возможность учащимся создать свои комбинированные движения. Рекомендации: преподаватель сам может быть образцом для неуверенных и стеснительных учеников [5, с.72].

Заканчивая урок, внеклассное мероприятие, можно использовать методику «Ромашка». Учащиеся отрывают разноцветные лепестки ромашки, передают их друг другу и отвечают на главные вопросы, касающиеся темы данного урока. К заключению урока относятся методика под названием «Мудрый совет». Ученики пишут в конце урока «совет» детям, которые еще не совсем усвоили тему урока. Данные советы анализируются всем классом.

Каждый из этих методов помогает эффективно, грамотно и очень интересно подвести итоги занятия. Этот этап очень важен для учителя, поскольку способствует выяснить, что учащиеся усвоили хорошо, а на что надо обратить внимание. Хочется отметить что, обратная связь от учеников способствует учителю подкорректировать материал на следующий урок.

В ходе игры у детей формируется привычка быть собранным, думать самостоятельно, формируется внимание, мышление и проявляется познавательный интерес. Интересуясь, влияясь в работу, дети даже не предают значения, что учатся: знакомятся, усваивают новую информацию, ориентируются в непредвиденных ситуациях, дополняют запасы фактов и понятий, разрабатывают неожиданные идеи. Даже самые неактивные дети участвуют в игре с большим удовольствием и интересом, вкладывают много сил, чтобы не подвести свою команду или класс. Урок нужно подготовить так, чтобы детям было интересно в процессе обучения и радостно от общения с преподавателем, одноклассниками.

В заключение отметим, что обучающихся увлекает вместе погружаться в проблему решаемой задачи, т. е. договоренность при выборе средств и методов решения данной проблемы. Совместная работа значит, что каждый ученик вносит свой собственный вклад, происходит обмен информацией, идеями, предположениями. Дети учатся работать сообща, общаться и находить компромиссные решения, каждый индивидуально отвечает за то, что он делает и предлагает информацию другим ученикам, поясняет суть полученных итогов.

Литература:

1. Анцибор М. М. Активные формы и методы обучения. — Тула: ТГУ, 2009.- 127 с.
2. Активные методы обучения как способ повышения эффективности образовательного процесса / научная статья // [Электронный адрес] <https://urokinachalki.ru/statya-na-temu-aktivnie-metodi-obucheniya-kak-sposob-povisheniya-effektivnosti-obrazovatel'nogo-processa-3746.html>
3. «Активные методы обучения». [Электронный адрес] Международный Институт Развития «ЭкоПро», Образовательный портал «Мой университет», <http://www.moi-universitet.ru>
4. Коджаспирова Г. М. Педагогика. Практикум и методические материалы. — М.: Владос, 2013. -416с.
5. Шлаков С. А. Игры учащихся.- М.: Наука, 2008. — 258 с.

ТАРИХ, ЗАНТАНУ, ӨНЕР ЖӘНЕ СПОРТ ФАКУЛЬТЕТІ ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, ЮРИСПРУДЕНЦИИ, ИСКУССТВА И СПОРТА

«Жалпы тарих және философия» секциясы Секция «Всеобщая история и философия»

НОВОЕ МЫШЛЕНИЕ: РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ И МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Абуталибов.А.Б.

Научные руководители: Абдрахманова.С.А., магистр гуманитарных наук, ст.пр.,
Жапарова.К.Г., отличник народного просвещения, ст.пр.,
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
abdraxmanova_s@mail.ru, abutalipov.aslan@mail.ru

Современное общественное развитие Казахстана остро поставило задачу духовного возрождения нации, его самоидентификации и общественного сознания. Особую актуальность эта тема приобрела в сфере духовно-нравственного воспитания молодого поколения, неразрывно связывающего свою судьбу с будущим родного края. Это означает, что новому поколению казахстанцев исключительно важно каким будет человек будущего, в какой мере он освоит две важные социальные роли: роль гражданина и роль патриота. В результате возник вопрос о необходимости переосмысления национального самосознания, культурно-исторических и духовных ценностей, нового типа мышления и мировоззрения казахстанца XXI века. Ответом на этот вопрос стала программная статья Первого Президента – Елбасы Нурсултана Абишевича Назарбаева «Взгляд в будущее: Модернизация общественного сознания». Статья обрисовала перспективные пути общественного и духовного развития граждан нашей страны, выявила эффективные пути для решения

актуальных общественных проблем. Первый раздел программной статьи называется «О национальном сознании в XXI веке. Тем самым, одной из основных направлений программы «Рухани Жаңғыру» стала сама модернизация национального сознания молодежи нашей страны.

Развитие национального самосознания в настоящее время, на фоне мировой интеграции и глобализации приобретает особую значимость и глубину осмысления, тем самым быстро актуализируется. Структура национального самосознания молодежи Казахстана воспринимается как единство осознания национальной принадлежности, приверженность к национальным ценностям, стремление к суверенности. Национальное самосознание включает в себя принадлежность к данной общности, любовь к родному языку, национальной культуре, приверженность к национальным ценностям, осознанные чувства национальной гордости и осознание общности интересов. Эти структурные компоненты национального самосознания находятся в стабильном движении и диалектическом развитии.

В истории Казахстана само формирование и развитие национального сознания вылилось в длительный, сложный и противоречивый процесс. В тяжелых условиях великих потрясений XX века казахской интеллигенции удалось заложить основы формирования национального сознания и идентичности, что свое развития достигла именно сегодня. В связи с национальным сознанием возникают и проблемы касающиеся культуры, его истории, языка. Вот что писал Ш. Айтматов, рассуждая о роли родного языка в судьбе нации: «Бессмертие народа – в его языке. Каждый язык велик для своего народа. У каждого из нас есть свой сыновний долг перед народом, нас породившим, давшим нам самое большое свое богатство – свой язык: хранить чистоту его, приумножать богатство его». В вышеуказанном первом разделе программной статьи было отмечено про формирование нового типа мышления казахстанцев. Несомненно, путем модернизации и обновления сознания каждый казахстанец овладеет такими качествами как прагматизм, готовность к изменениям, критическое мышление, открытость сознания, преобладания культ знания. Это необходимо в связи теми политическими, общественными и историко – культурными процессами, которые происходят сегодня в стране. В условиях обновления общественной жизни раздвигается динамика развития национального самосознания, углубляется интерес к познанию историко - культурного наследия, вырабатываются феноменальные явления в сфере духовной культуры как национальный и культурный коды. Сейчас в процессе роста национального сознания идет осмысление духовного наследия у всех казахстанцев, возвращаются мощные пласты национальной культуры. Все это оказывает большое влияние на развитие гражданского общества, культурного развития и приобщения к общемировой цивилизации. А самое главное: это в процессе приобщения к мировой цивилизации не потерять свои национальные ценности. В процессе модернизации общественного сознания молодежи в целом идет качественный и количественный рост национального сознания. А факторами этого роста являются не только продуктивная активность национальных идей и взглядов, но и их массовая распространенность в обществе, в образовательных и государственных учреждениях. В связи с этим возрастает роль современных историков, от профессионализма и объективности которых зависят результаты формирования национального и исторического сознания у казахстанской молодежи. Именно историки, работающие с молодёжной аудиторией, в качестве педагогов, экспертов и ученых в первую очередь призваны нести духовные традиции и незыблемые ценности следующим поколениям. Молодежь, получившая знания об историческом прошлом своей страны, о трудностях, выпавших на долю старшего поколения, в последующем направит свою деятельность на ее процветание, на укрепление преемственности поколений. Следовательно, основные цели и алгоритм духовного возрождения молодежи Казахстан уже четко обозначены в программной статье Елбасы.

Само принятие такой программы «Рухани жаңғыру» и ее реализация с молодежной аудиторией уникальна и уже показывает свои первые результаты. Во – первых, молодежь

больше стала вовлеченной в общественно – политическую жизнь во всех уголках нашей страны, появляются новые молодежные объединения и клубы, они стали больше высказывать свои мнения по тому или иному поводу. Во –вторых, сознание молодежи действительно начинает модернизироваться, постепенно они осознают свои национальную идентичность и ответственность за судьбу страны, то есть они занимаются волонтерством, рационально используют имеющиеся у них ресурсы и интернет для тех или иных полезных целей, переходят к реальным делам. Это говорит о том, что у молодежи сформировались определенные понятия и принципы, которые ведут к общественному и духовному развитию. И можно прийти к мысли, что возрождение национального сознания – это основной толчок прогрессу, к новым качественным изменениям и новым достижениям. Здесь нужно привести слова Мурата Ауезова: «...правом на будущее владеет только культура, утверждающая свое прогрессивное и оригинальное видение мира, способная обогатиться наследием прошедших времен и опытом других народов – культура, создающая необходимые и неповторимые духовные ценности» [1]. Именно наша культура, вобравшая в себя все ценности и прагматические веяния, всегда хранила и хранит наивысшие образцы культурного всемирного наследия, требующего глубокого познавательного анализа и повсеместного возрождения на новом идеологическом уровне. Возрождение на новом идеологическом уровне уже происходит, а программа Рухани Жаңғыру ускорило этот процесс, благодаря Году Молодежи она все больше и больше набирает обороты, где ведущей силой становятся ученики школ, студенты университетов и колледжей, молодые специалисты и ученые. Ранее само соотношение понятий молодежи и национального самосознания обросло ярлыками и стереотипами, но сегодня суть связи молодежи и национального сознания в корне приобрело иной характер. Здесь связующим звеном стала история. Именно, история, как я отметил уже выше, раскрыла тот потенциал национальной идентичности, прогрессивных идей и осознания своей ответственности за будущее нашей Родины. История нашего народа и страны, это тот самый бездонный источник, что питает ум и сердца молодежи духом возрождения и патриотизма, стимулом к поиску и достижениям нового. Всем известно, что в нынешнем 2020 году наша страна отмечает 1150 – ление философа и ученого Абу Насыра Аль – Фараби и 175 лет со дня рождения великого казахского мыслителя и поэта Абая Кунанбаева. Популяризация таких личностей Великой Степи ведет к движению к новому и развитию науки и творчества среди молодежи. То есть, определяет вектор развития нашей молодежи. Другой момент- их наследие, представляет тот же самый источник прогрессивных идей и мышления, что не теряет своей актуальности и сегодня. Например, «Человеку, в первую очередь, нужны не знания, а воспитание. К примеру, Аль –Фараби говорил : «знания, полученные без воспитания, – лютый враг человечества». Эти слова актуальны тем, что человек просто с образованием далеко не всегда может принести пользу стране, а человек должен обладать рядом качеств, в том числе и воспитанием, и можно понять воспитание как жизненный опыт наших предков, глубоко укоренившиеся принципы, идеи и мировоззрение на протяжении веков. Можно сделать вывод, что национальное сознание молодежи это не одногодичная программа или дело одного года, а важный и сложный процесс, находящийся под влиянием ряда факторов и процессов. А самое главное, это модернизация национального сознания молодежи Казахстана происходит через диалог прошлого и будущего, западных моделей модернизации и нашей истории и культуры, их синтез и усвоение ценностей, что создает новое конкурентоспособное и успешное поколение казахстанцев новой формации.

В целом прошлое всегда оказывает влияния на наше настоящее и будущее. Непременно, в связях прошлого и будущего существуют и определенные противоречия, однако программная статья Елбасы – Первого Президента Н.А.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» четко обозначила приоритеты и основные направления о национальном сознании в XXI веке. Необходимость этой программы – это требование XXI века. И, сегодня, видя первые плоды этой программы, уже очевидно ее

воздействие на многие общественные процессы страны и пробуждение национального сознания молодежи на новом идеологическом уровне. Это говорит, о наступлении нового поколения, поликультурного, всесторонне развитого, с новым критическим мышлением, новым подходом и открытым сознанием, готового к новым вызовам современности, ясно осознающее свою причастность к истории нашей страны. Сегодня молодежь Казахстана, сформировав в себе и усвоив возродившееся национальное сознание, мобильна и конкурентоспособна и готова решать многие актуальные проблемы нашей страны и казахстанского общества и стремится к качественным изменениям.

Литература:

1. Ауэзов М. М. Энкидиада: К проблеме единства миров кочевья и оседлости. Кочевники. Эстетика: Познание мира традиционным казахским искусством. – Алматы: Ғылым, 1993. – С. 31-62
2. Назарбаев Н.А. Послание Президента народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» / Н.А. Назарбаев. //Образованная страна. - 2018. - 16 января.
3. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь / Н.А. Назарбаев. - Караганда, 2006. - 372с.
4. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» / Н.А. Назарбаев. Астана, Акорда, 2012. - 53 с.
5. Воспитание конкурентоспособной способной личности в рамках программы «Рухани жаңғыру». Ахметбекова З.Д., Тойымбетова Д.С. Вестник КГПИ. 2019. № 2 (54). С. 135-141.
6. Единая системная взаимосвязанная программа трех шагов по развитию общественного самосознания «Рухани жаңғыру». Есентаев Т.К. Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2018. № 7 (161). С. 80-88.

ПОДВИГ ТРУЖЕНИКОВ ТЫЛА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Абуталипов.А.Б., Аутолипова.Е.Е.

Научные руководители: Абдрахманова.С.А., магистр гуманитарных наук, ст.пр.,
Жапарова.К.Г., отличник народного просвещения, ст.пр.,

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
abdraxmanova_s@mail.ru , abutalipov.aslan@mail.ru

Посвящается 75-летию Победы.

9 мая 2020 года Республика Казахстан, как и многие страны, отмечают памятную дату - 75 лет победы в Великой Отечественной войне. Свой бесценный вклад в победу, как и многие другие регионы Советского Союза, внесла и Акмолинская область. Из Акмолинской области на фронт отправилось около 90 тысяч человек, вернулось лишь 37 тысяч. Многие предприятия и промышленные объекты были перестроены на военный лад, сюда были эвакуированы несколько десятков предприятий, несколько тысяч людей. В результате призыва взрослого мужского населения в ряды Красной Армии, на предприятиях и колхозах трудились женщины, дети и старики. Акмолинская область направляла на фронт большое

количество мяса, зерна, обмундирования и прочего снабжения. Здесь были размещены госпитали, ряд эвакуированных предприятий и промышленных объектов. Акмолинская область стала надежным тылом, крупной частью трудового фронта Казахстана.

Во второй половине 1941 года началась эвакуация предприятий различных отраслей промышленности с России, Украины в области Казахстана, в том числе и в Акмолинскую область. В целом, количество промышленных и производственных предприятий в Акмолинской области за годы войны достигло 149 объектов. Осенью 1941 года в город Кокчетав были эвакуированы Подольский завод швейных бытовых машин и две фабрики – обувная кооперативная и швейная – из г. Орджоникидзе. Кокчетавский механический завод (КМЗ) для размещения оборудования Подольского завода в срочном порядке готовил сразу несколько площадок в центре города. Военный завод, созданный на базе Подольского завода швейных машин и Кокчетавского механического завода, стал именоваться секретным под номером 621, при котором действовала дизельная и паротурбинная электростанция. Его продукция – осколочные и фугасные мины, гранаты, головки и стабилизаторы для мин, швейные машинки, детали для сельскохозяйственных машин. В городе было размещено около 5 тысяч эвакуированных семей, также детские учреждения. Два детских дома были организованы в Кокчетавском районе, еще 450 детей были размещены в Щучинском районе. Для строительства индивидуального жилья горисполком выделил им 40 тысяч рублей. А эвакуированных рабочих местное население приняла к себе домой, разделив кров и пищу, проявив при этом глубокое сострадание и сочувствие. В 1941-1942-е годы в Акмолинскую область также были эвакуированы: Мелитопольский станкостроительный завод им. ОГПУ, впоследствии — Государственный союзный завод № 317, который прибыл 7 октября 1941 года и был размещён в г. Акмолинске. Из распоряжения Совета Народных Комиссаров СССР об организации в Акмолинске завода по выпуску военной продукции: «...организовать в помещениях педтехникума в г. Акмолинске производство 45 мм осколочных снарядов, используя для этой цели оборудование эвакуированного Мелитопольского завода им. ОГПУ, и обеспечить их выпуск в октябре — 10 тыс. штук и в ноябре 50 тыс. шт...» [1; с.114]. Сельхозбанк и коммунальные банки из Воронежа, Московская обувная фабрика «Буревестник» были размещены в Акмолинске. В город Атбасар прибыла Рязанская фабрика «Победа Октября». Завод «Автотрактородеталь» был эвакуирован из города Мичуринска на станцию Макинка. Производство и промышленность в области развивалась динамичными и быстрыми темпами, несмотря на военное положение на объекты все же прибывали квалифицированные и опытные кадры на должности инженеров, механиков, слесарей, мастеров, агрономов, что гарантировало качество производства и промышленности и области [2; с.124].

Кроме эвакуированных предприятий, были построены и произведены в эксплуатацию ряд новых объектов. В 1942 г. правительство Казахстана обратилось в союзное правительство с просьбой о создании в республике ремонтно-механической базы для сельхозмашин. Совет Народных Комиссаров СССР и ЦК ВКП(б) поддержали просьбу казахстанцев и приняли решение о строительстве в Акмолинске завода «Казсельмаш» для производства сельхоз запчастей [3.Ф.711. Оп.2. Д. 60]. В Акмолинской области в годы войны велась добыча и переработка различных руд и других полезных ископаемых. На весь Советский Союз гремели знаменитые Степнякский и Жолымбетские рудники. Работники рудников отличались выполнением планов. Например, из 34 коммунистов, непосредственно занятых на производстве Жолымбетского рудника, 15 являлись двухсотниками и 13 ударниками. Работники и служащие рудников перевыполняли норму добычи от 100 до 500 %. В то же время, несмотря на дефицит рабочих и инженеров, особенно мужчин, коллективы рудников были примером образцового труда и истинного патриотизма. В ноябре 1944 года Постановлением ВЦСПС и Наркомцветмета СССР руднику Жолымбет присвоено звание «Лучший рудник золотоплатиновой промышленности СССР», в августе 1944 года тому же руднику вручено переходящее Красное Знамя Государственного Комитета обороны [3]. На

конной тяге богатая флюсовая руда с рудников Степняк, Бестобе и других подразделений доставлялась на станцию Макинка и отправлялась в счет расчетов по ленд-лизу союзникам СССР за поставки оружия. Также следует отметить, что районы Акмолинской области оказывали шефскую помощь крупным угольным шахтам Карагандинского угольного бассейна [4; с. 83].

Одним из трагических моментов Великой Отечественной войны стала депортация народов СССР. С начала войны, 28 августа 1941 года вышел Указ Президиума Верховного Совета СССР «О переселении немцев, проживавших в районах Поволжья». Так, к октябрю 1943 года в Акмолинской области немецкого населения насчитывалось 59 952 человека. Согласно данным архивов Акмолинской области, во время войны было размещено – 36 тысяч чеченцев и ингушей, 5 тысяч балкарцев, около 9 тысяч поляков. Труд депортированных активно использовался на эвакуированных в Северный Казахстан промышленных предприятиях. Здесь была размещена значительная часть эвакуированных объектов, где спецпереселенцы, наравне с эвакуированными и местным населением, трудились на нужды фронта и достигали определенных успехов в трудовой деятельности. Также область с октября 1943 года оказывала шефскую помощь хозяйствам Орловской области.

Одним из направлений оказания помощи фронтам Великой Отечественной войны стала покупка тружениками тыла и колхозниками так называемых «военных займов», долговых ценных бумаг в виде облигаций. Уже летом 1941 года был создан фонд обороны. За годы войны жителями области в фонд обороны поступило 45 миллионов наличными. Трудящиеся Кокчетавского района сдали в фонд обороны 616 тысяч рублей и на 630 тысяч рублей облигаций военного займа. С 1942 по 1945 годы было выпущено четыре государственных займа, собранная Акмолинской областью сумма составила 187 миллионов рублей. Только жителями города Кокчетава было собрано для фронта 13 миллионов 170 тысяч рублей [3].

За годы войны производство в области возросло на 63%, сельское хозяйство области внесло тоже свой вклад: 881,4 тыс.т зерна, 25,6 тыс.т картофеля, 8,5 тыс. т овощей, 59,5 тыс. т. мяса, 113, 1 тыс.т. молока, 4,1 тыс.т шерсти было произведено для нужд фронта. Всего за 1941 – 1945 годы Акмолинской областью было сдано 32,2 млн. пудов хлеба, 24,5 тыс. тонн мяса, 59,4 тыс. тонн молока, это с учетом всех населенных пунктов и колхозов области, а также сборов с подсобных хозяйств. Среди тружеников тыла основную массу составляют женщины, дети и старики. Широко известно, что женщины, девушки, дети и подростки садились за штурвалы тракторов и комбайнов. Акмолинские труженики тыла показали чудеса трудового героизма и подвига на полях и фермах, в заводах и мастерских. Своим трудовым героизмом отличились Турлыбек Абиляпеисов, Ермек Каратаев, Мария Суханова, Вера Колонченко, Омирбек Ехин, Рашид Жакупов, Дамели Махметова и другие. По обобщенным данным в трудовую армию из Акмолинской области было направлено свыше 32 тысяч человек.

Акмолинская область оказалась одной из передовых во всей республике, так как здесь были в действии и производство, промышленность и сельское хозяйство. Анализируя имеющиеся материалы по этой теме, следует заметить, что все виды деятельности области были ориентированы на нужды фронта, на ее своевременное и регулярное обеспечение всем необходимым. Таким образом, все существующие архивные и публицистические материалы, личные воспоминания позволяют сделать вывод, что Акмолинская область стала крупным центром оказания помощи фронтам Великой Отечественной войны в 1941 – 1945 годы. Регион оказывал стабильное обеспечение фронтовых и прифронтовых регионов всем необходимым. Однозначно, вклад Акмолинской области в великую победу над фашистскими захватчиками неоценим, а трудовые подвиги акмолинцев и кокшетауцев - это яркий пример патриотизма и сплоченности. Этот вклад в победу - это дорога к светлому будущему, один из периодов пути к Независимости. И задача поколения независимого Казахстана, помнить об

этой Великой Победе, знать цену этой Победы, что дала нам жизнь, независимость и будущее.

Литература:

1. «Казахстан в период Великой Отечественной войны Советского Союза в 1941-1945 годы». Алма-Ата. 1964 г. 114 с.
2. Сборник документов и материалов о Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. 124-150 с.
3. ГААО (Государственный архив Акмолинской области). Ф.1. О.1. Д.449. Л.12-17. 89. Оп. 1. Д. 6. Л. 5–7. Ф.89. Д. 159.Л. 183-185. Ф.268. О. 3. Д.29. Л.235. Ф.П-97. О.1. Д.152.Л.6. Ф. 711. Оп.2. Д. 60. Ф.1525. О.1. Д.157. Л.1-3, Ф.912. О.1. Д.72. Л. 107.
4. «Соғыс. Жеңіс. Естелік. 70 жыл. Көкшетау. 2015 ж. 83 с.
5. Абуев.К.К. «Кокшетау. Очерки истории». 1997.
6. Козыбаев М.К. Казахстан – арсенал фронта. Алма-Ата: Казахстан, 1970.
7. Табульденов.А.Н. Депортация и эвакуация населения в Северный Казахстан. Костанай. Костанайская Академия МВД РК им.Ш.Кабылбаева. 2015.

РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Алексеевко Марина

Научные руководители: Жапарова.К.Г., Абдрахманова.С.А., ст.преподаватели,
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

abdraxmanova_s@mail.ru

Во всем мире происходит множество событий, которые влекут за собой разные последствия. Неизменным остается лишь одно – любовь матери и женщины, которая всегда рядом. Наше суверенное государство на всем этапе своего становления каждый раз доказывало нам, что женщина играет важную, если не главенствующую, роль в жизни общества. Если бы не женщина, которая дала нам право жить на этой земле, мы бы никогда не увидели белый свет, не имели множество возможностей для познания этого удивительного мира. Настоящая мать всегда будет заслуживать гораздо большего, чем мы когда-либо сможем ей отдать. Многие люди почитают своих матерей, но ни во что не ставят других женщин: не дают им право голоса, права иметь своего мнения или даже просто самой распоряжаться собственной жизнью. Сейчас мы живем в мире, когда слово «равноправие» смешивается с примитивным понятием «феминизм», но люди просто должны понять простую истину – женщина это не только жена и мать, она также наравне со всеми может вершить великие дела и оставаться примером для подражания многим людям.

В данный момент мы переживаем такое прекрасное время, когда женщина может сама вершить свою судьбу и делами помогать многим людям. По этому поводу Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев, выступая перед студентами «Назарбаев Университета», говорил о значимости женщины в современном Казахстане. "По моему жизненному опыту скажу, что женщина-руководитель, женщина-министр всегда были ответственнее, чем мужчины. Правда, женщины все время борются за равенство, и я не знаю, хорошо это или нет, но у женщины своя роль, а у мужчины - своя", - ответил Назарбаев [1]. Из истории мы можем почерпнуть яркий момент проявления смекалки и дальновидности у женщины, руководящей большим кочевым народом. В данный момент мы говорим о Великой предводительнице царице Томирис, которая смогла отстоять свободу своего народа в борьбе с персидским царем Киром. Существование у предков казахов военной демократии

лишний раз нам указывает на то, что женщина в казахском обществе могла занимать посты государственного управления наравне с мужчинами.

Казахстанские женщины пережили многое за всю нашу печальную историю. И самой трагичной из ее страниц является Великая Отечественная война. «У войны не женское лицо» - так гласит название книги одной белорусской писательницы С.Алексиевич [2]. Действительно, эта жестокая кровопролитная война, в той или иной степени, коснулась семьи каждого советского человека. Самыми смелыми девушками, не побоявшимся посмотреть врагу в глаза, стали наши отечественные героини, которые прожили недолгую жизнь, но подарили нам возможность жить под чистым голубым небом. Такими отважными бойцами стали три знаменитые девушки: Хиуаз Доспанова – первая летчица-казашка, снайпер Алия Молдагулова и пулеметчица Маншук Маметова. Маншук и Алия до последнего вздоха сражались с противником за свое Отечество и были ранены в неравном бою с фашистами. Вернуться на Родину и прожить сравнительно долгую жизнь, в отличие от ее соотечественниц, удалось лишь Хиуаз Доспановой. Отважные и героические действия этих молодых девушек до сих пор находят отражение в памяти каждого из нас, и, что немало важно, является ярким примером того, что, несмотря на свой хрупкий внешний вид, можно совершать большие поступки.

События, которые разворачиваются сейчас, тоже заставляют обратить наше внимание на решительные действия женщин в области политики. Так, к примеру, 28 марта Президент Касым-Жомарт Токаев подписал сразу два Указа: об освобождении Куанышбека Искакова от должности акима Кызылординской области и о назначении главой региона Гульшары Абдыкаликовой. Она является первой женщиной, которая стала акимом региона. Она прошла долгий путь в своей жизни как политического деятеля от начальника отдела Кызылординского областного управления социальной защиты населения до депутата Мажилиса РК. То, что она заняла пост руководителя области на юге нашей страны, породило много споров и сомнений у граждан Казахстана. Ее действия и политика покажет, сможет ли женщина занимать такую высокую руководящую должность или же нет. Если ее планы обвенчаются успехом, то это откроет двери перед другими женщинами, которые смогут стать руководителями областей.

Такими же видными лицами в нашем государстве являются Куляш Шамшидинова - государственный деятель, министр образования и науки РК; Раушан Сарсембаева - доктор политических наук, также кандидат экономических наук; и многие другие. Все чаще мы можем встретить умных и целеустремленных женщин продвигающих свое дело. Влиятельной женщиной, которая занимается в сфере дизайна является Гаухар Каппарова, возглавляющая с 2001 года ТОО «G and G Гламур». Заурбекова Зауре - главный финансовый директор ENRC PLC и в ENRC Казахстан, занимающаяся добычей и переработкой минеральных ресурсов. Они своей заботой о населении и улучшением благосостояния граждан показывают, что женщина и на посту способна «по-матерински» заботиться об окружающих. Ведь не каждый день можно встретить разностороннюю личность, которая способна, помимо домашних дел, быть замечательным руководителем и просто добросовестным работником в своей сфере деятельности.

Значительный вклад в развитие отечественного искусства и культуры вносили великая степная кюйши, композитор Дина Нурпеисова, поэтесса Фариза Онгарсынова, актриса театра и кино Сабира Майканова, певица, Халық қаһарманы РК Роза Багланова, Бибигуль Толегенова, вносят певицы Майра Ильясова, Роза Рымбаева, Роза Майлыкожа, советская и казахстанская скрипачка, музыкальный педагог, профессор, ректор Казахского национального университета искусств (с 1995 г.). Герой Труда Казахстана (2014), народная артистка Казахской ССР (1986), лауреат Государственной премии РК в области литературы и искусства, ректор Академии искусств РК Айман Мусахаджаева, талантливая скрипачка Жания Аубакирова, великие оперные певицы Майра Керей, Нуржамал Усенбаева.

Подводя итог можно отметить, что женщина на любом отрезке времени, всегда будет играть важную и решающую роль в истории нашего государства. Казахская девушка сумеет и отважно сражаться в бою наравне со всеми, также сможет решать дела государственной важности, и, что немало важно, оставаться прекрасным человеком, любящей женой и заботливой матерью. Такая женщина сможет воспитать замечательное поколение с дальнейшими перспективами и большими возможностями. Мы живем в свободной стране, и именно эта свобода дает нам право выбора, право иметь то, что для нас является действительно важным.

Литература:

1. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazarbaev-rasskazal-rol-jenschiny-kazahstanskom-obschestve-209320/
2. С. Алексеевич. Документально-очерковая книга «У войны не женское лицо», М., 2015 г.
3. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazarbaev-rasskazal-rol-jenschiny-kazahstanskom-obschestve-209320/ <https://www.zakon.kz/4478294-velikie-zhenshhiny-kazakhstana.html>
4. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/cto-izvestno-o-pervoy-jenschine-akime-oblasti-396373/
5. <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2019-03/top-10-vliyatelnikh-zhenschin-kazakhstana>
6. <http://nespi.kz/blog/2014/08/27/samye-vliyatelnye-i-krasivye-zhenshiny-kazakhstana/>

ЕРКИН АУЕЛЬБЕКОВ - ГОСУДАРСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ

Аутолипова Е.Е.

Научный руководитель: Жапарова.К.Г., отличник народного просвещения, ст.преподаватель,
Абдрахманова.С.А., магистр гуманитарных наук, ст.преподаватель,
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
abdraxmanova_s@mail.ru , autolipova_97@mail.ru

Посвящается 90 летию со дня рождения.

Историю делают личности. XX век породил целую плеяду ярких личностей в истории Казахстана. Но до сих пор, как мало мы знаем о государственном и общественном деятеле Еркине Ауельбекове. Сегодня, светлое имя Еркина Нуржановича Ауельбекова стало историей, достоянием Республики Казахстан и всего казахстанского народа. За ним большая жизнь, долгий и трудный путь служения родине. Еркин Ауельбеков - это личность опередившая свое время, государственный деятель, внесший неоценимый вклад в развитие таких регионов как Кокшетау, Аркалык, Кызылорда.

Родословная Е.Н. Ауельбекова берет свое начало от известного в Среднем Жузе рода атыгай. От двенадцати ветвей атыгая он относится к роду калкаш. Родился Еркин Ауельбеков в ауле Жанасу района имени Габита Мусрепова Северо-Казахстанской области (бывший колхоз им. Фрунзе Рузаевского района) 22 июня 1930 года. Его отец Нуржан Ауельбекулы был заслуженным учителем, за огромные заслуги в педагогической деятельности награжден орденом Ленина. Еркин Нуржанович окончил Сырымбетскую казахскую основную школу, после - Володарскую среднюю школу с золотой медалью. Затем поступил и с красным дипломом закончил знаменитую Московскую сельскохозяйственную Академию имени Тимирязева, считавшейся в СССР высшим учебным заведением №1. По окончании Академии Еркин вернулся на родину и начал свой трудовой путь главным агрономом Николаевской МТС Октябрьского района, затем через год его назначили директором Николаевской МТС Пресновского района. В 1956 году Еркин Ауельбеков был награжден орденом «Знак Почета», а его коллектив памятным знаменем ЦК КП Казахской

СССР и Совета Министров КазССР. В марте 1957 года в возрасте 26 лет Еркин Ауельбеков уже как опытный и квалифицированный специалист был назначен директором совхоза «Марьевский». Одновременно он занимался разработкой диссертации по выращиванию сельскохозяйственных культур, внедрял в производство достижения науки и передовой практики. Он сам лично заложил делянки в Чаглинской опытной станции, чтобы определить какие сорта пшеницы лучше всего подходят для полей Северного Казахстана. В 1961 году он был назначен первым заместителем председателя облисполкома Северо-Казахстанской области. В то же время он исполнял обязанности начальника областного управления производства и заготовок сельхозпродуктов. В 1963 году Ауельбеков избран вторым секретарем Северо-Казахстанского обкома партии, а в 1964 году назначен председателем облисполкома Северо-Казахстанской области. Звездный час Еркина Ауельбекова пробил в 1965 году, когда он стал первым заместителем министра сельского хозяйства Казахской ССР. В апреле 1967 года Ауельбеков стал министром хлебопродуктов и комбикормовой промышленности Казахской ССР. Особый период его жизни начался в январе 1968 года, в связи с его назначением на должность первого секретаря Кокчетавского обкома партии. Именно в эти годы Кокчетавская область достигла наибольшего экономического и социально-культурного развития, закрепив за собой славу крупнейшего производителя знаменитой целинной яровой пшеницы твердых сортов и других зерновых культур, а также сельскохозяйственных продуктов, входя в первую десятку областей бывшего СССР по этим показателям. Также заметное развитие получили промышленность и строительство. Внедрялись в производство новые технологии и лучший передовой опыт. Именно в тот период, когда во главе области был Ауельбеков, областной центр стал современным административным и культурным центром области, были построены аэропорт и взлетная полоса, способная принимать самые современные самолеты, железнодорожный вокзал, автовокзал, стадион, гостиницы, главпочтамт, здание обкома партии, областная больница современного типа, Дворец культуры им. Ленина, Дом быта, областная библиотека, Дом политпросвещения. Выросли жилые микрорайоны: «Боровской», «Юбилейный», «Центральный» и поселок элеватора. Также в эти годы в городе было высажено наибольшее количество деревьев, кустарников, установлены памятники Ш. Уалиханову, В. Куйбышеву, обелиск воинам, павшим в годы Великой Отечественной войны, заложены аллеи [1, 74-75 с.]. Труд Еркина Нуржановича был высоко оценен правительством, и за заслуги в области хозяйственного и социально-культурного строительства, за особо выдающуюся трудовую деятельность, за внесение значительного вклада в повышение эффективности общественного производства, содействие подъёму народного хозяйства он получил в 1973 году звание Героя Социалистического Труда с вручением ордена Ленина и золотой медали «Серп и Молот» [2, 98 с.]. А чуть ранее в 1970 году Еркин Ауельбеков был избран депутатом Верховного Совета СССР. Особое внимание Ауельбеков уделял кадрам. У него была удивительная способность видеть человека насквозь. Он взрастил многих молодых и подающих надежды людей, верил в них. Подбирая с проницательностью кадры, многих направлял в Тимирязевскую Академию, которую сам когда-то окончил и позже продвигал их в колхозы и совхозы, тем самым воспитывая кадры для будущего времени.

Следующим этапом в его биографии стала Тургайская область с его центром в городе Аркалык. 12 января 1978 года Еркин Ауельбеков был избран первым секретарем Тургайского обкома партии. Область на тот период находилась в тяжелом положении, остро стояли вопросы и проблемы, касающиеся социально-экономического развития. Как прагматичный руководитель и организатор Ауельбеков провел ряд комплексных мероприятий направленных на повышения производственного и хозяйственного развития. Провел работы по благоустройству города Аркалык и строительства новых жилых и административных зданий, аэропорта, нужно отметить, что до сих пор старожилы исчезнувшего с карты Казахстана областного центра с ностальгией вспоминают годы, связанные с именем Ауельбекова. Его бывшие коллеги и современники отмечают что, он

требовал быстрее продвигать проекты, много говорил о проблемах сельского хозяйства, развития райцентров, особенно по закреплению, трудоустройству молодежи. Особое внимание уделял строительству, производству местных строительных материалов. Велики его познания были буквально по всем отраслям экономики, культуры и образования, поразительны деловитость, масштабность, оперативность в сочетании с глубокими теоретическими и практическими знаниями. Внимание к конкретным деталям сочетается одновременно с масштабным подходом к проблемам и реальным воплощением их в жизнь. Многие поражались как бескомпромиссность, требовательность, строгость и принципиальность удивительно уживались в нем с простотой, личной скромностью. Годы руководства Ауельбековым Тургайской областью были годами роста экономики, внедрения передовых технологий во все отрасли народного хозяйства, укрепления дисциплины и порядка, торжества справедливости и законности, истинной заботы о простых людях. Многогранная деятельность Еркина Нуржановича распространялась на все жизненные органы непростого региона. Именно под его руководством Тургайская область из отстающего кризисного региона превратилась в одну из передовых в республике. Спустя семь лет, 22 января 1985 года Еркин Ауельбеков был назначен первым секретарем обкома партии Кызылординской области.

Кызылординская область в связи с его природно-географическим положением являлась в то время одной из проблемных регионов Казахстана. Проблемы, связанные с Аральским морем, космодромом Байконур, вопросы торговли, экологии и здравоохранения требовали немедленного решения. Поэтому на должность руководителя области был назначен Еркин Ауельбеков, обладавший огромным опытом работы в кризисных регионах. Он поставил перед собой и руководством области крупные задачи, направленных на социально-экономическое развитие области. Именно он фактически сделал этот регион нефтяным, тем самым обеспечив его относительное благополучие на десятки лет вперед, при нем на полную мощь заработали Шалкиинский рудник по добыче цинка и свинца и Шиелинское рудоуправление №6 по добыче урана. Он первый поднял на общегосударственный и международный уровень вопрос Аральской экологической катастрофы, инициировал первые государственные решения о ликвидации ее негативных последствий. В частности, стоял у истоков зарождения известного Постановления Совета Министров СССР «О мерах по коренному улучшению экологической и санитарной обстановки в районе Аральского моря», принятого в сентябре 1988 года. Также был инициатором организации прибавления для всего населения области коэффициента к заработной плате за пустынную и безводность. А после ухода Динмухаммеда Кунаева с поста первого секретаря ЦК Казахской ССР он был одним из вероятных кандидатов на пост первого секретаря.

В 1989 году Е.Н. Ауельбеков покинул Кызылординскую область, в связи с назначением его заместителем председателя Комитета по делам Национальностей при Верховном Совете СССР. Даже на фоне незаурядного состава того состава Верховного Совета страны выделялась личность Ауельбекова, став знаковой фигурой того непростого времени, когда, как кометы, возникали и исчезали разного рода деятели: одни оставаясь на века в памяти людей, а другие тихо почил в протоколах Верховного Совета. На этой должности он проработал вплоть до развала СССР. Он мог остаться на солидной должности в Москве, но, как патриот своей Родины, своего народа, по приглашению нового руководства вернулся на родину. С 1991 по 1992 год был советником Президента Республики Казахстан. В 1992 году вышел на пенсию. Находясь на пенсии, он продолжал трудиться. В своем родном ауле. В ауле Жанасу, Ауельбеков создал крестьянское хозяйство, построил животноводческие помещения, типовую школу, привлекал молодежь к занятиям спортом и думал о будущем своей родины. Обладая огромным политическим опытом, он думал о создании новой аграрной партии, работал над её уставом. Однако, к сожалению, 29 января 1999 года Еркин Нуржанович Ауельбеков ушел из жизни. Одним из его завещаний была фраза: «Я оставляю всем свою незапятнанную честь. Это самое большое и бесценное богатство» [3, 7 с].

С его именем связана целая эпоха советского периода в Казахстане. Сегодня он может послужить ярким примером для современных политических деятелей независимого Казахстана. Находясь на ответственных постах, Еркін Нуржанович внес неизмеримый вклад в государственное строительство Казахстана и развитие регионов. Всю свою деятельность Ауельбеков соизмерял с интересами страны и казахского народа, отдавая ей весь свой опыт, знания и силы. Его мудрость и знания чувствовались во всех делах и поступках. Это настоящий человек, гражданин и патриот в истинном смысле этих слов. На примере Еркіна Ауельбекова мы видим государственного и общественного деятеля крупного масштаба и реформатора.

Литература:

1. Ахетова А. Тебе, мой город. Кокшетау., 2005. 74-75 с.
2. Казахстан. Национальная Энциклопедия. Алматы. 2004. -98 с.
3. Тургынбекулы Е. Еркін десе Еркін еді. Жас Алаш. 2014. -7 с.
4. Сын земли. Омск., 2000.
5. Энциклопедия Акмолинской области. Алматы., 2009.

БАУЫРЖАН МОМЫШУЛЫ - БАТЫР КАЗАХСКОГО НАРОДА

Байгали Акмаржан

Научные руководители: Жапарова.К.Г., отличник народного просвещения, ст.преподаватель,
Абдрахманова.С.А., магистр гуманитарных наук, ст.преподаватель,
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
abdraxmanova_s@mail.ru , baiken04@mail.ru

Посвящается 75-летию Победы.

О великом батыре казахского народа я читала не только в книгах, но и наслышана о нем из уст моего дедушки, который был мудрым и начитанным человеком. При жизни дедушка любил делиться со мной не только своими жизненными познаниями, но и историческими фактами и рассказами о героях и батырах былых времен и о героях его времени. Одним из таких героев являлся Бауыржан Момышулы. Момышулы – многогранная и сложная личность, человек со стержнем и непростым характером. Дедушка описывая героя частенько рассказывал, что его характеру были присущи такие черты как упрямство, смелость, отвага, доблесть и честность. О его глубокой внутренней нравственности и импульсивности, мужестве, непреклонности и недостижимости характера свидетельствуют следующие факты. «Уже после того, как состоялся парад Победы, в Колонном зале Дома Советов чествовали героев войны-офицеров, наиболее отличившихся в ратном деле. Иосифа Сталина сопровождал Георгий Константинович Жуков, лично представлявший подчиненных. И вот, когда дошла очередь до Момышулы, Сталин, обращаясь к нему сказал: «Поздравляю вас, товарищ Бауржан Момышев с Великой Победой». На что прославленный батыр ответил, не испугавшись поправить диктатора: «Служу Советскому Союзу, гвардии полковник Бауыржан Момышулы». Говорят, Сталин на эту реплику только криво ухмыльнулся и пошел дальше. И это не единственный случай, когда Бауыржан Момышулы проявлял упрямство своего характера. Он не хотел менять свою фамилию в угоду существовавшим тогда установкам, категорически возражая против окончания «ев». О чем еще в годы войны особо бдительные товарищи докладывали Сталину» [1]. Для многих Момышулы казался грубым и жестким человеком. Он, например, мог выгнать из дома человека, который пришел к нему с личной просьбой посодействовать за него, хотя потом мог помочь человеку, который и вовсе этого не ожидает. Он особенно помогал участникам войны. О заслугах и достижениях Бауыржана можно говорить не переставая. Он не только

герой и участник войны 1941-1945 гг, не только панфиловец, полководец, военный, Герой Советского Союза, но также и высокообразованный человек, личность с высоким творческим потенциалом, писатель в первую очередь. Его перу принадлежат такие произведения, как «История одной ночи», «За нами Москва», «Записки офицера», повесть-биография о генерале И.В.Панфилове «Наш генерал», книга повестей и рассказов «Наша семья», путевые очерки «Кубинские встречи», книга-хроника «Психология войны», рассказы «Я помню их», «Помкомвзвода Николай Редин», «Спина» и др. Большая часть этих произведений была написана опираясь на записки писателя, которые он вел во время войны. Не счесть сколько раз и на какие языки были переведены его книги. Однако сам писатель оставил после себя огромное наследие в виде военной литературы, к тому же он и является родоначальником военного жанра в казахской литературе. Полковник и писатель Бауыржан Момышулы – фигура знаковая для казахской общественной мысли советских времен. О нем писали в книгах и выпускали фильмы. Одним из авторов книг о Бауыржане является советский писатель Александр Бек, написавший свое знаменитое «Волоколамское шоссе». Военные действия, память и мысли Момышулы стали содержанием книги.

Бауыржан Момышулы был не только великолепным стратегом и тактиком, но и потрясающим психологом. Его никогда нельзя было обмануть. Невероятная особенность – он мог посмотреть в глаза и понять то, что ты думаешь. Невозможно было его обмануть или не договорить что-то. Он все равно вычислял это. Не любил бахвальства, подхалимства, угодничества. Презирал все те качества, которые не свойственны хорошему человеку. Он был требователен не только по отношению к другим, но прежде всего в сто крат был требователен к себе. Никогда не пренебрегал своими полномочиями. Ни в коем случае не пользовался служебным положением ради своих интересов и личной выгоды. Он всегда стремился передать знания, опыт, навыки, которыми обладал будущему поколению. В наше время трудно встретить человека, который постоянно, при любых обстоятельствах, нацелен на то, чтобы передать наследие будущему поколению. Отрадно, что именно Бауыржан Момышулы был таким редкостным человеком. По его мнению, соблюдение обычаев и традиций предшественников, является фундаментом нравственности. Момышулы считал, «...что через обычаи, традиции и народные ритуалы в человека впитывается чувство сопричастности к своему народу, зарождается, развивается и крепнет национальная психология, национальный характер». С его мыслями невозможно не согласиться. Я считаю, что именно традиции и уважение к ним помогают почувствовать ответственность за своих сородичей. Традиции несут в себе глубокий смысл. Недаром, мы, казахи, издревле почитаем наши обычаи и с детства учим детей проявлять к традициям уважение. Ребенок должен с молоком матери впитать все благородные качества человека, гражданина и только тогда из него выйдет хороший воин. Также немаловажным фактором является знание родного языка. Можно знать множество языков, быть искусным переводчиком, но мыслить нужно прежде всего на исконном языке своего народа.

У Момышулы всегда был достойный ответ не только врагу, но и собеседнику. Когда Б.Момышулы жил в городе Калинин, в его спальном помещении была фрамуга, частенько в зимние морозы он открывал форточку и спал. Холодный сквозняк незамедлительно окутывал комнату. Однажды в эту комнату зашел солдат и сказал: «Это не место, где спит казах, это место где спит волк». Также был случай в Кубе, когда Момышулы посетил Кубу с визитом Министр Вооруженных сил Кубы Рауль Кастро передал ему привет и сказал: «Будьте в Кубе, как дома, располагайтесь поудобнее, пока я не приеду». На что Бауыржан Момышулы ответил: «Я буду здесь как дома, но никогда не буду забывать о том, что я гость».

Бауыржан Момышулы. прежде всего, не только герой, но и писатель перед глазами которого прошла вся война. Он герой своих произведений. В своих мыслях, в своих книгах он пишет о войне, о правде войны горькой и суровой истине, не щадящей ни одну живую плоть, о войне жаждущей жертв. В своих рассказах он не наблюдатель, он активный

участник. Несмотря на то, что выступает в роли повествователя, на войне он ровно 207 раз выходил в атаку, несколько раз был ранен. Никогда не преклонялся и никому не поклонялся. Если даже преклонялся, то только собственной чести и совести.

Бауыржан Момышулы – прагматик, отважный и умелый. Заслуживший немало наград. Он вобрал в себя лучшие черты казахского национального характера. Об этом «человеке-загадке» написано много, но не сказано все. Несомненно, Бауыржан Момышулы – герой, чье сердце до конца жизни, а это много-немало 72 года билось только для Отчизны, только для своего народа. Человек по истине-легенда, человек по истине своей патриот.

Я понимаю, что между мною и войной прошли десятилетия и с каждым годом все мало тех, кто сражался с врагами за нас, за наше право жить на своей земле. Но народная память сохранит в своем сердце подвиги своих великих сынов и непременно будет помнить и чтить их всегда.

Вечная память героям Великой Отечественной войны!

Литература:

1. Малеев С. Неудобная правда о последнем Герое Советского Союза. М., 2018.

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ О БРАКЕ И СЕМЬЕ

Беркен Ж.К., Карбушева Я.Д.

Научный руководитель: Тленшина Г.М., кандидат исторических наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова,г. Кокшетау
Zhadi815@mail.r

Из всех социальных институтов семья является наиболее важным: в ней удовлетворяется множество общезначимых и повседневных потребностей. Этот социальный институт возник раньше, чем религия, армия и государство. Семья выступает носителем культурных образцов, в ней человек получает основы образования, навыки поведения, социализацию. От устойчивости семьи зависит стабильность государства. Известное изречение Конфуция гласит: «Государство – это большая семья, а семья – это маленькое государство».

В настоящее время институт семьи переживает непростой период: разводы, неполные семьи, гражданские браки, легализация в отдельных странах однополых браков с правом усыновления детей. В условиях глобализации Казахстан не обошли стороной новые веяния и проблемы в сфере семейно-брачных отношений.

В 2012-2014 гг. в Институте философии, политологии и религиоведения МОН РК был выполнен проект «Институт семьи как фактор стабильности общества». Итогом социологических исследований стал вывод о преобладании в Казахстане позитивной тенденции сохранения, упрочения и развития семьи. В то же время выявлены проблемы: сиротство, неполные семьи, малодетность городской семьи и трудности многодетных семей. Но самое главное - разводы. По статистике, каждая третья семья, вступающая в брак, разводится в лучшем случае через 5 лет[1].

Целью нашего исследования было изучение представлений современной молодежи о семье и браке как социальном институте. Мы выдвинули две гипотезы: 1. Семья находится у современной молодежи на одном из приоритетных мест, в структуре жизненных ценностей она занимает лидирующие позиции; 2. Современная молодежь при создании семьи отдает предпочтение альтернативным формам брака.

Эмпирическую базу составили материалы конкретных социологических исследований (далее КСИ), в том числе с участием авторов. Мы использовали методы: общенаучные (анализ, синтез, дедукция, индукция, сопоставление) и специальные (анкета, интервью).

Мы провели письменный опрос в социальных сетях (Instagram, Одноклассники), мессенджере (рассылка по WhatsApp) и по электронной почте. Анкета составлена на сайте «Google Forms».

Характеристика выборки. Объектом исследования стали молодые люди в возрасте 18-45 лет (по версии Всемирной Организации Здравоохранения), проживающие в Казахстане, в том числе студенты университетов и работающая молодежь. Всего был опрошен 171 респондент. Из них 67,6% женщин; 32,4 % мужчин. Возраст 18-30 лет – 92,9%, старше 30 лет – 7,1%. Семейное положение: подавляющее большинство респондентов 78,7% не имеют семью, 11,2% - имеют семью, 6,5% - живут в «гражданском» браке, 2,4% - разведенные. Материальное положение большинства респондентов в целом удовлетворительное (у 51,8% денег хватает на питание и одежду, у 14% - на предметы длительного пользования, 20,7% ни в чем себе не отказывают), но у 9,2% денег хватает только на питание, у 4,3% денег не хватает ни на что (стипендия). По месту жительства: городские – 68,1% (в том жители столицы 3,6%), сельские - 31,9%.

Были проведены интервью с целевым отбором информантов по следующим признакам:

- представители молодого поколения (N=10)
- семейные (N=3)
- холостые /незамужние (N=6)
- разведен (N=1)
- мужчины (N=7)
- женщины (N=3)

Процедура проведения опроса. Анкета «Брак в XXI веке: кризис или эволюция?» включает в себя 7 закрытых и 11 полужакрытых вопросов. Закрытые вопросы касаются общей информации о респонденте или предполагают однозначный ответ («да», «нет», «затрудняюсь ответить»).

В результате проведенного КСИ мы получили следующие данные. Большинство респондентов считают идеальным возрастом для вступления в брак для женщины 21-23 года (52,7%), для мужчины 24-26 лет (61,5%), для рождения детей – 24-26 лет, «когда супруги обретут финансовую независимость» (59,3%). Идеальным количеством детей 72% респондентов считают 2-3, 33, 2% - более трех, только 3% (5 чел.) считают, что достаточно одного ребенка. Данные анкетирования подтверждаются результатами устного опроса.

Так, информант Владимир (21 год, г.Кокшетау, холост) в интервью сказал: «Для меня самым подходящим возрастом для рождения детей является 24-26 лет. В этом возрасте я буду более ответственным и серьезным... Я мечтаю о большой семье, поэтому идеальным количеством детей в семье считаю 5». Информанты Айгуль и Тимур (обоим 25 лет, г.Кокшетау) совместно планируют создать семью в 26 лет и родить трех детей.

Большинство респондентов - 90,5% - отдают предпочтение официальному браку. Только 7,7% проголосовали в пользу «гражданского» и пробного брака. Но в то же время 57,5% респондентов признают необходимым в процессе брачного выбора этап сожительства. В этой ситуации мы видим противоречие, возникшее, вероятно, из-за недостаточной правовой грамотности молодежи. С одной стороны, молодые ратуют за легальный брак, с другой стороны, допускают этап сожительства в процессе выбора брачного партнера.

Казахстанское законодательство не содержит понятия «гражданский брак». Под гражданским браком понимают создание семьи без регистрации брака. Иногда говорят еще проще – «сожительство». П.2 ст.2 Закона Республики Казахстан «О браке и семье» гласит, что признается брак, заключенный только в государственных органах ЗАГС[2].

Позитивной тенденцией мы считаем признание семьи самой важной жизненной ценностью большинством опрошенных (53%). 40 чел.(24,2%) на первое место поставили крепкое здоровье, 14 чел.(8,5%) – успешную карьеру, 13 чел.(7,9%) – материальный достаток. Информанты в своих интервью на вопрос «Что для Вас означает семья?» ответили: «Уверенность в завтрашнем дне» (Айгуль, 25 лет, г.Кокшетау, незамужем), «Стабильность, уют, тепло» (Тимур, 25 лет, г.Кокшетау, холост), «Детский смех в уютном доме» (Ермек, 28 лет, г.Кокшетау, женат, 4 детей), «Уют, дети, запах вкусной еды» (Дмитрий, 21 год, студент, г.Кокшетау), «Гармония, взаимопонимание, любовь, поддержка» (Алина, 19 лет, г.Кокшетау, незамужем).

На вопрос «Ваш идеал семьи» 74,3% ответили «эгалитарная», 24,6% – «патриархатная», никто не ответил – «матриархатная». Значит, даже девушки не поддерживают матриархат.

К однополым и альтернативным формам брака 35,7% относятся негативно, 13,7% – позитивно, 45,8% – нейтрально, 4,2% – затрудняются ответить. Информант Санжар (18 лет, г.Кокшетау, холост) в интервью высказался об однополых браках нейтрально: «ведь каждый человек сам решает, с кем ему быть». К альтернативным формам брака он относится положительно, так как «перед заключением официального брака необходимо узнать подходят ли партнеры друг другу».

Почти половина опрошенных (49,7%) поддерживают межнациональные и межконфессиональные браки, 40,8% – относятся к ним нейтрально и лишь 7,7% (13 чел.) – негативно.

96,4% (162 чел.) считают основой брака и семьи любовь, 1,2% (2 чел.) – расчет. На вопрос «От чего зависит семейное благополучие?» информанты в интервью ответили: «от взаимопонимания, уважения, любви» (Айгуль, 25 лет, г.Кокшетау, незамужем), «от дохода, стабильной работы, любви» (Ермек, 28 лет, г.Кокшетау, женат, 4 детей), «от здоровья, дохода, любви» (Тимур, 25 лет, холост).

Также волнуют молодых финансовые проблемы, которые они считают главной причиной разводов в Казахстане (36,7%). На втором и третьем местах среди этих причин несовместимость характеров (23,5%) и измены (12%). Эмансипацию женщин как причину отметили только 6 чел.(3,6%).

Большинство молодежи(53%) признало, что институт брака в XXI веке переживает кризисные явления, 21,3% – эволюцию, 14% видят системный кризис и 7,9% (13 чел.) – крах. Одновременно о будущем казахстанской семьи 47% высказались оптимистично («будет развиваться, укрепляться»). 22,6% предрекли понижение ее роли в жизни общества, 28% затруднились с ответом, 2,4% (4 чел.) вообще отказали ей в будущем.

Информант Динара (29 лет, г.Кокшетау, замужем, имеет 1 ребенка) на вопрос о будущем казахстанской семьи ответила: «Брак в XXI веке переживает кризисные явления, так как большинство молодежи заиклено на создании карьеры. Я думаю, если молодежь не пересмотрит свои жизненные ценности, то роль семьи понизится, что приведет к демографической проблеме».

Государственная семейная политика в Республике Казахстан получила невысокую оценку молодых. Удовлетворительно – отметили 31,5%, неудовлетворительно – 22%, хорошо – 16,1%, отлично – 5,4%, затруднились с ответом – 25%. Вероятно, четверть опрошенных имеют слабое представление о таковой или сомневаются, что она проводится.

Широкий спектр мнений возник по вопросу «Какие меры Вы предлагаете для поддержки семьи?» Молодые предложили меры: материнский капитал (30,4%), льготы (в том числе государственные программы жилья для молодежи) (20%), детские пособия (17,4%), внедрение в программы образовательных учреждений предмета «Основы семейной жизни» (25%), «поменять мышление, отказаться от пережитков прошлого» (0,6%), создание кейсов сторителлингов об успешных браках (0,6%), устойчивое экономическое развитие и поддержка молодых специалистов (0,6%) .

Анализ результатов нашего КСИ показал их совпадение по некоторым ключевым позициям с итогами НИП ««Институт семьи как фактор стабильности общества»[3]. Так, на вопрос «Что Вы думаете о будущем казахстанской семьи?» ответили «Будет развиваться и укрепляться» соответственно 47 и 46,1%[3]. В обоих проектах большинство респондентов назвали семью главной жизненной ценностью (52,7 и 71,7% соответственно), положительно относятся к межнациональным бракам (49,7 и 63,9%).

Но есть и существенные различия во взглядах респондентов двух проектов, ведь в молодежной субкультуре свои ценности, потребности, интересы. Молодежь больше признает эгалитарную семью (74,3 против 31%), меньше поддерживает патриархатную семью (24,6 против 51%) и считает матриархат анахронизмом (0 против 1,7%)[3]. С другой стороны, молодые более толерантно относятся к однополым и альтернативным бракам, что вызывает тревогу у взрослых.

Проведенное нами исследование позволило определить и позитивные тенденции, и проблемы в сфере семейно-брачных отношений. Позитивными тенденциями являются признание молодежью семьи главной жизненной ценностью, ее нацеленность на создание семьи на основе любви и уважения, рождение детей, построение равноправных отношений. Основными проблемами мы считаем правовую неграмотность большинства молодежи, нейтральное отношение ко многим важным вопросам, таким, как будущее казахстанской семьи, однополые браки. Анализ эмпирических данных выявил противоречие: многие молодые предпочитают официальный брак, но допускают предварительный этап сожительства как некую гарантию успешного выбора брачного партнера. Вторая наша версия: молодые готовы пойти на пробный брак с последующей регистрацией семейных отношений (например, перед рождением ребенка).

Таким образом, наша первая гипотеза подтвердилась. Вторая гипотеза требует дальнейшего исследования.

Литература:

1. Соловьева Г. Счастливая семья - счастливое общество.- Казахстанская правда.- 2014, 18 июля.
- 2.<https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1100000518> . Дата обращения 4.04.2020 г.
3. Соловьева Г. Казахстанская семья – оплот общества и государства//<https://e-history.kz/ru/books/library/read/354#scontent>. Дата обращения 2.04.2020 г.

РОЛЬ И ВОЗМОЖНОСТИ ФИЛОСОФИИ В ПОНИМАНИИ И РЕШЕНИИ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОСТИ

Ермек А.

Научный руководитель: Жусупова Р.К., магистр истории, ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
ganamoon.g00@mail.ru

Тема глобальных дилемм современного века является особо значимой в настоящий момент вследствие этого, восприятие необходимости различия условий, позволяющих гарантированно осуществить и реализовывать имеющийся план экономических действий. Философские проблемы - это постоянный поиск того, что представляет собой социокультурная эпоха, что характеризует отношение человека к миру в данную эпоху и какие чувства есть в его душе. Философия современности выдвинула в качестве наиболее значимых и приоритетных пользователей нашего времени целый ряд глобальных проблем, которые можно объединить в одну-проблему выживания человечества. В ходе решения поставленной задачи из этих и многих других проблем возникла особая область проблем

глобальной философии, которая интересуется мировоззренческими, методологическими и аксиологическими аспектами экологии, демографии и новыми мировыми порядками, футуристическими прогнозами и т. д. Созданием "второй" природы человек производит значительные разрушения в биосфере. Ресурсы жизнеобеспечения земли, такие как почвы, моря, реки и подземные воды, а также воздух окружающая среда больше не может нести бремя цивилизации. Ученые, работающие над этими вопросами, уже приступают к работе из предпосылки, что все национальные и социальные различия между странами и народами не исключают необходимость решения общей проблемы сохранения человеческого рода на Земле.

Достоверно, что философия мобилизует сыграть основную роль детерминированных путей решения общих задач, утвержденных всем международным научным сообществом. Виднейший американский политолог З. Бжезинский, раздумывая о современных глобальных противоречиях мира и путях их разрешения, основное внимание делает на вере людей. З. Бжезинский предполагает, что вера- это «социальный цемент», то есть существенный элемент социальной жизни, поскольку человечество, если оно не во что не верит и подвергаются сомнению, то это непосредственно сходится к распаду общества.

С точки зрения З. Бжезинского, таким объединяющим духовным принципом-верой современного человека должен быть рациональный гуманизм. Рациональный гуманизм - это интернационализм, неприемлемость любой формы тоталитаризма, невосприимчивость всякого рода утопиям, особенно тем, где речь идет о непосредственном решении социальных проблем, опора на научные подходы. Рациональный гуманизм - это такая форма мировоззрения, которая соотносит решение всех вопросов с интересами каждого человека в улучшении жизни и соблюдении своих прав [3; с. 238]

Даже Бахтин, выдающийся советский ученый 20-х годов, отмечал в своей работе "Философия поступка", что теоретическая философия и гносеология абсолютно отличаются от мира человека и его жизни и призывал философию служить человеку.

Философская аналитическая наука открыла общие закономерности развития человека и общества, показала материальную структуру и структуру живых существ, и теперь философия должна показать новое мировоззренческое знание. Мы многого не знаем о великой энергии, которая пронизывает не только космос, но и землю и человека. Почему мы молчим об этом? Мы не знаем этого распределения энергии в биосфере. Мы немного знаем об энергии мысли. Мы просто говорим об этом, однако предметом философского исследования этот феномен еще не стал. Среди нас есть люди с экстраординарными способностями, однако объяснение этому в философии не было представлено, главной задачей которой является человек. Даже И.Кант задавался вопросом, Что такое человек, но давал лишь научное расчленяющее объяснение. Но как-то появляется необыкновенная энергия необыкновенных людей? Такие вопросы также должны войти в круг современной философии. На наш взгляд, философия современного мировоззрения, философия культуры, должна давать или интерпретировать знания прошлых эпох, а также учить мыслить и заставлять собственные знания открывать в себе новые скрытые возможности. Известно, что русский философ

Э.Ильенков способствовал становлению и развитию казахстанской школы диалектики. Вместе с Э.Ильенковым казахстанские ученые во главе с Ж.Абдильдиным несли свою верную и главную любовь к диалектике и ее мыслительной природе. Э.Ильенков сам придерживался в отношении диалектики только идола Б.Спинозы, который впервые, по мнению Ильенкова, дал точное материалистическое определение мышления не как особой деятельности духовной субстанции, а как особой деятельности материального тела. Таким образом, в диалектической школе центром внимания ученых всегда были проблемы мышления, и логика мышления представлялась им как общая и конкретная теория мышления, совпадающая с материалистической диалектикой. По мнению ученых, весь материальный мир не может быть охвачен мышлением, и поэтому проблемы мышления, его

основные формы и законы всегда остаются в лоне философских размышлений подлинной философии. Основные мыслительные формы были объявлены формами реальности. Мыслительные формы были объявлены объективными формами сущности субъективной человеческой деятельности. Такой подход обеспечивал единство диалектики, логики и знания. Э.Ильенков рассматривал единство мышления понятием и бытием, вследствие чего мышление имманентно жизни и не трансцендентно ей. Мышление в этом смысле понимается Э.Ильенковым и его казахстанскими учениками и последователями не только как функция мозга, но и как индивидуальная диалектика и мировоззрение, рассматривающее диалектическое тождество мышления и жизни.

Казахстанская диалектическая школа под руководством Абдильдина Ж. в своих работах освещала историю философии с точки зрения формирования логических категорий как систем мышления и жизненных определений. Казахские диалектики исследовали феномен античной, а также древнекитайской диалектики и ее феноменальное происхождение. Их исследование актуальной истины до сих пор остается, несмотря на различия в деятельности античных и древнекитайских философов общего толка, что диалектическая философия отвечала требованиям развития общества и государства, что в принципе можно пожелать философии Нового времени.

Ученые казахстанской философской школы диалектики говорили о том, что античная философия показала диалектику идеи и материи в чувственном и материальном пространстве простора с пространством души, пространством разума под руководством единого первого принципа. Философская идея Теоцентризма вытеснила Космоцентризм. Следующее за Теоцентризмом мировоззрение возникло с точки зрения диалектики и метафизики. Казахская диалектическая школа всегда подчеркивала положение, что только и во времена античной философии была поставлена вся диалектика соотношения жизни и мышления, поставлен круг всех диалектических проблем, затронуты и освещены все предметы, касающиеся мира, человека и их взаимоотношений. Однако, как нам кажется, с позиций современности, диалектика, основанная древнегреческими философами, воспетая казахстанской философской школой, не могла охватить все жизненные проблемы, существующие между человеком и миром, потому что человек и его мир кардинально изменились. Современная философия должна осмыслить наши дни, дать философскую картину существующей жизни и мышления и вести жизненные прогнозы для современного человека и его общества.

Эта проблема неразрывно связана с новым решением вечного философского вопроса: «Что такое философия?» смысл жизни и предназначение человека. Философия двадцатого века и нынешнего столетия, наряду со всей духовной культурой современного мира стремится помочь человеку в его поисках истины, в обретении настоящего, а не ложный смысл жизни, в поиске своего я и реализации своего творческого потенциала. Современная философия справедливо считает, что наука-это значимый, но не единственный способ познания мира, обеспечение человечества не только достижениями, но и социальным комфортом и личной безопасностью. Более того, она принимает другие концепции, включая эзотерические, мистические или экологические подходы к миру.

Таким образом, современная философия не навязывает миру ни одной картины, выдавая ее за высшую истину. Это наделяет человека свободой в выборе своего мировоззрения.

Литература:

1. Фролов И.Т., Загладин В.В. Глобальные проблемы современности: научный и социальный аспекты. – М.: Международные отношения, 2002. – С. 238.
2. Дунаева Н.Н. Философия. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – С. 125.
3. Фалькенберг, Ричард. История современной философии. 2004

4. Садыков К. А. Социальные и поведенческие науки. 2014.
5. Фролов И.Т. Сущность и значение глобальных проблем. – М.: Знание, 2002. – С. 48.

УНИФИКАЦИЯ И ГОМОГЕНИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ И ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Жүсіп Н.Н.

Научный руководитель: Жусупова Р.К., магистр истории, ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
nuray.zhusupova@mail.ru

Сегодня мир вступил на качественно новый этап своего развития, характеризующим процессы формирования мирового сообщества, всесторонне учитывающий опыт прошлого столетия. Большинство исследователей этот этап обозначали понятием «глобализация» и «идентичность».

Все страны мира в разном качестве вовлечены в эти процессы, суть которого в резком расширении и усложнении взаимосвязей и взаимозависимостей, как людей, так и государств, что выражается в процессах формирования планетарного информационного пространства, мирового рынка капиталов, товаров и рабочей силы, в интернационализации проблем техногенного воздействия на природную среду, межэтнических и межконфессиональных конфликтов и безопасности.

Термин «глобализация» впервые в научной литературе появился в конце 60-х годов XX века. Однако подлинного расцвета данная концепция достигла в первой половине 90-х годов. Глобализация объект изучения многих ученых и людей. Это всепланетарный феномен, охватывающий все сферы общества - экономику, политику, культуру, массовое сознание и т.д. Глобализация ведет к созданию мирового хозяйства качественно иного типа, к усилению взаимозависимости мира, в конечном счете – к формированию нового мирового порядка и планетарного сознания. Глобализация рассматривается как углубление и ускорение всемирных связей во всех аспектах современной общественной жизни, а также интенсификация сознания во всем мире. Одна из основных характеристик глобализации состоит в конверсии знания и опыта, в стремлении к глобальному взаимопониманию [1; с.7].

Предпосылками процессов глобализации явились информационная революция, обеспечивающая техническую базу для создания глобальных информационных сетей, интернационализация капитала и ужесточение конкурентной борьбы на мировых рынках, дефицит природных ресурсов и обострение борьбы за контроль над ними, демографический взрыв, а также усиление техногенной нагрузки на природу и распределение оружия массового уничтожения, увеличивающее риск всеобщей катастрофы. Указанные факты, не смотря на их разнородность, тесно связаны между собой, и их взаимодействие определяет сложный и противоречивый характер глобализационных процессов.

Переход от традиционного общества к современному включает целый ряд взаимосвязанных и взаимообусловленных процессов во всех сферах общественной жизни.

Глобализация сложный процесс, одни люди видят в ней воплощение совершенных форм человеческой социализации, другие – головную боль и источник мировых проблем. Китайская мудрость на этот счет утверждает, что если на вопрос есть два противоположных ответа (да или нет), то истина лежит где-то посередине [1; с.7].

В центре внимания современной науки, в частности философии и социологии, вопросы метафизических и мировоззренческих основ развития современных обществ. Это «цивилизация, околдованная вещами», цель которой максимальное удовлетворение постоянно растущих и меняющихся витальных потребностей. Следовательно, она является цивилизацией гедонистической.

Среди исследований, посвященных этой проблеме, немаловажное место занимают труды представителей Франкфуртской социально-философской школы. Вместе с другими представителями Франкфуртской школы - М. Хоркхаймером, Т. Адорно, Э. Фроммом и другими - большой вклад, ставший впоследствии известным под названием «критической теории», в исследование протекающих в обществе процессов внес Герберт Маркузе. Эта теория не только объясняла социальные процессы, но и инициировала критику существующего общества и поиск альтернативных путей его развития.

Герберт Маркузе (Herbert Marcuse; 1898-1979) - немецкий и американский философ и социолог. один из основателей Франкфуртского института социальных исследований. Формирование взглядов Маркузе происходило под влиянием идей М. Хайдеггера и особенно Г. Гегеля и З. Фрейда. Вместе с тем, проявляя неизменный интерес к учению К. Маркса, Маркузе широко использует его категории и некоторые идеи, интерпретируя их часто в духе современной буржуазной философии и социологии.

С 30-х гг. участвовал в разработке “критической теории”, направленной против культуры индустриального общества (под которым понималось любое современное развитое цивилизованное общество), как несущей угрозу индивидуальной свободе.

В 1964 году вышло первое издание знаменитой книги Герберта Маркузе «Одномерный человек», представляющее собой исследование западной цивилизации, которая, благодаря технологическому прогрессу установила тотальный контроль над человеком во всех формах его жизнедеятельности.

Автор детально рассматривает противоречия современного индустриального общества. Согласно Г.Маркузе, капиталистическое общество начала XX столетия и современное развитое индустриальное общество различаются не только по степени развития, но принципиальным образом. Произошла нейтрализация таких кризисных явлений капиталистического общества, какими являются эксплуатация и наемный труд. Эксплуатация, по его мнению, не исчезла, как и прочие пороки капитализма, хотя в современном индустриальном обществе они уже не играют присущей им прежде роли [2].

Современная индустриальная цивилизация, считал Маркузе, добилась парадоксального эффекта: она усугубила рабство при полном отсутствии у раба осознания собственного рабства. Прогресс в области и науки техники, дошедший в наше время до фантастических вершин, решительно изменил существующее положение. Жизненный уровень возрос, и теперь уже капиталисту-предпринимателю нет никакой необходимости принуждать к рабскому труду угрозой голодной смерти. Он создает такие экономические условия, в которых рабочему не приходит в голову мысль об изменении социальной структуры, и ему остается только активнее включаться в «общество потребления». Единственной заботой трудящихся масс является совершенствование системы потребления. Все это, по выражению Маркузе, создает «паралич критицизма» и «общество без оппозиции»: «Таким образом, - по его словам, - возникает образец одномерного мышления и поведения, в котором идеи, стремления и цели, выходящие по самому своему содержанию за рамки установленного мира суждений и поступков, оказываются либо отвергнутыми, либо сведенными к языку этого мира. Они переопределяются рациональностью данной системы и ее количественной экстенсией» [2](#). Человек теряет присущее ему (как человеку) критическое измерение и сохраняет лишь измерение, отвечающее устремлениям его потребительского сознания [2].

Человек, утверждает Маркузе, находится в кульминационной точке отчуждения. Но парадоксальность положения в том, что, по мнению автора «Одномерного человека», эта отчужденность вошла в жизнь современного человека незаметно, и он не ощущает ее присутствия. Ему не с чем бороться, он не протестует, не ищет выхода; отчуждение вошло в его привычки, в тип поведения и мышления, стало как бы его второй натурой. Такого, если верить утверждениям Маркузе, еще не было: современный капитализм сделал отчуждение *естественным* состоянием человека[2] .

Маркузе исходит из принципа рациональности как наиболее характерного признака современной общественной жизни. Этот принцип, по его мнению, претерпел за последние десятилетия радикальные изменения, так что говорить о нем в наше время можно только учитывая его нынешнюю специфику.

Маркузе предлагает проект общества будущего. В новом обществе, в котором эстетика является производственной силой, такая трансформация мира приведет к реальности, сформированной эстетическими чувствами человека. Эстетический мир (Lebenswelt) у Маркузе подразумевает гармонию человека с природой, форму реальности, имеющую новые цели, где действительность станет делом искусства. В таком мире искусство должно превратиться в производственную силу материальной и культурной трансформации. Это означает, что искусство будет существенным фактором, оказывающим влияние на формирование качеств, предметов, «внешности» [2].

Новая реальность, которую призван построить эстетический ethos, в которой научно-технические достижения и интеллектуальные возможности являются залогом создания нового свободного общества - общества, в котором техника преобразовывается в искусство, а искусство создает реальность: «эстетика может превратиться в производственную силу» утопична. Утопическую картину общества будущего, так же как и утопическую теорию революции, можно считать главным компонентом творчества Маркузе. Это логично, т. к. критическая теория общества подразумевает представление об иной картине будущего, пусть даже утопической, каковой новая реальность Маркузе и является [2].

Утопические концепции Маркузе неоднородны и требуют дальнейших исследований. Но, несмотря на свою очевидную утопичность, они интересны и в них содержится ряд важных гуманистических соображений, которые актуальны и в наши дни.

Современное общество основывается на преобладании целерационального социального действия. Технологической базой современного общества является промышленное производство, что обуславливает быстрое развитие науки и техники. Городское население в современном обществе преобладает над сельским, социальная структура такого общества приобретает открытый характер, появляются возможности для горизонтальной и вертикальной социальной мобильности. Ролевые функции в современном обществе дифференцированы, а основные сферы жизнедеятельности секуляризированы, т.е. освобождены от религиозного влияния. Власть и управление в современном обществе рационализированы. В целом это общество обладает мощным потенциалом саморазвития.

Значительные изменения происходят и в функциях государства. В условиях глобализации общество испытывает возрастающие перегрузки, вызываемые ослаблением или разрывом традиционных экономических и социальных связей, дифференциацией социальных слоев, межэтническими и межконфессиональными конфликтами. Отсюда наблюдается усиление исторической роли государства как гаранта политической и социальной стабильности, призванного обеспечивать, прежде всего, необходимую помощь наиболее нуждающимся категориям населения и защищать общество от волны насилия, преступности и террора, приобретающего глобальные масштабы.

Таким образом, глобализации как объективный процесс сближения, интернационализации, взаимозависимости во всех сферах жизни стран и народов нашей планеты.

Литература:

1. Бейсенова Г.А. Проблемы глобализации и идентичности. Учебное пособие. – Алматы: PRINTS –S, 2009.- 204 с.
2. <http://anthropology.ru/>. Хинтибидзе Ц.Ч., Горозия В.Е. Маркузеанская критика западной цивилизации // Человек. Государство. Глобализация. , Выпуск 3 / Сборник философских

статей. Под ред. В.В. Парцвания Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2005. С.279-295.

3. Багиров А. Интернет в международных отношениях.//Международная жизнь.1999г. № 8-9.

4.Гладкий Ю.Н. Глобалистика: трудный путь становления // Мировая экономика и международные отношения. 1994. №10. стр. 104-116.

5.Н.Иванов. Глобализация и проблема оптимальной стратегии развития.//Мировая экономика и международные отношения. 2000г. №2 стр. 15-19; №3 стр.12-18.

ҰЛЫ МАМАНДЫҚ – ҰСТАЗДЫҚ!

Қарасай Балнұра

Ғылыми жетекшілер: С.А. Абдрахманова, К.Г. Жапарова, аға оқытушылар

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

abdraxmanova_s@mail.ru, balnura_karasai@mail.ru

«Ұстаз – ұлы есім»

М.Әуезов.

«Мамандықтың бәрі жақсы, қабілетіңе қарай таңдай да, талғайда біл»-деп, ғұламалар айтқандай мамандықты таңдай білу де дұрыс өмір сүрудің сәтті бастамасы. Кей таңдаған мамандық бойынша жұмыс біреуге өмірінің мәні болса, біреуге көтере алмайтын жүк есебінде болады. Дұрыс таңдаған мамандық бойындағы табиғи қабілетінің ашылып, өмірде мақсат қойып, жоспарлы жұмыс жасап, дұрыс тіршілік етуіне, тиянақты өмір сүруіне қолдау жасайды. Мамандыққа дұрыс таңдауды қалай жасаймыз? Болашақ мамандық ұнамды болуы керек, қызықты болуы қажет.

Мамандықты дұрыс таңдау - жеке тұлғаның табысты болуының негізгі шарты ғана емес, қоғамның да дамуының айқындайтын факторы. Қазіргі мектеп түлектеріне жаңа талаптар қойылуда: олар ақпарат әлемінде жол таба білу, шығармашылықпен ойлай білу, өз бетімен шешім қабылдап, жауапкершілікпен қарауды білуі, функционалдық сауатты болуы сияқты қабілеттері сұраныста. Менің мамандық қалауым мұғалімдік болды. Мұғалімдер барлық мамандық иесін тәрбиелейді. Ұстаз – білім мен ғылымның жемісінің дәмін тарттыратын, армансызға арман ұялатып, қанатсызға дарын қанатын бітіретін ғажайып күш иесі. Ұстаз берген тәрбие әрбір шәкірттің өміріне жол сілтейтін шамшырақ. Ел қорғаған батыр да, ғалым да, жезтаңдай әнші де, ғарышкер де, данғайыр ақын да, құрыш білекті құрылысшы да, мал бағып тер төккен шопан да, әкім де бәр-бәрі ұстаздан білім алып, тәлім-тәрбиенің бесігінде тербелген. Барлық адам ұстаз алдында құрметпен бас иеді. Қиындығы мен қызығы қатар тұрған, жауапкершілігі жоғары бұл мамандық – ұстаздық екені баршамызға аян.

Сөзден жыр кестесін өрген Ғафу Қайырбеков ұстаз деген сөздің анықтамасын дәл берген:

Ұстаз болу – сезімнің ақындығы,

Ұстаз болу – жүректің батырлығы,

Ұстаз болу - мінездің күн шуағы,

Азбайтұғын адамның асылдығы.

Оқушыға білімнің теңізінен маржан тергізу үшін, ұстаздың бойында осы төрт қасиет табылуы қажет. Қазіргі ғылым мен техниканың толассыз, ақпараттық инновацияның жедел дамыған кезінде білімді, ізденгіш шәкірттерге білім беріп мұғалім болу оңай мәселе емес. Бұл жағдайда ұстаз эрудитті заман талабындағы маман бола алуы аса қажет. Жаһандану заманында ұлттық бәсекеге қабілетті, рухы биік ұрпақ тәрбиелеу жаңа қоғам мұғалімінің еншісіне тиіп отыр. Бәсекеге қабілетті болудың көрсеткіші – білім деңгейімен өлшенеді.

Сондықтан, әлем білім кеңістігіне кірігіп, білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру кезек күттірмейтін мәселе.

Мен биыл білім атты теңіздің айдынына өз садағымнан найзамды қададым. Атқан найзам бақытыма орай сұлу, көркем, жер жаннаты Көкшетауға қадалды. Табиғаты көркем, адамзаттың арманы болған сұлу Көкшеде білім алу екінің бірінің қолы жетпес бақыт. Даңғайыр алып тұлға Сакен Сейфуллиндей асылдарды дүниеге әкелген киелі аңыз мекен сұлу Көкше емес пе? Осы киелі мекенге білім алуға Сыр өңірінен келдім. Қызылорда қаласындағы саулетті, жаңа ақпаратты инновациялық технологияға негізделген №144 орта мектептен, талабы таудай аяулы ұстаздарымнан білім нәрін сусындаған үздік шәкірт болдым. Болашақта ел үмітін ақтап мәртебелі мамандық иесі боламын. Таңдауым мұғалімдік мамандық, тарих пәнінің мұғалімі болуға өз жүрегіме ұсыныс жасадым. Менің мамандықты таңдауымның мынадай себептері болды:

- Осы бағыттағы пәндерден жоғары баға көрсеткіші;
- Өз өмірімді қызықты, құштарлы етіп өткізу;
- Адамдарға пайда тигізу;
- Мамандықтың сыртқы сипатты қызықтырады (саяхаттау мүмкіндіктері);
- Білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру (оқушының функционалдық сауаттылығын арттыру, үш тілділік).

Ұстаз- бұл тек менің мамандығым ғана емес, бұл менің жанымның жағдайы. Біздің елімізде педагогтің рөлі мен маңыздылығы әділетсіз төмен, сондықтан бүгінгі таңда бұл мәселе өте өзекті. 2019 жылы 30 желтоқсанда Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды. Жаңа заң тарихи құжат болып табылады, өйткені ол барлық педагогтардың құқықтары мен қызметін қорғайды.

Тарих – дәуірдің дамуын, тыныс алуын толассыз сағат тіліндей үздіксіз сыртылдап цифрлар және фактылармен тайға таңба басқандай белгілеп, тарих қойнауына маржандай тізетін ғаламат, қызық ғылым. Сондықтан болашақ мамандығымды мақтан тұтамын. Мақсатым ғылымның қыр-сырын игеру, тәжірибемде игілікке пайдалану.

Ұлы ағылшын ағартушысы Уильям Уорд: «жай мұғалім хабарлайды, жақсы мұғалім түсіндіреді, керемет мұғалім көрсетеді, Ұлы мұғалім шабыттандырады»-дейді. Мұғалімнің бәрі ұстаз бола бермейді, үлкен тәжірибе, сарқылмас еңбек жолының арқасында зиялы ұстаз болады.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы Білім туралы Заңы.
2. ҚР «Педагог мәртебесі туралы» Заңы. 27 желтоқсан 2019 ж. № 293-VI.
3. И.П. Андриади Педагогикалық шеберлік негіздері. М., Изд.центр «Академия».1999.

МОЕ ПРИЗВАНИЕ – ПЕДАГОГ!

Овсянникова Александра

Научные руководители: Жапарова.К.Г., отличник народного просвещения, ст.преподаватель,
Абдрахманова.С.А., магистр гуманитарных наук, ст.преподаватель,
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
abdraxmanova_s@mail.ru , alexandra.dfg

*«Что может быть честнее и благороднее,
как учить других тому, что сам наилучшим
образом знаешь»
М.Квинтилиан.*

Трудно ли быть педагогом? Этот вопрос сродни вопросу: «Трудно ли быть человеком?».

И каждый час, и каждую минуту
О чьих-то судьбах вечная забота.
кусочек сердца отдавать кому-то,
такая вот у нас у всех работа.

В.Беляков.

Нередко задаюсь вопросом: почему я выбрала профессию учитель ? Возможно – это моя судьба. Моя мама долгое время проработала учителем начальных классов. Поэтому работа педагога для меня не была тайной за семью замками. А может быть просто стечение обстоятельств. Наверное, то, и другое. Ведь сама осознанность того, что я хочу преподавать, появилась еще в начальной школе.

У каждого человека был хоть один учитель. Сначала это наши родители, потом, воспитатели в саду, учителя в школе, преподаватели в университете. Список можно продолжать вечно, это и кураторы и тренеры, ведь человек всю жизнь чему-то учится. Но есть люди, у которых призвание быть учителем, которые отдают себя без остатка. Великий педагог Г.Песталотти, сказал: «Если не любить, то не имеешь права воспитывать». Действительно, любовь педагога к детям – это любовь не к избранным детям, а к каждому – спокойному и неугомонному, к вежливому и неочень, к покладистому и трудному. Уже сейчас, на пути к деятельности педагога, я решила, что в моей работе первичным должно быть добро. А это значит, что я должна быть доброй, требовательной, но не придирчивой, быть для детей в какой-то степени другом.

Цель преподавателя не столько дать знания, но также взрастить гуманную, интеллектуальную личность, способную взирать на мир сквозь призму не столько своего видения и эго, но также с философии ближних и окружающих. Личность поначалу только - сие произведение скульптора, вобравшая в себя все и по-немногу, нечто от бога, нечто от отца с матерью, что-то через окружения, от уроков жизни, но педагог, пожалуй, в этой иерархии преимущественно значительная часть в прекрасной жизни ребенка, ибо он и есть основной создатель вашего чада. Безусловно, всегда будет зависеть от того какой-никакой источник применяет автор в своей работе, какие его технологии и какая его техника. Родитель – тоже педагог, но его задача дать максимум тепла и любви, что тоже само собой в современном ритмичном мире непосильная наука.

С каждым моим новым шагом я больше убеждаюсь в своем правильном выборе профессии. Профессия педагога не только почетна и вызывает уважение, но и возлагает на меня большую ответственность перед родиной, перед обществом. Мое стремление как и педагога и учителя научить любого ученика искать и находить полезное, быть в поиске, развиваться, то есть, стать лучше чем вчера. Я вижу свой выбор правильным. Потому что мне всегда была понятна одна истина: только серьезно увлеченный своими интересами,

может стать превосходным мастером своего дела, нужно лишь помочь себе в практике, уметь поставить перед собой правильную цель. Нет лучшей формулы для совершенного учителя, чем мотивация его учеников и действенность его методики, что суммарно органично воздействует на общий уровень знания учеников. В моих глазах и в моем понимании, учитель всегда был неким идейным вдохновителем, оратором, призывающим своих учеников идти к своей цели, добиваться поставленных задач и всегда идти вперед. Педагог всегда тот, за кем можно следовать, тот, чьим словам нужно внимать. И сейчас я нахожусь на пороге достижения своей цели и своей мечты.

Главное предназначение человека решившего посвятить себя работе с детьми, заключается в том, чтобы помочь своим воспитанникам пройти трудный путь становления. Не сформировать личность, а создать условия для реализации ее способностей, не указать проторенный путь познания, а помочь найти свою, пусть даже узенькую и труднопроходимую тропу. Не тянуть за руку на гору, находясь на ее вершине, а помочь преодолеть ее, вовремя подставив плечо.

Педагог – это не только моя профессия, это мое состояние души. В нашей стране роль и значимость педагога несправедливо низка, и поэтому на сегодняшний день эта проблема очень актуальна. 30 декабря 2019 года Глава государства Касым-Жомарт Токаев подписал закон Республики Казахстан «О статусе педагога», тем самым повысив статус всех учителей страны. Объясняя такое, охота сказать, что статус преподавателя отнюдь не возвысится в отсутствие усилий самого педагога. В случае если преподаватель истинно заслуженный уважения, истинно дающий значимые и верные знания, истинно влюбленный в своё мастерство, то у него и без того сыщутся почитатели, чтящие его. Новый закон является историческим, так как он защищает права и деятельность всех педагогов. Мне хотелось бы, чтобы молодое поколение научилось уважать и прислушиваться к своим педагогам. Они наши наставники, наши путеводители. К сожалению, сейчас мы видим обратную картину. Но я верю, что в скором времени все изменится, и я, будучи педагогом, не столкнусь с недопониманием своих учеников. Я верю, что у меня получится справиться с этой, непосильной на первый взгляд задачей. С большой уверенностью могу сказать, что приложу все свои усилия, чтобы стать высококвалифицированным педагогом. Мечтая о своей профессиональной деятельности и, несмотря на трудности и сложности в сфере образования, я хочу подметить один немаловажный факт, профессионализм педагога - в руках самого педагога.

Литература:

1. Закон об Образовании РК от 2007 года.
2. Андриаи И.П. Основы педагогического мастерства. М., Изд.центр «Академия».1999.
3. Закон Республики Казахстан «О статусе педагога» от 27 декабря 2019 года № 293-VI.

ИДЕИ АЛАШ И ДЕМОКРАТИЯ
(исторический аспект)

Абуталибов А.Б.

Научный руководитель: Шарипов А.А., магистр гуманитарных наук,
ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
abutalipov.aslan@mail.ru

Формирование новой исторической культуры делает актуальной задачу переосмысления принципиальных исторических событий и явлений нашей истории, подвергая их глубокому анализу и изучению. В истории Казахстана к таковым относятся зарождение и деятельность демократического движения Алаш. В XX веке в истории казахского народа и Казахстана происходили события, последствия которых отражаются и сегодня. Одним из ярких моментов той эпохи является создание движения «Алаш». Это один из поворотных моментов в истории национального демократического движения казахского народа, именно в этот период были заложены основы становления национальной государственности и независимости. Также эта эпоха представлена целой плеядой ярких личностей - Алихан Бокейханов, Мустафа Шокай, Мухаметжан Тынышпаев, Мыржакып Дулатов и других сынов казахского народа. Именно в идеях движения Алаш лежат истоки национальной демократии и фундамент государственности, которые мы на сегодняшний день пытаемся превратить в жизнь. Лишь глубоко исследовав эту тему можно понять, что в политическом плане алашская интеллигенция сильно опиралась на демократические основы, которые и по сей день актуальны. Имеющийся демократический потенциал, основой которой служила степная демократия, которая складывался на протяжении веков, реализовался стараниями и деятельностью алашской интеллигенции.

Общественный подъем в Российской империи и другие события в истории казахского народа произошедшие в начале XX века стали закономерным толчком к формированию казахской демократической интеллигенции, среди которых выделяются Алихан Бокейханов, Мустафа Шокай, Ахмет Байтурсынов, Мыржакып Дулатов, Мухаметжан Тынышпаев, Жажанша и Халель Досмухаммедовы. Им удалось сформировать мощный демократический потенциал, который можно реализовать и сегодня, в независимом и суверенном Казахстане. В 1917 году это были целеустремленные, глубокопросвещенные, духовно сильные, всесторонне развитые эрудиты, с твердыми политическими убеждениями. Конечно, нельзя не упоминать знаковую фигуру казахской интеллигенции Алихана Бокейханова, к этому времени зрелого, опытного и дальновидного политика, общепризнанного, политического и духовного лидера казахской интеллигенции. Алихан Бокейханов прошел долгий и трудный путь защитника интересов казахского народа. Вокруг него объединилась большая часть казахской интеллигенции. Именно под его влиянием они выступали поборниками национальных интересов казахского народа. Бокейханов благодаря своему характеру и способностям, смог в тяжелые годы, стать лидером нации, духовным и политическим наставником, который сумел направить большую часть казахской интеллигенций на путь демократических преобразований. В решающий момент, в декабре 1917 года они совершили важное историческое событие в истории нашей страны – создали либерально-демократическую партию и автономию «Алаш».

Становление национальной демократии проходило в тяжелейших условиях, это первая русская революция 1905-1907 годов, февральская и октябрьская революции 1917 года. Первоначальным этапом на пути к демократическому движению стало

дореволюционный период, когда формировалась казахская интеллигенция и их первоначальная общественно-политическая деятельность в конце XIX – начале XX веков. Многие будущие лидеры Алаш-Орды, тесно познакомились с русской и мировой общественной мыслью. Под влиянием общественно-политического подъема в Российской империи, образованная казахская интеллигенция накопила огромный потенциал в разных сферах общественной жизни, который вскоре повлиял на бурный рост национального самосознания. Многие из них были свидетелями колониального гнета царской России, административного произвола, происходящего в казахской степи, осознали положение своего народа, и это стало определяющим фактором в формировании их политических взглядов. Вскоре среди казахской интеллигенции произошел идеологический раскол, после которого ведущие и решающие позиции остались за деятелями Алаша, то есть либерально-демократической настроенной интеллигенцией. О готовности к существенным изменениям, к новым политическим и общественным инициативам говорит и создание молодежных организаций и газет, таких как «Бірлік», «Алаш», «Сары-Арқа», «Бірлік Туы», «Ұран». То есть деятели Алаша мобилизовали все ресурсы и возможности для донесения своих демократических идей до народа, на страницах газет открыто говорили о проблемах казахского общества, выдвигали свои предложения в решении проблем.

Нужно отметить, что время диктовало условия деятелям Алаша, и они поняли о необходимости решительных действий в сфере национального самоопределения и выбора политической системы. Решительными шагами казахской интеллигенции стало проведение I – го общекзахского съезда 21-26 июля 1917 года в г.Оренбург, решался вопрос о создании национальной автономии. Следующим важным моментом становится публикация в газете «Казах» 21 ноября 1917 года программы партии «Алаш» составленной А.Бокейхановым, А.Байтурсыновым, М.Дулатовым, А.Биримжановым, А.Жундибаевым и другими политическими деятелями движения Алаш. В ней были определены основные цели и задачи «Алаша», выдвинуты в действительности реформаторские идеи, направленные на модернизацию и преобразование казахского общества. Здесь важным моментом нужно считать, что задачи партии носили явно демократический характер. Это всеобщее избирательное право, свобода и права человека, в том числе равенство всех наций и языков, система управления государством «президент-парламент-правительство», светское государство, национальное самоопределение, то есть национальной автономии в составе Российской Федеративной Демократической парламентской республики. Если провести сравнительный анализ программы партии «Алаш» и Конституции Республики Казахстан, то можно заметить то что многие положения программы Алаш объективно нашли свое воплощение в Конституции Республики Казахстан. Это положение о унитарном и светском государстве, свобода выбора и слова, положение о том, что главной ценностью являются человек и его интересы. Например в программе партии Алаш есть такой пункт: «Всем, кто живет среди казахов, гарантируются их права. Во всех учреждениях автономии Алаш представители всех наций должны быть представлены пропорционально. В составе временного совета «Алаш Орда» было выделено другим национальностям. То есть партия Алаш стремилась к межэтническому единству и согласию, которого мы достигли за годы независимости. Это говорит о реальном стремлении к демократическим принципам. Отсюда можно сделать закономерный вывод, что в целом эти идеи в будущем стали платформой для создания и развития в Независимом Казахстане демократического строя. Цели и задачи деятелей Алаш осуществились спустя десятки лет. Это говорит о том, что идеи демократии, явно не чужды казахской общественно-политической мысли. Возникает вопрос можно ли превратить в жизнь наиболее актуальные демократические идеи партии «Алаш» сегодня, в XXI веке, в независимом Казахстане? Ответом на вопрос могут послужить насыщенность политических процессов происходящих в стране, создании новой политической казахстанской идеологии. То есть нереализованные демократические идеи движения Алаш, вполне закономерно могут найти свое превращение в жизнь в сегодняшний день. В книге «В

потоке истории» Первый Президент Казахстана - Елбасы Н.А.Назарбаев отметил следующее: «В начале XX века задачу выработки казахской национальной идеи взяла на себя духовно-интеллектуальная элита, выдвинувшая идею национальной консолидации. ...Сам факт создания национальной политической организации в нашей отечественной истории не до конца осознается. Тем более что многие положения, в свое время выдвинутые руководителями партии «Алаш», востребованы и сохраняют свое значение и поныне. Это была не националистическая, а патриотическая организация, которая ставила своей целью постепенную трансформацию казахского общества и ее адаптацию к современным реалиям»[1]. Таким образом, деятельность движения Алаш стало одним из первых этапов конституционного развития Казахстана. Соответственно, нужно признать, что современные демократические приоритеты есть часть огромного наследия движения Алаш.

С целью демократических преобразований, правительство «Алаш-Орда» выбрала наиболее реальные и прагматичные направления. Были изучены проблемные вопросы общества того времени, касающихся разных сфер жизни общества, таких как экономика, образование и культура. Перенимался опыт западных стран. Это было связано с широким кругозором, политическим опытом деятелей Алаш. Представители казахской интеллигенции в период формирования их мировоззрения стали свидетелями крупных событий общественной и государственной жизни империи, рождения политических партий и организаций в России. Стремление соединить традиционализм с началами западной демократии, достижениями общечеловеческой цивилизации в жизни казахского общества было, пожалуй, наиболее их характерной чертой» [2]. Алихан Бокейханов и ряд его соратников считались последователями русской демократической интеллигенции. Основной преградой для осуществления преобразований являлась стремительность изменений политических ситуаций в России, недостаточность ресурсов сил, Гражданская война, так как активная фаза боевых действий в 1918 году перенеслась на территорию Западной Сибири и Казахстана. В этих условиях, осуществление не только демократических преобразований, но и сама консолидация казахского народа становилась невозможной. Но стоит отметить, что алашская интеллигенция строила политические отношения с Комучем и Временным Всероссийским правительством вполне на равных условиях, а затем и с Советской властью, до последнего отстаивая свои интересы в вопросах о типе государственного устройства и национальной автономии. Алаш Орда, в быстро меняющихся условиях, проводила многовекторную политику по отношению к разным политическим властям и правительствам, возникших на руинах бывшей Российской империи.

Алашская интеллигенция старалась продвигать национальные интересы через институты советской власти. Но и советская власть воспользовалась имеющимся потенциалом и авторитетом алашской интеллигенции в своих целях. Так например, Ахмет Байтурсынов стал членом РКП(б), одним из руководителей края и организаторов Казахской автономии. Алимхан Ермеков, Халель Габбасов, Асфендияр Кенжин и многие другие провели колоссальную работу по определению границ и создания казахской советской автономии.

В чем особенность движения Алаш для казахстанской демократии? В процессе политических потрясений начала XX века, движение Алаш дала толчок к стремительному росту демократических движений, выдвинула на передний план демократические ценности, можно с полной уверенностью заявить, что деятели Алаш совершили переворот в общественно-политической сознании казахского народа в XX и XXI веке. Движение Алаш стало первым демократическим опытом в истории Казахстана, которое непременно должна послужить крепким фундаментом для установления демократического строя в Казахстане. Именно движение Алаш открыто заявило о казахской государственности, о демократических ценностях, которые считали необходимым казахскому народу, отстаивая их в тяжелых условиях. И сегодня, в XXI веке идеи Алаш живы и представляют большую ценность для казахстанского общества и некоторые демократические идеи Алаш актуализируются на фоне

политических процессов происходящих в Казахстане. Все это наша реальная история и очень важна для демократизации политических процессов в нашей стране. Сегодня казахстанцам необходимо и важно изучить и понять смысл демократического опыта движения Алаш, для решения важных задач в современном Казахстане.

Литература:

1. Н.А.Назарбаев. «В потоке истории». Алматы. «Атамұра». 1999. – 298 с.
2. Аманжолова Д.А. «На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана». Алматы. «Таймас». 2009. – 412 с.
3. Аккулулы.С. Демократическое самоуправление в степи. «Спектр». 2016. 21 декабря. С.8.
4. Алаш. Алаш Орда. Энциклопедия. Алматы, 2009. С.544-545.
5. Аманжолова.Д.А. «Исторический смысл демократического выбора». Алматы. «Таймас». 2013. – 400 с.
6. Габдуллин Бигельды. «Великое кочевье. О тех, кто строил государство». Историческое эссе. Алматы. «Эдельвейс». 2011. С.132.
7. Е.Әбдешев. «Алаш Орда» Министрлері. Министры «Алаш Орды». Алматы, 2008. С.114-115.
8. История Казахской ССР В пяти томах. Том 4. Алматы, 1977. С.433.
9. Казахстан. Национальная энциклопедия. Гл.редактор Б.Аяган. Алматы. «Қазақ энциклопедиясы». 2004. С.167-169.
10. Кенжетаяев Б.А. Казанские учебные заведения и процесс формирования казахской интеллигенции в середине XIX - нач. XX вв. Издательский дом «Пиф». 1998. С.87-90.
11. Койгелдиев М. «Алаш қозғалысы». Книга 1. Алматы, 2008. С.426-451.
12. Сәрсенбай.Ү.Қ. «Қазақ интеллигенциясы мәдени феномен ретінде». Көкшетау. 2012.
13. Тілепов Е. Қамзабекұлы Д. «Алаш қозғалысы. Энциклопедиялық анықтамалық». Алматы, 2014. С.528.
14. Қамзабекұлы.Д. «Алаш арқауы». Зерттеу, мақалалар. Алматы. Қазақ энциклопедиясы. С.37.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КРАСНОГО КАРАВАНА В ПЕРИОД ГОЛОДА 1920-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Капарова К.А.

Научный руководитель: Карсакова Г.Б. магистр истории
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова
Akamilia090501@bk.ru

Резкий упадок земледельческих и скотоводческих хозяйств 20-е годы XX века в Киргизской (Казахской) АССР объясняется целым рядом причин, из которых важнейшими факторами, создавшими кошмарную картину голода в Киргизской республике являются: это гражданские войны с 1917 по 1920 год, во время которых губернии республики служили ареной военных действий, масса населения, вовлеченная в войну была оторвана от плуга, лучший рабочий скот погиб, будучи загнан в степи от бескормицы или употребления в пищу, политика военного коммунизма проводимая большевиками, а также природно-климатические условия, вызванные сильной засухой и джумом в казахской степи.

Гибель скота особенно у киргизского степного населения от так называемого «джута»(1920) от недорода трав и почти полного отсутствия борьбы с эпизоотиями, объясняющейся недостаточностью средств.

Убыль скота по сравнению с 1917 годом выражается в следующих цифрах:

Наличие в тысячах				Сокращение к 1917 г. в % отношении	
Годы	1917	1920	1921	1920	1921
Кол-во голов скота	29700	9700	6200	67%	83%

По сведениям Кирнаркомзема, Наркомпрода и Кирстатуправления из семи губерний республики пять были голодающими. Территория голодного бедствия распространялась на Оренбургскую, Кустанайскую, Актюбинскую, Уральскую, Букеевскую губернии и самостоятельный Адаевский уезд с общей территориальной площадью в 1048100 кв. верст и населением в 2653300 человек. [1, с.149]

В этот период для оказания необходимой и неотложной помощи голодающему населению Киргизской АССР было решено направить в бедствующие регионы специально сформированную гуманитарную экспедицию, которая известна в истории как Красный караван. Экспедиция была создана по решению II съезда Советов Казахской АССР, являясь специфической формой политической работы среди казахских трудящихся. Первый красный караван ЦИК Казахской АССР был сформирован в апреле 1922 г. под руководством видного партийного и государственного деятеля Казахстана Алиби Джангильдина. За время с 20 мая по 9 августа 1922 года караван прошел путь от Оренбурга до Семипалатинска, через Орск, Тургай, Атбасар, Акмолинск, Петропавловск, Павлодар, Каркаралинск. Он останавливался в 37 аулах 26 казахских волостей. Караван также посетил промышленные очаги это Спасский завод и Экибастузские копи.

При караване действовало бюро жалоб из полномочных представителей наркоматов юстиции, внутренних дел и государственного политического управления. Всего в экспедиции было 44 сотрудника и 60 курсантов, а возглавляли его члены Президиума Киргизского ЦИК (КазЦИК) и обкома Джангильдин и Мардаровский. Работники каравана пропагандировали декреты советской власти, помогали местным Советам наладить работу, обобщали их опыт, выступали с докладами перед трудящимися. Основной задачей каравана являлось детальное исследование экономического, бытового и социального положения казахского населения, проезжая через города Казахской АССР. Политический отдел красного каравана с целью изучения и русского населения в Атбасарском и Акмолинской уездах делился на две части: одна - основная, во главе с Джангильдиным А. проезжала по киргизскому населению, а другая часть политического отдела каравана во главе с Мардаровским по русским волостям. Джангильдиным А. и Мардаровским были проведены 33 митинга и более 115 бесед по темам голода, народного образования, о сущности Советской власти и новом экономическом курсе, внутреннее и внешнее положение республики, о земельном вопросе и т.д.

Работа, проделанная «Красным караваном», очень большая и даст очень много материала по быту Киргизии (Казахстана). Как видно из газетной заметки, оказывалась не только гуманитарная помощь людям, но и изучались вопросы госуправления, исполнительской дисциплины. Бюро жалоб рассмотрело около 600 заявлений от населения, по которым были приняты соответствующие меры. А по некоторым из них результаты расследования направлялись в следственные и судебные органы для привлечения виновных к ответственности.

Кроме продовольственной поддержки, члены экспедиции оказывали помощь населению в создании ликбезов, детских домов, в организации курсов по подготовке медицинских работников из числа казахской молодежи. Еще одним важным направлением работы «Красного каравана» было решение так называемого женского вопроса: освобождение от уплаты калыма, вовлечение женщин в общественно-политическую жизнь

посредством получения ими образования. Особенно населению необходима была медицинская помощь, ведь в то время свирепствовали голод и инфекционные заболевания.

Учитывая тяжелое положение скотоводов и земледельцев Атбасарского уезда Красный караван КЦИК на заседании от 6 июля 1922 года:

Постановил: Признать Атбасарский уезд голодающим и отменить продовольственный налог на урожай 1921 год и молочно-яичный (промежуточный) налог 1922 года. И ходатайствовать перед ВЦИК советов об утверждении настоящего постановления. Впредь до утверждения центром распоряжения Атбасарского Уисполкома и упродкома в отношении сдачи указанных выше видов продналога, о чем издать соответствующий приказ к населению от имени «Красного Каравана».

Признание Красным Караваном Атбасарского уезда голодающим также должно быть утверждённого ВЦИК и только после утверждения может иметь реальные последствия для населения.

Таким образом, возглавленный Алиби Джангильдиным «Красный караван» и созданные затем по его образцу губернские караваны оказали огромную помощь страдавшему в те суровые годы от голода, болезней и своеволия местных властей народу. Поэтому эта гуманитарная деятельность осталась в благодарной памяти потомков тех, кто прошел через трудные годы и испытал на себе голод, холод и эпидемии.

Литература:

1. Новейшая история Казахстана. Сборник документов и материалов (1917-1939 гг.). Т.1. Изд-во: Санат, Алматы, 1998.- 304 с.
2. Социалистическое строительство в Казахстане в восстановительный период (1921-1925 гг.). Сборник документов и материалов. Алматы, 1962. – 592 с.

РОЛЬ АРМЯНСКОГО ЦЕНТРА «БАРИ» В РАЗВИТИИ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Погосян В.А.

Научный руководитель: Карсакова Г.Б. магистр истории
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
Pogosanviktorias8@gmail.com

Переселение Армян в Казахстан началось уже в советское время и имеет два этапа. Первый связан с централизованным направлением специалистов на важнейшие стройки пятилеток. Второй – с насильственным репрессивным переселением армян из Армении, Азербайджана, Грузии и других стран регионов СССР.

Первое общественное объединение армян в нашей республике появилось в Алматы в 1991 году. В Акмолинской области свою летопись армянский культурный центр «Бари» ведет с 2008 года. Численность армян по области составляет около 2000 человек. Значительная их часть проживает в Кокшетау, Макинске и Атбасаре. Руководители местных общин – люди достойные. Первым председателем общины был назначен Ашот Сурикович Погосян. С осени 2013 председателем был переизбран Норик Ашотович Магламян. Объединение принимает участие не только в общественно политической жизни области, но и республики.

Целью является сохранение межэтнического согласия в стране, всестороннее взаимное обогащение культур народа Казахстана, сохранение и пропаганда родного языка, родной культуры, обычаев и традиций армянского этноса, а также объединение всех этнических армян Акмолинской области в ЭКО «Бари».

Основными направлениями деятельности культурного центра является сохранение и развитие национальной культуры и традиций среди армянской молодежи Республики Казахстан, содействие всестороннему взаимному обогащению этнических культур народа Казахстана, в том числе казахского и армянского, включая развитие разносторонних культурных связей между Казахстаном и Арменией, создание и развитие медиа-структуры для ознакомления широкой общественности о деятельности армянских общественных организаций, а так же об армянской культуре, традициях и ценностях.

Двенадцать лет назад благодаря содействию областного акимата и Акмолинской ассамблеи народа Казахстана появился Центр по обучению родным языкам «Шанырак». Армянский язык преподает специалист-педагог Рузанна Дегоян, обучаются там школьники от 7 до 20 лет. Причем среди учеников есть дети не только из армянских, но и казахских, русских семей. КГУ «Қоғамдық келісім» действует кабинет объединения, помимо дома Дружбы неформальным центром является ресторан «Ани». Активно действует молодежное крыло, танцевальные коллективы «Нэмрут» и «Аревнер».

Этнокультурным объединением «Бари» организуются областные и региональные фестивали культуры, проводятся мероприятия и круглые столы по вопросам сохранения и укрепления армянских традиций. Наша молодежь и активисты участвуют в областных, республиканских и международных форумах, ассоциациях, советах и круглых столах по вопросам укрепления межнационального согласия и единства, представители диаспоры принимают участие в празднованиях республиканских праздников, в частности Наурыз, Праздник единства народа Казахстана и т.д. Ежегодно проводятся такие национальные праздники как «Вардавар», «Терендез», «Пасха», «День красоты и материнства», особенно трепетно армяне относятся к проведению скорбных дат - Дня памяти жертв геноцида армян (24 апреля) и Дня памяти жертв землетрясения (7 декабря).

Представители армянской диаспоры известны благими делами. Так, председатель армянского культурного центра «Бари» Норик Магламян, является инициатором благотворительных мероприятий по поддержке детей-сирот, участников Великой Отечественной войны, пожилых людей на сумму свыше 700000 тенге. Награжден многочисленными благодарственными письмами, в том числе от имени Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева.

Другой кокшетауский предприниматель Артур Мнацаканян пожертвовал для строительства новой мечети 5000000 тенге. Норик Варданян, известный бизнесмен в Макинске, выделил 100000 тенге на возведение православной часовни, создающейся силами местной казачьей общины, за что в благодарность был удостоен грамоты РОО «Союз казаков Степного края». В Атбасаре большое влияние среди местных армян имеет Роберт Манукян. Уважаемому старейшине по силам разрешить на месте многие вопросы. В Макинске авторитетом пользуется Норик Варданян, известный на всю область предприниматель. В Державинске местной общиной руководит Грачик Григорян, тоже бизнесмен. Они вместе с другими входят в Совет руководителей общины, имеющий большое значение в решении внутренних вопросов жизни армянской диаспоры области, здесь обсуждаются самые разнообразные проблемы, пути их решения. И это лишь некоторые из имеющих место случаев проявления любви и уважения к земле, ставшей родной.

Хотелось бы отдельно выделить Магламян Норика Ашотовича. Норик Магламян является успешным бизнесменом, председателем армянского культурного центра «Бари», семнадцать лет живет в Казахстане, считая его второй Родиной. Норика Магламяна многие знают, как отзывчивого человека, а на фото он обычно в окружении ребятишек. Это добрый волшебник, который хочет сделать этот мир чуть счастливее. Успешные предприниматели порой забывают, что кроме собственного бизнеса существует что-то еще. И тем приятнее констатировать, что Норик Ашотович уже более одиннадцати лет проводит праздники для ребятни. Только за первое полугодие он оказал спонсорскую помощь и принял участие в десяти благотворительных акциях и мероприятиях. Как известно, каждый год Норик

Магламян и коллектив его ресторана «Ани» устраивают для ребятишек праздники в Новый год и День защиты детей. Особенную помощь предприниматель оказывает областной специальной коррекционной школе-интернат №1 для детей с задержкой психического развития и интеллектуальными нарушениями города Кокшетау. Каждый раз он привозит туда технику, заказывает мебель для школы. «Человек доброй души и золотого сердца», - именно так, характеризует его коллектив данной школы.

Его имя – среди постоянных спонсоров многих местных гражданских инициатив, он принимает участие в благотворительных мероприятиях по поддержке детей-сирот, участников Великой Отечественной войны, адресной помощи пожилым людям. За что его даже назвали «Человеком года».

Таким образом, армянский культурный центр «Бари» играет большую роль в развитии Акмолинской области.

Литература:

1. Акмола – край дружбы и согласия. Кокше-Полиграфия, Кокшетау, 2012, 180с.
2. Общая справка – объективка об Армянском культурном центре «Бари».

АҚМОЛА ОБЛЫСЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ КИЕЛІ ЕСКЕРТКІШТЕРІ

Г.С. Серікбай

Ғылыми жетекші: Салимов А.К., гуманитарлық ғылымдар магистрі, оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

gulbakytserikbaj@gmail.com, magistr_kz@bk.ru

Ақмоланың шынай тарихы сонау Ғұн дәуірінен бастау алады. Тарихи тегіміз саналатын осы бір Ғұн атты алып империяның көсемдері, кезінде Сарыарқаның төсінде, Нұра мен Есіл өзендерінің арасында жатқан Тайтөбенің үстіне қамал салып оны «Ақмола» деп атапты. Ғұндардың тілінде «ақ» сөзі – батыс, «мола» – қамал ұғымын білдірсе керек. Сонда Ақмола атауы «Батыс қамал» деген сөз болып шығады.

Ақмола облысы – Қазақстан Республикасының орталығында орналасқан әкімшілік-аумақтық бөлініс. 1939 жылдың 14 қазанында құрылған. Орталығы – Көкшетау қаласы. Облыс құрамындағы екі қала – Көкшетау мен Степногорск облыстық маңызға ие, 8 қала (Ақкөл, Атбасар, Державинск, Ерейментау, Есіл, Макинск, Степняк, Щучинск) аудандық басқару жүйесінде, сондай-ақ 17 аудан, 14 кент және 244 ауылдық округ бар [1].

Ақмола облысы мен Нұр-Сұлтан қаласының тарихы бір-бірімен тығыз байланысты.

Ақмола атауы тастан жасалған ескерткіш белгілер атауына байланысты қалыптасқан. Осындай бір ескерткіш (мола) Есіл өзенінің бойында, ескі керуен жолы өтетін Қараөткелде (қазіргі Нұр-Сұлтан қаласы тұрған жер) болған. «Мола» деген сөз ғұндар тілінде «биік қорған, қамал» деген ұғым береді. Ақмола XIII-XIV ғасырларда тұрғызылған сәулетті күмбез ортағасырлық кесене Тайтөбенің басында тұрған. Кейбір зерттеушілер «мола» атауы антик дәуірінің тарихшыларының еңбектерінде кездеседі дейді. Солардың бірі – Прокопий мола сөзін «қамал» мағынасында қолданып, Ақмола атауын «Батыстағы қамал» деп атаған. Тайтөбеде күйдірілген кірпіш ізі жоқ, соған қарағанда Ақмола – Домбауыл, Қозы Көрпеш-Баян сұлу ескерткіштері сияқты «дың» түрінде тастан қаланған шошақ құрылыс болған. Ақмола кесенесі сақталмаған, бірақ Тайтөбенің ежелгі тарихи ескерткіші – оғыз-қыпшақ дәуірінің қорған-обалары кедеседі. Есіл мен Нұра өзендері бойында тастан, күйдірген кірпіштен тұрғызылған мұндай күмбездер (Ботағай, Көктем, Сұлутам, Сырлытам, т. б.) көп. Кеңгір бойындағы Домбауыл кешені – солардың бірі [2].

Есіл бойына дуан салынғаннан кейін (1832) Ақмола дуанының, кейін Ақмола қаласы, уезі және облысының ресми атына айналды.

«Ақмола» сөзінің этимологиясына қатысты ел аузында тараған аңыздың екі нұсқасы сақталған.

1-нұсқа. Ежелгі заманда Арқа өңіріне бір молла дәріс беруге келіпті. Ел оны ауылдан-ауылға алып кетіп, балаларын оқытқызыпты. Өзінің білгірлігімен, сауаттылығымен көпшілікке жаққан молланы ел құрметтеп, өз атымен атамай «Ақмолла» деп атап кетеді. Өзі де атына сай аққұба кісі болса керек. Күндердің бір күнінде жаңағы Ақмолла балаларды ел аралап оқытқаннан орнаған мекенді халық «Ақмолла мешіті», кейін «Ақмола» атап кетеді.

2-нұсқа. Баяғы заманда бір молла адам бала оқытумен Арқа өңіріндегі ел-жұртқа танылады. Оның моллалығы тек оқуға ғана байланысты емес, көріпкелділігіне де қатысты екен. Осындай қасиеті бар әулие адамды ел сыйлап, бір жағдайлар болып қалса, сол кісіге барып жүгінеді екен. Бір де бір нашар адамдардың жылқысы жоғалып, оны жаңағы молланың айтуымен көрші ауылдың бай адамынан барып тауып алады. Бірақ өшіккен бай молланың соңына түседі. Жақсы адамдардың айтуымен елден қашып шыққан молла, өзі сырқаттанып, жапан түзде қайтыс болады. Өлерінің алдында жанындағы серіктеріне: «Мені алысқа апарып әуре болмаңдар, осы маңға жерлеп, басыма бейіт соғарда саз балшықты ешкінің майы мен сүтіне араластырып жасаңдар», - деп, өсиет қалдырады. Аманатты айтқанындай етіп орындаған халық мазарды тұрғызып болғаннан кейін назар аударып қараса, мазар ақ түсті болып шығыпты. Сонан көпшілік осы өңірді «Ақмола» деп атап кетеді [3; б. 63].

Сарыарқада орналасқан Нұр-Сұлтан қаласының тарихы біріккен түркі тайпалары одақтарының ордасы болған, ортағасырлық Бозоқ қаласынан бастау алады. Қала үстінен Ұлы Жібек жолының бір тармағы өткен. Кейін бұл жерде жәрменкелер өткізіліп отырған. 1830 жылы Есіл өзенінің жағасында орыс әскерлері Ақмола бекінісін салған.

Ақмола бекінісі – қорған ретінде белгілі. Бекіністің іргесі Есілдің бойындағы Қараөткел деген жерден қаланады, бұл қазіргі Нұр-Сұлтан қаласы тұрған жер. Нұра бойындағы Ақмола мен Есілдің жағасындағы Қараөткелдің арасы 25-30 шақырым. Ақмола өңірі туралы алғашқы жазба деректі 1253-1255 жылдары француз королі ІХ Людовиктің тапсырмасымен осы өлкеде болған фламанд саяхатшысы Гиьом де Рубрук қалдырған.

1862 жылы бекініс Ақмола қаласы деп аталды. Ресми түрде Ақмоланың округтік қала мәртебесін алғаны туралы жұртшылыққа таныстыру 1863 жылдың 16 маусымында болды. 1868 жылдан Ақмола уезінің орталығына айналды. 1914 жылы қалада үш кірпіш, төрт май, екі тері илеу, екі сабын қайнату, сыра зауыттары, 20 шеберханалар болған. Мәдени-ағарту мекемелерінен реальды училище, үш жалпы білім беретін училище, мектеп, медреселер халыққа қызмет көрсетті. Қала тұрғыны – 15 мың адамды құрады (1914) [4, б. 28].

1962 жылы қалаға Целиноград атауы берілді, ал 1994 жылдың 6 маусымында қаланың тарихи атауы Ақмола қайтарылды. 1998 жылдың 6 мамырында Ақмоланың атауы Астана болып өзгертіліп, Қазақстан Республикасының астанасы – Астана қаласы аталды [5], 2019 жылдың 20 наурызында ҚР жаңа президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қаланың атын экс-президент Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың құрметіне Нұр-Сұлтан деп өзгертілді [6].

Нұр-Сұлтанның тарихи-мәдени ескерткіштері. «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» ҚР Заңына сәйкес бүгінде Нұр-Сұлтанда 46 тарихи және мәдени ескерткіштер бар, оның ішінде 34 сәулет және қала құрылысы ескерткіштері, 12 археологиялық ескерткіштер. Сондай-ақ 2 ғимарат Республикалық маңызы бар тарихи-мәдени ескерткіштер нысанына «қала құрылысы және сәулет» санаты бойынша енген [8]. Олар: Қ. Қуанышбаев атындағы Қазақ музыкалық драма театрының қойылымдық цехының ғимараты (бұрынғы Алғашқы мұсылман мектебі) және Конгресс-Холл (1963 жылы салынған бұрынғы Тың игерушілер сарайы, 2000-2001 жылдары қайта қалпына келтірілген).

Қазіргі уақытта Нұр-Сұлтанда 20 тарихи жер «Қасиетті Қазақстан» картасына енген. Олардың қатарында: Бозоқ қалашығы, Шұбар қорымы, Сарқырама қорымы, Күйгенжар

қорымы, Көктал жалғыз қорғаны, Қ. Қуанышбаев атындағы Қазақ музыкалық драма театры, «Қараөткел» мұсылман зираты, Б. Қосшығұлұлы мектебі, Константин және Елена соборы, «Жасыл» мешіт қоршауы бар [3; б. 19].

Ақмола мешіті – қаладағы алғашқы мешіт. Мешіт қаланың орталық бөлігінде, қазіргі Конгресс-Холл сарайының артында тұрған. Ол 1838 жылы аға сұлтан Қ. Құдаймендінің жеке қаражатына тұрғызылған. Діни мереке күндері оған таяу маңдағы ауылдардың қазақтары жиналып келетін болған. Мешітте намаз оқып, Аллаға құлшылық еткен. Ақмола мешітінің жанында қазақ медресесі де жұмыс істеген. Онда молда Қарабек Байбеков балаларға ислам ілімін үйреткен. Мешіт қаланың көрікті орындарының біріне айналған. Өкінішке орай, 1920 жылы мешіт өртеніп кетті [3; б. 20].

Алғашқы мұсылман мектебі ғимараты – XIX ғасырдың соңы – XX ғасырдың басындағы ағаш өнері құрылысының ерекше үлгісі, республикалық маңызы бар ескерткіш болып табылады. Қала орталығында, Абай көшесі мен Республика даңғылының қиылысында, қазіргі Қ. Қуанышбаев атындағы Қазақ музыкалық драма театрының үйінде орналасқан. Үйді ақмолалық көпес С. Белов салдыртқан, кейіне көпес үйді татар-мұсылман қауымдастығына сатады. Бұл жерде XX ғасырдың басында Ақмоланың ең алғашқы мұсылман мектебі болған. 1907 жылдан бастап медреседе қырғыз-татар бастауыш мектебі өз қызметін атқара бастаған, онда 27 оқушы дәріс алған. Кейінен 7 жылдық білім жүйесіне ауысты. 1912-1916 жылдары бұл мектепте көрнекті ақын, қоғам қайраткері Сәкен Сейфуллин дәріс берген [3; б. 23].

Бозоқ – ежелгі ортағасырлық қалашық. Қала орны Есіл өзенінің сол жағалауында, Бұзқты көлінің шығыс жағалауында, Нұр-Сұлтан қаласынан батысқа қарай бес шақырым жерде орналасқан. Қаланың негізі шамамен VIII ғасырда қаланған, жергілікті билеушінің ордасы саналған. Төрт бөлімнен тұратын қала жүртінің аумағы шамамен 40 гектар. Оратылық нысандардың әрқайсысы дуалмен және ішкі шұңқырлармен қоршалған. Бұл археологиялық ескерткіш әрқайсысы орлармен, бөгеттермен қоршалған бірнеше бөліктен тұрады. Ескерткіштің ішінде қалашықтың тарихи орталығы орналасқан, онда 2 кірпіш кесенесі, мұнара, кірпіштен жасалған пеш пен 11 жерлеу қабірі бар. Бозоқ қалашығының Қазақстан астанасы үшін оның ертедегі дерегі ретінде маңызы өте зор.

Бозоқ қалашығы мен оның аумағында мазарлардың шоғырлануы бұл жерлердің ортағасырлық Нұра-Есіл ауданы халқы үшін рухани орталық болғандығын дәлелдейді. Бозоқтың гүлденген кезі X-XI ғасырларға сәйкес келеді, аумақтың әкімшілік және сауда орталығы, сонымен қатар Ұлы Жібек жолы бойындағы қыпшақ билеушілерінің әскери ордасы болған [3; б. 25-27].

XIV ғасырдан бастап Бозоқ қаласы Нұра-Есіл аймағының исламдалған элиталы рухани орталығы болған. Бозоқ адамдардың рухани өмірінде де ерекше маңызға ие бола бастады. Мұсылмандар арасында киелі орын саналып, бұл жерде құлшылық етіп, әруақтарды еске алып, ас берілетін болды, ұлттық ойналып, жарыстар өткізіліп тұрды [7].

«Жасыл мешіт» қоршауы – Нұр-Сұлтан қаласындағы XIX ғасырдан қалған ескерткіш-белгі. «Жасыл мешіт» Ақмола қаласында 1895 жылы салынған. Боялған қанық жасыл түсіне байланысты мешіт көпшілік арасында «жасыл» аталып кеткен. XX ғасырдың 50-ші жылдары бұл жерде үш қабатты тұрғын үй салынған. Қазіргі уақытта мешіттің негізгі көрінісі ғана сақталған, атап айтқанда, жұқа селдір металдан жасалған шарбақ пен кірпіштен жасалған бағаналар ғана бар. Мешіттің тас қоршауы қаланың орталық бөлігінде, бұрынғы Абай даңғылы мен Республика даңғылының қиылысында орналасқан.

«Жасыл мешіт» халық арасында «татарлық» деп те аталған. Өйткені Ақмоланың сол кездегі ең бай саудагері, ірі қара мал сатумен айналысқан, 2-ші гильдиялық көпес Нұрмұхаммед Забировтың жеке қаражатына салынған.

Қайта құру кезеңінде (1985-1991) мешіт адам қолымен құлатылып, оның орнында Целиноград қаласындағы облыстық комитеттің үйі пайда болды. Қазіргі кезде мешіттің дуалы ғана сақталған. Мешіт дуалының қабырғасына ескерткіш тақта орнатылған, онда

«Жасыл» мешіттің дуалы, 1895 жыл» деп жазылған. Сақталып қалған «Жасыл мешіт» қоршауынағ ішіндегі қабырғаға сүйеніп, сыйынып тұратын адамдарды жиі байқауға болады. Осыған орай бүгінде «жасыл» мешіттің қоршауы және ішіндегі көне кірпіш қабырға көпшілік үшін қайсетті орынға айналып, тәу ететін жерге айналғандығы даусыз [3, б. 35].

Ақмола облысының қалыптасу және даму тарихы және оның қазіргі заманғы әкімшілік шекараларда қалыптасуы біздің мемлекетіміздің тарихи өткенімен, қазақ халқының өз тәуелсіздігі, дербестігі мен өркендеуі үшін табанды күресімен тығыз байланысты. Облыс аумағында бүкіл еліміздің тарихына ықпал еткен оқиғалар болған, әлі де болып келе жатыр.

Әдебиет:

1. Ақмола облысы әкімдігінің ресми сайты. [Электрондық ресурс] // <http://aqmola.gov.kz/>.
2. Кабульдинов З. Е. «История Астаны». – Алматы, 2007. – 200 стр.
3. Қасиетті Қазақстан. Бірінші том. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2017. – 480 бет.
4. Алпысбаева Г.А. Проблемы социально – экономического и культурного развития г.Акмолы (1832-1914). Автореф. диссертация, канд. ист. наук. Алматы, 1997. – Б. 28.
5. Ақмола. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – 400 стр.
6. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. «Қазақстан Республикасының астанасы – Астана қаласын Қазақстан Республикасының астанасы – Нұр-Сұлтан қаласы деп қайта атау туралы» қаулы. Ақорда, 23 наурыз 2019 жыл № 6.
7. Н. Ә. Назарбаев. «Еуразия жүрегінде». – Алматы: «Жібек жолы», 2010. – 308 бет.
8. «Астананың киелі жерлер картасына енген мәдени ескерткіштер» [Электрондық ресурс] http://www.inform.kz/kz/astananyn-kieli-zherler-kartasyna-engen-madeni-eskertkishter_a3054889

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ (историография проблемы)

Тасымов М. Е., Люзина В.А.

Научный руководитель: Шарипов А.А., магистр гуманитарных наук,
ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
meruertsugralina@gmail.com
vika.lyuzina@bk.ru

На сегодняшний день уровень деловой активности населения значительно вырос по сравнению с прошлым веком. Отечественный бизнес активно участвует в создании инновационной экономики, интенсивно привлекает зарубежные инвестиции и технологии. Казахстанские предприниматели выполняют важнейшую социальную функцию в обществе - обеспечивают граждан работой, выплачивают налоги.

Из истории известно, что становление предпринимательства в Казахстане происходило в конце XIX – начале XX веков. Первые казахские предприниматели занимались в основном торговлей, посреднической деятельностью, русские и иностранные промышленники, как отмечал Абуев К.К., вывозили из края минеральное сырье, золото. Тем самым обогащались на дешевизне сырья и рабочей силе [1]. Предпринимательство было еще не развито, в связи с удаленностью края оно находилось в зачаточном состоянии.

В целом проблеме формирования частного предпринимательства в Казахстане посвящен обширный круг исторической литературы. Причем труды историков-исследователей в основном затрагивали предпринимательство в контексте социально-

экономического развития. Кроме того, в советское время предпринимательство было официально запрещено, путем национализаций, государство стало единственным собственником всех ресурсов – земли, капитала и т.д. Предпринимательство фактически не изучалось советскими историками, отдельные стороны имелись только в работе Сундетова С.А. [2], Туманшина К. [3]. В прямой постановке вопроса процесс формирования предпринимательства в Казахстане в советской исторической литературе не рассматривался.

Оживление интереса к проблеме предпринимательства происходит в период экономической и политической либерализации советского общества. Реанимация предпринимательской деятельности на постсоветском пространстве, кооперативное движение и т.д. актуализировало изучение этого вопроса у современных ученых. В этой связи обращение к историческому наследию и осмыслению трудов историков по данной проблеме вполне объяснимо. Кроме того, произошли крупные изменения в историографической ситуации: началось рассекречивание ряда архивных фондов, значительно увеличился библиотечный фонд; расширились научные контакты между отечественными и зарубежными учеными; активно формировалось междисциплинарное поле научного творчества ученых различного профиля. Как отмечает, крупнейший специалист в области истории предпринимательства в Казахстане Кадысова Р. «В свете требований нового мышления с позиций современных знаний должны подходить историки к освещению тех вопросов, которые в свое время замалчивались, или получали конъюнктурную оценку» [4, с. 10]. Итак, в конце 1980-х – начале 1990-х в Казахстане были созданы условия для развития предпринимательства. Происходил бум делового творчества, активно создавались предприятия малого и среднего бизнеса. В казахстанском обществе появились ранее малоизвестные структуры – фирмы, акционерные общества, индивидуальные предприниматели и т.д. Историки, стали обращать свое внимание на то, что в стране не было еще научных работ по исследованию феномена - предпринимательство. В результате на свет вышли крупные работы по проблеме формирования предпринимательства в Казахстане в конце XIX – начале XX. Одна из крупных работ по истории предпринимательства - исследование Абилова К.Ж. Он изучал становление предпринимательства в дореволюционном периоде истории Казахстана, отмечая колонизаторскую сущность политики царизма, предпринимательство находилось на низком уровне развития. Абилов К.Ж. констатирует, что «зарождавшаяся национальная буржуазия ориентировалась на модель простого воспроизводства. Будучи в значительной степени сращена с докапиталистическими отношениями, она не придерживалась принципа накопления и производственного использования капиталов, предпочитая направить их на социально престижное потребление или расточительное отчуждение» [5, с. 32]. Ибраев С.И. исследует проблемы социально – экономического развития Казахстана в аспекте рыночных отношений [6]. Другой автор Мамытова С.Н. исследовала все исторические труды по проблеме формирования предпринимательства в Казахстане и дает им определенную характеристику [7]. Среди ученых-историков идут споры по вопросу понятия предпринимательство. Из вышеприведенных исследований можно прийти к выводу, что предпринимателями в казахском обществе были бай-владельцы большого количества скота или купцы, занимающиеся куплей-продажей. Стоит не решенным вопрос точного определения понятия предприниматель в казахском обществе и их роль в социально-экономическом развитии степных областей. Еще одной проблемой является вопрос о том, когда появилось предпринимательство в Казахстане, было оно ли тем социальным явлением как в зарубежных государствах. Однако, несмотря на имеющиеся проблемы, большинство исследователей отмечают медленные темпы появления предпринимательства в Казахстане на рубеже XIX – XX веков.

В советское время как было указано выше, процесс становления и развития предпринимательства не изучался. Идеология социалистического государства характеризовала предпринимателей как «спекулянтов» наживающихся на продаже

дефицитных товаров. Предпринимательство отвергалось советским обществом вплоть до конца 1980-х годов. Постепенно разрешалось создавать мелкие предпринимательские структуры, так называемые кооперативы и т.д. В историографии по этому поводу имеются дискуссии, по вопросу действительно ли это были предпринимательские структуры как в странах Европы или Америки.

В условиях распада СССР и обретения Независимости Республики Казахстан произошел скачок в развитии предпринимательской деятельности. Соответственно, появилось множество научных исследований по вопросу формирования Отечественного бизнеса и перспектив его дальнейшего развития в трудах экономистов Есентугелова А.Е. [8], Бектемисовой С.Т. [9]. Интересной с научной точки зрения является исследование Токсановой А.Н., автор анализирует отдельные предпринимательские структуры города Кокшетау [10]. Исследователь приходит к мысли, что главным тормозом формирования рыночных структур города, является сложная экономическая обстановка и некомпетентность местного руководства. В других исследованиях приводятся наилучшие пути для социально-экономического развития Казахстана. В целом все сходится с общим мнением, необходимо развивать предпринимательское движение в республике. Существуют на сегодняшний день не решенные проблемы, связанные с диверсификации экономики, развития малого и среднего бизнеса не только в сфере услуг, торговли, но и в производстве товаров народного потребления.

Отдельные стороны формирования частного предпринимательства в Казахстане рассматривает в своих трудах Назарбаев Н. Так, например, в работе «Казахстанский путь» характеризуются общие проблемы перехода к рыночным отношениям, процессы разгосударствления и приватизаций. Нурсултан Абишевич указывает на предпринимателей как на создателей инновационной экономики республики. Кроме того, в данной работе анализируется процесс формирования в республике отечественного бизнеса, как осуществлялся приток иностранного капитала. Причем рыночные реформы проводились в стране в условиях высокой инфляции, падения производства и соответственно снижения уровня жизни большинства казахстанцев. В это не простое время собственно антикризисные меры руководства страны спасли государство от полной катастрофы. Научный труд Н.А. Назарбаева является бесценным, так как может послужить важным исследованием не только для нынешнего поколения, но и для будущего [11].

Тем не менее, несмотря на обширный корпус исторической и экономической литературы, практически не изучалось в комплексе казахстанское предпринимательство, в особенности предпосылки и условия данного вида деятельности на рубеже XX – XXI веков. В целом по Казахстану, в частности по северному региону, проблема формирования частного предпринимательства на современном этапе с учетом изменившихся обстоятельств освещена недостаточно, что усиливает необходимость ее исследования.

Литература:

- 1 Абуев К.К. Кокшетау. Исторические очерки. Кокшетау, 2005. 300 – с.
- 2 Сундетов С.А. Проникновение и развитие капиталистических отношений в казахском ауле в конце XIX – начале XX века (по материалам северных областей).
- 3 Туманшин К. История развития Петропавловска и его уезда (1861 – 1917 гг.).
- 4 Кадысова Р. Деловой Казахстан. №34 (281).
- 5 Абилов К.Ж. История становления и развития предпринимательства в Казахстане во второй половине XIX – начале XX века. – Автореферат на соискание уч. ст. д.и.н. - Караганда, 2006. – 32 с.
- 6 Ибраев С.И. Развитие рыночных отношений в Казахстане в конце XIX – начало XX веков.
- 7 Мамытова С.Н. Историография генезиса рынка и предпринимательства

- в Казахстане во второй половине XIX – начале XX века. Автореф. Дисс. Д.и.н. Павлодар, 2010 г. – 50 с.
- 8 Есентугелов А. Экономика независимого Казахстана: история рыночных реформ. А. 2008 г. – 356 с.
  - 9 Бектемисова С.Т. «Формирование частного предпринимательства в условиях перехода к рынку (на примере Республики Казахстан)».
  - 10 Токсанова А.Н. Основы менеджмента малого бизнеса. Астана. «Іздеу». 1999. – 289 с.
  - 11 Назарбаев Н. Казахстанский путь. Караганда, 2006. – 372 с.

**«Заңтану» секциясы
Секция «Юриспруденция»**

**ТОМАС ГОББС
КАК ОСНОВОПОЛОЖНИК ШКОЛЫ ОБЩЕСТВЕННОГО ДОГОВОРА**

Бауэр Анна Владимировна
Научный руководитель: Сейтенова С.Ж., м.ю.н., ст. преподаватель
КГУ им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
bauer.anna203@mail.ru

Томас Гоббс – это философ английского происхождения, который придерживался материалистических взглядов, что на тот период было весьма прогрессивно. Был признан, наряду с Д.Локком и Монтескье, одним из основоположников школы общественного договора, а также теории государственного суверенитета. Родился в апреле 1588 года, в небольшом городке Малмсбери. Он рассказывал, что «моя мать родила близнецов: я и страх». О его детских годах мало какой –либо информации. В силу семейных обстоятельств, воспитание получил у своего дяди, состоятельного человека, который смог дать юноше хорошее образование. К периоду отрочеству достаточно хорошо владел греческим и латинским языками и поступил в колледж Оксфордского университета, в котором проучился 5 лет и получил степень бакалавра. Позже, когда он находился в Париже, у него сформировались серьезные политические и философские взгляды [1]. Интерес у него вызывали учения об обществе, общественном устройстве. В своих трудах рассматривает такие формы государства, как монархию, аристократию и демократию.

Он считал наиболее совершенной формой монархическую. Так как, на его взгляд, она наиболее соответствует свойствам и природе абсолютной власти. Аристократия, по сравнению с монархической, уже имеет недостатки. А демократия вообще может привести к гражданской войне и потому, никак не желательна.

Государство, по мнению Гоббса, это результат договора между людьми, который положил конец естественному, догосударственному состоянию, так называемому «войны всех против всех». Томас Гоббс придерживался гуманного и вполне прогрессивного взгляда, что все люди от рождения равны в своих правах. Он справедливо полагал, что люди равны в физическом отношении и наделены равными возможностями для интеллектуального развития. И значит, у людей равные возможности и должны быть никем и ничем не ограничены равные права на все. Также он считал, что у людей равные права на свободу выражения своей воли. Но люди, согласно его теории, самостоятельно и добровольно ограничили свои права и определенные свободы и передали в пользу государства. В обмен на то, что государство обеспечит гражданам личную и имущественную безопасность. И тем самым, заключается общественный договор.

В своих трудах, Гоббс рассматривает два варианта и два пути создания государства - это путь завоевания и путем заключения общественного договора, соглашения. Следовательно, не все государства возникли путем заключения договора. «Первый вид государства называется основанным на приобретении, а второй — основанным на установлении, или политическим государством» [2, С. 152].

Известность Гоббсу, как ученому, пришла после публикации философских трактатов. В 1640 г. он выпустил трактат «Начала закона, естественного и политического», в котором рассматривал важность единой и неделимой власти суверена, правителя (государства). Этот трактат был опубликован позднее, в 1650 г., в двух частях. Позже, в 1642 году, появился трактат «О гражданстве». Эта книга считается по значимости и по вкладу в науку второй в идейном, философском наследии Гоббса после более позднего «Левиафана». В ней он пытался более подробно выяснить функции и пределы государственной власти, а также уровень и характер взаимоотношений между церковью и государством. Гоббс планировал написание философской трилогии, в которой он хотел изложить свои воззрения на соотношение тела, человека и гражданина. Он начал работать над трактатом «О человеке» вскоре после публикации трактата «О гражданстве». Трактат «О человеке» появился в 1658 г. [3, С.56] в 1651 году завершил работу над фундаментальным трудом – трактатом «Левиафан». В этой работе он более полно изложил свои взгляды на личность и государство. Трактат «Левиафан» выделяет три момента становления политического организма:

- 1) Естественное состояние, догосударственное
- 2) Переход к государству
- 3) Государственное состояние.

В «Левиафане» обосновывается, с одной стороны, что суверены, то бишь правители, уполномочены править исходя из потребностей, желаний, интересов своих подданных, а не по Божьему соизволению, как это рассматривалось его предшественниками в период Средневековья. С другой стороны, Гоббс использовал положения общественного договора для того, чтобы доказать, что условием существования государства, должна стать неограниченная власть суверена. Здесь мы можем наблюдать, что эти взгляды были либеральны по своей сути и вполне могли быть использованы для оправдания любой формы правления, какая бы ни одержала верх в то время. [4, с.14].

В 1668 г. был закончен труд «Бегемот, или Долгий парламент» - повествование гражданского противостояния, конфликта, исходя из его философии отношений человека и общества. Работа вышла в свет после смерти мыслителя.

В теории права Гоббс известен концепцией закона как заповеди суверена, которая стала важным шагом в прояснении различия между статутным правом и общим правом. Он хорошо понимал и обосновывал различие между вопросами: «Что есть закон?» и «Справедлив ли закон?». [5, С. 87]. В своем труде «Левиафан» он высказывался за создание государства, основанного на взаимном соглашении людей. Объект изучения философии, согласно учению Гоббса, представляет собой природу и личность, а источником такого знания выступает разум. Кроме того, мыслитель не отрицал, а вполне соглашался с тем, что двигателем активности человека, его деятельности являются вполне жизненные потребности, интересы. Поэтому они считают добром лишь то, что приносит им наслаждение [6, с.41]. Гоббс также был материалистом. В основе всех чувств человека, его взглядов лежит то, что можно ощутить или почувствовать. Доказать существование Бога не получится, однако верить в него можно. Впрочем, по мнению философа, истинная религия – это та, которая зиждется на вере в мощь и силу государства.

Подводя итоги, можно сделать вывод: Томас Гоббс являлся одним из видных основоположников школы общественного контракта, договора. Он внес большой вклад в формирование этого учения, которое на сегодняшний день является одним из авторитетных.

Литература:

1. Гоббс Т. Сочинения, тт. 1–2. М.,
[//https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/GOBBS_TOMAS.html](https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/GOBBS_TOMAS.html)
2. Рикёр П. Путь признания .М.,2010.С.166.
3. Шмитт К. Левиафан в учении о государстве Томаса Гоббса. СПб., 2006.С.286.
4. <https://englandlife.ru/tomas-gobbs/>
5. <https://pravo.hse.ru/constlaw/constitutionalists/hobbes>
6. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%B1%D0%B1%D1%81,%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81>

КРИТЕРИИ ПРАВОВОГО СОДЕРЖАНИЯ ПОНЯТИЯ «СВОБОДА» и КРИТЕРИИ ЕЕ ОГРАНИЧЕНИЯ НА ОСНОВАНИИ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Бахтиярова Д.А

Научный руководитель: Максименко Е.В. магистр юридических наук
ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова. г. Кокшетау
dana2600@mail.ru

В статье 3 Конституции Республики Казахстан указано, что единственным источником государственной власти является народ. Народ осуществляет власть непосредственно через республиканский референдум и свободные выборы, а так же делегирует осуществление своей власти государственным органом. Положение личности в обществе характеризует уровень развития государство. На жизнь ,личную свободу, честь достоинство человека никто не имеет право посягать. Поэтому в конституции, других законах Республики Казахстан уделено особое внимание обеспечению личной свободы граждан. Если угрожает опасность жизни,здоровью,человеческому достоинству, каждый человек имеет право искать помощи у государственных органов, защиты у закона. Для этого существуют специальные органы. Права гражданина - это права и свободы, фиксируемые за лицом по гражданству.В данном случае действует принцип – любой гражданин считается человеком, но не любой человек считается гражданином страны.

Каждый человек и гражданин нашей страны в праве обратиться так же к президенту Республики Казахстан ,ища защиты у него от нарушителей его прав и свободы. Ни один государственный орган,ни одно должностное лицо не имеет право не законно ограничивать право граждан.Наши права заканчиваются там где начинаются права другого человека.Это означает,что в случае ограничения прав и свобод человека ему должно быть сообщено,какие он законы переступил,какие правонарушение совершил. В Конституции Республики Казахстан четко прописаны права и свободы гражданина нашей страны. На наш взгляд свобода – это внутренняя возможность поступать так, как ты считаешь нужным в соответствии с законами страны в которой проживаешь.

Самое главное, естественное право человека-право на жизнь-закреплено в статье 15 Конституции РК

- 1.Каждый имеет право на жизнь.
- 2.Никто не в праве лишать человека жизни. Закон охраняет свободы человека от произвола других частных лиц. Если кто либо пытается лишить человека свободы,то он привлекается к уголовной ответственности. Если человек принимает насилие с целью задержание

преступника и передачи его в правоохранительные органы, то он привлекается к ответственности. Конституция укрепляет те права и свободы, которые актуальны в большей мере и социально значимы как для отдельного человека, так и в целом для общества. В следствие этого главные права и свободы не только соглашаются государством, но и защищаются им как важное условие его существования. Про неприкосновенность человека говорится в ст. 17 Конституции там объясняется, что никто не обязан подвергаться пыткам, насилию, другому бесчеловечному или же унижающему человеческие амбиции.

О свободном выборе труда гражданина Республики Казахстан говорится в ст. 24 Конституции РК. Каждый человек в праве на выбор работы и профессии или же не заниматься каким либо видом труда. Принудительные работы допускаются лишь по приговору суда в качестве наказания. В статье 39 говорится, что права и свободы человека и гражданина имеет все шансы быть ограниченными лишь только законами нашей страны.

Конституция Республики Казахстан поднимает на пьедестал самые благородные качества человека честь и достоинство. У всех народов честь считается проявлением души. В Республике Казахстан созданы государственные институты которые должны обеспечивать реализацию и свободу прав человека и гражданина закрепленная в конституции и законодательстве.

Ст. 40 Конституции Республики Казахстан записано, что президент Республики Казахстан - это гарант прав и свобод человека в присяге, который приносит народу президент в момент вступления в должность, в частности, есть такие слова: «Торжественно клянусь верно служить народу Казахстана, строго следовать конституции и законам Республики Казахстан гарантировать права и свободы Казахстана». Президент также издает индивидуально правовые акты, направленные на реализацию политических, социально экономических и личных прав и свобод человека и гражданина. Государственными органами способствующими организации и защите прав свобод человека является суд, органы внутренних дел, национальной безопасности.

Важная гарантия прав и свобод человека предусмотрена по закону Республики Казахстан «Об правоохранительной деятельности» от 19 октября 2000 года основной задачей охраны деятельности является защита: 1) жизнь и здоровье физических лиц от преступных и иных противоправных посягательств. 2) Имущество физических и юридических лиц от противоправных посягательств. Такую охранную деятельность осуществляет специализированные охранные подразделения органов внутренних дел, частное охранные организации, частные охранники, охранные подразделения органов внутренних дел. Свободы человека - это буквально те же права человека, имеющие только некоторые особенности. Предоставляя свободу, правительство готовит выговор как раз на свободном, очень максимально автономном самоопределении человека в некоторых сферах социальной жизни. Оно гарантирует обеспечивает свободы человека невмешательством как личным, например и со стороны всех других общественных субъектов. Значит, воля — это самостоятельность общественных и политических субъектов, выражающаяся в их возможности и способности создавать личный выбор и работать в согласовании со собственными интересами и целями. Задача страны производит не обеспечение права и свободы человека, но и минимизировать негативные результаты собственного вмешательства в социально-финансовые процессы. Данная задача очень противоречива. С одной стороны, лишняя энергичность страны во отношениях с штатским социумом имеет

возможность привести к существенному сужению диапазона прав и свобод людей. Максимальная обстановка — тоталитаризм, в критериях которого воля индивидов и групп отсутствует, буквально все публичные дела регулирует правительство.

С иной стороны, сокращение количества функций страны (и в том числе и устранение страны в принципе, как предлагают анархисты) имеет возможность привести к утрате прочности политического прогресса.

Личностные права человека и гражданина предполагают собой те естественные права, которыми человек владеет от рождения. По времени появления эти права идут по стопам к правам первого поколения, соблюдение данных прав и принятие мер, нацеленных на их службу охраны и защиту, содействует реализации самостоятельности и свободы господина как члена общества. Политические права и свободы людей предполагают собой права, относящиеся ко второму поколению прав и свобод и связаны с сообщением меж государством и гражданами. Свобода человека разделяется на облики в зависимости от степени ее реализации в всевозможных сферах социальной и собственной жизни. Так, физическая воля человека выражается

в возможности человека работать в согласовании со собственным волеизъявлением, при условии недоступности конкретных физических (материальных) моментов, ограничивающих его воздействие. В качестве примера можно привести свободу выбора пространства проживания, свободу передвижения, свободу в выборе профессии и т.д.

В случае если проводить отграничение похищения человека от нелегального лишения свободы, то идет по стопам обозначить, собственно что конкретным объектом обозначенных злодеяний считается физическая воля определенного лица, а в качестве вспомогательного имеет возможность играть защищенность жизни и самочувствия человека. Этим образом, объект составов злодеяний похищения человека и нелегального лишения свободы считается единственным и в соответствии с этим не имеет возможность быть положен в базу их разграничения. Похищение человека имеет возможность быть совершено еще с поддержкой лжи или же злоупотребления доверием.

В статье 39 Конституции Республики Казахстан закреплены принципы ограничения прав, такие как принцип ограничение прав между собой, как принцип соразмерности ограничений их целям, принцип наличия не подлежат ограничению прав и свобод. Права и свободы человека это возможность пользоваться и совершать определенные права, действия для достижения своих интересов и потребностей. Конституционные права и свободы человека и гражданина это неотъемлемые права, принадлежащие ему с самого рождения и защищаемые государством. К особенностям личных прав можно отнести, что права человека принадлежат ему с рождения, охватывают права и свободы лица, которые считаются необходимы для охраны его жизни. К правам личной свободы можно отнести совершать любые действие или отказ от таковых вне ограничения. Каждый гражданин Республики Казахстан имеет право свободу передвижения и выбора места жительства. Человек в праве выбирать любой город для проживания. К свободе совести относятся возможность исповедовать любую религию или же в праве не исповедовать какую либо религию вообще. В конституции закреплен принцип, как полнота прав и свобод для граждан. Каждый гражданин на территории нашей страны обладает всеми правами и свободами.

Лица без гражданства либо иностранные граждане также имеют право на пользование правами и свободой. В праве свобода — это закрепленная в конституции или в

ином законодательном акте это возможность поведения человека, к ним можно отнести свободу, свободу слова и т.д. Гражданин Республики Казахстан имеет право на свободу и личную неприкосновенность. Никто не должен подвергаться пыткам, наказаниям. Все они имеют право на равную защиту закона, имеет право на труд, работу, образование. Высшей ценностью свободы человека признают международно-правовые документы. Право гражданина от право человека можно отличить тем что, гражданам государство предоставляется и гарантируется более широкий объем прав и свобод. В статье 13 говорится о том что каждый имеет право на признание его субъективности и вправе защищать собственные права. В статье 12 говорится о том что иностранные лица пользуются в Республике правами и свободами и так же они должны нести обязанности, установленные для граждан Казахстана.

Права и свободы человека и гражданина имеют все шансы быть ограничены лишь только законами и только в той мере, в какой это нужно в целях обороны конституционного строя, охраны социума, прав и свобод человека и нравственности населения.

Как я уже говорила каждый человек имеет право на свободу с самого рождения и так же он имеет права но так же должен соблюдать законы страны на которой проживает. Человек должен знать свои права и имеет полное право распоряжаться ими. Человека лишают свободы лишь при нарушении каких либо законов нашей страны. В Конституции Республики Казахстан прописаны все права человека проживающего на территории Казахстана. Каждый человек должен ознакомиться своими правами так в течении жизни они ему пригодятся, возможно для того что бы выстоять свои права ну или же для того что бы человек знал на что он имеет права. Допустим каждый человек имеет право слова, он в полном праве высказывать свою точку зрения и мнение. Так же человек в полном праве выбирать где ему проживать, он сам может выбрать город или же другой населенный пункт для проживания. И никто не может ему в этом указать, так же с работой и учебой, каждый человек сам выбирает где он хочет учиться на кого и кем работать. Никто не в праве его заставить работать на той или иной работе. Лишь в качестве наказания человека могут привлечь к исполнительным работам. Мы считаем, что эти простые права должен знать каждый человек, который проживает на территории нашей страны, ведь каждому человеку они пригодятся.

Ограничение свободы состоит в наложении судом определенных обязанностей ограничивающих их свободу и отбываются о месту жительства. Под конституционным правом и свободой понимается наиболее важные права и свободы, которые раскрывают естественное высшую юридическую защиту. Следовательно под свободой понимается наиболее важные права и свободы человека и гражданина, которые раскрывают естественное состояние свободы и получают высшую юридическую силу. Гарантируя свободу человека и гражданина от произвола государственной власти это важнейший институт представляет собой сердцевину конституционного строя демократического государства.

Литература:

1. Конституция Республики Казахстан
2. Конституционное право Республики Казахстан Г. Спаргалиев 2007г

ПРАВОВОЙ НИГИЛИЗМ, ВИДЫ И СОДЕРЖАНИЕ

Болгаева Э.С.

Научный руководитель: Максименко Е.В. магистр юридических наук
ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова. г. Кокшетау
anelya.balgaeva@mail.ru

Правовой нигилизм является одной из проблем современного общества, которая требует комплексного исследования, являющегося социальным явлением. Возникновение и формирование правового нигилизма были неявно подразумеваемыми в разных факторах, и каждый из этих факторов требует разделения плана на разработку методов негатива к обществу. Проблема правового нигилизма на самом деле актуальна, но сейчас настало время выйти из нее, и большая часть общества наделена правами.

Нигилизм (от лат. «nihil» - ничто, ничего) - это отрицание исторических и культурных ценностей, моральных и нравственных норм и устоев общества. Правовой нигилизм и нигилизм вообще - достаточно длительно существующее и распространенное в мире явление, которое можно рассматривать как характерное для определенного этапа развития европейской цивилизации. Этот этап, наиболее выразительно охарактеризованный Ф. Ницше формулой «Бог умер», означавшей, что к концу XIX века европейская культура утратила ощущение присутствия Бога в мире, и теперь понимание мира человеком не основано на признании абсолютных ценностей, связан с наступлением аксиологического релятивизма. Другой немецкий мыслитель, М. Хайдеггер, анализируя на основе феноменологии европейский нигилизм как явление фундаментальное для современного сознания, выявил его ключевые черты.[1]

Ученые различают разные виды правового нигилизма. Например, В.Б Ткаченко опирается на следующие формы заболевания:

Неосознанный: нет намерения совершить преступление в условиях небрежности в законодательстве и правовом регулировании;

Сознательный: умышленное преступление, когда его субъекты намеренно нарушают правовые нормы в своей деятельности, руководствуясь другими точками зрения и правилами поведения.

Н.Л Гранат разделил три вида правового нигилизма:

Индивидуальный: сознание, чувства, настроение и поведение, поведение человека;

Групповой: негативные юридические представления, чувства, чувства, идеи социальных групп, классов, общественных отделов, профессиональных ассоциаций;

Общественный: националистические взгляды наций.

В.А. Туманов подразделяется на следующие виды:

Обыденный: Это из-за неспособности субъекта преуспеть в своем социально-правовом статусе с его способностями и способностями. Для этого есть несколько причин: общий культурный и образовательный уровень, включая правосознание; ложные правовые стереотипы; и законная неграмотность. Опасность этого явления формируется в повседневной жизни на начальных этапах становления и становления человека.

Профессиональный: развивается в процессе осуществления практической юридической деятельности: субъекты этого уровня обычно имеют специализированные юридические знания и навыки по их применению. Однако, обладая такими знаниями, они сознательно нарушают закон. Этот вид напрямую связан с суточным уровнем. Узаконенное сознание не может повлиять на будущее во многих сферах профессиональной деятельности.

Научный (теоретический): дисциплины имеют высокий уровень правосознания. Это отражено в научных дискуссиях о различных взглядах на понимание и понимание закона.

Правовой нигилизм, вопрос правовой дискредитации был актуален с момента создания правовых институтов в нашей стране и остается актуальным и сегодня. Ученые и практики, писатели и поэты, государственные деятели уделяли особое внимание различным историческим периодам.

Необходимость бороться с правовым нигилизмом сегодня находится на высоком уровне. Известно, что борьба с последствиями негативного явления будет продолжаться до тех пор, пока не будут устранены все его причины.

Проблема правового нигилизма еще не полностью изучена. В то же время растет картина правового нигилизма в связи с развитием современной социальной системы.

Правовой нигилизм в Казахстане является обычным явлением. В ряде стратегических государственных документах Казахстана правовой нигилизм определен как фактор, который создает угрозу социально-политической стабильности общества, развитию феномена, развитию правовой культуры и пути демократических реформ.

Основные направления борьбы с правовым нигилизмом отражены в концепции правовой политики Республики Казахстан на 2010-2020 годы. В частности, концепция гласит, что существует определенное несоответствие между формальными нормами, законами и неформальными нормами в Казахстане то есть подлинное поведение, которое отражается в низком уровне правоприменения и терпимости к властям и широкой общественности, которые не могут этого сделать т.е. правовой нигилизм в политическом процессе. В связи с этим следует отметить, что правовой нигилизм в политическом процессе Казахстана еще не стал предметом исследования казахстанских политологов. До сих пор не опубликована общеполитическая статья по социально-политической проблеме правового нигилизма в Казахстане. В современных казахстанских учебниках и учебных пособиях по общественным наукам отсутствуют материалы о правовом нигилизме.[2]

Правовой нигилизм - направление общественно-политической мысли, которое исключает социальную ценность права и считает его наименее идеальным способом регулирования общественных отношений, а также фактическое состояние правосознания. Первый, теоретически и идеологически правовой нигилизм. Это важная часть доминирующих религиозно-философских доктрин ряда стран (Японии, Китая, Индии, африканских государств и т. д.), что связано с особенностями формирования соответствующих цивилизаций. Разработанная нормативная база основана на сохранении и развитии существующей социальной системы, и, следовательно, это не свобода и закон, но также сотрудничество, ответственность, ответственность перед Богом, природой, обществом, семьей и т. д. абсолютные значения. Внешние (правовые, нормативные) отношения здесь считаются необходимыми, но только для людей, не относящихся к соответствующей культуре. Во-вторых, в социально-психологическом смысле правового нигилизма состояние правосудия, для которого характерны: 1) юридическая некомпетентность (отсутствие правовых знаний); 2) негативное отношение к закону; 3) распространение навыков и стереотипов о незаконных и незаконных действиях. На самом деле, - это законное отчуждение: есть один тип отрицания - человек, социальная группа, общество пытается действовать без него. Фактическое значение «наполнения» компонентов правосознания, определяемого как правовой нигилизм, зависит от типа правопонимания. Есть глубокие историко-теоретические и идеологические корни на уровне массовой справедливости. Процесс формирования цивилизаций западного типа (в том числе и России) можно схематически представить следующим образом. Преобладающая правовая позитивность (которая обычно связана с политическими и экономическими условиями), которая исключает необходимость оправдания правового порядка (который обычно связан с политическими и экономическими условиями), по-видимому, не является средством защиты индивидуальных прав и интересов и, следовательно, любого стимула для его сохранения, уважения и защиты. Постепенно возникает незаконный порядок - современная структура социальных отношений, возникающая в результате взаимодействия различных социальных сил, которая удобна для

государства, обладающего огромным потенциалом для упорядочения общества, освобождающегося от установленных правил. Закон превращается в чисто формальную форму практической жизни, поскольку общество его не знает, не ценит и не игнорирует (легитимный правовой нигилизм). В свою очередь, реальный порядок общественных отношений с оправданием чистой власти также считается несправедливым (социологический правовой нигилизм). В то же время социальный порядок, который юридически не признан, вытесняет его из системы ценностей общества.[3,стр.127]

Люди учатся действовать (и думать) в узком кругу приемлемого поведения. В общественном сознании ценность свободы регулируется принципом равенства и стабильности, равенства в социальном равенстве (эгалитаризм), коллективизацией индивида (одинаково, но не финансово, а духовно - люди должны быть отделены не только равенством). то же самое). Потеря коммуникативных навыков основана на свободе и равенстве участников (на практике правовой нигилизм). Правовой нигилизм - долгий процесс. Обязательным условием является создание организационно-правовой формы организации публичной политической власти, эффективных гарантий прав и свобод человека. Правовой нигилизм соответствующий опыт социального общения на уровне индивидуального или группового правосознания.[4,стр. 87]

Правовой нигилизм противоречит правовым требованиям правосознания. В то же время правовой нигилизм может достигать таких уровней и сил, что приводит к разрушению правовой системы и ее сегментов права

Следующие пункты правового нигилизма:

- прямое умышленное нарушение действующих законов и иных нормативных правовых актов;
- массовое хранение и несоблюдение законодательства;
- публикация противоречивых или даже исключительных актов очевидного в отношении нейтралитета;
- замена законности в политических, идеологических или практических целях;
- неподтвержденные действия представительных и исполнительных органов власти всех уровней;
- нарушения прав человека, особенно жизни, достоинства, достоинства, жилья, собственности;
- обмен идеями суверенитета и целостности государства с сепаратизмом и расходящимися идеями.

Но правовой нигилизм и его антиподы - легитимность - это не только сфера духовной жизни общества, но и сфера правосознания. Это также характерно для конкретного состояния общества. Такое положение общества не психологическое, а социальное.

Юридический нигилизм может быть внутренним, связан с недостатком правовых знаний, может быть философским, связан с формированием мировоззрения человека, что подрывает социальную роль закона, а правовой нигилизм может наблюдаться у людей, которые активно занимаются правом как номинальным институтом, но на самом деле. реализация своих интересов с использованием коррупционных и иерархических структур.[5,стр.221]

Многие теоретики говорят, что правовой нигилизм является одной из причин преступления, поскольку он характеризуется низкой степенью правовых знаний о неуважении к закону и не использует его в повседневной жизни, когда отдельные лица или группы руководствуются своими традициями, политическим и экономическим направлением. или другие интересы, но не закон.

Те, кто рассматривает правовой нигилизм как основную причину преступления, рассматриваются в качестве основной причины неуважения ценностей и моральных принципов закона. Это прямо противоречит криминальной экономике, которая устраняет моральный и этический состав из решения гражданина подчиняться или воздерживаться от

закона. Соответственно, если человек знает закон, правовой нигилизм не вызывает правонарушения, и эти законы разработаны таким образом, чтобы человеку было выгоднее жить по закону, чем нарушать его.

Основная причина правового нигилизма заключается в том, что люди знают о безнаказанности закона, неисполнении законов, доверии к закону и о том, что закон может игнорировать его собственную деятельность, экстремально - правовой нигилизм. Преодоление правового нигилизма - сложный и длительный процесс. Основными способами преодоления правового нигилизма являются: повышение уровня общей и правовой культуры; их правовая осведомленность; предотвращение правонарушений, прежде всего преступлений; совершенствование законодательства; массовое юридическое образование; юридическое образование; Укрепление правопорядка, правопорядка; уважение к людям, обеспечение их прав и свобод; подготовка высококвалифицированных юристов; правовая реформа и т.д.[6,стр. 145].

Как и любое другое социальное явление, уродство справедливости имеет свой генезис, содержание, наглядность форм и методов. Он может проявить себя в относительно мягкой форме или, наоборот, иметь отрицательный и очень опасный характер.

Существует несколько распространенных форм деформации частного правосудия.

Правовой инфантилизм является наиболее щадящей формой правового искажения - отсутствие знаний, правовых знаний и установок.

Различия в правовом сознании населения широко распространены. В то же время это не зависит от отсутствия правовых знаний граждан, их существенных элементов в целом системы и, прежде всего, от позитивного взгляда на закон и другие правовые ценности. Люди перестают, ценить, почитать, уважать право, так как они не видят гарант и поддержку. В этом случае даже законопослушные граждане разовьют нигилизм, недоверие к существующим институтам.

Признание естественных прав и конституционной консолидации и свободы человека до сих пор не идет рука об руку с практическими мерами по их укреплению и осуществлению. А неспособность осуществить свое право порождает личные чувства, отказ, злоупотребление законом, скептицизм. Понятно, что правовой нигилизм нельзя устранить немедленно. Это сложный, долгий процесс. В конечном итоге все формы и средства борьбы с нигилизмом связаны с распадом общества. Глубокий системный кризис - социальный, экономический, политический, духовный, моральный. но также потому, что многое зависит от активной позиции человека и его оппозиции силам зла.

Литература:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BC
2. <https://articlekz.com/article/18511>
3. "Теория государства и права: учебник" (Н.И. Матузов, А.В. Малько) (Юрист, 2004),стр.127
4. Алексеев С.С. Государство и право. – М.: Юрист, 2000. – С.87.
5. Лившиц Р.З. Теория права. - М.: БЕК, 2000. – С.221.
6. Малешин Д.Я. Причины правового нигилизма в России // Закон. 2009. №1. С. 145

ТЕОРИЯ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ В ТРУДАХ МОНТЕСКЬЕ

Водорез К.А.

Научный руководитель: Сейтенова С.Ж., м.ю.н., ст. преподаватель

КГУ им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

vodorezkarina@gmail.com

Шарль Луи Монтескье родился в 1689 году. Известный философ, основатель правовых взглядов, которые легли в основу современной юридической науки.

Монтескье родился в состоятельной семье, родители относились к высокому судебному сообществу. Монтескье получил хорошее классическое образование, интересовался историей. Правом, литературой. Изучал культуру древнего мира и Рима.

Свою трудовую деятельность начал с должности советника парламента, а затем в г. Бордо занял по наследству должность президента парламента.

Но обыденная практическая деятельность юриста не прельщала молодого человека, его привлекала аналитическая интеллектуальная деятельность и события общественной жизни. Избирается во Французскую академию в возрасте 39 лет. И дальше свою жизнь посвящает науке, исследованиям государственно-правовых явлений. Будучи выходцем из высоких слоев общества, на деле он придерживался демократических взглядов, был сторонником предоставления гражданам демократических прав и свобод. Формой государственного устройства наиболее комфортной для общества считал парламентскую республику.

Самым значительным трудом, по мнению современников, является его сочинение «О духе законов», работе над которым он посвятил лучшие годы. И в последние годы продолжать дорабатывать его положения.

Монтескье тщательно изучал труды других ученых-философов, чьи идеи он разделял. Одним из них был Джон Локк. И на основании достижений политических мыслей, своих измышлений, создал теорию разделения властей. Главная цель этой теории - это разработать механизм функционирования государства, обеспечивающего безопасность для граждан, защита людей от произвола, превышения полномочий со стороны чиновников. Чтобы государство не могло посягать на права и свободы человека, так как само государство находилось бы под контролем закона. И тем самым, роль права в управлении общественной жизнью стала бы подлинной [1].

«Политическая свобода, - утверждает философ, - состоит совсем не в том, чтобы делать что хочется. В государстве, то есть в обществе, где есть законы, свобода может заключаться лишь в том, чтобы иметь возможность делать то, чего должно хотеть, и не быть принуждаемым делать то, чего не должно хотеть... Свобода есть право делать все, что дозволено законами» [2]. Монтескье разработал такую модель, которая оказалась жизнеспособной. В частности он писал: «Чтобы не было возможности злоупотреблять властью, необходим такой порядок вещей, при котором различные власти могли взаимно сдерживать друг друга. Возможен такой государственный строй, при котором никого не будут понуждать делать то, к чему его не обязывает закон, и не делать того, что закон ему позволяет» [3].

Монтескье предлагает механизм, по которому власть является не единой, сосредоточенной в одних руках либо в одном органе, а власть поделена на законодательную, исполнительную и судебную[4]. И эти ветви власти взаимно сдерживают друг друга на основании предоставленных им полномочий. Пределы правомочий, компетенции государственных органов также распределены законом. И это взаимное сдерживание гарантирует недопущение злоупотреблений, либо превышение власти каким-либо органом. Тем самым, Монтескье доказывает свое убеждение, что разделение властей, разделение

полномочий и взаимный контроль обеспечивает свободу и порядок в обществе. Нужен такой порядок, указывает Монтескье, при котором «одна власть останавливает другую» [5].

Заслугой Монтескье является то, что он собрал воедино наиболее демократичные идеи своего времени, придал им целостность через построение концепции разделения и сдерживания властей. Это было системное последовательное учение, систематизировавшее взгляды просветителей, идеологов Нового времени. И это учение было новым взглядом на решение сложных вопросов, угнетавших общество.

Его учение получило высокую оценку среди думающей общественности, среди демократически настроенных деятелей. Надо отметить, что идея, высказанная Монтескье, была услышана и реализована впервые при принятии конституции США в 1787 году. Система, основанная на концепции о разделении властей, легла в основу построения нового государства и, надо отметить, до сегодняшнего дня она слаженно функционирует.

Более того, другие государства, в XX веке отказавшиеся от имперского устройства государства, переняли эту идею. Республика Казахстан, в 1991 году объявившая о своем суверенитете, в основу построения государственности взяла идею разделения и создания системы сдержек и противовесов, разработанной великим Монтескье.

Таким образом, учение, разработанное Монтескье, созданное для ограничения абсолютной власти монарха, на деле оказалось прочной правовой конструкцией, вполне пригодной в обустройстве общественной и государственной жизни в реалиях XXI века.

Литература:

1. https://bookscafe.net/book/monteske_sharl-izbrannye_proizvedeniya_o_duhe_zakonov-47104.html
2. https://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/126717-monteske.html
3. <http://library.psu.kz/fulltext/buuk/a110.pdf>
4. https://www.studmed.ru/view/ibraeva-as-teoriya-gosudarstva-i-prava_75c785469be.html
5. https://studopedia.ru/9_56717_osnovnie-polozheniya-teorii-razdeleniya-vlastey-i-ee-znachenie-v-sovremennih-usloviyah.html

АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ ПОНЯТИЙ ПРИВИЛЕГИИ И ИММУНИТЕТЫ В КОНТЕКСТЕ СОБЛЮДЕНИЯ ПРИНЦИПА РАВЕНСТВА ПО КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА

Гадаборшев А.М.

Научный руководитель: Максименко Е.В. магистр юридических наук

ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова. г. Кокшетау

Anzor.vainah06@mail.ru

Иммуниет- как форма действия принципов а именно принципов равенство так же привилегий как реализация принципа гуманности ст 1 Конституции Республики Казахстан. Существуют разные виды иммунетета которые на сегодняшний день не были досконально изучены такие как: дипломатический иммуниет, судебный иммуниет, правительский иммуниет.

При выделении иммунетета как самостоятельного вида не обходимо выделить что провой иммуниет- вид специального статуса лица выполняющего государственно значимые действия и играет существенную роль в области сициальной, политической и экономической сфере применения. Примером такой связи являеться принцип равенства перед законом и судом. Равенство это общеправой принцип, рабочие функции равенства в

процессуальном праве. Это связь является наглядным примером объективного признака демократии указанных признаков права. Вообще понятие иммунитет растяжимое на эту тему каждый остоется при своем мнении одни говорят об ограничении иммунитета другие подразделяют иммунитет особым важным аспектом в жизни деятельности государства.

Иммуниеты бывают : президентскими, дипломатическими, судебские, депутатский, правительский и т.д. К примеру под президентским иммунитетом понимается государственная неприкосновенность на всей территории республики и других стран мира, Дипломатический иммунитет распространяется только на дипломатических лиц находящихся вне страны с целью государственной важности и обладает полной неприкосновенностью. Имея иммунитет перед законом при разрешении и уголовного разбирательства органы внутренних дел слегка озадаченны поскольку имеется пострадавшая сторона совершенного преступления тем самым замедляя уголовный процесс. Иммунитетом обладают лица которые на прямую связаны с государством и имеют приоритеты перед законом судом и освобождает от определенных обязанностей призваны выполнять конкретные функции. А так же освобождает от уплаты налогов, пошлин и т.д.

Лица имеющие иммунитет выполняют социально-политическую пользу выполняя в той или иной мере свою деятельность на благо государства и их интересов. Но как и приобрести иммунитет можно так же его потерять, утрата иммунитета означает то что данный субъект так же может нести полную ответственность как и другие граждане Республики Казахстан. Утрата иммунитета и привилегий происходит в таких случаях: когда субъект решен иммунитета конституционным советом бывает и так что иммунитета а так же привилегий решаются по сроку истечения должности это касается депутатов и правительства и во многих других случаях. Что касается привилегий то можно сказать понятие привилегии и иммунитета не стоит употреблять отдельно поскольку привилегии и иммунитеты тесно связаны они выполняют практически одну задачу выделяю каждую группу лиц преимущественно это выделяется в пособиях, льготах, для конкретных лиц например сотрудники государственных органов и должностных лиц с целью наиболее осуществления своих прямых обязанностей.

Иммунитетом дают полную гарантию неприкосновенности лиц конкретной ветвей власти, это инструмент направленный на улучшение работы уголовного процесса. В процессе регулирования общественных отношений привилегия в виде норм которые выделяются в формах норм изъятий и формах норм дополнения. В полной способности действий иммунитета и привилегий даются дипломатическим лицам и членом их семей. В целом иммунитет и привилегия играют существенную роль в организации государства и его развитии осуществляя такие функции как урегулирование правоотношений в обществе и выполняет особо важные функции в таких областях как политика экономика и общественной жизни населения.

Что касается равенство перед судом и законом, то что в Казахстане существует независимая судебная система это один из важных признаков развития демократического общества. Не имея не зависимость судебской ветви власти нельзя добиться справедливости и достижения верховенства закона. Статья 14 закреплённая в Конституции Республики Казахстан гласит равенство перед законом и судом не зависимо от статуса, положения, пола, религиозных, политических, убеждений, национальной и языковой принадлежности. Это один из важных принципов сосуществования граждан и функционирования наиболее развитого демократического государства.

Происходящие изменения в законодательстве в частности изменение в сфере деятельности судебной системы направленное в первую очередь на соблюдение равенства перед судом и законом всех граждан Республики Казахстан. Каждый гражданин имеет права

на точное рассмотрение и справедливое решение по конкретному делу. Любой гражданин имеет права обратиться в суд в целях рассмотрения спорных вопросов, каждый может попасть в суд в качестве истца или обвиняться судом. К примеру можно привести ещё статью такую как 16 каждый имеет права на личную свободу, статья 22 каждый имеет права на свободу совести и ряд других норм закреплённые в Конституции Республики Казахстан.

Равноправие перед судом и законом понимается в том смысле что закон в равной мере обязуем для всех, суд в равной мере справедлив для всех и доступен для всех слоёв населения. Неотчуждаемость прав и свобод понимается в том смысле что права и свободы имеет каждый гражданин с момента рождения и прекращаются с момента смерти субъекта. От этих прав нельзя отказаться и невозможно передать другому лицу они могут только ограничены и лишь в той мере в какой это будет считаться не обходимо в целях защиты интересов государства общественной охраны прав и свобод человека и гражданина право отношений имеющие непосредственную связь с государством.

Никто не может не подкаким основанием или предлогом не может лишён конституционных прав и свобод прописанных в статьях 10, 11, 12, 13, 14, 15 и т.д. Конституции Республики Казахстан. Статус человека и гражданина рассматривается как совокупность прав и обязанностей который дается как субъект права отношений. Признание человека и его жизнь высшей ценностью закреплённое в Конституции это означает что отдается приоритет человеку его правам и свободы. Суд в этой сфере деятельности играет огромную роль в поддержание демократии и справедливого рассмотрения дел. Понятие равенство воспринимается как у участников правоотношений имеющие равные права и не как не влияющие на рассмотрение и принятие решений в ходе дела. Вообще понятие равенство перед судом и законом и понятие иммунитет и привилегии противоречат друг другу, одно гласит все равны не зависимо от статуса и положения другое у некоторых есть непосредственный иммунитет и привилегии перед судом и законом, бывают и такие случаи когда субъектом имеющий права не прикосновенность а так же привилегий совершается преступления от которого он естественно уходит от такого вида ответственности тем самым замедляя процесс работы уполномоченных органов внутренних дел. Но существует на то уполномоченные органы которые имеют полное права уравнивать шансы перед судом и законом лишая иммунитета и привилегий за совершенные ими преступления либо по сроку истечения их полномочий

Итог: В заключении своей научной работы рассмотрев анализ иммунитетов и привилегий мы можем сделать вывод о том что иммунитеты и привилегии могут иметь определенная группа лиц. Но при этом имея иммунитет и привилегии каждый гражданин Республики Казахстан имеет одинаковые права и обязанности, и равны перед законом и судом, эти права закреплёны в Конституции Республики Казахстан и имеет высшую юридическую силу.

Литература:

- 1) http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
- 2) <http://be5.biz/pravo/m024/54.html#targetText>.
- 3) <https://ru.sputniknews.kz/spravka/20190226/9447202/mnogodetnye-semi-igoty-kazahstan.html>

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ СВОБОДОЙ ДОГОВОРА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Жага Александра

Научный руководитель: Хабдулин А.Б., магистр юридических наук, ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
alexandra_zhaga@mail.ru

В гражданском праве Казахстана, на современном этапе развития, свойственно повышение значимости договора. Принцип свободы договора является основным, для перспективного развития функционирования рыночной экономики и здоровой конкуренции. Сам принцип заключается в предоставлении лицу права по своему усмотрению и без принуждения извне: заключать (или не заключать) тот или иной договор; выбирать партнера, с которым он желает заключить договор; выбирать вид договора; определять условия договора.[1] Нельзя не заметить, что, свобода договора играет важную роль в экономике Казахстана. Несмотря на все положительные аспекты развития гражданско-правового договора, можно заметить отрицательную сторону. Негативная сторона заключается в злоупотреблении свободой договора. Само понятие злоупотребление свободой договора можно определить как умышленное несоблюдение контрагентом предусмотренных законом ограничений договорной свободы, повлекшее причинение вреда (ущерба) третьим лицам или государству.[2]

Актуальность данной темы определена тем, что проблема злоупотребление является одним из проявлений конституционной свободы экономической деятельности, во многом определена дозволительным методом гражданско-правового регулирования.

На практике мы можем наблюдать множество примеров данного факта. Например, ограничению конкуренции, появление на рынке некачественных товаров, работ и услуг.

Для злоупотребления свободой договора характерна часть тех признаков, с помощью которых в юридической литературе описывают злоупотребления субъективным правом: использование запрещенных средств и способов осуществления права; осуществление права вопреки его социальному назначению; осознание лицом противоправности своих действий; причинение вреда другим лицам путем совершения вышеуказанных действий. Данные аспекты связаны с пробелами в гражданском праве или недостаточной четкостью правовой регламентации тех или иных отношений, определенной общедозволительной направленностью и диспозитивностью гражданско-правового метода регулирования. [3]

Специфика рассматриваемого вопроса заключается в том, что многие формы злоупотребления прямо запрещены законом: продавцу запрещается принуждать потребителя к покупке дополнительных товаров (работы, услуги), а также включать в договор условия, ограничивающие установленные законом интересы потребителя; продажа потребителю одних товаров при условии обязательного приобретения потребителем других товаров; заключение мнимых сделок (с целью сокрытия имущества от кредиторов, получения необоснованной налоговой выгоды).

Злоупотребление свободой заключать или не заключать договор может проявляться в следующих действиях или бездействии: — ведение переговоров без цели заключить договор (с намерением отвлечь контрагента от других коммерческих предложений; с целью получения информации, составляющей коммерческую тайну). Притворные сделки являются наглядным примером злоупотребления. Заключение сделки на крайне невыгодных для одной из сторон условиях (в ущерб интересам данной стороны и ее кредиторов).

Научная литература выделяет три типа форм злоупотреблений свободой договора. К первому типу относятся:

- ведение переговоров без цели заключить договор (с намерением отвлечь контрагента от других коммерческих предложений, с целью получения информации, составляющей коммерческую тайну);
- заключение мнимых сделок с целью сокрытия имущества от кредиторов.

Формами злоупотребления второго типа являются:

- притворные сделки;
- при заключении смешанного договора, когда соединение элементов нескольких договоров производится с целью ограничения прав одной из сторон договора или ущемления ее законных интересов.

Третье формой являются:

- включение в договор присоединения условий, явно обременительных для присоединяющейся стороны;
- заключение кабальной сделки;
- заключение сделки на крайне невыгодных условиях для одной из сторон (в ущерб интересам ее кредиторов).

Выделив типы злоупотреблений: злоупотребление свободой заключать или не заключать договор с отдельными контрагентами; свободой выбора вида заключаемого договора; свободой в определении условий договора, можно сделать вывод, что для форм определенного типа присуща общность используемого средства злоупотребления, сходство негативных последствий злоупотребления и, как следствие, сходные приемы доказывания факта злоупотребления.[4]

Злоупотребление свободой договора в большинстве случаев является правонарушением безусловным и влечет применение соответствующих мер гражданско-правовой ответственности. Каждое не правомерное деяние несет за собой различные правовые последствия. Это может быть как отказ в защите права, которым злоупотребляют (например, отказ в удовлетворении требования, основанного на несправедливых условиях договора), применение последствий недействительности мнимой или притворной сделки, изменение или расторжение договора. В тех случаях, когда злоупотребление свободой договора направлено против публичных интересов (злоупотребление доминирующим положением на товарном рынке, извлечение необоснованной налоговой выгоды), последствия злоупотребления не исчерпываются гражданско-правовыми санкциями. Лицо может быть привлечено к административной, налоговой, уголовной ответственности.

Проанализировав данную тему, можно сказать, что возможность ограничения свободы договора с помощью императивных норм для Казахстана, наиболее предпочтительна. Это должно затронуть сферу договорных отношений с участием граждан-потребителей, области гражданского оборота в которых ограничена конкуренция (например, энергоснабжения, услуг связи и др.). Считаем возможным варианты ограничения свободы договора, такие как: принятие отдельного закона, который бы определил минимальный набор требований к содержанию определенных видов договора. Второй - разработка т.н. типовых договоров, утвержденных Постановлением Правительства Республики Казахстан.

Предлагаемые изменения, безусловно, будут способствовать более широкому применению вышеуказанных способов защиты против злоупотреблений сильной стороны договора.

Литература:

1. Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Казахстан (Общая часть) (Ответственные редакторы: Сулейменов М.К., Басин Ю.Г.)
2. Принципы гражданского права и их реализация : монография / Т.П. Подшивалов, Г.С. Демидова, под ред. — Москва : Проспект, 2017.
3. Подробнее о ситуациях "правовой неопределенности" см.: Волков А.В. Злоупотребления гражданскими правами: проблемы теории и практики. М., 2009. С. 211 и сл.

4. Злоупотребление свободой договора: теоретико-правовой анализ положений гражданского законодательства Республики Казахстан\\Тыныштыков Д.М.ю. Коротникова Н.А.
Костанайский государственный университет им. А. Байтурсынова, Казахстан

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ «ЖИВОГО ПРАВА» В ЯПОНИИ

Жага Александра

Научный руководитель: Хабдулин А.Б., магистр юридических наук, ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
alexandra_zhaga@mail.ru

Японское право — совокупность нравственных, религиозных и правовых норм, сложившаяся на основе древнекитайских религиозно-философских концепций, собственных обычаев, рецепции иностранного (американского и романо-германского) права. Япония отличается большой самобытностью развития национальных правовых систем. Самобытностью становления права. Право Японии – интересный объект для сравнительного правоведения. В нем переплетаются живущие и поныне традиции внесудебного решения споров с новыми кодексами и процессуальными нормами. Японское право отличает дуализм сочетание традиционных и правовых норм, сложившихся в прошлом и реципированных в конце XIX в. Под понятием “Живое право” можно понимать понимают не совокупность правовых норм, а фактические социальные отношения между людьми, включая нормы морали, обычаи и др. Концепция "Живого права" выдвинута в начале XX в. австро-венгерским ученым Е. Эрлихом . По Эрлиху, живое право находится не в статьях закона, а в практических отношениях. [1]

Эрлих пишет: «Подобно тому, как в далеком прошлом право представляло собой порядок, существующий в родах, семьях, домашних общностях, сегодня его нужно искать в нормах, определяющих внутренний строй союзов, и разработанных с помощью соглашений в договорах и уставах».

Оно представлено не законодательном, а социальными нормами. Социальные нормы-общепризнанные правила, образцы поведения, призванные обеспечивать упорядоченность, устойчивость и стабильность социального взаимодействия индивидов и социальных групп. Можно сделать вывод что в “ живое” право вложен глубокий духовный смысл. Оно должно отвечать требованием социума в данный момент развития общества, не противореча нормам прошлого, со своим строгим моральным, религиозным содержанием.

Рассматривая именно Японские нормы, нельзя не отметить сильное влияние религии которой является синтоизм. Одной из важнейших и основных идей Синтоизма, является достижение гармонии с божествами через очищение и устранение всего лишнего, что мешало постижению окружающего мира и быть в гармонии с ним.

Именно гармония для японцев является важной и неотъемлемой частью жизни. Гармония не только с собой, а также с другими людьми, и в обществе в целом. Поэтому социальные нормы в Японии играют огромную роль в регулировании общественных отношений.

Традиционные нормы поведения в японском обществе – «гири». Гире можно трактовать как долг чести, основанный на строго предписанном регламенте человеческих взаимоотношений, требующем подходящих поступков в подходящих обстоятельствах. Это чувство долга перед определенным лицом или определенной группой, а невыполнение такого нравственного обязательства влечет за собой недовольство или разочарование указанного лица или группы. Гире заменяли собой право, а по мнению некоторых японцев, и мораль. Они автоматически соблюдались не столько потому, что соответствовали определенной концепции морали, сколько из-за страха осуждения со стороны общества в

случае неподчинения гири. Нормы гири в сознании японцев неотделимы от ниндзё (букв, «человеколюбие»). [2]

Говоря о функциональных особенностях то, то нормы права японцами понимаются только карательные нормы. Японцы считают, что судебное разбирательство, не соответствует естественному состоянию вещей. Так как принято решать споры мирным путем. Гири распространены и при заключении сделок. В сфере торговли в Японии сложилась особого рода торговая мораль – сёбайдотоку. Среди торговцев и бизнесменов бытуют выражения, имеющие смысл «Не могу поступить плохо в отношении партнера, так как нарушу принцип гири»

Общаясь в суд человек показывает что его другая сторона спора, не порядочный человек, так как с ним нельзя решить спор миром. Судебному разбирательству следует предпочесть примирение. Когда в Японии человек по чьей-то вине терпит убытки, он реагирует на ситуацию совершенно не так, как мы привыкли это себе представлять. Обращение в суд с требованием возместить убытки подчас рассматривается японцами как вымогательство, поэтому они стараются воздерживаться от таких крайних, на их взгляд, действий. Судебное разбирательство в их глазах наносит урон престижу, они обычно стараются обходиться без него.

Приведем примеры: Кредитор, однозначно требующий от своего должника все, что ему причитается по закону, выглядит, по гири, бесчеловечным. Уважения заслуживает только кредитор, деликатно выясняющий положение должника и считающийся с его эмоциями. Должник, тронутый таким поведением, сделает все от него зависящее, чтобы оправдать такую доброжелательность. Граждане пытаются споры решить мирным путем, без обращения в суд. Современное японское право наряду с судебной процедурой предоставляет тяжущимся также возможность выбрать специальную, закреплённую в Гражданско-процессуальном кодексе (ст. 136) примирительную процедуру. Согласно этой процедуре, компетентный суд создаст по заявлению одной из сторон специальный арбитражный комитет в составе двух или более неспециалистов и под председательством назначаемого в большинстве случаев профессионального судьи. Этот комитет вызывает и заслушивает тяжущиеся стороны, а затем пытается склонить их к полюбовному решению. В случае неудачи такой попытки иск может быть подан в судебном порядке. На практике согласительные процедуры имеют большое значение, тем более, что суды зачастую пользуются возможностью приостановить рассмотрение дела и передать его в арбитражный комитет.[3]

Число отказов от исков ежегодно составляет 50% общего числа дел. Можно отметить, что, гири имеет большое влияние в сфере семейного права, вопросы которого разрешаются в основном с помощью внутренних разбирательств, без обращения в суд. Так же разрешаются разводы о разделе имущества, выплате алиментов или установлении опеки над детьми, так как все эти вопросы решают опять-таки выбранные посредники или друзья супругов. Споры между соседями, участниками договора об аренде тоже разрешаются главным образом путем полюбовной сделки. Говоря в семейных отношениях, в Японии не привыкли выносить сор из избы. Там придерживаются типа традиционной семьи. Муж вразумляет жену, направляет ее по своему разумению. Жена почитает и уважает мужа, внимательно заботится о пище, одежде и прочих домашних делах. Поскольку гири — явление эпохи феодализма, оно прежде всего строилось на иерархической основе: подчиненный всегда проявлял гири по отношению к господину. Последний тоже осуществлял гири в сторону нижестоящих. По современным понятиям, глава фирмы или учреждения нарушает нормы гири, если он общается с подчиненными только в сфере профессиональной деятельности. [4]

Таким образом, анализируя Японское “живое право” можно заметить сильные моральные устои граждан государства. Так же отмечу, что Японское право отличается мирным подходом к урегулированию отношений, благодаря гири.

Литература:

1. А.Х. Саидов . Сравнительное правоведение. Основные правовые системы современности. 2003
2. Книга: Теория государства и права: Учебник / Скакун О.Ф.
3. А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев. Проблемы теории государства и права: Учебник. – М.: ЭКСМО. - 649 с.. 2005
4. "ОБЩАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА", Под общей редакцией доктора юридических наук, профессора А.С. Пиголкина, Москва, Издательство МГТУ им. Н. Э. Баумана 1996:

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ

Жаксыгелды А.Ш.

Ғылыми жетекшісі: Тлеубердина У.Т., заң ғылымдарының магистрі, заңтану
кафедрасының аға оқытушысы

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау Мемлекеттік Университеті
magauova2000@gmail.com

Қазіргі әлемдік жахандану кезеңіндегі Қазақстан мемлекетінің де демократиялық мемлекет ретіндегі құқықтық идеологиясын қалыптастыруы негізгі аспектісі болып саналады. Шындығында Қазақстан өзінің 1995 жылы қабылдаған Конституциясының 1бабында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы- адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. Демек бұл оның өз азаматтарын қымбат қазынасы ретінде қарайтындықтан әлеуметтік мәселелерді де маңызды бағыттарының біріне жатқызады»[1,38-42]. Құқықтық идеологияны теориялық тұрғыдан түсіну және оған сипаттама беру мүмкін емес. Сонымен қатар, құқықтық идеологияның ғылыми айналымда өте берік болғаны соншалық, бұл ұғымға нақты ереже қалыптастырмауының кері әсерінен, қазіргі біздің азаматтық қоғамда әр тұлғаның ой-пікірі, сана-сезімі әртүрлі қалыптасқан. Қарапайым адамның түсінігі бойынша, құқық сөзі тек заң ғылымының аясында ғана қолданылады, бірақ, бұл сөзді біз күнделікті өмірде де жиі кездестіріп жатамыз. Әлемде қаншама адам бар болса, құқықтың да сонша мән-мағынасы бар. Заң саласында, басшылықта отырған және мемлекет тарапынан заңдастырылған белгілі бір ұйымдардың құқықты түсінуі қарапайым адамдарға қарағанда айырмашылығы біршама сатыға жоғары тұрады. Францияның ұлы ойшылы Ш.Л. Монтескье өзінің "Заңдар рухы туралы", "Заң рухы туралы қорғаныш" деген еңбектерінде, ағылшын философы Дж.Локк өзінің "Мемлекетті басқару туралы екі трактаты" атты шығармасында, неміс философтары Кант "Құқық туралы ілімнің метафизикалық бастаулары" деген еңбегінде, Ф.Гегель "Құқық философиясы" деген еңбегінде құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаттарын тұжырымдаған болатын [2,216].

Мемлекет пен идеологияның өзара байланысының салдарынан құқықтың даму дәрежесі өз кезегінде алға қарай жылжыды. Азаматтық қоғамда құқықтық идеологияның алатын орны ерекше. Құқықтық идеологияны қалыптастыруда заңгерлер, саясатшылар, экономистер, философтар, тарихшылар т.б. мамандар еңбек етеді. Құқықтық идеология қоғамдағы әр бағыттағы, әр саладағы мақсаттарды біріктіріп, дамытады. Ал ғылыми тұрғыдан қарайтын болсақ, құқықтық идеологияның негізін құқықтық сана мен мәдениет құрайды. Яғни, құқықтық сана мен мәдениет адамдардың ой-өрісіне, рухани ойлану процесіне өте зор әсер етеді. Қоғамдағы адамдардың сана-сезімі жақсы деңгейде болса, мәдениеттік дамуыда сол дәрежеде болады.

Құқықтық идеологияны жақсарту үшін қоғамның экономикалық, әлеуметтік жағдайын жақсарту, демократияны, бостандықты, теңдікті дамыту керек, сонда ғана іс

нәтижелі болады. Қазіргі кезде құқықтық идеологияны жаңғыртудың бірнеше жолдары бар, соның ішінде ең негізгілері:

- 1) ойып тұрып орын алған ғылым мен техника;
- 2) қоғамның материалдық және рухани жетістіктері.

Осылардың ұдайы даму процесінде болуы құқықтық идеологияның және құқықтық сананың да дамуына жол ашады. Сонымен, мәдениет пен өркениетті ұштастырып, болашақ ұрпақтың ұлттық тұлға ретінде тәрбиеленіп, халықтың әлеуметтік жағдайын қамтамасыз ету әрбірімізге міндеттелуі қажет және құқықтық идеологияны дамытудағы басты принциптердің бірі болып саналады.

Қазақ мемлекеті құқықтық мемлекет ретінде бірден құрылған жоқ. Мындаған жылдық тарихы бар осындай кең далада құқықтық мемлекет құру оңай болмады. Көптеген батырларымыздың, білектің күшімен, найзаның ұшымен осы бейбіт күнге қол жеткізді. Әрбір мемлекеттің мемлекет екенін көрсететін негізгі Ата заңы болуы керек. Қазақстан Республикасының Ата заңы қабылдауының өзін бірнеше тарихи, күрделі, өтпелі кезеңдерді бастан кешірді. 1986 жылғы желтоқсан көтерілісі және 1991 жылғы тамыз төңкерісі Кеңес Социалистік Республикалар одағының ыдырауына да өз әсерін тигізді. Кеңес Социалистік Республикалар одағы тарап кеткен соң, Қазақстан Республикасы өзін егемендігі мен тәуелсіздігін алған жас мемлекет ретінде тарих сахнасында көрінді. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік жылдарынан кейін Конституциялық құқықтық мемлекет құруға бағыт алды. Осы құқықтық мемлекет құрудың тағы бір шарты – тәуелсіз соттың болуы.

Құқықтық мемлекеттің ең бірінші міндеті – адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау. Құқықтық мемлекет демократиялық мемлекет болып танылады. Ал ол өз кезегінде белгілі бір қағидаға сәйкес ұйымдастырылады: құқықтың салтанаты, заңның жоғары тұруы барлық адамзат заң алдында теңдіктері бірдей. Қазақстан Республикасы егемен және тәуелсіз мемлекеттер қатарына енгендіктен мемлекетіміздің рәміздері ерекше әрі қайталанбас бейнесімен көзге түседі. Әнұранымыздың шырқалған кезде қолымызды кеудеміздің тұсына қоюдың өзі жүрегіміздің төрінде үлкен мақтаныш сезімін ұялатады.

Құқықтық мемлекеттің бір белгісі мемлекеттік билікті ұйымдастырғанда билікті бөлу қағидаттарын жүзеге асыру. Ең алғаш бұл жүйе құрушы қағидат ретінде 1990 жылдың 25 қазанында қабылданды “Қазақ КСР-інің мемлекеттік егемендігі туралы” декларациясының 7-бабында айқын көруге болады. Қазақстан Республикасы мемлекеттік билікте 3-ке бөлінді: заң шығарушы, атқарушы және сот билігі. Қазіргі уақытта заң шығарушы өкілеттілік Қазақстан Республикасының Парламенті жауап береді, ал атқарушы билікті – Үкімет, сот билігін – Жоғарғы Сот және де Қазақстан Республикасының төмен тұрған соттары да іске асырады[3,45-54].

Қорытындылай келе, мынадай тұжырым жасауға болады: Қазақстан Республикасы демократиялы, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде өз іргетасын қалады және әлі даму жолында. Еліміздің бірінші орында, құқықтық мемлекет болып қалыптасуы халқымыздың тыныш, бейбіт аспан астында өмір сүруіне кепілдік жасайды. Ата-бабамыздың қаны мен жанының арқасында келген ұлан-байтақ жерімізді аманатпен сақтап, аялап, қорған бола білуіміз мына біздер – жастардың қолында деп білемін. Және осыны келешек ұрпағымыздың санасына дәріптеп, патриоттық сезімді ояту біздің бірінші міндетіміз[4.1356].

Қазақстан Республикасы Конституциясының қазақша немесе басқа тілде өзгешелік мән бермес бұрын Конституциямыз біздің тарихи құжатымыз болып қабылданған болатын. Және оның ережелері мен қағидаттары бұзылмауы мәселесі де бірыңғай қарастырылған. Сонымен, ел болып қалыптасуымыз үшін үлкен қадамдар жасалды және әлі де жасалмақ. Әлемдік аренада ойып тұрып орын алатындай жағдайға жету үшін алдымызға қойған мақсаттарға ел болып жұмылып бірге қол жеткізуіміз қажет деп ойлаймын. Сондықтан да, мақсаттарымызды айқындап, халықпен санасып, пікір алмасып алдыға жылжу керек. Сонда ғана Қазақстан Республикасы – біртұтас мемлекет бола алады және өзінің орынын жоғалтпайды.

Әдебиетт:

1. Ағдарбеков Т., Әлайдар А., Алайдаров А. Құқық негіздері. Оқу құралы.-Алматы: Нұр-пресс, 2008.-264 б.
2. К.Д.Жоламан «Құқықтық мемлекет, оның түсінігі мен мазмұны»//Право и государство №1-2, 2000.18-21 бб
3. Өтеғалиев Д.Заң. Республикалық құқықтық ғылыми-практикалық журнал.,Астана:2016.-115б
4. Заңгер. ҚР құқық жаршысы журналы №10(183) -2016.-135с

СРАВНИТЕЛЬНО- ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР НАКАЗАНИЯ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ, КИТАЕ И США

Ирмашева М.Б

Научный руководитель: Максименко Е.В. магистр юридических наук ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова. г. Кокшетау
irmasheva.marzhan@mail.ru

Проблема коррупции на всех этапах развития человеческого общества была и остается актуальной. Значимость мер наказания за коррупционные преступления обуславливается степенью отношения государств к данной проблематике.

Коррупция стала одной из регулярных и неизбежных проблем в политической и экономической системе Казахстана. Поэтому интересен зарубежный опыт понимания и противодействия коррупции, особенно в экономически развитых странах, таких как США и Китай. Поскольку изучение данного опыта позволит не только переосмыслить происходящие негативные процессы, связанные с коррупцией у нас в стране, то это позволит по -новому взглянуть на формы и методы борьбы с коррупцией.

Для начала определимся, что такое коррупция?

Закон “О противодействии коррупции в РК “от 2 июля 1998 г. дает следующее определение коррупции. Согласно ему под коррупцией понимается не предусмотренное законом принятие лично или через посредников имущественных благ и преимуществ лицами, выполняющими государственные функции, а также лицами, приравненными к ним, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей либо иное использование ими своих полномочий для получения имущественной выгоды, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ». [1]В повседневном понимании коррупция, в первую очередь, связана со взяточничеством, причем главным образом с получением, а не с дачей. Другие аспекты коррупции, например, протекционизм, злоупотребление властью, злоупотребление служебным положением – ассоциируются с понятием “свой”.

Но в целом, следует отметить, что в реальной жизни вопрос коррупции в рассматриваемых странах столь актуален, что всегда стоит на повестке дня. Отсюда вытекают цели и задачи: проследить коррупционные правонарушения в данных странах и сделать сравнительный анализ. Практическая значимость данного исследования является весомой и служит основой построения антикоррупционной политики.

Таким образом, при рассмотрении мы не должны упрощать меры воздействия коррупции, поскольку это очень сложное явление.

В Казахстане регулирование борьбы с коррупцией основывается на законе “О противодействии коррупции” и Уголовном кодексе РК, а его содержание основывается на Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2020 годы, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года. В целом программы по борьбе с коррупцией принимаются с 2001 года.

Целями Антикоррупционной стратегии являются: повышение эффективности антикоррупционной политики; вовлечение в антикоррупционное движение всего общества и её непримиримость к любым проявлениям коррупции. Только совместные усилия всего казахстанского общества могут снизить уровень коррупции в Казахстане.

Реализация этих целей должна проходить по следующим направлениям и мерам воздействия: борьба с коррупцией на государственной службе, предоставление деклараций государственных служащих не только своих доходов, но и расходов, постепенное повышение заработной платы и социальных выплат государственных служащих и других должностных лиц, введение института общественного контроля и другие меры.

В течение 2014-2019, эти меры в той или иной степени должны быть реализованы. Исследуя проблему мер наказания за коррупционные преступления в Казахстане, я выявила следующее. В Уголовный кодекс Республики Казахстан были внесены некоторые изменения: статья “неправомерное разглашение или иное неправомерное использование сведений и информации об операциях с денежными средствами и (или) иным имуществом” была опущена, лимит штрафных санкций, то есть штрафов, теперь регулируется только на верхнем пределе, который увеличился. Нижнего предела больше нет.

Штраф за получение, дачу и посредничество во взяточничестве стал привязан к сумме взятки. Это позволило использовать более дифференцированный подход к наказанию, особенно за мелкие взятки.

Верхний потолок наказаний не изменился – тюремные сроки остались прежними.

Кроме того, согласно новому Уголовному кодексу, срок давности не распространяется на лиц, совершивших коррупционные правонарушения: для них существует запрет на условное осуждение, а также пожизненный запрет на право занимать государственные должности. Эти изменения практически повысили эффективность борьбы с коррупционными правонарушениями, поскольку предусматривают более дифференцированный подход к наказанию и возмещению ущерба для государства в случае получения крупных взяток. Опыт показывает, что должностным лицам проще получить штраф в размере пятидесяти взятки, чем попасть в тюрьму.

Помимо штрафных санкций изменилась и сама система понятий, которые используются при определении ущерба и взяток. Были отменены понятия “крупный” и “особо крупный”, так как сейчас размер штрафа зависит напрямую от размера взятки.

Основным ведомством по борьбе с коррупцией в Казахстане является Агентство Республики Казахстан по делам госслужбы и противодействию коррупции. Это орган, непосредственно подчиненный и подотчетный Президенту Республики Казахстан, не входящий в состав правительства и осуществляющий функции по предупреждению, выявлению, пресечению и расследованию коррупционных преступлений и правонарушений. [2]Его деятельность регулируется, помимо законов РК, специализированным постановлением о работе ведомства. Антикоррупционными функциями Агентства являются борьба с коррупцией в целом, от разработки политики и программ до оперативной и следственной деятельности.

Количество коррупционных правонарушений в Казахстане с 2010 по 2017 год варьируется в пределах 2000-2500 преступлений в год, а их доля в общем числе преступлений идет на снижение - снизилась в 3 раза - с 2% до 0,6%. Уменьшилось

количество случаев злоупотребления властью и служебным положением и подделки документов, но при этом увеличилось количество случаев халатности. Другие виды преступлений находятся на том же уровне. Интересно, функциональное решение этой проблемы в КНР.

Китайская Народная Республика отличается очень жесткими законами против коррупционных преступлений. В Китае за получение взятки могут расстрелять, причем, расстрел проводится публично. За последние 10 лет в КНР были публично расстреляны 10 тысяч чиновников, а 120 тысяч коррупционеров получили различные тюремные сроки – от 10 до 20 лет. Здесь также произошли некоторые изменения.

Местные власти повысили планку взяток для чиновников перед расстрелом до 3 млн юаней (3,6 млн гонконгских долларов), согласно новым судебным нормам.[3] Ранее к смертной казни могли быть приговорены чиновники, осужденные за получение взяток на общую сумму 100 тысяч юаней.

Обвиняемым, осужденным за "особо тяжкие" преступления, связанные с взяточничеством в размере от 1,5 до 3 миллионов юаней, включая хищение средств на оказание помощи в случае стихийных бедствий, хищение денег за незаконную деятельность или отказ передать незаконные средства, также может грозить смертная казнь в соответствии с новыми правилами.

Новые нормы заменяют правовые нормы, изложенные в Уголовном кодексе Китая в 1997 году, которые долгое время критиковались как устаревшие после многих лет инфляции и роста доходов. Несмотря на низкий порог коррупции, в последние годы высокопоставленным коррупционерам редко выносилась немедленная смертная казнь. Вместо этого им чаще выносили смертные приговоры с отсрочкой исполнения на два года. Затем условное наказание может быть заменено пожизненным лишением свободы, если в течение периода приостановления не было совершено никаких дополнительных преступлений.

В соответствии с судебным толкованием китайского законодательства, если имеются смягчающие обстоятельства, такие, как признание или добровольное возвращение неправомерно полученных выгод, может быть вынесен двухлетний смертный приговор с отсрочкой исполнения приговора.

Однако условный смертный приговор также может быть заменен пожизненным без возможности условно-досрочного освобождения или дальнейшего смягчения приговора.

В трактовке также был установлен новый порог для преследования чиновников. Подозреваемым во взяточничестве, сопряженном с суммами в 30 тысяч юаней и более, скорее всего, грозит уголовное преследование. Лица, подозреваемые в хищении или получении взятки в размере 10 000 юаней или более, могут также предстать перед судом, если считается, что дела связаны с "относительно серьезными" преступлениями.

Китай, наряду с Ираном и Пакистаном, входит в тройку стран, которые в 2015 году применили смертную казнь в отношении коррупционеров. Эти смертные приговоры считаются скрытными, что затрудняет расчет уровня смертности. Заключение, как сообщается, не задерживаются в камере смертников, а сразу же подвергаются казни или получают отсрочку приговора на два года. Китайское правительство казнит людей как за экономические так и за политические преступления. Таким образом, мы видим, что данные меры способствуют сокращению уровня коррупционных преступлений в Китае.

США, по сравнению с Казахстаном также ведет жесткую политику в сфере антикоррупции. Борьба с коррупцией в США имеет более системный характер. Местные законы против коррупции предусматривают наказание в виде штрафа в тройном размере взятки либо лишения свободы на срок до пятнадцати лет.

Отмечу также, что один год лишения свободы в США и штраф в размере взятки грозит и за получение, и за требование денег с мотивом устроиться на государственную службу.

Особо остановимся на концепции ответственности за взяточничество в уголовном кодексе США в Нью-Йорке. [4]

Её особенность заключается в том, что взяточничество как состав преступления классифицируются на три категории. При этом получение взятки и дача ее, в отличие от законодательства других штатов, являются самостоятельными составами преступления. С учетом всех трех степеней взяточничества Уголовный кодекс Нью-Йорка предусматривает соответственно три категории дачи взятки и три категории ее получения.

Дополняет взяточничество, но не выделяется в категорию самостоятельных преступлений получение различного рода вознаграждений и чаевых, не предусмотренных законом. И, наконец, в самостоятельный состав преступления выделяют взяточничество с целью получения государственной должности. Субъектами данных преступлений, как правило, являются государственные служащие. Это определение достаточно широкое, и в него входят не только публичные должностные лица, правительственные организации или агентства, но и служащие, работающие по найму в этих организациях и агентствах.

В Конституции США, принятой еще в 1787 году, и действующей поныне, взяточничество было квалифицировано как серьезное преступление. Согласно Конституции, президент Соединенных Штатов может быть обвинен в совершении коррупционного преступления. [5]

Итак, при исследовании данной проблематики нами было выявлено, что предметом взятки в соответствии со статьей 201 Свода законов США, может быть любая ценность как материальная, так и нематериальная. Этим и отличается законодательство США от законодательства Казахстана, где за взятку, предоставленную в нематериальной форме, не наказывают.

Также в своде законов США предусматривается ответственность публичного должностного лица, которое прямо или косвенно требует в качестве подкупа, соглашается или принимает предложение получить или принять какую-либо ценность лично или для любого другого лица в обмен на какие-либо незаконные действия по службе. Иногда это называют пассивным подкупом. Как видно из определения, состав преступления, в отличие от казахстанского законодательства, не требует, чтобы взятка была выплачена в пользу самого должностного лица. Она может быть выплачена другому лицу, на которое укажет данное должностное лицо. В то же время наказание за активный и пассивный подкуп, описанный в статье 201 Свода законов США, предусмотрено в виде штрафа, сумма которого исчисляется в тройном размере взятки, или лишением свободы сроком до пятнадцати лет. И то, и другое наказание могут быть совмещены по решению американского суда. В Казахстане же максимальный срок лишения свободы за получение и дачу взятки пятнадцать лет, (ст. 366-367 Уголовного кодекса РК) [6].

Итак, в ходе моего исследования были сделаны важные выводы и умозаключения.

Борьба с коррупционными преступлениями в США облегчена тем, что здесь практически нет иммунитетов, которые позволяют должностным лицам избегать наказания за коррупционное правонарушение. Любое должностное лицо, в том числе и Президент страны, может быть привлечено к уголовной ответственности после отстранения их от должности в особом порядке. Другим наиболее важным направлением антикоррупционной политики США является профилактика коррупции в системе государственной службы, основанная на внедрении административной морали и представляющей собой этические и дисциплинарные нормы. Здесь мы видим сходство данных мер в Казахстане, Китае и США.

Стоит добавить, что в США за коррупционные правонарушения меры уголовной ответственности применяются не только к физическим, но и к юридическим лицам. Отсутствие такого института у нас в стране приводит к тому, что ответственность за подкуп понесут только служащие компании, в интересах которой осуществлялся подкуп.

Важное значение для профилактики коррупции имеет прозрачность деятельности государственных органов. В отличие от Казахстана в США нет государственных СМИ. Доступ журналистов к информации о государственных органах в США обеспечивается специальным Актом о свободе информации. Следует добавить, что в Соединенных штатах недоверие к государственному аппарату является частью традиционной политической культуры. Лишь одно подозрение в коррупционных связях способно привести человека к потере политической карьеры.

Таким образом, в заключение хотелось бы добавить, что рассмотрение вопросов, связанных с заимствованием казахстанским законодательством институтов и норм международного права и зарубежного опыта, в частности США или Китая, представляется продуктивным исключительно в рамках соответствующих норм Конституции и должно отвечать как национальным правовым традициям, так и ранее заключенным международным и межгосударственным обязательствам.

Согласно рейтингу коррупции, опубликованному "Трансперенси Интернешнл", в 2012 году Китай занимает 80 место из 174 исследованных стран по Индекс восприятия коррупции. Рейтинг США понизился на четыре балла до 71 в 2018 году. Казахстан находился на 31 месте 2018, а в 2015 -28 месте. Всё это позволяет сделать вывод о необходимости совместных усилий в борьбе против коррупции и выработке более строгих мер наказания за коррупционные преступления у нас в стране.

Литература:

1. Закон "О противодействии коррупции в РК" от 2 июля 1998 г
2. Официальный интернет – ресурс Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции.
3. Саломатин А.Ю. Борьба с коррупцией в США в XX веке и государственная модернизация // Правоведение, 2001. – №3
4. Уголовный кодекс РК.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ СИСТЕМЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Каримов А.А.

Научный руководитель: Максименко Е.В. магистр юридических наук ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова. г. Кокшетау

adil.karimov.2000@mail.ru

Важным условием для личности и его развития является его безопасность. Безопасность – отсутствие опасности и угрозы причинения вреда. Одну из важных ролей, при обеспечении данной безопасности выполняют именно правоохранные органы. В данной статье речь пойдет о функциях, признаках и основных направлениях деятельности правоохранных органов.

В настоящее время происходит реформирование в структурах правоохранительных органов Республики Казахстан. Для этого есть ряд причин и оснований. Целью моей работы является изучить динамику моего развития показать основные этапы становления и характерные особенности нашей правоохранительной особенности.

Важным направлением в работе государства и государственных органов занимает законодательство. В 1 статье Конституции Республики Казахстан говорится: "Наша Республика Казахстан провозглашает себя независимым, светским, правовым, социальным государством свобода человека, его жизнь являются высшими ценностями". [1]. Из этого можно сказать что государство и правоохранительные органы, выполняют свою работу, опираясь на правовые нормы, обеспечивают охрану и законные интересы лица, человека, гражданина.

Для обеспечения порядка создан специальный определенный круг органов. Эти органы и называются правоохранительными. Правоохранительные органы призваны охранять учрежденный Конституцией Республики Казахстан, образ жизни и деятельность государство, а также жизнь самих граждан. [2; с. 7].

Под правоохранительными органами понимаются органы, наделенные специальными полномочиями по условию соблюдения и установления юридических норм, для которых правозащитные функции являются доминирующими.

Согласно статье 3 Закона Республики Казахстан о правоохранительных органах "К правоохранительным органам относятся органы МВД, прокуратура, пожарная служба, ФИНПОЛ, УИС, таможенные органы которые осуществляют свою деятельность в соответствии с законодательными, нормативно- правовыми актами Республики Казахстан". [3].

По данным некоторых источников литературы количество в перечне правоохранительных органов идет от 5 до 16 наименований. Но, несмотря на это все органы правоохранительные честно сотрудничают между собой. Каждый выделенный элемент правоохранительных органов представляет систему взаимосвязанных элементов.

Существует 7 основных направлений в правоохранительных органах: Суды;

- Прокуратура;
- Департамент Службы Безопасности;
- Органы Министерств внутренних дел ;
- Органы или отдел(управления) по борьбе с наркобизнесом;
- Таможенные органы;
- Органы юстиции [4; с. 13-14]

Функция правоохранительных органов заключается в их основных направлениях деятельности. Эти функции определяют их структуру, организацию и компетенцию. Правоохранительные органы выполняют разные функции. В обязанности некоторых может входить выполнение только одной функции, а в обязанности других может входить и несколько обязанностей. Можно выделять весьма весомый ряд признаков относящихся к правоохранительным органам:

- Работа правоохранительных органов осуществляется с определенной целью и для осуществления определенной работы которую осуществляют сами же сотрудники.,;
- Деятельность правоохранительных органов осуществляется только в рамках законных правил и процедур, в случае нарушения их, установлено привлечения лица совершившего правонарушения к юридической, административной, уголовной ответственности;
- Имеют право принять юридические меры;

- Все приказы, решения, и действия законно обоснованные, сотрудников выполняющих их обязанности, подлежат немедленному исполнению, в противном случае лицо, гражданин может привлекаться и будет привлекаться к юридической ответственности .

Можно выделить основные направления правоохранительных органов нашей страны:

- Это защита прав, свобод гражданских людей нашей страны;
- Обеспечения общественного порядка;
- Выявления, пресечения преступления :
- Выявления и привлечения лиц к уголовной. административной и иной ответственности за совершения преступления
- Принятие как - либо мер для лиц совершивших преступление ;
- Обеспечение исполнения принятых решений;
- Юр. помощь гражданам.

Под вышеперечисленными направлениями можно понимать, конкретную деятельность правоохранительных органов для достижения конкретных результатов. К этому можно отнести соблюдение законов, Конституции РК, выявление, пресечение преступлений, наказание а так же помощь заключенным(осужденным) в адаптации [5; с. 15]. Что касается динамики правоохранительных органов Республики Казахстан то, что после распада Советского Союза преступностью отлаженные действия правоохранительных органов уже работали не так. В те года преступность развивалось большими шагами. Основные преступления которые были в то время это экономические преступления, формировалось теневая экономика. В те времена начинает набирать обороты организованная преступность ,участились преступления связанные с применением оружия. В то время люди многие в обществе восприняли демократию как вседозволенность и анархию. Правоохранительные органы начинают сталкиваться с многочисленными несанкционированными митингами, шествиями, пикетированиями и т.д. Новая реальность демократии заставила систему правоохранительных органов полностью пересмотреть свои решения в борьбе с преступностью. Итогом тех непростых лет было становление практически современной полицейской системы .Удалось решить ряд важнейших для правоохранительной системы вопросов в частности против серьёзных проблем с организованной преступностью и установления правопорядка МВД был принят ряд целых не простых мер для обеспечения безопасности граждан своей страны от преступного посягательства .

Реформы. Начиная с 1995 года в нашей Республике Казастан без перерыва осуществляется деятельность иностранных консультантов, которых отправили в нашу Республики Казахстан из Соединенных Штатов Америки и Европы..

Так же в октябре 1995 года эти самые иностранные консультанты предложили, то чтобы МВД республики был реформирован путём создания Следственного комитета — отдельного органами, к нему передавались основные меры от МВД а именно совершение следственных действий, осуществление оперативно - розыскных мероприятий и т.д. В результате последующего и послужила дезорганизация и разделена отлаженная ранее система работы МВД. Работа Следственного комитета оказала негативное влияние на криминогенную обстановку в Республике Казастан. В связи с этим ноябре 1997 года Следственный комитет был полностью расформирован. Он и его функции были переданы обратно в Министерство внутренних дел. В 1997 году по предложению руководства МВД, функции противопожарной службы были переданы из МВД в [Государственный комитет по чрезвычайным ситуациям](#), борьбой с с финансовой также экономической преступностью стало заниматься Агентство которое расследует экономические и коррупционные преступления то есть ФИНПОЛ . Так же в рамках МВД были сформулированы органы криминальной полиции ,административной, а так же военно - следственные органы военной

полиции только со статусом военного формирования. К Министерству юстиции отошли задачи и функции суд - мед экспертизы, формирование уголовно-правовой статистики, документирование и регистрация населения. В 2010 году медицинские вытрезвители из МВД были отданы в Министерство здравоохранения. Также хочу отметить, что в 2010 году так называемые медицинские вытрезвители перешли под контроль Министерства здравоохранения. Освобождение сотрудников полиции от несвойственных им обязанностей достаточно хорошо сказалось на основной работе полиции.

Также в 1998 году милиция была переименована полицией.

Интересный факт что в ноябре 2010 года Национальный банк РК который как мы знаем начиная с 2006 года его консультирует иностранная компания "Финансово - холдинговая компания Rotshild&Co" управляемая семьей Ротшильдов издал Указ "О мерах по оптимизации штатной численности органов, которые содержатся за счет государства то есть его бюджета и сметы (бюджета) Нац. банка РК. Согласно данному указу было сокращено численность сотрудников органов внутренних дел на 15%. Результатом этого стало, что повсеместно стало сокращение специалистов(работников) ДВД городов, областей, районов .. Работать стало некому, некому стало ловить преступников. В связи с этим необдуманным тщательно решением после сокращения численности сотрудников, образовалась большая нехватка кадров. Очень сильно увеличилась нагрузка на оставшихся действующих сотрудников. В связи с ухудшением ситуации в 2011 году Министерство юстиции вернула функции документирования и регистрации населения Министерству внутренних дел. В 2013 году по инициативе тех же иностранных консультантов осуществлено очередное реформирование системы Министерств внутренних дел путём того, что были объединены функции ДПС и ППС. Дальше были объединены в адм. полицию подразделения общественной безопасности, то есть патрульная служба и полиция дорожная на всех уровнях. В последствии этих объединений(реформы) численность и плотность полиции сильно сократилось на улицах, дорогах и в других общественных местах [Министерство по чрезвычайным ситуациям](#), было упразднено а его функции и полномочия переданы в Министерство внутренних дел по предложению тех же иностранных консультантов.

На этом необоснованные ничем предложения иностранных консультантов не останавливаются и уже в 2016 году структура ДВД,МВД подверглось разделению, то есть была создана МПС - местная полицейская служба, которая была передана в подчинение и управлению Акимам городов и областей исключительно. . В состав МПС из ДВД были выведены подразделения ДПП, сотрудников административной полиции, по делам, сотрудников ИДН женщин от насилия, природоохранной полиции, приемников-распределителей и специальных приемников. Так результаты этой реформы показали только негативные факторы, как показала проверка, были нарушены принципы единоначалия и вертикали подчиненности. После того как разделили местную полицейскую службу и ДВД это привело к утрате принципов правоохранительной системы которые были раньше.). После чего Министерство внутренних дел в 2018 году разработало законопроект, который должен был предусматривать: объединение ДВД и МПС, также чтобы восстановился принцип единоначалия и вертикали подчиненности, также подчинению МВД. . Исходя из вышеизложенного можно сделать вывод о том, что правоохранительные органы и их деятельность в Республике Казахстан-эта деятельность которая наделенная полномочиями т.е. деятельность уполномоченных органов которая направлена на защиту общества и граждан Республики Казахстан, которая обеспечивает в государстве законность и порядок, путём тех или иных действий различного характера, которые проводятся в процессуальной определенной форме.

Литература:

1. КОНСТИТУЦИЯ РК(принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.)
2. Ибрагимов Х.Ю. «Правоохранительные органы», Алматы, «Данекер»
3. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.2017)
4. А.В. Ендольцева, О.А. Галустьян, А.П. Кизлык «Правоохранительные органы», М. Юнити-2016 г.
5. Суд и правоохранительные органы: Учебник/отв. Ред. Ю.К. Орлов: М.: Юристь, 2016 г.
6. Материал из Википедии - свободной энциклопедии. Министерство внутренних дел Казахстана.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСТВА И САУДОВСКОЙ АРАВИИ И КАЗАХСТАНА

Касымова А.Д

Научный руководитель: Максименко Е.В. магистр юридических наук ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова. г. Кокшетау
aigerim.kasymova.00@inbox.ru

Институт гражданства относится в основном к области внутривластного права, но в настоящее время его международно-правовая важность повышается. Это разъясняется особенно, усилением переселения, что в своем порядке, усиливает возможность разногласия между странами, касающихся правового статуса конкретных лиц или иных частей населения,сводом межправительственных связей.

В основном все большие события в жизни народов затрагивают вопросы, сопоставимые с гражданством. Социальные перевороты, поправка государственных границ,возникновение новых стран в результате национально-освободительного сражения,трата государств имеют простое отношение к гражданству. Более того, важные разногласия могут вызывать результат противоречий законов, регулирующих получение и утрату гражданства всякого государства. Видимо,что исследование международно-правовых вопросов гражданства представляет практический интерес.

Суть гражданства в международном праве не остается неизменным на протяжении истории. Оно обуславливается с точки развития человеческого общества в конкретное время, социально-экономической структуры государств и иных факторов. Чаще всего межгосударственные права и обязанности, исполнение которых оказывает авторитет на статус личности, связаны с их гражданством.Другими словами, индивид может, например, воспользоваться привилегией, исходящими из международного права сквозь свое государство как его гражданина. Оттого-то правовой статус личности в международном праве обязан охватывать прежде всего задачи гражданства.

На сей день понятие "подданство" применяется лишь в монархических странах, в ряде монархии (в таких как, Марокко,Иордании, Бельгии,Испании,Саудовской Аравии) термин "подданство" изменен в конституциях и законодательстве понятием"гражданство".

Королевство Саудовская Аравия – мусульманское государство, являющаяся совершенно теократической монархией, контроль которой производится семейством Аль Сауд, в которому относятся более пяти тысяч потомков правителя Абдель Азиза ибн Абдель Рахмана аль-Фейсала Аль Сауда. Конституцией Королевства Саудовская Аравия являются

Сунна Пророка Законодательного совета нет, контроль страной производится на базе распоряжений, оговоренных правителем.

Саудовская Аравия – страна, живущая по своим старинным обычаям и правилам, и, невзирая на то, что основополагающие понятия прав человека оглашены в её главном законе, они нарушаются всячески и целенаправленно, настолько открыто, что столица Эр-Рияд находится в ряде самых невероятных нарушителей прав человека в мире. В этой связи изучение реального, а не формально закреплённого в законе состояния граждан в данном государстве является весьма значительной темой.

Гражданами Саудовской Аравии могут быть только мусульмане. Граждане должны быть преданны королю и следовать правилу: «Слушаюсь, что означает повинуюсь».

Права граждан Саудовской Аравии, касающиеся безопасности и судебной законности также крайне нарушаются со стороны саудовского распорядка. Судья, подчинённый политическому режиму, постановляет решения, желанные политической верхушке, зачастую несомненно противозаконные.

В Саудовской Аравии есть 2 половые группы – женщины и мужчины. Неравенство к женщинам не указывается напрямую, но оно видно в государственном регулировании прав в соотношении с шариатом. Шариат как и Коран фиксирует это неравенство. Именно поэтому основанию можно сказать, что женский пол не застрахован от разбоя на улице и террора внутри семьи. Не смотря на это, любой разговор о дискриминации женщин в Королевстве наложен табу. Все женщины в Саудовской Аравии должны: иметь опекуна мужского пола, который будет принимать за неё решения; слушать и подчиняться мужчине-опекуну, в противном случае он вправе применить силу или убить; женщина не вправе выбирать работу лично, только после дозволения опекуна; передвигаться только по назначенной «женской зоне» в местах, разделённых по половому признаку. Множество специалистов и правозащитных групп обуславливают саудовских женщин «законным меньшинством».

Чтобы узаконить насилие в сторону своих граждан, саудовский режим принимает специальные законы, в них можно упомянуть закон «О преступлениях, расценивавшийся как терроризм и его финансирование». По аналогии с этим законом, каждый гражданин, изволивший выразить возмущение или начать забастовку, выступить за потребность исполнения перемен или войти в какую-либо партию, или соизволивший заявить свою симпатию в отношении какой-либо идеи в интернете, означает террористом и может получить от 10 лет лишения свободы до смертельной казни.

Из чего можно заключить, что фактическое и законодательно зафиксированное административно-правовое положение граждан Саудовской Аравии не идентично. Основной закон Королевства не раз подвергался анализу из-за безобразного нарушения прав человека. У поданных Саудовской Аравии больше запретов, чем прав, и последние, в том числе неотъемлемые. Для исправления ситуации в столь сложном государстве, как Саудовская Аравия, на мой взгляд, заключаются в монархическом устройстве управления в государстве, исповедании убеждения, пренебрежение множественной истины нарушения прав человека в Саудовской Аравии серьёзными мировыми государствами и международными группами.

Переезд в Саудовскую Аравию на постоянное место жительства, как правило, сопоставим сугубо прагматическими размышлениями, именно здесь: высокие заработные платы; низкий уровень преступности; низкие налоги; хорошее пенсионное снабжение; высокий уровень медицинского обслуживания; существует возможность получить отличное медицинское образование. Гражданство Саудовской Аравии возможно для лиц, которые вкладывают в страну и ведут здесь свои дела, а также для экспертов в наиболее востребованных областях экономики. Здесь также ждут подающих большие надежды студентов, которые хотят обучаться в местных вузах и тех, кто вступил в брак с гражданином Саудовской Аравии.

Эмигрировать в страну дозволено в том случае, если житель другого государства вкладывает в её экономику конкретные средства. А вкладывать в местное начинание крайне

благоприятно, так как: здесь усиливающаяся экономика; лояльное законодательство; положительное отношение к зарубежным вкладчикам; хорошие условия налогообложения; устойчивый государственно-правовой порядок; выгодное торговое положение страны; высокая степень жизни.

По вступлению в брак. Мера приобретения подданства Саудовской Аравии, заключение брака с подданным Королевства. Этот способ по большей мере преимуществен для женской половины. Молодые девушки могут заключить брак с местным жителем. Иной вариант, когда женщина-саудовка вступает в брак с жителем другого государства и даёт право ему получить гражданство, сомнителен, хотя и не исключен. На случай если от такого брака рождаются дети, рождённые на территории Саудовской Аравии, то они имеют полное право на приобретение гражданства этого государства. В таком деле непременно нужно, чтобы были исполнены некие правила: знание арабского языка; наличие вида на жительство в момент исполнения возраста совершеннолетия; обращение о предоставлении гражданства, изложенное в письменной форме в течение года после наступления совершеннолетия, хороший образ действий и недопустимость правонарушений. Когда человек соблюдает все эти правила, родившегося от матери саудовки на территории страны, вполне возможно получение гражданства. На данный момент это самый вероятный способ получения подданства через брак. Большая возможность получить подданство у лица, родившегося в смешанном браке.

Следующим способом приобретения гражданства является способ натурализации. В Саудовской Аравии право на подачу заявления о натурализации автоматически не предоставляется. Лицам, которые во всех отношениях соответствуют требованиям к постоянному проживанию, необходимо соответствовать следующим условиям: проживание в стране в течение пяти лет, отсутствие криминального прошлого и отказ от прежнего гражданства.

Двойное гражданство в стране не одобряется. Исключение: Гражданка данного государства, вступившая в брак с жителем другого государства, может сохранить свое гражданство Саудовской Аравии, если только это не запрещено законодательством страны ее супруга.

Утрата гражданства в Саудовской Аравии:

НЕДОБРОВОЛЬНО: Причины для недобровольной утраты гражданства Саудовской Аравии:

-Если лицо добровольно принимает иностранное гражданство.

-Если гражданство путем натурализации было получено мошенническим путем или по причине предоставления фальшивых документов и свидетельств.

ДОБРОВОЛЬНО: Право позволяет вольный отказ от гражданства Саудовской Аравии.

Получить гражданство в этом государстве не так уж и просто, хотя 39% населения её образуют жители других государств. Саудовская Аравия, как и многие государства Арабского Востока, имеет достаточно большую численность чужестранцев, которые трудятся в стране, учатся или состоят в браке с местными жителями. Саудовская Аравия охвачена исламом. В государстве действуют большое количество запретов, к которым жителям другого государства, в большей мере европейцам, будет крайне туго приспособиться.

Со времени получения независимости Республика Казахстан прошла долгую дорогу своего развития как сильного, самостоятельного, демократического государства. Достижения нашей молодой республики в плане социальной, государственно-правовой модернизации видимы и приняты международной организацией.

В Республике Казахстан образован институт гражданства не только как формальный институт, но и как реальное сочетание политико-правовых обязанностей и прав, понятных и признаваемых большим количеством людей. Владение гражданством это и есть передача на

данное лицо всех свобод и прав, защиты лица государством не только внутри страны, но и за ее пределами.

На сегодняшний день гражданство квалифицируется соответствием прав, ответственности и обязанностей. В институте гражданства содержатся правовая и политическая составляющие правового статуса личности, определяются пределы государственного воздействия, его задачи и цели. Путем института гражданства современная республика получает право распознать саму себя как правовое государство.

Ведущими источниками института гражданства РК являются:

1. Конституция РК, Закон РК «О гражданстве Республики Казахстан» от 20 декабря 1991 г.,

2. Вопрос «О порядке обсуждения дел, связанных с гражданством» от 27 сентября 1996 г.,

3. Соответствующие международные акты.

Закон о гражданстве РК и Конституция РК устанавливают ряд общих положений, которые определяют содержательные границы отношений гражданства:

1. Гражданин РК не может иметь второе гражданство другого государства.

Гражданство РК должно оставаться единственным.

2. Гражданство РК обладает свободным и открытым характером.

3. Гражданин РК не может быть выгнан за пределы РК и быть лишенным гражданства.

4. Гражданство Республики Казахстан является одинаково равносильным для всех граждан несмотря на то как оно было приобретено.

Основания для того чтобы получить гражданство РК:

1. В ходе приема в гражданство;

2. По некоторым основаниям, рассчитанный законом;

3. По рождению.

Для получения гражданства РК человеку без гражданства (апатрид) по его письменной просьбе при соответствии условиям законодательства - натурализация.

Принцип "права крови" является главным основанием для получения гражданства (т.е. ребенок по рождению приобретает гражданство родителей несмотря от места рождения). Принцип «права почвы», согласно которому ребенок приобретает гражданство того государства на территории которого он родился.

Право на отказ в приобретении гражданства РК.

Прошение в приеме в гражданство РК отказывается

если, лицо, ходатайствующее об этом:

Если лицо на данный момент находится в гражданских отношениях с другим государством, нарушает целостность территории РК, а также, если признан судом особо опасным рецидивом, также, осуществление преступной деятельности наперекор гражданину/человеку, которое противопоставляется суверенитету и независимости РК, осуждено за нарушение закона.

Причины прекращения гражданства. Гражданство РК прекращается вследствие:

1. Выхода из гражданства РК

2. Утраты гражданства РК.

Гражданство РК будет утрачено:

если гражданин РК фальсифицированно посредством предоставления ложных документов, или же если лицо, которое неизменно проживало за пределами государства, не вошел на консульский учет без явных на то причин в течении 3 лет, а также, ввиду поступления на службу в органы государственной власти и контроль другого государства;

Выход из гражданства является добровольным прекращением гражданства, которое осуществляется по ходатайству на имя Президента РК. В выходе из гражданства РК может быть отказано, если:

-если есть имущественные или долговые обязанности перед гражданами,организациями, учреждениями, общественными объединениями, предприятиями которые находятся на территории РК.

- лицо,которое имеет неисполненные договоренности перед РК;

Выход из гражданства РК непозволителен, если:

- лицо на данный момент отбывает наказание,которое вступило в законную силу;

- лицо на данный момент имеет дело к уголовной ответственности.

Таким образом,присутствие гражданства содержит взаимоотношения и связи личности с государством.

Исходя от вышесказанного,следует выделить,что в обоих государствах присутствует способ приобретения гражданства путем натурализации,если же будет выявлено предоставление заведомо ложных и фальшивых документов,следовательно гражданство утрачивается.

По моему мнению получение гражданства в Саудовской Аравии гораздо сложнее нежели в Республике Казахстан.Так как,получить гражданство в Саудовской Аравии почти невозможно,если только вы не миллиардер,инвестирующий крупную сумму денег в экономику страны,и если только вы не родились на территории этого государства.В Саудовской Аравии в основном живут богатые люди, которые с пренебрежением относятся к рабочему классу.

Литература:

1. Действующее международное право. Сборник документов в 3-х томах. М., 1996-1997.
2. Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 г.Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 1998.
3. Права человека. Сборник международных документов. М., 1998.
- 4.Интернет сайт
- 5.Административное право.
- 6.Квалификация гражданства
- 7.Всеобщая декларация прав человек от 10 декабря 1948 г. // Права человека: Сб. междугар. договоров. — М., 1989
- 8.Амандыкова С.К. Конституционное право Республики Казахстан: Учеб. пособие для юрид. факультетов. — Караганда, Болашак-баспа, 1998. — С. 60-61.Список литературы:
  1. Действующее международное право. Сборник документов в 3-х томах. М., 1996-1997.
  2. Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 г.Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 1998.
  3. Права человека. Сборник международных документов. М., 1998.
  - 4.Интернет сайт
  - 5.Административное право.
  - 6.Квалификация гражданства
  - 7.Всеобщая декларация прав человек от 10 декабря 1948 г. // Права человека: Сб. междугар. договоров. — М., 1989
  - 8.Амандыкова С.К. Конституционное право Республики Казахстан: Учеб. пособие для юрид. факультетов. — Караганда, Болашак-баспа, 1998. — С. 60-61.

ВОЗЗРЕНИЯ Ж.-Ж. РУССО НА ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

Куприянов Артур Русланович
Научный руководитель: Сейтенова С.Ж., м.ю.н., ст. преподаватель
КГУ им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
arturkupriianov@mail.ru

Жан-Жак Руссо родился в 1712 году в Швейцарии, в Женеве. При родах его мать скончалась, и это обстоятельство, по мнению его библиографов, стало основанием того, что у появилась какая-то отрешенность от жизни, оторванность от мирских забот и тревог и как следствие, равнодушие к своей личности и своей жизни [1].

В возрасте 16 лет Руссо уезжает в католическую Савойю, в южную часть Франции, а оттуда перебирается в Париж. Гуляя по улицам Парижа, он случайно увидел газетную статью, посвященную культуре, искусству, просвещению. Автор статьи рассуждал. Насколько яти явления полезны для общества, его развития. Руссо вспоминал, что эта статья просто всколыхнула его и уже через несколько дней, Жан-Жак Руссо принес в редакцию газеты свою статью, где писал: «Просвещение вредно, и сама культура – ложь и преступление» [2]. Это было вызывающе для того времени, он стал популярным и знаменитым.

Уже будучи известной личностью, Руссо публикует в 1761 г. свои следующие романы «Новая Элоиза », затем «Эмиль» и «Общественный договор». Но его идеи были признаны бунтарскими, ему грозило тюремное заключение, и он был вынужден переехать в 1764 г. в Англию. Вернулся в Париж в 1770 году. В последние годы жизни писал мемуары.

Основой его убеждений является понимание им частной собственности как причины неравенства между людьми, противоречий в обществе конфликтов. Он пытался найти ответ, как можно перейти к общественному устройству, где господствовали справедливость и разумный подход ко всему.

Он связывал прогресс в обществе с падением нравственности, морали. Развитие науки, по его мнению, сопровождается деградацией людей. "У нас есть физики, химики, астрономы, поэты, музыканты, художники, но у нас нет граждан." –писал он [3]. Он страстно критиковал социальное неравенство. Различал два вида неравенства людей: 1) физическое, определяемое возрастом, полом, и 2) политическое, выражающееся в привилегиях, правовом статусе граждан [4]. Сравнивал первобытное общество с цивилизацией, характеризуя первое, как «невинное». В то же время, он основал идею о том, что противоречия всегда сопровождают общество и являются оснований для развития, когда одно состояние сменяется другим.

Однако, Руссо не отрицал собственность, как явление. Наоборот, он защищал ее, видя в ней опору для стабильности общества и его развития.

Частную собственность он рассматривал как причину возникновения государства. Якобы, богатые, имущие, предложили бедным слоям заключить союз о создании государства в обмен на безопасность. Так возникло государство, а законы государства узаконили собственность и дальнейшее неравенство между людьми. И теперь, помимо материального неравенства возникает новое неравенство, между господствующими и подчиненными, подвластными. Это вторая ступень неравенства. И наступает далее третья ступень неравенства, когда власть переходит к деспотичной форме, когда господствует деспотизм, произвол [5].

Правители, придя к власти, на первых порах обещавшие порядок, стали устанавливать неравенство, а любые попытки общества высказать свое несогласие, называют теперь «мятежным ропотом»

Но эта степень неравенства является в то же самое время и последней. Так как, в соответствии с законом отрицания отрицания, тем самым замыкается круг, и люди возвращаются в состояние, когда народ снова становится равным.

«Деспотизм, утверждает Руссо, может властвовать лишь до тех пор, пока на его стороне сила. Поэтому восстание, свергающее его, вполне правомерно: сила была опорой деспотизма, сила его и ниспровергнет» [6]. Иными словами, власть, основанная на неравенстве, насилии, погибнет от насилия.

И здесь Руссо делает вывод, что наиболее комфортной и жизнеспособной формой организации общества является такой уклад, который «защищал и охранял бы общей силой личности и собственность каждого члена и в которой каждый, соединяясь с другими, оставался бы в то же время свободным» [7].

По мнению Руссо, власть в обществе, государстве, должна принадлежать народу. И в обществе должно быть равенство, так как это обстоятельство дает возможность для развития и прогресса.

Прямая демократия, осуществляемая на основе общественного договора, суть которого в том, что «каждый отдает свою личность и всю свою мощь под верховное руководство общей воли, и мы вместе принимаем каждого члена как нераздельную часть целого» [8]. Им является государство, в котором народ обладает верховной властью суверенитетом.

Современные демократические институты, такие как, референдум, народная законодательная инициатива, мандат депутата. Возможность отзыва депутата были разработаны на основе взглядов Ж.-Ж. Руссо.

Анализ его трудов позволяет выделить следующие идеи Жан-Жака Руссо:

- Все от момента рождения равны, одинаковы и, значит, в жизни должны иметь равные, одинаковые права
- основная задача общественного договора – поиск формы ассоциации, которая будет способна защитить личность и имущество каждого её члена, в то же время, член ассоциации будет подчиняться только самому себе и останется свободным, как и прежде
- под ассоциацией Руссо подразумевает Республику, члены ассоциации в совокупности – народ, в отдельности или как участники верховной власти – граждане, а как подчиняющиеся законам государства – подданные
- он проводит параллель между семьей и государством. Отец – это глава государства, который обязан создавать благоприятные условия для своих членов семьи, детей – подданных. А семья, как и государство. Базируется на согласии, уважении друг к другу, заботе о слабых [9].
- закон – это основа отношений между людьми. Люди сами должны творить законы. Более того, все законы должны быть утверждены народом, посредством референдумов, иначе это не закон.
- Депутаты не вершители судеб, а выразители интересов народа и потому, все их решения должны быть пропитаны чаяниями народа
- Демократия это наиболее благоприятная форма общественного устройства, хоть и не самая идеальная

Таким образом, взгляды Ж.-Ж. Руссо внесли огромный вклад в развитие гуманистических и демократических идей, которое получили дальнейшее развитие в последующие годы.

Литература:

- 1) <https://stories-of-success.ru/zhan-zhaka-russo>
- 2) <https://kratkoe.com/zhan-zhak-russo-osnovnyie-idei/>

- 3) <https://shkolazhizni.ru/culture/articles/26924/>
- 4) <https://pravo.hse.ru/>
- 5) <https://24smi.org/celebrity/4991-zhan-zhak-russo.html>
- 6) <http://lebed.com/2014/art6520.htm>
- 7) https://pikabu.ru/story/sotsialnaya_filosofiya_xviii_veka_zhanzhak_russo_6544057
- 8) <https://e-libra.ru/>
- 9) <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

ДИАХРОННЫЙ СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ИНСТИТУТА НАСЛЕДОВАНИЯ В ДРЕВНЕМ РИМЕ И СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Мунько С.П.

Научный руководитель: Хабдулин А.Б., магистр юридических наук, ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
mynkosergey@mail.ru

Институт наследования занимает одну из важных ролей в нашем обществе. Данный институт существует очень давно, он изменялся, дополнялся, но его важность никто не ставил под сомнения. Наследование – право наследовать имущество и определённые обязательства умершего лица. В состав наследства входило имущество и права и обязанности умершего в момент открытия наследства. Моментом открытия наследства считается день смерти наследодателя.

Если сделать экскурс в историю становления наследования в Римском праве, то можно его условно разделить на несколько стадий.

1) Изначально в Риме было только понятие наследования по закону. Наследование по завещанию появилось в более позднюю пору. Что касается наследования по закону, после смерти *paterfamilias* его имущество переходило агнатской семье, так как в то время считалось, что все члены семьи принадлежали *paterfamilias* и были участниками в семейном праве. [1; с.183]

2) С момента введения гражданского и преторского права мы можем наблюдать следующую стадию наследования. В связи с тем, что, стала ослабевать отцовская власть, разлагаться агнатская семья передача имущества только лицам, которые были связанными с *paterfamilias* только агнатскими связями стали считать несправедливой. Претор не мог отменить нормы гражданского права, которые регламентировали наследство. Он в своём эдикте обещал защиту в суде тем лицам, которые не имели права наследовать. По данным нормам получалось так, что если появлялся гражданский наследник, то “преторский наследник” не получал ничего. Но позже претор стал обеспечивать наследством тех лиц, которые, по его мнению, считались более подходящими наследниками. [1; с.183]

3) Последней стадией становления права наследства можно считать тот момент когда гражданская и преторская системы стали сближаться. Это обуславливалось тем, что преторская система стала приходить на замену старому гражданскому праву, в котором не все лица могли наследовать имущество умершего. После того как произошло слияние этих двух систем, то появилось новое Гражданское право. Окончательное принятие нормы наследования получили в Новеллах Юстиниана. [1; с.184]

Теперь рассмотрим два варианта наследования в Римском праве: завещания и по закону.

Завещание – это воля наследодателя, которая означала кто после его смерти получит имущество. Чтобы завещание имело юридическую силу должен был выполнен ряд условий. По гражданскому праву воля наследодателя должна была оглашена на народном собрании или по средству мандипации, или же перед строем войск. Так же имело место публичного и

частного завещания. Публичное право предполагало, что будут занесены в протокол суда либо в протокол магистрата. Частное предполагало оформления завещания в присутствии 7 свидетелей. По завещанию наследодатель лично выбирал наследника. Чтобы завещание было действительным, завещатель должен был обладать активной завещательной способностью, а наследник - пассивной завещательной способностью. Так же было право на обязательную долю. Право на обязательную долю получили родственники по нисходящей и восходящей линии завещателя, а также его братья и сестры. Размер обязательной доли вначале определялся $1/4$ части того, что данное лицо получило бы при наследовании по закону.

В законодательстве Юстиниана размер обязательной доли стал равен $1/2$ доли, причитающейся каждому наследнику по закону, если эта доля была меньше $1/4$ всего наследства, и $1/3$ законной доли, если она была больше $1/4$ всего наследства. Легатами называли право передать лицу определенное право на имущество наследодателя ищи иной выгоды от данного имущества. Наследование по закону наступало тогда, когда становилось понятно, что наличия завещания нет, либо наследники отказались от него. Юстинианом были составлены очереди наследования.[1; с.192] К первой очереди относились все нисходящие родственники умершего, каждое поколение которых после первого наследует по праву представления. Ко второй очереди относились все восходящие родственники, включая родных братьев и сестёр, которые наследуют, исходя из того, что близкие родственники устраняют от наследования отдалённых родственников. К третьей очереди относились не полнородные братья и сёстры умершего, имевшие с ним общего отца при разных матерях или общую мать при разных отцах, а также их потомство, которое обладает правом наследования только по праву представления. К четвертой очереди относились все прочие кровные родственники без каких-либо ограничений, исходя из того, что более отдалённая степень родства устраняется более близкой.

К пятой очереди относился переживший супруг(супруга). [1; с.192]

Теперь перейдем в действующему законодательству Республики Казахстан. В Гражданском Кодексе Республики Казахстан есть отдельный раздел для наследства.[2; р.6] Моментом открытия наследства считается день смерти наследодателя. Наследниками по завещанию могут быть юридические лица, государство, физические лица. Наследниками по закону физические лица, которые находятся в живых в момент открытия завещания, а также лица, зачатые при жизни наследодателя и рожденные живые после его смерти. В действующем законодательстве есть 2 формы наследства: по закону и по завещанию.[2; ст.1039]

Чтобы наследодатель мог оставить свое имущество в пользу наследника он должен обладать полной дееспособностью в момент составления завещания. Наследодатель должен лично составить завещание и поставить свою роспись. Если завещатель в силу физических недостатков, болезни или неграмотности не в силах собственноручно подписать завещание, оно по его просьбе может быть подписано в присутствии нотариуса или иного лица, удостоверяющего завещание, другим гражданином с указанием причин, в силу которых завещатель не мог подписать завещание собственноручно. Если наследодатель захотел оформить завещание нотариально это его право. Нотариус составляет завещание со слов завещателя. После составления завещания оно должно быть обязательно прочитано завещателем в присутствии свидетеля. После прочтения завещанию в завещание указывается фамилия, имя, адрес постоянного проживания свидетеля. [2;ст.1051] Наследство по закону. В нашем законодательстве так же имеет несколько очередей наследования.[2;ст.1060]

К первой очереди относятся дети наследодателя, а также дети родившиеся живыми после смерти наследодателя. Они в равных долях получают его наследство.[2; 1061]

Ко второй очереди относятся полнородные и неполнородные братья и сестры, а так же дедушки и бабушки с обеих сторон. Дети полнородных и неполнородных братьев и сестер наследодателя наследуют по праву представления. [2; с 1062]

К третьей очереди относятся тети и дяди наследодателя. Двоюродные сестры и братья наследуют по праву представления. [2; ст.1062]

К четвертой очереди относятся прабабушки и прадедушки наследодателя, к пятой очереди относятся дети родных племянников и племянниц, родные братья и сестры дедушек и бабушек, к шестой очереди – дети двоюродных внуков или внучек наследодателя.[2;ст. 1064]

Что же касается право по представлению, оно означает, если лицо, которое является наследником по закону погибает до момента открытия наследства или вместе с ним, то имущество которое положено им по закону отходит их представителям. Касательно обязательной доли, несовершеннолетние или нетрудоспособные дети наследодателя, а также его нетрудоспособные супруг и родители наследуют, независимо от содержания завещания, не менее половины доли, которая причиталась бы каждому из них при наследовании по закону (обязательная доля). [2; ст 1069]

Нами бы кратко изложен материал касательно наследования. Теперь рассмотрим, что изменилось, осталось или утратило силу за более чем 2000 лет. Начнем с того что многие страны, к том числе и наша, используют романо- германскую правовую систему. Начало этой системы положило именно римское право. Варианты наследования остались такими же. Изменились виды наследования. Теперь отсутствует публичное завещание, так как мы живем в спокойной, миролюбивой стране, ни с кем не ведём активных боевых действий. К тому же, в древнем Риме чтоб завещатель мог завещать свое имущество он должен был обладать активной завещательной способностью. В нашем же государстве чтоб завещать имущество завещатель должен обладать полной дееспособность на момент составления завещания. Мы считаем, что это вещи одинаковые, только для разного времени они трактовались по-разному. Что касательно обязательной доли при наследовании по завещанию. В древнем Риме нужно было ни только написать имя завещателя, но и завещать ему обязательную долю. В нашем же законодательстве обязательную долю получают те, кто имеет на нее право по закону, не зависимо от воли завещателя. Считаем, что внесения списков обязательных наследников на долю является правильным, так как если обратится к этому списку, то можно увидеть, что люди по той или иной причине не могут самостоятельно зарабатывать. По Юстиниану обязательная доля составляла $\frac{1}{2}$ часть имущества, если доля была равно $\frac{1}{4}$ наследства, и $\frac{1}{3}$ доля, если имущество было больше $\frac{1}{4}$ наследства. В нашем законодательстве обязательная доля является $\frac{1}{2}$ от всего наследства. Касательно обязательной доли ничего не изменилось. Что касательно очередей на наследство. Здесь есть небольшие изменения. По Юстиниану к третьей очереди относились неполнородные братья и сестры, к четвертой все прочие кровные родственники без каких-либо ограничений. В действующем законодательстве неполнородные братья и сестры относятся ко второй очереди на наследство. К четвертой, пятой и шестой очереди относятся дальние родственники, а именно прабабушки и прадедушки, дети родных племянников и племянниц, родные братья и сестры дедушек и бабушек. К шестой дети двоюродных внуков и внучек наследодателя. Что касательно супруга(супруги) наследодателя по Юстиниану оно составляло последнюю ступень наследования. В нашем же законодательстве супруг(супруга) имеет право на часть имущества, которое было нажито совместно.

В связи с действующим законодательством, нотариусы обязаны вносить лиц, написавших завещание в Единую нотариальную информационную систему Республики Казахстан. Так же в случаи изменения завещания они обязаны указать в данной системе об изменении завещания. Разглашать информацию без специального разрешения нотариус не имеет право. Но не исключены и случаи, когда нотариус будет подкуплен и выдаст информацию интересующую злоумышленника. В Древнем Риме из-за отсутствия интернета

такой системы не было, и тайна завещания сохранялась. По нашему мнению, нужно будет четче проработать законодательство и увеличить наказание в случаи нарушения права тайны завещания и его разглашения третьим лицам.

Литература:

1. Новицкий И.Б. Римское право, Изд. 6-е, стереотипное. М., 1997—245с.
2. Гражданский Кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999г. (с изменениями и дополнениями на 10.01.2020.)

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Мунько С.П.

Научный руководитель: Максименко Е.В., магистр юридических наук, ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
mynkosergey@mail.ru

Институт гражданства занимает одну из ведущих ролей в нашем обществе, да и в целом мире. Первые упоминание о нем относятся к IV в. до н. э, когда завершился процесс становления государственности Рима. Многие страны Европы используют романо-германскую правовую систему. Гражданство – это политико-правовая связь государства и физического лица[1], вследствие чего вытекают права и обязанности, как у гражданина, так и у государства. Чаще всего гражданство находит свое закрепления в Конституции данного государства, конституционных актах государства или другие нормативно-правовых актах. В некоторых странах мира не запрещено иметь 2 гражданства. Согласно статье 6 «Европейской Конвенции о гражданстве», гражданство можно приобрести несколькими способами: филиация и натурализация [2].

1) Филиация- приобретение гражданства по рождению ребенка в данной стране.

Сама же филиация делиться на несколько форм:

1.1) По праву крови, т.е. если один из родителей имеет гражданство той страны, в которой родился ребенок.

1.2) По праву почвы, т.е. ребенок родившиеся на территории какого-либо государства автоматически будет являться гражданином этого государства. Но стоит отметить то, что не во всех странах действует данная система.

2) Натурализация, т.е. добровольное приобретение гражданства того или иного государства. Сама же натурализация имеет 2 формы:

1) Регистрация, т.е. гражданин, который хочет приобрести гражданство этой страны, пишет заявления о желании приобрести гражданство. Но тут де стоит ответить, что не все лица могут использовать данную форму натурализации. Перечень лиц, имеющих право да данную форму получения гражданства, прописан в нормативно-правовых актах.'

2) Дарование гражданства т.е. за какие-либо определенные заслуги глава государства может подарить гражданство определенному физическому лицу. Но стоит отметить, если такое право предусмотрено законодательством данной страны [1].

Немного статистики миграции населения за 2019 год. Почти 90% населения уезжаю в Россию, за ним идет Германия и другие страны. За Январь-июнь текущего года выбыло 20,1 тысяча граждан Республики Казахстан, из них 17 732 уехали Россию, 1 234 в Германию. Прибыло в нашу Республику 5 647 человек. Самое большое количество прибыло из Узбекистана- 2 202 человека, следом идет Россия – 1 517 человек [3].

Внешняя миграция населения Республики Казахстан по странам. Январь- июнь 2019год		
	Убыло	Прибыло
Всего	20071	5647
Россия	17732	1517
Германия	1234	96
Узбекистан	151	2202

Теперь рассмотрим, как получить и выйти из гражданства в Республики Казахстан.

Официальным источником является Конституция Республики Казахстан, а также закон Республики Казахстан от 20 декабря 1991 года “Закон о гражданстве Республики Казахстан”. Согласно статье 10 Конституции Республики Казахстан гласит: «Гражданство Республики Казахстан приобретается и прекращается в соответствии с законом, является единым и равным независимо от оснований его приобретения. Гражданин Республики не может быть лишен гражданства, права изменить свое гражданство, а также не может быть изгнан за пределы Казахстана. Лишение гражданства допускается лишь по решению суда за совершение террористических преступлений, а также за причинение иного тяжкого вреда жизненно важным интересам Республики Казахстан. За гражданином Республики(Казахстан) не признается гражданство другого государства.» [4]

Исходя из вышеизложенного, мы можем сделать вывод о том, что гражданина Республики Казахстан не могут лишить гражданства, кроме случаев, если есть решение суда. Двойное гражданство в нашей республики запрещено. Кроме того, регламентирует получение гражданства “Закон о гражданстве Республики Казахстан”. Теперь рассмотрим приобретение гражданства Республики Казахстан. В статье 3 настоящего закона говорится о том, кто является гражданином Республики Казахстан. Приведем несколько примеров из данного законодательного акта. «Гражданами Республики Казахстан являются лица, которые: постоянно проживают в Республике Казахстан на день вступления в силу настоящего Закона;

родились на территории Республики Казахстан и не состоят в гражданстве иностранного государства;

приобрели гражданство Республики Казахстан в соответствии с настоящим Законом. За гражданином Республики Казахстан не признается гражданство другого государства. Республика Казахстан создает условия для возвращения на ее территорию лиц, вынужденно покинувших территорию республики в периоды массовых репрессий, насильственной коллективизации, в результате иных антигуманных политических акций, и их потомков, а также для казахов, проживающих на территории других государств.»[5]

Если ребенок родился на территории Республики Казахстан он будет является гражданином Республики Казахстан, только в том случае если оба родителя являются гражданами Республики Казахстан. В случае если один из родителей является гражданином другого государства в момент рождения ребенка, то гражданином Республики Казахстан он будет считаться в тех случаях, если:

1)Ребенок родился на территории Республики Казахстан.’
2)Если ребенок родился за пределами Республики Казахстан, но родитель или оба родителя постоянно проживали на территории Республики Казахстан.

Если ребенок родился за пределами Республики Казахстан, но один из родителей имел гражданства Республики Казахстан, при этом оба родителя проживали за пределами Республики Казахстан, в этом случае гражданства ребенка будет устанавливаться по письменному соглашению родителей.

Мы рассмотрели приобретение гражданства для ребенка, родившегося на территории Казахстана, когда родители оба имеют гражданства Республики Казахстан и один из родителей имеет гражданство Республики Казахстан.

Следующий пункт-приобретение гражданства. На основании статьи 16 “Закона о гражданстве Республики Казахстан”, приобрести гражданство имеют права:

- 1) Граждане, проживающие на территории Республики Казахстан на законных основаниях не менее 5 лет, а также граждане, находящиеся в браке с гражданами Республики Казахстан не менее 3 лет.

- 2) Граждане бывших союзных республик, прибывшие на постоянное место жительства в Республику Казахстан и имеющие одного из близких родственников – гражданина Республики Казахстан. [5]

Стоит отметить, что гражданство Республики Казахстан можно получить и в упрощенном порядке. Такие привилегии даются определенному кругу лиц, а именно: оралманам, которые проживают на законных основаниях на территории Республики Казахстан; реабилитированные жертвы политических репрессий, а также их дети, внуки, правнуки, которые утратили гражданство не по своей воли, при этом постоянно проживающие на территории Республики Казахстан; этнические казахи, которые обучаются в вузах нашей страны. Рассмотрим варианты прекращения гражданства. Оснований для прекращения гражданства три. Первый из них это выход из гражданства Республики Казахстан. Выход из гражданства осуществляется добровольно, по заявления гражданина Республики Казахстан. Второй – лишение гражданства Республики Казахстан. Это довольно редкий случай, предусмотрен он только по решению суда за террористические преступления и причинению тяжкого вреда жизненно важным интересам Казахстана. Третий – утрата гражданства. Это может быть приобретение другого гражданства, поступления на воинскую службу в другое государство, при предоставлении недостоверных документов для получения гражданства Республики Казахстан.

Приобретение и утрата гражданства в Российской Федерации.

В соответствии со статьей 6 Конституции Российской Федерации, гражданство приобретается и прекращается в соответствии с федеральными законами, является единым. После приобретения гражданства гражданин приобретает определённые права и несет обязанности. Гражданин Российской Федерации не может быть лишен своего гражданства. Гражданство Российской Федерации получили все граждане, проживающие на территории федерации в день принятия закона о гражданстве. Так как Российская Федерация является преемницей СССР, то гражданство можно было получить, имея паспорт гражданина СССР на день вступления закона о гражданстве в законную силу.[6] Что касается двойного гражданства, то граждане, имея паспорт гражданина Российской Федерации, имеют право сделать гражданство и другого государства. Как можно приобрести гражданства Российской Федерации. Есть несколько способов. Первый – по рождению. В том случае, если оба родителя или единственный родитель имеет гражданство Российской Федерации ребенок будет признан гражданином Российской Федерации не зависимо от места его рождения. В другом случае, если один из родителей является гражданином Российской Федерации, а другой иностранным гражданином, за ребенком будет установлено гражданство Российской Федерации только в том случае, если он родился на ее территории. Второй – в результате приема в гражданство Российской Федерации. Третье – в результате восстановления гражданства Российской Федерации. Для принятия гражданства Российской Федерации на общих основаниях нужно выполнять ряд определенных условий. Одним из пунктов приобретения упрощенного гражданства является проживания на территории Российской Федерации одного из родителей, и данный родитель имеет гражданство Российской Федерации. Если граждане, проживавшие на территории бывшего СССР, живя на в государствах бывшего СССР, но по каким-либо

причинам не получили гражданство данной страны и являются лицами без гражданства. Так же одним из оснований получения упрощенного гражданства является нахождение в браке с гражданином Российской Федерации не менее 3 лет. Если имеют ребенка – гражданина Российской Федерации, один из родителей которого умер или был признан судом без вести отсутствующим.

Теперь рассмотрим, как можно утратить гражданство. В законе “О гражданстве Российской Федерации” сказано о том, что гражданин может добровольно отказаться от гражданства Российской Федерации.[7] Выход из гражданства будет идти в упрощенном порядке. Кроме того, при территориальных преобразованиях границ Российской Федерации некоторые части могут отойти и другим государствам. При этом лица имеют права оставить гражданство Российской Федерации на другой территории или принять гражданство того государства, на чью территорию отошла часть территории Российской Федерации.

На основании вышеизложенного мы можем провести сравнительный анализ института гражданства двух стран.

Как мы можем понять из данной научной статьи, больших различий в получении гражданства не будет, т.к. Казахстан и Российская Федерация являются бывшими выходцами из состава Советского Союза. В данных странах используется романо-германская правовая система. Стоит отметить тот факт, ребенок будет признан гражданином Казахстана или Российской Федерации, когда один из родителей является иностранным гражданином в том случае, если он родился на территории этого государства. В обоих государствах действуют государственные программы переселения народов с других республик. Кроме того, восстанавливают гражданство и бывшим политическим узникам, которые были реабилитированы. Так же, ребенок, который родился на территории другого государства будет признан гражданином Республики Казахстан или Российской Федерации только в том случае, если оба родителя проживали постоянно на территории Республики Казахстан или Российской Федерации. Одним из сходств является проживание на территории данного государства на законных основаниях в течение 5 лет, а также находится в браке с гражданином государства, в котором лицо хочет приобрести гражданство в не менее трех лет. Разрешается добровольный выход из гражданства, что в Казахстане, что в России. Запретить выходить из гражданства нам не имеют права, за исключением нескольких случаев. К примеру, не был погашен кредит, или не выполнены какие-либо обязательства перед государством.’

Теперь перейдем к различиям. Одним из различий, который сразу бросается в глаза является прохождение собеседования на знание русского языка и принятие присяги в Российской Федерации. По результате данного собеседования, члены комиссии передают данные собеседования уполномоченным органам, а те имеют право и отказать в приобретении гражданства Российской Федерации. Еще одной из особенностей является то, что в Республики Казахстан гражданина, совершившего террористические преступления, могут по решению суда лишить гражданства, в Российской Федерации данного пункта нет. Так же к различию можно привести оптацию – выбор гражданства населению, территория которого перешла от одного государства другому. В “Законе о гражданстве Республики Казахстан” данная функция отсутствует, в “Законе о гражданстве Российской Федерации” данная функция присутствует. Мы можем предположить, с одной стороны, что это сделано, скажем так, “на будущее” т.к. мы не можем знать, что будет через 50,100,200 лет. С другой же, территория Российской Федерации занимает 1/6 всей суши и не исключено что какая-либо территория может перейти другому государству. Это может быть сделано по решению международных договоров, которые в будущем может подписать Российская Федерация.

По нашему мнению, действующее законодательство как Республики Казахстан, так и Российской Федерации имеет хорошую нормативную базу, в которой прописаны все

вопросы касательно гражданства. Данную научную статью можно использовать как пособие для лиц, которые хотят приобрести гражданство Республики Казахстан или Российской Федерации.

Литература:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Европейская Конвенция о гражданстве от 6 ноября 1997 года.
3. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан
4. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 года (с изменениями и дополнениями на 23.03.2019 года)
5. Закон о гражданстве Республики Казахстан от 20.12.1991 года (с изменениями и дополнениями от 16.04.2018 года)
6. Конституция Российской Федерации от 12.12.1993 года (с изменениями и дополнениями от 21.02.2014 года)
7. Закон о гражданстве Российской Федерации от 31.05.2002 года (с изменениями и дополнениями от 26.07.2019 года)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАРДЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Түлеген Алуа –2 курс студенті, топ Юк81

alua.tulegen@bk.ru

Тлеубердина Умсын Темірбайқызы –аға оқытушы,з.ғ.м.

Қазақстан мемлекеті еңбек нарығындағы жастардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету жүйесін жетілдіру бағытында нақты міндеттер айқындады. Кез келген қазіргі кеңістікте өмір сүріп жатқан мемлекеттердің қайсысында болмасын алдыңғы шептегі өткір, әлі тез шешуді қамтамасыз ететін әлеуметтік және еңбек қатынастары негізіндегі басты қаралатын мәселенің бір бағыты елдің қаржылық- экономикалық әлеуетін көтеру болып есептеледі. Оның осындай жедел ұйымдастырушылық қабілетінің перспективалы шаралар ретінде қаралуының себеп салдары ретінде технологиялардың, ғылыми жаңашылдық идеялардың енгізілуі тіпті кейбір салалардың мүлдем сұраныс азайып басқаша қоғамдық қатынастардың дамуы нәтижесіндегі жастар арасындағы еңбекке қабілетті топтардың сол қатынастың сыртында қалуына негіз болып отырғандығы. «Жылдам қалыптасып әлемді жайлаған нарықтық дағдарыстың- біздің мемлекеттеде көптеген әлеуметтік-экономикалық бағыттағы қарама –қайшылықтарды туғызуден бірге еңбек нарығындағы тұрақтылықты сақтау жолдарын шешуді де мемлекеттің бір бағыты ретінде қалыптастырды. Біздің еліміз өзінің тәуелсіздігін алып сыртқы одан кейін ішкі қатынас мәселеерін енді жоспарлап дамыта бастағанда Әлемдік дағдарыс пайда болып өзінің қаталдығын,басымдығын таныта бастаған сәттерде Елбасының жылдам шешім қабылдауы өте маңызды басталған шаралар еді. Осындай қадаммен басталған бағыттардың бірі Ел болашағы жастардың арасындағы жұмыссыздық, олардың білім алу мүмкіндіктерін жетілдіру негізгі бағыттар ретінде көрсетіп жаңаша саясат бағдарламасын енгізуі болды. Қазіргі таңдағы Қазақстан жастары қазақстандық қоғамның келешегін қалыптастыратын, қоғамның үлкен әлеуметтік тобы ретінде танылып, заңи негіздері қоғамдағы алатын мәртебелерінің жиынтық ұғымдары қалыптастырылды. Әрине дағдарыстың барлық мемлекеттерді экономикалық тәуелсіздікке әкеліп соқтырды, соның салдары жағынан қиын жағдайларға адамдар арасындағы жұмыссыздық факторларының пайда болуына соқтырды. Оның көп тиген жағы жастар арасындағы жұмыссыздықтың әсерінен қоғамда әрқилы әлеуметтік-құқықтық нысандағы криминалдық сипаттағы проблемалар да туындап қалып жатады. Сондықтан мемлекеттік жастар саясатының алдыңғы басымдылықтары 1999 жылғы 28 тамызда қабылданған № 73 Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасына енгізілілді және бұл дәл қажет кезеңде қабылданаған дұрыс шешім болды[1].

«Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан 2004 жылы заңы қабылданып, жастар жеке әлеуметтік-демографиялық топ ретінде танылды, оларға белгілі бір әлеуметтік құқықтар мен мемлекеттік кепілдіктер көзделіп, заңи негізде осы құжатта көрсетіліп, бекітілді. Ғаламдық дағдарыстың нарық жағдайында қандай мемлекетте болмасын жастар ортасында жұмыссыздар санының көбеюіне кері әсері өте күшті екендігі белгілі,оның негізгі себептері ретінде мынандай факторларды атап өтуге болады: мысалы, кезінде үздіксіз өндіріс орындарының жаппай автоматтандырылуы, яғни нақты қызмет саласы бойынша білім мен біліктілік қажеттілігі туындауы, толықтай кәсіпорындардың механикаладырылуы, әлемдік қаржылық дағдарысқа байланысты ірі өндіріс орындарының немесе жекеше нысандағы ұйымдардың дағдарысқа ұшырауы, тіпті соның кесірінен жабылып қалуы сияқты - салдарлы құбылыстардың көрінеу кесірінен жұмыссыздық мәселесінің туындауы заңды мәселе болып отыр.

Сондықтан жастарды немесе жұмыссыздарды жұмыспен қамту және қамтамасыз ету институты нормаларында еңбекті құқықтық реттеудің екі негізгі қағидасы анықталған. Бұл еңбек пен жұмыспен қамтылу бостандығын қамтамасыз ету қағидасы, және еңбек ету құқығын және жұмыссыздықтан қорғауды, жұмысқа орналасуға көмекке және жұмыссыздық жағдайында материалдық көмекке құқықты қамтамасыз ету қағидасы.[2]

Ол қағидалардың конституциялық жалпы негіздегі ережелер ретіндегі маңыздылығы еңбекті реттеу талаптарына сай қазіргі еңбек нарығы кезіндегі азаматтардың лайықты жұмыспен қамтамасыз етумен, жұмыс күшіне қатысты ұсыныстар мен сұраныстарды қанағаттандырумен байланысты әрекеттерінің құқықтың объективті жайлармен күрделі байланысын білдіреді.

Бұл қатынастардың тікелей субъектілері болып еңбек нарығында ортақ және ерекше мүдделерге ие, «жұмыссыз тұлғалар» мәртебесін иеленген барлық азаматтар, жұмыс берушілер мен мемлекет танылады. Аталған құқықтық жағдайдың мәртебесін иеленген иесі, яғни еңбек саласының нормаларының талаптарына қайшы болмайтын -азаматтар – өздеріне тиісті ақылы жұмыс табуға ынталанады, ал жұмысберушілер өздері табыс табу мақсатын көздейтіндіктен өзінің негізгі қызметін жүзеге асыру үшін тиісті жұмыс күшін табуға тырысады. Әрине бұл заңды пайда болатын құбылыстар,бірақ мемлекет өзінің қадағалаушы ретіндегі аталған қатынастардың өркениетті түрде даму және жұмыс беруші мен қызметкерден тиісті салықтар жинау мақсатын көздей отырып, реттеуші және үйлестіруші сипатындағы қызметін орындайды, яғни еңбек қатынастары ағымдағы заңдармен реттеліп отыратын күрделі қатынас түрінде бекітіледі .[3].

« ҚР Халықты жұмыспен қамту туралы» заңы 2001 жығы 23 қаңтарда қабылданған қатынастарды саралану саласына қарай құқықтық-ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық бағыттағы негізгі құқықтық акт деп есептеуге болады [4].

«Жұмыссыздық белгілерінің көріну сипатына қарай уақытша немесе тұрақты орын алуына байланысты халықты жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру саласындағы заңдарда,Қазақстан құқықтық, әлеуметтік мемлекет ретінде өз аумағында тұратын азаматтарға мыналарды кепілдейді[2]:

- қабілетіне сай еңбекке және кәсіп түрін таңдаудағы еркіндік құқығын;
- атқарып жүрген қызметінен негізсіз босатылған жағдайда құқықтық қорғануды;
- қажет деп табылса жаңа кәсіпке немесе мамандыққа тегін үйренуді және біліктілігін

тегін көтеруді;

Демек ,Ата заңымыздың негізгі қағидаттарына сүйене отырып халықты жұмыспен қамту саласындағы нормативтік құқықтық актілер жұмыссыздар үшін де, жұмыс берушілер үшін де ерекше басымдық сипатты иеленеді, себебі, біріншіден: олар жұмыссыздардың құқықтарын қорғайды,екіншіден: ал жұмыс берушілер үшін қажетті мамандарды таңдауға септігін тигізеді. Басқаша айтатын болсақ басқада осы салаларды қамтитын нормативтік құқықтық актілерде, халықты жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру саласындағы бұл құқық нормалары азаматтар мен жұмыс берушілердің халықты жұмыспен қамту және

жұмысқа орналастыру жөніндегі уәкілеттік органмен қарым-қатынасын реттеуге жағдайлар жасайды. [4].

Аталған заң еңбекпен қамту қағидасын бекітіп, «еңбекпен қамту», «жұмыссыз», «жұмыссыздың мәртебесі» сияқты түсініктерді анықтап, сонымен қатар, мемлекеттік органдардың жұмыс берушілермен және жұмыссыздармен қарым-қатынастарын да реттеуге мүмкіндік береді, жалпы алғанда азаматтарды жұмыспен қамтамасыз ету мәселелерін шешумен айналысады. Бұл кезеңдерде сондай-ақ, кез келген әкімшілік немесе басқада нысандағы азаматтарды еңбекке мәжбүрлеу жағдайларына тыйым салынатынын, ескермеуге болмайды. Мысалы, Қазақстан Республикасының Конституциясына (24-б. 1-т.) сәйкес мәжбүрлі еңбекке тыйым салынады., ал ҚР Еңбек кодесінің 7 бабы Мәжбүрлі еңбекке тыйым салу деп аталады Мәжбүрлі еңбекке тек сот үкімі бойынша, не төтенше немесе соғыс жағдайлары жарияланған кездерде ғана жол беріледі [2]

Қазіргі бізге жиі естілетін тұлғалар ішінен жоғарыда айтылған заңға орай мынадай анықтама берілген: «Жұмыссыздар – жұмысы, табысы жоқ, лайықты жұмыс іздеп жүрген және оған кірісуге дайын, еңбекке қабілетті жастағы азаматтар». Демек тұлғаның жұмыссыз мәртебесін иелену үшін халықты жұмыспен қамту жөніндегі уәкілетті орган бойынша тіркелу қажеттігі талап етіледі, басқа да қажетті құжаттарды тапсыруға міндетті.

Осы процедуралардан кейін ғана тұлғада жұмыссыз тұлғаның құқықтары мен міндеттері пайда болады:

- мақсатты әлеуметтік көмек алуға;
- зейнеткерлік жасына жеткенде және талап етілетін еңбек стажы болған жағдайда зейнетке мерзімінен бұрын шығуға;
- кәсіби дайындықтан, қайта дайындықтан өтуге;
- басқа жерге жұмысқа ауысқан жағдайда өтемақы алуға.

міндеттері:

- «Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңын сақтауға;
- уәкілетті органдарға келіп тұрудың тәртібін, шарттарын және мерзімдерін сақтауға;
- уәкілетті орган берген жұмысқа жолдаманы алған күннен бастап бес жұмыс күні ішінде жұмысқа орналасу мәселесі бойынша жұмыс берушіге өтініш жасауға;
- зейнетақы тағайындауды және өзге де табыстарды қоса алғанда, жұмыссызбен алдағы уақытта жұмыс істеу тәртібіне ықпал ететін өзгерістер туралы мәліметтерді дер кезінде (бес жұмыс күні ішінде) табыс етуге міндетті [5].

Жоғарыда айтылған міндеттер мен құқықтардан және кепілдіктерден жұмыспен қамту мәселесі арнайы заңдармен реттеліп, мемлекет бақылауына алынғанына көзімізді жеткізуге болады. Атап айтатын болсақ 2019 жылғы шілдеде Қазақстанда жұмыссыз жүрген 440,9 мың адам тіркелген, бұл жұмыс күші санының 4,8%-ын құрайды (маусымда 4,8%). Ресми дерек бойынша, осы жылдың шілде айының соңында ҚР жұмыспен қамту органдарында жұмыссыз ретінде 172,7 мың адам немесе елдің экономикалық белсенді халық санының 1,9%-ы ресми түрде тіркелген.

Сонымен қатар ресми тіркелмей жүрген жасырын жұмыссыздық деңгейінің де әліде сақталғанын ескермеуге болмайды., олардың да алдын алу жергілікті атқару органдарымен уәкілеті органдардың ұйымдастырушылық саласындағы күрделі сұрақтар болады, мысалы статистика мәліметтері бойынша 2019 жылдың сәуір-маусымында жұмыс күші санының 0,3 пайызына (30,4 мың адам) тең болған. Осы жылдың шілдесінде республиканың экономикасында 8,8 млн адам жұмыспен қамтылған.

Еңбекке тартылған халықтың арасында 6,7 млн адам (жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан 76,1 пайызы) жалдамалы еңбекпен айналысатынын айтпауға болмайды [6]. Қорыта айтатын болсақ, қандай да жұмыссыздық үрдісінің қалыптасуы қоғамда аса ауыр экономикалық және әлеуметтік қарама-қайшылықтар тудырады. Батыс елдерінде жұмыссыз болу - тек қана жұмысты жоғалту ғана емес, сонымен бірге адам өзінің ар - намысын, абырой

- беделін жоғалту деп те есептелсе, ал бізде жұмыссыз қалу мемлекеттің кепілдеген қызмет түрін пайдалануға деген азаматтардың құқықтық саналы әрекеттері деп сипатталады.

Сондықтан жұмыссыздықпен күресу мемлекет тарапынан құқықтық реттеуді талап ететін аса күрделі бағыттарының бірі болып табылады.

Әдебиет:

1. «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңы. 2004ж
2. .Қазақстан Республикасының 1995 ж. 30 тамызда қабылданған Конституциясы, (1998 ж. 7 қазанда және 21мамырда 2007 ж. енгізілген өзгерістермен және толықтырулармен);
3. ҚР Еңбек кодексі:тәжірибиелік құралы.- Алматы:ЖШС «Издательство «Норма- К » 2019.- 112б
4. Қазақстан Республикасының 2001 жығы 23 қаңтарда қабылданған «Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңы
5. Д.Ә. Жампейісов. Еңбек құқығы және әлеуметтік қамсыздандыру құқығы. Астана: Фолиант,2007.-660 бет.
6. Источник: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/333856-aza-standa-zh-myssyzdy-de-geji-4-8-boldy>

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРИЙ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ПРАВА

Умертаева М.А.

Научный руководитель: Максименко Е.В. магистр юридических наук ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова. г. Кокшетау
malika.01.abzalova@mail.ru

Государственно-правовая деятельность функционирует в обществе уже не первое тысячелетие. И разумеется, за все это время люди задумывались о происхождении государства и права. Было создано множество теорий, которые объясняют возникновение права. Их множественность объясняется историческими, социальными, идеологическими и другими условиями. Однако, среди них выделяются 7 наиболее известных теорий. Их мы и изучим и проведем сравнительный анализ.

Изучение и проведение сравнительного анализа теорий происхождения права позволяет лучше определить сущность государства, его функции, роль и место в обществе и политической системе. В Таблице 1 систематизируются все 7 основных теорий возникновения права, которые описывают его сущность, достоинства и недостатки.

Таблица 1 – Сравнительный анализ теорий возникновения права

	Теологическая (XIII век)	Естественная (XVII - XVIII вв)	Историческая (в конце XVIII - начале XIX вв)	Классовая или Марксистская (XIX - XX вв)	Психологическая (XX в)	Нормативистская (XX в)	Социологическая (XX в)
Сущность	Эта теория является одной из самых первых. Она	Эта теория получила свою завершение	Основа этой теории заключается в том,	Основной причиной возникновения права являются	Фундаментом этой теории является человечес	Суть теории заключается в том,	Согласно этой теории правовые нормы,

<p>появилась еще в 3 веке до н.э, однако, окончательно закрепилась она лишь в Средневековье. Согласно теории право, как и государство представляет собой результат божественной воли, посредникам и которой является религиозное писание, религиозные представители (пророки, священники, государь).</p> <p>А Божьи законы должны лежать на основе государства и права.</p>	<p>ность в период буржуазных революций в XVII - XVIII. Естественная правовая теория представляет собой права, которыми наделяет человека природа. Это: право на жизнь, право на свободу и справедливость, равенство и т.д.</p> <p>Второй компонент этой теории – «Позитивное(писанное)право». Это совокупность различных норм, которые создает государство.\ Позитивное право должно всегда</p>	<p>что право формируется само по себе, беря за основу уже давно устоявшиеся правовые обычаи. Все закрепленные юридические законы являются как раз таки этими устоявшимися правовыми обычаями.</p>	<p>экономически е причины. Это: разделение труда, появление частной собственности, появление раскола на классы в обществе и т.д.</p> <p>Право является выражением воли экономически, а также политически сильного класса, которое закрепляет государство.</p> <p>Право создается и охраняется непосредственно самим государством.</p>	<p>кая психика, которая определяет общественное развитие, право, мораль и государство. Право, ее сущность и понятие оценивается нами не из деятельности законодателя и писанных законов, а от психологии людей. Это правовые эмоции, чувство обязанности сделать что-то, само понимание права, правовых запретов и т.д. Теория подразделяет право на: позитивное - нормы,</p>	<p>что право является совокупностью правовых норм, которые выражены посредством пирамиды (Конституция, законы и т.д.). Право выражается только в закрепленном государством виде, то есть признается только писаное право. Согласно этой теории, право изучается без всякой связи с</p>	<p>которые признаются государством, не являются самим правом. Правом является то, как используются эти правовые нормы в действии, то есть в жизни. Законы становятся действительными только в действии.</p>
---	---	---	---	---	--	---

		соответствовать естественным правам.			устанавливаемые государством и интуитивное – внутренне самоопределение индивида.	философией, религией, моралью и т.д.	
Представители теории	Фома Аквинский, Ж. Маритен	Т.Гоббс, Дж. Локк, А.Н. Радищев	К.Савиньи, Г. Гуго, Г. Пухта	К.Маркс, Ф.Энгельс, В.И.Ленин, Г.В. Плеханова	Л.Петражицкий, А. Росс, И. Рейснер	Р.Штаммлер, П.И. Новгородцев, Г. Кельзен	Е.Эрлих, С.А. Муромцев, Р. Паунд
Достоинства теории	Теория полностью направлена на сохранение порядка в обществе. «Не убей. Не кради. Не лги. Не ленись. Не тумань разум» - все это Божьи законы, которым должен следовать каждый человек. Согласно теологической теории государь является посредником Бога на Земле, что	Самым главным достоинством этой теории является сохранение за человеком его прав и свобод, которые нельзя отобрать или ограничить. Также она дает прогрессивность и препятствует несправедливым законам, нарушаю	Праву действительно предшествовали правовые обычаи. Внимание к культурным, историческим, а также национальным особенностям правового развития, как и учет всех этих особенностей законодателя.	Выделяет то, насколько тесны право и экономически-социальные факторы. Подчеркивание тесной взаимосвязи права и государства.	Признает влияние человеческой психики в появлении, а также функционировании права. Учитывает психологические особенности людей в праве.	Признание только признаваемого государством права. Обеспечение законности и единства понимания и применения правовых норм. Связывает государство и право.	Эта теория придает большое значение именно практике, эффективности законов и т.д. Она также учитывает приоритет всех общественных отношений в содержании права.

	является основным рычагом управления людьми, а также весомым аргументом для подавления любых зачатков революций и гражданских войн.	щим естественные права человека.					
Недостатки теории	Главный недостаток теории – не аргументированность. Существование Бога не доказано научно и сама теория основывается на вере людей в Бога, а не в аргументированные факты. Из-за чего, ее нельзя считать достоверной, как и сказать, что она абсолютно неправильна.	Естественное право ставится выше позитивного права, что ослабляет его влияние. Также большим допущением является то, что роль неписаного права она преувеличивается и принижает роль государства в правотворчестве.	Чрезмерная обращенность в прошлое. Некоторые обычаи противоречат естественным правам, что является главным недостатком этой теории.	Преувеличение роли классов в государстве и их влиянии на право. Так как вся теория является материалистической, она не берет во внимание национальные, религиозные, психологические и иные факторы.	Чрезмерное внимание уделяется психологическим особенностям человека, что приводит к ущербу политических, социальных, экономических и других факторов, которые так же являются компонентами права.	Противоречит естественному праву. Также, эта теория не учитывает религиозные, политические и другие факторы.	Большим недостатком этой теории является то, что поставив в приоритет реализацию законов, она не учитывает произвола судебных и административных органов.

Основываясь на проведенном сравнительном анализе теорий происхождения права можно сделать следующие выводы:

1. в научной литературе нет единого подхода к происхождению государства и права. Интерес со стороны правоведов, историков, экономистов, философов, религиоведов возникал всегда на протяжении существования государства.
2. Ни одна из этих теорий возникновения права не учитывает все факторы, поэтому в каждой имеются свои достоинства и недостатки.
3. условно, все теории можно разделить на следующие направления:
теории, которые основаны на божественном понимании происхождения государства и права (теологическая и др.), в которых рассматривается государство как мир, который сотворил Бог, а монарх является представителем божьей воли и в связи с этим, государственная власть считается вечной, незыблемой, а подчинение ей носит незыблемый характер;

теории, которые стоят на позиции историзма (психологическая), определяющие то, что право проявляется вследствие исторического подхода развития народа, его обычаев и традиций.

материалистические теории (марксистская, социологическая и др.), которые основываются на материализме, научном подходе и практическом опыте.

Список источников

1. Общая теория права и государства. Под ред. Лазарева В.В. 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрист, 2001. — 520 с. [раздел 3, тема 5.1, с. 25]
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Теории_происхождения_государства_и_права
3. <https://helpiks.org/7-3807.html>

КӘМЕЛЕТТІК ЖАСҚА ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСЫН АЛДЫН АЛУ

А.М.Хамитова

Ғылыми жетекші: Наурызбаев Е.А. , заңтану ғылымының магистрі, аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

aliya_23.10.97@mail.ru

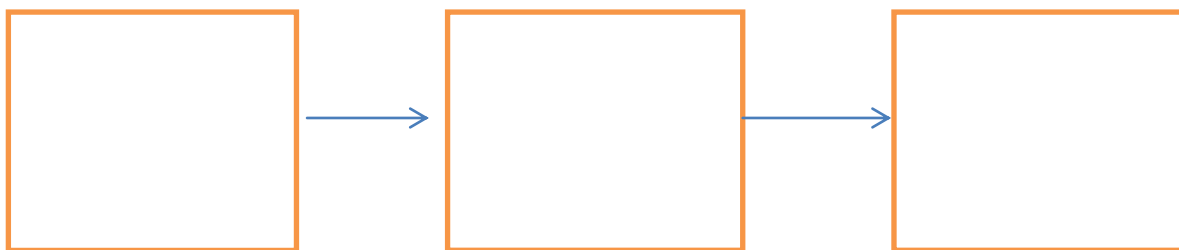
Қазақстан Республикасы құқықтық демократиялық мемлекет және 1995 жылы 30 тамызда Конституцияда бекітілгендей, оның негізге мақсаты - адам мүддесін жоғары ұстап, оны қамтамасыз ету [1;с.7]. Бұл бағытта мемлекеттіміздің атқаратын қызметі- адам құқығын қорғау және оны толық жүзеге асыру. Кез-келген мемлекетте, қандай да бір қоғамда балалар ерекше қамқорлыққа және қорғалуда болу керек. Өміріміздегі ең қымбаттысы - балалар. Сол себепті мемлекет өз жағынан барша жағдайларды жасауды көздейді. Бала - әке-шешенің перзенті, ұрпағы. Қазақстанда 17 жасқа толған бозбала мен бойжеткен ресми түрде кәмелетке толған ересек адамдар қатарына қосылады. Балалардың құқықтары Қазақстан Республикасының Конституциясының 27 бабында: «Неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында болады [1;с.14] . Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу - ата-ананың құқығы әрі міндеті» деп жазылған және бұл бап бойынша балалар мен жасөспірімдердің құқықтары қорғалады.

Сонда да, қазіргі қоғамның аса маңызды проблемалардың бірі, кәмелеттік жасқа толмаған жасөспірімдердің қылмысы болып тұр. Қазақстан Республикасында кәмелеттік жасқа толмағандардың қылмыстылығы аса ауыр проблеманың бірі. Қылмыс, оның ішінде кәмелетке толмаған қылмыс - бұл құбылыс. Қазақстандағы өмір барлық салаларында елеулі

өзгерістер, кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың жағдайына, құрылымына және динамикасына дереу әсер етеді. Мәселен, 2017 жылы кәмелеттік жасқа толмағандар жасаған 966 қылмыс тіркелді. 2018 жылдың төрт айында кәмелетке толмағандар 945 қылмыс жасалғаны байқалды. 2019 жылдың есепті кезеңде республиканың құқық қорғау органдары қылмыс жасаған 15 853 адамды анықтады, оның ішінде 2,5% - кәмелетке толмағандар. Қазақстанның құқық қорғау органдарының есебінде 7,5 мың жасөспірім тұр. Олардың 200-ден астамы мамандандырылған оқу-тәрбие мекемелерінде тәрбиеленуде. Онда олар жүйелі әкімшілік құқық бұзушылықтар, қоғамға қарсы әрекеттер, отбасынан кетіп қалу, білім алудан қасақана жалтару және т. б. үшін бір айдан бір жылға дейінгі мерзімге барады.

Көмекті мамандар мен отбасы мүшелері әр түрлі бағалайды. Мамандар үнемі отбасының жағдайын жақсартып алмайды, «оны жарқын болашаққа жылжыта алмайды», егер отбасы өз проблемасын өзі көрмесе және бұл проблемаларды шешкісі келмесе. Қылмыстың өсу себептері- көп эпизодты 12 қылмыс жасау, 4 қылмыс басқа елді мекендерден келген студенттермен жасалған. Кәмелетке толмағандармен қылмыс жасаудың әрбір фактісі бойынша қызметтік тексерулер жүргізіледі, жасаудың себептері мен шарттары белгіленеді, мүдделі ведомстволарға ұсыныстар мен ақпараттар жіберіледі. Кәмелетке толмағандарға қатысты 21 қылмыс жасалды (2018 ж.-22), оның ішінде жыныстық тиіспеушілік бойынша-13 (2018ж.-7): ҚК 122 б. 1 Б. бойынша (16 жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас жасау, еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасау, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасау немесе өзге де нәпсіқұмарлық сипаттағы әрекеттер)-8, ҚР ҚК 124 б. бойынша (жас балаларды бұзу)-5. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық пен жастардың өзара қарым-қатынасына ерекше қауіп төндіреді, өйткені бұл топтардың осы негізде өзара байланысы тәуекел тобына жатады. Тәуекел топтарын толтырудың әлеуметтік базасы жұмыссыздар, шағын кәсіпкерлікпен шұғылданатын жасөспірімдер, түрмеден шыққан кәмелетке толмағандар, армиядан босатылған және өмірде орын таппаған жастар, аз қамтылған отбасылардан шыққан жасөспірімдер және т.б. есебінен кеңейеді. Ресми деректер бойынша, қылмыс жасаған кәмелетке толмағандардың 30% - дан астамы еш жерде оқымаған және жұмыс істемеген. Бұл ретте жұмыс істемейтін және оқымайтын қылмыс қатысушылары санының өсу үрдісі байқалады. Балалар отбасының әлеуметтік құлауымен, оның материалдық және тұрғын үй қиындықтарымен, некесіз туудың көбеюінде, көп балалы отбасы, мәжбүрлі миграциялық отбасыда өсуінен болады.

Кесте-1. Жасөспірімнің қылмыстық топқа ену кезеңі

Кесте-2. Жасөспірімдердің проблемалық мінез-құлқын қалыптастыру механизмін құрылымдық талдау (отбасы арандатушы фактор)

Қолайсыз отбасы: - материалдық қанағаттанарлықсыз - тұрғын үй мәселелері - ата-ананың ішімдік ішуі	Проблемалық отбасы: - салыстырмалы материалдық әл-ауқаттылық - тұрғын-үй мәселелері - ата-ананың біреуі ішімдік ішеді - ата-ананың шеттетілуі
---	---

Отбасымен жұмыстың ең тиімді түрін анықтау үшін оның мәселелерін өте жақсы білу қажет. Отбасы қандай көмекке мұқтаж және оған осы көмекті қалай ұсыну керек екендігін алдын ала білу керек [2; с.32].

Педагогикалық құқық - бұл оқытудағы қиындықтар мен қиындықтары бар балаға немесе жасөспірімдерге жеке көмек көрсетуге бағытталған педагог қызметінің түрі. Педагог баланы сабақта үйрене алмағанды, арнайы ұйымдастырылған педагогикалық іс- әрекетінің көмегімен үйретеді [2;с.32].

Әлеуметтік-педагогикалық көмек - бұл балаларға көмек көрсетуге бағытталған, қиын жағдайларға тап болған, сондай-ақ отбасындағы қарым-қатынасты өзгертуге, педагогикалық әлеуетін арттыру және отбасында балаға қамқорлықты таныту, қолайсыз отбасында баламен бос уақыт дұрыс ұйымдастыру [2;с.32].

Экономикалық көмек - бұл балаға мұқтаж отбасына материалдық қолдау көрсетуге бағытталған бірқатар шаралар (жәрдемақылар, зейнетақылар бір жолға ақшалай төлемдер, киім, аяқ киім сатып алу және т.б.), гуманитарлық көмек көрсету, балалардың ыстық тамағын ұйымдастыру, жазғы сауықтыру демалысын ұйымдастыру және т.б. [2;с.32].

Құқықтық көмек - бұл сотта, кең әлеуметтік ортада: ресми деңгейден бейресми қарым-қатынас шеңберіне дейін балалар мен жасөспірімдердің құқықтарын қорғауға бағытталған шаралар жүйесі. Ол балалардың құқықтары мен міндеттерімен танысуды көздейді, әрбір балаға құқықтарын іске асыру үшін мүмкіндіктер беретін заңды кепілдіктерді қамтамасыз етеді [2;с.33]

Медициналық көмек - балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын қалыптасытуға бағытталған шаралар кешені; сауықтыру, вакцинация, витаминизация. Сонымен қатар әлеуметтік ауруларды алдын ала емдеуге қатысады (туберкулез, АИТВ, ЖИТС, бірқатар инфекциялар) – аурулардың, маскүнемдіктің, нашақорлықтың және уытқұмарлықтың алдын алу [2;с.33].

Қолайсыз отбасымен қосымша келесі сәттерді атап өтуге болады:

отбасының қалыпты өмірін бұзу мүмкін проблемаларды болдырмауға немесе алдын алуға бағытталған жұмыстар

отбасында қарым- қатынас құруға көмектесу, отбасы мүшелерімен өзара қарым- қатынас жасай білу, отбасы мүшелерінің бірі (әкесі, анасы) болмаған жағдайда отбасында қарым- қатынас жасай білу, отбасының қалыпты өмірі үшін жауапкершілікті өзіне алу қажет. -ажырасқан ата- аналардың демалыс күндері келуі- «жексенбі әке» немесе «жексенбі ана», сондай- ақ әже мен атасы балаға нақты өмірде қарым- қатынас жасауды үйренуге көмектеседі.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу үшін теміржол вокзалдарын, саябақтарды, алаңдарды, басқа да бұқаралық демалыс орындарын, мәдени- ойын-сауық мекемелерін, дискотекаларды, қоғамдық тамақтандыру мекемелерін, аулаларды, кіреберістерді және басқа да объектілерді жүйелі түрде тексеріп отырылуы керек.

Ұрпақ бір-бірін ауыстырады. Тәрбие әдістері мен тәсілдері макро - және микро - ортаның ықпалымен өзгереді, қылмыстың өзі де өзгереді. Демек, профилактикалық шаралар жүйесіне да өзгерістер енгізу қажет. Мұнымен айналысу, шындап және тығыз айналысу керек. Қоғам жағдайға тікелей әсер ете алмайды, ол тек жанама түрде араласады. Мемлекет осы бағытта жұмысты нақты ұйымдастыруы қажет. Заңнамаға өзгерістер енгізу аз, оның қалай жұмыс істейтінін және жергілікті жерлерде қалай орындалатынын қадағалау керек. Сондай-ақ, қызметте тек заңды түрде ғана емес, сонымен қатар психология, педагогика және т.б. салаларда білімі бар, кәмелетке толмағандармен объективті бағалау және жұмыс істеу үшін білікті кадрларға ие болу маңызды.

Жасөспірімдер қылмысының, тұтастай алғанда қылмыс сияқты проблемаларын зерделеу қылмыстық процестер қалыптасатын және дамып келе жатқан нақты жағдайды — саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдай деп есепке алуды талап етеді.

Әдебиет:

- 1.Қазақстан Республикасының Конституциясы: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 мамырдағы №254-ІІІ Заңымен өзгертулер мен толықтырулар енгізілген ресми мәтіні.- Алматы:Жеті жарғы, 2007.-163 бет.
- 2.Шульга,Т.И. Работа с неблагополучной семьей:учеб.пособие/Т.ИуШульга.-2-е.изд., стереотип.-М.:Дрофа,2007.-254,[2]с.:ил.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕГУЛЯТОРОВ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ (ПРАВО, РЕЛИГИОЗНЫЕ НОРМЫ, НАЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ, КОРРУПЦИЯ) И ИХ МЕХАНИЗМЫ ВОЗДЕЙСТВИЯ

Яндиев М.Р.

Научный руководитель: Максименко Е.В., магистр юридических наук, ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
borz0709@mail.ru

Нынешнее время в обществе существуют множество регуляторов, то есть правил поведения, регулирующие процесс жизнедеятельности. Регуляторы общественных отношений - это совокупность специальных норм, регулирующих поведение субъектов. Регуляторы общественных отношений, в современном обществе делятся на технические и социальные нормы. Мы будем рассматривать регуляторы относящиеся к социальным. Социальное регулирование – это система правовых средств, которая воздействует на людей регламентируя им правила поведения. Право выступает как регулятор общественных отношений.

Право есть совокупность норм и правил поведения, устанавливаемых, а также охраняемых государственной властью, регулирующих отношения людей.

Правовое регулирование – это осуществляемое при помощи права, всей системы правовых средств воздействия на общественные отношения, на поведение людей.

Правовое регулирование – это воздействие государственной властью на общественные отношения, с помощью специальных и других определенных норм, методов и средств, с целью охраны, для их упорядочения и процессуального развития. Предмет общественных отношений, состоит из трех групп: К 1 группе относятся отношения между равными субъектами по поводу обмена вещами или нематериальными ценностями; к 2 группе относятся отношения между властвующим и подчиняемым, по поводу властного управления обществом; к 3 группе относятся отношения обеспечивающие правопорядок в обществе.

Методы правового регулирования. Существует два основных метода правового регулирования: 1) Властный (императивный) - действует в публичных областях, когда государство при помощи своих предписаний устанавливает порядок, ясно определяемых обязанности и права сторон; 2) Самостоятельный (диспозитивный)- действует в тех отраслях, которые регламентируют поведение лиц в частной сфере жизни и выступает как координирующий элемент.

Существуют 3 способа правового регулирования: 1) способ дозволения- это предоставление прав лицу(субъекта), для осуществления своих интересов); 2) способ обязывания – это наделение лица(субъекта) общеобязательных прав и обязанностей против его воли); 3) способ запрета - это способ при котором лицу возложено не совершать какое-либо действие или бездействие, запрещенные правовыми нормами.

Рассмотрим также два типа правового регулирования: 1) разрешительный - здесь субъекты могут совершать те действия, которые разрешены законом; 2)

общедозволительный- позволяет совершать действия или бездействия, кроме тех которые запрещены законом.

Совокупность правовых способов методов и типов образуют понятие как правовой режим. Основные элементы механизма: 1) Нормы права -это закрепленное регламентируемое правило в которой указано, что дозволено, а что разрешено; 2)юридический акт (акт издаваемый государственным органом направленный на достижение правовых результатов .) , Правоотношение (правоотношения вытекающие из юридического документа), Акты реализации прав и обязанностей.

Стадии правового регулирования: 1) правотворчество - издание нормативно-правовых актов государственными органами, в которых определяется правовой статус каждой участвующей стороны, а также влияет на волю и сознание людей ; 2) При возникновении какой-либо ситуации каждая сторона имеет указание, из норм права, как выстроить свое поведение; на этой стадии правовыми средствами являются субъективные права; 3) происходит процесс осуществления в жизнь прав и обязанностей конкретных субъектов, которые присутствуют в конкретном правоотношении. В случае неразрешенной ситуации ,сторона может обжаловать действия второй стороны в суде ,тем самым происходит защита своих нарушенных прав.

Формируется право способом правотворчества(закрепляется государством), содержится право в письменных источниках, обеспечивается право посредством государственного принуждения, характер воздействия: регулирует взаимоотношения субъектов, право является общеобязательно для всех

Рассмотрим еще один регулятор общественных отношений- религиозные нормы. Для начала рассмотрим что же такое религия. Религия- определенная система взглядов, обусловленная верой в сверхъестественное, включающая в себя свод моральных норм и типов поведения, обрядов, культовых действий и объединений людей в организации. Религия возникла еще с древнейших времен с момента становления человечества. На сегодняшний день религия имеет важное значение в мире, религия выступает как фактор возникновения и становления общественных отношений. Религиозные нормы содержат в себе все необходимые свойства социальной нормы.

В мире любая религия, существующая в обществе, выполняет определенные функции, которые характеризуют сущность влияния церкви на социальные отношения.

Функции – это способы воздействия религии на общество. Религиозные функции

Мировоззренческая функция. Данная функция религии, помогает людям определить свой взгляд на мир, тем самым придает человеку смысл жизни. То есть Мировоззренческая функция выступает как система взглядов, показывающую сущность мира.

Интегративная функция. Функция религии направленная на создание конфессий, организаций. Благодаря этой функции верующий определяет себя как единую религиозную общность , соединенную общими ценностями, общими целями, помогает человеку самоопределился в конфессии, в которой имеются такие же ценности, взгляды и верования.

Коммуникативная функция – это функция, позволяющая религию использовать как средство общения между людьми, которые исповедуют общую религию. Тем самым регламентируя определенную связь между вероисповедующими.

Регулятивная функция – функция которая с помощью норм и правил, исходящих из святого писания определенной религии, регулирует общественные отношения людей одной веры.

Компенсаторная функция- функция религии которая дарит надежду верующему, облегчает страдания, направляет на истинный путь, в безвыходных ситуациях.

Религиозные нормы, отличаются от права тем что формируется в процессе веры в сверхъестественное, существуют в сознании людей и в священных писаниях,обеспечивается

контроль посредством соблюдения норм поведения под угрозой наказаний и наград, воздействует только на субъектов относящиеся определенной религии.

Следующий регулятор общественных отношений национальное воспитание.

Национальное воспитание - это система убеждений, взглядов, идеалов, идей, обычай и др.

Национальное воспитание формирует национальное сознание, воспитывает в области правовой культуры, направляет молодежь к единству, передает молодому поколению определенное мировоззрение, опыт. Национальным воспитанием можно назвать регулятором общественных отношений, так как закладывает основы норм поведения субъектов и регламентирует их отношения.

Главной задачей данного регулятора является подготовить, воспитать молодое поколение, заложить в них основы правила поведения.

Формируется в процессе воспитания, существует в сознании людей, обеспечивается посредством принуждения, воздействует через сознание.

Формируется оно в процессе воспитания субъекта (в силу длительной практики); существует основы в сознании субъектов; способ обеспечения является порицание; воздействует национальное воспитание посредством заставления одного человека на другого, с целью чтобы субъект усвоил известные нравственные привычки.

Следующий регулятор является коррупция .

Коррупция встречается в разных сферах: политической экономической, юридической и др. Формируется коррупция в процессе отношений.

С юридической точки зрения коррупцию можно определить, как действия должностного лица, которое за определённое денежное вознаграждение нарушает свои должностные обязанности в интересах третьего лица. Со стороны экономики коррупция как получение незаконных доходов от использования должностных полномочий. Вообще что же такое Коррупция -это явление, при которых должностные лица злоупотребляют своими обязанностями, ради материального вознаграждения.

В коррупции участвуют две стороны: сторона которая подкупает и сторона которая действует вопреки своему служебному долгу.

Механизм коррупции:

1)Сделка в которой субъект имеющий властные или какие-либо полномочия, незаконно предоставляет свои полномочия и услуги, а взамен получает какое-либо вознаграждение; субъект другой стороны получает какую-либо незаконную услугу направленную для удовлетворения своих интересов. К примеру: уход от предусмотренной законом ответственности;

2)Вымогательство служащим какого-либо вознаграждения(взятки)

3) Действия субъекта направленные на подкуп служащих

Подводя итоги рассмотрения нашей научной работы могу сказать, что каждый из данных регуляторов играет свою особую роль в процессе обеспечения правопорядка в обществе. Каждый из нас ежедневно вступает в какие либо отношения. Общество в процессе жизнедеятельности всегда будет развиваться. Одним из более эффективных на мой взгляд является право, так как оно оказывает отличное воздействие на осуществления поведения субъектов.

Литература:

- 1)https://studopedia.ru/4_26400_sotsialnoe-naznachenie-prava-i-ego-funktsii-tsennost-prava.html
- 2)https://studbooks.net/959834/pravo/religiya_regulyator_obschestvennyh_otnosheniy
- 3)https://studbooks.net/9611/pedagogika/osnovy_natsionalnogo_vospitaniya
- 4)<https://mydocx.ru/2-120442.html>

РОЛЬ ПСИХОЛОГА В СПОРТЕ

Домрачева А.С.

Научный руководитель: Исмаилова С.И., ст.преподаватель кафедры ТиПФКиС
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
adomracheva2002@mail.ru

В современном обществе физическая активность стала занимать большую роль. В общем, спорт подразделяется на массовый и спорт высших достижений. Спортивная деятельность массового спорта позволяет студенческой молодежи обеспечивать не только физическое развитие, но и повышение морально-волевых качеств.

В настоящее время каждый из нас может выбрать для себя тот вид спорта, который подойдет нам по многим параметрам. Спорт должен нам нравиться, и занятия приносить определённую пользу. Это укрепление здоровья, повышение двигательных качеств, спортивных достижений и т.д.

Приобщение к спорту должно начинаться в самом раннем детстве и заниматься им желательно на протяжении всей жизни.

Массовый спорт имеет большое распространение в студенческих коллективах. Молодежь при занятиях спортом преследует разные цели:

- повысить функциональные возможности отдельных систем организма,
- скорректировать физическое развитие и телосложение,
- повысить общую и профессиональную работоспособность,
- овладеть жизненно необходимыми умениями и навыками,
- приятно и полезно провести досуг,
- достичь физического совершенства.

Для приобщения к массовому спорту студентов, в КГУ им.Ш.Уалиханова проходят регулярные тренировочные занятия во внеурочное время. Ими занимаются от 10 до 30 % студентов. Программа по учебной дисциплине "Физическая культура" для студентов высших учебных заведений позволяет практически каждому здоровому студенту и студентке начать заниматься спортом.

Спорт высших достижений, отличается от массового не только большими физическими нагрузками во время тренировок и соревнований, но и высоким психологическим напряжением.

Спортсмен нередко попадает в экстремальные ситуации, к которым необходимо адаптироваться и научиться их преодолевать, в противном случае успех в соревнованиях будет для него недостижимым. В этой связи многократно возрастает роль спортивного психолога. Эффективность методов спортивной тренировки невозможна без изучения, характерных особенностей и закономерностей спортивной деятельности, и личности спортсмена как субъекта этой деятельности. Любому человеку нужна поддержка, а не только спортсменам, поэтому психология состоит из множества отраслей, и одной из них является психология спорта.

Термин «психология спорта» впервые появился в начале прошлого столетия, его ввел основатель олимпийского движения Пьер де Кубертен. Психология спорта как официальная наука зародилась в 1913 году. После Второй мировой войны стал возрождаться массовый спорт и вместе с ним возросла потребность в изучении психологии спорта.

Психология спорта это одна из прикладных областей психологической науки, которая занимается изучением различных психических закономерностей в тренировочной и соревновательной деятельности. Это наука о человеке в области спорта.

Исследование психологических особенностей спортивной деятельности в ее разнообразии и индивидуально-психологических особенностей личности спортсмена – это психология спорта.

Данная отрасль развивается с каждым годом больше и больше. Можно даже заметить разницу, если раньше побеждали, прилагая много усилий, и, работая над собой долгие годы только с тренером, то сейчас в этой отрасли помогает еще и психолог.

Психолог играет очень важную роль в жизни спортсмена. Если, например, ребенок с детства начинает заниматься каким-либо видом спорта и очень уверен в своем успехе, хочет строить спортивную карьеру, то психолог ему необходим именно с детских лет.

Во-первых, психолог поможет выявить качества ребенка, которые необходимы в спорте.

Во-вторых, он поможет выбрать нужный вид спорта, исходя из его интересов и возможностей.

В-третьих, он будет правильно настраивать ребенка.

Главная задача тренера вывести спортсмена на победу, ведь для него важны высокие результаты, а психолог больше заинтересован состоянием спортсмена. Он может помочь спортсмену наладить контакт с командой, если это командный вид спорта, поможет справиться с волнением перед игрой или важным соревнованием.

Благодаря ему можно открыть в себе новые спортивные качества, подобрать правильную тактику в игре. Если говорить о подборе правильной тактики в каком-либо виде спорта для человека, то нужно изучить его жизнь, а особенно детство. Именно в детстве ребенок получает большее количество информации, которую будет потом использовать; именно в детстве он познает мир для себя, и каким он его увидит, каким он его поймет, то чаще всего, таким он и останется.

Часто у спортсменов бывают детские травмы как физического, так и психологического характера. О них тоже должен знать психолог. Даже если спортсмен не скажет о них или он может даже сам не подозревать об их существовании, то психолог обязан понять это, иначе может возникнуть необратимая ситуация.

Психолог в спорте очень важен, его присутствие обязательно в этой сфере. Раньше в спорте не было психологов, и это сильно сказалось на бесчисленном множестве “проваленных” спортивных карьер. Например, спортсмен был в отличной физической форме и идеально подготовлен к соревнованию, но у него была депрессия, страх поражения, неуверенность, которые не замечал или игнорировал тренер, в результате чего спортсмен не выигрывал в соревновании, дальше его отвергала команда, потом он сам уходил из спорта, при этом получив психологическую травму в этой сфере.

Также тренер может неправильно настраивать спортсмена – при неуверенности внушать ему злость к сопернику, что является грубой ошибкой. Тренер может сильно давить на спортсмена, хотя тот может быть не готов как психологически, так и физически, тут лучше применить “мягкую тактику”. Во всех этих случаях была работа тренера, психолога не было, но если бы психологи появились в спорте раньше, то, спортивная карьера продвинулась бы сейчас больше, да и у спортсменов было бы немного другое отношение к спорту. Даже сейчас у многих людей слово спорт вызывает какой-то страх, ассоциации трудностей, чего-то недостижимого, а психолог смог бы это изменить.

Спортивный психолог – это специалист, хорошо знающий самые глубинные процессы, происходящие в психике спортсмена при занятиях спортом и умеющий не только сам влиять на эти процессы, но и способный научить любого спортсмена, осознанно управлять своей психикой. [1; с.25]

Очевидно, что дальнейший прогресс в развитии новых тренировочных технологий и лидирующие позиции в современном спорте будут связаны с приоритетным вниманием к ведущей роли психики в успешной подготовке высококлассных спортсменов.

Литература:

1. Марищук Л. В. Психология спорта: учеб. пособие. - Минск : БГУФК, 2006. - 147 с.

«Өнер және білім беру» секциясы Секция «Искусство и образование»

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРҒА ҰЛТТЫҚ КИІМ ТІГУДІ ҮЙРЕТУ

Секенова Г., Егемберді Д.

Ғылыми жетекші: Қожабаева Л.Ж.

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы мемлекеттік университеті

Бүгінгі таңда заман талабына сай, тәуелсіз мемлекетіміздегі жаңа қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен халықтық психологиясы қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеп өсіру- отбасының, балабақшаның, орта және жоғары білім беру ошақтары мен барша халықтың міндеті.

Өркениетті қоғам мен Қазақстан Республикасының гүлдене түсуі өскелең ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын, кәсіби біліктілігі мен білімділігін талап етеді.

Қазіргі білім беру ісінің басты шарттарының бірі болып оқушының өзіне керекті мәліметті өзі іздеп табуына үйретіп, олардың өз оқу траекторияларын өзінің таңдай білуі есептеледі. Осы тұрғыдан алып қарасақ оқушыларға білім, білік, дағдыны қалыптастыруда белсенді әдістердің маңызы зор. Сондықтан оқушыларға белсенді әдістер арқылы оқушыларға киімді жобалау және модельдеуді үйрету барысында біз оқушылардың бойындағы әсемдікті түсіну және сезіну, эстетикалық көзқарасқа, ұқыптылыққа, сұлулыққа, іскерлікке, еңбек сүйгіштікке т.б. баулимыз. Сонымен қатар жан-жақты белсенді әдістер арқылы оқушылардың жобалау және модельдеу тұрғысынан танымын кеңейтіп, дағдысын қалыптастырамыз [1].

Киім кешек ұлт байлығы. Ұлттық киімдерімізге қарап, халқымыздың эстетикалық талғамының нәзік де бай екеніне көз жеткізуге болады. Ата-бабамыз ұрпақ тәлім-тәрбиесіне өмірінің жалғасы деп қарап, »Адамның көркі-шүберек» деген. Жас шамасына, дәулетіне қарай үйлесімді, шаруаға да, сауыққа да ыңғайлы киім киген.

Қазақ халқымыз «ұлттық киім-тәрбие бастауы»- деп, қыз баланы «үйдің ұйытқысы» деп, отбасы тіршілігіне баулыған: ине ұстатып, іс тіккізген, оймақ кигізіп, ою ойғызып, құрақ құратып, киім тіккізген, алаша мен кілем төкытып, әр істің жөн жобасына баулаған. Сол тәрбиені жалғастырып, оқушыларды еңбекке баулаймыз.

Қазіргі таңда ең өзекті мәселелердің бірі пәндердің балалар болашағына таңдайтын мамандығына қарай бағытталуына, яғни, мақсатты білім беру ісіне ерекше назар аударылуда. Шығармашыл, дарынды тұлға қалыптастыру білім мен тәрбие берудегі мемлекеттік істің ең маңыздысы болып отыр. Қазіргі кезде көркем еңбек сабағында іскер мен дағдыны қалыптастыру мәселесімен социологтар мен психологтар айналысуда. Оқушылардың еңбек іс-әрекетінің іскерлік пен дағдысын қалыптастыру үшін оқушылардың еңбегін үнемі шығармашылықта болдыру қажет.

Халықтың ою-өрнек әшекейінің ең бір көп кездесетіні ұлттық киімдер. Сондықтан қазақ өрнек әшекейлерін зерттеушілер С.Дунин, Е.Шнейдер, Р.Карутц тағы басқалары қазақ

халқының киім үлгілері мен оны әшекейлеген өрнек мәнеріне үлкен мән берген. Қазақ киімдерінің түрлерін жинау үлгі, өрнек мәнерлерін ғылыми тұрғыдан зерттеу Ұлы Октябрь революциясы жеңісінен кейін, қазақ халқының өз алдына мемлекет құрған совет дәуірін де ғана кеңінен өріс алып отыр.

1922-1926 жылдары қазақ республикасының аспаны болған Орынбордың музейі жер-жерлерге өкілдер жіберіп, қазақ киімдерінің түрлерін, үлгілерін жинай бастады. Бұл істе музейдің қызметкерлері біраз еңбек сіңірді. Олар А.Чепыркин мен А.Мелков орасан үлкен еңбек сіңірді. Олар неше түрлі жол азаптарын көре жүріп Ақтобе, Павлодар, Семей, Атырау, Орал, Торғай, Қостанай, аймақтарының көп жерлерін аралап шықты, көптеген ұлт киімдері мен өрнектерін, алтын-күміс әшекейлердің экспонаттарын жинады, орташа, дәулетті қазақтардың киімінің 7 түрлі болатынын жазды. Атап айтқанда, әр адамда көйлек, дамбал, шалбар, камзол (не бешпет), шапан (не бешпет), шапан (не ішік), күпі (не тон), бас киім, аяқ-киім болатынын анықтап, зерттеушілер әр обылыстағы, әр түрлі үлгі түрлерін, атауларын қағаз бетіне түсіреді [2].

Қазақ киімдерінің ұлттық түрлерін жинап, оның әр алуан әсем үлгілерін жасауда советтік дәуірде өркен жайған қазақ театрылары мен көркем өнерпаздар коллективтері үлкен еңбек сіңірді. Мысалы қазақтың Абай атындағы Ленин орденді мемлекеттік опера және балет театры, М.Әуезов атындағы академиялық қазақ драма театрының коллективтері көптеген игі жұмыстар істеді. Олар, «Қыз Жібек», «Ер Торғын», «Қозы Көрпеш-Баян сұлу», «Қобыланды батыр», сияқты тарихи эпостық дүниелерді сахнаға шығарумен бірге қазақ киімдерінің неше алуан әшекейлі түрлерін де қалпына келтіреді. Бұл коллективтердің өнерпаздары, әрине, соның барлығын өз жандарынан шығарған жоқ, олар ізденді, тапты, көрді, архив пен музей қазыналарының деректеріне сүйенеді. 1930 жылдар Қазақ ССР Орталық музейінің қызметкерлері Ә.Омаров пен В.Куж бірлесіп Алматы қаласынан және Еңбекші қазақ ауданынан қазақтың ұлттық киімдерін жинады. Бұл жылдары Қазақстан суретшісі Е.Клодт қазақ киімдерінің, киім шең тұрхан қазақтардың бейнелерін суретке түсірді. Сол сияқты қазақ киімдерінің түрлері мен атаулары, үй жиһазы мен өрнек-әшекейлері туралы республикамыздың әйгілі ғылым академик Ә.Марғұлан мен архитектура ғылымының кандидаты Т.Бәсенов, Ә.Масан, Х.Арғынбаева жолдастардың еңбектерін баса айтуға болады.

Қазақтың ұлт киімдерінің түрлері мен атаулары көп: кейде ұлы жүз үлгілері деп, кейде әлгі жүздер ішіндегі рулардың аттарымен де айырып айтылады. Мысалы, арғын тымақ, адай бөрік, қызай бөрік, ноғай бөрік [3].

Әйел киімдерінің де әр аймақта әр түрлі үлгілері мен алуан атаулары бар. Солардың ішінде қазақ елінің бәріне тән: көйлек, кимешек, жаулық, сәукеле, желек, тақия, қамзол, кебіс-мәсі, көкірекше сияқты заттар. Әйел киімдері әшекей, ажар жағынан, ел салты бойынша төрт топқа арналып тігілген. Олар қыз киімдері, келіншек киімдері, орта жастағы әйелдер мен қарт бәйбішелерінің киімдері. Бұлардың әрқайсысының тігілу мәнері де әшекейі де әр қилы. Қыз киімдерінің кеуделері тар, қималы, омырауы мен жаға-жеңдері кестелі, көйлектері қос етекте, бас киімдері үкілі, моншақты, аяқ-киімдері биік өкшелі, жеңіл және қай киімі болса да алтын, күміс, мерует моншақтарымен әшекейленді. Қыздар көбінесе құндыз бөрік, қатипа тақия киіп, шолпы тағып жүрген.

Қорытындылай келе қазақ халқының ұлттық мәдениетін сақтап, оны келер ұрпаққа жаңа көзқараспен жетілдіріп жеткізуде білім беру ісі басты құрал болып саналады. Қоғамдағы қазіргі кездегі қайта құрулар, оның қарқанды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті.

Білім берудің негізгі мақсаты – білімін, біліктілігін, дағдысын қалыптастыруға қол жеткізу ғана емес, ұлттық тәрбие негізінде ертеңгі қоғамның белсенді азаматы – бүгінгі оқушы тұлғасын қалыптастыру.

Бүгінгі жағдайда оқушылардың санасында, ой-өрісінде жалпы азаматтық, адамзаттық рухани құндылықтар мен жоғары адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру, оқушы

тұлғасының даму барысын психологиялық жан-жақты және үздіксіз зерттеу, оның даралық ерекшеліктерін танып, дұрыс бағытта дамыту, әртүрлі әлеуметтік және моральдық психологиялық жағдайларда қолдау көрсету және қоғам өмірін ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында жаңа азаматты қазақтың ұлттық өнері арқылы қалыптастыру мәселесінің маңыздылығы мен көкейкестілігі күннен күнге артып отыр. Сондықтан, білім беру жүйесін реформалау саясаты ең біріншіден – еңбек, технология, кәсіптік білім беру сияқты өмір талабына қойылатын сұранысқа сәйкес жүргізу, екіншіден – оқу үрдісіндегі білім беру мен ұлттық тәрбие бірлігін сабақтастыра отырып, білімнің үйлесімділігімен қатар, әрбір оқушының дербес ерекшелігін ескеріп, қабілетіне, белсенділігіне сәйкес бағдар ұстау болып отыр. Бұдан ұлттық тәрбие мәселесіне бұрын соңды көңіл бөлінбеген деген ой туындамау керек. Оған этнопедагогика саласындағы зерттеулер дәлел бола алады. Дегенмен де, қазіргі қоғамның ғылыми, әлеуметтік, практикалық талабына, тәрбие беру мақсатын жүзеге асыру қажеттілігіне сай, оқу-тәрбие үрдісінде жергілікті жердің экономикалық, экологиялық және этномәдени ерекшеліктерін ескере отырып, технология сабағында оқушыларға ұлттық тәрбие беру мәселелері әлі күнге дейін шешімін толық тапқан жоқ.

Көркем еңбек пәнін жүргізу барысында оқушылардың біліктілігін жетілдіру, киімдерді ұлттық нақышта әзірлеуді үйрету және дағдысын қалыптастыру басты орында тұрғанның өзінде оларға дәстүрлі өнер мұраларын таныстыру, сол арқылы олардың көркемдік талғамын, дүниетанымын жетілдіру мәселесі де естен шығарылмауы тиіс.

Әдебиет:

1. Адамкулов Н. М. Саз аспаптар тарихы. Алматы, 2006 - 48 бет
2. Оспанов Б.Е., Адамқұлов Н.М. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. Алматы 2010 ж. 168 бет
1. Әмірғазин Қ. Қазақ қол өнері. – Алматы: Дойкпресс, Есмаханов Асқар. Қазақтың киіз үйі. – Алматы: Дидар, 1998. – 78б.
3. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.
4. Әлкей Марғұлан. Ежелгі жыр аңыздар. – Алматы: Жазушы, 1985. – 368б.

МЕКТЕП – АУЫЛДЫҢ ЖҮРЕГІ

Тыныштық Райымбек Манарбекұлы
Ғылыми жетекші Сүгірәлиева Гүльсайра Құрмашқызы
Ш. Уәлиханов атындағы КМУ, аға оқытушы
Gulsaira_65@mail.ru

Білімнің шамшырағын жағып, нәрімен сусындатқан мектепті халық қашанда қадір тұтады. Тәуелсіз еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын ойлы да іскер, жігерлі де батыл, білімді, өнерлі азамат етіп тәрбиелеуде мектептің алатын орны ерекше. Солардың бірі – СҚО, Тайынша ауданы, Қарағаш ауылындағы білікті ұстаз, іскер басшы Габдулина Гульнар Хасеновна басшылық ететін Жақан Сыздықов атындағы Қарағаш орта мектебі.

Иә, ауыл – қазақ халқының ұлттық негізінің мәйегі, тіл, салт-дәстүр, мемлекет іргесінің қалыптасуы мен дамуының алтын бесігі болса, мектеп ауыл жүрегінде үміт отын жағып, болашаққа деген сенімін ұялатқан білім мен мәдениеттің орталығы, ел бірлігінің алтын қазығы болып табылады. Қаймағы бұзылмаған ұлттық тәлім мен тәрбиенің қара шаңырағына айналған атаулы Қарағаш орта мектебінің педагогикалық ұжымы оқушыларға сапалы білім мен саналы тәрбие беруде тынбай еңбек етіп келеді. Қазіргі таңда еліміздің келешегін, өз елін сүйетін, әдет-ғұрпын, салт-санасын қастерлейтін ұрпақты тәрбиелеу – ұстаздардың басты міндеті. Педагогикалық ұжым мектептің оқу-тәрбие үрдісіне жаңаша

мазмұн беру арқылы жан-жақты дамыған, жеке тұлғаны тәрбиелеу бойынша тәрбие мен білімді ұштастырып, шығармашылықпен жұмыс істейді.

Мектепте барлық мұғалім өз мамандықтары бойынша сабақ береді және мұғалімдер білім көтеру курсына барған, педагогикалық ұжым газет-журналдарға жазылып, әдістемелік журналдарда басылып шыққан жаңалықтарды оқып, жаңа әдістемелерді сабақта қолдануға тырысады. Мектептегі пән бірлестіктерін тәжірибелі ұстаздар басқарады. Білім берудің қай түрі болса да негізінен сабақ арқылы жүзеге асады. Жас мамандармен арнайы тәлімгерлер жұмыс атқарады. Педагогикалық еңбек үнемі шығармашылық ізденісті, психологиялық-педагогикалық, дидактикалық-әдістемелік жағынан өз деңгейін жетілдіруді талап етеді. Сондықтан да тәжірбиесі аз мұғалімдерге дер кезінде көмек беріп, таланттарын ұштау, әдістемелік шеберліктерін жетілдіру, сабақ барысында әдіс-тәсілдерді насихаттау, олардың ізденуіне мүмкіндік туғызу – мектептің көздеген басты мақсаты. Мектеп оқушылары жыл сайын аудандық, облыстық мәдени-бұқаралық іс-шараларға белсенді түрде қатысады. Бүгінде мектеп түлектері жоғары оқу орындарына түсіп, алдыңғы қатары бір-бір маман иесі де атанған. Педагогикалық ұжым ауылдың рухани және мәдени өмірінің ұйытқысы ретінде жергілікті халықпен тығыз байланыста қызмет атқарады.

Атақты ақын Жақан Сыздықовта осы ауылдың мектебінің баласы. Жақын ауыл дегеніміз қолсозым жердегі Қарағаш ауылы. Қарағаш біздің Аймақтан жиырма шақырымдай қашықтықта. Елдің атын ер шығарады демекші Қарағашты Қазақстан көлеміне танытқан ақын Жақан Сыздықов десек артық айтқандық емес [1.22 б]. Қарағаштың топырағынан түлеп ұшқан Елжас Бекенов, Жақан Сыздықов, Хажымұрат Сыздықов, Төлеген Қажыбай, Жабал Ерғалиев, Сайлау Көшкенұлы сынды елімізге танымал ақын-жазушылар, драматург, аудармашы, сатириктер бар. Аталған азаматтардың ішінде біз Жақан Сыздықовтың өміріне тоқталып кетуіміздің себебі, ол өзінің «Сәкен келгенде» деген өлеңінде біздің ауыл жөнінде былай деген:

...Жаңа Аймақ деп атады,
Сәкен өзі бұл жерді.
Құтты болып сапары,
Өткізді көп күндері.
Сол Жаңа Аймақ, әлі Аймақ,
Сұлу Көкше бауыры.
Күй шертеді, жыр-жырлап,
Қарағаштың ауылы. [2. 228 б] .

Жақан Сыздықов – Көкшетау облысы, Чкалов ауданы, Аймақ ауылдық кеңесінде туған. Петропавл қаласында ауылдық мұғалімдер даярлайтын курста оқыған. 1919-1921 жылдары қазақ мектептерінде мұғалімдік қызметін атқарған. 1926 жылдан бастап баспасөз қызметіне ауысқан. Ақмола губерниялық «Бостандық туы» (қазіргі «Солтүстік Қазақстан») газетінің жауапты хатшысы, редакторының орынбасары, редакторы, «Қызыл Түркістан», «Оңтүстік Қазақстан» (Шымкент), «Сталин жолы» (Ақмола) газеттерінің хатшысы болған. Кейін қазақ мемлекеттік баспасында, Қазақстан Жазушылар одағында, республикалық радиокомитетте қызмет істеген. 1929 жылы «Еңбек жімістері» атты алғашқы өлеңдер жинағы басылып шықты. 1932 жылы «Табыс», «Найзағай», «Қызғаладақ», 1934 жылы «Толқын» өлеңдер жинағтары жарық көрді. Л.Толстойдың «Арылу» романын, татар классигі Тоқайдың өлеңдері мен поэмаларының бір томдығын қазақ тіліне аударған. 1971 жылы «Жазушы» баспасынан бір томдық «Тандамалысы» жарық көрді. Жақан Сыздықовтың драматургия жанрында, аударма салысында жазған еңбектері де жемісті. Орыс, украин, түрік, армян классиктерінің поэмаларын қазақ тіліне аударған. Бұл кітаптағы Ж.Сыздықовтың «Сәкен келгенде» деген өлеңі де Аймақ деп ат қойып С.Сейфуллин жаңа ел құрып кеткенің дәлелдеп тұр. Аймақ – маңайындағы елдің орталығы іспеттес болған. Чкалов ауданында С.Сейфуллин салдырған Аймақтағы мектеп жалғыз – қазақша мектеп интернат. Бұл мектепте Қарағаш, Ортақ, Тапшыл, Жаңадәуір, Жаңатілек, Социалды, Талдыкөл, Теңдік

тағы басқа елдерден келген балалар оқыған. Мектеп көк сырмен сырланғандықтан Аймақтың «көк мектебі» атанқан. Бұл мектептен жеті жылдық білім алған түлектері ұстаз, ел басқарған қызметкерлер, профессорлар, көрнекті азаматтар мен азаматшалар жетерлік.

Жақан Сыздықов қазақ халқының мақтанышы. Жақандай ұлы ақынның еліміз Аймақ жөнінде өлең жазып, тарихта қалдырып кеткендігінің өзі неге тұрады. «Кең болсаң, кем болмайсың» деген осы-ау. Жалғыз ғана Қарағашты жырламай, Көкше елінің сол кездегі өзгерістерін жырға қосуы бұл күнде тарихи құжатқа айналып отыр.

Иә, кезінде қазақ алыптары, қазақ әдебиетінің майталман хас шеберлері С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, Б.Майлиндермен үзеңгі қағыстыра бірге қызмет еткен, елім деп, жерім деп өткен Жақан атамыз, қазақтың көрнекті ата-мекені, туып-өскен жері – Қарағаш ауылы жайылы осылайша тебіріне жырлаған:

«Бес түнде ғана қара ағаш,
Орман бопты бұл күнде!
«Ақ дөңгіл» үсті сән, көрік,
Аңқиды исі гүлдің де,
Кідірме, маған «Қарағаш»,
Артыңа қарап алаң боп.
Жырламау маған жарамас,
Туған соң сенің балаң боп!» [3. 47 б].

Қарағаш – сол тұстағы облыс орталығы – Көкшетаудан жетпіс, жетпіс бес шақырымдай жерде орналысқан өзі іспетті Ортақ, Тапшыл, Аймақ және Жарқайың сияқты елді-мекендердің бірі еді. Былайғы ағайын, оларды «Даңқой елі» деп те атайды. Атығайдың Дәулетбегінен Таттыбай, Бақтыбай және Атабай есімді үш ұл туса, Қарағаш ауылының тұрғындары негізінен осы Атабайдан тарайды.

Жақан Сыздықовтың ең алғашқы көлемді туындысы – «Әлі қарттың әңгімесі» атты ұзақ толғау поэма. 1927 жылы жарық көрген поэма оқырман жұртшылығын бірден баурап алады. Қазақ қаламгерлері көзқарас тұрғысында екі майданға бөлініп, коммунистік урашыл ақын-жазушылардың айы оңынан туа бастаған тұста жазылған бұл туындының ерекшелігі – өз заманының ақиқатын ашып көрсеткендігі еді. Поэмаға қазақ халқының мүшкіл халі, кедей тұрмысы, елді титықтатқан Азамат соғысының зардаптары арқау болды. Тарих зерттеушілердің есебінше «бір миллион екі жүз мың қазақ аштан қырылды» делінетін алғашқы нәубет аштық жылдарынан кейін халықтың ес жиып, еңсе тіктегендігін ақын Әлі қарттың әңгімесі арқылы баяндайды. «Әлі қарттың әңгімесі» поэмасы өз заманында автор үшін мерейлі табыс болса, Екінші дүниежүзілік соғыс тұсында Германия тұтқынына түскен әскерлердің, яғни Түркістан легионының қазақ тілінде шыққан газетіне басылуы Жақан Сыздықовқа пәле болып жабысып, оны қаралаудың таптырмас құралына айналады. Осы және басқа да сылтаулар үшін Жақан ақын қудалауға ұшырап, компартия қатарынан қуылады. Қазақстан КОПК басшысы П.Пономаренконың қолдау көрсетуімен ғана қудалау тоқтатылып, 1954 жылы партиялығын қалпына келтіреді. Ол заманда компартия қатарынан қуылып кету деген сөз – бар мүмкіндік, игіліктер қақпасының есігі жабық деген сөз еді. Осы салқындықтың сызы ұзақ жылдар бойы сақталып, ақын өмірден өткен соң ғана, 1978 жылы Қалижан Бекхожиннің алғы сөзімен таңдамалы жинағы жарық көреді.

Мектеп – білім тірегі, ұстаз – оның жүрегі. Мектепті білім айдынындағы үлкен кемеге теңегім келеді. Осы кемеді бала он бір жыл уақыт өткізеді. Бұл кемеді небір дарынды тұлғалар да, әлемді бас идірген ағаларымыз да, сіз де, біз де отырдық. Ғылымның қыр-сырын меңгеріп, бойындағы бар білімін оқушыларына сіңірген ұстаздарымыз қаншама. Бұл мамандықтың қызығы мен шыжығы көп. Ел ертеңі – ұландардың бойына білім мен өнерді, адамгершілік пен адалдықты, қайырымдылық пен шыншылдықты, ұлттық байлық пен рухани байлықты сіңдіретін де осы-ұстаздар.

Әдебиет:

1. Т. Шаменов «С.Сейфуллин ашқан аймақ ауылы» 22 б.
2. Жақан Сыздықов «Өмір дастаны» кітабы. 227-228 б.
3. Жақан Сыздықов, «Текіден Қалған Тұяқ» 47 б.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНА ҚАТЫСҚАН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СУРЕТШІЛЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Шоинбек Әсемгүл

Ғылыми жетекші Сүгірәлиев Дәуіт Тоғайұлы

Ш. Уәлиханов атындағы КМУ, педагогика және психология магистрі, аға оқытушы

sdt.60@mail.ru

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстан – кең-байтақ ел. Төбесі көкке тірелген таулары бар, көк-жасыл орман-тоғайлары бар, асу-асу белдері бар, қойнауы алтын астық пен малға толған кең жазира даласы бар Қазақстан - әлемге әйгілі өте бай ел. Табиғаты әр алуан жан - жануарларға толы, аққулы көлдері бар, тулаған толқынды теңіздері бар, әсем қалалары бар достығы жарасқан көпұлтты мемлекет. Өнұранымен әйгілі, Туымен тұғырлы, Елтаңбасымен еңселі егемен елімізге қызыға қарамайтын ел жоқ шығар.

Қазақстандай жері шұрайлы, шөбі шүйгін өлкені мен әрқашан да мақтан тұтамыз. Өз Отанын сүйе, өз ана тілін ардақтау, Отанын қорғау - әрбір азаматтың борышты міндеті.

Биыл еліміз Отан қорғаудың теңдессіз үлгісі болған Жеңіс күнінің 75 жылдығын тойлағалы отыр. Осыған байланысты Ұлы Отан соғысы тақырыбында жазылған еңбектер мен зерттеулер көп, ал сол майданға қатысқан суретші аталарымыз туралы зерттеулер жоқтың қасы. Сол себепті майданға қатысқан қыл қалам шеберлері туралы зерттеуді жөн көрдік. Сонымен соғысқа қатысқан сарбаз суретшілеріміздің бірегейлері олар, Есіркеев Райымқұл - суретші-кескіндемеші, Хайдаров Әмен Әбжанұлы суретші, Қазақстан мультипликациясының режиссері, Х. Рахимов суретші-график, Айтымбай Молдабеков суретші- монументалист.

Зерттеудің мақсаты. оқушылардың бойына өнер шығармалары арқылы өз туған жеріне деген сүйіспеншілігін, өнерге деген қызығушылығын арттыру, патриоттық сезімін ояту, оқушылардың ой-өрісін дамыту, эстетикалық тәрбие беру болып табылады.

■ Зерттеудің міндеттері:

- Сабактан тыс уақытта үйірме жұмыстарын ұйымдастырып сурет салу арқылы оқушылардың шығармашылығын анықтап, патриоттық, эстетикалық тәрбиеге жол сілтеу.

Зерттеудің идеясы: мектеп оқушыларына бейнелеу өнерін оқытуды үйірме жұмыстарында кескіндеме өнерінің көркемдік білімін ұлттық өнер негізінде жетілдіру.

Айтымбай Молдабеков суретші монументалист, театр суретшісі, оқытушы, КСРО Суретшілер одағының мүшесі, Ұлы Отан соғысының ардагері (1941-1945).

Айтымбай Ақмола қаласында 1924 жылы 15 мамырда жұмысшы Дүйсенбаев (Жиенбаев) Молдабектің отбасында дүниеге келді. 1928 жылы Петропавл қаласында балалар үйіне алынды (кейіннен балалар үйі Явленка ауылына көшірілді). Ерте жастан бастап Айтымбай бейнелеу өнеріне қызығушылық танытты. 1934 жылы Айтымбайдың ағасы Өсербек(Осербек) балалар үйінен алып кетті. 1937 жылы Айтымбай ағасымен бірге Алматыға көшіп келді, осында 1943 жылдың ақпан айында әскерге шақырылды. Ол Алматыдағы атты әскерлер полкінде қызмет етіп, кейін соғысқа аттанды. Айтымбай Молдабеков 4-ші Украин майданында, кейіннен екінші Украин майданында шайқасты. 11-гвардиялық кавалерия дивизиясының 37-ші Дон казак полкінде взвод командирінің көмекшісі болды. 1944 жылдың 13 ақпанында Корсун-Шевченко операциясы кезінде оң

бөксе мен тізеден ауыр жарақат алды. Айтымбай ем алуға алдымен Харьков, содан кейін Бакуге жіберілді. Соғысты аға сержант дәрежесі бойынша аяқтады, I және II дәрежелі Отан соғысы орденімен, «Жауынгерлік ерлігі үшін» медалімен марапатталды

Соғыс аяқталғаннан кейін Молдабеков Нарынқолда инкассатор болып жұмыс істеді. Ағасының кеңесі бойынша Қазақ құқықтану институтының комиссиясына құжаттарды тапсырған, бірақ ол Алматы көркемсурет училищесіне оқушыларды қабылдау туралы афишаларды көріп, сонда түсуге шешім қабылдады. Училищеге түсу үшін міндетті сызбалар мен эскиздер Айтымбайда болған жоқ, бірақ Молдабековтың қабілеті кескіндеме профессоры Черкасскиймен кездесуден соң жеткілікті екеніне сендірді. Айтымбай Молдабеков Н.В.Гоголь атындағы училищені екі сала бойынша бітірді: көркем-педагогика (1950) және театр-декоративті (1952) салалары. 1950 жылы театр және сәндік бөлімнің екінші курс студенті Гареева Тайира Салиховнаға үйленді. Олар 50 жыл бірге өмір сүрді, шығармашылық ортада екі баланы тәрбиелеп, Ирка мен Әділет Молдабековтер - суретшілер болуына өз ықпалын тигізді. 1950 жылдан бастап Айтымбай көрмелерге қатыса бастады. «Кеңестік Қазақстанның 30 жылдығы» атты Республикалық көркем көрмеге қатысты.

Хайдаров Әмен Әбжанұлы 1923 жылы Қарағанды облысының «Жамбыл» колхозында туған. Гвардия кіші сержанты Хайдаров Оңтүстік-Батыс, Дон, Сталинград майданында соғысқан. 1944 жылдың ақпан айында гитлершілердің Корсунь-Шеаченковское тобын жою кезінде ауыр жараланады

Екінші дүниежүзілік соғысқа қатысқан жауынгер майдан даласынан аман оралады. Соғыстан кейін Н.В. Гоголь атындағы Алматы көркемсуретшілер училищесін бітіріп (1951 ж), Мәскеудегі мемлекеттік кинематография институтының көркемсурет факультетін (1958-1965) тәмамдап, елге келді. Міне, Әмен Қайдаровтың ұлттық руханият үшін өлшеусіз еңбек етуге кіріскен кезі осы еді. Ол – ұлттық анимация өнерін «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» (1967); «Құйыршық» (1969); «Жанар» (1972); «Күн сәулесінен пайда болған көжек» (1975); «Ақсақ құлан» (1968); «Қожанасыр – құрылысшы» (1970); «Қырық өтірік» (1978) сияқты мультфильмдер жауһарымен толықтырған тұлғалы режиссер. Оның өмірі тек шығармашылыққа арналыпты.

Ол – Қазақстандағы мультипликациондық кино өнерінің іргесін қалаушылардың бірі. 1967 жылы Қайдаровтың салған суреті бойынша халық ертегісі негізінде тұңғыш түрлі түсті «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» атты мультипликациондық фильм жасалды.

«Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» мультипликациондық фильмі үшін Ленинград (қазіргі Санкт-Петербург) қаласында өткен Бүкілодақтық кинофестивальда (1968), Нью-Йорк қаласында өткен Халықаралық мультипликациондық фильмдер фестивалында жүлде (1975) алды. Суретші-кескіндемеші, кескіндеме кенептерінің, миниатюралардың, көптеген атақты адамдар портреттерінің, пейзаждардың авторы. 40-қа жуық саяси плакаттың авторы (1952-1967). ҚР Суретшілер одағының, Кинематографистер одағының, Дизайнерлер одағының, Журналистер одағының мүшесі. Халықаралық мультипликаторшылар ассоциациясының (АСИФА) мүшесі.

Қазақ ССР-інің еңбек сіңірген өнер қайраткері, Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Әмен Хайдаров «Құрмет белгісі» орденімен, Кеңес Одағының мерекелік, естелік медальдарымен марапатталған.

Х. Рахимов 1941 жылы армия қатарына шақырылады. Соғысты Германияда аяқтайды. Ол жүзден аса майдан суреттерін сақтап қалыпты, онда майдангер суретші өзінің көзімен көрген оқиғаларды бейнелеуге тырысқан.

1950 жылдан бастап туған қаласы Өскеменде тұрады, жергілікті суретшілердің коллективін басқарады. Мектепте және Металлургтер мәдениет сарайы изостудиясында сурет пен кескіндемеден (живопись) сабақ береді. 1969 жылы Қазақ педагогика институтының көркемсурет-графика факультетін бітірді.

Оның графикаларының негізгі қасиеті өте дәл, әрі пәрменді нақыш еді. Ол салған суреттердің ішінен «Бұқтырма ГЭС-інің құрылысы» (1958), «Қарышты Өскемен» (1958),

«Шекара. (Алтай таулары)» (1959), «Балықшылар еңбегі» атты линогравюралар сериясын (1964) атауға болады. Суретші 1980 жылы Алматыда көз жұмды.

Есіркеев Райымқұл - суретші-кескіндемеші, Ұлы Отан соғысының ардагері Негізінен пейзаж және портрет жанрларында еңбек етті. Райымқұл 1921 жылы Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданында дүниеге келген. 1968 ж. «Абай портретін» жазды. 1948 жылдан Қарағанды қаласында тұрған.

Р.Есіркеев шығармаларының басты тақырыбы адам. Ол ешқашанда сурет салудан жалыққан адам емес, керісінше көптеген композициялы портреттер, жай портреттер салған. Бұл көбіне шопандардың, артистердің, кеншілердің, Ұлы Отан соғысы ардагерлерінің және тағы да басқа еңбек адамдарының бейнелері.

Есіркеев - Қарағанды қаласы бойынша кәсіпқой суретші атағына ие болған қазақ ұлтынан шыққан алғашқы суретші.

КСРО Суретшілер одағының мүшесі, ҚазССР Еңбек сіңірген қайраткері. Қарағанды облыстық Суретшілер одағын құрушылардың бірі. Райымқұл шығармашылығының негізгі өзегі – адам өмірі. Ол өз жерлестінің шын бейнесін өнер тілімен түсіндіреді. Шебердің туындылары адамның бейнесін образын ашуға бағытталған.

Екі ұлы Қуаныш пен Мейрамды да өз жолына баулыған ұлағатты әке.

Негізгі жұмыстары: «Халық ақыны Н.Әлімбаев» (1965), «Айдан қойшының портреті» (1974), «Мұғалімнің портреті» (1966) ж.б.

Р. Есіркеев 1980 жылы қайтыс болды

Ұлы Отан соғысындағы жеңіске Қазақстанның мәдени қызметкерлері де үлкен үлес қосты. Ғылым және өнер адамдарының шығармашылық еңбегі майдандағы кеңестік әскерлердің ерлігімен, жұмысшылар мен колхозшылардың тылдағы даңқты істерімен қатар Ұлы Отан соғысының ерлік тарихына өзіндік жарқын із қалдырды. Бұл кезеңдегі әдебиеттің негізгі тақырыбы - патриотизм және Отанды қорғау. Жамбыл Жабаевтың «Ленинградтық өрендерім», Ә.Тәжібаевтың «Ленинград» өлеңдері, З.Шашкин, Қ.Аманжолов, Ә.Сәрсенбаевтың шығармалары көпке белгілі болды. Бірқатар жазушылар мен ақындар қолына қару алып, Отан қорғауға соғысқа аттанды. А.Жұмағалиев, Б. Бұлқышев, В.Чугунов соғыста ерлікпен қаза тапты. Соғыстың алғашқы күндерінен бастап-ақ 90-ға жуық ақындар мен жазушылар майданға кетті. Олар майдандас жауынгерлерге батырлықтың үлгісін көрсетіп, оларды өздерінің шығармашылығымен жауға қарсы соғысқа рухтандырды. Олардың қатарында Д. Снегин, Д.Әбілев, Ж.Саин, Қ.Әбдіқадыровтар болды. Соғыс жылдары дарынды жастар Ж.Молдағалиев, Ә.Нүрпейісов, С.Мәуленов, Б.Момышұлы әдебиетке жауынгерлік рух, шығармашылық серпін берді. Кеңес халқының моральдық-саяси бірлігін күшейту ісіне Ғ.Мүсірепов, Ғ.Мұстафин, С.Мұқанов, М.Әуезов сынды қазақ көркем проза шеберлері аянбай еңбек етті.

Қазақстан өнер шеберлерінің бригадалары майданға аттанды, осындай 11 бригада майданда болып 870 концерт қойды. Госпитальдарда, шақыру пункттерінде, әскери бөлімшелерде, шекаралық заставаларда 15 мыңнан астам концерт берді. Жалпы концерттік ұйымдар 36,5 мың концерт қойып, оларды 9 миллионнан астам көрермендер тамашалады. Алматыда Орталық біріккен киностудия «Екі жауынгер», «Майдан», «Ол Отанын қорғайды», «Күт мені» және басқа да миллиондаған адамдардың азаматтық қалыптасуына, оларды патриотизмге тәрбиелеуге үлкен ықпал жасаған, адамдарды жеңіске үміттендірген ғажайып кинолар түсірді.

Ұлы Отан соғысына қатысқан жауынгерлердің ерліктері мен өнегелі өмірлері жастарға отан сүйгіштік тәрбие беруде әрқашанда үлгі өнеге болады

Әдебиет:

1. Каталог «Осенняя республиканская выставка произведений художников Казахстана». Алма-Ата, 1965 г. — 20 с.

2. Каталог «VII Предсъездовская выставка произведений художников Казахстана», сост. Кучина М. Н. Алма-Ата, Союз художников КазССР, 1967 г. — 70 с.
3. Каталог республиканской художественной выставки «Советский Казахстан», сост. Вандровская Е. Б., Целлинская М. Н., Алма-Ата, 1967 г. — 38 с.
4. Хлопова Л. М. «Алма-Атинское художественное училище». Алматы, 1997 г. — 62 с.
5. Каталог «Республиканская юбилейная художественная выставка», сост. Калинина А. Алма-Ата, 1967 г. — 78 с.

**ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКИ**

**«Қазақ филологиясы» секциясы
Секция «Казахской филологии»**

Әбсадық Б., Айсенова Н., Самат Д., Ғ.Мүсіреповтің «Ұлпан» романындағы ұлпанның тұлғасы	3
Ұлан З. Абай Құнанбайұлы поэзиясы негізінде жазылым дағдысын дамытудың жолдары	6
Кәрім. Ұ.Б. Бейбіт Сарыбай шығармагерлігінің қырлары	9
Айсенова Н.Н. Баянғали Әлімжановтың лексика-фразеологиялық құралдарды қолдану ерекшелігі	12
Р.Р.Сергазина «Мысық пен Маруся» әңгімесіндегі сюжет ерекшеліктері	15

**«Орыс филологиясы» секциясы
Секция «Русская филология»**

Ашмұрат К.С. Коммуникативная грамотность студента-медика: билингвальный подход	17
Кенбаева А. Р. Полиязычие как основа современного образовательного процесса	20
Крупадерова А.В. Мастерство Ч. Айтматова в создании речевых портретов (на материале повести «Первый учитель»)	23
Смагулова А.Е. Для чего филологам полиязычие в будущем?	26

**«Кітапхана ісі» секциясы
Секция «Библиотечное дело»**

Бапан Г.М. Кітапхана 4.0 бағдарламасы: болашақ технологиясы мен сервисі	28
Бәри А.К. Кітапхана саласын мамандармен қамтамасыз ету мәселелері	32
Демжанова А. Б. Жоғарғы оқу орнындағы медиакітапханалар	34
Жасар М. Кітапхана ісі мамандарын дайындаудың негізгі тенденциялары	37
Кстаубаев Н.О. Кітап оқу өзекті мәселе ретінде	40
Қаракесек Б.Ж. Мектеп кітапханалары ақпарат қоғамында	43
Құдайбергенова Г.К. Штрихты кодты қолдана отырып оқырмандарға қызмет көрсету	46
Оразбаева А.С. Жобалар– кітапханалық қызметті жүзеге асырудың негізгі құралы	50
Сыздыкова Ж.Е. Заманауи кітапхана ақпарат орталығы ретінде	53
Тастемір Қ.И. Зағип жандар үшін кітапханалық қызметті тиімді ұйымдастыру	56
Түлегенов К.Ж. Кітапханалардың қоғамдағы рөлі	59
Тінейбай Т.А. Кітапхана дизайны – кітапханашының табысты қызмет етуінің құрамдас бөлігі	62
Шайдуллаева Д.Б. Кітапхана тұлғаны дамытудың әлеуметтік-мәдени институты ретінде	66

«Шет тілдерін оқыту әдістемесі» секциясы
Секция «Методика обучения иностранным языкам»

Әбдіқалықова Ұ.Т Шет тілдерін үйренуде театрлық педагогиканың қолданылуы	69
Ержанов А.О. Способы внедрения интернет-ресурсов в ход урока, посвящённого развитию навыков письменной речи английского языка	72
Исмайыл Б.Е. Инновациялық технологиялар негізінде шет тілінің коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру	75
Каппас А.Ж. Проблемы интерференции при изучении иностранных языков	78
Сералиева А. Е. Әртүрлі тілдерде эвиденциалдылық категориясының зерттелуі	81
Сыздыкова А.К. Екінші шет тілді оқытуда әлеуметтік-мәдени аспект	84

«Шет тілінің теориясы мен практикасы» секциясы
Секция «Теория и практика иностранного языка»

Akischeva A.N. Development of critical thinking via short story writing	87
Batyrbek Balgyn, The role of computer games in digital education	89
Бондаренко С.А. Использование аутентичного песенного материала как средство развития лексики	92
Yermek A.Ye. «Case-study» in the formation of communicative competence in secondary school	95
Жукенов Н.К. Использование лексических трансформаций при переводе произведения А.Сапковского «Ведьмак»	98
Kairzhanova D.K. The adventure of english to become a world de facto lingua franca	101
Каирушева Д.А. Web-ресурстардың дидактикалық мүмкіндіктері	104
Kenzhebekova B.Ye. Internet resources in the formation of school students' information-accumulating competence at foreign language lessons	107
Muratbek I.K. Methodology for the formation of grammatical skills of foreign language speech in the context of a differentiated approach to students of the basic school	110
Samatkyzy M. E-mail projects as an innovative method in teaching english	113
Senbayeva G. Types of errors in english language acquisition process	115
Усманова Д.И. Функции и роль эвфемизмов в английском политическом дискурсе	118
Чунай Назгул, Лингвокультурологический метод в обучении английскому языку	122

«Болашақ мамандардың кәсібі бағытталған оқытуында шет тілін қолдану»
секциясы

Секция «Применение иностранного языка в профессионально-ориентированном обучении будущих специалистов»

Кайсар А. К. Social networking and its role in the modern society	124
Зайныш М.А. My future profession is a teacher of mathematics	128
Тасбулатова А.Т. Application of howard gardner's multiple intelligences theory in inclusive education	130

«Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс» секциясы

Секция «Педагогика, психология и социальная работа»

Абдолла С.И. Неке және отбасы: ажырасудың себептері мен алдын алу жолдары	133
Әбілқасым Қ.Е. Тұлға бойындағы жан күйзелісін жеңудің психологиялық негізі	137
Абылкаирова А.Е. Медиапсихологияның қазіргі қоғамдағы ролі	141
Айжарық Ш.М., Куандыкова Н.А. Балалардың медиасауаттылығын қалыптастыру	144
Беркинбаева А.С. Ата-анасыз қалған балаларды қоғамға бейімдеу мәселелері	147
Дәуренбек Ә. Ә. Жеке тұлғаны қалыптастыруда Абай Құнанбаев шығармаларының тәрбиелік мәні	150
Әбілқасым Қ.Е., Жанбырбай А.Ж. Студент жастарға құқықтық тәрбие беру маңыздылығы	154
Жанбырбай Ә.Ж. Жасөспірімдер арасындағы қақтығыстың туындауының психологиялық негіздері	156
Жансарина К.Н. Жас кезінде тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік-психологиялық қондырғылардың әсері	159
Жидебай А.Қ. Мінез - құлқында ауытқушылығы бар жасөспірімдердің жас ерекшеліктері	163
Каиргельдиева А.Б. Ересек топтағы балалардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың ерекшеліктері	167
Рылина И.Н. Арт-терапия как профилактика от интернет зависимости	170
Рылина И.Н. Триз-педагогика как средство развития творческих способностей младших школьников	173
Тұрғанбай Ұлсана, ЖОО студенттерінің бейімделу кезеңіндегі психологиялық-педагогикалық қолдау	176
Айбек Ш.О. Абайдың қара сөздерінде отбасы тәрбиесі туралы көзқарастары.	179
Ынтымақ Ж.А. Бала тәрбиесіндегі ата-ананың ролі	182

«Әлеуметтік және жас ерекшелігі педагогикасы» секциясы

Секция «Социальная и возрастная педагогика»

Кейкова К.Н. Нетрадиционные техники рисования как средство эстетического воспитания	186
Копей А.Б. Дидактическая игра как фактор развития мышления младших школьников	189
Мажитова А.А. Игровые технологии как средство развития познавательной активности младших школьников	192
Нысанбаева А.К. Сюжеттік-рөлдік ойындар негізінде мектепке дейінгі жастағы балалардың шығармашылық белсенділігін дамыту	195
Омарова А. Ж. Способы и стратегии коллаборативного обучения	198
Тунғатова А.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалдық ортасын дамытудағы ойын технологиясының ролі	201
Үркінбай Ұ.Ә. Мектепке дейінгі білім беруде инновациялық технологияларды қолдану	204
Филипенко О.В. Активные методы обучения как фактор формирования познавательного интереса у младших школьников	207

**ТАРИХ, ЗАҢТАНУ, ӨНЕР ЖӘНЕ СПОРТ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, ЮРИСПРУДЕНЦИИ,
ИСКУССТВА И СПОРТА**

**«Жалпы тарих және философия» секциясы
Секция «Всеобщая история и философия»**

Абуталибов.А.Б. Новое мышление: Рухани жаңғыру и модернизация национального сознания молодежи	210
Абуталибов.А.Б., Аутолипова.Е.Е. Подвиг тружеников тыла Акмолинской области в годы Великой Отечественной войны	213
Алексеев М. Роль женщины в казахстанском обществе	216
Аутолипова Е.Е. Еркін Ауельбеков - государственный и общественный деятель	218
Байғали А. Бауыржан Момышулы - батыр казахского народа	221
Беркен Ж.К., Карбушева Я.Д. Представления современной молодежи о браке и семье	223
Ермек А. Роль и возможности философии в понимании и решении глобальных проблем современности	226
Жүсіп Н.Н. Унификация и гомогенизация личности в условиях модернизации и глобализации	229
Қарасай Б. Ұлы мамандық – ұстаздық!	232
Овсянникова А. Мое призвание – педагог!	234

**«Отандық тарих және Қазақстан халқы Ассамблеясы» секциясы
Секция «Отечественная история и Ассамблея народа Казахстана»**

Абуталибов А.Б. Идеи Алаш и демократия (исторический аспект)	236
Капарова К.А. Деятельность красного каравана в период голода 1920-е годы XX века	239
Погосян В.А. Роль армянского центра «Бари» в развитии акмолинской области	241
Серікбай Г.С. Ақмола облысының пайда болу тарихы және киелі ескерткіштері	243
Тасымов М. Е., Люзина В.А Становление и развитие предпринимательства в Казахстане (историография проблемы)	246

**«Заңтану» секциясы
Секция «Юриспруденция»**

Бауэр А. В. Томас Гоббс как основоположник школы общественного договора	249
Бахтиярова Д.А Критерии правового содержания понятия «свобода» и критерии ее ограничения на основании конституции республики Казахстан	251
Болғаева Ә.С. Правовой нигилизм, виды и содержание	255
Водорез К.А. Теория разделения властей в трудах Монтескье	259
Гадаборшев А.М. Анализ содержания понятий привилегии и иммунитеты в контексте соблюдения принципа равенства по конституции Казахстана	260
Жага А. Злоупотребление свободой договора в гражданском праве Республики Казахстан	263
Жага А. Функциональные особенности «Живого права» в Японии	265
Жаксыгелды А.Ш. Қазақстанның құқықтық мемлекет ретіндегі негізгі аспектілері	267
Ирмашева М.Б. Сравнительно- правовой анализ применения мер наказания за коррупционные преступления в Казахстане, Китае и США	269

Каримов А.А. Функциональные особенности построения системы правоохранительных органов Республики Казахстан	273
Касымова А.Д. Функциональное содержание института гражданства и Саудовской Аравии и Казахстана	277
Куприянов А.Р. Воззрения Ж.-Ж. Руссо на государство и право	282
Мунько С.П. Диахронный сравнительно-правовой анализ института наследования в Древнем Риме и современном Казахстане	284
Мунько С.П. Сравнительно-правовой анализ института гражданства Республики Казахстан и Российской Федерации	287
Тулеген А. Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамтудың қазіргі жағдайы	291
Умертаева М.А. Сравнительный анализ теорий происхождения права	294
Хамитова А.М. Кәмелеттік жасқа толмағандардың қылмысын алдын алу	298
Яндиев М.Р. Сравнительный анализ регуляторов общественных отношений (право, религиозные нормы, национальное воспитание, и их механизмы воздействия)	301

«Дене шынықтыру және спорт» секциясы
Секция «Физическая культура и спорт»

Домрачева А.С. Роль психолога в спорте	304
---	-----

«Өнер және білім беру» секциясы
Секция «Искусство и образование»

Секенова Г., Егемберді Д. Көркем еңбек сабағында оқушыларға ұлттық киім тігуді үйрету	306
Тыныштық Р.М. Мектеп – ауылдың жүрегі	308
Шоинбек Ә. Ұлы Отан соғысына қатысқан қазақстандық суретшілердің шығармашылығы	311

**Шоқан Уәлихановтың 185 жылдығына арналған студенттік
ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
студенческой научно-практической конференции,
посвященной 185-летию Шокана Уалиханова**

Том 2

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің редакциялық баспа бөлімі
Баспаға қол қойылған күні 25.05.2020 ж. Көлімі 20 о.б.парақ
Таралымы 120 дана. Тапсырыс №38. Қағаз көшірмелік.
Ризография.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің баспаханасында басылған.

Отпечатано в типографии Кокшетауского государственного университета
им. Ш. Уалиханова
Мекен жайымыз: Қазақстан, Ақмола обл., Көкшетау қ., Темірбеков көшесі 30а,
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
e-mail: mail@kgu.kz, kgu@mail.kz
www.kgu.kz